TEISĖS MOKSLŲ BIBLIOTEKA
Nr. 20
Red. *A. Janulaitis*

Mykolas Römer'is. L'Etat et son droit constitutionnel. Première partie. L'Etat. Tome I.

MYKOLAS RÖMER'IS

Valstybė ir jos konstitucinė teisė

I dalis

VALSTYBĖ

I tomas

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS 1934

Akc. B-vės „Varpas" spaustuvė. Kaunas.

Įžanga.

Baigęs mokslą XX amžiaus pradžioje (1905 m.) ir nusistatęs gyventi ir veikti Lietuvoje, aš negalvojau apie mokslininko-profesoriaus karjerą. Tuo laiku Lietuvoje iš viso jokio Universiteto nebuvo. Politiniai Didžiojo Karo padariniai, Nepriklausomos Lietuvos valstybės įsikūrimas, Lietuvos Vytauto Didžiojo Universiteto įsteigimas, — paveikė ir mano gyvenimą, įtraukę mane į profesinį mokslo darbą Teisių Fakulteto profesūroje. Kad ir vėlu teko šis darbas pradėti, vis dėlto 10 metų nuolatinio profesūros darbo Universitete — nuolatinis konstitucinės teisės kurso dėstymas per paskaitas, nuolatiniai kasmet colloquium'ai, per kuriuos aš visą mano dėstomą medžiagą persvarstau su mokiniais dialektiniu metodu (individualiniais viešai atliekamais pasikalbėjimais su mokiniais po paskaitų), nuolatinis proseminaras, kuriame mes referatais, kontrreferatais ir diskusijomis analizuojame su studentais konstitucinius tekstus, mano mokslo rašiniai ir monografijos įvairiais konstitucinės teisės klausimais, nuolatinis vsų šių darbų ruošimas ir jų tobulinimas mano asmeninėmis mokslo studijomis, — visa tai leido man įsigyti tam tikrąjį mokslo žinių kapitalą, kurį, kaip savo brangiausiąjį palikimą, aš esu susirūpinęs perduoti jaunajam Lietuvos teisių mokslui. Tai gali būti atlikta tam tikru rašiniu, kuris apimtų visą mano specialybės mokslą, būtent — socialinį mokslą apie valstybę ir valstybės konstitucinės teisės mokslą.

Sensdamas — aš šio darbo turiu imtis jau dabar, nes ši mokslo sritis yra plati ir visiškas šio sumanymo įvykdymas, atliekamas greta eilinių profesūros, atskirų monografijų bei kitų mano valstybinės tarnybos ir laisvų darbų, bus reikalingas bent 10 metų laiko, per kurį aš žymiai pasensiu. Tad kol mano psichinės jėgos nėra nusmukusios — aš tikiuos šį sumanymą įgyvendinti.

Šis darbas — tai nebus rankvedis arba vadovėlis egzaminams. Jis bus platesnis už mano dėstomąjį kursą, nors rašinio konstrukcijos planas schematiškai atitiks kurso programą. Jis sudarys tam tikrąjį kelių atskirų rašinių ciklą.

Šį mano sumanytąjį rašinių ciklą aš pavadinau: „Valstybė ir jos konstitucinė teisė". Aš manau jį atlikti keturiais rašiniais, kurių kiekvieną aš patieksiu spaudai jį parašęs. Kiekvienas šių rašinių sudarys atskiros dalies visumą ir turės greta bendrojo ciklo savo atskirą pavadinimą. Bendrais bruožais šiems atskiriems rašiniams tiks šie pavadinimai: I — „Valstybė"; II — „Valstybės formos ir institucijos"; III — „Konstituciniai režimai ir valstybės formų keitimas; IV — „Konstitucinės priemonės".

Šiuo aš patiekiu spaudai mano sumanytojo rašinio I-jį rašinį („Valstybė"), kurį pradėjau rašyti 1929 m. rudenį, o užbaigiau 1932. II. 5. Į šį rašinį įėjo: valstybės sąvokos elementai, valstybės sąvokos doktrinos, visuomenės problema valstybėje ir valstybės sąvokos socialinė bei teisinė formulė. Patiekiamas rašinys suskirstytas 2 tomais, kurių kiekvienas gali būti skaitomas ir kaip atskiras vienetas.

Mykolas Römer'is.

Kaunas, 1932. II. 22.

TURINYS

Pusl.

I tomo

Įžanga

Trys valstybės sąvokos elementai

I. Tauta, kaip valstybės elementas.

II. Teritorija, kaip valstybės elementas.

III. Valdžia kaip valstybės elementas.

IV. Visuomenės sutarties doktrina.

Pusl.

Pusl.

Trys valstybės sąvokos elementai.

Prieš nustačius valstybės sąvoką — reikia išžiūrėti ir pažinti tie jos elementai, kurie sudaro pačią tos sąvokos esmę ir be kurių nebūtų buvę to socialinio fenomeno, kurį mes valstybe vadiname. Klasikinis mokslas apie valstybę nurodo tris valstybės elementus: **a.** tautą, **b.** teritoriją ir **c.** valdžią. Labiausia ginčytinas yra tų elementų antrasis — teritorija. Tačiau aš esu linkęs manyti, kad tų trijų elementų sistema išviso yra priimtina, bet yra reikalinga tam tikrų paaiškinimų, kurie mums parodys, kodėl ir kuria prasme aš juos valstybės sąvokai priimu.

I. Tauta, kaip valstybės elementas.

1. Termino „tauta" nepatogumas.

Kai dėl pirmojo tų elementų, kurį klasikinis mokslas vadina „tauta", suteikdamas jam, einant demokratine doktrina, — dar ypatingąjį „suvereno", — paties valstybės šeimininko, — pobūdį (elementas ir šeimininkas — dvi, mano supratimu, nesuderinamos sąvokos, kurios viena kitai prieštarauja), — tai gal reikėtų jis pavadinti kaip nors kitaip. Tai būtų be abejo patogiau. Tai būtų patogiau todėl, kad tas pats terminas „tauta", kuris yra taikomas šitam valstybės elementui, — socialinėje srity turi kitą visai tikslią prasmę: būtent — jis yra skiriamas tam tikrajam socialiniam (nacionaliniam) junginiui (Lietuvių tauta, Vokiečių, Prancūzų, Gudų, Žydų, Rusų, Lenkų... tauta). Vadindami „tauta" ir tą „tautinį" socialinį junginį ir tą žmonių daugybę, kuri sudaro valstybės elementą ir nesutampa su tuo junginiu, — mes įkrintame į sunkų sąvokų sumaišymą. Skaitytojas, užtikdamas tą terminą ten, kur kalbama apie valstybės elementą, gali manyti, kad kaip tik tą tautinį (nacionalinį) junginį mes tuo elementu ir pripažįstame. Tuo tarpu mums kaip tik bus svarbu tos dvi skirtingos sąvokos

(„tautos“ — tautinio junginio ir „tautos“ — valstybės elemento) skirti, nes tai yra visai kas kita. Tačiau ieškodami kito tinkamo termino tam valstybės elementui, kuris priprasta vadinti „tauta“, ir norėdami rezervuoti terminą „tauta“ vien tik tautiniam nacionaliniam junginiui, kas be abejo būtų patogiau, mes lietuvių kalboje vargu bau galėtume kitą tinkamą terminą rasti. Kartais šiam reikalui terminui „tauta“ išvengti siūloma terminai „visuomenė“ arba „liaudis“ ar „gyventojai“ ar „žmonės“. Tačiau nė vienas jųjų mūs patenkinti negali ir didesnio aiškumo bei tikslumo nesuteikia.

2. Terminas „visuomenė“ šiam valstybės elementui apibūdinti netinka.

Terminas „visuomenė“ būtų dar mažiau tikęs, negu „tauta“, nes visuomenė — tai yra organizuotas socialinis bendravimas arba socialinių junginių visuma, į kurią įeina tiek valstybė, tiek tautiniai socialiniai junginiai, tiek daugybė kitų socialinių grupių bei organizacijų (korporacijų). Visuomenės sąvoka yra platesnė už valstybės sąvoką, o net ir tada, kai mes iš tos plačiosios visuomenės būtume išskyrę valstybę ir be to būtume tą visuomenę bei jos reiškiamą socialinį bendravimą aprėžę tam tikromis teritorinėmis, atitinkančiomis valstybinę teritoriją, ribomis, vis dėlto mes negalėtume tos visuomenės laikyti valstybės elementu. Visuomenės sąvokai ypač charakteringa yra socialinis jungimosi (būrimosi, integracijos) ir skirstymosi (diferenciacijos) procesas, kurio padariniai reiškiasi painiu socialinių junginių santykiavimu; visuomenė nėra vienlypė, ji nesudaro individų masės, joje veikia ne skaičius, ne kiekis, bet kokybinis organizacinis veiksnys. Tuo tarpu tam valstybės elementui kuriam mes tinkamo termino ieškome, charakteringa ir tipinga yra kaip tik individų masės vienlypumas, žmonių daugybė, neatsižiūrint į jokius tų žmonių socialinius junginius, klasifikuojančius juos sudėtingame socialiniame bendravime — organizuotoje visuomenėje. Tad visuomenės sąvokai esant iš esmės kaip tik priešingai mūsų žiūrimojo valstybės elemento sąvokai — terminas „visuomenė“ tam elementui netinka. Be abejo tiek tautinis socialinis junginys (tauta), tiek iš viso visuomenė turi labai didelės svarbos valstybei; mes turėsime progos tą svarbą išžiūrėti ir pasistengsime ją nustatyti, bet tai mums neduoda pagrindo, besigelbiant nuo vieno terminologijos

neaiškumo, įklimpti į kitą dar didesnį ir netinkamą mūsų reikalui „tautos“ terminą pakeisti dar mažiau tinkamu „visuomenės“ terminu.

3. Netinka ir terminas „liaudis“.

Terminas „liaudis“ tų trūkumų neturi, nes liaudis nesudaro tam tikro ir iš viso jokio socialinio junginio, be to su liaudies sąvoka jungiasi kaip tik tas vienalypis kiekybinis žmonių masės pobūdis, kuris yra ir mūsų žiūrimam valstybės elementui charakteringas. Tačiau liaudies sąvoka, man rodos, yra persiaura, nes, kiek aš ją suprantu, ji neapima tam tikros teritorijos žmonių visumos arba visų tos teritorijos žmonių; liaudis — tai ne tiek „populus“, kiek „plebs“, lyg tam tikros žmonių visumos žemesnysis masinis sluogsnis, arba žemesnieji visuomenės klodai; į liaudies sąvoką lyg kad neįeina socialinės žmonių viršūnės (sakoma: „liaudis ir inteligentija“, „liaudis ir bajorija“, „liaudis ir valdantieji“). Tad šiuo atžvilgiu ir šitas terminas yra netinkamas. Gal kartais jis galėtų atstoti terminą „valdomieji“ („valdantieji ir valdomieji“ = „valdantieji ir liaudis“), bet „valdomųjų“, tad šia prasme „liaudies“ sąvoka mums teks kitoje vietoje naudotis, būtent ten, kur mes kalbėsime apie „valdžios“ elementą; tam gi elementui, kuris priimta vadinti „tauta“, liaudies sąvoka yra siaura.

4. Netinka ir „gyventojai“.

Terminas „gyventojai“, jei mes jį suprasime ne kaip „visi“ iš viso gyveną“, vadinasi — visi, kurie jau yra gimę ir dar nėra mirę, bet kaip „gyveną tam tikroje teritorijoje“, vadinasi — „teritorijos gyventojai“, — jau geriau tiktų. Tačiau ir jis nėra visai tikslus, nes tas žmogaus ryšys su teritorija, kuris sprendžia apie dalyvavimą valstybėje ir kuris sudaro vieną svarbiausiųjų mūsų žiūrimo valstybės elemento konstruktyvinių žymių, reiškiasi ne išimtinai valstybinėje teritorijoje gyvenimo faktu: iš vienos pusės „teritorijos gyventojais“ gali būti ir svetimšaliai, nedalyvaują tos teritorijos valstybėje, iš kitos tos valstybės valdiniais ar piliečiais gali būti žmonės, niekuomet jos teritorijoje nebuvę.

5. Pagaliau ir „žmonės" netinka.

Tad gal geriausiai tiktų tiesiog terminas „žmonės" („purement et simplement"). Termine „žmonės" glūdi kaip tik visa eilė tų žymių, kuriomis mes pasinaudosime šio valstybės elemento konstrukcijai: ne tam tikras savarankiškas socialinis junginys, bet individai, jųjų daugybė, jųjų neaprėžtas skaičius, be jokių kokybinių pažymėjimų, charakterizuojančių tuos ar kitus individus ir skiriančių vienus nuo kitų; „žmonės" — tai be individualinių ar socialinių, be fizinių ar psichinių skirtumų visi. O kaip tik ir tam valstybės elementui, kuris priimta vadinti „tauta", bet kurie tos „tautos" dalyvių individualiniai ar socialiniai, fiziniai ar psichiniai pažymiai ar skirtumai taip pat yra atmestini. Bet už tai, pasirinkę terminą „žmonės" mes įžengiame į tokį individų universalumą, kuris jokių ribų individų jūroje (masėje) neturi ir sutampa su sąvoka „visi"; tuo tarpu tai, kas vadinama „tauta" ir kam mes kito termino ieškome, — vis dėlto vieną aiškią ribą turi ir kaip tik su universale „visų" sąvoka (universitas hominum) nesutampa. Tad terminas „žmonės" mums yra perplatus; jis perdaug išplečia tai, kas mums apibūdinti rūpi, ir tuo jis mus klaidina. Tad ir jis nėra patogus.

6. Termino „tauta" pasirinkimo motyvai. Dvi „tautos" sąvokos: a. tauta-populus, b. tauta-natio, nacionalinė tauta.

Kadangi tokiu būdu visi kiti terminai, kuriais pirmuoju žvilgsniu mes lyg galėtume pakeisti terminą „tauta", turi šiokių ar tokių trūkumų ir mus pilnai patenkinti negali, tai gal bus geriau, jei mes jo iš viso nekeisime: gelbėdamiesi nuo vieno pavojaus — mes patenkame į kitą (kaip kad sako lenkai — „z deszczu pod rynnę") ir galų gale nieko nelaimime. Atsargiau jau bus pasilikti prie senojo, išbandyto ir visų priimto, kad ir netobūlo. Bloga reforma neapsimoka. Nuo klaidinančių senojo termino „tauta" išvadų mes apsisaugosime tam tikrais dėl pačios sąvokos esmės pasiaiškinimais. Tai bus kelias tikresnis.

Termino „tauta" dualizmas, jo skyrimas dviem skirtingoms sąvokoms, — tam tikro valstybės elemento ir „tautinio" socialinio junginio sąvokai, — sudaro tam tikrą istorinį socialinės evoliucijos ir socialinių bei valstybinių mokslų plėtimosi ir brendimo reiškinį, įsisenėjusį mokslo terminologijoje ir paga-

minusį tuos pačius padarinius tiek pas mus, tiek kitur. Tai toli gražu nėra ypatinga lietuvių kalbos yda. Su tuo klaidinančiu „tautos" terminu, skiriamu tiek tam tikram tautiniam socialiniam junginiui (Lietuvių tauta, Prancūzų tauta ir t. t.), tiek masiniam tam tikros teritorijos žmonių valstybės sąvokos elementui (Lietuvos tauta, Prancūzijos tauta ir t. t.) mes susiduriame ir kitose kalbose (prancūzų terminas „nation", lenkų ir rusų terminas „naród", „narod").

Tai istorijos palikimas, nuo kurio mes tuo tarpu atsikratyti nepajėgsime. Priimdami jį, kaip „malum necessarium", mes šiame rašiny išanksto su skaitytojais susitarsime tam dviejų sąvokų viename termine sumišimui išvengti pavartoti šitokią priemonę: kai mes turėsime galvoje teritorinę ar valstybinę tautą, kaip tam tikrąjį valstybės elementą, mes terminui „tauta" skirsime iš lotynų kalbos priedėlį „populus" (tauta - populus), o kai kalbėsime apie tautinį socialinį junginį, mes terminui „tauta" skirsime priedelį „natio" (tauta - natio) arba sakysime „nacionalinė tauta". Taip bent pasistengsime daryti visuomet tada, kada galės kilti abejonė, kuria prasme mes tą terminą vartojame. Jei sakysime tiesiog „tauta" be jokio priedo, tai paprastu atveju reikš: tauta - populus. Tie priedėliai „populus" ir „natio", kad ir ne visai tikslūs, gal kiek savo niuansais atitinka tas dvi termino „tauta" prasmes.

Tauta-natio ar nacionalinė tauta — tai, kaip mes jau esame sakę, nėra valstybės elementas. Tai yra tam tikras socialinis junginys su savo tam tikrais socialiniais tikslais, kurių siekimą jis organizuoja ir vykdo. Jisai reiškia vieną socialinio jungimosi ir skirstymosi (socialinės integracijos ir diferenciacijos) kategoriją ir greta kitų socialinių junginių daugybės įeina į visuomenę, kurioje jis, kaip ir daugelis kitų, gyvuoja greta valstybės. Tai be abejo labai galingas ir svarbus socialinis junginys, kuris — ypatingai mūsų laikais — turi didelės svarbos kaip tik ir valstybei. Apie tą jo svarbumą valstybei, apie nepaprastą jo vaidmenį paties valstybės steigimosi ir jos tvarkymo atžvilgiu — man teks dar žemiau kalbėti, kai mes jau išviso pažinsime gana painią valstybės ir visuomenės santykių problemą. Nesupratę nacionalinės tautos valstybinio vaidmens mes gal moderninės valstybės išviso nebūtume galėję suprasti. Nacionalinės tautos didėjančioje įtakoje net ir pati

valstybės sąvoka moderninių žmonių sąmonėje ima keistis ir atsiranda tam tikrų tendencijų net pačią seną ir tvirtai žmonių socialiniame bendravime nusistovėjusią valstybės esmę pakeisti. Apie visą tai bus toliau.

Vis dėlto, kol valstybės esmė dar nėra nacionalizmo iškreipta, kol valstybė ištikrųjų dar yra tai, ką mes iki šiol tuo vardu vadiname ir ką mes čion apibūdinti turėsime, — mes turime konstatuoti, kad nacionalinė tauta valstybėje netirpsta ir greta josios sudaro atskirą ir skirtingą junginį. Vienoje valstybėje gali būti ir rodos visur ir visuomet yra kelios nacionalinės tautos arba bent kelių įvairių nacionalinių tautų dalys, o be to dažniausia nė viena jųjų netilpsta kurioje nors vienoje tam tikroje valstybėje. Ir žuvus tam tikrai valstybei buvusios joje nacionalinės tautos tuo pačiu nežūsta. Jųjų gyvybė nėra su valstybe taip sakant organiškai surišta.

Visai kas kita — tauta-populus. Šia prasme tauta sutampa su valstybe, kaip jos būtinas ir esminis elementas. Be jos nėra ir negali būti valstybė, bet ir ji be valstybės nebūna. Ji su valstybe arba valstybėje savaime gimsta ir žūstant valstybei—ji savaime miršta. Žinoma—tie žmonės, iš kurių valstybės įsikūrimo metu tauta-populus susideda, buvo gyvi prieš įsikūrus valstybei, o tie, kurie sudaro tam tikros valstybės tautą - populum tos valstybės suirimo metu, tuo pačiu valstybės mirtimi nemiršta. Bet jie tą tautą — populum sudaro tiek ir tol, kiek ir kol valstybė gyvuoja. Ką gi tai reiškia ir kas tai yra toji tauta — populus?

7. Tauta-populus — grynai kiekybinė individų daugybė ar masė.

Kaikuriuos tautos-populis pažymius mes jau esame aukščiau palietę. Tautos-populi sąvoka apima žmones, kaip tokius, kaip individus, ir būtent visokius žmones; bet ji apima tiktai žmones. Tai yra žmonių-individų grynai *kiekybinė* daugybė; čion įeina visokie, o ne tam tikri žmonės, bet vis dėlto ne visi žmonės ir ne tam tikrasis jų skaičius. Žmonių būna įvairiausių, jie visuomet skiriasi vienas nuo kito kuriais nors kokybiniais pažymiais; yra pažymiai fiziniai ir psichiniai: vieni žmonės yra blondinai, kiti — briunetai, šatenai ir t. t., vieni — aukšto, kiti — žemo ūgio, vieni — seni, kiti — jauni, vieni —

išmintingi, mokyti, išsilavinę, kiti — išviso kvaili arba neraštingi, jokio mokslo neišėję, neišsilavinę, vieni — flegmatikai, kiti — sangvinikai, vieni — linksmo būdo, kiti — niurūs, vieni — ligoniai, kiti — sveiki ir t. t. ir t. t. Tautos — populi pačiai sąvokai tai jokios reikšmės neturi. Yra ir socialiniai skirstą žmones individualiniai ar grupiniai pažymiai: vieni yra vedę, kiti — viengungiai, vieni — katalikai, kiti — rytų stačiatikių tikybos ir Bažnyčios nariai, dar kiti — stabmeldžiai arba deistai ar iš viso ateistai, vieni — lietuvių nacionalinės tautybės, kiti — vokiečių, anglų, olandų, žydų, lenkų tautybės, vieni — profesoriai, advokatai, teisėjai, gydytojai, kiti — studentai, dar kiti — amatininkai, ūkininkai, darbininkai, vieni — turtingi, kiti — neturtingi, vieni — įvairių draugijų, korporacijų, sporto organizacijų, ratelių nariai, kiti — visiškai nedalyvaują panašiose organizacijose arba kitokių priešingų organizacijų nariai. Žmonių milijarde nėra dviejų, kurie visais savo fiziniais, psichiniais, socialiniais ir kitokiais pažymiais būtų visiškai sutapę arba jokių savo ypatingų pažymių nebūtų turėję ir būtų tiktai žmonėmis be jokio priedėlio, sudarančio jųjų kiekvieno individualybę. Jau prancūzų XIX amžiaus rašytojas Joseph de Maistre kalbėdamas apie gamtinį „žmogų", kurį racionalistiškas XVIII amžiaus mokslas dėdavo visuomenės ir valstybės pagrindan, kaipo gimusį suvereną ir „visuomenės sutarties" subjektą, pajuokdamas tą mokslą, pastebėjo, kad per visą savo amžių jis daug esąs matęs ir pažinojęs prancūzų, italų, anglų ir pan., bet tokio sutvėrimo, kuris būtų tiktai žmogumi, jis niekur ir niekuomet nesąs sutikęs. Mes dar turėsime progos paliesti šią problemą ir mes pamatysime, kuria prasme individualistinis XVIII amžiaus mokslas klydo, stengdamasis dirbtiniu būdu nuvalyti žmogų nuo bet kurių ypač socialinių ypatybių ir pakeisti gyvą socialinių žmonių tikrenybę žmonių — atomų fikcija. Joseph'o de Maistre pajuokimas yra tikslus, bet mūsų čion reiškiamos tautos - populi sąvokos jis neužgauna.

Mes čion apibūdindami tautos-populi, kaip valstybės elemento, sąvoką — visas tas individualines ir grupines fizines, psichines bei socialines tų įeinančių į tautą žmonių ypatybes bei žymes visiškai nemanome neigti. Tikrenybėje jos yra ir be abejo jos veiks sudarytąją valstybę; mes tai ir išžiūrėsime savo vietoje, kai kalbėsime apie valstybės valdžią, apie val-

dančiųjų ir valdomųjų santykiavimą, apie visuomenės problemą valstybėje. Bet tautos-populi konstrukcijai šitos ypatybės, kurių buvimo mes visiškai neneigiame, svarbos neturi: į tautą-populum įeina visokie žmonės su visokiomis ypatybėmis, kurios šiuo atžvilgiu vienų žmonių nuo kitų neskiria ir jokios jųjų fizinės, psichinės ar socialinės kategorijos už tautos ribų nepalieka.

Tad tauta-populus tai yra tokia kiekybinė žmonių-individų daugybė, kuri nėra aprėžta nė tam tikru individų skaičiumi nė kuriomis nors kokybinėmis tų žmonių žymėmis, ypač gi socialinėmis jųjų kvalifikacijomis.

8. Toji kiekybinė individų daugybė ar masė yra tęstinė.

Reikia dar pridėti: tęstinė žmonių daugybė, nes individų keitimasis toje daugybėje (masėje) arba tautoje — jos konstrukcijos negriauna; individai joje nuolat keičiasi, vieni miršta, išstoja, kuriuo nors būdu iš tos kiekybinės masės iškrinta, kiti — gimsta, įstoja, bet pati daugybė, pati masė — valstybės tauta — tęsiasi ir lieka per amžius valstybėje vieninga, kol gyvuoja pati valstybė, nors, žinoma, per tam tikrąjį laiką neliks tautoje nė vieno gyvo individo tų, kurie ją buvo pradžioje sudarę, ir nors visi ją sudarą bus nauji, vėliau gimę ar įstoję.

9. Vienintėlė kokybinė tautos esmės žymė — jos žmonių ryšis su tam tikra teritorija.

Tačiau mūsų patiektame tautos-populi sąvokos apibūdinime ir iš viso tame, ką mes šiuo reikalu iki šiol esame pasakę, yra aiškiai jaučiama viena esminė spraga. Ištikrųjų — jei toji tęstinė kiekybinė žmonių-individų daugybė nėra aprėžta nė tam tikru individų skaičiumi nė jokiomis kokybinėmis tų individų žymėmis ar kvalifikacijomis, tai logingai tą mintį tęsiant, būtinai reikėtų konstatuoti, kad tai esanti žmonių visuma, kitaip sakant — visa Žmonija, nes nėra leista nieko išskirti nė skaičiumi, nė kokybe. Tačiau visa Žmonija nėra ir negali būti valstybės elementas, nes jei taip būtų, tai valstybė te-

galėtų būti tik viena — universali ar pasaulinė Žemės Rutulio Valstybė, vyriausias Žmonijos junginys, vienijąs ją visą. Tačiau, mes žinome, kad mūsų gadynės valstybė, kurią mes socialiniame žmonių bendravime užtinkame ir kuri mums čion studijuoti tenka, — nėra toks universalus organizuotas Žmonijos junginys. Valstybių mes pažįstame daug. Tai tėra tik vienos tam tikros socialinio jungimosi ir skirstymosi (integracijos ir diferenciacijos) kategorijos padarinys, bet ne galutinis integracijos laipsnis, ne organizacinis socialinio bendravimo vainikas — vienas ir jau diferenciacijos nepasiekiamas — Žmonijos konstruktyvinis sutvarkymas, kurio mes dar neturime, nors apie jį kartais svajojame ir jo trokštame; tokiam Žmonijos galutiniam vieningam sutvarkymui mes dar net metodų nesame suradę arba bent dėl jų nesame susitarę, nors — tiesa — tam tikslui kartais kaip tik valstybės forma būna siūloma, tačiau vis dėlto tai dar nėra socialinės tikrenybės faktas, o be to, tam būna siūloma ir kitokių organizacinių formų, kaip antai bažnyčios arba komunistinės ir sindikalinės anarchijos. Šiaip ar taip — tas socialinis fenomenas, kurį vadiname valstybe, iš socialinio jungimosi ir skirstymosi proceso dar nėra išsiskyręs. Tad tą tauta vadinamąjį valstybės elementą sudaro ne visa Žmonija.

Mes jau buvome nurodę, kad tai nėra visi žmonės. Bet jei taip yra, tai turi būti kuris nors kriteriumas, kuriuo mes galėtume tą visokių žmonių daugybę taip aprėžti, kad tat nesudarytų žmonių visumos — Žmonijos. Tas kriteriumas — tai tam tikroji teritorija, tai būtent tų žmonių tam tikras ryšis su tam tikru žemės plotu, sudarančiu tam tikros valstybės teritoriją. Vadinasi — mūsų žiūrimoji tauta - populus, valstybės elementas, tai — visokie vietos žmonės, tai — tam tikros teritorijos tęstinė žmonių-individų daugybė: čion štai tas vienintėlis aprėžimas, tas vienintėlis tos tęstinės žmonių daugybės konkretizavimas, kuris tą kiekybinę daugybę išskiria iš jųjų pasaulinės visumos.

Bet jei mes sakome: „žmonių ryšis su teritorija“, jųjų „teritorijos priklausomybė“, — tai ką tai reiškia? Žmogus nėra augalas, augąs žemėje, — tad kuria gi prasme jis gali būti

tos ar kitos „teritorijos žmogumi“? Tiesa — žmogaus ryšis su tam tikra teritorija nėra fizinis, kaip kad augalų ryšis, bet užtai iš kitos pusės — bent mūsų šios gadynės civilizacijoje ir gal dar ilgam laikui — žmonės turi ypatingų socialinių ryšių su tam tikromis teritorijomis — jų kilmės ir kultūros, jų nacionaliniais ir kitokiais centrais, jų verslo ir ūkiško gyvenimo vietos sritimis, jų tėvynės. Žmonės, kurių tarpe mes užtinkame moderninę valstybę, — yra apsigyvenę ir įsitaisę kurioje nors vietoje, jie yra sėslūs žmonės, ne klajokliai.

10. Ryšio su teritorija konstrukcija.

Ryšis su valstybine teritorija — tai tas, kas sudaro žmogaus „pavaldinybę“ — jo priskyrimą tam tikrajai tos teritorijos valstybei ir jos valdžiai; tai vienintelis tos pavaldinybės kriteriumas. Tačiau valstybine prasme tas ryšis su teritorija — tai nėra tiktai gyvenimas toje teritorijoje. Kaip iš vienos pusės svetimšaliais, nedalyvaujančiais valstybinėje tąutoje, gali būti žmonės, gyveną tos valstybės teritorijoje, taip iš kitos — tos valstybės valdiniais gali būti žmonės ne tiktai toje teritorijoje negyveną, bet ir niekuomet joje nebuvę. Tai ypatingas kvalifikuotas tam tikrasis ryšis, kuris konkretiškai gali būti įvairiais būdais nustatomas; jo objektyviniai pažymiai yra įvairiose valstybėse jų pozityvinės teisės nevienodai formuluojami; tačiau svarbiausieji tų pažymių yra šie du:

a. gimimas teritorijoje arba — gimimas iš tam tikros teritorijos tėvų arba ypač tėvo (teritorinė kilmė) ir

b. tam tikras apsigyvenimas teritorijoje ir ypač išgyvenimo laikas (naturalizacijos stažas).

a. Pagrindinė ar įgimtoji ir b. įgytoji pilietybė (pavaldinybė). Pagrindinės pilietybės kriteriumas: a. jus soli arba b. jus sanguinis. Įgytoji pilietybė: a. naturalizacija ir b. įgyjimas ipso jure.

Skiriama pagrindinė ar įgimtoji pilietybė (pavaldinybė) nuo įgytosios. Pagrindinė yra ta, kuri žmogui tenka pačiu jo gimimu. Šiuo atžvilgiu konkuruoja dvi sistemos, kurias mes sujungėme po raide **a.** Tos dvi sistemos vadinamos: viena — „jus soli“ ir antra — „jus sanguinis“. Valstybės, kurios praktikuoja „juris soli“ (žemės teisės) sistemą, laiko savo piliečiais be jokių kitų sąlygų ar įrodymų visus tuos žmones, kurie yra gimę tos valstybės teritorijoje, nors tokio gimusio tėvai būtų svetimšaliai ir nors gimimas būtų įvykęs gimusiojo motinai tiktai tranzitu

pravažiuojant per tą teritoriją arba tos valstybės laivu plaukiant per jūrą. Kitos valstybės praktikuoja „juris sanguinis“ (kraujo teisės) sistemą: čion apie gimusiojo pilietybę sprendžia ne gimimo vieta, bet tėvo arba tėvų arba motinos pilietybė; savo piliečiais tos valstybės laiko savo piliečių vaikus, nors jie užsieny būtų gimę. Tačiau — nors čion apie pilietybę sprendžia kraujas (kilmė), dėlei ko ir šita sistema gavo „juris sanguinis“ pavadinimą, vis dėlto ir šio principo pagrinde glūdi teritorinė idėja: pastovus tėvų ryšis su valstybine teritorija esąs perduodamas vaikams neatsižvelgiant į atsitiktinį vaiko gimimo vietos faktą.

Pilietybė įgyjama arba jos suteikimu (naturalizacijos aktas) arba ipso jure. Naturalizacijai gali būti reikalaujamos tam tikros sąlygos arba tam tikras teritorijoje išgyvenimo stažas ir be to naturalizanto prašymas arba pareiškimas. Svarbiausieji ir tarptautinės viešosios teisės pripažintieji pilietybės ipso jure įgyjimo titulai yra šie: a. vedybos su piliečiu (ypač svetimšalės moters ištekėjimas už piliečio), b. teritorijos arba jos dalies perleidimas iš vienos valstybės kitai (ž. žemiau optaciją) ir c. mažamečių vaikų savaime įpilietinimas, jųjų tėvams įgyjant pilietybę. Paskutiniu atžvilgiu dažnai pilietybės įgyjimas yra sąlyginis, nes tuo būdu įpilietintiems vaikams leidžiama (dažniausia per vienerius metus nuo pilnų metų sukakimo dienos) paprastu pareiškimu išsižadėti įgytos pilietybės ir grįžti į savo pagrindinę pilietybę.

Bet visa tai ir kitos pilietybės (pavaldinybės) įgijimo ir praradimo sąlygos bei kylantieji sąryšy su tuo klausimai yra atskirų valstybių pozityvinės teisės nevienodai tvarkomi.

11. Valdžios reikšmė tautos konstrukcijai.

Tačiau tai dar ne viskas: tęstinė tam tikros teritorijos žmonių daugybė gali būti rasta bet kuriame žemės plote, bet kurioje vietoje; ji bus ir Kauno mieste ir Utenos apskrity, bet vis dėlto nėra nė Kauno nė Utenos valstybinės tautos. Tauta-populus tegali būti tik valstybėje ir ji yra valstybėje viena; ji sutampa su valstybės teritorija, kuri taip pat yra viena ir vieninga. Kitaip sakant — šita tęstinė teritorinė žmonių daugybė sudarys valstybinę tautą-populum tik tada, kada ji tame teritorijos plote bus jungiama vienos, visai tai teritorijai bendros viešpataujančios valdžios valstybės funkcijai vykdyti. Nė Kauno miestas nė Utenos apskritis tokios viešpataujančios savo teritorinės valdžios neturi, bet užtai turi jos Lietuva, kurioje yra ir Kauno miestas ir Utenos apskritis. Tad Lietuvoje yra tiktai Lietuvos valstybinė tauta-populus — viena visai teritorijai.

12. Tauta-populus yra teritorinė arba valstybinė tauta.

Tokiu būdu mes radome, kad tautos - populi sąvokos konstrukcijai tenka sunaudoti ir abu kiti valstybės elementai — teritorija ir valdžia, — be kurių mes negalėtume tą sąvoką nustatyti. Tat ir yra charakteringa tautai - populo, kaip valstybės elementui, o ne tam tikram socialiniam junginiui. Čion socialinis junginys — tai ne toji tauta, bet kaip tik pati valstybė, kaip visų trijų elementų kombinacija.

Dėlei tų savo charakteringų pažymių ir nuo valstybės pareinančios savo esmės tauta - populus taip pat gali būti apibūdinama, kaip teritorinė ar valstybinė tauta, tais pavadinimais ją atskiriant nuo sudarančios tam tikrąjį socialinį junginį nacionalinės tautos.

13. Analoginis tautai elementas yra kiekviename socialiniame junginy.

Ištikrųjų tas, ką valstybėje vadiname tauta (populus), — yra kiekviename socialiniame junginy (bažnyčioje, nacionalinėje tautoje, bet kurioje draugijoje): tai to junginio narių visuma; tai yra būtinas ir esminis bet kurio socialinio junginio elementas, be kurio pats junginys yra neįmanomas. Tiktai kituose junginiuose tam jų elementui apibūdinti terminas „tauta" nėra vartojamas (tačiau bažnyčioje jos narių arba tikinčiųjų masė būna vadinama „populus"), taip pat to elemento konstrukcija bus įvairiuose junginiuose kitokia (nė bažnyčios nė profesinio junginio narių masė neturės pav. teritorinio požymio, kuris yra tipingas valstybei, o tuo pačiu ir jos tautai - populo). Toji socialinio junginio dalyvių ar narių masė — tai jo reiškiamų socialinių tikslų bendrininkų ir drauge jo organizuojamos socialinės funkcijos vykdytojų personalas. Tas pats valstybėje yra jos tauta - populus.

14. Valstybės elementas — tai ne patys sudarą tautą žmonės, bet tam tikri socialiniai valstybės funkcijai skiriami (sunaudojamieji) tų žmonių darbai.

Bet pagaliau dar tenka pareikšti viena svarbi šiuo klausimu pastaba. Iki šiol mes vis kalbėjome apie žmones, apie jų tam tikrą kiekybinę masę. Tuo pačiu mes operavome fizinėmis sąvokomis. Turėdami galvoje žmones — mes galė-

tume įsivaizduoti tokį atsitikimą, kad visi tie sudarą kurios nors valstybės tautą žmonės būtų suėję į vieną vietą tokiu pavyzdžiui būdu, kad mes juos visus iškarto galėtume matyti. Fiziniu atžvilgiu tai yra visai galimas dalykas. Ar — pamatę tuos žmones — mes galėtume pasakyti: „Štai! aš matau valstybės elementą“? Be abejo — jei tą elementą sudarytų kaip tik patys fiziniai žmonės, turį kūną — nes žmonių be kūno nėra, — tai mes tai galėtume pasakyti: kūnui matyti kliūties nėra. Tačiau tai, ką mes būtume pamatę, — tie žmonės, kurių masė (daugybė), einant mūsų aukščiau patiektu tautos - populi apibūdinimu, sudaranti valstybės elementą, — tai vis dėlto nebūtų valstybės elementas. Pati valstybė nėra fizinis apčiuopiamas daiktas, nėra kūnas. Ji nė regėti, nė girdėti, nė paliesti — negalima. Fiziniems kūno jausmams valstybė yra nepagaunama, nepasiekiama. Valstybė, kaip ir iš viso bet kuris socialinis junginys, — tai ne daiktas, bet tam tikras masinis socialinių reikalų tenkinimo darbas, tam tikru būdu, tam tikru metodu tvarkomas. Kitaip sakant — tai yra tam tikra socialinių tikslų siekimo funkcija. Mes žemiau dar turėsime progos apie tai kalbėti. Supratę tą nedaiktinę ir ne fizinę, bet grynai funkcionalinę socialinę valstybės esmę, mes suprasime, kad ir jos elementai nėra fiziniai ir nėra apčiuopami, kaip tam tikri konkretūs daiktai.

Tad ir kalbėdami apie tautą, kaip valstybės elementą, mes iš tikrųjų turime galvoje ne pačius tuos žmones, apie kuriuos buvome kalbėję, bet tiktai tų žmonių tam tikrus veiksmus, būtent tuos jųjų darbus, kuriais jų yra vykdoma socialinė funkcija. Patys žmonės — tai tiktai fizinis to elemento pagrindas, bet ne pats funkcijos elementas.

II. Teritorija, kaip valstybės elementas.

1. Teritorija — konstruktyvinis valstybės elementas. To elemento esmė — ne fizinis žemės plotas, bet tam tikras jo patarnavimas socialinei valstybės funkcijai.

Antras valstybės elementas — teritorija. Lygiai taip pat, kaip pirmojo valstybės elemento, tautos - populi, pagrinde glūdi fiziniai žmonės — jųjų masė, — nors pati valstybės ele-

mentą sudaro ne jie, bet tam tikri jųjų veiksmai, — teritorijos, kaip valstybės elemento, pagrinde glūdi fizinis aprėžtas žemės plotas. Tačiau ir čion tą valstybės sąvokos elementą sudaro ne pats fizinis žemės plotas, turįs tam tikrų savo ypatybių, bet tam tikras to žemės ploto patarnavimas tam funkcionaliniam socialiniam junginiui, kurį vadiname valstybe, tam tikras to fakto (aprėžto žemės ploto) sunaudojimas valstybei sudaryti.

Žinoma — įvairios fizinio žemės ploto ypatybės turi svarbios reikšmės tam tikrajai valstybei, pavyzdžiui ploto didumas, žemės paviršiaus struktūra — kalnai, vandenys, — žemės gelmės, klimatas, žemės viršutinio sluogsnio derlingumas, geografinė padėtis ir t. t.; visa tai sprendžia apie valstybės galią, apie šalies kultūrą ir turtus, nustato socialiniam gyvenimui sąlygas, tuo pačiu veikia ir valstybės funkciją. Visa tai liečia tam tikrą valstybę ir jai pažinti be abejo turi būti išstudijuota.

Tačiau ne šia prasme teritorija sudaro valstybės, kaip tokios, kaip tam tikro socialinio reiškinio (junginio), elementą. Mūsų mokslo atžvilgiu — pačiai valstybės sąvokai pažinti ne žemės plotas ir ne jojo fizinės arba socialinės ypatybės sudaro valstybės, kaip tokios, teritoriją. Teritorija — tai k o n s t r u k t y v i n i s valstybės elementas, kuris turi tos pačios reikšmės bet kuriai valstybei, neatsižvelgiant į tam tikrojo žemės ploto ypatybes.

2. Valstybė yra reikalinga aprėžto ir jos monopolizuoto žemės ploto.

Teritorijos atžvilgiu tenka turėti galvoje šios tezės: a. v a l s t y b ė y r a r e i k a l i n g a t a m t i k r o ž e m ė s p l o t o; b. t a m t i k r a m e a p r ė ž t a m e ž e m ė s p l o t e, k u r i a m e y r a į s i s t e i g u s i i r k u r i a m e v e i k i a v i e n a v a l s t y b ė, n e g a l i b ū t i į k u r t a i r n e g a l i v e i k t i j o k i a k i t a v a l s t y b ė, kitaip sakant — kiekviena valstybė m o n o p o l i z u o j a tam tikrą aprėžtą s a v o žemės plotą. Abi šitos tezės yra kategoriškos ir griežtos. Jos sudaro valstybės gyvybės sąlygas. Jų sulaužimas nužudo pačią valstybę. Tų tezių reikšmę ir jų išdavas mes dar išžiūrėsime ir pažinsime.

3. Teritorijos reikšmė valstybinės tautos-populi atžvilgiu. Teritorija — objektyvinė tautos konstrukcijos žymė ir objektyvinis dalyvavimo tautoje kriteriumas.

Konstruktyvinė teritorijos reikšmė valstybei aiškėja ypač sąryšy su dviem kitais valstybės elementais — valstybine tauta ir valstybės valdžia. Atmetus teritorijos momentą išnyksta tautos-populi sąvoka ir nustoja savo tikro pobūdžio valstybės valdžia.

Tautos atžvilgių mes jau teritorijos svarbą esame nurodę: teritorija, būtent žmogaus ryšis su tuo žemės plotu, kuriame veikia valstybė, — sprendžia apie žmogaus dalyvavimą tautoje; ji, teritorija (ryšis su teritorija), aprėžia tą žmonių - individų daugybę, kuri sudaro tautos pagrindą, ir išskiria tą žmonių daugybę ar masę iš jųjų visumos — iš visos žmonijos; tokiu būdu teritorija, kaip mes jau matėme, sudaro valstybinės tautos-populi esmės žymę. Tai yra kriteriumas, kuriuo mes tam tikrą valstybinę tautą išskiriame iš visų žmonių masės. Ypatingai svarbu ir pabrėžtina čion yra tai, kad ši valstybinės tautos žymė yra grynai objektyvinė, faktinė.

4. Subjektyvinis ir objektyvinis kitų socialinių junginių personalinio sąstato kriteriumas.

Mes jau žinome, kad tas valstybės elementas, kurį mes vadiname tauta, kituose socialiniuose junginiuose atitinka tą jųjų elementą, kuris ten yra vadinamas „narių“ ar „dalyvių“ visuma. Ir štai kituose socialiniuose junginiuose mes jeigu ne visur, tai bent dažniausia pastebiame, jog kriteriumas, kuriuo yra nustatoma socialinio junginio narių pažymis, yra subjektyvinis; jisai glūdi tam tikrame tų narių nusistatyme, jų psichiniuose elementuose, kartais jų valioje, jų palinkimuose, kartais gali būti jų parenkamas, pakeičiamas, atmetamas. O net ir ten, kur to nėra, pastebima bendras palinkimas subjektyvizuoti tą kriteriumą. Rodos — galima net pareikšti tezė, kad juo tobulesnė yra organizacinė socialinio junginio būklė (status), juo labiau junginio organizacija yra pagrįsta subjektyviniu organizaciniu kriteriumu. Ne tiktai šiaip įvairiose draugijose, sąjungose ir korporacijose, kurios įvairiems tikslams siekti yra dirbtiniu būdu steigiamos bei organizuojamos, bet ir tokiuose senuose ir pastoviuose socialiniuose junginiuose,

kaip nacionalinė tauta, bažnyčia, pagaliau net socialinė klasė, subjektyvinis organizacinis kriteriumas ima aiškiai vyrauti ir slopina senąjį pirminį objektyvinį kriteriumą. Laisvai steigiamose draugijose, sąjungose, korporacijose — nariais yra tie žmonės, kurie patys panorėjo dalyvauti jose; yra, žinoma, įvairios sąlygos, kvalifikacijų reikalavimai, priėmimo nuostatai ir t. t., bet vis dėlto svarbiausia dalyvavimo junginy sąlyga yra nario noras dalyvauti. Žinoma — ir šitie socialiniai junginiai yra funkcionaliniai, vadinasi — ir jie atlieka tam tikrų socialinių reikalų tenkinimo funkcijas, tad ir čion įsileidžiama ne būtinai visi, kas tiktai dalyvauti panorėtų, bet visdėlto objektyvinis priverstinumas dalyvauti yra vengiamas; jei kuri draugija ar korporacija ir panorėtų pagrįsti savo organizaciją objektyviniu priverstino dalyvavimo kriteriumu, tai ji tai įvykdyti negalėtų, nes, kaip bendra taisyklė, tai yra draudžiama.

Tą patį, kaip aš sakiau, mes matom ir senuose junginiuose, išaugusiuose iš pirminių neorganizuotų socialinių grupių.

5. Šio kriteriumo subjektyvizacija nacionalinėje tautoje ir bažnyčioje.

Be abejo, pavyzdžiui, — nacionalinė tauta turi ryškesnių objektyvinių žymių, negu kuri nors šiaip dirbtinė draugija. Čion sprendžiantieji kriteriumai, kuriais mes žmones klasifikuojame ir vienus vadiname lietuviais, kitus — prancūzais, anglais, rusais, lenkais, kiniečiais ar žydais yra labiau objektyviniai: mes tai darome atsižiūrėdami į tų žmonių kalbą, psichiką, kultūrą, kilmę, į įvairius psichinius jų ryšius su tam tikra kultūrine ir istorine aplinkuma, kartais į jų rasę. Visdėlto juo aukščiau nacionalinė tauta yra pakilusi, juo aukštesnio kūrybinio ir organizacinio laipsnio ji yra pasiekusi, juo labiau dalyvavimo toje tautoje kriteriumas keičiasi: objektyvinės žymės pakeičiamos subjektyvinėmis. Apie tai sprendžia jau ne tiek žmogaus kilmė, rasė, net pati jo kalba, kiek jo subjektyvinis nusistatymas, jo sąmonė ir tam tikro sociališkai-nacionalinio solidarumo pajautimas, kuris jį — jo paties apsisprendimu — palenkia vienon ar kiton nacionalinėn pusėn. Tai ypač ryšku aukštesniuose kultūriniuose nacionalinės tautos sluogsniuose — t. vad. inteligentijoje — ir ypač ten, kur dvi ar

kelios nacionalinės tautos greta sugyvena ir kur skirtumas tarp jųjų nėra perdaug griežtas (pav. bendra ar panaši kalba, bendra tikyba, kultūrinis giminingumas, bendroji praeitis, bendroji kilmė ir t. t.). Dar žymiau tat reiškiasi ten, kur nacionalinė tauta, pavyzdžiui — nacionalinė mažuma t. vad. personalinės nacionalinės autonomijos režime, — gavo aiškią organizuotą formą ir sudaro viešosios teisės korporaciją. Ten tautoje dalyvavimo kriteriumas, kurio taikymas vyksta pav. nacionalinio kadastro metodu, — yra griežtai subjektyvinis: asmeninis apsisprendimas, tautybės laisvas arba kiek tam tikromis sąlygomis aprėžtas pasirinkimas.

Tą patį socialinio kriteriumo subjektyvizavimąsi mes galime konstatuoti pav. bažnyčioje. Buvo laikai, kai apie žmogaus prigulėjimą tai ar kitai bažnyčiai sprendė grynai objektyvinis kriteriumas, pavyzdžiui — krikšto faktas (kūdikio krikštymas, žinoma, nepareina nuo paties kūdikio apsisprendimo) arba pas žydus — apipiaustymo apeiga. Tuo kriteriumu žmonės būdavo laikomi tos ar kitos bažnyčios nariais; jie savo nusistatymu negalėjo nutraukti ryšio su bažnyčia, net jei būtų visiškai nustoję tikėti „savo" bažnyčios tiesomis ir mokslu; už jų nusižengimą bažnytinei drausmei — net paties tikėjimo srity — bažnyčia stengėsi juos bausti ir iš tikrųjų juos baudė — net labai žiauriomis bausmėmis, visai neatsižvelgdama į tai, ar tie „paklydėliai" tebelaiko save jos nariais arba gal jie yra sudarę atskirą tikybinį junginį ar įstoję į kitą bažnyčią. Nors ir mūsų laikais tos pažiūros į savo narius gal pačios bažnyčios dar nevisiškai išsižadėjusios, bet visdėlto šiuo atžvilgiu teisinė padėtis yra žymiai pakitėjusi: kaip bendra taisyklė — mūsų laikais visur ten, kur yra įsikūrusi valstybė (o ji yra įsikūrusi beveik visose žmonių apgyventose žemės rutulio vietose, išskyrus tiktai kaikurias mažai ištirtas laukinių žmonių apgyventas vietas), bažnyčia kartu su visais kitais socialiniais junginiais yra įtraukta į valstybės teisės drausmę; o tos teisės nuostatai, tarp kito ko tvarkantieji ir bažnyčios „statutis" rėmus, dalyvavimui bažnyčioje suteikia kaip tik subjektyvinį paties žmogaus tikybinio apsisprendimo pažymį ir draudžia laikyti žmogų bažnyčioje ar tikybiniame junginy prieš to žmogaus norą bei nusistatymą — vien tik kurio nors objektyvinio kriteriumo titulu. Tai seka iš bendrojo teisinio

žmogaus sąžinės — pažiūrų, įsitikinimų, tikėjimo — laisvės principo, tvirtai nusistovėjusio mūsų gadynės civilizacijoje ir valstybės ne tiktai pripažinto, kaip jos tiesioginių funkcijų riba, bet ir apsaugojamo kaip valstybės teikiama žmonėms garantija nuo bet kurio kitų junginių toje srity smurto.

Objektyvinio dalyvauti bažnyčioje kriteriumo pavyzdžiai moderninėje teisėje: Rusijoje iki 1905 m., Norvegijos konstitucijos 2 str.

Tačiau pav. Rusijoje, kuri iš visų Europos šalių mažiausia tapo paliesta Didžiosios Prancūzų Revoliucijos idėjų įtakos, iki 1905 m. reformos viešpataujančios stačiatikių bažnyčios narių pažymis buvo grynai objektyvinis; jis buvo sprendžiamas net ne krikšto apeiga, bet žmogaus kilmė iš stačiatikių tėvų arba net iš kurio nors tėvų vieno (stačiatikio tėvo ar stačiatikės motinos). Krikšto apeiga, net tada, kai ji yra kūdikiui atliekama, vis dėlto suponuoja krikštomojo subjektyvinį apsisprendimą ir norą nusivalyti nuo paveldėtos iš Adomo ir Jievos nuodėmės ir įstoti į Bažnyčią; tai prezumpcijai tarnauja „krikšto tėvų" institucija; reprezentacijos keliu krikšto tėvai atstovauja krikštomajam ir teisinėmis bažnyčios sąvokomis reiškia jojo valią; tad čion, einant tam tikra teisine fikcija, subjektyvinio kriteriumo principas yra išlaikomas. Tuo tarpu kilmės faktas, gimimas iš stačiatikių tėvų, — jokio subjektyvinio apsisprendimo nereiškia. Toks „gimęs stačiatikis" buvo ipso facto stačiatikių bažnyčios narys ir to savo pobūdžio nustoti negalėjo.

Praeity tai buvo dalykas paprastai. To pėdsakai galima dar susekti ir kai kurių aukštos moderninės kultūros valstybių teisėje. Pavyzdžiui tebeveikiančioje Norvegijoj konstitucijoje mes skaitome (2 str.): „Evangelikų-liuteronų tikyba yra oficiali valstybinė tikyba. Tos tikybos žmonės turi joje auklėti savo vaikus..." čion valstybė evangelikų-liuteronų tėvams draudžia laisvai spręsti apie jų vaikų tikybą ir įsako jiems skirti vaikus būtinai tai bažnyčiai. Pati tam tikroji vaikų kilmė turi spręsti apie jų paruošimą dalyvauti tam tikroje bažnyčioje. Visdėlto skirtumas su Rusijos iki 1905 m. pavyzdžiu yra žymus: išauklėti evangelikų-liuteronų tikyboje vaikai, jei vėliau nepanorės, nėra verčiami pasilikti toje bažnyčioje; be to įsakymas liečia taiktai tėvus, kurie patys priklauso evangelikų-liuteronų bažnyčiai, o kol jie joje dalyvauja, tol jie ir be valstybės įsakymo turi tai daryti eidami jų bažnyčios teisiniais nuostatais, išstoję gi iš tos bažnyčios, jei ji jiems netinka, — jie ir nuo to valstybinio įsakymo pasiliuosuoja.

6. Objektyvinis kriteriumas neorganizuotuose ir pačios valstybės įkuriamuose organizuotuose socialiniuose junginiuose.

Neorganizuotos socialinės grupės, kaip pav. etninės grupės (žemaičiai, dzūkai) arba neorganizuotos socialinės klasės (proletariatas, buržuazija, ūkininkai) ar profesijos — labiau

yra pagrįstos objektyviniu socialinio jungimosi kriteriumu: tačiau jei tos grupės arba jų avangardai organizuojasi tiksliau statutiniam savo socialinio solidarumo funkcijų vykdymui, — objektyvinis kriteriumas yra jei ne visiškai pakeičiamas, tai bent papildomas nauju — ryškiai subjektyviniu.

Organizuotuose socialiniuose junginiuose objektyvinis organizacinis kriteriumas, kuris šiaip jau teisinės valstybinės drausmės režimo juose yra pakeičiamas arba papildomas subjektyviniu, yra pastovesnis tada ir ten, kada ir kur tie organizuotieji socialiniai junginiai yra pačios valstybės įkuriami arba jos sunaudojami tokioms jųjų funkcijoms, kurias valstybė laiko savo plačiosios funkcijos dalimis, arba kitaip sakant — kai jie ar jųjų funkcija yra suvalstybinami.

Tai mes matome ypač priverstinėse savivaldybinėse organizacijose valstybėje, kaip pav. įvairių rūšių vietos savivaldybės vienetuose (vietos bendruomenė, valsčius, apskritis ir t. t., kur dalyvavimas tame besivaldančiame organizuotame vietos junginy yra nustatomas apsigyvenimo faktu), arba priverstinėje korporacinėje advokatūros organizacijoje (čion dalyvavimas korporacijoje sutampa su pačiu profesijos faktu, neatsižvelgiant į norą dalyvauti korporacijoje), arba įvairiose priverstinėse („Zwangs") korporacinėse pramonės šakų ar profesijų savivaldybėse, einant Vokiečių Reicho konstitucija ir įstatymais.

Ž. Vokiečių Reicho 1919. VIII. 11. Veimaro konstitucijos 156 str. 2 ir 3 posmus ir 165 str.; taip pat Römeris „Reprezentacija ir mandatas" („Lietuvos Universiteto Teisių Fakulteto darbai", III t. 1 kn., Kaunas, 1926 m.) 205—206 pusl.; prof. W. R. Jaworski'o išleistoji kaip straipsnių rinkinys „Ankieta o Konstytucji 17 marca 1921 roku", Kraków, 1924 m., 207—218 pusl.

Bet čion šitas objektyvinis kriteriumas yra kaip tik valstybės į tam tikrą funkciją įsikišimu arba net tiesiog jos tos funkcijos pavedimu (delegavimu) pateisinamas. Visdėlto ir čion objektyvinis kriteriumas ne visiškai nuslopina subjektyvinį, nes visuose šituose pavyzdžiuose nesunku pastebėti, jog tų priverstinių organizuotų junginių dalyviai gali nuo dalyvavimo juose pasiliuosuoti, pakeitę apsigyvenimo vietą arba profesiją. Nors kriteriumas yra objektyvinis, bet jo įgyjimas ar nusikratymas pareina nuo žmogaus apsisprendimo.

7. Objektyvinis dalyvavimo valstybėje (tautoje) kriteriumas. Pilietybės praradimas ir įgyjimas.

Kitaip tai atrodo valstybėje, nors organizacijos atžvilgiu ji visų socialinių junginių tarpe yra kaip tik tobuliausia ir tiksliausia. Čion organizacijos dėsnys, — dalyvavimo valstybėje kriteriumas, — yra kaip tik grynai objektyvinis, nepareinąs nuo žmogaus (valstybės valdinio, jos tautos — populi nario) subjektyvinio apsisprendimo, — nustatomas tam tikru to žmogaus ryšiu su teritorija; valstybei nesutinkant — pats žmogus to ryšio nutraukti negali. Tiesa — išvykęs iš savo valstybės teritorijos — valdinys, faktiškai gali tos valstybės valdžios neklausyti, bet tai nereiškia, kad jis tuo būtų teisiškai pasiliuosavęs nuo dalyvavimo savo valstybiniame junginy: čion faktinis pasiliuosavimas (iš teritorijos išvykimas) su teisiniu — nesutampa; faktinis pasiliuosavimas pareina tik nuo valdžios imperium'ui vykdyti priemonių stokos už valstybės teritorijos ribų.

Teisinis dalyvavimo valstybėje (pavaldinybės) nutraukimas visuomet pareina nuo pačios valstybės leidimo. Tai nereiškia, kad tat negali būti kitaip sutvarkyta, kaip kad valdančiųjų ar jų organų atskirais kiekvienam sykiui ad hoc leidimais; gali būti įstatyme nurodyta sąlygos, kuriomis valdinys nustoja pavaldinybės (pilietybės); bet tą įstatymą nustato pati valstybė; tad ne kiekvienas jos narys sau savo subjektyviniu nusistatymu, bet tiktai ji pati disponuoja savo valdinių iš valstybinio junginio atleidimą. Ir visuomet drauge su tuo valstybės leidžiamu pavaldinybės nutraukimu yra nutraukiama ir to išstojančio iš valstybės valdinio ryšis su valstybės teritorija.

Ir ne tiktai dalyvavimo valstybėje (pavaldinybės) nutraukimas, bet valdinių masei ir jo įgyjimas visiškai nuo jų subjektyvinio nusistatymo nepareina. Jie yra tam tikros valstybės nariai ne todėl, kad jie būtų panorėję jais būti, bet todėl, kad tam tikru objektyviniu savo ryšiu su teritorija jie yra tos teritorijos žmonės, — yra gimę iš tėvų tos teritorijos žmonių. Tiesa — taip vad. naturalizacija (įpilietinimas) numato ir svetimšaliams galimumą tam tikromis sąlygomis įstoti į valstybę (įgyti pilietybę, tapti valstybės valdiniais); kaip bendra taisyklė — tos sąlygos taip pat liečia tam tikrą ryšį

su teritorija (išgyvenimas teritorijoje tam tikrąjį laiką) ir leidžia svetimšaliui pačiam taip susitvarkyti, kad tos sąlygos (ryšis su teritorija) jo būtų įgytos; bet vis dėlto ir čion galų gale viskas pareina nuo valstybės, nes principe pats svetimšalio gyvenimas valstybės teritorijoje yra reikalingas tos teritorijos valstybės leidimo.

Optacija (opcija).

Iš tikrųjų šiuo atžvilgiu nesudaro išimties ir t. vad. optacija (arba opcija). Tuo terminu vadinama laisvas savo noru pasirinkimas pavaldinybės (pilietybės) tais atsitikimais, kai buvusioje tam tikros valstybės teritorijos daly yra įsikūrusi naujoji valstybė arba kai toji buv. vieningos teritorijos dalis iš jos yra atskiriama ir į kitos valstybės teritoriją įjungiama. Tos keičiamos teritorijos dalies žmonėms leidžiama pasirinkti: arba likti savo buvusios teritorinės valstybės arba tapti tos naujos valstybės, į kurios teritoriją tas žemės plotas ar provincija įjungiama, valdiniais (nariais, piliečiais).

Ši teisinė institucija remiasi šiais konstituciniais principais: valstybės teritorija, lygiai kaip jos tauta-populus, yra laikoma vieninga, neskaldoma; tautos ir kiekvieno jos dalyvio ryšis su teritorija valstybėje yra laikomas ne ryšiu su atskira teritorijos dalele, su tam tikru miestu ar kaimu, kas yra žymu vietos bendruomenės („commune“ „Gemeinde“), o ne valstybės konstrukcijai, bet ryšiu su visa teritorija, kaip vienetu, ryšiu, įjungiančiu tą valdinį į visą valstybinę tautą, o per tai į pačią valstybę; tad jeigu atskyrus teritorijos dalelę pati senoji valstybė nežuvo, jei susiaurintoje apkarpytoje teritorijoje ji išliko, tai visi jos buvę valdiniai (nariai, piliečiai), kaip jos vieningos teritorijos, o ne kurios nors atskiros vietelės, žmonės, nėra nustoję titulo (kriteriumo) dalyvauti savo senos tėvynės valstybėje. Tačiau jei jie yra atskiriamos provincijos gyventojai arba tos provincijos vietos bendruomenių nariai, tai įjungus tą provinciją į kitos valstybės teritoriją ir tuo pačiu ją į tą naują teritoriją įterpus, tie žmonės įgyja ryšio ir su tos kitos valstybės teritorija, o per tai gauna teisinį titulą dalyvauti tos valstybės tautoje ir būti jos nariais (piliečiais).

Čion nepaprasta yra tai, kad iš esmės vieninga valstybės teritorija skyla į dvi valstybines teritorijas, o tą teritorijos dualizaciją atitinka ir tam tikrų žmonių ryšio su teritorija (valstybėje dalyvavimo kriteriumo) dualizacija. Bet kadangi valstybinio junginio esmei dviguba jos narių pavaldinybė yra priešinga (jei kai kada tai yra leidžiama, tai tiktai išimties keliu ir tik tada, kai yra pagrindas suponuoti, jog tokie dvigubi piliečiai bus ištikimi vienai leidžiančiai tą išimtį valstybei), tai aukščiau nurodytas teritorinio pavaldinybės (pilietybės) titulo dualizmas yra likviduotinas. O kadangi einant dviejų valstybių paritetu jis negali būti likviduotas vienos valstybės arbitrališku įsakymu, abu gi titulai yra

vienodi ir iš esmės lygūs, tai šitai nepaprastai valstybinės pavaldinybės būklei likviduoti ir yra priimta paties žmogaus pasirinkimo, jo subjektyvinio valstybinio apsisprendimo arba pilietybės „optavimo" principas. Bet užtai su optacija paprastai yra jungiama ir faktinio su viena dviejų valstybinių teritorijų ryšio nutraukimas.

Grynai objektyvinis teritorinis dalyvavimo valstybėje kriteriumas, visiškai nepareinąs nuo to, ar kurie nors tos teritorijos žmonių nori ar nenori dalyvauti joje, ar jie iš viso yra valstybiškai nusistatę ar gal yra savo įsitikinimais anarchistai — bet kurios valstybės priešai, arba tiktai šios tam tikros valstybės priešininkai, — yra iš viso suderintas su ypatinga valstybės, kaip socialiniame bendravime viešpataujančio junginio, esme. Ryškus ir griežtas viešpatavimas negali būti organizuotas be objektyvinio organizacijos kriteriumo, kuriuo visi būtų be sąlygų, be asmeninio subjektyvinio nusistatymo rezervų, verčiami pasiduoti. Valstybės esmė jos funkcijos srity reliatyvumo nepakenčia. Ji yra reikalinga objektyvinio principo, kuriuo galėtų pasiremti jos absoliutizmas. Tuo principu yra teritorija, kurią mes pažinome valstybinės tautos-populi konstrukcijos (valstybėje dalyvavimo kriteriumo) atžvilgiu.

8. Teritorijos reikšmė valdžios atžvilgiu.

Nemenkesnis yra teritorijos valstybei patarnavimas ir kito valstybės elemento — valstybės valdžios — atžvilgiu. Valstybės valdžios sąvoka — bent mūsų gadynės valstybėje yra neatskirtina nuo t. vad. „imperii" (viešpatavimo, viešpataujančio valdymo) sąvokos. Kai mes lietuviškai tuos žodžius „viešpatauti" „valdyti" vartojame, mes turime skirti dvi įvairias tų žodžių prasmes. Joms skirti — geriau tinka lotynų, negu mūsų lietuvių, teisinė terminologija, kurios mes todėl negalėsime pilnai pakeisti savąja.

9. Fizinio daikto valdymo faktas ir socialinė to valdymo teisė. „Possessio" ir „dominium", kaip faktas ir kaip teisė.

Valdymas gali būti fiziniu daikto valdymu, kuris lotynų teisinėje terminologijoje vadinamas „possessio"; jis yra tada,

kai žmogus kurį nors daiktą, tam tikrą fizinį kūną — ima pats savo nuožiūra veikti. Šitas fizinis daikto valdymas, pilnai išplėstas, apimąs tiek naudojimąsi daiktu, tiek visišką jo disponavimą (tvarkymą, skyrimą), — virsta žmogaus viešpatavimu daiktui, lotynų terminologijoje vadinamu „dominium". Čion valdančiojo ar viešpataujančiojo žmogaus („possessoris" „dominus") galia sutampa su jo nuožiūra ir neturi kitokių ribų, kaip kad to žmogaus jėgos ribos santyky su valdomojo daikto pasyviu pasipriešinimu, pagrįstu esminėmis to daikto ypatybėmis, kaip jo masė, kūno svoris ir t. t.: jei pav. aš norėsiu kurį nors mano valdomąjį baldą perkelti iš vienos vietos į kitą, aš tai negalėsiu padaryti tiktai tada, kai jis bus mano jėgoms persunkus ir per tai man nepakeliamas, bet jei aš mokėsiu tam tikrais prietaisais (pav. ratukų pakišimu po baldu — nugalėti tą svorio pasipriešinimą arba tiek jį sumažinti, kad mano jėgos bus už tą pasipriešinimą stipresnės, tai aš mano sumanymą įvykdyti galėsiu, nekeldamas, bet stumdamas baldą; jei aš bevaldydamas vandenį, panorėčiau juo apdengti savo trobos stogą, — aš tai padaryti negalėčiau, nes tam vandens skystumas pasipriešintų; užpiltas vanduo nutekės; jei aš norėsiu pasistatyti trobą iš molio ir imsiu minkštąjį molį krauti ir lipdyti iš jo sienas — tai dėl molio ypatybių mano trobos sienos nesilaikys ir ištikus lietui visas molis susilies į vieną be formos masę, bet jei aš iš molio pasigaminsiu plytas ir dargi jas išdeginsiu, tuo nugalėdamas tam tikrų molio ypatybių mano veiksmui pasipriešinimą, aš galėsiu pasistatyti puikiausius mūrinius rūmus. Vadinasi — šitame valdyme ir viešpatavime („possessio" ir „dominium") viskas remiasi jėgų santykiavimu sąryšy su valdomųjų daiktų fizine esme.

Jokio socialinio santykio patys „possessio" ir „dominium" savaime nesudaro; valdomas daiktas yra pasyvus (inertinis) ir tėra tik veikiamas, bet pats neveikia. Tiesa — tiek „possessio" tiek „dominium" yra žinomi ir teisinėje srity, kaip tam tikros teisinės institucijos; jie būtent gali sudaryti teisinį santykį, kuris vadinama „teise valdyti" ir „nuosavybės teise"; teisinis gi santykis visuomet yra socialinis, nes ir pati teisė yra socialinio bendravimo padarinys, kuris iš viso be socialinio bendravimo yra neįmanomas. Bet kai mes

sakome: „teisė valdyti", „nuosavybės teisė", tai mes turime galvoje ne tą patį daikto veikimą, ne patį „possessionem" ir „dominium", ne tą fizinį jėgų santykį tarp veikiančiojo žmogaus ir veikiamojo daikto, bet santykį, kuris dėl to veikimo — dėl „possessionis" ir „dominii" — įvyksta tarp valdančiojo daiktą žmogaus ir kitų jo nevaldančių žmonių, būtent tokį teisės normuojamąjį santykį, kuriame kitiems žmonėms — to santykio dalyviams — draudžiama kištis į mano daikto valdymą, kenkti tam valdymui ir trukdyti jį. Tai jau yra santykis tarp žmonių dėl daikto arba dėl daikto valdymo, bet jokiu būdu ne tarp žmogaus ir jo valdomojo daikto.

Ten, kur nėra žmonių, tiksliau sakant — kur iš viso tėra tik vienas žmogus, — ten nei valdymo teisės nei nuosavybės teisės negali būti, nors tas vienintėlis žmogus ir valdytų bei naudotųsi ten esamais daiktais. Jojo valdymas, naudojimasis ir veikimas būtų faktu, bet ne teisiniu santykiu. Taip pat būtų ir tada, kai ten būtų buvę kad ir keli žmonės, bet kai jųjų tarpe nebūtų buvę jokio socialinio bendravimo.

10. Socialinis viešpatavimas arba socialinis žmogaus (žmonių) valdymas. Valdančiojo įsakymas ir autonominis valdomųjų pasidavimas.

Visai kas kita socialinis viešpatavimas, socialinis valdymas, — žmogaus arba žmonių, o ne daiktų, valdymas. Tai jau ne „possessio" ir ne „dominium". Žinoma — tam tikra prasme ir žmogus — žmogaus kūnas — galėtų būti valdomas, kaip daiktas. Mirusiojo žmogaus kūnas — lavonas — visuomet tegali būti tiktai valdomas, kaip daiktas. Bet ir gyvas žmogus galėtų būti taip valdomas: jei tik mūsų jėgos leidžia — mes galime žmogų surišti, kad jis nuo mūsų nepabėgtų ir nesipriešintų, ir tada mes galime su jo kūnu daryti visą, kas tiktai iš viso yra darytina, — galime jį bet kur nunešti, padėti, galime jį kankinti ir mušti, galime jį bučiuoti, galime jį sukapoti, nužudyti ir net suvalgyti; galime tai daryti ir jo nesurišus, jei tiktai mes kitokiu būdu būsime apsaugoti nuo jo pabėgimo ar pasipriešinimo, jei pav. jis bus už mus silpnesnis, o išeidami — mes jį kur uždarysime; taip pat galima valdyti miegantis žmogus; kaip tik šitaip valdo savo žudomą

auką žmogžudys. Visuose šituose pavyzdžiuose jokio socialinio valdymo — nėra.

Socialinis valdymas, kuriame visumet reiškiasi socialinis tarp žmonių santykis, yra tada, kai vieno žmogaus yra valdomas kito žmogaus ne kūnas, bet veiksmai (veikimas, darbas ar darbai). Šio valdymo esmė ir metodas yra visai kitokie. Šitas valdymas vyksta įsakymais. Jei aš noriu, kad mano valdomas žmogus — mano valdinys, tarnas — ką nors padarytų, aš turiu jam tai įsakyti. Aš galiu jam pasakyti: „nueik pašauk man Joną!" „pirk man duonos!" „atnešk man popieros!" Savaime suprantama, kad šitaip valdyti daiktai — negalima, nes daiktui negalima kas nors „įsakyti" ir daiktas nieko „daryti" (veikti) negali. Socialiniame valdyme įsakymais yra dviejų — valdančiojo ir valdomojo — valių santykis; aš galiu ką nors panorėti ir savo valdomajam įsakyti padaryti, bet kad valdymo aktas iš tikrųjų įvyktų, būtinai reikia, kad valdomasis mano įsakymui pasiduotų, o tai reiškia, kad jis, valdomasis, panorėtų (sutiktų) padaryti tai, kas jam įsakyta. Vadinasi — paties mano vienšališko įsakymo neužtenka; reikia, kad gavęs įsakymą pats savo valia, savo tam tikru psichiniu aktu, nusistatytų tat padaryti — apsispręstų tam tikram veiksmui ar darbui. Pasidavimas visumet sudaro autonominį psichinį pasiduodančiojo ar valdomojo aktą.

Kitaip šis valdymas ir įvykti negalėtų. Vienšališkas įsakymas be pasidavimo būtų bergždžias: šitaip kiekvienas gali visam pasauliui, visai žmonijai ką jisai nori įsakyti, bet tai, žinoma, nereiškia, kad tuo pačiu, žmonijai jo įsakymui nepasidavus ir jo nepaisant, jisai pasidarytų pasaulio ar žmonijos valdovas. Jokia įsakančiojo, kad ir didžiausiojo galiūno, fizinė jėga nepajėgs priversti menkiausį ir silpniausį žmogų ką nors padaryti, jei tas žmogus pats — vistiek kuriais sumetimais — nepanorės pasiduoti. Fizinė jėga čion yra visiškai bejėgė. Jei aš Antanui įsakau „nueik pašauk Joną, kuris yra kitame kambary!", o Antanas neina, tai aš galiu pykti, galiu Antaną mušti, bausti, gal ir nužudyti už mano įsakymui nepasidavimą, aš pagaliau jį į tą kitą kambarį, kur yra Jonas, galiu nunešti, bet vis dėlto Antano kojomis tų judėsių, kurie sudaro ėjimą, aš pats nepadarysiu ir nepadarys niekas kitas,

išskyrus patį Antaną; o kad ir nuneščiau Antaną į tą kambarį, kur yra Jonas, tai vis dėlto nė aš pats, nė visa mano uoliausių tarnų gauja prieš Antano norą neišspaus iš jo gerklės tų mano jam įsakytų pareikšti Jonui žodžių: „Jonai, tave ponas profesorius šaukia!“ Kaip be mano Antanui įsakymo aš negaliu pasiekti, kad Antanas nueitų į kitą kambarį ir man pašauktų Joną, lygiai taip pat aš negaliu to pasiekti be paties Antano tam mano įsakymui pasidavimo.

Įsakymas — o kadangi įsakymas be pasidavimo nieko nereiškia, tai įsakymas ir pasidavimas, — štai yra tas ypatingas momentas, kuris socialinį žmogaus ar žmonių valdymo santykį skiria nuo daiktų valdymo („possessionis“ „dominii“) fakto.

11. Nors pasidavimas yra autonominis psichinis pasiduodančiojo aktas, tačiau pasidavimo motyvai yra veiktini.

Bet jei mes sakome, kad pasidavimas yra autonominis psichinis valdinio aktas, kuriuo jis savo valingu apsisprendimu bei nusistatymu reaguoja į gaunamąjį įsakymą, galėdamas padaryti ar nepadaryti įsakytą veiksmą ar darbą, tai tas nereiškia, kad niekuomet nebūtų jokių priemonių, kuriomis vienas žmogus galėtų kito žmogaus nusistatymą (valingą apsisprendimą) tam tikra kryptimi palenkti. Tokių priemonių esti daug. Žmogus nusistato ką nors daryti ar nedaryti, vadovaudamasis tam tikrais proto sumetimais arba jausmais — tam tikrais taip vadinamais valios motyvais. Jis ką nors daro ar nedaro todėl, kad tai jam pačiam yra naudinga, kad tuo jo paties tam tikras reikalas bus patenkintas, arba todėl, kad jisai mano tai jam esą naudinga (kad ir klaidingas būtų kartais tas jo manymas), arba todėl, kad jisai pasitiki ar myli tą žmogų, kuriam jisai tai daro, arba todėl, kad jisai bijo pasielgti kitaip, kad jis tuo nori išvengti kurių nors priešingo pasielgimo jam nepageidaujamų pasekmių, kad jis priprato šitaip daryti ir kad tai jam atrodo esą būtina, o priešingas pasielgimas jam atrodo kažkokiu nusidėjimu įgimtąjai ar Dievo nustatytai tvarkai ir t. t. Tie motyvai galima žmoguje tam tikru būdu veikiant jo protą ir jausmus — palaikyti, stiprinti, iš dalies gaminti. Yra visokių psichinio auklėjimo, spaudimo ir ver-

timo būdų, yra priemonių valdyti žmones kad ir apsisprendžiant jiems patiems autonominiu valingu psichiniu aktu. Jei tų priemonių nebūtų buvę — įsakymai būtų lygūs prašymams.

12. Socialinė galia įsakyti — „imperium".

Įsakymas socialiniame santyky, kaip žmonių (jųjų veikimo) valdymo metodas, numato disponavimą tų priemonių ir tuo kaip tik jis yra pagrįstas. Tada iš bergždžio vienšališko įsakymo, kuris tiek tesveria, kiek paprastas prašymas, jis virsta tam tikra galia įsakyti ar įsakinėti, kuriai pasidavimas yra beveik tikras (vis dėlto niekuomet pasidavimas negali būti visiškai išanksto tikras; pasidavimo tikrumas gali būti tiktai didesnis ar mažesnis, bet jo esminis reliatyvumas, pareinąs nuo įgimtos psichinės žmogaus autonomijos, nėra pilnai nugalimas). Šita s o c i a l i n ė į s a k y m ų g a l i a, kuria ir reiškiasi žmonių valdymas ir kurioje valdančiojo įsakymą atitinka valdomojo pasidavimas taip, kad tas įsakymas beveik su pasidavimu sutampa, vadinama tiksliu lotynų terminu „imperium" (iš žodžio „imperare" — įsakyti). Tad „possessio" ir „dominium", charakteringi daiktų valdymui, — čion socialiniame žmonių valdyme nustoja savo lemiančios ir tipingos reikšmės ir pakeičiami „imperii" — socialinės įsakyti galios — sąvoka.

Mes šitą lotynų kalbos terminą palaikome, nes jis mums bus naudingas, ir tiesiog jį sulietuvintoje formoje (su lietuviška galūne), kaip „imperiumas", vartosime, lietuviškai jį linksniuodami (imperiumas, imperiumo, imperiumui...).

13. Teritorijos patarnavimai imperiumui.

Socialinis žmonių valdymas šiaip ar taip reiškiasi ne tiktai valstybėje, bet ir kituose socialiniuose junginiuose; jisai reiškiasi netiktai palaidais valdančiųjų, vadų, vadovybės organų — įsakymais, bet ir kristalizuotais pastoviais tų junginių teisės normų (jų statutinės teisės, jų organų nutarimų, jų įpročių) imperatyvais. Tad visuose socialiniuose junginiuose, neišskiriant tų, kurių organizacija yra pagrįsta subjektyvi-

niu juose dalyvavimo kriteriumu, imperiumo momentas yra konstatuotinas. Tačiau valstybėje, kurioje socialinis dalyvių suskirstymas į valdančiuosius ir valdomuosius yra ryškiausias, imperiumas yra stipriausias ir griežčiausias. Valstybinis valdančiųjų imperiumas sudaro tai, kas vadinama valstybės valdžia. Ir kaip tik šitam valstybės valdžios (valdančiųjų imperii) griežtumui išplėsti valstybėje yra sunaudojama jos teritorija.

Teritorija tam yra sunaudojama netiktai mūsų jau išžiūrėtu atžvilgiu, būtent tuo, kad ji sudaro objektyvinį dalyvavimo valstybėje kriteriumą, o tuo pačiu ir pavaldinybės su visomis iš jos plaukiančiomis valstybės valdžiai (imperiumui) pasidavimo pareigomis pagrindą, kurio nusikratyti savo subjektyviniu nusistatymu patys to kriteriumo paliesti valstybės valdiniai negali. Šitas jos sunaudojimas tam reikalui yra labiau teisinis, negu materialinis (faktinis). Jis organizuoja teisinę pasidavimo pareigą, bet savaime dar nieko nesako apie iš to sekantį materialinį įsakymo galios (imperiumo) sustiprinimą. Tačiau teritorija kaip tik ir šiuo pastaruoju atžvilgiu patarnauja valstybei.

Būtent tas faktas, kad vienoje teritorijoje (tam tikrame aprėžtame žemės plote) yra tiktai viena valstybė ir negali įsikurti jokia kita valstybė, kurios valdžia imtų konkuruoti su pirmosios valdžia, turi valdžios galiai (imperiumui) dvejopą pasekmę. Iš vienos pusės tai valdantiesiems suteikia galimybės išplėsti savo galios griežtumą ligi iš viso galimojo maksimumo ribų, kurios yra nustatomos tiek gamtos ir įgimtųjų žmogaus fizinių ir psichinių jėgų, tiek bendrojo šios visuomenės civilizacijos laipsnio, nuo kurio pareina tarp kito ko ir vartotinos griežtumo, jėgos taikymo, smurto formos, o iš dalies taip pat ir valstybės į žmonių gyvenimą kišimosi ribos. Kuria gi prasme ir kuriuo būdu teritorija arba tas jos valstybinio monopolizavimo faktas gali šiam griežtumui išplėsti patarnauti? O gi tuo, kad teritorijoje valstybės valdžiai nesant jokiai konkurencijai, jokiai besivaržančiai su ja socialinei jėgai ar galiai (jei tokia galia yra, tai jau valstybė yra anarchijos pakeista) — valdinys nuo valstybės valdžios imperatyvinių (palaidų ad hoc arba įstatyminių) įsakymų niekur apeliuoti nė teritorijos ribose pasislėpti (teisinį „asylum“

— neliečiamybės prieglaudą — gauti) negali. Valstybinėje teritorijoje valdantieji — patys ir per savo agentus — gali, kaip viešpataujančiojo — aukščiausiojo — imperiumo šeimininkai, visur veikti ir kištis: nėra vietos, kuri, jų imperatyvinei funkcijai prireikus, jiems būtų neprieinama.

Tiesa — ar į tai nebūtų galima atsakyti, kad šiuo vistiek nieko tikro pasiekti negalima, nes, kaip mes žinome, jeigu valdinys užsispirs įsakymui nepasiduoti — jokia kad ir galingiausių valdančiųjų jėga nepajėgs jo priversti pasiduoti ir padaryti tai, kas jam įsakyta padaryti; čion ir teritorija nieko nepadėsianti? Be abejo — visiško tikrumo nepasieksime niekuomet. Bent antrą vertus — mums jau yra žinoma ir tai, kad vis dėlto — žmonių valingas apsisprendimas, tad ir valdinių nusistatymas įsakymui pasiduoti ar nepasiduoti, — yra veiktinas per valios motyvus, kurie galima žmogaus psichikoje iš dalies gaminti, o jau be abejo tvarkyti, stiprinti, niveliuoti, auklėti, sudarant sąlygas tam tikriems jausmams, pajautimams ir proto sumetimams kilti, plėsti, nykti ir t. t. Ypač pav. tokie jausmai, kaip baimė, turtų ir garbės troškimas, — yra lengvai veiktini. Tiesa — netoli nužengtų valstybė, jei jos valdantieji pagrįstų valdinių pasidavimą vien tiktai šitais žemesnios rūšies jausmais, nesirūpindami kitų kilnesnių jausmų auklėjimu ir jų reiškimusi valdinių apsisprendime pasiduoti valdžios imperiumui; tačiau negalima užmiršti, kad daugely žmonių šitie žemesni jausmai veikia ir turi didelės galios jų valingam apsisprendimui. Į tai mums rodo įvairių socialinių bruzdėjimų, revoliucijų, valdžios suirutės ir t. t. momentai: kaip tik valdžia ima svyruoti, kaip tik jos represyvinė energija ir lankstumas silpnėja, kaip tiktai valdiniai tai pajunta, — tuojau ima žymiai didėti įvairiausių smurtų, grobimų, plėšimų, žmonių žudymų ir kitokių socialinei tvarkai bei drausmei nusidėjimų skaičius. Kiekvienoje visuomenėje, kiekvienam socialiniame bendravime yra antisocialinių gaivalų, kurie, kaip puta, kyla aukštyn bet kurio bruzdėjimo metu, kai socialinės drausmės ryšiai pasidaro palaidesni; valstybė savo valdžios imperiumu sudaro rimčiausią tų ryšių ramstį; stiprioje sveikoje valstybėje tie gaivalai arba bent žymi jųjų dalis yra nuo savo antisocialinių palinkimų tarp kito ko kaip tik baimės sulaikomi ir baimė juos verčia pasiduoti

valstybės valdžios (palaidiems ir įstatyminiems) įsakymams. Valstybė su tuo visiškai nesiskaityti ir visiškai išsižadėti baimės veiksnio (terorizavimo politikos) — negali.

Bet valdžios sustiprinimo atžvilgiu valstybė pasinaudoja savo teritoriniu monopoliu netiktai pasidavimo motyvus veikti ir baimei gaminti (terorizuoti). Valdinių tarpe visumet yra tokių, kurių jokia baimė nenuveiks ir kurie vis dėlto nusistatys nepasiduoti kuriam nors valdžios įsakymui, kad ir kažkokios baisios jiems dėlei to gręstų pasekmės: jie peržengs įsakymą ir nepadarys to, kas jiems daryti liepiama, arba padarys tai, kas to įsakymo daryti draudžiama. Jei tas peržengimas nėra perdaug svarbus, jei peržengtojo įsakymo tikslas gali būti kitokiu būdu pasiektas, valstybė gal ir neperdaug griežtai reaguos į tą nepasidavimą: ji pav. kartais pasitenkina tuo peržengimu jos pačios arba jos saugojamam reikalui padarytų nuostolių išieškojimu iš nusidėjėlio, kartais ir iš viso nereaguos arba reaguos tiktai betarpiškai nukentėjusiam pasiskundžius ir to reagavimo pareikalavus; bet jeigu įsakymas ir jo peržengimas turi valstybei didesnės svarbos, — ji gali nepasidavusiam valdiniui pritaikyti represijos sankciją, gali jį nubausti. Ji tuo nubaudimu gali būti rimtai ir keleriopai suinteresuota: pavykęs nepasidavimas diskredituoja valdžios autoritetą, įdrąsina nepasidavusį ir kitus palinkusius tai daryti valdinius, ardo valstybinę drausmę, sudaro pavojingą pavyzdį; be to bausmė gali turėti ir auklėjimo siekinių, arba be terorizavimo tikslo gali būti laikoma ir gynimosi priemone. Žodžiu — kad imperiumas būtų realus ir pilnas, reikia, kad valdantieji turėtų galimumą išreikalauti valdinių pasidavimo maksimumą, o nepasidavusiems taikyti t. vad. sankcijas, bausti juos, turėti juos savo rankose, savo fizinėje dispozicijoje. Tos fizinės dispozicijos galią jiems suteikia kaip tik teritorija. Tos dispozicijos ir sankcijos taikymo įrankiai — ginkluotos valstybės pajėgos, policija, teismas — be teritorinio monopolio negalėtų savo funkcijos atlikti.

14. Teritorinis imperiumas.

Tad **teritorija** yra **imperiumui vykdyti ir didžiausiam jo griežtumui išplėsti prie-**

m o n ė. Tai sudaro jos ypatingą nepakeičiamą svarbą valstybei, tai yra tas jos patarnavimas, kuriuo ji tikrai valstybės elementą sudaro. Kaip fizinis žemės plotas — ji gali būti ir p o s s e s s i o n i s bei d o m i n i i objektu; tačiau ne šia prasme, n e d o m i n i i, b e t kaip tik žmonių valdymo, — valdiniams i m p e r i i atžvilgiu ji turi ypatingos valstybės sąvokai reikšmės, kaip k o n s t r u k t y v i n i s v a l s t y b ė s e l e m e n t a s. Savo objektyviniu tvirtu pažymiu ir tąja nauda, kuri iš jos fizinės esmės yra gaunama organizuojant valstybės valdžią, kaip viešpataujančią visuomenėje žmonėms valdyti galią, — ji yra valstybei būtina ir užtikrina valstybės visiems kitiems socialiniems junginiams ryškią hegemoniją.

Teritorijos patarnavimai ir jų svarba valstybės valdžiai yra tiek ryškūs, kad pats valstybės valdančiųjų imperiumas tikrai gali būti apibūdintas, kaip t e r i t o r i n i s i m p e r i u m a s (t e r i t o r i n ė į s a k y m ų g a l i a). O tai turi dar kitą pasekmę, kurios mes ikišiol dar nesame išžiūrėję.

15. Teritorinio imperiumo padariniai svetimšaliams.

Būdamas iš esmės teritorinis — valstybės valdžios imperiumas palyti visus žmones, kuriuo nors būdu konkrečiai susiduriančius su įeinančiu į valstybinę teritoriją žemės plotu, nors tie žmonės ir neturėtų to kvalifikuoto pastovaus teisinio ryšio su tąja teritorija, kuris, kaip mes buvome aiškinę, sudaro jų dalyvavimo valstybinėje tautoje, o tuo pačiu ir jų valstybinės pavaldinybės, kriteriumą. Vadinasi — net ir tie žmonės, kurie nuolat, teisiško teritorinio kriteriumo dėsniu, nedalyvauja tam tikrame valstybiniame junginy, kaip pastarojo nariai, būdami kurios nors kitos valstybės valdiniais arba visiškai be valstybinės pavaldinybės, — atsidūrę, kad ir atsitiktiniu būdu arba laikinai, tos valstybės teritorijoje, — yra tos valstybės valdžios valdomi ir turi jos imperiumui pasiduoti. Tie žmonės — tai t. vad. svetimšaliai.

Tai liečia ne tiktai tuos svetimšalius, kurie apsigyveno tam tikroje valstybinėje teritorijoje, pav. Lietuvoje. Tai liečia ir tuos, kurie bus Lietuvon atvykę kad ir trumpiausiam laikui, kuriam nors reikalui atlikti, ką nors pamatyti ir iš-

vykti. Bet pagaliau Lietuvos valdžios dispozicijoje, jos imperiume atsidurs ir tas atsitiktinis svetimšalis — kuris nors Portugalas, Japonas ar Negras, kuris būdamas Karaliaučiuje ir netikėtai gavęs reikalą nuvykti dar į Rygą, būtų pirkęs geležinkelio bilietą ir traukiniu nuvažiavęs iš Karaliaučiaus į Rygą per Lietuvos teritoriją. Kol jo traukinys su vagonu, kuriame jis sėdi, eina nuo Virbalio arba Pagėgių į Joniškį, — tas svetimšalis bus Lietuvos valdžios imperiume, jis tos valdžios palaidiems ir įstatyminiems įsakymams turės pasiduoti, o jeigu jis jiems nepasiduotų — jam tų įsakymų sankcijos bus taikintinos. Taip pat tam užtenka, kad svetimšalis, vaikštinėdamas svetimos valstybės pasieny, atsitiktinai, paklydęs, visiškai to nenorėdamas, peržengtų sieną ir įeitų į kitos valstybės teritoriją: tuo pačiu jis atsidurs tos teritorijos valstybės valdžios imperiume. Bet jei jis ir visiškai pats asmeniškai neatvažiuoja, o tiktai kurį nors turtą svetimoje valstybėje turi, jis vistiek, kiek tai liečia to jo turto santykius, bus tos svetimos valstybės valdžios imperiumo paliestas, tiktai jau tada, žinoma, sankcijos galės jam būti taikomos tiktai jo turtui, bet ne asmeninės.

Valdžios imperiumo atžvilgiu esamų arba kuriuo nors būdu susidūrusių su valstybine teritorija svetimšalių būklė tik tuo tesiskiria nuo tikrų valdinių būklės, kad išvykę iš tos teritorijos arba nutraukę su ja ryšius svetimšaliai teisiškai pasiliuosuoja nuo teritorinio tos vietos valstybės imperiumo, valdiniai gi, negalėdami savo laisvu nusistatymu savo valstybėje dalyvavimo kriteriumo nusikratyti, nuo teisinės pareigos pasiduoti su visomis iš to sekančiomis sankcijomis nepasiliuosuoja.

Tiesa — svetimšaliams pareigos yra kiek kitaip konstruojamos, negu tikriesiems valdiniams, kai kurie imperiumo momentai jiems nėra taikomi, jie ir patys mažiau pasinaudoja valstybės organizuojamais viešaisiais patarnavimais, jųjų subjektyvinės, ypač viešosios, teisės yra kiek siauresnės, bet vis dėlto, išskyrus tam tikrus vadinamojo eksteritorialumo išimtis, — principiškai valstybės valdžios imperiumas jiems yra lygiai griežtas, kaip kad valdiniams. Tai yra aiški ir nuosekli teritorinio imperiumo pobūdžio išdava, kurioje aiškiausia šis jo pobūdis atsispindi. Kaip tik todėl, kad jis yra

griežtai teritorinis, valstybės valdžios imperiumas yra taikomas visiems kaip nors ir kuriuo nors būdu kad ir laikinai ir atsitiktiniai su valstybine teritorija susidūrusiems žmonėms: esi teritorijoje — pasiduok jos valdžiai, o nepasiduodi — kentėk sankcijas. Štai valstybinės socialinio bendravimo tvarkos principas.

16. Valstybė piliečiams ir svetimšaliams.

Kvalifikuotas ir pastovus žmogaus ryšis su teritorija, kuris sudaro objektyvinį tautoje dalyvavimo ir nuolatinės valstybinės pavaldinybės kriteriumą, užmezga ypatingą socialinio solidarumo ryšį tarp tos kategorijos žmonių jų valstybiniame junginy, o todėl kaikurios, tuo ypatingu solidarumu pagrįstos, pilietinės pasidavimo ir valstybinės tarnybos pareigos, kaip ypač pav. karo tarnybos pareiga, politinio balsavimo funkcija ir pan., palyti tiktai tikruosius valdinius (piliečius) ir atsitiktiniems valdiniams — svetimšaliams — nėra taikomos; bet valdžios imperiumas, kad ir nevienodo tūrio, bet lygaus griežtumo, yra tiek vieniems, tiek kitiems skiriamas: vieniems — tikriems valdiniams — neatsižvelgiant į jų buvimo vietą, antriems — svetimšaliams — tiktai valstybinėje teritorijoje. Tuo būdu — dėl savo teritorinio pobūdžio — valstybė sudaro lyg dvejopą socialinį junginį: vieną: — platesnįjį, bet ir palaidesnį, į kurį patenka visi žmonės teritorijoje, bet tiktai tol, kol jie teritorijoje yra, ir kitą, siauresnį bei tikslesnį, nustatomą kad ir teritoriniu kvalifikuotu kriteriumu, bet suponuojantį ir gaminantį ypatingą socialinio solidarumo padarinį, kuris, kad ir teritoriniu 'cementu konstruojamas, neišnyksta savo nariuose jiems nuo teritorijos atsiskiriant.

17. Teritorija, kaip imperiumo aprėžimo veiksnys.

Bet jeigu teritorija, kaip tai mums iš išdėstyto paaiškėjo, sudaro tikrąją žmonėms valdyti valstybėje priemonę, jei ji iki maksimum išplečia valdžios imperiumo griežtumą, tai iš kitos

pusės, ji, teritorija, tą imperiumą ir aprėžia. Šitaip veikia tas svarbus teritorijos atžvilgiu faktas, kuris seka iš mūsų aukščiau pareikštų dviejų teritorijos tezių. Tai yra būtent tas faktas, kad valstybė disponuoja tiktai tam tikrąji aprėžtą žemės plotą. Už tam tikro žemės ploto — už savo teritorijos — ribų valstybės valdžia, kurios imperiumas teritorijoje buvo griežčiausias, nustoja galios; ji ten yra bejėgė, jos imperiumas ten neveikia. Už tų ribų prasideda kitos valstybės teritorija, kurioje veikia anosios valdžia ir ją savo imperiumo griežtumui sunaudoja. Nustodama teritorijos valstybės valdžia nustoja imperiumui vykdyti priemonių. Kaip mes esame sakę — teisiškai valstybės valdžios imperiumas palyti valdinius ir už teritorijos ribų: teisinė pareiga pasiduoti tam imperiumui jiems lieka; bet dėl priemonių stokos — šita teisinė pareiga, faktiškai pasiliuosavusi nuo sankcijų, — netenka to griežto varžančiojo pobūdžio, kurį ji turėjo teritorijoje. Valdiniui, kuris teritorijoje buvo visiškoje fizinėje valstybės valdžios dispozicijoje, — užtenka išvykti iš teritorijos, kad jis jau būtų iš tos dispozicijos išėjęs. Išvykęs iš savo valstybės teritorijos į užsienį — valdinys patenka į kitos valstybės teritoriją, kuri yra kitam valstybiniam imperiumui sunaudota ir monopolizuota. To valdinio tėvynės valdžia, jei jis jos įsakymų neklauso, nieko jam padaryti negali.

Tiesa — dėl valstybinių funkcijų tam tikroje socialinio bendravimo srity gimininguma — tarp įvairių valstybių yra tam tikro solidarumo ryšys, kuriuo remiasi t. vad. nusikaltėlių išdavimo institucija.

Tarpvalstybiniuose santykiuose nusikaltėlių išdavimas — su tam tikrais aprėžimais — pagrįstas tarptautinių įpročių normomis arba sutvarkomas sutartimis. Tad kartais pabėgęs iš savo valstybės teritorijos nusikaltęs valdinys tuo dar atsakomybės prieš savo valdžią už jos įsakymams (jos teisės imperatyvams) nepasidavimą neišvengia: jis bus savo tėvynės valdžiai išduotas, bus į savo tėvynės teritoriją grąžintas. Tačiau nusikaltėlių išdavimo institucija visai nereiškia, kad valstybės valdžia būtų turėjusi kurios nors imperiumo galios užsieny — svetimos valstybės teritorijoje: nusikaltėlio išdavimas ne nuo jos pareina, bet nuo tos valstybės valdžios, kurios teritorijoje ir kurios tuo pačiu dispozicijoje tas nusikaltė-

lis yra; pastaroji valdžia gali jį išduoti ar neišduoti; reikalaujanti jį išduoti valstybės valdžia pati jo pasiimti negali. Išduodamasai nusikaltėlis atsidurs tikroje faktinėje savo tėvynės valdžios galioje tiktai tą valandą, kada jis bus grąžintas, vadinasi — kada jis bus svetimos valdžios į savo tėvynės teritoriją įgabentas. Būdamas įgabentas — tuo pačiu, kaip tik pačiu teritorijoje atsidūrimu, — jis pateks į savo valdžios rankas.

18. Valstybė — teritorinis socialinis junginys: vietos valstybė.

Tad teritorija, kurios fizinį pagrindą sudaro tam tikromis sienomis aprėžtas žemės plotas, iš vienos pusės tų fizinių sienų vidury išplečia valdžios imperiumo griežtumą, iš kitos — tomis sienomis aprėžia tą imperiumą, lyg apkarpydama jį griežčiausiomis, iš karto visą jo galią nutraukiančiomis, ribomis. Šioje sienų pusėje — galybė, anoje — niekis. Jei nebūtų to aprėžiančio teritorijos sienų veikimo — valstybė arba būtų viena pasaulinė visam Žemės rutuliui ir visai Žmonijai arba jos visai nebūtų buvę. Tertium non datur: nes jeigu būtų mėginama įkurti kelios arba net dvi valstybės be teritorinio jųjų valdžios imperiumo suskirstymo, tai tat būtų lygu anarchijai; tarp šitų dviejų imperiumų turėtų vykti karas tol, kol jųjų vienas neįveiktų kito ir jo nesunaikintų; pašalinęs gi kitų konkurenciją — jis virstų pasauliniu.

Teritorija, patarnaudama valstybės įkurimui ir jos imperatyvinės esmės išlaikymui, kartu sudaro kelių o net ir daugelio valstybių sugyvenimo ir tuo pačiu tarptautinės taikos galimumo sąlygą. Daugelis valstybių tegali būti tik vietos (teritorinių) valstybių daugeliu.

Suglaudę visą tai, ką esame pareiškę, mes konstatuojame, kad konstruktyvinis valstybiniam junginiui tiek jos tautos, tiek jos valdžios atžvilgiu teritorijos vaidmuo iš tikrųjų yra tiek ryškūs, kad valstybė galima pavadinti teritoriniu socialiniu junginiu.

19. Teritorijos, kaip valstybės elemento, neigimas: Duguit.

Tiesa — atsiranda veiksnių, keičiančių arba bent linkstančių pakeisti objektyvinę teritorinę valstybės esmę, jųjų tarpe ypatingai revoliucionizuoja teritorinę valstybės konstukciją pav. kaikurios moderninio nacionalizmo išvados; apie tai mums dar teks kitoje vietoje kalbėti; bet visdėlto ikišiol tai dar klasikinio dėsnio nepakeitė.

Ir pačiame moksle ima reikštis doktrinos, kurios atmeta teritoriją, kaip valstybės esmės elementą. Ši tendencija matyti tarp kitko garsioje Duguit doktrinoje, kurią mes žemiau iš viso tiksliai išžiūrėsime. Teritorinės valstybės Duguit neskiria nuo bet kurio ateritorinio (ne — teritorinio) socialinio junginio, pagrįsto faktiniu viešpataujančiu valdančiųjų imperiumu.

„Teritorija — sako Duguit — nėra elementas, būtinas valstybei sudaryti. Tuo aš noriu pareikšti, kad politinis suskirstymas visuomenėje, kuri nėra nusistovėjusi tam tikroje teritorijoje, yra visiškai įmanomas. Tačiau einant bendrąja žodžio prasme — čion jau bus kaip tik Valstybė". (Duguit — „Traité de Droit Constitutionel", II laida, Paris, 1923 m., II tomas, 46 pusl.). „Politiniu suskirstymu" („différenciation politique") Duguit, kaip tai matyti iš kitos to paties jo veikalo vietos (ž. tas pat II t., 20—31 pusl.), vadina socialinio bendravimo dalyvių masės suskirstymą į valdančiuosius ir valdomuosius; to suskirstymo įvykį jisai laiko valstybės įkūrimu.

Tačiau tas teritorijos neigimas arba tiksliau sakant jos, kaip esą nebūtinos, iš konstruktyvinių valstybės elementų išmetimas, iš tikrųjų Duguit'o moksle žymesnės reikšmės neturi, nes visdėlto jis pripažįsta, kad teritorija sudaro materialinę valdančiųjų galios ribą.

„Valdančiųjų ir valdomųjų susiskirstymas... yra aprėžtas tam tikra teritorija. Ir šiaip iš karto aiškėja teritorijos vaidmuo moderninių valstybių sudaryme: ji sudaro materialinę tikro valdančiųjų veikimo ribą („la limite matérielle de l'action effective des gouvernants"). Ji yra tai, ji yra visa tai, bet ir tiktai tai". (Duguit — op. cit., tas pat tomas ir tas pat 46 pusl.).

Tad tuo pačiu konstatuojame, kad tos galios konstrukcijai ji yra būtina, nes jeigu priėjus teritorijos sienas baigiasi pati galia, tai reiškia, kad ši galia yra tos teritorijos reikalinga ir kaip tik jos sienų ribose ji yra gyva ir veikli.

20. Teritorijos neigimas Petražycki'o doktrinoje.

Teritorijos, kaip valstybės elemento, neigimą arba bent neigiamąjį apie tai pareiškimą (neigimas ir neigimo pareiškimas — nėra būtinai tas pat: kartais, apsvarsčius neigimo pareiškimą, tenka konstatuoti, kad iš tikrųjų kaip tik sutvirtinama tai, kas buvo manoma ir norima neigti), — mes galime rasti ir Petražyckio doktrinoje. Tarp jo vadinamųjų „savarankiškų" (kitaip sakant — besitvarkančių savo aukščiausiąja, nepareinančia nuo jokios aukštesnios galios, valdžia, o mes pasakytume — suvereninių) „socialinių grupių" jisai iš vienos pusės skiria šeimą ir gentį, iš kitos — valstybę, kuri jo mokslu apimanti visas ir visokias suverenines socialines ne giminių organizacijas. Teritorijos jis valstybei nereikalauja. Bet jei mes įsiskaitysime į jojo reiškiamą mintį, tai mes pastebėsime, kad jis turi galvoje tokias nenusistovėjusias tam tikroje teritorijoje organizuotas klajūnų arba iš vienos vietos į kitą persikraustančių tautų grupes, kurios savo kad ir laikinojo arba keičiamojo buvimo vietoje iš kitų tos vietos grupių pasipriešinimo arba valdžios konkurencijos neranda.

„Tarp savarankiškų socialinių grupių... — sako Petražycki, — greta nustatytos bendrosios savarankiškų socialinių formų klasės tenka skirti dvi rūšinės kategorijos. Savarankiškų socialinių grupių kai kurios susideda arba seniau susidėdavo iš žmonių, kurie be nurodytų tam tikrų teisinių įsitikinimų yra jungiami dar giminystės ryšiais, vadinasi — atitinkamais turto ir asmens pobūdžio teisiniais santykiais. Čion ypatingai įeina šeimos... ir genties grupės... Kitos savarankiškos socialinės grupės sudaro ne — giminių junginius, — junginius tarp svetimųjų, kuriuose nesireiškia teisiniai giminystės santykiai... Savarankiškas antrosios rūšies socialines grupes mes pavadinsime ne — giminių, oficialiomis arba valstybinėmis grupėmis — valstybėmis.

„Einant viešpataujančia nuomone esminiu valstybės elementu ir požymiu tarp kito ko laikoma tam tikrosios teritorijos buvimas. Tradicingai valstybėje skiriama trys elementai: teritorija, gyventojai ir valstybinė valdžia (pastarojo elemento esmė lieka neišaiškinta ir ginčytina). Todėl reikia ypatingai pabrėžti, kad psichologinės teorijos pažiūromis į valstybinę organizaciją... (ir iš viso mokslinės klasifikacijos principais, kiek šita klasifikacija nepareina nuo tam tikrų įprastų pavadinimų ir atitinkamų idėjų asociacijų), sėslumas, tam tikros teritorijos buvimas, klasifikacinės reikšmės neturi. Ir atitinkamos klajojančios socialinės grupės, taip pat tos, kurios kad ir buvo sėslios, bet dabar, savo

kunigaikščių, karalių, chanų ir k. vadovaujamos ir valdomos, keliasi iš vienos teritorijos į kitą (plg. Europos ir Azijos istoriją, tautų kilnojimosi gadynę, Izraelio tautos keliones ir t. t.), kitoms aukščiau nurodytoms žymėms esant, turi būti įjungiamos į „valstybės" 'kategoriją". (prof. L. I. Petražycki — „Teorija Prava i Gosudarstva v sviazi s teorijej nravstvennosti", II laida, Petrapilis, 1909 m. I tomas, 211—213 pusl.).

Tad iš tikrųjų jis taip pat teritoriją numato, tiktai leidžia keisti jos fizinį žemės plotą. Bet ir mūsų supratimu — valstybė, kuri keičia savo teritorijos sienas arba kuri su savo tauta ir valdžia net persikraustytų iš vieno žemės ploto į kitą, —pasiliktų valstybe, tačiau teritorijos elemento mūsų pareikštąja prasme ji visiškai nebūtų nustojusi: ji kaip tik būtų teritorinė valstybė. Konstruktyvinių teritorijos patarnavimų pagrindo — fizinio žemės ploto — visiškas pastovumas valstybei nėra būtinas. Bet kad valstybinis junginys galėtų likti be jokios teritorijos — to aš neįmanau, nes tada suirtų tiek tauta-populus, tiek valdžia, o tuo pačiu ir valstybės nebūtų buvę.

Tad teritorijos elemento neigimas — žodžiais žaidimas.

Belgijos ir Serbijos Didžiojo 1914—1918 m. Karo metu, Prancūzijos Burbonų Monarchijos Didžiosios Revoliucijos ir Pirmosios Imperijos metu, ir Gudų Liaudies Respublikos pavyzdžiai.

Kartais nurodoma Belgijos arba Serbijos pavyzdis Didžiojo 1914—1918 m. Karo metu, kaip įrodymas, jog nustodama teritorijos — valstybė nežūsta. Tą patį valstybės be teritorijos gyvavimą arba tęsimą kartais stengiasi išlaikyti tam tikros politinių emigrantų grupės: pav. Gudų (Baltgudžių) politinių veikėjų grupė, kurie 1918—1919 m. mėgino įkūrti teritorinę Gudų (Baltgudijos) Liaudies Respubliką, bet tai dėl kaimyninių valstybių įsikišimo įvykdyti nepajėgė, išvykę į užsienį — čion svetimos valstybės teritorijoje, jos valdžiai leidžiant, kurį laiką išlaikė savo „vyriausybę", skelbiančią įvairius aktus Gudų Liaudies Respublikos vardu, lyg kad toji Respublika būtų tikrai gyva valstybė; arba pav. Prancūzijos Burbonai ir Didžiosios Revoliucijos emigrantai, grįždami 1814 m. į Prancūziją su „teisėtu" karalium Liudviku XVIII priešaky, jau pačiu karaliaus pasivadinimu Liudviku kaip tik „XVIII", o ne XVII, stengėsi sutvirtinti nenutraukiamą teisėtos monarchijos tęstinumą per visą Didžiosios Revoliucijos ir Napoleono Imperijos laiką, nors tokios Prancūzijos monarchijos, kaip teritorinės valstybinės tikrenybės, per tą laiką nebuvo buvę ir ji tegalėjo gyvuoti be jokio realaus imperiumo tiktai emigrantų svajonėse, pastangose bei intrigose.

Tačiau iš tikrųjų visi šios rūšies pavyzdžiai nieko neįrodo. Tiesa — Belgija nebuvo visiškai savo teritorijos nustojusi, nes per visą Didįjį

Karą kad ir nedidelį savo valstybinės teritorijos sklypelį ji buvo išlaikiusi. O jeigu Belgijos valstybės valdžios organai veikė ir Belgijos valdiniams galėjo vykdyti imperiumą Prancūzijos valstybinėje teritorijoje, tai tiktai todėl ir tiek, kad ir kiek jiems, kaip savo karo sąjungininkams, tai leido daryti Prancūzijos valstybės valdžia; pastaroji buvo suinteresuota Belgijos valstybinės idėjos gyvybės išlaikymu. Serbija tikrai savo teritorijos buvo nustojusi: josios organizuotų pajėgų likučiai tapo į Korfu salą (Graikijos teritorijoje) perkelti, kur jiems sąjungininkų tapo išrūpinta asylum drauge su tam tikru teritoriniu galimumu išlaikyti gyvą valstybinės organizacijos šešėlį. Nė Belgija Prancūzijos teritorijoje, nė Serbija Korfu saloje tikrosios valstybės su savarankišku valstybiniu imperiumu nesudarė. Jųjų buvę valdantieji tegalėjo veikti tik svetimu imperiumu jiems suteiktose veikimo ribose. Socialinės tikrenybės srity jie tapo kitos valstybės valdžios agentais. Karo laimėjimas ir teisiniai sudarytos taikos aktai leido jiems netiktai atgauti savo teritorijas ir atstatyti karo suardytus valstybinius junginius, bet ir teisiniu ryšiu sujungti tą atstatymą su valstybine praeitimi nepaliekant tarp jųjų spragos. Pagaliau jųjų (ypatingai Serbijos, nustojusios visos teritorijos) faktinis teritorijos nustojimas, faktiškai ardąs valstybę, kaip tam tikrąjį socialinį junginį, — tai buvo tiktai t. vad. okupacija, kuri teisinėmis tarptautinėmis sąvokomis nesudaro dar visiško valstybinės teritorijos panaikinimo, tiktai jos veiklumo atrofiją, paraližuojančią okupuotos teritorijos valstybės valdžios imperiumą.

O dėl gudų emigrantų „valstybinės“ „vyriausybės“, arba Prancūzijos monarchijos Didžiosios Revoliucijos metu — tai yra ne valstybiniai socialiniai junginiai, bet tam tikros valstybinės idėjos, tam tikros grupinės teisinės koncepcijos, kurioms ieškoma būdų realizuoti ir kurioms sudaromos tam tikros fikcijos, kad ir pavadinamos valstybiniais terminais, tačiau be teritorijos nepajėgiančios valstybiniais metodais veikti. Kartais jos gali reikšti labai kilnius troškimus ir didžiai gerbtinas patriotų pastangas, bet visdėlto tai nėra valstybės. Be abejo kiekviena nauja valstybė prieš gimdama tikrenybėje, gimsta kurių nors socialinių visuomenės grupių bei jų vadų idėjoje ir siekimuose ir kartais kainuoja labai daug aukų ir gyvų sielos jausmų bei nuveikto socialinio darbo, kol tampa įgyvendinta. Toms aukoms ir darbui reikalinga būna ir forma, kuri tam tikrais momentais gali reikštis ir valstybių paskelbimu, tačiau pats paskelbimas be visų valstybės elementų sukonstruavimo dar tikrenybėje valstybės nesudaro.

21. Karo okupacija.

Iš tos tezės, kad valstybė yra reikalinga tam tikros teritorijos, be kurios ji yra neįmanoma, ir kad vienoje teritorijoje tegali būti tik viena valstybė, — nesudaro išimties nė t. vad. okupacija (karo okupacija) nė condominium, tarptautinis man-

datas ir kitos tarptautinės tam tikrų sričių valdymo teisinės institucijos ir formos.

Dėl karo okupacijos teorijos ir faktinių bei teisinių išdavų ž. Paul Fauchille — „Traité de Droit International Public“ VIII laida, Paris, 1921 m., 215—223 ir k. pusl.

Karo okupacija įvyksta tada, kada valstybinė teritorija yra priešo (kitos, priešingos kariaujančios valstybės pajėgų) užimta. Okupacija gali, žinoma, liesti valstybinės teritorijos dalį (pav. Lenkijos okupuota Lietuvos valstybinės teritorijos dalis), bet gali apimti ir visą valstybinę teritoriją. Ji kaip tik aiškiai įrodo teritorinį valstybės pobūdį. Valstybė, kurios visa teritorija yra okupuota, yra faktiškai suardyta. Jos valdžia tuo pačiu yra nustojusi imperiumo, kuris faktiškai pareina į okupanto rankas. Tiesa — tarptautinės (tarpvalstybinio socialinio bendravimo) teisės normomis karo okupacija, — kiek valstybė — okupantė neaneksuoja okupuotos teritorijos, vadinasi — neįjungia jos į savąją teritoriją, — yra laikoma tiktai karo priemone priešui nugalėti; okupuotoji teritorija yra laikoma ne okupantė bet nugalėtos valstybės teritorija. Imperiumas, kurį okupuotoje teritorijoje vykdo valstybė — okupantė, yra laikomas nugalėtos tos teritorijos valstybės imperiumu, jos vieton okupantė vykdomu. Okupantė šiuo atžvilgiu lyg kad pavaduoja pašalintą teritorinę valdžią, negalinčią jį pati tiesiog vykdyti. Okupanto imperiumas yra lyg dvejopas: iš vienos pusės, kiek tai okupanto karo reikalams reikalinga, jis tą imperiumą vykdo savo vardu ir okupacijos teisės titulu, bet kiek tai yra reikalinga vietos socialiniam bendravimui palaikyti, jis jį pašalintos valstybės vardu jos teisinės reprezentacijos titulu vykdo, o todėl šiose ribose numatoma jo tarptautinė (tarpvalstybinė) teisė ir pareiga atsiskaityti dėl to imperiumo su teisėta tos teritorijos valstybe, žinoma — karui ir okupacijai pasibaigus.

Teisinė teritorinės valstybės reprezentacija, besireiškianti okupanto imperiume, — yra tiesioginė teisinė valstybės teritorinės esmės ir konstrukcijos išdava; kadangi karo okupacija, kad ir ardydama faktiškai pašalinamąjį iš teritorijos valstybinį vietos junginį, teisės srity nesudaro tos teritorijos į okupanto teritoriją įjungimo, tai tarptautinės teritorinio im-

periumo teisės subjektu lieka pašalintoji valstybė; bet kadangi nedisponuodama teritorijos — ji faktiškai to imperiumo vykdyti negali, nes tam jokių priemonių neturi, tai toji jos teritorinė teisė tegali būti tik tos galios vykdoma, kuri teritoriją disponuoja, vadinasi — tik okupanto: tad imperiumo atžvilgiu, kadangi pastarasis yra faktiškai nuo teritorijos disponavimo neatskirtinas, okupantas savaime ir virsta pašalintos teritorinės valstybės teisės pavaduotoju — jos reprezentantu.

Tokiu būdu perimdama teritorijos disponavimą, viena valstybė drauge faktiškai iš kitos perima ir imperiumą, o jeigu pašalintojai paliekama tarptautinė imperiumo teisė, tai tiktai kaip n u d u m j u s, kurios vykdymas teisiniais reprezentacijos pagrindais visdėlto bus atliekamas tiktai to, kurio rankose ir faktinėje dispozicijoje yra teritorija.

Dėl teritorinės valstybės esmės ir teritorinio jos valdžios pobūdžio kitaip tai sutvarkyti ir negalima. Kitokis tos problemos sutvarkymas juo labiau yra neįmanomas todėl, kad teritorijos disponavimo sąvoka, kuri valstybinės valdžios imperiumo konstrukcijai yra būtina, — išskiria dviejų veiklių valdžių buvimą ir reikalauja vienai visiško monopolio.

Nuo karo okupacijos kaikuric skiria t. vad. reintegraciją. (F a u c h i l l e, ibidem, 220—221 pusl.). Reintegracija įvyksta tokiu pat būdu, kaip karo okupacija, tačiau skiriasi nuo okupacijos tuo, kad čion valstybė, įsiveržianti į priešo teritoriją ir užimanti ją, turi tam tikrų teisinių pretenzijų į tą teritoriją ir laiko priešo toje teritorijoje imperiumą neteisėtu. Tad užimdama tą teritoriją ji — jos nuomone — jos neokupuojanti, bet grąžinanti sau — reintegruojanti. Tuo keliu reintegruotą savo teritorijos dalelę, kuri iš jos buvusi neteisėtai pagrobta, — valstybė karo okupacijos režimui nepaveda, bet įjungia ją į savo teritoriją ir vykdo joje savo valstybinį tiesioginį imperiumą. Pav. Didžiojo Karo metu Alzacijos atžvilgiu Prancūzija laikė tos teritorijos užėmimą ne karo okupacija, bet reintegracija. Į Galicijos okupaciją carų Rusija buvo linkusi žiūrėti, kaip į reintegraciją. Taip pat Italija kai kurių buv. Austrijos provincijų atžvilgiu. Vilniaus miesto ir krašto iš Lenkijos atėmimą Lietuva be abejo laikytų tokia pat reintegracija, o ne okupacija.

22. Tarptautinio valdymo mandatas.

Pirmuoju žvilgsniu valstybinės teritorijos atžvilgiu sąvokų srity šiokią tokią painiavą sudaro įvairios tarptautinės teisės pobūdžio valdymo formos, kaip c o n d o m i n i u m, t a r p-

tautinis valdymo mandatas ir kitos. Valdymo mandatas, kuris pats nesudaro aiškiai aprėžtos ir vieningos imperinio valdymo formos, nes jis gali būti įvairių rūšių ir niuansų, — bendrais bruožais gali būti apibūdintas kaip tam tikrai valstybei pavedimas (jos „įgaliavimas" — mandato jai suteikimas) vykdyti betarpiškai imperiumą arba jojo vyriausiąją priežiūrą ir vadovavimą tam tikroje organizuotoje teritorinėje srity, nesudarančioje tos valstybės teritorijos. Tas pavedimas gali būti suteiktas arba kurios nors valstybių grupės, sudarančios tarpvalstybinę draugiją ar sąjungą (pav. Tautų Sąjungos), faktiškai disponuojančią tą teritorinę sritį (mandato objektą), arba net pačios tos organizuotos srities valdančiųjų, reikalingų svetimos paramos ir todėl sutinkančių pasiduoti svetimon globon.

Pastaroji valdymo forma, kai pati valdomoji sritis pasidavė svetimos valstybės globon ir valdyman, vadinama ne mandatu, bet protektoratu. Iš esmės ji į mandatą yra panaši.

Šia prasme valdymo mandatas gali būti panašus į karo okupaciją, nuo kurios jis skiriasi taikingu, sutartimi (susitarimu) pagrįstu titulu ir kartais buvusiųjų tos teritorijos valdančiųjų arba jos socialinio junginio vadovų palikimu priklausomoje valdančiosios valstybės agentų būklėje; šis okupacinis pobūdis valdymo mandate reiškiasi tada, kai mandato subjektas laikinai vykdo patį imperiumą arba jojo priežiūrą ir vadovavimą tos valdomos teritorijos valstybės vardu, jos valdžios vietoje. Jis kitame savo niuanse gali būti labiau panašus į kolonijos valdymą, kuriame visiškai nyksta tos teritorijos valstybinis pobūdis, bet kartu valdyme greta socialinės imperiumo formos ima reikštis ir kilti tiesioginio tos teritorijos su jos žmonių junginiu dominii — vergiško ponavimo ir naudojimo — momentas. Tada jau netenka kalbėti apie valstybę, nes čion randame ne tam tikrą vietos socialinio bendravimo organizaciją, tiktai liūdną vergijos liekaną.

Okupacinis valdymo mandatas gali būti kartais vykdomas tuo tarpu nežinomos x ar n valstybės vardu, kaip pav. kuri nors provincija ar kraštas yra išjungiamas iš tam tikros pav. karą pralaimėjusios valstybės, bet dar to krašto valstybinis likimas nėra galutinai išspręstas: gal jis bus įjungtas į kitos valstybės teritoriją, gal jame bus sudaryta atskira to krašto

valstybė, gal jis bus grąžintas senajai valstybei, kai tai bus plebiscitu arba karą laimėjusių išspręsta (pav. Dancigo, Aukštosios Silezijos, Klaipėdos okupacinis mandatas pasibaigus Didžiajam Karui).

Principe valdymo mandatas yra laikinasis, nors mandato terminas gali ir nebūti tiksliai nustatytas. Mandatas gali būti ir kelių valstybių vykdomas. Čion reiškiasi lyg prieštaravimas mūsų pareikštam konstruktyviniam valstybės dėsniui, kuriuo einant vienoje teritorijoje tegali būti tik viena valstybės valdžia. Tačiau tarptautiniame valdymo mandate tai yra galima štai dėlei ko. Kaip quasi - okupacinė globa — valdymo mandatas niekuomet nėra ir negali būti suvereninis; jis visuomet yra įsteigtas, visuomet kuriuo nors aktu (mandato pavedimo aktu), kaip mandato teisiniu titulu, sutvarkytas, organizuotas, tat ir aprėžtas; tuo pačiu jis yra teisinis. Kaip įsteigtoji teisinė, o ne arbitralinė suvereninė, galia — jis gali būti nustatytas ir tam tikru funkcijų suskirstymu bei tam tikru organizuotu bendradarbiavimu tarp kelių jojo vykdytojų. Jei yra keli mandato vykdytojai, kitaip sakant — jei mandatas yra kelioms valstybėms pavestas, — tai kol mandato vykdytojai veikia susitarę ir laikosi savo teisinio titulo, tol jųjų bendradarbiavimas valdyme yra galimas. Jie veikia, kaip viena jėga; tai yra galima lygiai taip pat kaip valstybėje yra galima kelių pagrindinių konstitucinių valdžios organų veikimas, nors tarp jųjų nebūtų hierarchinio ryšio (ypatingai valdžios funkcijų suskirstymo sistemoje), arba kai suvereninė steigiamoji galia yra kelių asmenų ar grupių kompromisu sudaryta (konstitucinė monarchija, Anglijos parlamentas): kol jie veikia kompromisu, tol jie veikia, kaip vienas teritorinis valdovas, ir tol teritorinio imperiumo atžvilgiu valdžia yra viena ir vieninga.

23. Condominium. Kolonijų valdymas.

Toks gi valdymo mandatas, kuris turi kolonijos dominii pobūdžio, jei jis yra kelių valstybių vykdomas, iš viso mūsų problemos neliečia, nes čion valdomoji sritis iš viso nesudaro valstybinio socialinio junginio, tik yra naudojimo objektas, sui

generis daiktas ar turtas, tvarkomas kaip įmonė. Toks pat yra ir kelių valstybių t. vad. condominium.

Tarptautinė teisė žino visą eilę kitų valstybių teisių svetimoje valstybinėje teritorijoje; čion įeina: t. vad. rentos, fiefo teisė, įkaitas, antichrezė, ipoteka, tarptautiniai servitutai, condominium, coimperium... (Fauchille — Op. cit., I t. I d., 668—685 pusl.). Mes visų šitų formų nežiūrėsime, nes tai nėra tiksli mūsų disciplinos problema. Iš viso teritorijos klausimas konstitucinėje ir tarptautinėje teisėje turi kitokios reikšmės. Tarptautinė viešoji teisė, kiek ji liečia ir tvarko tarpvalstybinį bendravimą, žiūri į valstybes, kaip į to bendravimo asmenis, o į tų valstybių teritorijas kaip į jų patrimonii elementą, mums gi, kaip aš aiškinau, valstybinė teritorija sudaro ne valstybės teisės objektą, bet pačios valstybės konstruktyvinį elementą, svarbų ypač tautos konstrukcijos ir valdžios (valdančiųjų) imperiumo atžvilgiu.

Tokių valdomųjų sričių teritorija nesudaro bendrosios valstybinės valdančiųjų valstybių teritorijos, kaip jųjų valdžių imperiumo konstruktyvinį elementą. Kiekviena tų valdančiųjų valstybių turi savo atskirą valstybinę teritoriją, condominium'o gi srity jos tol gali drauge ponauti ir savo bendrą kolonialinę įmonę varyti, kol veikia susitarę.

Netiktai dviejų valstybių condominium'u valdomoji sritis, bet ir vienos valstybės kolonija, kurios valdymas turi kurių nors dominii žymių, iš viso nesudaro valstybinio socialinio junginio ir savo gyventojais bei teritorija išsiskiria iš metropolijos valstybinio junginio. Tiesa — kartais kolonijos teritorija drauge su joje gyvenančiais tikraisiais metropolijos piliečiais (pavyzdžiui — Prancūzų Alžiras su Alžiro Prancūzais, bet ne vietos gyventojais Arabais ir kitais) sudaro lyg tikrąją metropolijos valstybės tiek tautos, tiek teritorijos ir valdžios atžvilgiu tąsą, tirpstančią vieningoje valstybėje, bet kartu toji pati teritorija pagrindinių vietos gyventojų atžvilgiu lieka kolonialinio dominii būklėje. Tų painių pusiau dominii, pusiau valstybinio bendravimo santykių ir jųjų niuansinio rūšiavimo mes tiksliai neanalizuosime; tai sudaro ypatingos kolonialinės teisės mokslo sritį, kiek artimą administracinei teisei ir net be abejo jai artimą labiau, negu konstitucinei teisei, nors ir nuo administracinės teisės iš esmės skirtingą.

24. Teritorija federacijoje.

Visdėlto iš to dėsnio, kad vienoje teritorijoje tegali būti viena valstybė ir kad kitaip sakant tas pats žemės plotas negali sudaryti bendros dviejų valstybių teritorijos, — tenka pareikšti viena išimtis. Toji išimtis yra federacijoje. Kiekvienoje federacijoje yra dvi eilės valstybių: **a.** pamatinės valstybės — federacijos nariai ir **b.** pati jųjų federacija, sudaranti visumos valstybę. Kiekvienos federacijoje dalyvaujančios pamatinės valstybės teritorija įeina į pačios federacinės valstybės teritoriją, kuri kaip tik iš visų federacijos narių teritorijų ir susideda. Tas pat liečia ir valstybinę tautą (populum) federacijoje. Valstybinė pačios federacijos tauta susideda iš visų pamatinių sufederuotų valstybinių tautų narių (piliečių). Konstatuodami šį išimties fenomeną, kurio galimumas yra pagrįstas tam tikru organizaciniu tų dviejų valstybių eilių suderinimu ir jųjų santykio hierarchizavimu, — mes čion jo tiksliau neaiškinsime, rezervuodami tai tam tikram mūsų darbo skyriui, kuriame mes iš viso federacijos problemą išsvarstysime.

25. Avalstybininiai Žemės Rutulio plotai: tam tikri žemės sausumos plotai ir atviroji jūra.

Valstybės teritorijos atžvilgiu tenka pareikšti dar kelios pastabos, liečiančios dirbtinį, grynai teisinį už jos sienos ribų jos praplėtimą ir sienos ribose susiaurinimą. Tai yra atviroje jūroje plaukiančių laivų, o paskutiniu laiku ir ore skrendančių orlaivių, taip pat t. vad. e k s t e r i t o r i a l u m o — klausimai. Dideli vandenys, atvira jūra — pačia savo esme nepasiduoda valstybiniam jų užvaldymui: jie negali būti sunaudoti valstybiniam imperiumui įkurti ir vykdyti. Panašioje būklėje — bent mūsų civilizacijos laipsny — yra ir kaikurie žemės sausumos plotai, kurie netinka žmonių gyvenimui ir iš viso bent tuo tarpu yra nenaudotini, kaip pav., žemės ašigalių sritys arba milžiniškos pustomojo smėlio dykumos. Tiek atvira jūra, tiek šitie ypatingieji žemės sausumos plotai valstybinei teritorijai negali būti sunaudoti ir lieka už valstybinių teritorinių junginių ribų. Bet jųjų tarpe ypatingos reikš-

mės turi kaip tik atvira jūra, nes ji, kad ir būdama netinkama valstybinei teritorijai sudaryti, turi nepaprastos svarbios reikšmės susisiekimui ir šiuo atžvilgiu yra plačiai žmonių naudojama ir socialiniam bendravimui mūsų laikais sudaro galingą įrankį, kurio patarnavimai šiuo atžvilgiu yra nepakeičiami.

26. Atviroji jūra — „res nullius", „res communis", „mare liberum".

Kaip gi valstybiniu atžvilgiu turi būti traktuojama atviroji jūra? Yra teorija, kuri lako jūrą — iš esmės „res nullius". Kita — laiko ją „res communis". Tačiau mums svarbi yra ne kuri nors viena tų dviejų interpretacijų, bet pats pagrindinis teisinio jūros režimo principas, kuris mūsų laiku yra visų pripažintas: tai „mare liberum" — laisvosios jūros arba jūros laisvės principas, kurio kūrėjo garbė tenka garsiajam XVII amžiaus pradžios filosofui-publicistui Hugo Grotiui.

Grotijaus „laisvosios jūros" principas, pareikštas jo garsiajame veikale „Mare liberum" (1609 m.), dabar visų pripažintas, kaip teisinė aksioma, iš karto ne visų buvo priimtas. Buvo pastangų užvaldyti atvirą jūrą ir paskelbti ją valstybei priklausančią. Tos pastangos ir moksle rasdavo šalininkų. 25 metus po Grotijaus veikalo pasirodė žinomas Selten'o rašinys „Mare clausum seu de domino maris, libri duo", kuriame buvo moksliškai ginama priešinga Grotijaus pareikštajai tezė. Tačiau Grotijaus principas laimėjo.

Atviroji jūra yra laisva — ji jokios teritorijos sudaryti iš viso negali, ji teritoriniam imperiumui yra nepasiekiama.

27. Uždarytoji ar teritorinė jūra. Teritoriniai vandenys.

Bet laisva yra tiktai „atviroji" jūra, nuo kurios skiriasi t. vad. „teritorinė" arba „uždarytoji" (mare clausum) jūra. Nesudaro atvirosios jūros tokia jūra, kuri neturi jokio vandens sujungimo su vandenynais (pav. Kaspijos jūra, Mirties jūra Palestinoje).

Tokią uždarytąją jūrą, kurios, kaip Kaspijos jūros krantai skirstosi tarp dviejų ar kelių valstybių teritorijų, kaikurie mokslininkai (juos cituoja Fauchille — op. cit., I t. II d., 1925 m., 207 pusl.) paveda, bet tiktai tarp krantų valstybių, laisvosios jūros režimui.

Įvairūs ginčai ir nuomonių niuansai reiškiami dėl tokių jūrų režimo, kurios jungiasi su vandenynais, sąsiauriais (pav. Baltijos jūra, Baltoji jūra, Juodoji jūra, Marmuro jūra); čion atsižiūrima į tai, ar tos jūros krantai sudaro vieną ar kelias valstybines teritorijas, kiek platus yra sąsiauris, sudarąs į tą jūrą įėjimą, ar abu sąsiaurio krantai priklauso vienai ar dviem arba kelioms valstybėms. Pagaliau ir šiaip neuždarytos (žeme neapsuptos) jūros ir vandenyno tam tikroji priekrančio juosta laikoma teritorine jūra; ginčas eina tiktai dėl tos juostos platumo, kuris yra nustatomas arba jūros mylėmis (ev. kilometrais) arba artilerijos šūvio pasiekiamu tolumu. Visa toji jūra, kuri yra už uždarytų ir teritorinių jūrų ribų — yra atvira ir, kaip tokia, laisva.

28. Laivai jūroje.

Bet jeigu atvira jūra pati jokiam valstybiniam imperiumui patarnauti negali ir jei naudojimasis ją yra laisvas, tai visai kitaip atrodo toje jūroje plaukiančių laivų klausimas. Laivo patalpa yra pastovi, ji žmonėms joje gyventi tinka, joje socialinis bendravimas netiktai yra galimas, bet ir yra neišvengiamas, to socialinio bendravimo aiški ir griežta drausmė yra būtina. Tad atviroje laisvoje jūroje laivuose tos laisvės nėra; drausmė, kuri ten, kiekviename laive viešpatauja, veikia tos valstybės valdžios imperiumu, kuriai valstybei tas laivas priklauso ir kurios vėliava plevėsuoja jame. Ten veikia laivo tėvynės įstatymai ir viskas, kas tame laive daroma arba įvyksta, yra laikoma esą padaryta arba įvykę tosios valstybės teritorijoje. Tuo būdu net susidarė fikcija — esą atviroje jūroje plaukiantis laivas sudarąs lyg kad valstybės teritorijos pratęsimą, lyg kad plaukiančią valstybės teritorijos dalelę.

Būdo, kuriuo tuose laivuose valstybės valdžios imperiumas yra vykdomas ir kuriuo valstybės įstatymai veikia, to imperiumo ir teisės impertavų veikimo apsaugos sutvarkymo, tam tikrų tam imperiumui ir laivo, kaip teritorijos dalelės, neliečiamybei restrikcijų, remiamų tų laivų santykiavimu su kely jo sutinkamais svetimais laivais, — mes čion tiksliai nežiūrėsime: tai viešosios tarptautinės teisės ir administracinės jūrų teisės klausimai. Pažymėsime tiktai, kad karo laivai

lieka savo valstybės teritorijoje net tada, kai jie įeina į svetimos valstybės teritorinę priekrančio juostos jūrą arba į svetimus uostus bei prieplaukas, nors ten jau, kaip bendra taisyklė, veikia kranto valstybės teritorinis imperiumas. Šiuo atžvilgiu karo laivai naudojasi t. vad. eksteritorialumu, kad ir suvaržytu tam tikromis rezervomis.

29. Orlaiviai.

Kaip laivai atviroje jūroje — savo valstybės imperiume esančiais laikomi ir orlaiviai, kai jie skrenda per atvirą jūrą arba per žemės plotus, nesudarančius jokios valstybės teritorijos. Dar ne visiškai sutvarkytas ir diskutuojamas yra orlaivių teisinis režimas tuo metu, kai jie skrenda per kurios nors svetimos valstybės teritoriją; principe valstybinę teritoriją sudaro ne tiktai pats žemės paviršius, bet ir iš vienos pusės jos gelmės, o iš kitos — esąs ant to paviršiaus oras. Principiškai — skrisdami per kurios nors valstybės teritoriją (teritorinį orą), orlaiviai yra tos valstybės valdžios imperiume, bet kadangi faktiškai to imperiumo vykdymo įrengimai nėra pritaikinti orui, tai jeigu orlaivis perskrido teritoriją nenusileidęs žemėn — viskas, kas jame įvyko, bus iš tos teritorijos valstybės imperiumo išsisukę; tad mano supratimu orlaivio tėvynės valstybei tie svetimoje teritorijoje nenusileidžiusiame orlaivy padarytieji darbai arba įvykę teisiniai faktai teks laikyti savo teritorijoje padarytais ar įvykusiais. Tačiau oro teisės problemos dar nėra visiškai išstudijuotos ir išspręstos.

30. Eksteritorialumas arba diplomatinis immunitetas.

Ypatingąjį teisinį valstybinės teritorijos praplėtimą ir susiaurinimą sudaro tas teisinio tarpvalstybinio bendravimo fenomenas, kuris kartais vadinama e k s t e r i t o r i a l u m u. Tai yra tam tikra privilegija, kurią viena valstybė savo teritorijoje suteikia kitos valstybės valdovui (arba valstybės galvai — Respublikos Prezidentui) bei oficialiniems politiniems jos atstovams. Tai yra laisvės, kitaip sakant — teri-

torinio imperiumo netaikymo privilegija, virtusi tvirtu, nusistovėjusiu tarptautinės įpročių teisės nuostatu. To nuostato padarinys yra tas, kad svetimos valstybės valdovas ar atstovas (taip pat pav. svetimi karo laivai teritoriniuose vandenyse bei uostuose), faktiškai būdami tam tikros valstybės teritorijoje, teisiškai lyg kad būtų buvę savo tėvynės teritorijoje. Tai iš vienos pusės išplečia jų tėvynės teritoriją, iš kitos — susiaurina teritoriją tos valstybės, kurioje jie yra ir eksteritorialumu naudojasi. Kol tas eksteritorialumas veikia — tol teritorinio imperiumo principas jo veikimo ribose yra iškreipiamas. Tačiau vis dėlto ši grynai teisinė dirbtinė institucija nepajėgia visiškai nuslopinti teritorinio imperiumo principo: jei besinaudojantis eksteritorialumu asmuo ką nors prieš savo valstybės valdžios įsakymus ar įstatymus būtų padaręs, tai vis dėlto jo tėvynės valstybė, kurios naudai tas jo eksteritorialumas būtų nustatytas, savo tiesiogine galia negalėtų jo pav. suimti, kol jis į savo tėvynės tikrąją teritoriją nebūtų pats sugrįžęs arba nebūtų sugrąžintas; svetimos valstybės teritorijoje be tos valstybės pajėgų pagalbos arba be jos leidimo jo tėvynės valstybė savo galios atžvilgiu nieko nuveikti nepajėgtų.

Todėl tiksliau būtų toji teisinė svetimų diplomatinių agentų užsieny padėtis vadinti ne „eksteritorialumu", bet „diplomatiniu imunitetu", vadinasi — tam tikros lygtinės neliečiamybės privilegija.

Quasi-eksteritorialumą bet kartu ir gilesnį teritorinio imperiumo įžeidimą sudaro ir t. vad. kapituliacijos, tai yra kaikurioms, ypač žemesnios civilizacijos rytų valstybėms kitų galingų valstybių primesti tarptautiniai aktai, kuriais svetimšaliai, ypatingai tų galingųjų valstybių valdiniai valstybės-kapituliantės teritorijoje iš dalies išimami iš teritorinio tos valstybės imperiumo ir — ypač teismo bei baudimo atžvilgiu — pavedami savo tėvynės imperiumui, vykdomam tos tėvynės konsulų ar kitokių organų pačioje valstybės-kapituliantės teritorijoje.

Tačiau aš čion tuos teritorinio principo nukrypimus tiktai pažymiu; tiksliau jų nežiūrėsiu. Jie kelia visą eilę painių klausimų, kuriems čion svarstyti ir spręsti ne vieta.

Šio aš teritorijos problemą valstybėje žiūrėti baigiu. Mes ją dar įvairiose šio darbo vietose paliesti turėsime, tad turėsime ir progos šiuo tuo ją papildyti arba tiksliau įvertinti.

Teritorijos reikšmės moderniniame moksle įvertinimo pavyzdžiai: Esmain, Georg, Jellinek, Hauriou.

Štai kaip žiūri į teritorijos reikšmę valstybei žymiausieji XX amž. konstitucinės teisės mokslininkai:

A. Esmein („Elements de Droit Constitutionnel", VII laidą Recueil Sirey, 1921 m., I t., 37—38 pusl.) sako:

Iš tikrųjų nuo paties savo įsikūrimo žmonijoje jiji (valstybė) remiasi suvereninės galios idėja; toji galia valstybei yra kaip tik charakteringa ir tegali būti tiktai joje. Be abejo kitomis savo žymėmis valstybė yra panaši į kitus žmonių junginius, kurie, kaip ir valstybė, patarnauja žmonių laimei ir jų galiai išplėsti; tačiau tuo savo suverenumu — valstybė iš visų socialinių junginių išsiskiria ir sau panašių neturi; šioje savo rūšy ji yra vienintėlė. Tą tiesą mums skelbia teisės mokslas, analizuodamas socialinius fenomenus tiksliems ir imperatyviniems žmonių tarpusavių santykių nuostatams pažinti.

Tačiau nuo kitų socialinių junginių valstybė skiriasi ne tiktai tąja suverenumo tikrąją prasmę, vadinasi — ne tiktai tąja ypatinga savo galia, nepripažinančia jokios vyresnios ir aukštesnios galios; valstybinė visuomenė („Société-état") skiriasi nuo jų dar tam tikrais savo esmės elemantais.

1. Ji apima tam tikrą teritoriją ir tuo pačiu — ar jie to nori ar nenori — ji laiko savo glėby visus toje teritorijoje įsikūrusius žmones. Dar daugiau: ji gali juos sulaikyti net tada, kai jie nuo jos atsiskirti norėtų. Tiesa — savo valdinių svetimose valstybėse naturalizavimąsi moderninės civilizuotos valstybės toleruoja. Bet jei tai joms būtų naudinga — jos tai ir uždrausti galėtų, lygiai taip pat, kaip jos nepakenčia, kad kuri nors jų valdinių grupė, sudaranti vieną teritorinę visumos dalį, atsiskirtų naujai atskirai valstybei sudaryti".

Toliau Esmein žiūri valdžios ir valstybinės tautos elementus, kurie taip pat valstybėje esą ypatingi, — skirtingi nuo kitų socialinių junginių esmės ir konstrukcijos elementų ir priduria:

„Štai žymės, kurios išskiria valstybę ir kurios tik joje vienoje reiškiasi. Be abejo, kaip pastebi Rehm, XII ir XIII šimtmety Katalikų Bažnyčia, kad ir neturėdama tikrų dviejų pirmųjų valstybės elementų (teritorijos ir tikrosios valstybinės valdžios) ir ypač neturėdama trečiojo (tautos — nes ji buvo visuotina, o ne tautinė), — vykdė tikrą imperiumą tautų ir individų atžvilgiu. Bet tai buvo valstybės sąvokos užtemimo gadynė. Feodalizmo suskaldyta, valstybė tikra žodžio prasme Vakaruose išnyko ir žmonių valdyme ją pavadavo Bažnyčia, vienintėlė likusi beveik nepaliesta viešpataujančios anarchijos".

O štai kaip įvertina teritoriją Vokiečių mokslo korifėjus ir klasikas — garsusis Georg Jellinek savo žinomoje knygoje „Allgemeine Staatslehre" (rusų kalbos vertimas: „Obščeje učenije o Gosudarstvie", II laida, Petrapilis, 1908 m., 286—294 pusl.):

„Sritis, kurią užima valstybinis junginys, teisiniu atžvilgiu reiškia tą žemės ir vandens erdvę, kurioje valstybinė valdžia gali plėsti savo specifinį veikimą — viešpatavimo funkciją. Šia teisine prasme sritis

vadinama teritorija. Teisinė teritorijos reikšmė yra dvejopa: neigiamai ji reiškiasi tuo, kad bet kuriai kitai, nepareinančiai nuo valstybės, galiai vykdyti savo viešpatavimą neleidus valstybei — draudžiama; teigiamai— tuo, kad visi teritorijoje esamieji asmenys turi klausyti valstybės"...

„...Bet kuri valstybinė evoliucija ir bet kuris valstybinis veikimas yra galimi tiktai jiems erdvėje besireiškiant. Šiaip socialiniai junginiai nėra su erdve surišti — valstybei-gi yra būtina, kad tam tikros erdvės ji būtų aprėžta. Tiktai šitas erdvinis jos viešpatavimo aprėžimas ir su tuo surištas to viešpatavimo monopolis leidžia valstybei pasiekti savo tikslą. Be to — tarp kelių nepriklausomų valstybių, veikiančių vienoje teritorijoje, būtų neišvengiama nuolatinė kova; tai būtų neišvengiama ne tiktai todėl, kad jųjų interesai būtų priešingi, bet ypač todėl, kad ginčų dėl kompetencijos nebūtų galima nė išvengti nė likviduoti, nes tiems ginčams išspręsti nebūtų buvę teisėjo. Todėl vienos teritorijos ribose gali gyvuoti nesuskaitomas korporacijų skaičius, bet valstybė — tiktai viena. Šio teritorijos, kaip valstybės subjekto sąvokos „momento", ypatybe yra pagrįstas valstybės „neįveikiamumo" principas. Vienoje ir toje pačioje teritorijoje savo valdžią gali išplėsti tiktai viena valstybė..."

„...Teritorija suteikia erdvinį pamatą valstybės valdžiai vykdyti visų valstybėje esamų žmonių atžvilgiu — tiek valdinių, tiek svetimšalių. Valstybės paliepimai turi būti vykdomi jos teritorijos ribose, jie gali apsaugoti esamąją jos teritorijos sienų padėtį, veikti jųjų pakeitimą. Tiktai šia prasme galima kalbėti apie teritoriją, kaip valstybinio valdymo objektą. Tačiau dažnai su tuo yra rišama klaidinga nuomonė esą pati teritorija esanti pavesta tiesioginiam valstybės dominio ir esą tokiu būdu egzistuojanti kažkokia daiktinė valstybinė teisė (jus ad rem).

Niekuomet savo teritorijai valstybė negali viešpatauti betarpiškai aplenkdama savo valdinus. Betarpiškas (tiesioginis) daikto valdymas (viešpatavimas), kuris reiškiasi fiziniu jo veikimu, — yra nuosavybės teisė. Tačiau teritorijos valdymas yra viešosios teisės valdymas, tai — ne dominium, bet imperium..."

„...Išaiškinimas tos tezės, jog valstybės santykis su teritorija yra asmeninio, o ne daiktinės teisės pobūdžio, sudaro vieną svarbiausiųjų moderninio valstybinės teisės mokslo išdavų. Daiktinės teisės pobūdžio teritorijos sąvokos konstitucija — net vėlyvesnių jos šalininkų doktrinoje — yra pagrįsta valdžios ir nuosavybės sąvokų sumaišymu. Šis dominii ir imperii sumaišymas yra gal pati charakteringiausia viduramžių praktinės valstybės koncepcijos žymė. Užtat įgimtosios teisės mokslas apie valstybę buvo linkęs matyti joje tiktai asmenų junginį; pradedant Grotiumi ir baigiant Kantu — nė viename mums žinomų valstybės sąvokos apibūdinimų neminima teritorija. Tačiau kai tenka aiškinti teisinė teritorijos kvalifikacija — įgimtosios teisės mokyklos atstovai, nors jie šiaip dominium ir imperium skiria, — taip pat pasinaudoja arba feodaline aukščiausios nuosavybės (Dominium eminens) idėja arba patrimoninės valstybės idėjomis. Pozityvinė Anglijos ir priešrevoliucinės Prancuzijos

konstitucinė teisė taip pat nepajėgė atsipalaiduoti nuo aukščiausios karaliaus į visą žemės nuosavybę teisės idėjos. Vokietijoje iki Šventosios Romos Imperijos žlugimo teritorinės valstybinės teisės teorija rėmėsi išimtinai patrimoniniu mokslu apie daiktinį teritorinio suvereniteto pobūdį. Ir net XIX amžiuje vokiečių literatūroje dar ilgai reiškiasi — patrimoninių teorijų įtaka. Į sąrašą ypatingų aukščiausiųjų teisių, kurios pažymima greta arba sąryšy su iš prancuziškos teorijos pasiskolinamomis konstitucinėmis valstybės valdžios teisėmis, priskiriama ir aukščiausioji teritorijos teisė — jus sublima in territorium... Tiktai priešingų Gerberio ir Frickerio teorijų kova padėjo pilnai išaiškinti klausimą".

Žymus viešosios teisės žinovas, Prancuzų mokslininkas Hauriou, kitokios, negu Esmein, demokratinės teorijos srovės atstovas, taip pat laiko teritoriją pagrindiniu valstybės esmės elementu, savotiškai ją įvertindamas pačios valstybės funkcijos atžvilgiu. Šiuo atžvilgiu Hauriou be abejo teritorijos reikšmę perdeda ir mano supratimu tuo socialinę valstybės tikrenybę iškreipia. Aš dar keliose kitose šio mano rašinio vietose turėsiu progos šias Hauriou reiškiamas pažiūras kritiškai paliesti, tad čion to nedarysiu ir tiktai pacituosiu kelias atitinkamas ištraukas iš Hauriou veikalo „Précis de Droit „Costitutionnel". (Recueil Sirey, 1923 m., 611—613 pusl.). Įdomu bus valstybės sąvokoje ir šitokia teritorijos koncepcija pažinti.

„Bendruosiuose reikaluose, sudarančiuose valstybės veikimo objektą, — sako Hauriou — yra tam tikras teritorijos ir teritorijoje apsigyvenimo elementas. Tai negali būti ginčijama. Viešosios tvarkos policija ir susisiekimo priemonių tvarkymas, kuriuos mes aukščiau buvome palietę, kaip pavyzdžius, kelia saugumo ir judėjimo teritorijoje idėją; visi pagrindiniai valstybės patarnavimai yra teritoriniems reikalams skiriami arba teritorinėmis sritimis vykdomi. Karo tarnyba — teritorijai apginti skiriama, teismo funkcija — teritorinėmis kompetencijomis tvarkoma ir teisėjo kompetencija — atsakovo gyvenamąja vieta nustatoma. Visi viešieji patarnavimai („services publics") — teritoriškai organizuoti ir valdinys, į kurį jie yra kreipiami, iš esmės yra ne kas kitas, kaip vietos gyventojas. Viešasis reikalas — res publica, — kurį sudaro bendrųjų reikalų, viešųjų patarnavimų ir viešosios galios visuma, — tai iš esmės teritorijos gyventojų reikalas... Valstybinėje santvarkoje viešasis reikalas — tai kiekvienas visiems bendras reikalas, kyląs iš kaimynystės santykių tarp vieno teritorinio vieneto gyventojų...

Tai iš vienos pusės labai siaura, nes ne visi socialiniai santykiai yra teritoriniai, bet užtat kartu tai labai stipru, nes nuo to laiko, kai žmogus virto sėsliu gyviu, kuris prieš visas kitas gerybes trokšta privatinės žemės nuosavybės, — teritoriniai socialiniai kadrai yra patys svarbiausieji.

Iš tikrųjų — kaipgi viešojo gyvenimo santykiai galėtų nepareiti nuo teritorijos ir joje apsigyvenimo, jei taip ryškiai ir griežtai nuo jų pareina privatinio žmonių gyvenimo santykiai?... Privatinio gyvenimo žmogus jau yra vietos gyventojas, — savininkas ar žemės valdytojas,

kapitalistas ar darbininkas, bet visumet vietos gyventojas, kurio didžiausieji rūpesniai skiriami butui ir kaimynystės santykiams. Kuriuo gi būdu pilietis, viešojo gyvenimo žmogus, politinių rinkimų kolegijos narys, galėtų nebūti ir nesijausti vietos gyventoju ir argi visos jo pažiūros į socialinius santykius bei reikalus nepareitų nuo teritorinių gyvenimo ir kaimynystės kadrų?

„Iš kitos pusės — valstybės valdymo galia, kurioje balsavimu dalyvauja tautos suverenumas, yra viešoji teritorinė galia ir tai kaip tik dėka tam jos teritorinės viešosios galios pobūdžiui ji sukūrė politinę laisvę (paties Hauriou pabraukta). Iš tikrųjų — jei yra visuotinio balsavimo teisė ir tokia plati piliečių-rinkikų kolegija, kuri apima beveik visą tautą, tai tuo mes turime būti dėkingi kaip tik teritorinei viešajai galiai. Politinė valdžia, kuri palyti žmones tik tiek, kiek jie yra tam tikros teritorijos gyventojai, kuri jiems šiaip palieka žemės nuosavybę ir kuri išplečia savo galią tiktai tų bendrųjų reikalų atžvilgiu, kurie visiems gyventojams yra bendri, — šitokia valdžia žmonėms palieka didžiausią galimą laisvę ir kartu taiko jiems didžiausią lygybę. Nesirūpindama („se desintéressant") gamyba, ji ekonominei laisvei nusistovėti leidžia; pralobusi ta ja laisve — tauta gali plėsti mokslą ir meną, o civilizacijos klėstėjimas, kurį lydi turtų augimas, leidžia jai politinę laisvę pasiekti.

„Tačiau yra valandos, kuriose tikriausios istorijos pamokos yra užmirštamos; mes kaip tik vieną tų krizio valandų gyvename..."

III. Valdžia kaip valstybės elementas.

1. Valstybė, kaip socialinis trijų savo elementų sujungimo faktas. Tarptautinio pripažinimo reikšmė.

Jau aukščiau kalbėdamas apie teritoriją aš paliečiau ir valdžios problemą ir pasistengiau išaiškinti žmonių valdymo įsakymais ir tų įsakymų galios arba t. vad. imperiumo sąvokas. Tuo imperiumu pagrįstoji valstybės valdžia sudaro — greta tautos ir teritorijos — trečiąjį valstybės esmės elementą. Toks socialinis bendravimas, kuriame yra šie visi trys elementai, sudarą tam tikrąjį charakteringą socialinį junginį, — tai yra valstybė. Ji tada yra, nors ji ir nebūtų kitų valstybių „de jure" arba ir „de facto" pripažinta, lygiai taip pat, kaip yra žmogus, nors jam asmenybė nebūtų pripažinta. Savo buvimui valstybė tarptautinio pripažinimo nėra reikalinga. Ji yra, kadangi yra, ji pati save pateisina. Tarptautinis arba tikriau sakant tarptautinės jos asmenybės pripažinimas jai yra reikalingas tiktai tarptautiniam su kitomis valstybėmis jos bendravimui, — jos išoriniams santykiams, bet ne jos buvimui, kuris pareina nuo visų jos esmės elementų sujungimo.

Žinoma — nebūdama kitų valstybių pripažinta — ji dėl išorinius santykius vykdyti negalėjimo kartais gali nukentėti, o jeigu kurie nors svarbūs ekonominiai ar kitokie šalies reikalai be tų santykių visiškai negali būti tenkinami, pavyzdžiui — jei šalis tik iš svetur gali gauti maisto, o jo kitos valstybės, nepripažinusios susidariusios šalies valstybės, jai neduoda, — ji gali dėl to nepripažinimo net visiškai žūti, iš viso tokiomis aplinkybėmis nepajėgdama savo funkcijas atlikti. Bet tai visiškai nereiškia, kad klausimas, ar valstybė yra ar nėra, būtų parėjęs nuo to, ar ji kitų pripažinta ar nepripažinta. Ir esamoji, visų pripažinta, valstybė gali dėl įvairiausių aplinkybių ir katastrofų žūti, kaip gali ji žūti ir dėl nepripažinimo pasekmių, dėl nelaimingo karo, dėl jūros vandenų užplūdimo, dėl įvairiausiųjų išvidinių ir išorinių priežasčių.

Iš kitos pusės ten, kur nėra visų trijų elementų, kur trūksta jų bent vieno, — valstybės nėra, nors ji būtų netiktai „de facto", bet ir „de jure" kitų valstybių pripažinta. Jos nėra lygiai taip pat, kaip žmogaus nėra daikte ar gyvuly, kuriam kartais būdavo pripažįstama teisinė asmenybė; senovėje tokie gyvuliams arba daiktams teisinės asmenybės pripažinimai būdavo daromi; kartais jiems buvo pavedami turtai, buvo suteikiamos subjektyvinės teisės, jie buvo varžomi įstatymais, nes už tų įstatymų imperatyvų peržengimus jie būdavo teisiami ir baudžiami. Vis dėlto jie dėlei to žmonėmis netapo ir tikrais socialinio žmonių bendravimo subjektais (dalyviais) tapti negalėjo. Juo labiau nesamam arba pramanytam daiktui teisinis asmenybės suteikimas negali to daikto padaryti esamuoju. Žinoma — kaip kiti žmonių veikimo padariniai, taip ir valstybė, dar negimusi tikrenybėje, dar neįkurta, gali gimti idėjoje, svajonėje, sumanyme, troškime, kurios nors šalies patrijotų pastangose. Iš tikrųjų gal visumet taip yra, bent tų naujų valstybių atžvilgiu, kurios mūsų laikais gimsta ar atgimsta. Vis dėlto kol tam tikras socialinis bendravimas kurioje nors šaly nėra tais trimis valstybės elementais nustatytas, tol valstybės toje šalyje nėra, o tos šalies valstybės idėja, kad ir būtų labai ryški ir gyva, pati dar valstybės nesudaro. Sakoma, kad Turkų sultonas niekuomet nebuvęs pripažinęs senosios Lenkų-Lietuvių Respublikos padalinimų ir tą valstybę buvęs laikęs gyvą, tikrą ir veiklią, o jos atstovui laikęs paskir-

tąją vietą, nors jokio atstovo nebuvo. Toks Turkų sultono elgimasis, pagrįstas smurtu sunaikintos nelaimingos valstybės de jure pripažinimu, — be abejo labai gerbtinas ir moraliniu atžvilgiu teisingas, vis dėlto negalėjo tai valstybei gyvybę grąžinti: jos vis dėlto nebuvo, nors jos idėja buvo gyva, nors dėl jos buvo kovojama, buvo gyvybė ir turtai aukojama, buvo brangiausia žmogaus ir tautos kaina mokama.

Tarptautinis pripažinimas tai iš tikrųjų ir yra teisinės asmenybės tarpvalstybiniame socialiniame bendravime suteikimas. Kitos kitas pripažinusios valstybės yra tokie patys tarpvalstybinio socialinio bendravimo asmenys — tam tikrų subjektyvinių teisių ir prievolių to bendravimo santykiuose subjektai, kaip kad valstybiniame socialiniame bendravime asmenimis — savo tarpusaviuose santykiuose teisių ir prievolių subjektais — yra žmonės ir t. vad. teisiniai asmenys (socialiniai junginiai bei socialinės įstaigos). Tiktai tarpvalstybiniame (viešajame tarptautiniame) bendravime, kuris, būdamas anarchinis, nėra valdžios tvarkomas, — tas tarptautinės asmenybės suteikimas yra reiškiamas pačių bendravimo dalyvių pripažinimu, valstybėje gi — asmenybė yra suteikiama valdžios (valdžios leidžiamu įstatymu).

2. Valdžios sąvokos tezės: a. valdomi yra ne patys žmonės, bet žmonių sąmoningi, valingi ir tikslingi valstybės socialinės funkcijos ribose darbai; b. imperium — socialinė įsakymų galia — numato įsakymą ir pasidavimą; c. valstybinio junginio dalyviai skirstosi į valdančiuosius ir valdomuosius.

Iš to, ką mes jau aukščiau apie valstybės valdžią ir jos imperiumą buvome pasakę, mes čion dabar priminsime mūsų konstatuotas tris pagrindines tezes:

a. Žmonių valdymas imperiumu sudaro ne jųjų pačių, kaip fizinio objekto, bet jųjų sąmoningų ir valingų veiksmų (darbų) valdymą (tvarkymą), būtent tų darbų, kuriais yra siekiami to socialinio junginio, vadinasi čion — valstybės, tikslai, kitaip sakant — valdomas yra tam tikras masinis tikslingas darbas arba tam tikroji socialinė funkcija;

b. imperiumas, kaip įsakymų galia, yra reikalingas tiems įsakymams pasidavimo tų kuriems tie įsakymai yra skiriami, nes be to pasidavimo imperiumas yra iš viso neįmanomas; pa-

sidavimas gi yra visuomet autonominis, pagrįstas psichiniu pasiduodančiojo apsisprendimu;

c. įsakymas ir pasidavimas, kurie imperiumo sąvokai yra būtini, numato valstybėje pagrindinį jos dalyvių suskirstymą į valdančiuosius ir valdomuosius.

Tokie yra mūsų tvirtinimai.

3. Imperium'o neigimas.

Tačiau galimas yra ir toksai protavimas: jeigu pasidavimas vyksta valdomųjų valia, — jųjų autonominiu apsisprendimu, o be to pasidavimo ir pats imperiumas yra neįmanomas, — tai ar netenka ir pats imperiumas perkelti iš valdančiųjų į valdomuosius? Ar ne toji kaip tik valdomųjų valia yra imperiumui sprendžiamoji, ar ne joje kaip tik glūdi tikroji valstybės valdžios esmės paslaptis.

Bet tada, žinoma, išnyktų pati valdančiųjų ir drauge paties imperiumo sąvokos; tai, ką valstybėje vadinama „valdžia", būtų laisvas valdinių, iš tikrųjų — ne valdinių, bet piliečių veikimas, kaip savo nusistatymo vykdymas; tai, ką vadiname įsakymais, tai būtų tiktai pasiūlymai ar patarimai, — iniciatyvos aktai, bet ne daugiau; pagaliau mūsų vadinamieji valdantieji — būtų tiktai piliečių patarėjai su iniciatyvos funkcija.

Iš tikrųjų moksle yra tokių doktrinų, kurios kaip tik šiuo keliu samprotauja ir šitaip valdžios problemą sprendžia.

IV. Visuomenės sutarties doktrina.

1. Filosofinė XVII ir XVIII amžiaus įgimtosios teisės mokykla.

Tarp doktrinų, kurios neigia imperiumą, — pirmoje vietoje tenka paminėti garsioji įgimtosios teisės ir įgimtųjų subjektyvinių teisių filosofinė mokykla bei tikslesnė jos šaka — svarbi mūsų mokslui ir iš viso moderninei valstybių konstitucinei teisei taip vadinamoji visuomenės sutarties doktrina. Tai yra doktrina, kuri buvo padėta didelio demokratinio judėjimo

pamatan ir atitinka seniausią demokratinę, mano siūlomą vadinti „prademokratine“, valstybės koncepciją. Nors XVIII amžiaus pabaigoje — Didžiosios Prancuzų Revoliucijos metu, iš dalies po Amerikos įtaka, demokratinė koncepcija tapo reformuota, tačiau anosios prademokratinės pėdsakai užsiliko — ypač populiarinėje plačių sluogsnių sąmonėje — ir iki šiol veikia moderninę konstitucinę teisę. Tad šios doktrinos reikšmė nėra tiktai istorinė. Jeigu mokslo srity ji kitų tobūlesnių doktrinų yra nugalėta, tai politinėje srity jos sąvokos dar nėra nustojusios veikusios; bet ypatingai svarbus yra jos istorinis vaidmuo ir jos nepaprasti nuopelnai valstybei, kurios esmę tačiau ji klaidingai interpretavo.

Filosofinė įgimtosios teisės — arba „gamtinės teisės ir tautų teisės“ („jus naturae et jus gentium“) — mokykla buvo pasiekusi didžiausiojo moksle laimėjimo ypač XVII amžiuje, o jos padariniai veikė ir XVIII amžiaus mokslą. Tarp jos iškeltų sąvokų ypatingos mūsų (valstybės ir konstitucinės teisės) mokslui svarbos turi įgimtųjų subjektyvinių teisių sąvoka, nes kaip tik šia sąvoka tapo pagrįsta prademokratinė visuomenės sutarties doktrina, kuri mums čia teks išžiūrėti.

Tarp žymiausiųjų XV ir XVIII amžiaus tos filosofinės srovės ir jos tikslesnės doktrinalinės šakos kūrėjų paminėsime šiuos: Olandas Hugo Grotius, Anglai Hobbes ir Lock, Vokiečiai Puffendorff, Wolff ir Kant, Prancuzai (event. prancuzų Šveicarai) Rousseau, Vattel, Mably.

Hugo Grotius — „De jure belli et pacis“ (veikalas paskelbtas 1625 m.); Hobbes — „Elementa philosophica de cive“ (1646 m.) ir ypač „Leviathan“ (1651 m.); Lock — „Essay on civil government“ (1690 m.); Puffendorf — „De jure naturae et gentium libri octo“ ir „De officio hominis et civis secundum legem naturae libri duo“ (abu veikalai paskelbti 1673 m.); Wolff — „Jus naturae methodo scientifica pertractatum“ (1740—1748 m.), Kant — ypač „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“ (pirmoji dalis platesnio veikalo „Die Metaphysik der Sitten“), Rousseau — ypač „Du Contrat Social“ (1762 m.) ir visa eilė kitų (svarbiausieji mūsų mokslo atžvilgiu yra: „Lettres écrites de la montagne“, „Considérations sur le gouvernement de la Pologne“, „Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes“, „Emile“, Vattel — „Droit des gens ou principes de la loi naturelle“) (1785 m.), Mably — „Droit et devoirs du citoyen“ (1789 m.).

2. Rousseau — visuomenės sutarties doktrinos kūrėjas. Šios doktrinos įtaka.

Visuomenės sutarties doktriną, kiek ji liečia valstybės valdžios problemą ir valstybės konstitucinę teisę, mes išžiūrėsime ypač toje struktūroje, kurią jai suteikė XVIII amžiaus Genevos filosofas Jonas-Jokūbas (Jean-Jacques) Rousseau savo garsiajame veikale „Contrat Social" („Visuomenės Sutartis"). Tiesa — sąvokos, kurias jis savo darbui sunaudojo, daugumoje nėra jo paties sukūrtos; jis jas pasiskolino iš savo pirmtakūnų, XVII amžiaus filosofų, — ypač iš Locko ir Hobbes'o; tačiau jis jas sistematizavo ir suteikė joms tam tikros konstrukcijos, įdėjęs į jas ir šį tą naujo, kuo jo doktrina išsiskiria ir iš Locko ir iš Hobbes'o. Rousseau racionalizmas, sugebėjimas abstraktiškai galvoti, logikos griežtumas, papildomas, kur trūko ryšis, efektiškais paradoksais, slopinančiais protavimo plyšius ir argumentų spragas, jo minties sofistinis lankstumas, tęsiąs dirbtinius logikos tiltus per tikrenybės painiavas, — leido jam sukūrti vieningą precizinę gražios konstrukcijos doktriną, kurios įtaka buvo didžiausioji. Ji atrodė aiški ir paprasta, ji veikė savo racionalistiniu logingumu, kaip tiesa. Tai jai suteikė didžiausios veikimo galios, o kadangi jo išvados atitiko svarbiausiąjį to laiko viešąjį socialinį reikalą, tai jos trūkumai, jos tezių daugybės dirbtinumas, kuris mums krinta į akis, — liko nepastebėti. Žmonės iš viso yra linkę nestebėti to, kas jiems pastebėti nėra naudinga. Tam tikroje srity Rousseau idėjos XVIII amžiuje buvo priimamos, kaip apreikštoji tiesa, kaip sui generis naujoji Žmonijos evangelija.

3. Įgimtosios suvereninės žmogaus laisvės valdytis sąvoka.

Tų idėjų ir visos doktrinos pagrindan buvo padėta mintis, jog žmogus gimstąs laisvas ir kad toji įgimtoji jo laisvė sudaranti subjektyvinę pačios žmogaus esmės teisę. Toji laisvė iš tikrųjų esanti ne kas kita, kaip laisvė veikti savo valia, kitaip sakant — savo laisvu apsisprendimu, savo nusistatymu. Tąja laisve esančios pagrįstos visos žmogaus — kiekvieno gimusio individo — subjektyvinės teisės šiaip ar kitaip elgtis tarp kito ko ir santyky su kitais žmonėmis.

Tai daro, kad kiekvienas žmogus pačia savo gamtine esme ir pačiu savo gimimo faktu esąs suverenas ir tuo pačiu suvereninės esančios jo įgimtosios subjektyvinės teisės: tai reiškia, kad žmogus savo teises ne gaunąs iš kitų žmonių arba iš kurios nors valdžios — iš valdovo, iš valdančiųjų, — ar iš visuomenės arba valstybės, bet turįs jas savaime, jure proprio, kaip jis turi galvą, rankas ar kojas, kaip jis turi šviesius ar tamsius plaukus, kaip jis turi tokį ar kitokį būdą, temperamentą, palinkimus ir pan. Čion subjektyvine teise laikom ne tam tikrasis socialinis padarinys, pav., tam tikroji visuomenės žmogui asmeniui suteikiamoji ir apsaugojamoji grynai socialinė galia veikti arba kitiems uždėtos socialinės pareigos refleksas, kuris pats turi tarnybinio visuomenei pobūdžio, kaip kad tą painią subjektyvinių teisių problemą aiškina įvairios socialinės krypties moderninės mokslo doktrinos, — bet kažkokia gamtinė fizinė ir psichinė, visiškai asocialinė, galia veikti, panaši į žuvies galią plaukti ir gyventi vandeny, o paukščio — skristi. Šia prasme nieko nenusimanąs kūdikis, pakeldamas koją, ištiesdamas ranką, šypsodamasis — turėtų būti laikomas vykdąs savo suvereninę subjektyvinę teisę veikti, kaip jam patinka, savo laisva valia, savo apsisprendimu ir „nusistatymu". Tačiau ta prasme teisių subjektais-suverenais būtų buvę ne tiktai žmonės, bet viskas, kas gyva.

Gimdami suverenais, savo įgimtų teisių subjektais, žmonės per visą savo amžių tokiais turėtų likti. Taip, be abejo — žmogaus įgimtas suverenumas numatąs jo teisę savarankiškai valdytis, vadinasi — valdyti savo veiksmus ne tiktai kūdikystės metu, bet ir tada, kai jo veiksmai iš tikrųjų virsta sąmoningais, valingais ir tikslingais jo gyvenimo darbais. Einant įgimtu žmogaus (kiekvieno gimusio individo) suverenumu ir įgimtomis subjektyvinėmis jo laisvės ir laisvo valdymosi teisėmis, niekas negalįs kitų žmonių ir jų darbų valdyti ir niekas negalįs būti kito ar kitų valdomas.

Tačiau tokia padėtis sudarytų anarchiją, dargi griežčiausią individualistinę anarchiją. Nejaugi Rousseau ir visa eilė rimtų ir gilių XVII ir XVIII amžiaus filosofų nebuvo pastebėję,

kad iš tikrųjų žmonės socialiniame savo bendravime gyvena ne anarchijoje, bet tam tikroje socialinėje, ypač valstybinėje drausmėje, arba būtų norėję suardyti drausmingąjį socialinį bendravimą anarchijos vardu? Be abejo ne. Jeigu jie, kaip pamatysime, neužtenkamai įvertindavo visuomenę, tai jau bent valstybę jie pažinojo ir matė ją kaip tik griežto absoliutinės monarchijos imperiumo formoje, o jeigu prieš absoliutinę monarchiją, kaip su jų mokslo sąvokomis nesuderinamą, jie arba jųjų dauguma buvo nusistatę, tai visiškai ne tam, kad su tąja monarchija būtų suardyta ir pati valstybė ir kad jos vieton įsigalėtų anarchija. Be abejo jųjų mokslas buvo prieš senąją absoliutinę monarchiją nukreiptas, — tai net buvo tų doktrinų kaip tik istorinė socialinė funkcija: su kai kuriomis išimtimis ir nukrypimais jos atsirado ir iškilo kaip tik kaipo reakcija prieš įsigalėjusios ir jau tuomet išsigimstančios monarchijos pastangas iškreipti socialinę valstybės esmę ir paversti ją privatiniu valdovų daiktu, — objektu ar turtu — jų privatinio intereso įmone; kartu jos, tos doktrinos, reiškė naujos gimstančios ir socialiniame bendravime įsigalinčios socialinės klasės, t. vad. „Trečiojo Luomo“ arba buržuazijos, troškimą perimti socialinį imperiumą iš valdovų ir iš prisišliejusių kaikur prie monarchijos feodalinės aristokratijos likučių ar bajorijos. Toli gražu joms valstybės suardymas anarchijos naudai nerūpėjo. Jos siekė valstybės santvarkos reformos, bet ne pačios valstybės nugriovimo. Valstybės išsaugojimas naikinant absoliutinę monarchiją — tai buvo jų kategoringas principas.

Rousseau atsargumas liečiant praktiškas problemas.

Pats Rousseau, kurio rašiniuose prieštaravimų iš viso yra nemaža, nors jis juos paradoksais, o kai reikia ir sofizmais, gražiai su savo pagrindiniais principais derinti bei taikinti sugeba, tą savo valstybinį nusistatymą netiktai įvairiose savo rašinių vietose pabrėžė, bet reikalui esant aukojo jam savo mėgiamą racionalistinį griežtumą ir rodė didžiausiąjį atsargumą savo principams įgyvendinti. Gal ryškiausiai tai matyti jo patarimuose Lenkams Lenkijos valstybei išsaugoti ir sutvarkyti (veikale „Considérations sur le gouvernement de Pologne“). Jis pabrėžia būtiną reikalą išsaugoti tautines institucijas ir vengti reformų racionalistinį griežtumą, kuris sudarytų valstybei o net ir pačios tautos gyvybei didesnį pavojų, negu pats priešų įsiveržimas ir išorinio smurto laimėjimas. Tą mintį jis ypatingai gražiai ir teisingai pasako. Nurodydamas į Lenkijos valstybės pavojingą būklę išorinio saugumo atžvilgiu ir į jos atsparumo trūkumus, jisai sako:

„...jos (Lenkijos) likimas pareina nuo jos kaimynų kaprizo. Susidariusioje padėty aš tematau tik vieną būdą suteikti jai tą tvirtumą (consistance), kurio jai trūksta; tas būdas — tai yra, taip sakant, įlieti į visą tautą konfederatų dvasią; tai — tiek sutvirtinti respubliką Lenkų širdyse, kad ji ten išsilaikytų nepaisant visų jos engėjų pastangų; tai, man rodos, vienintėlė prieglauda, kurioje smurtas negali jos nė paliesti nė sunaikinti. Mes buvom liudininkais kaip tik šios tiesos įrodymo, kuris amžinai liks atmintinis: Lenkija buvo Ruso geležiniuose pančiuose, tačiau Lenkai liko laisvi. Tai didelis pavyzdys, kuris jums rodo, kaip jūs galite nugalėti jūsų kaimynų jėgą ir užgaidžius. Jūs negalėtumėt pasipriešinti tam, kad jie jūs prašytų; tai bent padarykite, kad jie nepajėgtų jūs suvirškinti... Lenkijos piliečių dorybė, jų veiklus patrijotizmas, ta ypatingoji forma, kurią tautinės institucijos gali suteikti jų sieloms, štai vienintėlė tvirtovė, visuomet paruošta jai apginti ir kurios jokia kariuomenė nepajėgtų paimti. Jei jūs taip padarysite, kad lenkas niekuomet negalėtų tapti rusu, aš jus užtikrinu, kad Rusija Lenkijos nepavergs" (op. cit. III sk. — ž. Rousseau „Oeuvres complètes", Paris, chez Dalibon, libraire, 1824 m. laida, VII t., 226—227 pusl.).

Gražūs žodžiai, kurie ir Lietuvai XX amžiuje tiktų.

Jau pats „tautinių institucijų" išlaikymo svarbos pabrėžimas, kaip sąlygos tautai išlaikyti ir savo valstybės bent principui išsaugoti, kad ji, net būdama pavergta, galėtų atgimti išlikusių piliečių širdyse ir net svetimų valstybių-grobikių viduriuose gyva, rodo, kad konkrečiam klausimui kylant Rousseau kuriam nors racionalistiniam šablonui socialinės valstybės tikrenybės neaukoja. Dar aiškiau tai matyti iš tos jo patarimų Lenkams vietos, kur jisai kalba apie siūlomas Lenkijos valstybės valdymo reformas.

Eidamas bendrais savo doktrinos principais ir todėl siūlydamas Lenkams sukoncentruoti visą įstatymų leidimą vietos seimelių renkamų atstovų Seime, kurio narių veikimas turįs būti sutvarkytas griežčiausiu imperatyviniu mandatu, visiškai panašiu į veikiantį mūsų laikų sovietuose, ir nuo įstatymų leidimo galios pašalinti Senatą ir karalių, — Rousseau negalėjo nepastebėti, kad anos gadynės (XVIII amž.) Lenkuose vietos seimeliai buvo anaiptol ne visų vietos žmonių-piliečių, o tiktai vietos bajorų visuotiniais susirinkimais ir kad toji Lenkijos anos gadynės demokratija, kurią jis siūlė pertvarkyti ir pagilinti, gerbiant jos tautines institucijas, tai buvo tiktai l u o m i n ė b a j o r ų d e m o k r a t i j a; tad ir jo Lenkijai peršamas tiesioginis demokratinis valdymas per esamus seimelius, būtų buvęs ne kas kita, kaip tiesioginis bajorų luomo, bet ne tautos, kaip jis ją savo doktrinoje suprato, valdymas. Ištikimas savo principams, jisai Lenkus šitaip mokina:

„Tad man nesakykite, kad įstatymui išleisti esąs reikalingas karaliaus, senato ir riterių luomo (l'ordre équestre) bendradarbiavimas. Ši teisė priklauso tiktai vienam riterių luomui, kurio nariais senatoriai yra lygiai taip pat, kaip atstovai, bet į kurį senatas kaip tam tikras korporacinis vienetas, neįeina. Tokis Lenkijoje yra arba turi būti v a l s t y b ė s į s t a t y m a s: tačiau g a m t o s į s t a t y m a s (abu sykiu mano pabraukta; autoriaus pastaba), tas šventas, nenutraukiamas įstatymas, kuris kalba žmo-

gaus širdžiai ir protui, neleidžia, kad taip būtų siaurinama įstatymams leisti galia ir kad leidžiamieji įstatymai varžytų kurį nors žmogų, kuris arba asmeniškai, kaip jūsų atstovai, arba bent per savo atstovus, kaip visa bajorija, nebūtų jį priimant dalyvavęs balsavime. Šitas šventas gamtos įstatymas gali būti įžeistas, bet gamta atkeršys; ir toji bejėgė padėtis, kurioje atsidūrė ši didžioji tauta, tai padarinys to feodalinio barbariškumo, kuris nuo valstybinio kūno atkerta jo skaitlingiausią, o kartais ir sveikiausią dalį... Bajorai, Lenkai, būkite daugiau, negu tas, kuo esate, — būkite žmonės: tiktai tada jūs būsite laimingi ir laisvi; bet kol jūs savo brolius laikysite geležiniuose pančiuose, tol nesitikėkite būti laisvi ir laimingi" (op. cit., 249 — 250 pusl.).

Bet tokiais, rodos, kategoriniais žodžiais tai pareiškęs ir tuo savo pagrindinį principą pagerbęs, Rousseau skuba padaryti žingsnį atgal. Jis žino, kad jo minčių šalininkai pačioje Lenkijoje taip pat į tai žiūri ir taip pat apie tų „feodalinio barbariškumo" liekanų pašalinimą galvoja, svyruodami dėl priemonių ir būdo tai įvykdyti. Ir jis netiktai jų nepadrąsina griežtai veikti ir drąsiai „šventąjį gamtos įstatymą" sekti, bet kaip tik juos prieš tai įspėja ir suteikia jų abejojimams naujų rimtų motyvų prieš „šventąjį įstatymą". Esą, žinoma — tai esąs būtinas reformų tikslas ir idealas. Tačiau, esą, nepamanykite, ponai bajorai, kad tai jau esąs dalykas vykdytinas. Esą — laisvė esanti labai smarkus gyvybės ir sveikatos eleksiras. Esą — toks smarkiai veikiąs vaistas galėtų ligoniui būti už pačią ligą pavojingesnis.

Tad parašęs aukščiau cituotus žodžius, jis tuojau priduria:

„Aš juntu jūsų liaudies išvadavimo sumanymo sunkumą. Tai, ko aš bijau, tai nėra tiktai blogai suprastas ponų interesas, jųjų savimeilė ir prietarai. Nugalėjus tą kliūtį, aš dar bijočiau pačių vergų ydų ir niekšybės. Laisvė yra gero skonies, bet sunkiai virškinamas maistas; reikią sveikų pilvų, kad jį pakęstų...

Išvaduoti Lenkijos liaudis — tai didelis gražus, bet drąsus ir pavojingas uždavinys, kurio, neapsvarsčius visų aplinkybių, negalima bandyti vykdyti. Tarp tų priemonių, kuriomis reikia apsaugoti tas darbas, yra ypač viena būtina ir reikalaujanti laiko ir kantrybės; tai pirmoje eilėje tas, kad tie vergai, kurie norima išvaduoti, būtų taip išauklėti, kad jie taptų verti laisvės ir pajėgtų ją pakelti. Žemiau aš nurodysiu vieną tų būdų, kurie būtų galima tam tikslui panaudoti. Aš nedrįsčiau laiduoti pasisekimo, nors aš pats dėlei jo neabejoju. Jei būtų rasta geresnis būdas, tai reikia juo pasinaudoti. Bet koks jis bebūtų — pamanykite, kad jūsų vergai yra žmonės, kaip jūs, kad jie savy turi medžiagos tapti tuo, kuo jūs esate: pasistenkite pirma ištobulinti tą medžiagą ir paliuosuokite jų kūnus tik tada, kai jau jų dvasia bus laisva. To neparuošus — būkite tikri, kad jūsų darbas nenusiseks. (op. cit., 250—251 pusl.).

Šitaip kalba Jonas-Jokūbas Rousseau, kai jam tenka doktrinos tezės derinti su praktika ir taikyti konkretiems socialiniams santykiams valstybėje. Žingsnis pirmyn ir žingsnis atgal. Pasirodo, kad greta „gamtos įstatymo" esąs ir „valstybės įstatymas", kuriuo yra pagrįstos „tautinės institucijos" ir kuris kartais aiškiai prieštarauja pirmąjam. Ir nors iš

vienos pusės toksai „valstybės įstatymas“ esąs taisytinas „gamtos įstatymo“ kryptimi, tačiau kadangi juo pagrįstos „tautinės institucijos“ turinčios būti, kiek galima, išsaugotos, tai tas „valstybinio įstatymo“ taisymas turįs būti labai atsargus ir nežymus.

Kaip tas jo taisymas turi būti atliekamas XVIII amž. Lenkuose — Rousseau pats pasisako. Jis numato ypatingus vietos komitetus, kurie periodiškai kas dvejus metus rinktųsi; jie susidėtų iš Seimo atstovų, jų pakviestų kaikurių garbingiausių klebonų, šiaip senių ir asmenų, turinčių vietos žmonių pasitikėjimą; be įvairių labdarybės ir socialinės apsaugos funkcijų, šitas komitetas kiekvieną sykį turėtų sudaryti sąrašus tų baudžiauninkų, kurie savo geru elgimusi, išsilavinimu, dorovingumu, drausmingumu, šeimyniniu pavyzdingu gyvenimu yra užsitarnavę laisvo žmogaus teisių; iš to sąrašo atitinkamas bajorų seimelis turėtų išrinkti tuos baudžiauninkus, kurie su savo šeimomis bus paskelbti laisvaisiais žmonėmis. Paliuosuojamų baudžiauninkų ponai būtinai turėtų būti atlyginami; kitaip sakant — laisvė, sudaranti įgimtąją teisę, turėtų būti išperkama. Vis dėlto tie įlaisvinamieji bajorais netapsta, politines gi teises turi tiktai bajorai. Panašia tvarka galėtų būti nobilituojami (bajorais paskelbiami) kaikurie miesčionys (op. cit. — XIII skyrius, 331—346 pusl.).

Čion labai maža to griežtumo, kuriuo reiškiasi Rousseau doktrina. Tačiau Rousseau mokiniai ir plati publika, kurioje pasklido Rousseau idėjos ir kuri jas pasisavino ne tiek iš paties mokytojo rašinių, kiek iš įvairių tarpininkų ir Rousseau minčių populiarizatorių kalbų bei brošiūrų ir straipsnių, Rousseau atsargumo nepasekė, bet iš jo racionalistinių minčių padarė tiesioginės ir griežčiausias išvadas, reikalaudami tuojau be jokių rezervų pastarąsias vykdyti.

4. Žmogaus gamtinės būklės („état naturel“) sąvoka.

Kuriuo gi būdu šitas mokslas manė suderinti savo pagrindines individo suverenumo ir įgimtųjų subjektyvinių žmogaus teisių tezes su valstybe ir jos drausminga socialine santvarka, kurią jis buvo nusistatęs išsaugoti?

Čion Rousseau ir iš viso įgimtųjų teisių doktrina skiria žmonių gamtinę arba gamtos būklę („status naturalis“ — „état naturel“) nuo jų socialinės arba pilietinės būklės („status socialis“, „état social“, „état civil“), kurioje jie gyvena valstybėje. Žmogaus gamtinė būklė esanti toji, kurioje jis, gimęs, savaime yra. Tokioje būklėje, galima pasakyti, esą ir valstybėje kūdikiai, pamišėliai, idiotai, žodžiu — visi tie, kurių joks įstatymas nevaržo ir kurie nieko, išskyrus savo norus, neklauso. Būdamas „gamtos padėty“ žmogus veikiąs savo neaprėžtu suverenumu ir grynai egoistiniais savo sumetimais; jam nesą jokio įstatymo, jokios

normos, tvarkančios jo veikimą ir besikišančios į jo laisvąjį apsisprendimą bei į jo darbų pasekmes; šitoje būklėje žmogus, būdamas dar laukinis, nesivaržąs jokiais socialiniais reikalavimais ir iš viso nepažįstąs visuomenės, vadinasi — sutvarkyto socialinio žmonių bendravimo. Vienintėlė jo egoistiniam veikimui riba — jo faktinės jėgos riba santyky su kitomis jėgomis, su kuriomis jam susidurti tenka, arba kurie nors jojo subjektyviniai jausmai, kaip meilė, simpatija ir pan., gali kartais jį versti ne tiktai nepasinaudoti savo jėga kuriam nors egoistiniam savo tikslui pasiekti, bet ir pasiaukoti kito labui. Vieni doktrinos mokytojai, laikydamiesi labiau pesimistinių pažiūrų į žmogų, apibūdindavo tą laukinę „gamtos būklę", kaip tokią, kurioje „homo homini — lupus", vadinasi — žmogus kitam žmogui esąs vilkas, ir kad toji gamtos būklė — tai esanti „bellum omnium contra omnes" („visų karas prieš visus"); kiti — optimistinio ūpo, palinkę pasitikėti gerais altruistiniais žmogaus jausmais, buvo linkę manyti, kad ir toje gamtos būklėje žmogus apsispręsdavęs ne tiktai žiauriais egoistinio plėšrumo valios motyvais, bet ir artimo meile, gailestingumu ir t. t. Bet šiaip ar taip — laukinė žmogaus gamtos būklė nežinojusi jokio socialinio žmogaus darbų varžymo. Tai buvusi nuosekli visiška egoizmo laisvė, pilnas individualinio suverenumo viešpatavimas, suvereninių „įgimtųjų subjektyvinių teisių" griežčiausias ir tiksliausias reiškimasis. Tai bent aišku ir suprantama.

5. Suvereninės įgimtosios laisvės ir teisių neperleidžiamumas.

Tačiau visai ką kitą matome valstybėje, kur žmonės gyvena tam tikroje socialinėje drausmėje ir kur jųjų darbai yra socialinių normų varžomi bei tvarkomi. Tai esanti „socialinė" arba „pilietinė būklė". Bet kuriuo gi būdu ji nustatoma, kaip ji suderinama su tuo įgimtuoju kiekvieno gimusiojo suverenumu ir kokia yra tos būklės esmė? Ar tatai būtų suverenumo praradimas, kažkoks įgimtųjų subjektyvinių teisių netekimas?

Ne, tos doktrinos mokslu — bent Rousseau konstrukcijoje — įgimtojo žmogaus suverenumo praradimas iš viso esąs neįmanomas. Tas suverenu-

mas, tos įgimtosios subjektyvinės teisės, toji žmogaus valingo apsisprendimo laisvė — tai esąs pačios žmogaus esmės elementas: jis esą galima prarasti tiktai nustojant būti žmogumi, vadinasi — drauge su gyvybe, mirštant. Tųjų suvereninių teisių nesą galima nei perleisti, nei išsižadėti, iš kitos pusės — jų iš žmogaus nesą galima nė įsigyti, nė smurtu išplėšti. Iš tikrųjų — argi būtų galima, kad blondinas perleistų briunetui savo plaukų spalvą arba kad aš iš įsimylėjusio į panelę Birutę studento Jonaičio įsigyčiau meilės jausmą? Ar gali kas nors įsigyti iš kito jo būdą, temperamentą, pajautimą, ar gali vienas kitam perleisti savo akis, ar gali plėšikas pagrobti iš manęs mano ranką? Aišku, kad visa tai yra neįmanoma. Psichinių žmogaus elementų iš jo iš viso atimti negalima, kūno gi dalys, žinoma, atskirti nuo gyvo organizmo ir pasisavinti galima, bet tokiu būdu pagrobtoji kito žmogaus ranka arba akis bus tiktai negyvos žmogaus mėsos gabalas, bet ne tam tikrasis pajautimo funkcijos organas, kuriuo aš, jį pagrobęs, galėčiau naudotis darbui, kaip ranka, arba regėjimui, kaip akimi.

Lygiai taip pat suvereninių įgimtųjų žmogaus teisių perleidimas ar pagrobimas esąs neįmanomas. Suverenumas ir jo padariniai esą neperleidžiami ir neskaldomi. Žinoma, smurtu esą galima žmogus valdyti, kaip daiktas, esą galima jis į tokią padėtį įvaryti, kad jis neteksiąs galimumo veikti savo laisvu apsisprendimu; galima jis uždaryti, galima jam tokios sąlygos sudaryti, kad jis tikrai taps smurtininko vergu. Bet, suponuojant įgimtąją teisę, ar tai bus teisėta? ar tokia smurto būklė galės kada nors įsisenėjimu įsiteisėti ir smurtininkui suteikti pavergtojo žmogaus teises, kurių vykdymas ir naudojimasis tapo sulaikytas? Įgimtųjų teisių doktrina tai, žinoma, griežtai neigia. Kad ir kažin kiek laiko tęstųsi smurtas ir nebūtų naudojamos tos teisės, vis viena jos liekančios nepaliestos, ir kai tik buvęs vergas atgaus galimybę jomis naudotis ir jas vykdyti, jis tai daryti galėsiąs, tai būsią kaip tik teisėta.

„Kas sako, kad žmogus veltui pats save perleidžia („se donne"), tas sako nesąmonę ir neįmanomą daiktą; jau vien dėliai to, kad tas, kuris tai būtų padaręs, iš tikrųjų būtų buvęs beprotis, toksai jo aktas būtų ne-

teisėtas ir niekingas. Jei tai sakoma apie visą tautą, tai reiškia — kalbama apie kažkokią bepročių tautą: beprotybė nesudaro teisės.

,Kad ir galėtų kiekvienas perleisti save, vis dėlto jis negalėtų perleisti savo vaikų; jie gimsta žmonėmis ir gimsta laisvi; jųjų laisvė jiems patiems priklauso, niekas jos disponuoti negali. Kol jie dar nėra psichiškai subrendę, tėvas jųjų vardu ir jų labui ar jų išlaikymui gali daryti įvairias sutartis ir susitarti dėl įvairių jų būklės sąlygų, bet jokiu būdu jis jų negali ant visados ir be jokių sąlygų kam nors atiduoti; nes tokia dovana yra priešinga gamtos tikslams ir peržengia tėviškas teises. Tad tam, kad absoliutinė valdžia būtų teisėta, būtų reikėję, kad kiekviena tautos karta laisvai galėtų jai pasiduoti arba ją atmesti: bet jau tada valdžia nebebūtų buvusi absoliutinė.

Išsižadėti savo laisvės — tai išsižadėti žmogaus savumo, žmoniškų teisių ir net savo pareigų... Toks išsižadėjimas yra nesuderiamas su žmogaus prigimtimi ...Šitaip, kaip mes bežiūrėtume į faktus, vergijos teisė nėra jokia teisė, ne tiktai todėl, kad ji yra neteisėta, bet ir todėl, kad tai yra nesąmonė ir kad ji iš viso nieko nereiškia. Šitie žodžiai, v e r g a s ir t e i s ė, vienas kitam prieštarauja; jie vienas kitą pašalina..." (*Rousseau* — „Oeuvres complètes", Paris, 1824 m., VII t., „Contrat Social" I kn. IV sk. 12 ir 17 pusl.).

6. Visuomenės sutarties („contrat social") ir žmonių socialinės ar politinės būklės („état social" arba „état civil") sąvokos.

Tačiau žmonės, negalėdami savo įgimtųjų teisių vieni kitiems perleisti, bet g a l ė d a m i l a i s v a i s a v o n u o ž i ū r a j o m i s n a u d o t i s, g a l i d ė l i a i j o m i s n a u d o j i m o s i tarp savęs s u s i t a r t i i r g a l į s u t a r t i m i t ą n a u d o j i m ą s i t v a r k y t i, bendru susitarimu tam nustatydami tam tikras taisykles, nuostatus, normas, žodžiu — įstatymus. Ir štai tam tikros šalies žmonės, patyrę, kad izoliuotoji egoistinė kiekvieno atskiro žmogaus būklė esanti visiems ir kiekvienam nepatogi ir nenaudinga, ir supratę, kad bendromis jėgomis, susibūrę ir susitvarkę, jie geriau galėsią savo reikalus tenkinti bei apsisaugoti nuo įvairaus pavojaus, esą susitarę susidėti į vieną visų draugiją, kurioje jų visi ir kiekvienas išvien veiksią. Šita pagrindinė sutartis ir yra vadinama „Visuomenės Sutartimi" („contrat social"). J ą j a t a p u s i į k u r t a t a u t a a r b a v i s u o m e n ė, kaip visų sutarties dalyvių vienetas, lygių individų bendroji ir vieninga visuma. (Š i u o m o k s l u v i s u o m e n ė n ė r a s k i r i a m a n u o t a u t o s - p o p u l i, nes čion numatoma tiktai i š v i e n o s p u s ė s i z o l i u o t i e j i, k i-

tas kitam lygūs, individai-suverenai, buvę prieš visuomenės sutartį sudarius gamtinėje būklėje, o iš kitos — sutartimi sudaryta jųjų vieninga visuma; tertium non datur). Visuomenės sutartimi žmonės perėję iš laukinės egoistinės gamtinės būklės į t. vad. socialinę būklę, kuri iš tikrųjų ir esanti valstybė.

Tačiau kadangi nė jie visi, nė jųjų kiekvienas skyrium savo suverenumo, savo įgimtųjų subjektyvinių teisių, savo valingo apsisprendimo laisvės perleisti ar išsižadėti negalėjęs, tai kiekvienas žmogus, visuomenės sutarties dalyvis, ir socialinėje būklėje (tautoje, visuomenėje, valstybėje) nesąs tų savo esmės elementų nustojęs. Rousseau, kaip ir Locko, mokslo tezėmis, — visuomenės sutartis tai nesanti savo valios ir apsisprendimo galios kam kitam perleidimo ir tuo pačiu valdžios bei imperiumo įkūrimo sutartis. Tai esanti tiktai visų susivienijimo sutartis. Tauta, visuomenė — tai kaip tik esanti visuma, kurioje kartu yra visi žmonės ir kiekvienas žmogus, žinoma, tiktai sutarties dalyvių ribose.

Kadangi joks žmogus — sako Rousseau — kitam žmogui įgimtos galios neturi ir kadangi jėga nėra teisės šaltinis, tai lieka tiktai sutartis, kaip vienintėlis bet kurios tarp žmonių esančios galios pagrindas...

Aš imu žmones priėjusius tą laiką, kai jau išorinės jėgos, kliūdančios žmonėms išsilaikyti gamtos būklėje, savo veikimu persveria tas jėgas, kuriomis kiekvienas individas gali naudotis kad išsilaikytų toje būklėje. Tada šita pirminė būklė nebegali toliau laikytis; ir žmonių giminė žūtų, jei ji tos savo būklės nepakeistų. Ir štai, kadangi žmonės negali pagaminti naujų jėgų, o gali tiktai jungti ir tvarkyti esamąsias, tai jie sau išsilaikyti neturi kitokių priemonių, kaip tiktai susiburti ir tuo sudaryti visų savo jėgų sumą, kuri galėtų nuveikti anųjų jėgų pasipriešinimą, sumą su vieninga jų veikimo iniciatyva ir su vieningu veikimo planu.

Ši jėgų suma tegali susidaryti tik keliems individams susidėjus; bet kadangi kiekvieno žmogaus jėga ir laisvė yra kaip tik būtinas įrankis jam išsilaikyti, tai kaip galėtų jis jas tais junginiais varžyti, tuo sau pačiam nekenkdamas? Ši problema mano svarstomo klausimo atžvilgiu gali būti šitaip apibūdinta:

Reikia rasti tokią žmonių junginio formą, kuri visa bendrąja jėga gintų ir saugotų kiekvieno dalyvio asmenį ir turtus ir kurioje kiekvienas, jungdamasis su visais vis dėlto turėtų klausyti tiktai patys save ir išliktų taip pat laisvas, kaip jis buvo iki šiol. Tokia yra pagrindinė problema,

kurios išsprendimą duoda visuomenės sutartis" (Rousseau, op. cit., 19—20 pusl.).

O štai kaip Rousseau formuluoja paralelę tarp žmogaus „gamtinės būklės" („état naturel") ir jo „socialinės" arba „pilietinės būklės („état civil"):

„Šio iš gamtinės į pilietinę būklę perėjimo padariniai yra žmoguje labai žymūs: jo elgesy teisingumas pakeičia instinktą, jo darbai įgyja dorovingumo, kurio iki tol juose nėra buvę. Tai tiktai tada, pareigos balsui pakeitus fizinį palinkimą ir teisei pakeitus įgeidžius, žmogus, kuris iki tol buvo atsižiūrėjęs tiktai į patį save, pajunta būtinumą veikti kitokiais principais ir prieš klausiant savo palinkimų atsiklausti proto.

Ir nors jis šioje naujoje būklėje netenka kai kurių patogumų, kuriuos jis buvo iš gamtos turėjęs, užtai jis laimi naujus daug didesnius: jo pajėgos išsimiklina ir išsirutuliuoja, jo idėjos išsiplečia, jo jausmai įgyja prakilnumo, jo siela taip aukštai pakyla, kad jeigu tos savo naujos būklės naudojimas piktam nebūtų jį dažnai dar labiau pažeminęs — jis turėtų nuolat laiminti tą gerą valandą, kuri jį iškėlė iš tos senosios būklės ir iš neprotingo gyvulio padarė galingą ir protingą būtybę ir žmogų.

Suglauskime visą šitą balansą į aiškią palyginimo formulę: tai, ką žmogus visuomenės sutartimi praranda, tai yra savo pirminė gamtinė laisvės forma ir neaprėžta teisė į visa tai, ko jis pageidauja ir ką jisai fiziškai pajėgia pasiekti; tai, ką jis laimi, tai pilietinė laisvė ir viso jo valdomojo nuosavybė. Kad mes neapsiriktume, mes turime aiškiai skirti gamtinę laisvę, kurios vienintėlę ribą sudaro individo jėgos, nuo pilietinės laisvės, kuri yra bendrosios valios aprėžta..." (op. cit. 26—27 pusl.).

7. Bendrosios valios, kaip visų ir kiekvieno valios, sąvoka.

Kaip laukinėje „gamtinėje būklėje" suvereniniu žmogaus veikimo principu ar titulu buvusi jo valia, lygiai taip pat „socialinėje būklėje" sudarančių tautą ir tapusių piliečiais žmonių — jųjų visų ir kiekvieno — suvereniniu veikimo principu ar titulu esanti ir tegalinti būti tiktai jų bendroji arba visuotinė valia, kurioje yra ir turi būti visų individų ir kiekvieno individo valia.

Bendroji valia — štai esąs suvereninis veiksnys valstybėje, štai „tautos suverenumo" esmė. Ne valdovas ir ne valdantieji, bet bendroji piliečių valia esanti tos galios šaltinis ir reiškėjas, kuris valstybėje vadinamas valdžia.

Bet bendroji valia tai esanti ne atskira, skirtinga nuo piliečių valios valia, bet kaip tik visuotinė visų piliečių valia, kuri tuo pačiu esanti ir kiekvieno valia. Joks pilietis negalįs būti iš jos išskirtas, nes nė vienas sutartimi neišsižadėjęs ir negalėjęs išsižadėti savo valios ir įgimtųjų teisių valdytis,

bet ji negalinti būti ir kieno nors už kitus reiškiama reprezentacinio atstovavimo tvarka, nes iš viso valia negalinti būti atstovaujama. Aš—sako Rousseau—galiu pasakyti, kad aš noriu tai, ką nori pilietis X, nes aš galiu žinoti, ką jisai nori; bet jokiu būdu ir niekuomet aš negaliu pasakyti, kad rytoj aš norėsiu tą patį, ką rytoj tas pilietis X norės, nes aš nežinau, ką jisai norės, ir aš nežinau, ar aš to norėsiu. Reprezentacinis valios atstovavimas, norėjimas už kitą, — tai esanti nesąmonė. Anglai — sako Rousseau — mano esą jie laisvi, nes jie renka atstovus, kurie jųjų vardu leis įstatymus; tačiau jie esą laisvi tiktai rinkimų metu; išrinkę atstovus — jie grįžta į vergiją, nes jie negalį veikti išrinktųjų atstovų nusistatymų ir sprendimą jiems įstatymus leidžiant, ir tie įstatymai būsią leidžiami ne Anglų tautos (ne Anglų piliečių bendrąja valia), bet būrelio „atstovų", pasivadinusių ar pavadintų Anglų tautos reprezentantais.

Todėl Rousseau yra griežtas t. vad. tiesioginės demokratijos — tiesioginio piliečių valdymo (o iš tikrųjų valdymosi) šalininkas. Tai yra tiesioginė suvereninės Bendrosios valios principo išdava. Tas, kas negali būti perleista, negalį būti teisėtai ir atstovaujama. Valstybės valdymas, kuris iš tikrųjų esąs piliečių visumos valdymasis, — galįs vykti arba betarpiškai arba per priklausomus agentus, kontroliuojamus bendrosios valios. Visur ir visuomet žmonių socialinėje būklėje tiesioginė valstybės funkcijos ir tautos veikimo šeimininkė esanti ir galinti būti tiktai Bendroji valia. Visa, kas to neatitinka, esą griautina ir neteisėta: tai esą smurto ir vergijos padariniai, priešingi pačiai gamtai ir žmogaus esmės suverenumui.

Bendroji valia — tai esąs visų individualinių valių sutartimi suliejimo padarinys, kuriame savaime dalyvaujanti ir kiekviena individualinė valia, tad jokia atskira valia negalinti būti iš bendrosios išskirta: ji negalėjusi būti ir nesanti perleista, tat jeigu kuri nors viena valia būtų iš Bendrosios pašalinta, tai Bendrosios valios nutarimas negalėtų jos varžyti, o jei kuriomis nors priemonėmis būtų imtasi ji varžyti, tai būtų buvę neteisėta. nes tai žmogaus įgimtąją suvereninę teisę būtų įžeidę.

Štai kelios citatos iš Rousseau rašinių, liečiančių Bendrosios Valios sąvoką, atstovavimo problemą, Anglų reprezentacinės tvarkos kritiką, tiesioginę demokratiją:

Atsiduodamas visiems, kiekvienas iš tikrųjų neatsiduoda niekam; ir kadangi į kiekvieną susitarusiųjų įgyjamą toji pati teisė, kuri jam suteikiama į save, tai iš tikrųjų gaunama visa tai, kas prarandama ir be to dar gaunama daugiau jėgos išlaikyti tam, kas turima.

Tad jei mes iš visuomenės sutarties pašalinsime visa tai, kas nesudaro jos esmės, tai pamatysime, kad ji gali būti šitaip apibūdinta: kiekvienas mūsų sudeda bendrumon savo asmenį ir visą savo galią, pavesdamas juos Bendrajai valiai tvarkyti; ir mes gauname dar kiekvieną narį, kaip neišskiriamą visumos dalį". (Op. cit., Contrat social, 21 pusl.).

Tėvynės meilės atšalimas, privatinio intereso veiklumas, valstybinių teritorijų didumas, užkariavimai, piktas valdžios naudojimas — paskatino tautos susirinkimuose atsirasti atstovus arba liaudies reprezentantus...

Dėl tos pačios priežasties, dėl kurios jis negali būti perleistas, suverenumas negali būti ir atstovaujamas; iš esmės jisai glūdi bendrojoje valioje, o valia nėra atstovautina: ji yra ta pati arba ji yra kitokia, čia vidurio negali būti. Tad liaudies atstovai nėra ir negali būti jos reprezentantai; jie tiktai yra jos komisarai; jie nieko galutinai nuspręsti negali. Įstatymas, kurio liaudis pati nepatvirtino; neegzistuoja; tai nėra įstatymas. Anglų tauta mano esanti laisva, — ji labai klysta, ji yra laisva tiktai atstovų rinkimų metu: kaip tik atstovai yra išrinkti — ji vėl tampa vergė, ji yra bejėgė. Tas laisvės naudojimosi būdas tuo trumpu laisvės laiku, rodo ją vertą tik tą laisvę prarasti.

Reprezentantų idėja yra moderninė; mes ją paveldėjome iš feodalinės santvarkos, tos neteisingos ir beprasmiškos santvarkos, kurioje žmoniškumas buvo pažemintas ir kur pats žmogaus vardas neteko garbės. Senovės respublikose, o net ir monarchijose, niekuomet tauta neturėjo reprezentantų; pats šitas žodis buvo nežinomas..." (Op. cit., 137—138 pusl.).

Savo patarimuose Lenkams Rousseau taip sako: „... Jūsų konstitucija yra geresnė, negu Didžiosios Britanijos; ir kai bus panaikintas ar reformuotas liberum veto, aš nesiūlyčiau jums jokios kitos konstitucinės reformos, išskyrus vieną: tų pačių atstovų į du iš eilės seimus išrinkimą suvaržyti ir neleisti, kad jie būtų daug kartų išrenkami...

Antra priemonė — priversti atstovus griežtai laikytis instrukcijų ir duoti savo rinkikams tikslią savo veikimo Seime apyskaitą. Šiuo atžvilgiu aš tegaliu tik stebėtis Anglų tautos apsileidimu, nerangumu ir, drįstu pasakyti, neprotingumu: apginklavusi savo atstovus aukščiausia galia, ji nenustatė jokio stabdžio nė sąlygos, tvarkančių jų naudojimąsi tąja galia per septynerius jųjų mandato („commission") metus" (*Rousseau* — „Oeuvres", VII tomas, „Considerations sur le gouvernement de la Pologne", VII sk., 259—260 pusl.).

8. Rousseau dirbtinis Bendrosios valios reiškimosi daugumos nutarimais aiškinimas.

Ar tai reiškia, kad pabrėždamas kiekvienos valios Bendrojoje dalyvavimo būtinumą, kaip valdymo teisėtumo sąlyga, Rousseau būtų reikalavęs, kad visi Bendrosios valios nutarimai, kuriais — einant jų sąvokomis — valdymas tegalįs reikštis ir kurie sudarą vienintėlį t e i s ė t ą valstybės įstatymą, būtų priimami visiems juose dalyvaujant ir visiems vienbalsiai pritariant? Atrodo, kad kaip tik to reikalautų griežtas nuoseklumas. Žinoma — faktiškai dalyvauti gal galėtų ir ne visi; užtektų, kad niekam nebūtų užkirstas kelias į bendrąją valią, kad kiekvienas jam panorėjus galėtų nutarime dalyvauti. Bet, rodos, nutarimas turėtų būti visų dalyvaujančių priimamas vienu balsu.

Tačiau iš tikrųjų Rousseau to nereikalauja. Be abejo jam buvo aišku, kad kiekvienam įstatymui visų be išimties piliečių pritarimo reikalavimas būtų sustabdęs visą valstybės gyvenimą ir tiesiog būtų valstybėje neįmanomas. Jis pasitenkina daugumos pritarimo reikalavimu. Bet argi tai nebus mažumos teisių užgavimas, ar tuo mažuma nepateks į daugumos dispoziciją, ar tuo mes vėl negrįšime į klasikines valdančiųjų ir valdomųjų sąvokas, kuriomis vienų valia ir vienų nutarimas yra kitiems įsakymas ir kuriomis vieni viešpatauja, o kiti klauso ir turi pasiduoti?

Kaip gi tai suderinama su bendrąja valia, kurioje turinti būti tiek visų, tiek kiekvieno valia? Prieštaravimo čion aiškiai yra. Negalėjo Rousseau nesustoti ties šiuo klausimu, bet negalėjo ir tą prieštaravimą konstatuoti, nes tai griautų visus jo pagrindinius tvirtinimus. Tad jis ir turėjo tai taip išaiškinti, kad prieštaravimas išnyktų. Jis ir ėmėsi to nedėkingo darbo. Bet įrodyti, kad du syk du —ne keturi, — tai darbas nelengvas, kuris tiktai nepaprastais gudriais sofizmais atlikti galima. Sofizmais jis čion ir ima operuoti.

Esą žmonės, pačia pagrindine visuomenės sutartimi pareiškę savo valią tvarkytis ar valdytis bendrąja valia, balsuodami kuriam nors nutarimui priimti — dar bendrosios valios tikrai nežiną, nes ji kaip tik balsavimo išdavomis reiškiantisi; tam esą ir balsuojama, kad bendroji valia paaiškėtų; dalyvaudami balsavime ir paduodami savo balsą už ar prieš tam tik-

rąjį pasiūlymą, jie, girdi, pasisaką, kokia, jų manymu, esanti bendroji valia; bet, žinoma, jie galį klysti; iš balsavimo išdavų aiškėja, kuria kryptimi, kuria linkme iš tikrųjų einanti masinė valia; dauguma čion esanti tiktai tos krypties ekspertė, o ir pats balsavimas — bendrosios valios ekspertyza. Tos ekspertyzos daviniams paaiškėjus ir balsų daugumа konstatavus, kad bendroji valia esanti palinkusi ne į tą pusę, kurioje ją buvo manę rasti mažumos balsai, — balsavę mažumoje gavę įsitikinti, kad jie buvo paklydę; o kadangi jie, dalyvaudami veikiančioje pagrindinėje visuomenės sutarty, kaip tik norį bendrąja valia tvarkytis ir valstybiškai gyventi, tai išsižadėdami savo nenusimanymo klaidos ir sutikdami su ekspertyzos išdavomis (su daugumos sprendimu), visiškai, girdi, nepasiduodą kažkokiam kitų žmonių viešpatavimui ar įsakymui, bet tiktai grįžtą į savo valią — į tikrąją laisvę, — į bendrąją valią, kurioje sutartimi ir jųjų valia kaip tik dalyvaujanti. Daugumos sprendžiamasis nutarimas — tai nesanti jokia vienų galia kitiems, jokia mažumai vergija, smurtas ar valdančiųjų suvereninis įsakymas, tiktai — pačių tos mažumos žmonių valingas aktas, kuriame reiškiasi kaip tik jų pačių suverenumas. Tai esąs gi visuomenės sutarties vykdymas, o toje sutartyje jie dalyvavę savo įgimtomis suvereninėmis teisėmis, tad jųjų faktinis daugumos nutarimui pasidavimas turįs pačiame pamate jųjų valią. Kaip tik nepasidavę jie būtų savo laisvei ir suverenumui nusižengę.

Vietomis Rousseau lyg pripažįsta, kad žmonės, kurie balsavime atsidūrė mažumoje, iš tikrųjų balsavo šitaip ne todėl, kad būtų paklydę, bet visai sąmoningai norėjo kaip tik to, už ką balsavo, nesirūpindami bendrąja valia. Jis tai aiškina ypatingu žmogaus ir piliečio dualizmu, glūdančiu žmonėse; esą kartais gamtinis laukinis asocialinis žmogus, tebegyvenąs mumyse, savo egoistiniais užgaidžiais slopinąs drausmingą Bendrosios Valios pilietį; tačiau iš tikrųjų tie egoistiniai laukiniai asocialinio pobūdžio užgaidžiai esą priešingi žmogaus pilietinei laisvei. „Pilietinėje būklėje" ne egoistiniai užgaidžiai, bet visuomenės sutartimi sudarytoji suvereninė bendroji valia sudaranti tikrąją pilietinę tautos narių valstybinę valią.

„Iš tikrųjų — sako Rousseau — kiekvienas individas kaip žmogus, gali turėti savo atskirą valią, priešingą arba skirtingą nuo bendrosios, kurią jis, kaip pilietis, turi; jo atskiras interesas gali jam patarti ką kitą, negu bendrasis interesas...

Kad socialinis paktas nebūtų bergždžias, jis būtinai apima šią visų susitarusiųjų priimtą sąlygą, kuri viena gali suteikti galios kitoms to pakto sąlygoms, būtent kad kiekvienas, kuris atsisakytų pasiduoti bendrąjai valiai, bus visų priverstas jai pasiduoti: bet tai iš tikrųjų reiškia tiktai tai, kad jis bus priverstas būti laisvas..." („Contrat social", 25—26 pusl.).

O štai klasikinio Rousseau aiškinimo citata: „Išskyrus pirminę sutartį, didžiausiojo skaičiaus balsas visuomet yra visiems kitiems privalomas; tai yra pačios sutarties padarinys. Tačiau kyla klausimas, kaip žmogus gali būti laisvas ir tuo pačiu laiku verčiamas pasiduoti svetimoms valioms, kurios nėra jojo valia. Kokiu gi būdu oponentai yra ir laisvi ir kartu verčiami klausyti įstatymų, kuriems jie nepritarė?

Į šį klausimą aš atsakau: pats klausimas yra blogai suformuluotas. Pilietis pritaria visiems įstatymams, net tiems, kurie yra leidžiami prieš jo nusistatymą, o net ir tiems, kurie jį baudžia, kai jis drįsta kuriems nors jųjų nusižengti. Pastovi („constante") visų valstybės narių valia yra bendroji valia; kaip tik tąja valia jie yra piliečiai ir laisvi. Kai tautos susirinkime pasiūloma įstatymas, tai tat, kuo atsiklausiama piliečiai, visai nėra tat ar jie pasiūlymui pritaria ar jį atmeta, bet tat, ar pasiūlymas atitinka bendrąją valią, kuri yra jųjų valia, ar neatitinka jos; balsuodamas, kiekvienas šiuo klausimu pareiškia savo nuomonę; ir balsų apskaičiavimu nustatoma bendrosios valios pareiškimas. Tad jeigu nusveria nuomonė, priešinga mano nuomonei, tai reiškia tiktai tai, kad aš buvau apsirikęs ir kad tai, ką aš laikiau bendrąja nuomone, tai tikrai nebuvo bendroji nuomonė. Jei mano atskira nuomonė būtų laimėjusi, aš būčiau padaręs ne tą, ką aš buvau norėjęs; kaip tik tada aš būčiau netekęs laisvės". („Du Contrat Social", IV kn. II sk., 154—156 pusl.).

„Tul'as voulu, Georges Dandin". — Štai ką M o l i è r e'o žodžiais Rousseau mažumai lyg pareiškia.

9. Rousseau moksle paslėptas, bet jo paties neigiamas, daugumos imperiumas.

Bet ar čion Rousseau visuomenės sutarties (contrat social) koncepcija nenukrypsta į pasidavimo sutarties koncepciją? Iš tikrųjų gi — koks tarp jų dviejų lieka skirtumas? Galų gale sutartis sankcionuoja pasidavimą, nes nors kažin kaip į daugumos laimėjimą mes bandytume įkišti pralaimėjusios mažumos laisvę ir suverenumą — vis dėlto faktiškai mažuma bus nepatenkinta ir pasiduodama pasiduos ne tam, ką iš tikrųjų ji pati norėjo, bet tam, ką norėjo dauguma ir kam ji, mažuma, pasipriešinti nepajėgia. Vadinasi — mes čion randame ir Rousseau nekenčiamą reprezentaciją (dauguma pasisako u ž v i s u m ą, ji bendrąją valią reiškia ir jai atstovauja) ir jo neigiamą pasidavimo ar valdžios įkūrimo sutartį. Jokie sofizmai negelbsti.

Ir iš tikrųjų Rousseau yra šalininkas imperiumo, dargi griežčiausiojo, turinčio savy visas absoliutizmo žymes. Jis be abejo yra absoliutistas ir tuo ryškiai skiriasi nuo Locko, konstruavusio demokratinę valdžiai pasipriešinimo ar sukilimo teisę, kurios Rousseau demokratijoje netoleruoja ir laiko neįmanoma. Rousseau demokratinis absoliutizmas yra ne mažesnis, negu valdovo absoliutizmas absoliutinėje monarchijoje. Ta prasme — Didžiosios Prancuzų Revoliucijos garsieji jakobinai arba Konvento „montaniarai" buvo tikri Rousseau mokiniai. Mes dar į Rousseau absoliutizmo analizą kitoje vietoje turėsime progos grįžti, kai kalbėsime apie įvairias prademokratinės doktrinos visuomenės ir valdžios įkūrimo sutarties konstrukcijas.

Tad tikrenybėje tai, ką savo mokslo išvadose skelbdavo Rousseau — tai buvo demokratijai charakteringas piliečių daugumos imperiumas. Tačiau šita aiški ir griežta tezė jo paties dar buvo slopinama ir pridengiama kitokiomis sąvokomis.

10. Sutarties (kompromiso, apsisprendimo) principas Rousseau moksle, sudarant „Bendrąją valią".

Vienu tiktai atžvilgiu Rousseau buvo visiškai nuoseklus, priimdamas be jokių sofizmų ir dirbtinių daugumai koncesijų aiškias ir griežtas įgimtosios individualinės laisvės ir įgimtojo subjektyvinių teisių suverenumo išvados. Būtent pačiai pagrindinei visuomenės sutarčiai sudaryti jis iš tikrųjų reikalavo visų jos dalyvių pritarimo vienu balsu; čion jau daugumos nutarimas nesąs mažumai privalomas, nes dar jokios bendrosios valios nesą ir priimdamas ar atmesdamas sutarties projektą — kiekvienas reiškiąs savo grynai asmeninį nusistatymą; čion balsavimas negalįs būti dar nesamos bendrosios valios ekspertyzos aktu; visuomenės sutartis būsianti privaloma ir veikli tiktai tiems, kurie jai pritaria ir kurie sutiko dalyvauti joje: kas nesutiko, tas liekąs laukinėje gamtos būklėje ir iš susidariusios visuomenės galįs laisvai pasišalinti — jis nesąs jos narys.

Tą mintį Rousseau šitaip pareiškia: „Yra tik vienas įstatymas, kuris, pačia savo esme, yra reikalingas visų vienu balsu pritarimo; tai —

socialinis paktas: nes pilietinis susijungimas yra pats valingiausias („le plus volontaire") pasaulyje aktas; kadangi kiekvienas žmogus gimsta laisvas ir pats sau šeimininkas, tai niekuomet niekas negali jį prieš jo norą pavergti. Nustatyti, kad vergo sūnus gimsta vergas, tai reiškia nustatyti, kad jis negimsta žmogumi.

Tad jeigu, sudarant socialinį paktą, atsiranda žmonių; nesutinkančių jį priimti, tai jųjų pasipriešinimas nenaikina sutarties, jis tiktai neleidžia juos į sutartį įtraukti: tai yra svetimšaliai („étrangers") tarp piliečių. Kai jau valstybė yra įsteigta, sutikimas dalyvauti glūdi pačiame gyvenime valstybinėje teritorijoje" („Contrat Social", IV kn. II sk. 154 pusl.). Tą pačią mintį Rousseau pareiškia IX skyriuje „Considérations sur le Gouvernement de la Pologne".

Tad šitame moksle — atsižvelgiant į visas jo tezes bei sąvokas ir priimant sofistinį Rousseau bendrosios valios reiškimosi aiškinimą — imperiumo sąvoka išnyksta. Ir nors Rousseau, pasiremdamas tais savo sofizmais, pats aiškiai žmonėse (jų socialinėje būklėje) skiria piliečių ir valdinių pobūdį, pripažindamas juos piliečiais, kai jie bendroje valioje ir jos aktuose dalyvauja, ir valdiniais, kai jie bendrosios valios nutarimus vykdo, — bet tie jojo valdiniai, iš kurių jis griežčiausios drausmės reikalauja, iš tikrųjų jo doktrinos tezėmis nepasiduodą jokiai svetimai valiai, jokiam pašaliniam viešpatavimui. Jie veikią bendrąja valia, kurioje tačiau esanti ir jų pačių valia; tad šiuo mokslu v a l d ž i a = visuotinis a p s i s p r e n d i m a s, o griežtoji pavaldinybė = savo valios vykdymo nuoseklumas. Jei aš geriu stiklą arbatos, kurį aš pats sau bufete nusipirkau, tai argi aš galiu skųstis kažkokiu imperiumui pasidavimu ir mano laisvės suvaržymu: aš darau tai, ką pats norėjau — tai ir yra laisvė; nei pavaldinybės nei imepriumo čion iš viso nėra.

Toks Rousseau interpretacijoje yra prademokratinis XVIII amžiaus mokslas, iš kurio, su tam tikrais kai kurių sąvokų ir išvadų pakeitimu turėjo išsirutuliuoti moderninė demokratinė valstybės ir jos valdžios koncepcija, kurią mes žemiau pažinsime.

Ši doktrina, kurios šaltiniai per filosofinę gamtinės teisės ir įgimtųjų teisių mokyklą bei bažnytinės Reformacijos minčių judėjimą siekia toli į praeitį — į Viduramžių anarchiją ir jų spekuliatyvinį mokslą bei į kai kurias Kristaus ir Bažnyčios mokslo pagrindines sąvokas, — yra dirbtinė. Ji negali būti mūsų mokslo palaikyta.

Visuomenės sutarties doktrinos istoriškosios šaknys.

Visiškai teisingai pastebi vienas Barthelemy cituojamas („Traité élémentaire de Droit Administratif", XI laida, Paris, 1926 m., 289 pusl.) autorius, kad tarp Evangelijų ir svarbiausiojo konstitucinio įgimtųjų žmogaus teisių ir visuomenės sutarties doktrinos paminklo — Žmogaus ir Piliečio Teisių Deklaracijos — yra artimesnis ryšis, negu tiktai bendras gimininguma panašumas.

Be abejo Kristaus ir Jo Bažnyčios mokslas apie žmogaus sutvėrimą, apie pirminį rojų, apie kiekvieno individo absoliutinę vertę ir t. t. turėjo savy visus branduolius tų sąvokų, kurios vėliau tapo tos doktrinos iškeltos ir sutvarkytos. Suvereninių įgimtųjų žmonių teisių ir sutarties, kaip teisinio valstybės valdžios titulo sąvokos žymūs pėdsakai galima susekti ir garsioje Romėnų viešosios teisės formulėje, kuri Justiniono teisės rinkiniuose buvo dedama Romos Imperatoriaus galios pagrindan ir kuri vadinama „Lex Regia"; tai buvo teisinė hipotezė, kuri Romos Imperiją paremdavo tautos („populi Romani") įvykdytu visos jos galios perkėlimu į Imperatoriaus asmenį.

Bet ypatingai visos tos mūsų išžiūrėtos XVII ir XVIII amžiaus mokslo sąvokos — suvereninių teisių, gamtinės būklės, pilietinės sutarties, socialinės ar pilietinės būklės, bendrosios valios sąvokos — buvo keliamos ir smulkiai nagrinėjamos spekuliatyvinio Viduramžio mokslo. Ypatingos svarbos čion turi t. vad. Glossatorių teorijos, o atskirų mokslininkų tarpe ypač Occam, Mikalojus de Cusa ir Marselis Paduvietis; pastarasis labiau už visus kitus gali būti laikomas moderninės demokratijos pirmtakūnu (plg. Gierke — „Les Théories Politiques du Moyen Age", Jean de Pange'o prancūzų vertimas, Recueil Sirey, 1914 m., ypač VI ir IX skyriai). Tačiau Viduramžių moksle sutarties sąvoka yra kitaip interpretuojama, negu Rousseau visuomenės sutartis; joje ypatingai reiškiasi charakteringas anarchiniems Viduramžiams valdovo ir liaudies dualizmas, kuris tos sutarties subjektais daro iš vienos pusės liaudį (žmones, kartais luomus) ir iš kitos — valdovą.

Tiktai Viduramžių mokslas iš viso iš tų sąvokų nepadarė tų visų išvadų, kurias iš jų padarė XVII ir XVIII amžiaus mokslas. Tačiau ir kaikuriose Viduramžių doktrinose prieinama lygiai tų pačių išvadų konstitucinės valdžios santvarkos atžvilgiu, kaip kad prieina Rousseau: liaudžiai rezervuojama įstatymų leidimas ir valdymo vyriausioji kontrolė, veiklusis gi valdymas paliekama karaliui.

11. Bendrosios valios ir imperiumo neigimo dirbtinumas.

Šiai doktrinai nugriauti užtektų tai, kad jos išvados neatitinka socialinės tikrenybės. Jei jau mes atmestume valdančiųjų ir valdomųjų suskirstymą, kaip vieną svarbiausiųjų valdžios imperiumo pamato dėsnių, ir jei mes visiškai iš imperiumo pašalintume ar kurio nors asmens (valdovo) ar tam

tikrų asmenų arba net tam tikrų viešpataujančių socialinių grupių veiksnį, tai jau mes bent suskirstymą į daugumą ir mažumą turėtume palikti, kaip tai moderninė klasikinė demokratinė teorija pripažįsta ir ką galų gale pats Rousseau, kad ir aplinkiniais keliais ir rūpestingai tai slėpdamas, yra verčiamas konstatuoti. Jau bent mažuma yra valdoma, jau bent ji turi daugumos imperiumą pakęsti ir jam pasiduoti. Aiškiausia aišku, kad pasiduodama daugumos nutarimui ir jos daromiems valdymo aktams, mažuma pasiduoda visiškai ne savo valiai bei nusistatymui; ji pasiduoda verčiama ir negalėdama pasipriešinti. Nejaugi būtų galima rimtai tvirtinti, kad kurioje nors valstybėje, kur pavyzdžiui yra skriaudžiamos tikybinės ar nacionalinės mažumos, tų mažumų narių valios dalyvaujančios jas skriaudžiančioje „bendrojoje" valioje ir kad, kęsdamos skriaudą, jos tuo pačiu grįžtančios į savo laisvę ir suvereninį apsisprendimą? Nejaugi buržuazija sovietinėje valstybėje, o komunistai — demokratinėje buržuazinėje, pasiduoda ne todėl ir ne tiek, kad ir kiek jie jų nekenčiami, ar daugumos ar ne daugumos, valdžiai pasipriešinti nepajėgia? Argi komunistai, balsuodami demokratinėje buržuazinėje valstybėje, balsuoja taip o ne kitaip ne tam tikru savo nusistatymu, žinomai priešingu daugumos nusistatymui, o tiktai todėl, kad jie esą paklydę ir klaidingai manę, kad ir visi kiti su pačia buržuazija imtinai taip pat norį to paties, ko jie nori? Aišku, kad visa tai nieko bendro su tikrenybe neturi. Žmonės ir socialinės žmonių grupės nori to, kas atitinka jų socialinius reikalus ir jei gauna progos, tai ir daro.

12. Sutarties principo, kaip valstybės titulo, kritika.

Bet šios doktrinos dirbtinumas glūdi ne tiktai pačiame imperiumo valstybėje neigime. Ir kitais atžvilgiais jos kritika mums jos dirbtinumą ir klaidingumą rodo. Kad valstybė arba iš viso socialinis bendravimas iš sutarties būtų kilę — tai netiesa. Valstybės kilimo ir kilmės faktai kitokią jos pradžią rodo.

Valstybė yra kilusi ne staiga ir ne iš karto iš tokios laukinės žmonių padėties, kurioje žmonės būtų gyvenę kiekvienas sau be jokio tarp savęs socialinio ryšio („état naturel"), visi

būdami kitas kitam vilkai. Tokios žmogaus „būklės“, matyti, niekuomet ir nebuvo. Visi istorijos ir tyrinėtojų liudymai apie šios dienos ar praeities laukinį žmogų rodo, kad laukiniai žmonės, dar visiškai nepažindami tos socialinio bendravimo formos, kurią mes vadiname valstybe, vis dėlto gyveno ir gyvena visuomenėje, — tam tikrame socialiniame bendravime. Daug tikslesnė ir artimesnė žmogaus esmės tikrenybei yra sena Graikų filosofo Aristotelio pastaba, jog žmogus iš esmės esąs „zoon politikon“ — socialinis gyvis, kuris gyventi gali tiktai santyky su kitais žmonėmis, vadinasi — visuomenėje. Bent jau pats pagrindinis visuomenės branduolys, šeimyna, yra be abejo už valstybę senesnis.

Būtų neteisinga tvirtinti, kad pats Rousseau neįvertino šeimos, kaip tikro visuomenės branduolio, nepareinančio nuo tos „visuomenės sutarties“ („pilietinės sutarties“), kuria jo pažiūromis esąs steigiamas socialinis arba valstybinis bendravimas. Šeimą Rousseau ne tiktai pripažindavo, bet ir laiko ją kaip tik tokiu naturaliu, nepareinančiu nuo sutarties ir neturinčiu arba iš viso nereikalingu jokio teisinio·titulo junginiu.

„Visų draugijų seniausia ir vienintėlė naturali „draugija yra šeima“ — štai Rousseau žodžiai („Contrat Social“, I kn. II sk. 5 pusl.) šeimos atsiradimą gamtinėje laukinių žmonių būklėje jis mėgina smulkiai aprašyti savo rašiny „Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes“ („Oeuvres complètes“, I t. Paris, 1825 m., 279 ir kiti pusl.).

Tačiau socialiniame pakte Rousseau sąvokomis žmonės dalyvauja ne šeimomis, bet individais. Valstybė remiantisi ne šeimomis, bet individų susitarimu. Tad toji tautos ir bendrosios visų individų valios sudarymo sutartis, kuria kaip tik steigiama valstybė, jokio socialinio tarpo, jokios visuomeniškos aplinkumos, kaip steigiamojo valstybės veiksnio, iš viso nenumato.

Bet iš tikrųjų valstybė kilo pamažu iš buvusio dar prieš jai įsikūrus socialinio bendravimo; jos kilminiame pagrinde glūdi arba išaugusi iš šeimos gentis, kaip išplėstas kraujo ir ūkio vienetas, arba bendruomenė, išplėsta platesniais kaimynystės santykiais. Valstybės kilmės atžvilgiu tarp izoliuoto žmogaus ir valstybės visuomet tarpininkauja visuomenė su savo įvairiais socialiniais junginiais, kurių dviem pagrindiniais tipais ir yra šeima ir bendruomenė. Du ašigaliu, du kraštutinumu — izoliuotas asocialinis žmogus ir valstybė, be jokio tarp jųjų visuomeninio ryšio, be jokio socialinio tarpo, tai fantazija ir racionalistinė konstrukcija, bet ne tikrenybė.

Taip pat ir valstybės įkūrimo būdo ar metodo atžvilgiu visuomenės sutarties tezė nėra priimtina. Anaiptol ne sutartis sudaro tą metodą, kuriuo ar tai senovėje ar dabartiniu laiku yra kuriama nauja valstybė. Tiesa — kartais federacinės valstybės — kilusios iš konfederacijos, — yra tuo būdu susidariusios. Nebūtų net klaidinga tvirtinti, kad federacijoje visuomet yra bent šioks toks sutarties ar quasi - sutarties pėdsakas. Tačiau čion sutarties subjektai bus organizuotos pirminės besifederuojančios valstybės, bet jokiu būdu ne individai. Jei kartais quasi — valstybiniai teritorinio pobūdžio bendravimai būdavo steigiami individų sutartimi (pavyzdžiui — XVII amžiuje sutartimis įsteigtos emigrantų Puritanų kolonijos New-Plymouth ir Connecticut Šiaurės Amerikoje — viena tų sutarčių tapo egmirantų iš anksto surašyta kelionėje, laisve „Maiblume", dar jiems vykstant į jų būsimojo apsigyvenimo vietą), tai ir tais retais atsitikimais jokiu būdu nesudarančiais bendrosios taisyklės, sutarties subjektais būdavo vis dėlto ne laukiniai žmonės, bet civilizuoti, pažiną valstybinę santvarką ir veikią kaip tik tų „gamtinės žmogaus būklės", suvereninių įgimtųjų žmogaus laisvės ir valingo apsisprendimo teisių, visuomenės sutarties ir panašių sąvokų įtakoje. Tie pavyzdžiai — tai nėra spontaniniai faktai, kuriais galėtų remtis visuomenės sutarties doktrina, bet kaip tik tos doktrinos sąvokų refleksai, jos dirbtiniai padariniai. Bet kad tokią sutartį galėtų sugalvoti laukiniai žmonės, iš viso nepažinę valstybės nė bet kurio drausmingo socialinio bendravimo — tai, žinoma, būtų naivu manyti. Tarp XVII amžiaus Puritanų iš vienos pusės ir tų laukinių žmonių iš kitos — tikra bedugnė. Prikišti tiems žmonėms Puritanų ar XVII—XVIII amžiaus filosofų idėjos — tai daugiau, negu rizikinga.

13. Racionalistinė visuomenės sutarties koncepcija; susitarimas „tacitu consensu".

Tiesa — būtų neteisinga kaltinti Rousseau ir kiti filosofai tokiu klaidingu ir naiviu galvojimu.

Šitokia tiesioginė visuomenės sutarties, kaip tikrenybės fakto, koncepcija — tai nėra paties Rousseau koncepcija tai yra tos doktrinos „minorum gentium", jos populiarizatorių ir jos pasekėjų — profanų koncepcija: tai yra idėjos žodiška in-

terpretacija, pritaikinta šios dienos sutarties sąvokoms. Bent iš paties Rousseau rašinių matyti, kad jo turėta galvoje ne tam tikras istorinis tokios sutarties faktas, bet racionalistinė jos tezė: tai nebuvusi tikrąja prasme sutartis, tam tikras formalus aktas, kurių nors visuotinių susirinkimų ir viešųjų debatų padarinys tvarkingas laukinių žmonių nutarimas jųjų balsavimu, iš viso — tai nebuvęs joks vienkartinis pozityvinis aktas, bet tai buvęs susitarimas, sudarytas pamažu, atskirais veiksmais, atskirais bendradarbiavimo aktais įtraukiąs į save kaskart naujus ir naujus žmones, apimąs vis platesnę žmonių masę, augąs naujų narių prisidėjimu, besireiškiąs netiktai ir ne tiek formaliais įstojimais, lyg kad nariai įstoja į kurią nors organizuotą draugiją, kiek „tacitu consensu", faktiniu susitarime dalyvavimu, bet vis dėlto iš esmės turįs kaip tik tokios, būtent bendrosios valios sudarymo, prasmės.

Rousseau aiškinimu — toji visuomenės sutartis, kuri sudaranti ne vienkartinį formalų aktą, kaip tam tikrą istorinį faktą, bet šitokios prasmės valstybę sudarančių žmonių susitarimą, — esanti nuolat atnaujinama naujų įstojančių narių atžvilgiu, nes kiekvienas naujas žmogus, kuris gimsta valstybėje, iš karto gimstąs laukinis — „gamtos būklėje" — su savo grynai individualinėmis ar asmeninėmis suvereninėmis teisėmis, už bendrosios valios ribų; išaugęs ir pasilikdamas valstybėje, įeidamas į santykius su kitais žmonėmis, pasinaudodamas socialiniu ar pilietiniu bendravimu savo gyvenimui plėsti ir tvarkyti, savo reikalams tenkinti, — jis tuo pačiu pareiškiąs savo nusistatymą dalyvauti bendrojoje valioje ir priimąs visuomenės sutartį, veikiančią jo gyvenamoje šaly.

Ir nors kitose savo rašinių vietose Rousseau, lyg užmiršdamas tą aiškinimą, kalba apie tą sutartį taip, lyg kad ji būtų buvusi iš karto kažin kokia iš kaž kaip sykį iš karto sudaryta, vis dėlto, kai tenka tiksliai išaiškinti, jis ją traktuoja, kaip racionalistinę tam tikros koncepcijos, o ne tam tikro istorino fakto, tezę.

Leono Bourgeois solidaristinės quasi-sutarties idėjos giminingumas su racionalistine visuomenės sutarties koncepcija.

Kad Rousseau kaip tik šitaip žiūrėjo į visuomenės sutartį — apie tai liudija daugybė atskirų posakių jo rašiniuose. Kartais jis tai tiesiog pasako, kartais tai aiškėja iš jo protavimo eigos.

Sui generis visuomenės sutarties arba quasi-sutarties idėja atgimsta moderniniame solidaristų moksle, kurio reiškėju buvo ypač žymus prancuzų politinis ir visuomeninis veikėjas ir rašytojas, nesenai miręs Leonas Bourgeois (jo veikalas „Solidarité", 1896 m.). Solidaristų koncepcijos pagrindan dedama civilinis teisinis principas „do ut des", kuris esą reiškiąsis tarpusavių tarp individų patarnavimų pasikeitimu; tas patarnavimų pasikeitimas sudarąs tikrąją bet kurio socialinio bendravimo — tad ir visuomenės, ir valstybės — esmę. Esą šiame glūdanti žmonių susijungimo (draugijos, sąjungos) quasi-sutartis, reiškiantisi susitarimu konkliudentiniais veiksmais, o ne formaliniu pozityviniu sutarties aktu.

Solidaristinė idėja žymiai plečiasi ir virsta populiari. Jos pėdsakai yra ir kitose socialinėse doktrinose, tačiau nevisur ji įgauna šios civilinės teisės pobūdžio reikšmės. Mes ją dar kitokiose konstrukcijose sutiksime.

14. Racionalistinės sutarties koncepcijos įvertinimas.

Tačiau ir tai negelbsti. Doktrina tikrenybės kvotimų neišlaiko. Pati objektyvinė teritorinė valstybės esmė, kurią mes jau anksčiau esame aiškinę, griauna subjektyvinės sutartinio junginio esmės sąvoką. Valstybė apima visus savo teritorijos žmones, ar jie to nori ar nenori, jos valdžia išplečia savo imperiumą į visus, net svetimšalius, kurie yra arba turi kuriuos nors reikalus teritorijoje, ji jokių „laukinių" „gamtos būklės" žmonių visai nepripažįsta. Pagaliau, kaip ir visas socialinis bendravimas, ji yra susidariusi ne tiktai visų jos dalyvių, visų individų susitarimu geruoju, bet ir kovų laimėjimais, užkariavimais, atskirų žmonių ir grupių pavergimais, įjungimais, socialinės drausmės priverstiniu teritoriniu išplėtimu, įvairiausiais sudėtingais žmonių ir grupių suvaržymo bei įpilietinimo būdais, kuriems visiems vienas universalus sutarties ar susitarimo metodas netinka. Bet ir tie Amerikos kolonijų steigėjai, tie dorovingi Puritonai, laive kelionėje surašą savo pavyzdingą bendruomenės įsteigimo sutartį, iš tikrųjų tąja sutartimi steigė ne teritorinį junginį, bet jų, baltųjų, teritorinį viešpatavimą (imperiumą) būsimame priverstiniame socialiniame (valstybiniame ar quasi-valstybiniame) junginy, kurį jie buvo sumanę ir pasiryžę įsteigti atvykę ir suradę sau tinkamą vietą apsigyventi ir įsikurti; jiems gal ir į galvą neatėjo mintis atsiklausti, ar toji jųjų sutartis ir jos nustatoma tvarka tiks ar netiks tos vietos gyventojams — raudoniesiems. Bent jau raudonųjų atžvilgiu tai buvo besiruošiančių valdyti baltųjų viešpačių sutartis.

Ir iš viso valstybė, kaip tai mums dar turės paaiškėti, yra ne teisės padarinys (valstybės teisinis sutarties titulas einant visuomenės sutarties doktrina), bet tam tikras socialinis faktas, būtent — socialinis suskirstytoje visuomenėje kovos padarinys, tam tikrų galingesnių (skaitlingesnių ar geriau organizuotų arba energingesnių, sąmoningesnių, geriau sugebančių taikyti priemones) vietos socialinių grupių ar junginių nustatyta teisinė tvarka, skiriama iš dalies bendresniems, bet ypatingai jų socialiniems tikslams siekti.

15. Individo racionalizacija ir visuomenės slopinimas sutarties doktrinoje.

Pagaliau, kaip jau buvome sakę, visuomenės sutarties doktrinos ryškiausia klaida glūdi visuomenės problemos neįvertinime. Visuomenės doktrina, neigdama bet kurį socialinį tarpą tarp žmogaus-individo ir valstybės, kaip tų individų visumos, ir atmesdama socialiniais junginiais suskirstytą bei organizuotą visuomenę, iš viso valstybinę žmonių organizaciją laikydama ne kuo kitu, kaip tiktai visų žmonių susivienijimu, jų visų suliejimu į vienlypę didelio skaičiaus, bet tiktai skaičiaus, kiekybinę masę — jųjų sumą, — buvo palinkusi mechanizuoti painią ir sudėtingą socialinio bendravimo problemą. Esą — viskas aišku, kaip matematikoje: žmonės — individai — lyg kad vienodos skaitlinės: 1=1=1=1 ir t. t. be galo; visi — iš esmės suverenai, kits kitam lygūs ir vienodi, kaip vieneto skaitlinė yra lygi bet kuriai kitai vieneto skaitlinei. Jų kiekvieno protas, jausmai, reikalai — taip pat principiškai iš esmės esą lygūs. Ne tiktai jų subjektyvinės įgimtos teisės esą esančios lygios, bet ir objektyvinės teisės normos esančios arba turinčios būti visiems žmonių susibūrimams iš tikrųjų tos pačios, nes jos turinčios būti žmogaus išminties padariniais, o toji išmintis esanti visoje žmonijoje vieninga. Tad teisės normos turinčios būti ne socialinės politikos, bet filosofijos nustatomos; filosofai, o ne politikai turį nustatyti, kas tautoms yra gera ir kas bloga ir kaip jos turi teisiškai tvarkytis. Teisinio tvarkymosi taisyklės galinčios būti mokslo sprendžiamos maždaug taip pat, kaip geometrijos teoremos. Kas yra gera vienai tautai, tas turi būti ir kitoms gera ir atvirkščiai.

Šis racionalizmas, pagrįstas visuomenės neįvertinimu ir gyvo socialinio žmogaus atomu laikymu, be abejo labai gerai paruošė psichinę dirvą Didžiajai Revoliucijai, kuri XVIII amžiaus pabaigoje kilo Prancuzijoje, — nes Revoliucija visumet racionalizuoja savo tezes ir laiko jas neginčytinais tiesos ir laimės receptais ir netiktai ji tai daro, bet ir to būtinai savo apaštališkam ūpui yra reikalinga, — bet socialinio mokslo atžvilgiu tai vis dėlto yra klaidinga. Prademokratinė visuomenės sutarties doktrina tikėjo žmogaus proto tobulumu ir jojo galia. Teorija tikėjosi visur vienodo tobulumo ir vienodos teisinės tvarkos pasiekti ir operavo ne gyvais istoriniais bei socialiniais žmonėmis, bet fiktyviniais žmonėmis-atomais. Joje yra daug vidujinių prieštaravimų, daug ryškių klaidų greta genialinių pastebėjimų; ji be abejo turi didžiausių žmonijai istorinių nuopelnų, nes ji iš vienos pusės nuvalė socialinį bendravimą nuo feodalizmo liekanų, apgynė socialinį valstybės pobūdį nuo absoliutinės monarchijos pastangų iškreipti tą socialinę jos esmę, ji (čion labiau Montesquieu ir Lock'o, negu Rousseau minčių nuopelnas) įvedė valstybę į tam tikrą teisinę vagą ir aprėžė jos galią tam tikromis žmogaus laisvo tvarkymosi ir laisvo socialinio bendravimo sritimis, sudarančiomis svarbiausią t. vad. subjektyvinių viešųjų teisių kategoriją, ji Didžiosios Prancuzų Revoliucijos milžinišku darbu paruošė moderninei valstybės evoliucijai dirvą; tačiau jos mokslo tezės — ypač valstybės valdžios atžvilgiu — yra atmestinos. Jos valstybės valdžios problemos neišsprendė. Pastaroji yra reikalinga tikslaus visuomenės problemos analizo. Kaip valstybė, taip ir visuomenė — tai nėra tiktai įmasinta palaidų žmonių-atomų tiršturna arba kitaip sakant — kondensuotos individų dulkės.

V. Organiškųjų doktrinų grupė.

1. Socialinių organizmų idėja.

Antra jei ne doktrina, tai bent plati mokslo srovė arba doktrinų grupė, taip pat neigianti imperiumą, o tuo pačiu ir valdančiųjų ir valdomųjų suskirstymą, — yra t. vad. organiška socialinių mokslų mokykla. Čion nurodytu atžvilgiu ji prieina tos pačios išvados, kurios visai kitokiais samprotavimais bu-

vo priėjusi ir prademokratinė visuomenės sutarties doktrina. Tačiau netiktai samprotavimų eiga, bet ir pačios šių dviejų srovių pagrindinės mintys yra visiškai skirtingos.

Įgimtųjų subjektyvinių teisių ir visuomenės sutarties doktrinoje šis imperiumo neigimas, kaip esame matę, prieinama kraštutinio individualizmo keliu ir žmogaus valios dievinimu; čion individas — viskas, jojo valia — suvereninė. Tuo tarpu organiškos koncepcijos šviesoje imperiumo neigimas prieinama visišku individo ir žmogaus valios nuslopinimu; tai pasiekiama per individų sutirpimą gyvoje organinėje jų masėje, šios teorijos laikomoje atskiru gyvu socialiniu organizmu. Čion individas ir jojo valia — niekis.

Organiška koncepcija socialiniuose (ir teisės) moksluose nesudaro vieningos doktrinos, bet atsiranda įvairiose doktrinose, kaip tam tikroji pamatinė idėja, tam tikroji paties socialinio fenomeno interpretacija. Socialiniai junginiai čion yra laikomi ne individų susibūrimais, ne kiekybinėmis atomų masėmis, bet aukštesnios rūšies organizuotais socialiniais individais, — ypatingais superorganizmais, kurių nariais yra dalyvaują juose paprastieji fiziniai žmonės. Ši pažiūra remiasi organizuoto, vadinasi — sutvarkyto, suderinto — panašumu į organizmą. Kur atskiros dalelės yra tarp savęs suderintos, tam tikru būdu taip sutvarkytos, kad jųjų sutvarkymo padarinys sudaro ne tiktai kiekybinę tų dalelių sumą, jųjų krūvą, bet kokybinį sui generis vienetą, ten panašumas į gyvąjį organizmą yra, tačiau tai nėra jau visumet būtinai gyvas organizmas. Kaip man dar žemiau teks aiškinti — socialinio žmonių bendravimo padariniai — socialiniai junginiai (tad jų tarpe ir valstybė) yra ne tiktai kiekybinės individų masės, žmonijos dulkių krūvelės ir krūvos, bet iš tikrųjų organizuotais kokybiniais žmonių tikslingo veikimo arba kitaip sakant — funkcionaliniais vienetais; dėlei šio jų funkcionalinio organizuotumo ir aiškaus kokybinio vieningumo aš pats — jų teisinės konstrukcijos atžvilgiu — laikaus tos srovės, kuri socialinius junginius laiko ne „universitate“, bet korporacija. Pažiūra į socialinį junginį, kaip į „universitatem“ (tam tikrą individų visumą), yra grynai kiekybinė ir individualistinė; ji socialinio bendravimo esmės nepajėgia išaiškinti. Korporacinė idėja yra be abejo tikslesnė; tačiau tai nereiškia, kad konstruk-

tyvinė korporacijos sąvoka turėtų nukrypti į biologinę gyvojo socialinio organizmo sąvoką, kuri individą praryja ir nuslopina aukštesnios rūšies superindivide, kaip tai daro organiškoji konstrukcija.

„Universitas“, „societas“, „persona ficta“, „korporacija“, „Genossenschaft“ — Romėnų teisėje, kanonistų, glossatorių ir komentatorių moksle bei tradicinėje Germanų teisinėje sąmonėje (Gierke).

Korporacijos ir t. vad. teisinio asmens problema teisių moksle yra labai paini, sena ir ginčytina. Romėnų ir Kanonų teisė pažinojo sąvoką korporacijos, kaip teisinio asmens, kurio asmenybė teisės ir savo subjektyvinių teisių srity esanti skirtinga nuo individualinių tos korporacijos narių asmenybių. Šitokiai atskiros teisinės asmenybės korporacijai buvo taikomas terminas „Universitas“, pasiskolintas iš senosios autentiškos Romėnų teisės tekstų iš paties Justiniano „Corpus Juris“.

Šitoji korporacinė „Universitas“ buvo skiriama nuo grynai individualistinės „societas“ (draugija, gal tiksliau — bendrovė arba civilinės teisės bendrovė), sudaromos dviejų ar kelių individų sutartimi ir neturinčios jokios atskiros teisinės asmenybės, o reiškiančios tiktai kolektyvinį tų kelių susitarusiųjų asmenų („socii“) pavadinimą, kai jie savo sutarties ribose veikia. Tą sutartinį individualistinės civilinės teisės „societatem“ XVIII amžiaus mokslas, kuris buvo padėtas moderninės demokratinės koncepcijos pagrindan, ir stengėsi pritaikinti pačiai valstybei. Ir nors kiek vėliau demokratinė teorija, kurios pagrindai tapo pertvarkyti jau Didžiosios Prancuzų Revoliucijos metu ir kuri virto mūsų vadinamuoju klasikiniu arba reprezentaciniu demokratiniu mokslu (ž. žemiau) sutarties, kaip valstybės titulo, sąvoką atmetė, bet vis dėlto individualistinės bendroviškos ideologijos liekanų visiškai nusikratyti nepajėgė ir tos ideologijos pėdsakai ir iki šiol yra pastebimi ypač prancūziškoje ir amerikoniškoje, tad kaip tik pačiose seniausiose demokratijose.

Dėl tikro korporacinės „universitatis“ pobūdžio buvo įvairios nuomonės. Juristų tarpe pragarsėjo pažiūra į „universitatis“ asmenybę, kaip į fiktyvinę asmenybę: tai esanti dirbtinė, valdovo tam tikram žmonių junginiui suteikiamoji asmenybė, galiojanti tiek ir tol, kiek ir kol tas valdovo aktas veikia; tai esanti — „persona ficta“ — asmuo valdovo malone ir įsakymu. Ši valdovo kuriamosios fikcijos korporacija, tikroji, tariant Pietražyckio išsireiškimu, — „fantazma“, buvo laikoma Romėnų teisės padariniu; ją palaikydavo ir jos koncepciją Viduramžiuose skleisdavo ypač kanonistai — Bažnyčios teisininkai, o jos tikruoju išradėju, kaip mūsų laikais tapo įrodyta (Gierke — „Genossenschaftsrecht“), buvo XIII amžiuje Papa Inocentas IV. Tuo korporacijos pobūdžiu buvo pagrįsta ir toji kononistų tezė, jog korporacija, „universitas“, kaip „persona ficta“, kuri neturi tikrosios gyvybės iš Dievo, bet tiktai dirbtinę konstruktyvinę asmenybę iš valdovo (valdžios), iš vienos pusės galinti egzistuoti ir netekus narių ir esanti naikintina valdovo įsakymu, o iš kitos — negalinti nė nusikalsti, nė nuodėmę padaryti ir iš viso esanti morališkai neatsakinga ir prieš

Dievą neegzistuojanti. Tai buvo pilnai suderinta su Bažnyčios mokslo sąvokomis apie tai, kad Dievas įkūręs tiktai individus ir kad tiktai individai, žmonės, esą Dievo teisės ir Dievo karalystės aname pasauly subjektai; joks teisinis asmuo, jokia korporacija negalinti nė laimėti dangaus nė užsitarnauti pragaro; teisinė „persona ficta“ nesanti nė gera nė pikta.

Kanonistai tą quasi-Romėnų teisės, o iš tikrųjų Inocento IV teisinį padarinį Viduramžiuose taikė ne tiek tipingiems Viduramžių socialiniems junginiams — bendruomenėms, miestams, profesinėms korporacijoms amatininkų cechams, luomams ir t. t., kiek ypatingai pačios Bažnyčios kolegialiniems vienetams — jos kapituloms, katedroms, provincijoms ir kitiems jos autonominiems grupiniems nariams. Iš kanonistų tą „universitatis“, kaip „personae fictae“, sąvoką priėmė ir Italijos romanistai, kurie glossatorių, o vėliau komentatorių darbais aiškino ir apdirbinėjo tikrąją Romėnų Corpus Juris teisę, derindami jos nuostatus ir institucijas su Viduramžių socialiniais reikalais ir socialinio santykiavimo sąlygomis ir dažnai iškreipdami tikrosios Romėnų teisės dėsnius. Romėnų teisės t. vad. percepcija Europos kontinente, o ypatingai Vokietijoje (Vokiečių Šventojoje Romos Imperijoje) išplėtė tą korporacijos („universitatis“, kaip „personae fictae“) sąvoką ir Vokietijoje, nors buvo šiuo atžvilgiu ir opozicijos, nes čion gyva buvo ir kitokia korporacijos interpretacija, pagrįsta tradicinėmis vietinės teisinės sąmonės sąvokomis, tarp kito ko laikančiomis korporacijas tam tikrais savotiškos esmės socialiniais ir teisiniais vienetais, visiškai nepareinančiais nuo valdovo (valdžios) malonės bei įsakymo.

Kanoniškai-itališka romanistų tezė ir opozicinė jai tradicinė tezė ilgą laiką varžėsi Vokietijoje ir kenkė korporacijos teisinės sąvokos aiškumui. Ir kai XIX amžiuje Vokietijoje kilo garsusis ginčas tarp Romanistų ir Germanistų, kurių ypač antrieji buvo nusistatę išvaduoti Vokiečių teisinę sąmonę nuo užgulusios ją svetimos teisės ir ieškoti savosios, tautinės kilmės, teisės elementus; tuos elementus jie galėjo susekti ne tiktai pačioje Vokietijoje jos įvairių žemių teisinėje kūryboje, kur romėnų teisės ir romanistinių teisinių sąvokų bei konstrukcijų (institucijų) įtaka žymiai apsunkindavo tą darbą, bet ir Šiaurės Prancuzijoj bei Anglų įpročių teisėje, kuri išvengė romėnų teisės percepcijos ir kurioje užsiliko daug senosios originališkos germanų teisės pėdsakų. Tarp kito ko Germanistų atkreipta dėmesis ir į korporacijos sąvoką. Ypač griežtai puolė itališkai-kanonišką korporacijos sąvoką, laikomą klasikiniu romėnų teisės padariniu — žymus germanistas Beseler. Pagaliau vienas žymiausiųjų Vokiečių teisės mokslininkų, germanistų epigonas, gilus Viduramžių socialinės teisės žinovas ir tyrinėtojas — Otto v. Gierke — nustatė korporacijos konstrukciją, priešingą klasikinei Romėnų teisės „universitatis“ konstrukcijai; tą konstrukciją Gierke paskelbė ne kaip savo kūrinį, bet kaip tradicinį vokiečių teisinės koncepcijos padarinį, visiškai nusistovėjusį jau Viduramžiuose ir tiktai vėliau Romėnų teisės užplūdimo nuslopintą; tą korporacijos konstrukciją arba rekonstrukciją Gierke pavadino senu vokiečių terminu „Genossenschaft“ (draugovė), kurios principais ir buvę sudaryti visi tipingi Viduramžių socialiniai junginiai — profesinės korporacijos, brolijos, bendruomenės, bažnyčios, vienuolynai ir t. t. ir t. t. Tai esą ne valdovo

(valdžios) malone dirbtiniai kūriniai (fikcijos, pramanytieji teisiniai asmenys), kurių gyvybė ir mirtis pareina nuo valdovo kuriamosios (steigiamosios) galios ir įsakymo, bet sociališkai-teisiniai pačios visuomenės (socialinio bendravimo) padariniai, turi savarankišką „jure proprio" arba „juris proprii titulo" gyvybę, kurios valdovas nė suteikti nė atimti negali. Tai esą Vokiečių „Genossenschaft", Anglų „Fellowship", Prancuzų „Compagnonage".

Tačiau, kaip paaiškėjo iš gilesnių studijų, — ir toji klasikinė neva Romėnų teisės „Universitatis", kaip valdžios kuriamojo teisinio asmens, konstrukcija, kurią puolė Germanistai ir kurią Gierke pagaliau nugalėjo ir pakeitė korporacine konstrukcija, — iš tikrųjų nesanti autentiška; nesanti kilusi iš tikrosios romėnų teisės. Kaip teisingai nurodo F. W. Maitland — jokiame romėnų teisės tekste „universitas" nėra vadinama „persona", o „personae fictae" sąvoka tąjai teisei yra visai nežinoma. Tai, kas per šimtmečius buvo skleidžiama po romėnų teisės firma, tai iš tikrųjų buvo ne romėnų teisės elementas, bet Viduramžių socialinio bendravimo padarinys, — tos pačios korporacinės „Genossenschaft" iškreiptasis atgarsis, įsibrovęs į glossatorių ir komentatorių pertvarkytą ir modernizuotą romėnų teisę, kanonistų dar kiek reformuotas Bažnyčios reikalams pritaikinti.

Tikroji romėnų teisės „universitas" yra individualistinė: tai susibūrusiųjų visumą, paprastoji individų (vienetų) suma. Šitokia koncepcija yra artimesnė „societatis", negu „Genossenschaft" — korporacijos, — koncepcijai.

Šitai „universitatis" evoliucijai išdėstyti pasinaudojau garsaus erudito, vieno giliausiųjų Vakarų teisės istorijos žinovų Frederic'o Williamo Maitland'o daviniais jo parašytoje įžangoje („Introduction") į Gierke's veikalą (Otto von Gierke—„Les théories politiques du Moyen Age" su F. W. Maitland'o įžanga — iš vokiečių ir anglų kalbos išvertė Jean de Pange, — „Recueil Sirey" Paris, 1914 m.).

Korporacijos sąvoką mes naudosimės mokslui apie visuomenę ir socialinius junginius. Gierke's koncepcija yra reali ir vaisinga; teisinės konstrukcijos atžvilgiu ji socialinei tikrenybei daug geriau tinka, negu individualistinės romėnų „universitatis" arba sutartinės „societatis", taip pat negu nuo valdžios pareinančios kanonistų „personae fictae" konstrukcijos. Laikyti socialiniai junginiai, kad ir grynai teisinės jų struktūros atžvilgiu, — valstybės valdžios kūriniais — tai yra socialinio bendravimo ir socialinio teisės pobūdžio, jo socialinės, nepareinančios nuo valstybės, kilmės neigimas. Su šita srove, įvarančia visą teisės fenomeną į valstybę ir laikančia teisę valstybės valdžios padariniu, aš jokiu būdu sutikti negaliu. Tačiau iš kitos pusės teisinė korporacijos konstrukcija visiškai neturi sutapti su biologine gyvo socialinio organizmo sąvoka.

2. Fizinių socialinių gyvių koncepcija ir jos kritika.

Organiška socialinio bendravimo ir socialinių junginių koncepcija yra labai sena. Ji reiškėsi dar klasikinės senovės moksle,

jos pėdsakai yra žymūs Graikų filosofų Platono, vėliau Bažnyčios moksle. Pati Bažnyčios, kaip mistinio Kristaus kūno, sąvoka yra aiškiai organiška. Viduramžiai ypatingai buvo linkę šiai koncepcijai pritarti ir viduramžių mokslo rašiniuose mes ją randame išplėstą kartais ad absurdum. Iš jos buvo kartais daroma griežčiausios išvados, kurios tikro proto analizo šviesoje gali būti sunaudotos tiktai ir kaip tik pačiai koncepcijai nugriauti.

Būtent organiškoje koncepcijoje arba socialinio organizmo teorijoje tenka skirti dvi sroves. Viena — aiškiai dirbtinė, nerandanti šios dienos moksle pritarimo, laiko socialinius junginius tiesiog fiziniais organizmais, ypatingos rūšies milžiniškais gyviais. Tų socialinių gyvių kūnas susidedąs iš fizinių žmonių, socialinio organizmo narių. Viduramžių rašiniai arba žemos kultūros sąmonė, kuri dar kartais šitokiomis analogijomis maitinasi laikydama jas tikromis, mėgina net nustatyti, kurie tam tikro socialinio junginio nariai sudaro jo galvą, rankas, kojas, širdį, kraują, pilvą ir t. t..

Nesunku, žinoma, pastebėti šitokios pažiūros dirbtinumas ir visiškas jos nepriimtinumas. Biologinė fizinio organizmo sąvoka numato gyvo organiško kūno vienumą ir jo visišką atskyrimą nuo kitų tos pačios rūšies kūnų. Koks gi tai būtų gyvis, kurio dalelės ir nariai nebūtų fiziškai koordinuoti viename sudėtiniame kūne ir, būdami vienas nuo kito fiziškai atskirti, galėtų kiekvienas sau vykti kur kuriam patinka į įvairias vietas, kad pavyzdžiui galva nuvyktų šen, o širdis — kitur, vėl kraujas — išsiskirstytų įvairiose vietose atskirais lašais ir t. t. Arba vėl kitu atžvilgiu toji pati nesąmonė: socialinių junginių yra daug, tie patys žmonės dalyvauja ne kiekvienas tik kuriame nors viename socialiniame junginy, bet vienu laiku įvairiuose: nacionalinės Lietuvių tautos narys (lietuvis) gali būti Vokietijos pilietis, be to jis gali būti Katalikų Bažnyčios narys, gali dalyvauti įvairiose draugijose, korporacijose ir sąjungose. Jei socialiniai junginiai būtų buvę socialiniais gyviais, tai tas pats žmogus vienu laiku būtų įvairių gyvių nariu. Bet jei mes čion taikysime fizinių organizmų sąvoką, tai mes turėtume pripažinti, kad pav. mano pirštas gali būti Jono koja, o Jono nosis — mano širdimi, Petro gi pilvas — Antano smegenimis... Jei visa tai yra nesąmonė biologinių fizinių organizmų srity,

tai toji nesąmonė lygiai liečia ir socialinius gyvius; bet kadangi žmonių socialiniame bendravime mes nuolat konstatuojame, kad visa tai yra, kad tie patys žmonės dalyvauja įvairiuose socialiniuose junginiuose ir kad dalyvaudami socialiniame junginy žmonės jokiame svetimame gyvame kūne nepaskęsta ir nėra į jį fiziškai įjungiami, nėra fiziškai su kitais to paties socialinio junginio dalyviais supainioti ir surišti, bet lieka atskirti, kaip autonominiai kūno vienetai, kurie juda kiekvienas sau, — tai tat tiktai rodo, kad biologinė fizinio organizmo sąvoka socialiniams junginiams iš viso netinka ir kad bet kurios analogijos čion yra vengtinos, nes jos nieko neaiškina, o užtai veda mus į nesąmones.

Kad socialiniai junginiai (jų tarpe ir valstybė) nėra fiziniai gyviai ir kad jų dalyvių, žmonių, kūnai yra visiškai autonominiai ir grynai individualiniai, nesudarą jokio bendrojo gyvo kūno dalelių, — tai tiek aišku, kad apie tai netenka ilgiau kalbėti. Šitokia fizinių socialinių gyvių sąvoka iš viso nėra mūsų gadynės mokslo palaikoma ir jei ji kur dar yra gyva, tai gal tik labai žemos kultūros žmonių sąmonėje. Tiesą pasakius, — ir Viduramžių mokslo rašiniuose, kai buvo kalbama apie socialinius kūnus, buvo turėta galvoje netiek tikri realūs gyviai su konkrečiais fiziniais kūnais, susidedančiais iš jų dalyvių kūnų, bet kažkokie mistiškieji gyviai, kurių kūnas, kaip ir pati jųjų esmė, esąs mistiškas, neapčiuopiamas, nepriklausąs fiziškajai gamtai. Žinoma — šitokia socialinių šmėklų teorija nėkiek labiau mokslo atžvilgiu nėra priimtina, negu fizinių gyvių teorija.

Socialinis antropomorfizmas Bažnyčios moksle.

Viduramžių organiška teorija, įgijusi didžiausios reikšmės visai anos gadynės žmonių pasaulėžiūrai ir tiems filosofiniams metodams, kuriais mokslininkų publicistų rašiniuose buvo sprendžiamos svarbiausios politinės ir socialinės tų laikų problemos — ypatingai gi Bažnyčios ir Valstybės santykių problema, — išsiplėtė iš gilaus simbolio, glūdinčio Bažnyčios apibūdinime, kaip „mistiško Kristaus Kūno“. Tai buvo apaštalo šv. Povilo mėgiamas simbolas, kurį jis savo rašiniuose nuolat dėstė ir kuris tapo padėtas visos tolimesnios spekuliacijos pagrindan.

„Iš tikrųjų — sako šv. Povilas savo laiške Korintiečiams (cituoju iš Pange'o įžangos į G i e r k e's veikalą op. cit., IV—V pusl.) — kaip vieningas yra mūsų kūnas, nors jis ir susideda iš kelių narių, ir kaip visi šio vienintėlio kūno nariai, kad ir būdami keli, sudaro tik tą vieną kūną, ly-

giai tas pats liečia ir Kristų... Tad jeigu vienas narių kenčia, drauge su juo kenčia ir visi kiti; arba jei jųjų vienas yra pagerbiamas, ir visi kiti tuo su juo džiaugiasi. Ir štai, jūs esate Kristaus kūnas ir jūs, kiekvienas skyrium, esate jo nariai. Nes — tęsia šv. Povilas savo laiške Romėnams — kaip viename kūne mes turime kelius narius ir kaip visi tie nariai turi nevienodą funkciją, šitaip, nors mes ir esam keli, vis dėlto mes esame tiktai vienas Jėzaus-Kristaus kūnas ir mes visi tarpusavy esame vieni kitų nariai".

Iš tų šv. Povilo minčių Viduramžiai padarė plačias išvadas. Iš karto tuo kūnu (organizmu) buvo laikoma visuotina vieninga Kristaus Bažnyčia, kaip organizuota Krikščionijos visuomenė, arba net visa Žmonija. Tarp šių terminų — „Bažnyčia" „Krikščionija" „Žmonija" — esminių skirtumų nebuvo daroma, nes anų laikų sąvokomis Bažnyčia tegalinti būti tik viena, pasaulinė, turinti kaip tik apimti visą Žmoniją, o Žmonijos sąvoka turėjusi kaip tik sutapti su Krikščionijos sąvoka. Visa anų laikų Vakarų Europos socialinio bendravimo Žmonija ir sudarė tą Krikščioniją, tirpstančią vieningoje Bažnyčioje. Jei tame socialiniame bendravime atsirasdavo kitokių elementų, pav. heretikų, sektantų arba žydų, tai buvę nenormalumai, liguisti apsireiškimai Žmonijos kūne, šalintini ir gydytini dvasiniais vaistais ir operacijomis, žodžiu — tokie, kurių nesą galima toleruoti. Iš kitos pusės ir patys heretikai ar sektantai nemanė steigti atskirų autonominių bažnyčių greta visuotiniosios, bet buvo pasiryžę savo mokslu ir sąvokomis reformuoti visuotinę Bažnyčią. O jei už Vakarų Krikščionijos socialinio bendravimo ribų buvo dar kitokie žmonių ir jų masių socialiniai padariniai, apie kurių egzistavimą žinota, kaip pav. Arabai, Rytų ar Bizantijos Schizmos šalininkai Graikų žemėse, visokio plauko nedorūs netikėliai bei laukiniai stabmeldžiai Vakarų pasaulio pakraščiuose, tai visa tai buvę arba Žmonijos atmatai ir priešai Anti-Dievo, Velnio, tarnyboje, arba nelaimingi Žmonijos nariai, dar nesusilieję su tikruoju jos kūnu ir nežiną tikrojo mokslo tiesos. Tikroji Kristaus Kūno Žmonija — tai Krikščionija vieningoje ir visuotinioje Bažnyčioje. Krikštu žmonės inkorporuojami į Žmonijos Bažnyčios kūną, šventąja komunija jie bendrauja Kristaus fiziniame Kūne, betarpiškai Jį į savo kūnus priimdami.

Tad Bažnyčia-Žmonija esanti Mistiškas Kūnas, kuris sutelpa Kristuje. To Kūno galva esąs Kristaus pavaduotojas Žemėje, Jojo Aukštasis Vietininkas Romoje — Popiežius. Tomis šios konstrukcijos išvadomis Papos ir jų šalininkai vėliau atremdavo Imperatoriaus ir Imperijos šalininkų pretenzijas į Imperatoriaus lygybę su Papa. Jei Krikščionija (Žmonija) — sako papistai — būtų turėjusi du autonominiu vadu — Papą ir Imperatorių — tai ji būtų buvusi kažkoks „animal biceps", dvigalvis gyvis, kažkas nenormalaus ir prieštaraujančio gamtai. Tačiau Imperijos gynėjai nenusileidžia: esą Krikščionija reiškiantisi dviem skirtingais ir skirtingų funkcijų organizmais — Bažnyčia ir Imperija; kiekvienas tų organizmų esąs reikalingas atskiros viršūnės, atskiros galvos; kadangi vis dėlto abu šitie Krikščionijos organizmai tirpstą viename Mistiškame Kūne, tai tam Kūnui esanti būtina ir viena galva; šitoji vyriausioji vieninga paties Mistiško Kūno galva — tai esąs pats dangiškas Žmonijos Vadas — Jėzus Kristus; žemes-

nieji to vyriausiojo Kūno suskirstymai esą reikalingi atskirų autonominių galvų.

Kiek vėliau abi — papistų ir imperialistų — doktrinos tapo pamėginta suderinti, kad palengvėtų sacerdotii (Bažnyčios funkcionalinės galios) ir „imperii" ar „regui" (Valstybės funkcionalinės galios) bendradarbiavimas. Tam suderinimui buvo sunaudota krikščioniška kūno ir sielos dualizmo koncepcija; esą kaip kiekviename žmoguje yra fizinis jo kūnas ir Dievo įkvėptoji siela, lygiai taip pat Žmonijos organizmas susidedąs iš kūno ir sielos; kūną ir jo funkcijas atitinkąs imperium, sielą — sacerdotium; iš tos analogijos papistai (Bažnyčios partija) tuojau ir padarė tą jų pageidaujamą išvadą, kad esą hegemonija turinti tekti sacerdotio; nes kūnas turįs būti sielos valdomas arba bent vadovaujamas, o ne atvirkščiai: nes esą siela esanti nemirtinga, Dievo įkvėpta, iš prigimties tobūla ir palinkusi į gerą, kūnas gi, kad ir Dievo sutvarkytas, bet iš fizinės netobūlos medžiagos sudarytas, mirtingas, nuodėmingas, aistringas ir iš viso žemos kilmės ir žemų palinkimų; kūnas ir jo palinkimai esą viso pikto jei ne šaltiniai, tai bent laidininkai.

Imperijos šalininkai šitai koncepcijai suteikdavo kiek kitokią interpretaciją, pakeisdami sielos hegemonijos idėją kūno ir sielos organišku tarpusaviu veikimu nuo pačios viršūnės iki menkiausiai jų dalelei. Šios koncepcijos gynėjas Mikalojus Cusa (XV amžiuje) randa, kad Mistiško Žmonijos Kūno tikrasis fizinis kūnas — tai esą patys tikintieji, Krikščionijos liaudis, siela (animus, âme) — dvasiškija, o dvasia (spiritus, ésprit) — pats Dievas, suteikiąs save žmonėms per Šv. Sakramentą. Esą — nors siela, kaip ir kūnas (fizinis organizmas), yra vieninga, vis dėlto ji savo funkcijomis reiškiantisi ir veikianti ir kiekviename fizinio kūno organe skyrium; lygiai taip pat ir kūnas veikiąs skirtingas funkcijas atskirais savo organais; esą visur kiekviename organe fizinė ir sielos funkcija susitinka, viena kitą veikia, bendradarbiauja pariteto ar kompromiso pagrindais; nesą jų hegemonijos vieno kitam, nesą tarp jųjų įsakymo ar ponavimo ir pasidavimo, nesą pirmenybės ir geresnio bei blogesnio rūšiavimo.

Mistiško Kūno idėja plečiasi — ji imama taikinti jau ne tiktai Žmonijai, visuotinei Bažnyčiai ir pasaulinei imperijai, bet ir kiekvienai bažnytinei provincijai, kiekvienai vietos valstybei, kiekvienai socialinei grupei. Viena šios idėjos forma — „mistiškojo kūno" koncepcija, kita — „moralinio ir politinio kūno" („corpus morale et politicum"), kuris priešstatoma „gamtiniam kūnui" („corpus naturale et organicum").

Šiose koncepcijose organiška idėja, turėjusį iš karto mistišką pobūdį, pamažu nukrypsta į antropomorfizmą, tai reiškia, kad analogija pakeičiama tapatybe ir tie pramanytieji socialiniai kūnai šios koncepcijos evoliucijoje virsta žmoniškais kūnais su visomis pastarųjų žymėmis ir privalumais.

Johannas Saresberiensis (XII amžiuje) savo veikale „Polycraticus sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum libri octo", rodos, pirmas įsivaro į tą antropomorfizmą. Jisai sako, kad dva-

sininkai — tikybos tarnautojai — esą kūno siela, valdovas — galva, senatas — širdis, valdininkai ir teisėjai — akys, ausys ir liežuvis, vykdomosios valdžios organai — neginkluota ranka, kariuomenė — ginkluota ranka, finansų administracija — pilvas ir viduriai, valstiečiai ir darbininkai — kojos; socialinė liaudies apsauga — tai esančios socialinio kūno avalinės, o liaudies vargai ir kančios — to kūno podagra.

Einant Mikalojaus Cusos interpretacija — Žmonijos dvasiškame gyvenime („vita spiritualis"), sudarančiame Žmonijos sielą, širdimi esąs pats Kristus, o arterijomis, einančiomis iš tos širdies visomis kryptimis, esą kanonai; kanonuose glūdinti Papos galia. Fiziškame ar kūniškame gyvenime („vita corporalis") įvairios funkcijos sudarančios įvairius organus; įstatymai („leges") esą nervai, o Imperijos įstatymai („leges imperiales") — smegenys, sujungtos su galva, t. y. su Imperatoriumi, tėvynė („patria") — pastovus tęstinis elementas — tai esąs skeletas, atskiri gi besikeičią žmonės — mėsa; valstybės sveikata glūdinti keturių temperamentų harmonijoje; šio politinio kūno ligos turinčios būti Imperatoriaus gydomos; tam tikslui Imperatorius turįs studijuoti knygas ir tartis su valstybės gydytojais; vaduodamasis regėjimu, kvapu ir skoniu Imperatorius turįs patikrinti vaistus, ar jie yra pritaikinti vietai ir laikui, po to jis turįs juos patiekti dantims (privatinei tarybai), pilvui (didžiajai tarybai) ir jaknoms („consistorium judicum"), turintiems juos suvirškinti ir kūno nariams suskirstyti; jei jokie vaistai negelbėtų Imperatorius turįs sergantį kūno narį amputuoti.

Tas pats Mikalojus Cusa kitoje vietoje sako, kad Papos galia atstovaujanti sielai galvoje, patriarchai atstovaują jai ausyse ir akyse, arkivyskupai — rankose, vyskupai — rankų pirštuose, parapijų gi kunigai — kojose, o Imperatorius, karaliai ir kunigaikščiai, markizai, grovai, rektoriai ir pagaliau šiaip paprastieji žmonės — esą atitinkami kūno nariai, sudarą „hierarchiem corporalem".

Dėl čion išdėstyto plg. Gierke, op. cit. 135—151 p.

3. Socialiniai junginiai, kaip moraliniai ar psichiniai organizmai.

Labiau išplėsta, rimtesnė ir turinti autoritetingų moksle gynėjų yra antroji organiškos teorijos srovė, kuri kalba ne apie socialinius gyvius, bet apie taip sakant moralinius ar psichinius socialinius organizmus. Esą kiekviename socialiniame junginy reiškiantisi tam tikra psichinė ar moralinė individualybė, vieninga, pastovi ir skirtinga nuo kiekvieno atskiro to junginio dalyvio psichikos. Tad socialinis junginys netiktai galįs turėti tam tikrą dirbtinę teisinę asmenybę, bet iš tikrųjų turįs tikrą psichinę savo asmenybę, autonominę ir nesutampančią su savo besikeičiančių narių asmenybėmis.

4. Psichinių ar moralinių socialinių organizmų idėja, kaip reakcija prieš individualistinės mokslo srovės atomizmą.

Šita pažiūra į socialinius junginius, kaip į tam tikrus psichinius super-organizmus, kilusius iš individų susijungimo, kaip to susijungimo autonominius gyvus padarinius, imančius viešpatauti tiems individams ir sudarančius lyg antrojo aukščio žmonijos narius, — ypatingai pasireiškė moksle XIX amžiuje; tai buvo reakcija prieš XVIII amžiaus mokslo racionalizmą ir prieš kraštutinę žmonijos atomizaciją, suskaldžiusią organizuotą visuomenę ir pavertusią ją suvereninių individų dulkėmis. Visuomenės neigimas individualistinėje „Visuomenės sutarties" doktrinoje, griežtos išvados, daromos iš to individualistinio mokslo jo epigonų ir mokinių Didžioje Prancuzų Revoliucijoje, iš viso nusistačiusioje prieš socialinius junginius ir palinkusioje slopinti jų reikšmę socialiniame žmonių bendravime arba net tiesiog juos pulti ir griauti, — turėjo būtinai tą reakciją iškelti. Visuomenė turėjo gintis prieš individualistinės minties griežčiausias išdavas ir tame jai atėjo pagalbon mokslas, kuris tam reikalui vėl atgaivino ir pertvarkė senas socialinių organizmų sąvokas.

Visai teisingai buvo pastebėta socialinių junginių tęstinumas, jųjų individualizacija, jųjų kiekvieno tam tikras skirtingas pobūdis ir skirtinga veikimo kryptis. Įsitikinta, kad kaip įvairūs yra individai, taip įvairūs yra ir socialiniai junginiai, ir kad žmonės juose skiriasi netiktai savo įgimtomis grynai individualinėmis, bet ir aiškiai socialinėmis žymėmis ir palinkimais, pareinančiais ne nuo jųjų gamtinės kilmės, bet kaip tik nuo jųjų dalyvavimo tame ar kitame socialiniame junginy, kuris tokiu būdu veikia žmones ir keičia jųjų psichinį turinį, diferencijuodamas jųjų jausmus, protavimą, būdą, siekimus. Toliau įsitikinta, kad nėra bendrų ar visuotinių ir visiems tiek žmonėms tiek jų socialiniams junginiams tinkamų laimės receptų bei šablonų ir kad kas vienam jųjų tinka ir yra sveika, tas kitiems gali kenkti ar jiems būti nepageidaujama ir nepriimtina; pagaliau — kad žmogaus sumanymai ir gražiausieji išmintingų filosofų siūlymai, kad ir kažin kaip logingai racionalizmo pasaulyje skambėtų, nevisur ir nevisuomet gali būti įgyvendinti, nes juos bevykdant socialiniame bendravi-

me sutinkama socialinės aplinkumos reagavimas ir pasipriešinimas.

Individualistai buvo linkę to nematyti, jie buvo linkę tai slopinti, o jei kartais ir pastebėdavo, tai buvo linkę tuo socialinius junginius kaip tik kaltinti, reikalaudami nugriauti tuos, jų nuomone, dirbtinius pančius ir žmonių nelaisvės padarinius, klastojančius bendrąją valią, kaip visų suvereninių individų valių laisvą reiškimąsi. Grupinę valią jie laikė privilegijų ir aristokratizmo veiksniu; esą žmonės, susibūrę savo neva grupiniais tikslais, sudarydami „status in statu", sugebą sau, kaipo tos grupės nariams, suteikti tautoje didesnį svorį, negu atitinkamo izoliuotų žmonių skaičiaus svoris, nes grupinė drausmė, koordinuodama ir vienodindama arba net intensifikuodama grupės narių nusistatymą ir balsavimą, didinanti tokios organizuotos žmonių saujelės jėgą tautoje; tai ir esąs vienas žmonių nelygybės šaltinių, kaip tik tuo pačiu ir neteisėtas, nes prieštaraująs gamtinei laisvei, besireiškiančiai lygybėje. Tai esąs Viduramžių barbariškumo palikimas, savaime naikintinas Bendrosios valios demokratijoje. Nepasitikėjimas socialiniais junginiais, nusistatymas prieš juos — tai buvo vienas ryškiausių individualizmo prietarų.

5. Reakcija prieš revoliucinį individualistinės srovės racionalizmą.

Organiška teorija ne tiktai pateisina socialinius junginius su jųjų atskiru socialiniu nusistatymu ir socialine valia, bet dargi laiko juos tokiais pat gyvais ir naturaliais gamtos padariniais, kaip patys individai. Ji reikalauja jiems tų pačių teisių žmonijoje ir valstybėje, kurių individualistai reikalauja žmonėms. Organiška teorija kilo ne tiktai kaip reakcija prieš visuomenės sąvokos neigimą ar iškreipimą XVIII amžiaus moksle, bet ir ypač kaip reakcija prieš individualistinės minties revoliucinį racionalizmą, kuris buvo palinkęs bet kuriam socialiniam bendravimui siūlyti tą patį visiems vienodą tvarkymosi metodą, kaip pagrįstą tobūlais žmogaus gamtos įstatymais, ir kuris savo socialines „tiesas", kaip naująją Žmonijos evangeliją, visiems brukdavo, neatsižiūrėdamas į tai, ar tai kam patiko ar ne, ar tai atitiko tam tikros socialinės aplinkumos norus, tradicijas, reikalus, struktūrą, esmę. Būti lais-

vais — tai esą būti laimingais. Revoliucinis prozelitizmas, pagrįstas pasitikėjimu žmogumi ir žmogaus meile, buvo pasiryžęs visus padaryti laimingais. Prancuzų Revoliucijos paskelbtoji Žmogaus ir Piliečio Teisių Deklaracija skelbė ne Prancuzo, bet pasaulinio Žmogaus, kiekvieno žmogaus — teises. Jos lygiai taip pat turėjo būti taikomos Prancuzams, kaip Italams, Vokiečiams ir visiems. Tuo pačiu vienu maštabu turėjo būti laisvi ir laimingi visi. Revoliucijos ginklų laimėjimai turėjo plėsti žmonijoje ir Revoliucijos įstatymus.

Prieš tai ir tapo sunaudota organiška teorija; ji šiam tapo sunaudota tų, kurie tos revoliucinės laimės visai nepageidavo ir kuriems rūpėjo apginti savo tautinių institucijų palaikymas. Tuo būdu organiška teorija tapo pritaikinta ir teisės mokslui.

6. Organiška koncepcija t. vad. istoriškoje teisės mokykloje Vokietijoje.

Ypač tai apsireiškė garsioje t. vad. istoriškoje teisės mokykloje, kuri XIX amžiuje kilo Vokietijoje, kaip tiesioginė reakcija prieš revoliucinį Prancuzų racionalizmą ir tarp kito ko prieš Prancuzų „Code Civil“ (Napoleono Civilinės teisės Teisynas) įgyvendinimą Vokietijoje. Tai buvo labai įtakinga mokslo srovė, kurios žymiausiais reiškėjais buvo Vokiečių mokslininkai Savigny ir Puchta. Jos įtaka veikė ir kitų šalių mokslą.

Šios doktrinos sąvokomis — teisė esanti „bendrojo įsitikinimo“ kristalizacija, tačiau tas „bendrasis įsitikinimas“ nesąs pačių individų psichikos padarinys, bet esąs „Tautos dvasios“ gaminamas ir žmonėms įkvepiamas. „Tautos dvasia“ esanti ypatinga organiška, esmė ar būtybė, skirtinga nuo tautą sudarančių individų dvasių ir nepareinanti nuo individualinės tautos narių psichikos. Ne žmonės ją valdą, bet ji valdanti žmones. Tai ir esą psichinis socialinis superorganizmas. Todėl ši mokykla buvo palanki įpročių teisei ir nepalanki statutinei teisei (įstatymui), ypač kurioms nors sumanytoms ir planingai vykdomoms teisinėms reformoms. Įstatymų leidėjas, būdamas „Tautos dvasios“ tarnyboje, turįs naujai leidžiamus įstatymus derinti su teisiniais įpročių elementais, kad teisės

evoliucija būtų organiška. Tik tokia teisė esanti gyva, kuri yra „Tautos dvasios“ („bendrojo įsitikinimo“) kuriama.

Savigny — „Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft“ ir „System des heutigen römischen Rechts“; Puchta — „Pandekten“ ir „Kursus der Institutionen“. Lietuvių kalboje Vokiečių (Savigny ir Pucht'os) istorinei teisės mokyklai — be to, kas apie ją parašyta prof. Augustino Janulaičio rašiny „Lietuvos Teisyno reikalu“ (Autoriaus leidinys, Kaunas, 1925 m., 6—12 pusl.) ir prof. Petro Leono knygoje „Teisės Filosofijos Istorija“ (L. U. Teisių fakulteto leidinys, Kaunas, 1928 m., 324—327 pusl.), — pavesta dr. A. Tamošaičio disertacija, parašyta daktaro laipsniui gauti Lietuvos Universitete (viešasis disputas dėl šios disertacijos įvyko L. Universitete 1928 m. gegužės mėn.).

Prieš optimistinę revoliucinę individualistų ideologiją, kuri pasitikėjo žmogumi ir laisvo žmogaus kūryboje matė jėgą, galinčią visą pasaulį atnaujinti ir žmonių laimės kelią surasti, ideologiją, kuri kiekviename žmoguje matė Prometėjų ir drįso tikėti absoliutine tiesa bei neaprėžtais galimumais, paslėptais gamtinėje žmogaus valioje bei prote, kilo pesimistinė organiška ideologija, kuri žmogaus kūrybinėmis jėgomis nepasitikėjo iš viso buvo nusistačiusi prieš kūrybines individų pastangas, kaip bergždžias ir žinomai nevykusias.

7. Organiškos koncepcijos pėdsakai įvairiose socialinio mokslo ir socialinio judėjimo srovėse.

Tačiau organiška koncepcija nėra būtinai ir išimtinai surišta su tąja reakcija prieš XVIII amžiaus mokslo racionalizmą ir prieš Didžiosios Prancuzų Revoliucijos darbą, kuri buvo kilusi XIX amžiaus pradžioje ir kuri buvo linkusi nepasitikėti bet kuria pažanga ir drąsia reforma. Jos elementai reiškiasi įvairiose doktrinose ir judėjimo srovėse, kurios veikė XIX amžiuje ir iš dalies tebeveikia dabar. Tų doktrinų ir judėjimo srovių tarpe yra tokių, kurios visai nėra priešingos pažangai ir kurios kartais realizuoja žymias socialinio bendravimo metodų ir teisinės santvarkos reformas. Nesunku yra konstatuoti organiškos socialinės koncepcijos pėdsakai tokio pav. galingo moderninio judėjimo, kaip nacionalizmas, ideologijoje. Ši koncepcija taip pat laikosi naujajame sociologijos moksle, kurio kaip tam tikros humanistinės disciplinos steigėju yra

laikomas Augustas Comte, kuris tam mokslui vietą paskyrė ir vardą davė, nors ir prieš jį buvo kitų šio mokslo pirmtakūnų. Visa eilė žymių sociologų, kaip pav. Wundt, iš dalies Gumplowicz, Worms, priklauso organiškos koncepcijos mokyklai.

Visose šios organiškos koncepcijos srovėse bendra yra toji tezė, kad žmonės tarnaują juos valdančiai mistinei socialinei jėgai ir socialinėje srity veikią josios paslaptingu įsakymu, būdami tam tikrame junginy vieno vieningo psichinio socialinio organizmo nariais. Žmonės gali turėti individualinę sąmonę, jie gali post factum svarstyti, vertinti ir analizuoti tai, kas padaryta ir kas įvyko, bet socialinės iniciatyvos jie neturį: jųjų darbais veikianti socialinė psichika, kurios įrankiais jie yra.

a. Organiškoji koncepcija mesianizme.

Šia prasme į organišką teoriją, kaip jos padariniai, įeina ir visokie mistiškieji t. vad. mesijanizmo konceptai, t. y. įsitikinimai ir pažiūros, jog tam tikroji pav. nacionalinė tauta, rasė, bažnyčia, socialinis klodas, luomas ar klasė — iš anksto iš kažkokios aukščiausios esybės ar jėgos esą gavę tam tikrąją pavedimą, misiją, istoriškąjį uždavinį atlikti, kad išvaduotų Žmoniją ir ją nuvestų į laimę. Daugiausia šitokia idėja reiškiasi tikybiniuose junginiuose, bažnyčiose, nes ji atitinka kaip tik pačią tų junginių esmę. Bet kartais tokia ypatingo „pašaukimo" ar mesijanizmo idėja gimsta ir kituose socialiniuose junginiuose arba yra jungiama su jais, jiems prikišama. Toks buvo pav. Lenkų mesijanizmas XIX amžiuje, kuriam kaip tik Lietuviai (Andrius Towianskis, Adomas Mickevičius) buvo vadovavę, panaši yra ir moderninė proletariato mesianizmo idėja, kuri suteikia proletariatui ypatingąją misiją išvaduoti Žmoniją nuo visokių nelaimių ir pagaliau įgyvendinti brolišką meilę ir visuotinę laisvę žmonijoje.

Kiekvienoje — ypatingai socialinėje — revoliucijoje ima reikštis šioji organiškoji pašaukimo idėja. Nelaimingoms tautoms jų baisiausių vargų ir kančių valandose — kaip antai Lenkams XIX amž., Žydams jų tragingame ištrėmime, — ši idėja turėjo nepaprastos gaivinančios reikšmės; tų tautų narių kančias ji paversdavo kažkokiu saldžiu tautos patarnavimu žmonijai, suteikdavo jėgos kentėti arba vėl ir vėl iš naujo kelti kovą. Revoliucijose ši idėja pateisina žiaurumus ir uždegdama širdyse apaštališko idealizmo elementas kartais švelniausius žmones įdrąsina atlikti baisiausias operacijas ar pav. teroro aktus.

Visuose šiuose apsireiškimuose galima susekti organiškos koncepcijos žymes: individai esą paslaptingos gyvos organiškos jėgos įrankiai;

jos funkcijos vykdytojai, kažkokio mistiško kūno nariai; ne individuose, bet tame socialiniame mistiškame kūne glūdinti išmintis ir tiesa; jis — ne individų bendravimo sutvarkymo padarinys, bet savarankiška gyva esybė, kurioje individai tirpsta.

b. Organiškoji koncepcija sociologijoje.

Kai dėl mūsų paminėtų sociologų — tai sociologijos tėvas, Augustas Comte, kuris bent sociologijos vardą pirmas iškėlė ir jai vietą mokslų sistemoje paskyrė, — kad ir vartoja terminą „socialinis organizmas", bet daro tai su rezervomis ir tikslios socialinių organizmų teorijos nekonstruoja (Comte — „Systeme de politique positive ou Traité de Sociologie"). Ryškiausias „socialinių organizmų" teorijos gynėjas — garsusis XIX amž. Anglų sociologas Herbert Spencer (jo kapitalinis veikalas prancuzų vertime: „Principes de sociologie"). Jis socialiniams junginiams tiesiog taiko biologines gyvybės ir jėgų sąvokas ir siūlo juos įnešti į „gyvosios gamtos" pasaulį, kaip atskirą to pasaulio kategoriją: „socialinę karaliją" greta augalų, gyvulių ir žmogaus „karalijų" (kategorijų). Organišką doktriną sociologijoje ypatingai griežtai palaikė rusų sociologai Povilas Lilienfeld („Gedanken über Socialwissenschaft der Zukunft" — veikalas išleistas vokiečių ir rusų kalbomis — ir „La pathologie sociale" — prancuzų kalba) ir Novikov („Conscience et volonté sociales") ir Vokiečių sociologas Albert Schaeffle („Bau und Leben des sozialen Koerpers").

Kai dėl prancuzų sociologo Worms'o ir austrų-lenkų sociologo Gumplowicz'iaus, kurie taip pat turi palinkimą į organišką doktriną ir yra laikomi jos reiškėjais, tai jie patys daro tai su tam tikromis rezervomis ir patys savo mokslą nuo tam tikrų griežtų organiškos doktrinos tezių stengiasi atrubežiuoti.

c. Sociologo Worms'o organiškoji koncepcija.

Savo 1896 m. išleistoje knygoje „Organisme et société" jaunas René Worms, dabar tapęs gal žymiausiuoju moderninių sociologų, garsaus Paryžiaus „Tarptautinio Sociologijos Instituto" steigėjas ir direktorius, griežtai pasisakė už „socialinių organizmų" koncepciją ir kategoringai ją gynė. Tačiau kituose savo veikaluose, kaip „Phylosophie des sciences sociales" (pirmoji laida 1903—1907 m., antroji laida 1913—1920 m.), „Les Principes biologiques de l'évolution sociale" (1910 m.) ir „La Sociologie, sa nature, son contenu, ses attaches" (1921 m.) — Worms jau yra atsargesnis ir nesivadina organiškos doktrinos šalininku. Jis būtent ieško kompromiso tarp dviejų kraštutinumų — jo vadinamų „organicizmo" ir individualistinio „kontraktualizmo", pabrėždamas tą kompromisą Leono Bourgois solidaristinėje socialinės „quasi-sutarties" doktrinoje, keliose vietose pažymi, kad senoji Spencerio „socialinio organizmo" sąvoka esanti nepriimtina, bet vis dėlto kai galų gale jis savo credo pareiškia, jis daug nuo „socialinių organizmų" sąvokos nenutolsta.

Tiesa — paskutiniuose Worms'o rašiniuose yra vietų, kuriose jis atskirų savarankiškų — realių ar mistinių — „socialinių organizmų" sąvoką aiškiai atmeta ir užima kompromisinę poziciją tarp dviejų kraštutinių srovių. Štai jo galvojimo pavyzdys:

„Mes prieiname didelį klausimą, nuo kurio pareina visi socialiniai tyrinėjimai: ar mes dėsime pamatan individo ar grupės idėją? Tačiau filosofo akyse šitas individo ar grupės pirmenybės klausimas yra reikalingas aiškaus kito taip sakant prejudicialinio klausimo išsprendimo: ar socialinė grupė, kaip tokia, iš tikrųjų gyvuoja ir koks yra jos gyvavimo pobūdis? Nes jeigu žmonių individai turi negincijamą fizinę realybę, tai tat negalima konstatuoti jų sudarytų socialinių grupių atžvilgiu...

Mūsų nuomone šio klausimo griežtai spręsti negalima. Socialinės grupės tikrenybė gali būti tam tikra prasme priimta. Tačiau jokiu būdu neleistina laikyti ji nepareinančia nuo gyvų individų esybe. Tam mes iš karto skiriamės nuo abiejų kraštutinių tezių šalininkų. Gryniems individualistams mes sakome: jūs klystate, neigdami bet kurį kitokį, negu atskirų izoliuotų žmonių, gyvybės egzistavimą žmonijoje. Kolektyvistams gi mes sakome: ir jūs taip pat klystate, matydami bendruomenėje kažkokią dievybę, pirmykščią ir skirtingą nuo šiaip paprastų mirtingų žmonių...

Kai sakome, kad kolektyvas esąs kažkas realaus, reikia aiškiai pasisakyti, apie kokį kolektyvą mes kalbame. Kalbėdami apie augalų ar gyvulių pasaulį — mes nedvejodami pripažįstame kiekvienos jų gyvosios rūšies tikrenybę. Pirmuoju žvilgsniu atrodytų, kad šiuo atžvilgiu ir žmonija, kaip tam tikroji gyvoji rūšis, turėtų būti kitoms gyvių rūšims prilyginama. Ši idėja paveikė kai kuriuos didžiuosius protus. Jau P a s c a l žiūrėjo į žmoniją, kaip į „tą patį žmogų, kuris nuolat yra ir nuolat mokinasi". Panašiai ir A u g u s t a s C o m t e laikė žmoniją „didžiąja esybe", kurioje individai turi numatyti „savo žemišką apvaizdą". Ši plati pažiūra šiandien, rodos yra perdaug bendra. Žmonijos vienybė toli gražu nėra įgyvendinta... Sociologo akyse žmonija skirstosi aiškiomis ir dažnai net priešingomis frakcijomis. Šis suskirstymas vyksta įvairiais atžvilgiais, kurių svarbiausieji yra rasė, kalba, tikyba, tautybė... Tad tuo tarpu, esančiomis aplinkybėmis, negalima žmonijos laikyti vieningu vienetu.

Bet užtai ir tuo pačiu kiekviena tauta stengiasi tą pobūdį įgyti. Kaip tik jai, tautinei grupei, dažniausia pripažįstama tikroji vienybė. Iš tikrųjų — įvairiais atžvilgiais tautos atrodo esančios tikrais individais. Jųjų kiekviena turi savo vardą, savo istoriją, savo ypatingas psichines ir medžiagines žymes. Kiekviena sudaro valstybę su tam tikrąja vyriausybe, kuri jai atstovauja. Tarptautiniuose teisės santykiuose kiekviena turi savo asmenybę. Tautos santykiuose su ją sudarančiais žmonėmis mes tuojau pastebime du žymius faktus. Iš vienos pusės tauta išlavina individą, suteikia jam jo kalbą, jo idėjas, jo būdą ir papročius... Iš kitos — tauta pergyvena individą: kai jis miršta, ji lieka; jis neperžengia vieno šimtmečio, ji gali trukti tūkstantį ir kelis tūkstančius metų;

kaip individas atnaujina savo kūną, pašalindamas iš jo pasenusius narvelius ir sukurdamas naujus, taip tauta jaunėja išnykstant pasenusiems ir gimstant naujiems individams...

Visa tai be abejo tiesa... Bet yra ir kitas to klausimo šonas... Kaip kiekvienas medalis... taip ir kiekvienas žmogaus veikimo padarinys, neišskiriant paties didžiausiojo tų padarinių, visuomenės, turi savo du priešingu ir vis dėlto vienas nuo antro neatskiriamu veidu... Mes parodėme kolektyvinės esybės tikrumą. Paskubėkime pridėti, kad tačiau šitame tikrume nėra nieko, kas skirtų kolektyvą nuo individų ir darytų jį nepareinančių nuo jųjų. Valstybė visiškai nėra, kaip kad manė kaikurie migloti vokiečių rašytojai, kažkokia paslaptinga savarankiškos („selbstständig") gyvybės esybė, kuri egzistuoja savaime ir nėra reikalinga žmonių veikimo... Ne, jokiu būdu ir jokiu atžvilgiu visuomenė už individų ribų nėra esybė. Kai kalbama apie socialinį kūną („corpus social") — tai iš tikrųjų turima galvoje piliečių visuma. Ir kai kalbama apie kolektyvinę dvasią — tai manome apie individų dvasias tose ribose, kuriose reiškiasi tai, kas joms yra bendra, būtent tose jų idėjose ir tuose jausmuose, kurie jas jungia. Socialinė grupė gyvena tiktai per savo narius ir tiktai savo nariuose...

Yra dvi koreliatyvinės tikrenybės: individai ir grupė. Antroji, grupė, kaip sakėme, nėra grynoji abstrakcija. Tačiau ji egzistuoja tiktai per pirmuosius, per individus". (Worms — „La Sociologie...", 42—47 pusl.).

Šiose išvadose (pabrauktos citatų vietos), nors pats čion išdėstytas Worms'o galvojimas, mano supratimu, turi žymių trūkumų, negalima rasti organiškos teorijos tezių. Worms'o išvados yra biologiniu atžvilgiu grynai individualistinės. Be abejo — tai nėra antisocialinis atomistinis individualizmas XVIII amž. Rousseau mokyklos, arba Worms'o kolegos, prancuzų sociologo Yves Guyot koncepcijos. Visuomenė čion — tai ne individų dulkės su jų sutartimi sudaryta Bendrąja Valia, bet gyvas veiklus socialinio bendravimo padarinys, suskirstytas įvairiomis žmonių būrimosi ir jų reikalų bei socialinio darbo koordinavimo kategorijomis, savo ruožtu veikiąs pačius individus, tiktai ne skirtingas nuo jų ir nesudarąs atskiro nė fizinio nė psichinio (moralinio, pilietinio ar dar kažkokio) organizmo.

Tačiau kitose Worms'o rašinių (ir tai kaip tik moderninių jo rašinių, o ne senųjų, grynai organiškų) vietose jis aiškiai grįžta į jo vadinamąjį „organicizmą". Štai pavyzdžiui jis sako: „Mes laikome galutinai nustatytus ir į mokslą įvestus šiuos organiškos teorijos principiškus dėsnius. Visuomenės sudaro tikras esybes. Jųjų elementai yra nepriklausomi ir kartu vieni nuo kitų pareina, vadinasi — tarp jųjų tuo pat laiku yra ir sikrtingumas ir solidarumas. Tie jųjų elementai savo funkcijomis taip yra tarp jų suskirstyti, kad sudarytų jų organus ir organų sistemas. Jie gyvena kiekvienas savo vietoje, tačiau kaip tik per tai gyvena ir kolektyvas. Tas kolektyvas — visuomenė — yra pavestas bendriems gyvųjų esybių evoliucijos įstatymams. Tam tikra visuomenė

gimsta, dauginasi („se reproduit"), žūsta taip pat, kaip tai su kiekvienu jos nariu gali atsitikti. Dėl visų šitų faktų tikrenybės šiandien jau, rodosi, neabejojama, o kadangi tai yra kaip tik patys organiškos teorijos ir biologinio sociologijoje metodo šulai, tai galima sakyti, kad jie turi moksle ne tiktai tvirtus, bet tiesiog nejudomus pamatus. (Worms — „Philosophie des Sciences Sociales" II t., 34 pusl.).

Kitoje gi vietoje jis dar sako: „Tad konstatuokime, kad nors tarp socialinių junginių ir organizmų yra neabejotinų skirtumų, vis dėlto tie skirtumai nėra jau tokie dideli, kad reikėtų griežtai vieni nuo kitų skirti. Savo aukštesniu sudėtingumu socialiniai junginiai stovi aukščiau organizmų; tačiau, kaip ir organizmai, jie turi visus pagrindinius gyvųjų esybių požymius. Todėl mes manome, kad jie esą galima pavadinti superorganizmais (Worms — „Philosophie des sciences sociales", I t., 55 pusl.).

Visi šitie Worms'o tvirtinimai tikrai duoda pagrindo laikyti jį organiškos teorijos šalininku, nors jis pats nuo jos kratosi. Be abejo jis nėra toks kraštutinis, kaip kiti griežčiausieji „organicistai" (paties Worms'o išsitarimas), bet vis dėlto jis aiškiai tai srovei nusileidžia ir jai pataikauja.

Net ir toje vietoje (ž. pirmąją Worms'o citatą), kurioje jis, rodos, aiškiausiai pasisako prieš „socialinių organizmų" tezę ir suteikia socialiniams junginiams individualistinę formą, jis iš tikrųjų nesugeba atsipalaiduoti nuo tam tikrų organiškosios teorijos sąvokų. Aš manau, kad tai įvyksta todėl, jog Worms, kaip ir daugelis kitų tyrinėjusių socialinių junginių klausimą, nesuprato tikrosios funkcionalinės socialinių junginių esmės, o nesupratęs jų esmės jis jiems ir tinkamos formulės surasti nepajėgia, klajodamas tarp grynai individualistinio ir organiško problemos išsprendimo, kurie abu yra lygiai nepriimtini, nes abu socialinės tikrenybės neatitinka ir jos nepagauna; matyti — pats Worms junta, kad nė pas grynus individualistus, nė pas organiškos teorijos šalininkus jųjų tezėse tikrosios tiesos nėra, tad jis ir svyruoja tarp abiejų, negalėdamas galutinai nusistatyti; tačiau trečio kelio, kuris būtų nuo anų abiejų skirtingas, jisai neranda ir net, matyti, neieško.

Iš tikrųjų — kol nėra suprasta tikroji funkcionalinė socialinių junginių (jų tarpe ir valstybė) esmė, kuri glūdi sąmoninguose ir tikslinguose žmonių veiksmuose (darbuose), vykdančiuose tam tikrų arba tam tikros sistemos tikslų siekimą, sudarantį daugybės žmonių darbo vienetą, ir kol bus mėginama socialinų junginių esmė nustatyti ne tuo kolektyviniu tikslingu darbu, bet pačiais žmonėmis, jųjų sielomis ir kūnais, — tol nėra išeities iš užburto individualistų ar „organicistų" rato, kurio abi pozicijos — individualistinė ir organiškoji — yra lygiai klaidingos ir nevaisingos.

Ne kiekvienas kolektyvas, ne kiekviena žmonių masė ar būrys — sudaro socialinį junginį. Pirmoje mūsų patiektoje Worms'o citatoje, kurioje jis lyg prieina individualistinį sprendimą, — jis pradžioje kalba apie žmoniją ir apie tautą. Ir jis žmonijos, kaip tam tikrojo vieneto, tikrenybę

atmeta, lyg nenorėdamas jos priimti net tąja prasme, kuria nustatoma rūšinė įvairių gyvių — pav. arklių, šunų, arba žinduolių, žuvų, paukščių— vienybė. Už tai jis priima tautos vienybę, kaip visiškai tikrą. Bet einant individualistiniu sprendimu jokiu būdu negalima suprasti, kodėl tauta ar bet kuri kita žmonių grupė bus tikresnė, negu žmonija. Žmonija, kaip žmonių visuma, be abejo yra; ji yra lygiai taip pat kaip yra tam tikroji kitų gyvių rūšis žemėje. Tai nėra „organizmas", bet iš tikrųjų nėra organizmas ir tauta. Tad iš vienos pusės nė tauta nė žmonija nėra „organizmas". Iš kitos gi pusės ir žmonija yra žmoniškų individų visuma ir tauta yra tam tikro pobūdžio žmonių visuma. Tai, kas šioje Worms'o koncepcijoje skiria žmoniją nuo tautos, tai ne individualistinio kriteriumo principas, kuris abiem formoms tinka, ir ne organiško kriteriumo principas, kuris abiem netinka, bet kuris, jeigu jis tiktų vienai, turėtų tikti ir antrajai: nes jeigu tauta būtų organizmu ir jei iš viso socialiniai organizmai būtų tikri, tai todėl gi juo nebūtų žmonija, kaip tam tikroji gyvių rūšis, vis dėlto ir šiokį tokį, kad ir labai palaidą iki šiol, solidarumą tarp savo narių, žmonių, nustato?

Aišku, kad tai, ką Worms iš tikrųjų turėjo galvoje, kitaip įvertindamas žmonijos vienybę, negu tautos vienybę, tai kad tautą jis laiko socialiniu junginiu, o žmonijoje jis tų žymių neranda. Žinoma — galima su tuo sutikti ar ne; galima ginčyti ir tvirtinti, kad vis dėlto, kad ir menkas, šioks toks visos žmonijos socialinis bendravimas mūsų laikais jau vyksta, nors jis yra grynai anarchinis; mano supratimu — žmonijos socialinis junginys vis dėlto yra tikrenybės faktas. Bet galima galvoti ir kitaip, galima neigti visos žmonijos socialinio junginio pobūdis. Bet tai liečia ne organizmo kriteriumą ir ne individų visumos kriteriumą, o kaip tik funkcionalinį junginį: ar yra kuris nors vieningas tikslingas žmonijos darbas, ar jo nėra. Žmonija, kaip žmonių visuma ir kaip žmonių rūšinis vienetas be abejo yra ir negali nebūti; tačiau žmonija, kaip socialinis junginys, gali būti ir gali nebūti. Nes socialinis junginys — tai ne patys junginio dalyviai (nė jųjų visuma, nė jųjų superorganizmas), tiktai jųjų tam tikrasis koordinuotas funkcionalinis veikimas. To nė individualistai nė „organicistai" neaiškina ir nežino.

d. Organiškoji koncepcija sociologo Liudviko Gumplowicz'iaus moksle.

Rimtesnių abejojimų kelia L i u d v i k o G u m p l o w i c z i a u s priskyrimas prie organiškos teorijos šalininkų. Jis pats prieš tai protestuoja. Jis sako, kad rimčiausiu priekaištu, kuris tapo padarytas jo sociologijai, jis laiko Dürkheim'o priekaištą; būtent Dürkheim'as prikiša Gumplowicz'iui nukrypimą į metafiziką, kurį jis numato jo laikyme visuomenės tam tikra esybe; Dürkheim'as įtaria Gumplowicz'ių palinkimu ieškoti kažkokios transcendentinės socialinių grupių substancijos. Atsikirsdamas prieš tai Gumplowicz pareiškia: „Socialinės grupės, kolektyvo, aš, rodos, niekur nesu pavadinęs nepriklausoma esybe, organizmu; aš tiktai nurodžiau faktą, kad socialinėje evoliucijoje grupės ir kolektyvai elgiasi vieningu būdu, lyg kad jie būtų esybėmis, turinčiomis tam tikrą vieną valią. Jei aš nau-

dojuos palyginimu, kaip patogia priemone paaiškinti, kartu pabrėždamas, kad nė grupė nė kolektyvas nesudaro organizmo, tai tuo pačiu, aš, rodos, turėčiau būti apsaugotas nuo bet kurio įtarimo nukrypimu į „metafiziką" arba, kas iš tikrųjų yra tas pat, — į „misticizmą".

Ir kartu su tuo jisai sako: „Sunkiausioji sociologijos problema reiškiasi šia teze: kolektyviniai palinkimai nepareina nuo individualinės valios (paties autoriaus pabraukta). Tai atrodo nepanašu į teisybę, tai skamba kaip paradoksas. Nes į tai būtų galima atsakyti, kad kolektyvas, visuomenė, grupė — patys susidedą iš individų: tai nėra organizmai ir jie savaime jokios savo valios neturi. Tai, ką daro grupė, kolektyvas, tegali būti išaiškinta tiktai tos grupės sudėtinių dalių valia, tiktai ją sudarančių individų valia. O vis dėlto — tikrenybė yra kaip tik priešinga.

Tik pažvelkime į tikrenybę ir pasvarstykime faktus. Individas, bent sveikas eilinis individas, vadovaujasi tik savo asmenine ir savųjų nauda. Bet kas gi jį stumia daryti žygius, kurie be abejo nėra jam asmeniškai naudingi, kas gi visuomet stūmė Vokiečių imperatorius į Italiją, Napoleoną I-jį į Maskvą, kas stūmė civilizuotus ir mėgstančius taiką Europos valdovus į nuolatinius karinius žygius, kurie visai neatitinka jų asmeniško pajautimo ir nesuteikia jiems jokios asmeninės laimės? Jei tai būtų jų gobšumas ir puikybė — jie būtų smerkiami, kaip nusidėjėliai. Tačiau kas sugeba objektyviškai ir nešališkai vertinti įvykius, tas turi pripažinti, kad tai yra imperatyviški kolektyvų palinkimai (tendencija), kurie, valdydami asmenų jausmus, palinkimus ir valias, įtraukia individus į įvykių sūkurį; kad tai yra socialinės srovės, kurios pagauna ir neša su savimi individus. Tas sroves — mes jas tegalime išaiškinti tiktai kolektyvų palinkimais, einančiais iš pačios jųjų esmės ir liekančiais visur ir visumet vienodais, būtent, noru išsisaugoti, stengimusi padidinti savo jėgas ir gerbūvį, o tuo pačiu išplėsti savo viešpatavimą į kitus kaimyninius kolektyvus. Tuo keliu mes prieiname vyriausiąjį istorijos įstatą, kurį galime šia formule pareikšti: stipresnysis nugali silpnesnįjį, dvi lygios jėgos jungiasi trečiąjį lygų nugalėti ir šitaip toliau. Tai ne tiktai istorijos, bet ir visos gyvybės įstatas. Mes jį matome nuolat ir visur besireiškiantį — visvien, ar bežvalgydami mikroskopu gyvybę, vykstančią vandens laše, ar genčių ir tautų gyvybę, įrašytą istorijos lapuose. Neišleiskime iš galvos šio aiškaus įstato, ir politinės istorijos paslaptis, pirmuoju žvilgsniu mums atrodanti kažkokia nesuprantama, mums pasirodys aiški ir paprasta (Gumplowicz, — „Sociologie et politique", Paris, leidinys V. Giard ir E. Brière, 1898 m., 168—171 pusl.).

Toji „kolektyvinių palinkimų" (kolektyvinių tendencijų) idėja, kurią Gumplowicz įvairiose savo rašinių vietose nuolat pabrėžia, nėra tolygi organizmo sąvokai. Ji visiškai tos sąvokos nėra reikalinga, nes tie palinkimai, kaip žmonių socialinio jungimosi ir skirstymosi padariniai visai negriauna to fakto, jog tikrenybėje gyvi ir veiklūs yra tik individai; čion tiktai visai teisingai konstatuojama, kad tie patys individai, sociališkai susijungę, ima kitaip jausti ir veikti, negu jie jaustų ir veiktų kiekvienas

sau, būdami nesusibūrę ir visiškai izoliuoti. Šia prasme — socialiniai junginiai ir be socialinių organizmų fikcijos pagalbos sudaro žmonių gyvenimo tikrenybę, kuri iš tikrųjų daug daugiau sveria žmonijoje, negu atskiri izoliuoti individai.

Gumplowicz'iaus mokslą mes dabar jau turime galimumo pažinti ir lietuvių kalboje (ž. jo „Sociologijos pagrindai" prof. Augustino Janulaičio vertimas, Lietuvos Universiteto Teisių Fakulteto leidinys, Kaunas 1929 m.).

8. Imperiumo neigimas organiškoje koncepcijoje.

Žodžiu — žmonės esą socialinių organizmų organai, jųjų veikimas—tai esanti socialinių organizmų funkcija.

Šiame ir glūdi charakteringas šiai koncepcijai valdžios imperiumo neigimas. Niekas individuališkai nieko kitam neįsako, niekas individuališkai kitam nepasiduoda. Visi esą vieno organiško vieneto dalelės, per juos visus funkcionuoją pats visumos vienetas. Nesą atskirų įsakymo ir pasidavimo subjektų, nesą valdančiųjų ir valdomųjų: visi tirpstą viename masiniame psichiniame socialiniame asmeny.

Valdžios fenomeno atžvilgiu individualistinė XVIII amžiaus visuomenės sutarties doktrina ir organiška socialinių superorganizmų teorija galų gale lygiai prieina imperiumo neigimą. Čion — „les extrémités se touchent". Kitokiais ir griežtai priešingais galvojimo būdais ir socialinio bendravimo esmės aiškinimais abi koncepcijos prieina tą pačią neigiamą išvadą, kurioje jos ir susitinka. Bendroji visų suvereninių individų valia ar vieningas socialinis organizmas — abiem atsitikimais yra tiktai besivaldąs vienetas; valdančiųjų ir valdinių sąvokai vietos nėra. Organizuoto kūno nariai bei organai funkcionuoja, bet nėra vieni kitų valdomi, nes iš tikrųjų jie ir atskiros asmenybės savo organiškam darbui turėti negali.

9. Psichinių ir moralinių organizmų teorijos kritika.

Psichinių ar moralinių organizmų teorija iš tikrųjų yra taip pat dirbtinė ir nepriimtina, kaip fizinių socialinių gyvių sąvoka. Abiejų sąvokų trūkumai yra tie patys. Jei psichinių organizmų sąvoka išvengia kai kurių tiesiog krintančių į akis fizinių socialinių gyvių sąvokos ydų, nes visiškai nekalba apie socialinius fizinius kūnus, kurių mes gamtoje ir nematome, tai

šitas klausimo apėjimas iš tikrųjų nedaro jos stipresnia ir geriau pagrįsta. Iš vienos pusės jai galima prikišti tas pats priekaištas, kurį mes jau buvome iškėlę: yra faktas, kad tie patys žmonės dalyvauja ne kuriame nors tiktai viename, bet iš karto keliuose socialiniuose junginiuose; jei kiekvienas tų junginių sudarytų atskirą psichinį organizmą, tai įvairūs organizmai turėtų daugelį bendrų narių ir organų ir gal nė vienas kurio nors jųjų organas nebūtų piklausąs išimtinai jam vienam; tada pasirodytų, kad šita organizmų rūšis yra visiškai nepaprasta ir nepanaši į jokius kitus biologinius organizmus: tai būtų ne atskiri, aprėžti ir izoliuoti, organizmai, bet kažkoks painus tarp savęs susiaugusių organizmų mišinys, — patologinis organizmų „monstrum", susirišęs bendrais įvairių organizmų sąnariais. Šitokiam nepaprastam fenomenui biologinė organizmų sąvoka visiškai nepritiktų. Iš kitos pusės — jei tie socialiniai organizmai yra psichiniai, tai kaip reikia suprasti toji psichinio organizmo esmė? Ar jie fizinio pagrindo visiškai neturi ir nėra jo reikalingi? Ar tai kažkokios gyvos dvasios be kūno, be vietos, be medžiaginių sąlygų? Žinoma — tikėti galima įvairiausiais dalykais; tai nėra draudžiama. Bet į žmogaus pozityvų mokslą, kuris gali remtis tiktai žmogaus protavimo ir stebėjimo daviniais, įvesti tokios kategorijos, kurios išeina iš tų ribų ir kurios tiktai tikėjimu galima pagrįsti, — tai nesudaro rimtos mokslinės tų sąvokų konstrukcijos. Mokslas nežino skrajojančių dvasių be kūnų, nė psichikos be jokio fizinio jai pagrindo, o jei pagaliau tai ir būtų galima konstruoti, tai vis viena — su biologine organizmo sąvoka tai nieko bendro neturėtų.

Socialinio gyvio, fizinio socialinio kūno hypotezė, kad ir aiškiai nevykusi, nemoksliška ir prieštaraujanti tikrenybės faktams, nors ir vaizdinga bei įspūdinga, — vis dėlto, man rodos, yra logingesnė, negu ši psichinių ar moralinių organizmų hypotezė. Jei mes kalbame apie psichinį socialinį organizmą, tai mes numatome socialinius organiškus jausmus, valią, samonę. Argi visa tai gali būti savaime, be fizinio organizmo, nesant jokiam socialiniam gyviui? Tai aiški nesąmonė.

Tačiau ar negali būti į tai atsakyta, kad psichinių socialinių organizmų teorija iš tikrųjų tos klaidos nedaranti, nes, kad ir atmesdama fizinio socialinio kūno (socialinio gyvio)

koncepsiją, ji vis dėlto savo konstruojamam psichiniam ar moraliniam organizmui kitokį fizinį pagrindą suteikianti: būtent tuo fiziniu pagrindu ji laikanti organizmo narių — atskirų žmonių — fizinius kūnus? Esą — toji organiška socialinė dvasia ne kabanti ore, kaip kažkokia mistinė esybė, bet glūdinti visų tam tikro socialino junginio dalyvių psichikoje, o tie dalyviai yra ne šmėklos, bet gyvi konkretūs žmonės, turį ir fizinius kūnus. Esą jei mirtų pats tų gyvų žmonių junginys arba jei iš karto visi junginio dalyviai išmirtų, tai, žinoma, ir pats atitinkamas psichinis socialinis organizmas išnyktų, nes jis tiktai tuose žmonėse jųjų junginy ir esąs gyvas, o už jų psichikos ribų, be jų jam suteikiamo fizinio pagrindo, jis ir neegzistuojąs.

Tačiau ir tai klaidos nepataiso ir šio organizmo hypotezei išsilaikyti jokių mokslinių biologinių ramsčių neduoda. Psichinis realus „organizmas", organiškai su kuriuo nors vienu fiziniu organizmu nesujungtas, bet glūdįs daugybėje įvairių fizinių organizmų — štai tikra biologinė nesąmonė. Koks yra psichinės žmogaus individualybės likimas, suirus žmogaus kūnui mirty, — ar sąmoningas savo esybės „aš" pajautimas tuo pačiu nutrūksta ar tęsiasi kažkokiame idealiniame grynos dvasios pasaulyje arba suplaukia į transcendentinę Dievo jūrą, kurioje ir paskenda amžinoje tobūlybėje ar gal atgimsta naujame fiziniame junginy (metampsichoza), — mes to žmogaus mokslo daviniais ir tomis aprėžtomis pažinimo priemonėmis, kurias mokslas disponuoja, — žinoti negalime. Tai nėra pozityvaus mokslo sritis. Visokie spekuliatyvio pobūdžio spėliojimai apie psichines ar moralines esybes, gyvuojančias be fizinių kūnų arba iš karto atskirų fizinių kūnų daugybėje, — tai nėra mokslo tezės.

10. Generalinių socialinių organizmų sąvoka ir jos kritika.

Organiška teorija painiojasi šitose sunkenybėse ir galų gale jokio aiškaus atsakymo į kylančius mokslinės biologinės tikrenybės klausimus neduoda. Kartais, apeidama priekaištus, daromus jai dėl socialinių junginių daugybės ir dėl tokio jųjų santykiavimo, kuris reiškiasi tų pačių žmonių dalyvavimu keliuose junginiuose, kas, žinoma, reikalautų pripažinti tuos įvairius psichinius organizmus tarpusavy susiaugusius visais sa-

vo sąnariais, ji mėgina sakyti, jog, girdi, ne visi socialiniai junginiai sudarą psichinius organizmus. Esą — tikrais psichiniais organizmais esą tiktai „generaliniai“ ar pagrindiniai junginiai, pavyzdžiui — valstybė ir tauta, vadinasi — tokie,' kurie apima ir padengia visą kurį nors socialinį bendravimą su visais smulkesniais ir ypatingais to bendravimo junginiais, įeinančiais į tą generalinį junginį, kaip jo dalelės — jo dalyviai ar nariai arba jo narių — individų grupė. Bet nekalbant apie tai, kad šios gadynės socialiniame bendravime tokių griežtai kitas nuo kito atskirtų socialinių bendravimų iš viso nėra ir kad joki valstybė, tauta ar bet kuris kitas „generalinis“ socialinis junginys nepadengia visų socialinių junginių, besireiškiančių tarp šios valstybės ar tautos žmonių ir dažnai tiktai dalimis įeinančių į tą tautą ar valstybę (pav. bažnytiniai junginiai, aiškiai tarptautiniai, kurie jokioje vienoje valstybėje ar tautoje ne tirpsta ir nesibaigia), — be to, kyla dar klausimas, kurį gi plačių socialinių junginių mes turime laikyti „generaliniu“ ir kodėl būtent tą o ne kitą? Kodėl būtent valstybė arba tauta turi būti laikoma padengiančia tam tikrose ribose visus kitus junginius su bažnyčiomis imtinai, o ne tokia bažnyčia, kaip pasaulinė Romos-Katalikų Bažnyčia — padengiančia savo pasauliniame glėby ir valstybes ir tautas? Ar tokia bus laikoma valstybė ar bažnyčia ar proletariatas (ar buržuazija) — tai pareis nuo skonio ir pažiūrų. Vieniems tai bus Bažnyčia, kitiems — valstybė, dar kitiems — proletariatas. Jokio objektyvaus kriteriumo pasirinkti „generaliniu“ socialiniu organizmu tą ar kitą svarbesnių junginių — nėra ir būti negali, nes šiuo iš viso ne tikrenybė konstatuojama, bet dirbtinė racionalistinė konstrukcija projektuojama. Tikrenybėje gi nė valstybė nepadengs bažnyčios ar pasaulinio proletariato, nė bažnyėia taip nepadengs valstybių, tautų ar proletariato, kad neliktų už jos ribų likučių, nė proletariatas neišsems bažnyčių ir valstybių bei tautų.

11. Biologinė organizmo sąvoka socialinei konstrukcijai netinka.

Pagaliau ar yra kuris nors panašumas ar juo labiau tapatybė tarp gyvų biologinių organizmų gimimo, augimo, plėtimosi ir mirimo ir tokių pat procesų socialiniuose junginiuose?

Ar galima organizmui atimti ir pridėti nariai lygiai taip pat, kaip tai galima padaryti socialinių junginių atžvilgiu? Ar gali būti organizmai pertvarkomi ir perorganizuojami narių perversmais arba revoliucijomis? Visa tai organiška teorija nepajėgia išaiškinti ir palieka atvira.

Dėl visų tų savo trūkumų organiška teorija mums yra nepriimtina. Ji yra dirbtinė ir nė socialinės nė biologinės tikrenybės neatitinka. Tiesa — grynai teisinei socialinių junginių konstrukcijai atskiros autonominės jų asmenybės sąvoka gali būti sunaudota ir mes jąja savo laiku tam tikra prasme pasinaudosime, kartu nurodydami, kaip mes ją būtent suprantame; teisinė konstrukcija iš esmės yra kaip tik dirbtinė, tad jai pasiskolinimas tam tikrų psichologinės ar biologinės kilmės sąvokų, kaip teisinio asmens, teisinės valios sąvoka, jai nekenkia; tačiau tų sąvokų perkėlimas į socialinės tikrenybės faktų sritį yra neleistinas, nes jis tuos faktus iškreipia. Tie teisingi priekaištai, kuriuos organistai daro individualistinei koncepcijai ir jos perdėtam racionalizmui, ir tie iš esmės labai teisingi pastebėjimai, liečią socialinių junginių tęstinumą, individualybę ir t. t., kuriais organiška teorija paremia savo tezes, iš tikrųjų visai nėra reikalingi fizinių ar psichinių socialinių organizmų sąvokos. Jie gražiausiai yra suderinami su tikra funkcionaline, bet ne organine, socialinių junginių esme, kurią aš kitoje vietoje turėsiu tiksliau išaiškinti ir nustatyti.

Tad nė kraštutinė individualistinė srovė, apsireiškusi prademokratinėje visuomenės sutarties doktrinoje, nė organiškos teorijos srovė, — abi neigiančios imperiumą valstybėje ir slopinančios valdančiųjų ir valdomųjų suskirstymo fenomeną socialiniame bendravime, — valstybės valdžios esmės ir sąvokos mums išaiškinti nepajėgė, nors kiekvienoje tų dviejų priešingų srovių šis tas teisingo yra ir mūsų bus tolimesnei konstrukcijai sunaudota.

VI. Klasikinė demokratinė doktrina.

1. Senų demokratinių sąvokų keitimas Didžiojoje Prancuzų Revoliucijoje.

Išžiūrėję tas sroves, kurios iš viso imperium'ą neigia ir jo sąvoką stengiasi kitokiomis sąvokomis pakeisti arba nuslopinti, — mes dabar išžiūrėsime įvairias svarbiausias valstybės

valdžios ir jos imperium'o fenomeno konstrukcijas, kurias mes šios dienos moksle užtinkame.

Čion pirmąją vietą mes pavesime tebeviešpataujančiai tradicinei doktrinai, kuri nėra ypatingai surišta su kurio nors vieno mokslininko vardu. Ji nebuvo racionalistiniu ir kabinetiniu būdu kurio nors vieno filosofo visais savo elementais iš karto sukurta, kaip logingas teorinis sąvokų sistemos vienetas. Ji yra Didžiosios Prancuzų Revoliucijos minties kūrinys, kuris su tos Revoliucijos padariniais ir moderninės demokratinės valstybės konstrukcijos idėja per XIX amžių išsiskleidė civilizuotame pasauly ir ypatingai Europos bei Amerikos kontinentuose. Šios doktrinos sąvokos gimė ir tam tikroje idėjų sistemoje susitvarkė — ne mokslininko kabinete ir jo rašiniuose, bet gyvame taip vadinamųjų „1789 metų žmonių" darbe, tuose didinguose debatuose, kurie skambėjo Prancuzų T a u t o s S u s i r i n k i m e („Assemblée Nationale") jam naujais pamatais pertvarkant senąją monarchinę Prancuziją ir beruošiant pirmąją revoliucinę 1791 m. konstituciją. Minčių kovoje ir idėjų sūkury, praktiškame organizaciniame darbe, kuris teko atlikti anos kartos žmonėms jiems betaikant naujas racionalistines XVIII amžiaus mokslo sąvokas naujai didžiosios valstybės santvarkai, — visa eilė pagrindinių pirminės demokratinės doktrinos sąvokų ir principų tapo pertvarkyta ir iš pamatų reformuota. Šita senosios, grynai racionališkos, iš XVII ir XVIII amžių mokyklos, iš Locke'o, Montesquieu ir Rousseau sąvokų paveldėtos, demokratinės ar prademokratinės doktrinos reforma minčių srity įvyko taip sakant nejučiomis, pačių jos autorių nepastebėta ir neįvertinta. Žmonės, kurie tai yra padarę, buvo susirūpinę savo tradicinių, iš filosofų pasiskolintų sąvokų ne reformavimu, bet įgyvendinimu. Savo kalbose, brošiūrose ir polemiškuose rašiniuose jie turėjo galvoje tų sąvokų bei idėjų ne keitimą, bet taikymą, jie ieškojo ne naujų išradimų, bet interpretacijos ir tikslių būdų realizuoti tai, kas jų pačių buvo laikoma aksiomomis. Tačiau iš tikrųjų, kaip tai dažnai tokiais atvėjais atsitinka, dėstytojai ir interpretatoriai, patys to nenorėdami ir nejausdami, virto reformatoriais, ir tai, kas jų tapo sukurta, tai buvo ne senųjų sąvokų bei dėsnių įgyvendinimas, bet naujas kūrinys, pagrįstas naujomis sąvokomis. Manydami, jog jie tęsia Rousseau, Montesquieu ir

kitų mokytojų tiesas, jie, beplėsdami ir bederindami jas su valstybinės tikrenybės aplinkybėmis ir reikalavimais, nukrypo nuo tiesios linijos ir įsivarė į naujų sąvokų sritį.

Pradėję savo demokratinės revoliucijos darbą garsiąja „Žmogaus ir Piliečio Teisių Deklaracija", kurioje mes randame gryniausiąjį senųjų mokytojų principų išdėstymą, jie konstitucinės demokratinės teisės srity pabaigė jį 1791 m. konstitucija, kurios pagrindan jau yra padėti nauji įvykusios jų sąmonėje demokratinės reformos principai su visais charakteringais reformuotų sąvokų elementais. O kaip patys „1789 metų žmonės" nebuvo iš karto supratę ar pajutę savo padarytos demokratijos reformos, mes tai matome iš to, kad abu tuos aktus— Teisių Deklaraciją ir konstituciją — jie buvo sujungę į vieningą aktą, įrašydami Deklaraciją į Konstitucijos įžangą ir nepastebėję, jog Konstitucijos nuostatai tos įžangos pamatinių pradų netęsia, o iš dalies jiems yra griežtai priešingi. Tie prieštaravimai yra tiek ryškūs, kad jie be abejo gali būti laikomi dviejų skirtingų demokratinių doktrinų padariniais. Iš tikrųjų taip ir buvo. Per tuos dvejus metus — nuo 1789 iki 1791 m. — jaunoji demokratija, paruošta idėjų srity filosofų rašiniais ir tam tikru socialiniu naujos kylančios klasės — buržuazijos — judėjimu, susidūrusi su jos įgyvendinimo problemomis ir pereidama iš idėjų bei troškimų ar svajonių srities į konkrečios valstybinės konstitucijos bei pozityvinės konstitucinės teisės sritį, subrendo ir pergyveno labai žymią evoliuciją.

2. Klasikinės demokratinės doktrinos kilmė.

Tą naują Didžiosios Prancuzų Revoliucijos demokratinę doktriną, kuri mūsų laikais pati jau yra kiek pasenusi, mes vadinsime klasikine demokratine doktrina, atskirdami ją nuo senesniosios, mūsų pavadintos „pademokratine" ir gavusios ypatingą ryškų apdirbimą toje XVIII amžiaus mokslo srovėje, kurią mes vadiname „Visuomenės sutarties" doktrina. Revoliucijoje idėjos greitai bręsta. Doktrina, kuri yra Revoliucijos iškelta arba sukurta, yra bevardis tikras liaudies vaikas. Jos tėvas sunku išvardinti, nes atskiri jos elementai yra debatuose iš įvairių tėvų gimę. Tačiau jei jau būtų reikalinga jos metrikams tėvas nurodyti, — mes, rodos, būtume

daugiausia prisiartinę tiesos, pavadinę jos tėvu žymų Didžiosios Revoliucijos veikėją, gilaus proto ir originalių drąsių minčių žmogų, buvusį abbatą Siéyès'ą.

Siéyès.

„Siéyès'o mintys išdėstytos jo publicistinio pobūdžio knygelėje „Qu'est ce que le Tiers Etat" („Kas tai yra Trečiasis Luomas"), išleistoje Didžiosios Revoliucijos pradžios metais (1789 m.) ir dėl savo populiarinio turinio, lengvosios formos ir dėstomų minčių aktualumo turėjusioje didelios įtakos ir pasisekimo, apie kurį liaudija tas faktas, kad tais pačiais metais ji buvo atspausdinta trijomis laidomis, bei visoje eilėje jo didelių kalbų, pasakytų tiek Tautos Susirinkime („Assemblée Nationale"), tiek Konvente („Convetion") sąryšy su ruošiamomis demokratinėmis naujos Prancūzijos konstitucijomis. Siéyès'o kalbos pasižymi ypatingu minties lankstumu ir drąsiu originališkumu; tai buvo be abejo vienas netiktai geriausiųjų kalbėtojų, bet ir giliausiųjų kūrybinės jėgos mąstytojų, kuris turėjo ypatingą palinkimą nesitenkinti svarstomojo klausimo žiūrėjimu, bet daryti plačias logingas išvadas, sistematizuoti idėjų padarinius ir kūrti aiškias didingas ideologines bei teisiškas konstrukcijas, kurių elementai ir atskiros dalys dažnai turėjo savy tolimos ateities perspektyvų ir pranašavo institucijas, kurioms dar anie lakai nebuvo subrendę ir kurios kartais tiktai mūsų laikais imama pamažu šen ar ten bandyti įgyvendinti.

Siéyès'o ir kitų Didžiosios Revoliucijos veikėjų kalbos, kuriose galima susekti klasikinės demokratinės doktrinos idėjinių kategorijų branduoliai, surašytos Revoliucijos steigiamųjų ir įstatymų leidžiamųjų susirinkimų protokoluose, perspausdintuose didžiajame leidiny „Réimpression de l'ancien Moniteur", susidedančiame iš keliasdešimties tomų.

Siéyès buvo klasikinės demokratinės doktrinos kūrėjas ypač reprezentacinės jos konstrukcijos atžvilgiu. Jis yra reprezentacinės demokratijos tėvas, jos įsitikinęs ideologas. Kertinės tos doktrinos pamatų kategorijos, kurias mes čion išdėstysime, — tęstinė tauta, jos gyvoji karta, teisinė tauta ir dauguma, — sudarančios reprezentacinės Tautos Suvereniteto konstrukcijos kategorinę grandinę, nėra Siéyès'o suformuluotos, kaip aš jas formuluoju, bet gyvuoja implicite jo sąvokose, kaip logingieji anųjų pamatai. Aiškiau jas apčiuopia tos doktrinos moksliškas tęsėjas Esmein.

3. Klasikinė demokratinė — reprezentacinės demokratijos doktrina. Jos evoliucija, jos sąvokų veiksniai.

Nebūdama racionalistine, t. y. iš karto visais savo elementais nuo a iki z sukūrta, bet besikūrdama pamažu, atskiromis beaiškėjančiomis sąvokomis ir ypač reprezentacijos idėjos plėtimu — ši klasikinė, arba Didžiosios Prancuzų Re-

voliucijos demokratinė doktrina, kuri valstybės konstitucinės santvarkos atžvilgiu įsiliejo į naują reprezentacinės demokratijos formą, šiuo kaip tik labiausia ir skirdamasi nuo prademokratinio, ypač Rousseau, mokslo padarinio — tiesioginės demokratijos, neturėjo tokio teorinio precizinio apdirbimo, tokio sąvokų ir atskirų savo elementų tikslumo, kokį mes randame atskirų mokslininkų paruoštose mokyklų doktrinose, kur visos smulkmenos yra lyg nušlifuotos ir aiškiomis kategoriškomis formulėmis išdėstytos. Ji yra lyg nešlifuotos minčių žaliavos blokas, kuriame tačiau, jei smulkmenos kartais yra nepabrėžtos, jei išvados dar nėra visos logingai visais galais padarytos ir suformuluotos,— ryškūs yra patys pamatiniai pradai, patys naujos ideologinės konstrukcijos principai. Tuose keliuose ryškiuose principuose yra paslėpta visa doktrina, kaip gyvio branduolys kiaušinyje. Jos apdirbimo vėliau ėmėsi mokslininkai ir demokratinio judėjimo politikai, beplėsdami jos principų logiką, bedarydami iš jų šias ar tas išvadas, bekreipdami jos tezes šion ar kiton pusėn savo asmeniškais palinkimais ir pageidavimais arba tais socialiniais reikalais, kurių tarnyboje jie buvo. Demokratinė doktrina nėra visiškai vieninga; pagrįsta keliais ryškiais pradais — ji turi kelias išvaizdas ir reiškiasi įvairiomis srovėmis, kurių vienos yra artimesnės prademokratiniam XVIII amžiaus filosofų mokslui, kitos laikosi klasikinių revoliucinės 1789 — 1791 m. ideologijos vėžių, o dar kitos moderninioje demokratijos evoliucijoje nukrypsta į tą socialinės ideologijos sistemą, kuriai labiau tiktų terminas „sociokratija" ir kurioje tautos-populi sąvoka yra pakeičiama organizuotos ir suskirstytos visuomenės sąvoka. Vis dėlto tarp tų įvairių demokratijos srovių ir koncepcijų galima išskirti pats ryškus idėjinis principų blokas, kuris sudaro klasikinę Didžiosios Prancuzų Revoliucijos doktriną ir kurio idėjinis veikimas didžiajame demokratinės minties judėjime nėra nustojęs reikštis. Tad aš ir pasistengsiu čion tą klasikinę demokratinę Didžiosios Revoliucijos doktriną rekonstruoti bei pilnoje jos logikoje išdėstyti ir išžiūrėti. Tai yra reikalinga padaryti, nes jeigu jau šiandien ji grynoje savo formoje nėra tiek viešpataujanti, kaip anaisiais laikais; tai vis dėlto per savo įtaką praeity ir per savo prestižą, kurio ji nėra nustojusi, ji sudaro tikrąjį raktą, kuriuo mes gali-

mc ir moderniąes evoliucines bei sociokratines jos sroves suprasti ir įvertinti.

Be Montesquieu ir Locke'o idėjų įtakos, keičiančios Rousseau visuomenės sutarties mokslo sąvokas, ir be praktiškų atliekamo valstybės pertvarkymo darbo sumetimų, verčiančių derinti teorines sąvokas su darbo aplinkybėmis bei sąlygomis, tą pakeitimą veikė dar naujai įkurtų Šiaurės Amerikos demokratinių valstybių (štatų) ir jųjų federacinės Respublikos (USA) konstitucinių institucijų konstrukcijos pavyzdys, kuris darė didelio įspūdžio Didžiosios Prancūzų Revoliucijos žmonėms.

4. Demokratinio mokslo klasikas — Esmein.

Iš žymių moderninių konstitucinės teisės mokslininkų, kurie griežtai laikosi kaip tik Didžiosios Prancuzų Revoliucijos klasikinių demokratinių principų ir suteikia jiems nuoseklios vieningos doktrinos konstrukciją, vengdami bet kurių nukrypimų ar kopromisų su kitomis srovėmis, — be abejo ryškiausias yra garsusis prancuzų mokslininkas, nesenai (1914 m.) miręs buvęs Paryžiaus Teisių Fakulteto ir láisvosios Politinių mokslų Mokyklos („Ecole libre des Sciences Politiques") profesorius A. Esmein, tikrasis grynos klasikinės mokyklos epigonas.

Svarbiausias kapitalinis prof. Esmein'o veikalas, liečiąs konstitucinę teisę, yra: „Eléments de Droit Constitutionnel français et comparé"; jis susideda iš 2 tomų, kurių pirmasis sudaro, taip sakant, bendrąją dalį, o antras yra pavestas prancuzų pozityvinei konstitucinei teisei. Ypatingos svarbos konstitucinės teisės mokslui turi I tomas, kuris dabar Lietuvos Teisininkų Draugijos pastangomis ir lėšomis yra verčiamas ir į lietuvių kalbą. Tas I tomas plačiai analizuoja moderninės demokratinės valstybės konstitucinės teisės šaltinius, kuriais Esmein laiko iš vienos pusės Anglijos konstitucinius principus, o iš kitos — XVIII amžiaus filosofų principus, išdėstytus ir pertvarkytus Didžiosios Prancuzų Revoliucijos. Pirmosios (angliškos) kilmės institucijomis Esmein laiko ypač: a. reprezentacinį valdymą, b. dviejų įstatymams leisti rūmų sistemą, c. ministerių atsakomybę ir d. parlamentinį kabinetą, antrosios (filosofiškai revoliucinės) kilmės institucijomis laiko: a. tautos suverenumą, b. valdžios funkcijų arba galių suskirstymą, c. viešąsias subjektyvines teises ir d. rašytosios konstitucijos teoriją.

Esmein'o „Eléments..." I tomas sudaro tikrai klasikinį demokratinės konstitucinės teisės veikalą. Jis yra išverstas į daugybę svetimų kalbų. Pirmoji šio veikalo laida pasirodė 1895 m. Esmein'ui gyvam

esant — iš viso išėjo penkios laidos (II-ji — 1898 m., III-ji — 1902 m., IV-ji — 1906 ir V-ji — 1909 m.). Kiekvienai naujai laidai Esmein taisė ir tobūlino turinį, sekdamas ir naujus konstitucinės evoliucijos reiškinius. 1914 m. Esmein'ui beruošiant VI-ją laidą — jis mirė. Jam mirus VI-sios laidos redagavimo darbą užbaigė prof. Joseph Barthélemy. Po Didžiojo Karo Esmein'o „Elements de Droit Constitutionnel", išnaujo pertvarkomi ir papildomi naujais komentarais ir daviniais, kuriems tapo sunaudoti ir nauji pokariniai konstituciniai reiškiniai, išėjo dar dviem naujomis laidomis: VII-ji laida — 1921 m. ir VIII-ji laida — 1928—1929 m. Dviejų paskutinių laidų redaktorius yra Caen'o Universiteto Teisių Fakulteto prof. Henry Nézard.

Aš šiam darbui naudojaus Esmein'o „Elements" VII laida. Į lietuvių kalbą yra išversta VIII laidos I tomas.

Esmein, garsus, kaip konstitucinės teisės žinovas, kartu buvo ir teisės istorikas. Jis paskelbė visą eilę svarbių ir garsių rašinių, liečiančių prancuzų teisės istoriją, tiek senąją, tiek porevoliucinę.

Tad ir šiame mano mėginime sukonstruoti klasikinės demokratinės doktrinos sąvokų sistemą aš daugiausia pasinaudosiu atskiromis Esmein'o mintimis, iš kurių mano supratimu geriausiai toji doktrina aiškėja. Tačiau tos doktrinos konstrukcija, kurią aš čion patiekiu, nėra tiesiog iš Esmein'o nurašoma; iš Esmein'o aš pasiėmiau jos elementus, bet tuos elementus mano dėstyme sutvarkau taip, kaip man tai atrodo tiksliausia šios doktrinos idėjai suprasti. Tad jei galima taip išsitarti — mano patiekiama klasikinės demokratinės doktrinos „stilizacija" yra ne paties Esmein'o, bet mano, nors yra Esmein'o mintimis, kaip medžiaga, pagrįsta ir, rodos, tų minčių, kurias Esmein tęsia iš Didžiosios Prancuzų Revoliucijos sukurtų idėjinių demokratijos principų, netiktai neiškreipia, bet dar jas kaip tik tiksliau pabrėžia.

5. Suvereninės tautos sąvoka klasikiniu mokslu.

Perimdama iš seno prademokratinio mokslo tautos suvereniteto dogmą — klasikinė doktrina neriša jos su suvereniniu žmogumi-individu, nesiįdomauja spekuliatyviniu mokslu apie žmogaus gamtinę būklę (status naturalis, état naturel) ir, kas svarbiausia, atmeta patį kertinį senosios mokyklos akmenį — visuomenės sutartį, kurios hypotezė naujojo mokslo sąvokoms tapo visiškai nereikalinga, nes jeigu ne individas, kaip toks, pačiu svo gimimu yra suverenas, tai visų individų susi-

tarimas nesudarąs būtinos sąlygos suverenumui reikštis socialiniame bendravime.

Tauta (teritorinė, o ne nacionalinė, tauta, — populus) šiuo mokslu esanti ne individų, josios dalyvių, sutarties padarinys, vadinasi — ne sutarties subjektų visuma ar suma, bet tęstinė nuolatinė tam tikros teritorijos žmonių masė, kurios sąstatas, individams besikeičiant, apima visas buvusias, esamąją ir būsimas žmonių kartas viename vieningame vienete. Kaip prademokratiniame moksle tikrenybę sudaro tiktai individai ir jųjų sutartis, tauta gi gyvuojanti tiktai tąja individų sutartimi, kaip pastarosios padarinys ir refleksas, kuris turėtų savaime išnykti sutarčiai nutrūkus, nes tada vėl liktų tiktai natūralūs gamtos vaisiai — suvereniniai žmonės, kaip laisvos tam tikros gamtinės gyvių rūšies atomų dulkės, taip naujuoju klasikiniu mokslu tikrenybės faktu esanti kaip tik pati tauta, pati tęstinė teritorinė besikeičiančių (mirštančių ir gimstančių) žmonių masė, nepareinanti nuo jokios tų žmonių sutarties ir nereikalinga tos sutarties atnaujinimo kiekvieno naujai įstojančio nario atžvilgiu. Ši tęstinė nuolatinė tauta — tai esąs istorinis faktas, žmonių sugyvenimo aplinkybių, įvairių įvairiausių įvykių ir ilgos žmonių kartų istorijos padarinys, kuris šiaip, o ne kitaip, suskirstė ir tebeskirsto žmoniją teritoriniais tautų vienetais, kartais susiliejančiais arba vėl dėl kurių nors aplinkybių skylinčiais į smulkesnias atskiras tautas.

6. Tautos arba bendroji valia klasikiniu mokslu: tai ne „visų" ir ne „kiekvieno" valia.

Šita tai tauta, — ne gamtos ir ne žmonių sutarties, bet socialinis istorijos kūrinys, — esanti suvereninė, savo tvarkymosi ir valstybinio organizavimosi bei veikimo šeimininkė. Tasai jos suverenumas ar suverenitetas glūdįs „tautos valioje" arba „bendrojoje valioje". Čion klasikinės doktrinos tezė lyg sutampa su prademokratinio (R o u s s e a u) mokslo teze apie „bendrąją valią", kaip suverenineto reiškėją. Tačiau šios „bendrosios" ar „tautos valios" sąvoka abiejose doktrinose yra skirtinga. Klasikiniu mokslu — bendroji arba tautos valia tai nesanti visuotinė piliečių, kaip socialinės sutarties suvereninių subjektų (jųjų visų ir kiekvieno), valia. Kad ji būtų visų va-

lia — tai nesą reikalinga, o be to tai būtų neįmanoma, nes niekuomet visi to paties norėti negali; tad visuotinės, kaip visų, valios sąvoka, prieštaraujanti tikrenybei, esanti atmestina. Ji esanti ir nereikalinga, nes tos valios subjektė, tęstinė tauta, esanti per visas piliečių kartų eiles vieninga ir jokiu būdu visi ją sudariusieji, sudarą ir sudarysią visų kartų žmones negali iš karto vienu laiku reikšti savo individualines valias (ypatingai nei mirę nei dar negimę žmonės iš viso valios neturi); tad šis kiekybinis atomistinis „visų" saikas netinka.

Bet lygiai taip pat tai negalinti būti ir „kiekvieno" valia, net jeigu mes turėtume galvoje tiktai gyvus tautos narius, gyvąją tautos (piliečių) kartą. Iš viso „kiekvieno valia" tai būtų jokia „bendroji valia"; tai būtų kaip tik vieningos bendrosios valios neigimas; „kiekvieno valia" — tai esąs kaip tik anarchijos, bet ne valstybinės demokratinės tautos suverenumo tvarkos principas. Be to „kiekvieno valia" — tai nesą ir reikalinga, nes pilietis („kiekvienas") nesąs suverenas, ir tai nesą galima, nes tautos suverenumas esąs nesklaidomas — iš esmės vienas, besireiškiąs kurioje nors vienoje valioje, o ne kiekvienoje atskiroje valioje.

7. Būtina ir pirminė suvereninės tautos reprezentantė — gyvoji piliečių karta.

Bet šitaip suprasta tauta, kaip tęstinė, viena visoje visų kartų grandinėje, — pati betarpiškai veikti ir iš viso reikštis negalinti. Ji yra labiau sąvoka, labiau psichinis istorijos faktas, negu medžiaginis gamtos reiškinys. Betarpiškai norėti ir veikti gali tiktai gyvi žmonės, bet ne sąvoka.

Tad tautai negalint pačiai veikti — kas nors turi norėti ir veikti už ją, jos vietoje, jos vardu. Tad suvereninė tauta ir jos bendroji valia esanti reikalinga reprezentanto. Be reprezentacijos idėjos ši konstrukcija yra neįmanoma. Aišku, kad pirminė ir naturali tęstinės tautos reprezentantė esanti gyvoji tautos karta; tiktai per ją, jos veikimu tauta iš viso galinti reikštis. Jei kuri nors katastrofa iš karto sunaikintų visą gyvąją tautos kartą, tai tuo pačiu ir pati tęstinė tauta žūtų: pats jos tęstinumas — jos gyvybės sąlyga — būtinai eina per gyvą-

esamąją žmonių kartą, be kurios jis savaime būtų nutrauktas, nes būsimos kartos tik iš esamosios gyvos išsirutuliuoti tegali. Tad fizinėje ir psichinėje tikrenybėje, be kurios nei valios nei veikimo nėra, tęstinė tauta visumet reprezentacijos principu įsikūnijanti savo gyvojoje kartoje, jos valios reiškėjoje ir atstovėje.

8. Gyvosios kartos gaivališkas reprezentacinio veikimo metodas: pasidavimas arba sukilimas.

Tačiau ir gyvoji tautos karta nevisai tinkanti suvereninei tęstinei tautai atstovauti, ypač jos valiai reikšti valstybinėje santvarkoje. Gyvoji piliečių karta — tai gaivalas, kuris tiktai chaotiškai veikti gali tai nesutvarkyta fizinų žmonių masė, neorganizuota pirminė tautos medžiaga. Tiesa — ji yra gaivališkai laisva, kaip pats suverenas, ji yra, kaip banguojanti jūra, kaip laisvas oras, kuris tik gamtos įstatų klauso. Ji gali be abejo pasiduoti kieno nors nustatomai tvarkai arba iš karto visą nustatytą tvarką sugriauti, ir visa, ką ji padarys, būsią padaryta tautos vardu, lyg tai būtų pati suvereninė tauta padariusi. Būdama paties tautos suverenumo reprezentante — ji niekieno negali būti kontroliuojama, tad jos darbas esąs visumet galutinis, teisiniu atžvilgiu baigtas, prieš kurį jokios apeliacijos nėra.

Pasidavimas ar sukilimas — štai esą du charakteringi neorganizuotos gyvosios kartos valstybinio veikimo metodai. Be to gyvosios kartos tarpe yra elementų, kurie iš viso jokiai protingai valiai reikšti netinka; nesubrendę vaikai, kūdikiai, bepročiai — jokios reikšmės tautos atstovavimo atžvilgiu neturi. Tad iš gyvosios kartos tarpo išsiskirianti jos dalis, kaip veiklus suvereninio tautos atstovavimo branduolys, su kurio veikimu yra jungiamos tam tikros teisinės pasekmės; to branduolio, tos gyvosios kartos dalies veikimas ir esąs laikomas pačios suvereninės tautos veikimu. Toji išsiskyrusi arba išskirta gyvosios kartos dalis sudaranti tai, kas teisės atžvilgiu einant demokratinėmis sąvokomis galima pavadinti legalia arba teisine tauta, nes reprezentacijos principu tai esanti lyg pati jos pavaduojama tęstinė tauta.

9. Teisinė tauta — antrinė ir dirbtinė suverenines tautos reprezentantė; jos reprezentacinės galios titulas ir ribos.

Kaip gaivalinė gyvoji tautos karta pavaduojanti tęstinę tautą ir ta prasme jai atstovaujanti, kaipo jos pirminė ir naturali reprezentantė, taip aprėžta ir aiškaus nustatyto sąstato teisinė tauta pavaduojanti tiek tęstinę tautą tiek gyvąją kartą ir teisiškai joms atstovaujanti, kaipo antrinė ir dirbtinė tautos reprezentantė. Ji esanti antrinė ir dirbtinė, o ne pirminė ir naturali reprezentantė todėl, kad ji atsiranda ir įgyja to pobūdžio ne ją sudarančių žmonių gimimu, kaip gyvoji tautos karta, kuri savo titulą tautai reprezentuoti gauna tiesiog iš gamtos pačiu savo gyvybės faktu, — bet išskyrimu iš gyvosios kartos, vadinasi — tam tikru aktu, numatančiu skiriančiojo įsikišimą. Teisinės tautos iš gyvosios kartos išskyrimo aktas, kuris tuo pačiu nustato teisinės tautos personalinę sudėtį, — negali būti gamtos aktu; tai turi būti ir gali būti tiktai žmogaus aktas; tad teisinė tauta iš esmės yra dirbtinė. Bet kadangi pirminė ir betarpiška tęstinės tautos reprezentantė — neorganizuota gyvoji jos karta — įkūnija savy patį gaivalinį tautos suverenumą, ir kadangi tuo pačiu viskas galų gale esą reikalinga gyvosios kartos sankcijos, besireiškiančios pasidavimu, tai ir teisinės tautos apibrėžimo aktas numatąs gyvosios kartos pasidavimą, be kurio jis būtų iš viso bergždžias ir kuris sudaro būtiną teisinės tautos reprezentacinio titulo sąlygą. Tokiu būdu teisinės tautos reprezentacinis vaidmuo demokratinėje valstybėje esąs antrinis arba išvestinis. Jis remiąsis suverenine gyvosios kartos pasidavimo sanksankcija. Šiose ribose ir šia prasme suverenines tęstinės tautos veiklia reprezentante = jos ponaujančios valios reiškėja — esanti teisinė tauta — tam tikra išskirta ir apibrėžta gyvosios tautos kartos arba piliečių visumos kvalifikuota dalis, kurios titulas tai reprezentacinei tautos pavadavimo (tautos valios reiškimo) funkcijai esąs pagrįstas gaivalinės gyvosios tautos kartos pasidavimu ir galįs būti kiekvieną valandą nutrauktas tos gyvosios kartos suvereniniu sukilimu, griaunančiu visą konstrukciją.

10. Individualistinis kiekybinis sprendžiamosios daugumos principas.

Teisinė tauta, kurios konstrukcija yra dirbtinė, galinti būti platesnė ir siauresnė; tai reiškia, kad jos personalinis sąstatas gali būti išplečiamas beveik iki pačių gyvosios kartos ribų, bet taip pat gali būti siaurinamas, paliekant didesnį gyvosios kartos sluogsnių ar piliečių skaičių už teisinės tautos ribų. Plačiausia demokratinės teisinės tautos konstrukcija bus toji, kuri reiškiasi t. vad. visuotiniu balsavimu, nes čion iš gyvosios kartos perkeliama ar įleidžiama į teisinę tautą visi psichiškai subrendę gyvosios kartos elementai, išskiriant tiktai kūdikius, vaikus, nesubrendusio amžiaus jaunikius, taip pat kvailius, bepročius, iš viso negalinčius reikšti jokios protingos sąmoningos valios, pagaliau tam tikros nusikaltusių ir teismo nubaustų asmenų rūšys. Siauresnė bus teisinė tauta ten, kur jos sąstatas yra nustatomas tam tikromis fizinėmis (pav. lyties), psichinėmis (pav. mokslo) arba socialinėmis (pav. turto) kvalifikacijomis ar t. vad. cenzu.

Tačiau pakeisdama kiekvieno individo suverenumą vieningu tęstinės tautos suverenumu ir sudarydama reprezentacinę to suverenumo reiškimo sistemą (tęstinė tauta — gyvoji tautos karta — teisinė tauta) — klasikinė demokratinė doktrina lieka iš esmės individualistinė. Tęsdama šiuo atžvilgiu prademokratinio mokslo tradicijas ir palinkimus — ji tarp tautos ir individų jokio socialinio tarpo, jokios organizuotos visuomenės, jokių tarpininkaujančių grupinių socialinių junginių nenumato ir pripažinti nenori. Visur ji mato tiktai individus ir jųjų kiekybines vienlypes mases ir šia prasme ji yra pamėgusi matematinį metodą, operuojantį žmonėmis, kaip skaičiaus vienetais, ir masėmis, kaip tam tikromis vienetų sumomis.

Ir štai — kadangi suverenitetas esąs vienas ir neskaldomas ir kadangi todėl jis galįs būti tik kurios nors vienos valios (arba vienodų valių) reiškiamas, tai kuria gi arba keno valia bus laikoma tautos valia. Jeigu visų individų valios tiek teisinėje tautoje tiek gyvojoje kartoje būtų vienodos, tai atsakymas būtų nesunkus ir aiškus: tai būtų visų teisinės tautos ar gyvosios kartos dalyvių valios. Bet iš tikrųjų to vienodumo nėra; žmonių valios, jųjų nusistatymai ir norai skiriasi. O be to — kadangi klasikinės doktrinos pažiūromis nėra ir jokio

teorinio pagrindo reikalauti, kad bendroji valia būtų visų ir kiekvieno valia, tai reikia galų gale nusistatyti, kuria gi ar kurių grupių valia, jei tos valios bus skirtingos, bus sprendžiančioji, kaip tautos reprezentacinė. Jei ne visų ir ne kiekvieno, tai reiškia — keno nors; bet keno gi būtent?

Tai negali būti kuri nors tam tikroji (tam tikro asmens ar tam tikros asmenų grupės) valia, nes matematiškas kiekybinis principas yra reikalingas visų vienetų (individų) lygybės ir tuo pačiu pašalina bet kurį galimumą laikyti kurio nors vieno individo arba kurių nors kelių individų valias geresnėmis ir svoresnėmis už kurio nors kito ar kelių kitų individų valios. Matematiškas principas numato individų vienetus, o 1 visumet yra lygus 1. Tas principas numato ir pateisina tiktai vieną nelygybę, grynai kiekybinę: 1=1, bet 2 jau nėra lygu 1; 2 yra daugiau, negu 1, — 3 yra daugiau negu 1 ar 2, — 4 yra daugiau negu 1 ar 2 ar 3 ir t. t. Kitaip sakant — kiekvienas didesnis skaičius, kuriam daugiau yra vienetų, daugiau sveria ir daugiau reiškia, negu mažesnis; šia prasme — caeteris paribus — geresnis turi būti tiktai didesnis skaičius; o individualistinė teritorinės tautos koncepcija kaip tik tą „caeteris paribus“ sąlygą tvirtai tarp individų nustato.

Ir šitaip prieinama vienintėlė leistina išvada: sprendžiamoji galia pareina nuo didesnio arba didžiausiojo susitinkančių arba sutampančių individualinių valių skaičiaus. Vadinasi — kuo didesnis bus individų valių (balsų) skaičius (atomų masės svoris), tuo ryškesnė bus galia ir aiškesnis sprendimas. Kitaip sakant — tai yra daugumos principas, — didelio skaičiaus, didesnės masės, daugumos viešpatavimas. Tokiu būdu daugumoje savaime glūdįs visumos atstovavimas, — dauguma, ji viena, pasisakanti už visumą, jos sprendimas esąs lemiantis visumai. Ar bus kalbama apie gyvąją tautos kartą, kaip gaivališką tęstinės tautos reprezentantę, ar apie teisinę tautą, teisės atžvilgiu pavaduojančią realią fizinę tautą („sub conditione“ gyvosios kartos pasidavimo), — abiems atsitikimais ir visumet turima galvoje visumos dauguma (gyvosios kartos dauguma ar teisinės tautos dauguma).

11. Anonyminė dauguma.

Šita dauguma esanti grynai skaičiaus dauguma — tai reiškia savo sudėtimi atsitiktinė, išanksto nežinoma, ad hoc susidaranti, anoniminė dauguma. Tai reiškia, kad jeigu kurį nors kolektyvą (visumą) sudaro piliečiai A, B, C, D, X, Y ir Z, tai daugumoje, kuri turės galios jųjų vardu spręsti, neturės būtinai atsidurti tam tikras ar tam tikri jųjų, bet galės atsidurti bet kurie keturi jųjų: vienu klausimu sprendimas bus padarytas A, B, C ir D balsais prieš X, Y ir Z balsus, antruoju klausimu — B, D, X ir Z balsais, trečiuoju — A, C, Y ir Z balsais; visais atvėjais, nors kiekvieną sykį daugumos sąstatas bus kitoks, daugumos nusistatymas reiškiąs paties kolektyvo nusistatymą ir tais besikeičiančios daugumos sprendimais būsianti reiškiama tęstinė vieninga paties kolektyvo „valia": užtenka, kad iš 7 individų, bet kurių keturių jųjų valios sutaptų prieš trijų kitų sutampančias valias (absoliutinės daugumos principas); tą daugumą gali sudaryti keturi patys išmintingiausieji arba keturi patys kvailiausieji jųjų — tai vistiek: kur dauguma — ten ir sprendimas; o jei „valios" (balsai) taip susiskirstytų tarp 7, kad dviejų valios pasisakytų už vieną pasiūlymą, dviejų kitų — už kitą, o trijų — už trečiąjį, tai arba reikėtų laikyti klausimas neišspręstu arba daryti tikslesnis perbalsavimas tarp kurių nors dviejų išskirtų pasiūlymų, arba tektų sprendžiamuoju laikyti trijų balsus, kaipo didesnis už abu kitus balsus, reiškiančius kiekvienas dviejų nusistatymą (reliatyvinės daugumos principas, ne tiek aiškus ir ne visų demokratinėje santvarkoje pateisinamas).

Anoniminė dauguma (ypač absoliutinė) — štai klasikinis demokratinis reprezentacijos principas socialiniame bendravime. Tai yra loginga kiekybinės individualistinės koncepcijos išvada, matematinio aiškumo ir griežtos lygybės kategorija.

Teisinės suvereninės tautos, gyvosios piliečių kartos, teisinės tautos ir daugumos sąvokos ir veikimo principai — einant Esmein'o mintimis.

Vis dėlto tiek Didžiosios Revoliucijos žmonės, tiek pats klasikinės demokratinės doktrinos epigonas ir maestro Esmein nuolat svyruoja tarp korporatyvinės tęstinės tautos ir individualistinės tautos, kaip in-

dividų visumos, sąvokos. Į tuos svyravimus ir niuansinius čion vienos čion antros sąvokos elementų pažymėjimus Esmein dėstyme aš jau buvau nurodęs savo knygoje „Reprezentacija ir Mandatas“ (36 ir kiti pusl.), tad čion aš to nekartosiu. Be abejo individualistinės prademokratinės sąvokos įtaka labai giliai paveikė Didžiosios Revoliucijos idėjas, jos teorines konstrukcijas ir jos įkurtos teisės institucijas. Ypatingai tai apsireiškė grynai kiekybiniame principe ir vienintėliame universaliniame daugumos kriteriume tautos suverenumo reprezentacijai ir bet kurio sprendimo teisei, pagaliau organizuotos visuomenės ir socialinių junginių, kaip tarpininkų tarp individų ir jųjų visumos, neigime. Tačiau atsižvelgiant į aiškų suvereninio žmogaus ir individų-suverenų sutarties tezių atmetimą, į tų tezių reprezentaciniu sociališkai-tarnybiniu principu pakeitimą, — galima drąsiai tvirtinti, kad klasikinės doktrinos konstrukcijai reprezentacinė funkcionalinė kolektyvų — tęstinės tautos, jos gyvosios kartos, teisinės tautos ir anonyminės daugumos — socialinė grandinė sudaro tikrąjį esminį jos skeletą nors tų tarpinių kolektyvų-gyvosios kartos, teisinės tautos ir anoniminės daugumos konstrukcija lieka griežtai individualistinė.

Štai kelios gal charakteringiausios doktrinalinių E s m e i n'o minčių ištraukos: „Pats tam tikros tautos susidarymas yra fenomenas, įvykęs ne staiga iš karto, bet pamažu; tai labai ilgos evoliucijos padarinys, evoliucijos toli gražu ne dirbtinės, kurios dėsnius stengiasi nustatyti sociologija ir istorija ir kurioje sąmoninga besikeičiančių kartų valia, o juo labiau formalinės žmonių sutartys ar nutarimai, turi labai menkos reikšmės. Civilizuotų atskirų tautų buvimas yra socialinis faktas, kuris reikia iš viso priimti, kaip jis yra jei norima teisės srity surasti, kur glūdi tautos suverenumas. Konstitucinės teisės ir sociologijos sritys yra skirtingos“ (čion Esmein nori pareikšti, kad tai, kas rūpi sociologijai — būtent tautos įsikūrimo proceso įstatai, teisei rūpėti neturi — teisei rūpi pats evoliucijos padarinys — socialinis tautos buvimo faktas; o p. c i t., I t., VII laida, 291 pusl.).

„Kaip esu sakęs, sociologija ir istorija rodo, kad tautos susidarymas ir plėtimasis nėra dirbtinis kūrinys, bet yra naturalinis fenomenas, rasės, aplinkumos ir istorinių įvykių padarinys. Tokiu būdu kiekviena tauta plečiasi savo ypatingais evoliucijos keliais ir pati sau nustato savo struktūrą, savo politinę organizaciją ir savo ypatingą būdą, kaip tam tikra gyvulių rūšis pamažu kuria savo organus ir savo psichines ypatybes. Be to kiekviena šitaip sudarytoji tauta tikrai turi savo sui generis atskirą gyvybę, skirtingą nuo visų šią valandą ją sudarančių individų gyvybių sumos, būtent gyvybę, kurioje buvusiųjų kartų veikimas ir mintys susipina su esamosios kartos darbais ir mintimis ir ruošiamas būsimųjų kartų likimas. Bet jeigu taip yra, tai ar paveldėtoji iš buvusiųjų kartų tautos organizacija nėra absoliutiškai privaloma individualinioms piliečių valioms? ar istorinės evoliucijos įsteigtoji suverenumo forma nėra savaime teisėta, kurios keitimas būtų teisės atžvilgiu neleistinas?“

Šitaip nustatęs tęstinės tautos sąvoką ir pastatęs klausimą apie tai, ar buvusiųjų tautos kartų darbo išdavos turi imperatyvinės galios esamajai kartai ir suvaržo jos valią, Esmein į jį atsako, griežtai pabrėždamas esamosios gyvosios kartos reprezentacinę teisę suvereniškai disponuoti tą palikimą: „...Be abejo... šitie sumetimai verčia žmones atsargiai elgtis darant jų pageidaujamas politines reformas... Tačiau istorijos įstatai nekuria teisės. Teisė yra laisvės, o ne fatalizmo duktė. Tose ribose, kuriose iš viso žmonės gali laisvai veikti, ir toje srity, kurią gamtos įstatai palieka tiesioginiam žmonių veikimui, kas drįstų ginčyti laisvųjų ir morališkai atsakingų individų, šią valandą sudarančių tautą, teisę disponuoti savo politinį likimą?..." (op. cit., VII l., 295—296 pusl.).

Kiek toliau Esmein dar aiškiau pabrėžia grynai reprezentacinį gyvosios piliečių kartos titulą disponuoti savo likimą; tai esanti kaip tik teisė atstovauti tautai, veikti josios vardu, bet ne paties suvereno galia: būtent konstatavęs, kad suverenitetas iš viso esąs iš esmės neperleidžiamas, nes sutarčių ir perleidimo, kaip privatinės, o ne viešosios, teisės aktų, objektu gali būti tiktai „žmogaus veikimo padariniai, turį mainomosios vertės", bet jokiu būdu ne tokios viešosios teisės kategorijos, kaip asmenybė arba žmonių pajėgos („facultés humaines"), Esmein dar priduria: „Tačiau kad ir būtų kitaip, kad ir nebūtų suverenitetui perleisti kliūčių pačioje suvereniteto esmėje, vis dėlto aktas, kuriuo tam tikru momentu tauta būtų suvereniteto išsižadėjusi arba perleidusi, turėtų būti teisės atžvilgiu laikomas nesamu ir neturinčiu galios. Nes aišku, kad perleisti galima tiktai tai, kas mums priklauso, kas yra mūsų. Tautos gi suverenitetas nėra esamosios kartos nuosavybė; savaime ir teisėtai esamoji karta gali laisvai jį vykdyti, bet tiktai vykdyti: suverenitetas priklauso tautai, įkūnytai valstybėje, vadinasi — visoje besikeičiančių kartų eilėje; jis prikaluso tiek šios dienos, tiek rytojaus žmonėms. Tai yra šventas depozitas, kurį kartos sau viena kitai iš rankų į rankas perduoda" (op. cit., I t., 301 pusl.).

Tą pačią mintį jis vėl kategoringai pareiškia 357 pusl. (I tomo): „Tikrenybėje suverenitetas priklauso pačiai tautai, skirtingajai nuo individų, sudarančių kartų eilės plėtimasi. Suvereniteto vykdymas, bet tiktai vykdymas — ne daugiau savaime pareina nuo esamųjų gyvų piliečių: jie yra lyg pirmieji ir būtini tautos suvereniteto reprezentantai".

O štai kaip Esmein dėsto „teisinės tautos" ir „daugumos" sąvokas reprezentacinės demokratijos šviesoje:

„Tauta, kurioje glūdi suverenitetas, būdama ne tikras realus asmuo, bet individų kolektyvas, pati savo valios savaime turėti negali. Tos valios ekvivalentas, be kurio suverenitetas negalėtų būti vykdomas, gali būti rastas tiktai tam tikrojo paimtų iš tautos sąstato individų skaičiaus sutampančiose valiose. Jųjų balsų arba „votumų" („voix ou votes") išdava bus laikoma tautos valios reiškimu. Teisė dalyvauti šioje tautos valios konsultacijoje yra tai, kas vadinama politinio balsavimo teise: tie, kurie turi tą teisę, arba politiniai rinkikai, sudaro teisinę tautą („nation légale")..(op. cit., I t., 308 pusl.; visur

paties Esmein'o pabraukta). Tačiau kai teisinė tauta, pavyzdžiui, renka tautos atstovus kuriai nors valdžios funkcijai ir yra tiems rinkimams (politiniam balsavimui) suskirstoma teritorinėmis rinkimų ar balsavimo apygardomis, tai bendras mandatų (rinktinių atstovų) skaičius turis būti tarp tų apygardų suskirstytas proporcingai ne politinių rinkikų (teisinės tautos narių), bet visų gyventojų (gyvosios piliečių ar tautos kartos dalyvių) skaičiui, esamam kiekvienoje apygardoje. Tai esą būtina todėl, kad „suverenitetas glūdi visoje tautoje, o ne tiktai tuose piliečiuose, kurie naudojasi rinkimų teise" (op. cit., I t., 315 pusl.). Šiuo visai aiškiai Esmein pasako, jog tautos valios konsultacijos arba reiškimo funkcijoje teisinė tauta pavaduojanti, tad reprezentuojanti pirminę tęstinės tautos reprezentantę — visą gyvąją jos kartą.

Pareikšdamas, kad reprezentacinis tautos suvereniteto vykdymas teisinės tautos politiniu balsavimu gali būti atliekamas arba tiesiog (nutarimai — tiesioginis valdymas) arba per renkamus atstovus (rinkimai — reprezentacinis valdymas), Esmein šitaip aiškina ir pateisina sprendžiamąjį daugumos principą: „Visais atsitikimais, kai vienoje ar antroje tų dviejų formų vyksta balsavimas tam tikram suvereniteto aktui nuspręsti arba tautos valiai kuriuo nors klausimu nustatyti, šios valios išreiškimu būtinai bus laikoma vienodai pasisakiusių balsų dauguma. Tai yra pagrįsta visai ne tuo, kad esą, kaip sakė visuomenės sutarties šalininkai, žmonės, įsteigdami pilietinę draugiją, buvę vienbalsiai ateičiai tokią sąlygą savo organizuotam bendravimui nustatę. Iš tikrųjų tai pareina nuo to, kad šita taisyklė yra naturali ir būtina, kaip vienintėlė taikinga ir visiems priimtina. Nes iš tikrųjų yra įmanomi tiktai du kitokie galimi sprendimo kriteriumai...: vienas — tai būtų visų balsavusių sutikimo reikalavimas, ir antras — tai būtų išmintingiausiųjų sprendimas. Bet visų balsų sutapimo reikalavimas — tai būtų nesąmonė („une chimère")... O kai dėl išmintingiausiųjų, tai nutolstant nuo pirminių bendruomenių, kur senatvė buvo visų pripažinamas išminties kriteriumas, — negalima rasti tikrų išminties žymių, kuriomis būtų galima išskirti išmintingiausiųjų balsai..." (op. cit., I t., 309 pusl.).

VII. Klasikinė demokratinė doktrina.
(Tąsa).

1. Demokratinis daugumos imperiumas.

Jeigu dauguma reiškia suvereninę tautos valią, tai aišku, kad daugumos sprendimas esąs mažumai privalomas, imperatyvinis; tai esąs įsakymas, kuriam mažuma turinti pasiduoti. Tad šiuo mokslu — imperiumas jau yra; jis čion net gauna teisinę konstrukciją; tai nesąs tiktai jėgos padarinys; šio imperiumo teisinis titulas — tautos valia. Tokiu būdu čion mes jau randame esminį valdžios elementą — valdan-

čiųjų ir valdomųjų suskirstymą; valdančioji tauta ir valdomieji žmonės — valdiniai: būtent — valdančioji tauta asmeny jos valios reiškėjos, kitaip sakant — jos reprezentantės — piliečių daugumos, ir valdomieji žmonės arba valdiniai — mažumos asmeny (tos faktinės mažumos, kuri kiekvieną balsavimo sykį balsų susiskirstymu susidaro).

2. Dvi pažiūros demokratijoje į reprezentacinį tautos valios reiškimą: a. socialinė funkcija ir b. individualė subjektyvinė teisė.

Reprezentacinis tautos valios reiškimas, kaip teisinis daugumos imperiumo titulas, nėra vienodai demokratijoje suprantamas bei aiškinamas. Šiuo atžvilgiu yra demokratijoje dvi koncepcijos, kurias atitinka dvi demokratinės doktrinos ir demokratinio judėjimo srovės. Viena, senesnioji, srovė žiūri į tautos valios reiškimą, kaip į socialinę funkciją, į tam tikrąją tęstinei tautai piliečių tarnybą. Antra, jaunesnioji srovė, iš dalies pasiskolinusi savo idėjoms medžiagos iš Rousseau doktrinos, bet be to sunaudodama tam ir kai kurias kitas demokratijos esmės sąvokas, kaip ypač teritorinės kiekybinės individų lygybės principą, žiūri į tautos valios reiškimą arba tiksliau sakant į dalyvavimą tame reiškime (dar kitaip sakant — į dalyvavimą politiniame balsavime, kuriuo atliekama demokratinis tautos valios reiškimas), kaip į individualinę subjektyvinę kiekvieno piliečio teisę; šioje srovėje toji teisė yra laikoma išvestine: ji yra išvedama arba iš pirmademokratinės individo gamtinio suverenumo teisės (Rousseau įtakos padarinys) arba iš teritorinės piliečio teisės į lygybę su visais tiktais ir su kiekvienu kitu piliečiu.

3. Socialinės funkcijos srovė numato kvalifikuotą teisinę tautą (cenzo sistema).

Šiomis dviem pažiūromis prieiname dvi skirtingos išvados demokratinei valdžiai konstruoti. Senesnioji srovė, žiūrėdama į tautos valios reiškimą balsavimu, kaip į socialinę balsuojančių funkciją, o ne jų subjektyvinę teisę, neranda reikalo pavesti tą funkciją būtinai visiems piliečiams — visiems subrendusiems gyvosios tautos kartos nariams. Esą kitas dalykas — gaivalinė gyvoji karta: iš jos niekas negalįs

būti išskirtas, nes ji esanti naturali savaime tęstinės tautos reprezentantė ir į ją įstojama pačių gimimu; tačiau į dirbtinę piliečių-rinkikų kolegiją, į teisinę tautą, turinčią balsavimu per savo daugumą nustatyti ne savo asmeninę, bet pačios tęstinės tautos teisinę valią, turi būti įleisti ne būtinai visi, bet tiktai tie piliečiai, kurie dėl šių ar kitų savo ypatybių geriausiai atjaučią tautinį istorinį solidarumą, jungiantį esamąją kartą su buvusiomis ir būsimomis, — su visa tautos praeitimi ir ateitimi. Kadangi dalyvavimas politiniame balsavime tautos, o ne savo, valiai reikšti sudarąs socialinę funkciją, tautinę tarnybą, o ne balsuojančiojo subjektyvinę teisę, tai neleidžiant tam tikriems piliečiams balsuoti, neįleidžiant jų į teisinės tautos eiles, šiuo esą jiems jokia asmeninė skriauda nėra daroma, lygiai taip pat, kaip nėra skriaudžiami tie piliečiai, kurie, neturėdami tam tikrų teisininkų, medikų, inžinierių žinių ir kvalifikacijų, nėra leidžiami būti teisėjais, advokatais, gydytojais arba statyti namus ir geležinkelius.

Tad šita srovė aprėžia teisinę tautą tam tikromis kvalifikacijomis (cenzu) ir siaurina jos sąstatą. Ji numato dvi piliečių kategorijas: piliečius be politinių teisių, kurie, savaime dalyvaudami gamtinėje gyvoje tautos kartoje, yra išskirti iš teisinės tautos teisinei tęstinės tautos valiai reikšti, ir kvalifikuotus piliečius, dalyvaujančius teisinėje tautoje, kuri, būdama teisinė, kartu esanti ir tarnybinė tauta.

Šita pažiūra yra aiškiai ir griežtai priešinga prademokratinės Rousseau doktrinos dėsniams, kuriais einant kaip tik visi piliečiai per jų visų bendrąją ar visuotiną (visų ir kiekvieno) valią turi patys valdytis; bet ten ir pati tauta buvusi ne kas kita, kaip piliečių visuma, ir kiekvienas pilietis, jau kaip žmogus, buvęs įgimtuoju suverenu, tad ten niekas nebūtų teisėtai galėjęs išskirti kurį nors pilietį iš dalyvavimo suvereninėje ir veiklioje bendrojoje valioje.

4. Socialinės funkcijos srovė Didžiojoje Prancuzų Revoliucijoje ir vėliau.

Šitos srovės, nustatančios kvalifikuotą teisinę tautą, laikėsi kaip tik „1789 m. žmonės“, ėmę keisti senąsias prademokratines sąvokas ir konstrukcijas ir kūrti naująją klasikinę demokratiją. Kaip tik tąja mintimi pirmoji Didžiosios Pran-

cuzų Revoliucijos 1791 m. konstitucija, suskirstė visus gyvosios tautos Prancuzus dviem kategorijomis: a. šiaip piliečiai arba pasyvūs piliečiai ir b. aktyvūs piliečiai („citoyens actifs"). Tiktai antrieji — aktyvūs piliečiai, turėdami politinio balsavimo teisę, sudarydavo teisinę tautą ir per savo daugumą turėjo vykdyti valdžios imperiumą.

Išskiriamų iš piliečių visumos „veikliųjų piliečių" — „citoyens actifs" — sąvoka ir kvalifikacijas, reikalaujamas tiems piliečiams išskirti, nustato Prancuzų 1791 m. konstitucijos III dalis I skyriaus II skiltis: „Pirminiai susirinkimai. Rinkėjų skyrimas". Platesnioji gi šiaip pilietybės ir šiaip piliečių — „citoyens Français" — sąvoka, į kurią įeina tiek „aktyvūs piliečiai", tiek visi kiti, neturį aktyvių piliečių kvalifikacijų ir tuo pačiu sudarą pasyvių piliečių kategoriją, — išdėstyta tos konstitucijos I daly: „Konstitucijos garantuojamieji pagrindiniai nuostatai", ir II dalyje: „Apie karalystės padalinimą ir piliečių būklę".

Šita senesnioji demokratinė srovė ilgai viešpatavo demokratijoje, bet nuo antrosios XIX amžiaus pusės pradėjo pamažu nusileisti naujesniąjai srovei, kuri iškėlė visuotinio balsavimo obalsį, kaip subjektyvinės balsavimo teisės logingą išvadą. Tačiau senesnioji srovė, kad ir nusileisdama, vis dėlto iš dalies savo principą sugebėjo ilgai išsaugoti net ten, kur laimėjo visuotinio balsavimo nuostatas. Būtent ligi XX amžiaus, o iš tikrųjų, išskyrus nežymias išimtis, ligi Didžiojo Karo, visur ten, kur buvo priimtas ir net tvirtai nusistovėjęs visuotinio balsavimo principas, iš to balsavimo, tad iš teisinės tautos, galinčios per savo daugumą tautos suvereninę valią reikšti, buvo išskirtos... moterys, sudarančios kiekvienoje tautoje ir kiekvienoje gyvojoje kartoje piliečių bent pusę. O net ir šiandien kaip tik toji demokratinė valstybė, kuri XIX amžiuje stovėjo kovos už visuotinį balsavimą priešaky ir kuri giriasi praktikuojanti tą „visuotinį balsavimą" jau nuo 1848 m., būdama šiuo atžvilgiu pavyzdžiu kitoms valstybėms, — Prancuzija, Europos demokratijos seniorė, — iš savo teisinės tautos moteris tebeišskiria. Kol yra palaikomas nors tiktai moterų iš teisinės tautos išskyrimas, tol senesnioji srovė demokratijoje dar nėra išmirusi, nes moterų išskyrimas kaip tik kvalifikacijų principu remiasi: manoma, kad esą kvalifikacijų tautos valiai reikšti turį tiktai vyrai, bet ne moterys, kaip šiai socialinei funkcijai neva netinkamos.

Pagaliau šita socialinės funkcijos ir kvalifikuotos teisinės tautos srovė, kuriai doktrinoje ir mūsų Esmein pritaria, pastaraisiais laikais rodo palinkimo atgimti kai kuriose moderninėse t. vad. radikalinio demokratijos sparno koncepcijose, su tuo nuo senosios tos koncepcijos formos skirtumu, kad kvalifikacijos yra griežtai pertvarkomos: kaip tik tai, kas seniau buvo laikyta politiniam balsavimui cenzu, čion yra laikoma diskvalifikacija, vadinasi — pašalinimo iš teisinės tautos pagrindu, o tai, dėl ko pirma būdavo pašalinama, čion dabar laikoma kaip tik tikriausia kvalifikacija (pav. taip vadinamųjų Rusų „eserų" politinė programa, taip pat mūsų kairiųjų arba revoliucinių liaudininkų programa: turtas ir dalyvavimas buržuazijoje laikomi politinės diskvalifikacijos pagrindu.

Be to, tenka pareikšti, kad šita socialinės balsavimo funkcijos ir tarnybinės teisinės tautos srovė žymiai paveikė imperatyvinio renkamųjų atstovų mandato panaikinimą. Tad ji kaip tik geriausiai yra suderinta su Didžiosios Prancuzų Revoliucijos įkurtu reprezentaciniu demokratiniu valdymu. Nes jeigu teisinė tauta arba jos dauguma, išrinkdama atstovus valstybės valdžiai vykdyti, neturi jokios subjektyvinės teisės į rinkimus bei jų išdavas ir tiktai pavaduoja tęstinę tautą, išrinkdama jos, o ne savo, atstovus, tai, atlikusi tą tautos tarnybos funkciją, ji neturinti jokio titulo kištis į išrinktųjų tautos atstovų veikimą. Išrinktieji atstovai yra ne jai, bet visai tęstinei tautai, tad rinkikų daugumos valia negalinti juos varžyti; juo labiau atstovai nesą agentai tų tam tikros apygardos rinkikų, kurių balsais jie yra išrinkti; jei jie neatstovaus teisinės tautos daugumai, tai juo labiau jie neatstovausią kuriai nors vienai rinkimų apygardai. Šiais kaip tik samprotavimais yra pagrįsta demokratinio reprezentacinio valdymo teorija, nepripažinanti jokio teisinio ryšio tarp balsavusių (išrinkusiųjų) ir išrinktųjų atstovų ir griežtai neigianti mandatą.

a. Socialinės funkcijos ir jos padarinių aiškinimas pas Esmein'ą.

Esmein šitaip suriša socialinės balsavimo funkcijos koncepciją su klasikinės reprezentacinės demokratijos principais:

„Priimant tautos suverenumo principą — kuriems asmenims turi būti pripažinta politinio balsavimo teisė? Šiuo atžvilgiu nuo XVIII am-

žiaus varžosi dvi koncepcijos, kurių kiekviena turi savo gynėjų". (Op. cit. I t., 354 pusl.).

Išdėstęs subjektyvinės balsavimo teisės koncepciją, kuriai jis pats nepritaria, jis toliau šitaip sako: „Antroji koncepcija politiniame balsavime mato ne individualinę ir absoliutinę teisę, susijusią su pačia žmogaus esybe ir savaime priklausiančią kiekvienam tautos nariui, — bet socialinę funkciją. Ji savaime išplaukia iš mūsų pareikštos idėjos, sulig kuria tautos suverenumas nėra skaldomas tarp tautos narių, bet lieka nedalomu ir neperleidžiamu pačios tautos privalumu (atributu) nuolatiniame jos besikeičiančių kartų plėtimesi. Tad žmonės, kurie įvairiais šio plėtimosi laikais vykdo politinio balsavimo teisę, iš tikrųjų veikia ne savo, bet jų atstovaujamos tautos vardu, tautos, kurios jie yra reprezentantais. Tuo pačiu jie kaip tik atlieka funkciją. Be abejo iš paties tautos suverenumo principo seka, kad visi piliečiai pačiu savo pilietybės faktu yra šiai pagrindinei funkcijai skiriami, nes iš anksto, einant kuriuo nors aprioriniu nusistatymu, susiaurinti šios funkcijos vykdymas naudai kurios nors vienos ypatingos piliečių klasės — tai iš tikrųjų būtų lygu paties suverenumo sukoncentravimui tos privilegijuotos klasės ribose. Tačiau šis vykdymas yra reikalingas tam tikrų piliečio sugebėjimų („capacite suffisante"), nes kitaip jis būtų nesuderinamas su viešuoju reikalu. Todėl šiose ribose įstatymas gali nustatyti šiai funkcijai vykdyti sąlygas. Jis gali pavyzdžiui uždrausti tą funkciją moterims; principų atžvilgiu tai yra visai teisėta, nes istorinė žmonijos evoliucija padarė moterų politinius gabumus labai abejotiniais, kai iš kitos pusės ji jas yra ypatingai gerai paruošusi šeimos funkcijoms vykdyti; jisai gali vyrams balsavimo funkcijos vykdymą aprėžti tam tikru subrendimo amžiumi, nuolatinės gyvenamosios vietos turėjimu, tam tikro laiko išgyvenimu vietoje; jis gali nuo balsavimo pašalinti nusmerktuosius teismo sprendimu arba suterštosios garbės žmones; jisai gali tėvynės vardu ir pasiremdamas tėvynės reikalais sustabdyti balsavimo vykdymą tikrosios tarnybos kariams; pagaliau, jei tai būtų pripažinta naudinga, jisai gali padaryti balsavimą priverstiniu. Tada visa tai yra visiškai loginga — tai yra išvados, griežtai priešingos toms, kurios reikėjo padaryti iš priešingosios (vadinasi — subjektyvinės balsavimo teisės) koncepcijos. (Esmein, op. cit., VII laida, I tomas, 367—368 pusl.).

Pats Esmein, kaip mes jau iš šios citatos matome, socialinės funkcijos principu pateisina tiktai tokius balsavimo teisės aprėžimus, kurie yra pagristi kuriomis nors individualinėmis pašalinamų nuo balsavimo asmenų kvalifikacijomis, kaip amžius, lytis, garbė, baustinumas, gyvenamoji vieta ir pan. Tam tikrų socialinių kategorijų ir grupių išskyrimą cenzo kriteriumu jis atmeta (tačiau moterys, kurias ijs kaip tik išskiria, tam tikru atžvilgiu gali būti laikomos ir socialine žmonių kategorija). Kiti šios koncepcijos šalininkai pasinaudoja socialinės funkcijos ir kvalifikacijų principu kaip tik tam tikroms socialinėms kategorijoms ir grupėms išskirti.

b. Socialinės funkcijos ir kvalifikacijų principas dešiniajame ir kairiajame demokratijos sparne.

Charakteringa yra palyginti, kaip tos srovės šalininkai dviejuose priešinguose socialiniuose demokratijos, taip sakant, ašigaliuose ar sparnuose, įvertindami socialines kvalifikacijas tautos valiai reikšti arba kitaip sakant socialinei politinio balsavimo funkcijai vykdyti, prieina griežtai priešingos išvados. Iš vienos pusės mes paimsime buržuazinį sparną Didžiojoje Prancuzų Revoliucijoje, iš kitos — tą socialistinį valstietiškai-proletariškąjį sparną Rusijos Revoliucijoje, kuris, sutikdamas su komunistais dėl siekiamos anarchijos idealo ir priimdamas sovietinį režimą paskutiniam pasmerktos mirti valstybės laikotarpiui, per kurį toji valstybė turinti įgyvendinti ūkio socializaciją ir tuo paruošti kelią socialistinei anarchinei visuomenei, — liko ištikimas reprezentacinės demokratijos principui, tuo skirdamasis nuo komunistų-bolševikų ir jų priimtojo priešdemokratinio partinės diktatūros metodo; tas sparnas — tai mūsų aukščiau tekste paminėti Rusijos t. vad. „kairieji eserai" (kairieji socialistai-revoliucionistai), kuriems savo politiniu nusistatymu giminingi yra ir mūsų t. vad. kairieji ar revoliuciniai liaudininkai (jaunime „aušrininkais" vadinami).

Vieni — buržuazinio socialinio sparno demokratai, kuriems rūpėjo privatinio intereso ūkis ir kapitalistinė ekonominė santvarka palaikyti, tam socialiniam tikslui sunaudojus valstybės valdžią, laikė kvalifikuotais piliečiais suverenines tęstinės tautos valiai reikšti savininkus, kuriuos vienus ir siūlė sunaudoti socialinei politinio balsavimo funkcijai:

„Tikėti, kad žmogus, neturįs nuosavybės, pasirinktų tai, kas tikrai yra gera, prieš tai, kas tiktai gera atrodo, ir kad jis vadovautųsi pastoviais ateities reikalais, nepasiduodamas viliojančiai laikinųjų šios valandos interesų pagundai, būtų galima tiktai tada, kai mes būtume tikrai įsitikinę, kad tai žmogus tvirtai nusistovėjusių ir labai gilių principų; bet tai išimtis. Jei jūs be jokių rezervų suteiksite politines teises žmonėms, neturintiems nuosavybės, ir jei tie žmonės kada nors sėdės įstatymų leidėjų suoluose, jie ims varyti neatsakingą agitaciją arba leis tokiai agitacijai plėstis, nebijodami jokių jos pasekmių, jie prekybai ir žemės ūkiui uždės arba leis uždėti pragaištingus mokesčius... Socialinėje būklėje yra savininkų valdomoji šalis, šalis gi, kurią valdo ne savininkai, yra laukinėje gamtinėje būklėje" (Esmein'o cituojamoji žinomojo Konvento nario, atstovo de Boissy d'Anglas pranešimo ištrauka; tai buvo pranešimas dėl konstitucijos projekto, skaitytos Konvento III metų messidoro 5 d. posėdy; ž. Esmein, op. cit., I t., 369—370 pusl.).

„Piliečiai, — kalbėjo 1791. VIII. 11. Tautos Susirinkime žymusis atstovas Barnave — kurie, neturėdami jokio turto, yra priversti nuolat dirbti savo betarpiškiems reikalams, tenkinti, negali įsigyti jokių žinių ir jokios proto šviesos tam, kad pajėgtų ką nors sąmoningai pasirinkti ir neturi jokio ryškaus intereso viešajai socialinei tvar-

kai palaikyti". (Cituota Esmein'o, op. cit., I t., 369 pusl.). Žodžiu — socialinį solidarumą ir istorinį tęstinumą, kurie riša žmones į visuomenę ir jungia praeitį su ateitimi, juntą tiktai savininkai. Jie vieni esą sociališkai ir istoriškai atsakingi, tad je vieni tinką tautai atstovauti ir jos valiai reikšti.

Griežtai priešingai tai interpretuoja rusų kairieji eserai. Kaip tik „savo" turtuose paskendę žmonės, savininkai, kurie savo turtuose, lyg privatinėse tvirtovėse, yra užsidarę savo privatiniu interesu, savo turtais išsiskyrę iš visuomenės ir siekią savo privatinės naudos, savo individualinio pelno, savo gerovės prieš viešąją gerovę, kaip tik jie esą laukiniai „homo homini lupus est", nejuntą solidarumo ir netinką socialinei tautos atstovavimo funkcijai. Tų žmonių grupė, kapitalistinė buržuazija, pažįstanti tiktai savo klasinį solidarumą esamai privatinio intereso ūkio netvarkai palaikyti ir priešintis tautos eigai į geresnę, šviesesnę ir laimingesnę ateitį; ji kaip tik priešinantisi socialinės santvarkos tobūlinimo ruošimui, socialinei reformai ir pažangai. Tai esąs smurto ir regreso veiksnys. Ateities rengimo ir kūrybos socialinis veiksnys, — tasai, kuris turi savy kvalifikacijų tautos žmonijos evoliucijai atstovauti ir istorinį tęstinumą reikšti, — tai esą kaip tik darbo, o ne turto, žmonės, — proletariatas ir darbo valstiečiai (esą ypač Rusijos valstiečiai, kurie dar esą išlaikę kolektyvistinio turto naudojimosi formas). Smerkdami bolševikų vykdomąją partinę diktatūrą, „jakobinizmą" ir smurto bei teroro metodus, bolševikų taikomus tai pačiai kapitalistinio smurto buržuazijai, kaip iš kitos pusės smerkdami vėlesnį bolševikų ūkiškąjį nusileidimą smulkiajai buržuazijai („Nepą"), — kairieji eserai siūlo sovietų santvarką pagrįsti demokratiniu organizaciniu principu ir tikisi sunaudoti ją ūkio socializacijai, kurios padariniu būsianti laisvoji anarchinė arba socialistinė demokratija. Tačiau protestuodami prieš bolševikų metodus, jie atmeta ir dešiniųjų socialistų palaikomą „buržuazinę" visuotinio balsavimo demokratiją — bent tam laikui, kai dar didžioji ūkio socializacijos ir valstybės likvidavimo reforma nėra baigta. Jųjų tam laikui numatomoji demokratija turi būti demokratija reprezentacinė, kurioje socialinė tautos atstovavimo funkcija turi tekti kvalifikuotajai tautos daliai — darbo, o ne turto, žmonėms. Jie tą demokratiją vadina „darbo demokratija" („trudovaja demokratija"); tiktai įgyvendinus ūkio socializacijos reformą „darbo demokratija" būsianti pakeista visuotine socialistine demokratija.

Eserų „darbo demokratija" tuo reiškiasi, kad joje politinės teisės pavedamos tiktai „darbo žmonėms"; buržuazijos nariai sudarysią joje tai, kas Prancuzų 1791 m. politinėje sistemoje gali būti pavadinta „pasyviais piliečiais" arba ką Romėnai apibūdindavo terminu „civitas sine suffragio": vadinasi — jie naudosis pilietinėmis teisėmis ir nebus teroro objektu, bet neturėdami kvalifikacijų suvereninės tautos valiai reikšti — nedalyvaus politinėje galioje.

„Rusijos dešinieji eserai ir menševikai — sako kairiųjų eserų organas — taip pat Vakarų Europos Antrojo Internacionalo partijos iki šiol mano, kad obalsio „visa valdžia — sovietams" įgyvendinimas būtinai tu-

rėsiąs vesti į revoliucijos nusigyvenimą ir iširimą. Tačiau Roza Liuksemburg buvo tiesi. Sovietų valdžios principas, griežtai atmetąs buržuazinę demokratiją, lygiai griežtai atmeta buržuazinio jakobinizmo tradicijas. Tai buvo naujojo pereinamojo iš moderninės į socialistinę demokratiją valdžios tipo forma. Tai buvo darbo demokratijos principo įgyvendinimas". Ir kitoje vietoje: „Iš bolševistinės diktatūros analizo ir kritikos mes darome ne tą išvadą, kurią linksta daryti dešiniųjų socialistų dauguma — ir nuo kurios, dėja, neužtenkamai aiškiai atsirubežiavo Roza Liuksemburg, — būtent mes prieiname ne buržuazinės demokratijos dėsnių neliečiamybę pereinamajame revoliucijos laikotarpy, bet visiškai kitą išvadą: prieš tą buržuazinę demokratiją, lygiai kaip ir prieš partinę diktatūrą, — mes iškeliame darbo demokratiją, kaip perduodamąją instanciją į socialistinę demokratiją. Tiktai pastaroji — socialistinė demokratija, atstačius formalinį visuotinumo ir teisinės kiekvieno piliečio lygybės principą, padarys jį tikru ir suteiks jam naująjį sociališkai — politinį turinį" (abi citatos mano paimtos iš B. D. Komkovo straipsnio: „Darbo demokratijai apginti", patalpinto kairiųjų eserų straipsnių, medžiagos ir atsiminimų" rinkiny „Puti Revoliuciji" — „Revoliucijos keliai", leidinys „Skify", Berlynas, 1923 m., 74 ir 75 pusl.).

Kai griežtoji buržuazinė reprezentacinės demokratijos socialinė srovė linksta pavesti teisinį tautos reprezentavimo titulą turto žmonėms (turto cenzas, turto kvalifikacijos), tai griežtoji socialistinė tos demokratijos srovė linksta tai pavesti darbo žmonėms (neturto cenzas).

6. Subjektyvinės teisės srovė—visuotinio ir lygaus balsavimo demokratija.

Antroji, jaunesnioji demokratijos srovė, kuri konstruoja politinį balsavimą (tautos valios reiškimą), kaip piliečių subjektyvinę teisę, iš viso yra labiau palinkusi į tiesioginį demokratinį valdymą; tarp kito ko ji nėra tiek priešinga reprezentacinės demokratijos pasmerktajam imperatyviniam mandatui, kuris reiškiasi rinkikų kišimusi į išrinktųjų veikimą. Tačiau ypatingai charakteringa yra tai srovei visuotinio ir lygaus balsavimo principas, kurio ji tvirtai laikosi ir kuris sudaro jos mokslo politinę dogmą.

Šis principas jos yra iškeliamas ir ginamas šiais samprotavimais. Kaip jau esu sakęs — ši pažiūra į tautos valios reiškimą arba politinį balsavimą nebūtinai remiasi Rousseau suvereninio žmogaus principu. Tiesa — šis Rousseau principas be abejo veda į balsavimo teisės sąvoką, į visuotinį ir lygų balsavimą ir į tiesioginį, o ne reprezentacinį, valdymą. Bet ji gali remtis ir iš tikrųjų remiasi ir kitokiais sumetimais, kurie

yra klasikinės demokratijos doktrinos sąvokų ribose ir prisitaiko ir reprezentacinės demokratijos konstrukcijai.

7. Visuotinis ir lygus balsavimas, kaip demokratinės lygybės arba teisės į lygybę išdava.

Būtent — sako šios srovės šalininkai klasikinės doktrinos mokinių tarpe — tautos valios reiškimas piliečių balsavimo išdavomis tikrai sudarą tautos tarnybą (funkciją). Tai esą tiesa. Bet esą ir tai tiesa, kad kiekvienas pilietis turįs toje tautos tarnyboje (socialinėje funkcijoje) dalyvauti ir kad tai sudarą jo subjektyvinę teisę, būtent teisę dalyvauti tautos valios reiškime. Toji teisė sudaranti tiesioginę demokratijos individų lygybės išvadą. Jei demokratijoje, kurios principas yra grynai kiekybinis, kiekvienas individas yra lygus kiekvienam kitam individui, kaip lygūs yra vienetai aritmetikoje (1=1, vienas negali būti nei didesnis nei mažesnis už 1), tai tautos valiai reikšti negalį būti nei geresnių nei blogesnių individų, nei labiau nei mažiau tinkamų; visi tinką vienodai. Toji kiekybinė lygybė esanti tiesioginė teritorinės tautos konstrukcijos išdava. Jei tauta yra grynai teritorinė, jei vienintėlė dalyvavimo tautoje žymė yra žmogaus ryšys su tam tikra teritorija, jei jokie kiti požymiai, kurie skirsto žmones, tautos atžvilgiu nieko nereiškia, nes į tautą įeiną visi teritoriniai žmonės, tiek blondinai tiek briunetai, tiek išmintingieji ir mokyti tiek kvailiai, tiek geri tiek blogi, tai šitokios teritorijos tautos valiai reikšti visi jos nariai lygiai tinką ir jokių kvalifikacijų nustatyti nesą galima; reikia nustatyti ne filosofų, ne kažkokių rinktinių vyrų, bet tautos valia ir nusistatymas, tos tautos, kurioje be filosofų yra ir labai žemo proto žmonių ir kuri apima visus teritorijoje; vienintėlė kvalifikacija, tai teritorinis balsuojančio požymis; o šita kvalifikacija visus lygiai palyti ir jokio skirtumo tarp dviejų, trijų, dešimties ir tūkstanties teritorinių individų nenustato.

Grynai kiekybinė atominė lygybė, teritorinės tautos suverenumo pasekmė, — štai esąs principas, kuris teisiškai reiškiąsis kiekvieno piliečio teise į lygybę, tad ir kiekvieno subjektyvine teise atstovauti tautos valiai arba tiksliau sakant dalyvauti tam atstovavime, dalyvauti reprezentaciniame balsavi-

me už tautą. Be abejo — tautos valia esanti nustatoma daugumos balsais. Kadangi balsuojant tautos valiai pareikšti ne kiekvienas balsas, bet tiktai sutampančių balsų dauguma turėsianti sprendžiamos reikšmės, tai esą, žinoma, nei vienas balsuojančiųjų negalįs reikalauti, kad kaipo tik jo balsas, kaip tik jo pareikštoji valia ar nusistatymas būtų laikomas tautos balsu, valia ar nusistatymu; tad niekas neturįs teisės į pačią tautos valią, į balsavimo išdavas: tai būsią sprendžiama daugumos kriteriumu; bet lygybės dėsniu kiekvienas turįs teisės reikalauti, kad jo balsas svertų ne mažiau ir ne daugiau, kaip kiekvieno kito balsas, kitaip sakant veiktų daugumą, svertų daugumos sudaryme; kiekvienas gi balsas šiaip ar taip daugumą veikia. Jei pavyzdžiui turėsime galvoje absoliutinę daugumą, tai kitoks skaičius ją sudarys, kai iš viso balsuojančių bus 40 ir kai jų bus 50; iš 49 daugumą sudarys 25, o iš 50 ją sudarys tiktai 26; tad jei esant 50 piliečių mes iš vieno atimsime balsą, tai mes tuo pačiu 25 balsams suteiksime tokią galią, kokios jie nebūtų turėję, jei būtų leista balsuoti tam vienam išskirtąjam (penkiasdešimtąjam).

Tad ši subjektyvinė balsavimo teisė šiomis pažiūromis sudaranti ne teisę į balsavimo išdavas, į pačią tautos valią, bet subjektyvinę teisę d a l y v a u t i tautos valios reiškimo funkcijoje, t e i s ę v e i k t i d a u g u m o s s u d a r y m o p r o c e s ą, kaip didžiosios demokratinės t e i s ė s į l y g y b ę elementas. Tos teisės ekspozitūra — v i s u o t i n i o i r l y g a u s b a l s a v i m o p r i n c i p a s. O tai reiškia, kad einant šios srovės mokslu — teisinė tauta (išskyrus kūdikius, nesubrendusius, bepročius, idiotus ir tuos, kurie dėl psichinio nesubrendimo ar trūkumų iš viso nei tautos nei jokios kitos sąmoningos tikslingos valios viešųjų reikalų srity reikšti negali) turinti sutapti su pačia gyvąja piliečių karta. Tad čion išvengiamas tas teisinės tautos dirbtinumas, kurį prieina senesnioji srovė, apręždama ją ypatingomis kvalifikacijomis. Čion — tiesioginio ir lygaus balsavimo demokratijoje — principiškai jokių kvalifikacijų tautos valiai reikšti nėra ir teisinė tauta yra toji pati gyvoji karta, išėmus iš pastarosios tiktai nesubrendusius ir iš viso dėl tam tikrų trūkumų netinkamus valiai reikšti elementus.

8. Socialinis abiejų srovių įvertinimas.

Skirtumas, kaip matome, tarp šių dviejų klasikinės demokratijos srovių yra gana ryškus. Tų srovių pirmoji — socialinės balsavimo funkcijos srovė — būtų galima pavadinti „1789 m. demokratija" arba „Didžiosios Prancuzų Revoliucijos Demokratija" (nes charakteringiausias visam Didžiosios Revoliucijos ideologiniam veikalui buvo pirmojo Tautos susirinkimo arba „1789 m. žmonių" idėjinis darbas); antroji — subjektyvinės balsavimo teisės—srovė būtų galima pavadinti „visuotinio balsavimo demokratija". Pirmoji srovė buvo ypatingai sunaudojama buržuazijos socialiniems tikslams demokratiniame judėjime, antroji perkelia politino svorio centrą į neturtingus ypač t. vad. darbo žmonių (plačiąja prasme) skaitlingus sluogsnius, kurie moderninėje kapitalistinėje socialinėje santvarkoje sudaro smulkiąją buržuaziją, ūkininkiją (valstiečius), įvairias percinamąsias socialines klases ir proletariatą. Tačiau iš besilaikančio demokratijos proletariato, pakeičiant senus kvalifikacijų kriteriumus naujaisiais ir griežtai seniesiems priešingais, ima kilti mėginimai atgaivinti pirmąją srovę panaudojus ją prieš buržuaziją, būtent jai, buržuazijai, iš teisinės tautos išskirti (žiūrėk aukščiau — Rusų kairiųjų „eserų" pažiūros šiuo klausimu). Vis dėlto abi šios srovės tilpo klasikinėje demokratinėje doktrinoje.

Hauriou pažiūra į visuotinį ir lygų balsavimą, kaip individualinio suvereninio valdžiai pritarimo ar nepritarimo aktą.

Ypatingais sumetimais paremia subjektyvinės politinio balsavimo teisės principą Hauriou, kurio demokratinės doktrinos įdomią konstrukciją mes kiek žemiau tiksliai pažinsime. Jis priklauso tai, jei galima taip pavadinti, reformuotos demokratijos doktrinai, kuri iš vienos pusės mėgina nustatyti kompromisą tarp Rousseau ir klasikinės Didžiosos Revoliucijos koncepcijų ir iš kitos pusės vietomis šiek tiek nusileidžia naujoms visuomeninėms pataisoms į individualistinę demokratijos konstrukciją („sociokratija"). Politinį balsavimą (rinkimai, referendumas) Hauriou laiko ne imperium'o aktu, kurio jis piliečių masei ar tautai nepripažįsta ir kartu nelaiko suverenumo išdava ar elementu, bet — imperiumui pritarimo ar nepritarimo aktu, kuriame jis mato kaip tik suverenumo reiškimąsi, tą suverenumą grynai individualistiškai konstruodamas.

Štai jo žodžiai: „Eina ginčas apie tai, ar politinis balsavimas yra individualinė teisė ar socialinė funkcija, ir gana skaitlingi yra socialinės funkcijos tezės šalininkai. Kadangi mes balsavimą laikome pritarimo

galia („pouvoir d'assentiment") vykdymu, tai pati tos galios esmė verčia mus pasisakyti individo subjektyvinės teisės naudai. Pritarimas yra aktas asmeninis, sąžinės laisvės apsireiškimas; kiekvienas žmogus turi teisės pritarti arba nepritarti jam padarytam pasiūlymui arba net jam taikomam liepimui. Kadangi valstybės valdiniai yra laisvi žmonės, tai valstybėje kiekvienas valdinys turi teisės bet kuriam valdžios aktui pritarti ar nepritarti; jis gali būti neatsižvelgiant į jo atsisakymą pritarti, priverstas pasiduoti, bet vis dėlto jis turi teisės nepritarti. Tai yra suvereninis jo sąžinės aktas...

Šis individualinis pritarimo suverenumas — tai yra ne kas kita, kaip tautos suverenitetas, nes ir pati tauta — tai tiktai tebegyvenančių individų visuma — jie visi su visomis idėjomis ir institucijomis, glūdinčiomis tų individų sąmonėse ir instinktuose. Galų gale — tautos suverenitetas, ar mes jį žiūrėsime tautos narių visumoje ar kiekviename jų skyrium, turi tą pačią esmę, būtent tai yra tiktai suvereninė galia dalyvauti valdžioje reiškiant pritarimą...

Tačiau nereikėtų, kaip kartais daroma, manyti, jog individualistinė koncepcija galinti būti išaiškinta tiktai Rousseau visuomenės sutarties doktrinos sąvokomis; toji doktrina galėjo veikti Konvento narių sąmonę, bet mūsų sąmonės ji nebeveikia. Šiandien mes suprantame, kad nors visuomenė nėra valingo akto padarinys ir nėra sutartimi įsteigta, vis dėlto turi būti konstatuotas faktas, kad visi visuomenės elementai randasi individų sąmoningoje ir nesąmoningoje psichikoje, nes nėra ir negali būti gyvos socialinės tikrenybės, kuri būtų už dabartinių esamų tautos narių sielų ribų...

Labai svarbu nustatyti, kad balsavimo teisė yra subjektyvinė asmens teisė, o ne socialinė funkcija, nes tai yra vienintėlis argumentas, kuris gali versti jį išplėsti į visus žmones, sugebančius viešuosiuose dalykuose reikšti savo pritarimą; jeigu politinis balsavimas būtų tiktai socialinė funkcija, tai balsavimo vieniems piliečiams suteikimas, o kitiems nesuteikimas pareitų nuo visuomenės arba, tiksliau sakant, nuo valdančiųjų; nebūtų buvę šiuo reikalu jokio teisingumo principo, jokio idealo, ir aistringi visuotinio balsavimo siekimai, kurių entuziastinė banga judino modernines demokratijas, nebūtų turėjusi jokios prasmės.

Tačiau iš to, kad balsavimas yra subjektyvinė asmens teisė ir kad jis tapo visiems pripažintas, kaip individualinis suverenumas, visiškai neseka, kad jis kartu nešąs ir politinė pareiga, kuria gali būti paremta balsavimo prievolė". (H a u r i o u — „Précis de droit Constitutionnel", Paris, Recueil Sirey, 1923 m., 628—630 pusl.).

9. Klasikinė demokratija yra reikalinga respublikiškos valstybės formos.

Pavesdama imperium'ą piliečių daugumai ir organizuodama jį, kaip teisinį (tautos valios reprezentacijos titulu), klasikinė demokratija savaime turi būti šalininkė respublikos.

Monarchinė valstybės valdžios forma turi jai būti nepriimtina. Nors pirmuoju žvilgsniu tai mums gali atrodyti nesuprantama arba bent daryti paradokso įspūdį — vis dėlto tai faktas, kad aprėžtoji monarchija yra labiau suderinama su prademokratiniu Rousseau mokslu, kad ir buvo jis pagrįstas kiekvieno individo suverenumu, negu su klasikiniu demokratiniu mokslu, perkėlusiu suverenumą iš individų į negalinčią betarpiškai veikti abstraktinę tęstinę tautą. Sakau — pirmuoju žvilgsniu rodosi, kad turėtų būti kaip tik priešingai. Bet kai mes tiksliau pažinsime išvadas, kurias Rousseau darė iš Bendrosios Valios principo ir ypač jo pažiūros į įstatymų leidimą, kaip vienintėlę suverenumo reiškimosi sritį, ir į valdymą arba administraciją, kaip jo nuomone priklausomą grynai įstatymų vykdymo sritį, kurioje todėl Bendroji Valia, sykį pasireiškusi įstatyme, nebeturinti ką veikti ir kuri dėlei to pavedama ne suverenui, bet tautos įstatymo agentams, tai mes suprasime, kad Rousseau valstybės valdžios konstrukcijoje monarchinė forma yra galima; tiesa — tai jokiu būdu nebus absoliutinė monarchija, bet tiktai tokia, kurioje piliečiams betarpiškai leidžiant įstatymus valdymo funkcija įstatymų ribose, kaip įstatymų vykdymas, yra karaliui pavesta.

Šia prasme konstitucinė monarchija, ypač toji jos forma, kuri vadinama demokratine monarchija, yra artimesnė Rousseau, negu klasikinės demokratijos, sąvokų. Ir patys pirmųjų klasikinės demokratijos sąvokų kūrėjai „1789 m. žmonės" Prancuzų Revoliucijoje, palikdami pirmojoje demokratinėje Prancuzijos 1791 m. konstitucijoje karalių, darė tai kaip tik sąryšy su Rousseau pažiūromis į įstatymą leidžiamosios ir „vykdomosios" galios ar funkcijos esmę, dar nevisiškai atsipalaidoję nuo jų pačių reformuojamų Rousseau sąvokų įtakos.

Klasikinė demokratija, ypač dar jos konstruktyvinėje valdžios funkcijų suskirstymo formoje, yra aiškiai respublikoniška. Ji valdžios aktams ir iš viso imperium'ui yra griežtai reikalinga teisinės tautos daugumos titulo, pasireiškusio balsavimu bent per rinkimus antrinei veiklios valdžios reprezentacijai sudaryti. Karalius (valdovas, monarchas), kuris to titulo neturi ir jo veikimo savaime išvengia, užimdamas sostą paveldėjimu ir būdamas visiškai neatsakingas, jokiu savo galios ter-

minu nesuvaržytas, klasikinės demokratijos sąvokose vietos sau rasti negali.

Esmein'o pažiūra į demokratijos nesuderinamumą su monarchija.

Šiuo reikalu Esmein šitaip pasisako: „Ar tautos suvereniteto principas yra teisės srity sutaikomas ir suderinama su bet kuria valstybės forma?

Kad jis visiškai harmonizuoja su demokratine respublika, tai savaime aišku: šita respublika — tai yra kaip tik to principo įgyvendinimas. Kadangi čion visos valdžios galios („tous les pouvoirs") yra jų vykdytojams pačios tautos, tiesioginiu ar netiesioginiu būdu, suteikiamos ir būtent suteikiamos tam tikram aprėžtam laikui, tai tautos suverenitetas čion niekuomet nenustoja veiklumo ir faktiškai periodiškai reiškiasi.

Lygiai taip pat aišku, kad tautos suvereniteto principas yra logiškai nesuderinamas su absoliutine ir paveldėtina monarchija. Tas principas, kaip žinome, remiasi tąja teze, kad visas suverenitetas glūdi tautoje; tuo tarpu absoliutinė paveldėtinė monarchija remiasi tąja mintimi, jog visas suverenitetas yra valdovo asmeny. Tarp šių dviejų principų būtų galimas tik vienas vienintėlis kompromisas: tai būtų pripažinimas, jog tauta, pirminė ir įgimtinė suvereniteto reiškėja, perdavusi jį tam tikram karaliui ir jo įpėdiniams".

Čion Esmein nurodo į kaip tik tokius kaikurių XVII ir XVIII amžiaus filosofų (Grotiaus, Wolffo) mėginimus interpretuoti monarchijos kilmę iš tautos suvereniteto jo perleidimo aktu, nes pasiremdamas suvereniteto įgimtinumu ir jo neperleidžiamumo dėsniu, suformuluotu dar paties Rousseau, — tuos kompromiso mėginimus atmeta, kaip nevykusias spekuliacijas.

Toliau jis išžiūri kitos rūšies mėginimus sutaikinti monarchija su demokratiniais valdžios titulais, besireiškiančius t. vad. konstitucinės monarchijos — ypač „demokratinės" konstitucinės monarchijos ir cezaristinės Napoleono I ir Napoleono III „plebiscitinės" Imperijos (bonapartizmas) — konstrukcijoje. Šitose kombinacijose jau nekalbama apie suvereniteto „perleidimą" iš tautos valdovui; valdovas čion laikomas tautos reprezentantu, veikiančiu tautos — suvereno vardu ir jo tarnyboje, lyg ypatingos rūšies valdininkas ar įsteigtosios valdžios organas, kuris, kad ir bevykdydamas kai kurias suvereniteto funkcijas, paties suvereniteto nebūtų įgyjęs. Tai yra Rousseau, Prancuzų 1791 m. konstitucijos, Belgų 1831 m. konstitucijos, bonapartizmo — kombinacijos. Esmein neginčija, kad išlaikymas monarchinės formos arba kai kurių jos pėdsakų agli kartais šiose kombinacijose būti faktiškai visai nekenksmingas ir ypač nekenkiąs demokratinei laisvei; šitaip jis konstatuoja, kad pav. Anglijoje, kuri išlaikė teisinę monarchijos formą, žmonės yra tiek pat laisvi, kiek jie yra laisvi Jungtinių Šiaurės Amerikos Valstybių respublikoje. Tačiau principų logikos atžvilgiu jis visas šias kombinacijas smerkia, kaip nevykusias.

„Klausimas, kurį aš nagrinėju, sako Esmein, yra šis: ar skelbiant konstitucijoje tautos suverenumą ir monarchinę valdžią, neįvedama į ją vieno kitam prieštaraujančių principų. Tai nėra tuščias žodžių ginčas, mokyklos disputas. Institucijos lygiai, kaip idėjos, turi savo logiką...

Bet kuris bandymas sutaikinti tautos suverenumą su monarchiją, man rodos, turi savy šią kliaudį. Tautos suverenitetas nesitenkina tuo, kad visos valdžios galios („pouvoirs") kyla iš tautos ir kad tauta pavedą kam nors tiktai jų vykdymą; jis taip pat numato, kad visi tie, kurie gavo vykdyti tas galias, yra atsakingi už tai, kaip jie jas įvykdė. Tai yra aiški aksioma: kiekvienas asmuo, vykdąs ne tą teisę, kurios principas yra tame asmeny, bet teisę, kuri priklauso kitam ir kurios tiktai vykdymas jam tapo pavestas, turi atsiskaityti su tos teisės šeimininku. Tačiau mes toliau pamatysime, kad tiesioginė ir formalinė atsakomybė tiek baudžiamąja tvarka, tiek atšaukiant galios pavedimą, — beveik niekuomet nėra praktikuojama prieš tuos, kuriems deleguojama suvereniteto galių vykdymas, ir net dažniausia būtų kenksminga. Tautos atstovams yra tiktai viena tikra atsakomybė, tiesa — netiesioginė, bet visiškai reali: tai yra toji, kuri seka iš jų galios aprėžimo tam tikru termininiu laiku. Tasai, kurio galia yra aprėžta tam tikru nustatytu terminu, kai tas terminas nėra per daug ilgas, ir kuris terminui išėjus, jei tada jo įgaliojimai nebus pratęsti, turi grįžti į paprastų piliečių eiles, galima tikėtis — nedrįs nesąžiningai tąja suteikta jam galia naudotis. O net, jeigu jis tai ir imtų daryti, tai vis dėlto jis tai galės daryti tiktai aprėžtąjį laiką. Laikinasis termininis visų neatšauktinų galių pavedimas — šitokia, rodos, yra naturali, beveik būtina, tautos suverenumo išdava: ir kad ši aiški ir pagrindinė taisyklė būtų veikli — reikalinga, kad funkcijų laikas būtų aprėžtas tam tikru terminu, kuris visais atsitikimais būtų trumpesnis, negu visas žmogaus gyvenimas lygi jo gyvos galvos. Tai išskiria bet kurią monarchiją, net elektyvinę, kurioje karalius yra renkamas ligi gyvos galvos".

Nurodęs toliau į demokratinių principų nesuderinamumą su kuria nors aristokratine valdžios santvarka, Esmein dar stato klausimą, ar nebūtų galima išgalvoti dar kitokios demokratijos kompromiso su monarchija ar aristokratija kombinacijos, tarp kito ko tokia kombinacija, kurioje suverenitetai — tautos ir valdovo — būtų galėję greta reikštis; tačiau ir tą kombinaciją jis atmeta, eidamas suvereniteto vieningumo ir neskaldomumo principu (E s m e i n, — op. cit., VII laida, I t., 299—308 pusl.).

10. Demokratinės a. teisėtos ir b. faktinės valdžios sąvoka.

Bet turint galvoje klasikinės demokratinės doktrinos nustatomą dvejopą tęstinės tautos reprezentaciją — per gyvąją piliečių kartą ir per teisinę tautą, kurių kiekviena tą reprezentaciją atlieka per savo daugumą, — reikia pastebėti, kad klasikinės doktrinos sąvokomis t e i s i n i s d a u g u m o s im-

periumo titulas — daugumos reiškiamoji tautos valia — iš viso negalįs būti peržengtas ir aprėžiąs bet kurią valdžią. Jis aprėžiąs net tokią valdžią, kuri demokratiniu mokslu laikoma „faktine“, o ne teisėta valdžia. Nes demokratinė doktrina, nustatydama teisinius valstybės valdžios konstrukcijos pagrindus, tuo pačiu nustato ir valdžios klasifikaciją dviem rūšimis ar kategorijomis: valstybės valdžia esanti arba a. teisėta, vadinasi — sutvarkyta demokratiniais principais, arba b. faktinė, vadinasi — vykdanti imperiumą nesilaikydama tų principų.

Būtent — teisėta esanti tokia valdžia, kuri savo konstrukcijoje ir veikime remiasi teisiškai organizuotais daugumos nusistatymui reikštis keliais. Kitaip sakant — kad valstybėje jos valdžia būtų demokratine prasme teisėta, reikalinga netiktai, kad ji faktiškai atitiktų daugumos nusistatymą, bet kad būtų sudaryta tam tikroji forma, kurioje tas nusistatymas galėtų tvarkingai reikštis ir reikalui esant galėtų būti patikrintas; dar kitaip sakant — reikalingas teisiškas daugumos nusistatymo diagnozas, kurio išdavos veiks valdžią ir tvarkys patį imperiumą. Tas teisiškai organizuotas daugumos nusistatymui reikštis kelias arba daugumos nusistatymo reiškimosi forma ar jo diagnozas—tai ir yra tautos reprezentantės, žinoma — organizuotos teisinės tautos, o ne gaivališkos visos gyvosios kartos, balsavimas.

Tad klasikiniu demokratiniu mokslu — demokratinė teisėta valdžia yra ta, kuri yra pagrįsta teisinės tautos balsavimo išdavomis, nustatant tas išdavas balsų daugumos kriteriumu. Štai, tikroji „teisėtos“ demokratinės valstybės valdžios formulė.

Valstybės valdžia, kuri tuo nėra pagrįsta, esanti ne teisėta, bet faktinė.

Šiuo remiasi ir tvirtai demokratinėję praktikoje nusistovėjusi tezė, jog tie nauji ar savo struktūra ir pavadinimu ar savo personaliniu sąstatu valdžios organai, kurie įsikūrė ir ėmė valdyti įvykus perversmui ar revoliucijai arba besisteigiant naujajai valstybei, sudarą faktinę ir laikinąją valdžią. Tų „laikinųjų“ valdančiųjų sudaryta valdžia virsianti „teisėta“

tiktai tada, kai ji bus patikrinta tautos balsavimo išdavomis arba, kas yra vistiek, kai jos „laikinieji“ organai bus pakeisti organais (arba bent naujų personaliniu sąstatu), kilusiais iš balsavimo išdavų.

11. Bet kurios valdžios titulas esąs masinis gyvosios kartos nusistatymas.

Tačiau — tomis pačiomis demokratinėmis sąvokomis — iš tikrųjų ir bet kuri faktinė valdžia remiantisi tarp kito ko ir daugumos nusistatymu, ją palaikančiu, nors ir neturinčiu teisinių kelių ar metodų reikštis. Tai liečią bet kurią tironų, uzurpatorių, visokio plauko diktatorių, despotų, kad ir buv. Turkų sultono ar buv. Rusų caro — valdžią. Visos šitos valdžios, kurios jokios teisinės tautos nepripažįsta ir jokiais balsavimais daugumos nusistatymui (tautos valiai) patikrinti nesiremia, nes iš viso tokių balsavimų nedaro ir daryti neleidžia, esančios galimos tiktai todėl, kad gyvoji tautos karta prieš jas nesukyla ir kad galų gale jos atitinka gyvosios kartos nusistatymą. Galų gale tikroji ir pati pirminė jėga, slopinanti visas kitas išvestines jėgas, glūdanti žmonių masėje, — jų masiniame skaičiuje. Jokia jokio caro valdžia neišsilaikytų, jei masė jai geruoju nepasiduotų.

Šia prasme teisinis imperiumo titulas — tautos valia — esąs taikintinas bet kuriai valstybės valdžiai (teritorinei valdžiai) ir jokia valdžia, joks imperiumas — negalįs nuo jos atsipalaiduoti ir tapti laisvas. Tai esą tautos suvereniteto padarinys, lyg gamtiškai aprėžiąs socialinį valdžios fenomeną.

Skirtumas, tiesa — svarbus, tik tame, kad teisinis valdžios titulas — tautos valia — teisėtos valdžios atžvilgiu glūdįs teisinės tautos daugumos valioje, pasireiškiančioje balsavimo išdavomis, o faktinės valdžios atžvilgiu jis glūdįs gaivalinės gyvosios kartos masiniame nusistatyme. Bet vis dėlto, kaip jau buvome aiškinę, galų gale ir teisinės tautos daugumos valia semianti (skolinanti) savo jėgą tame pačiame šaltiny: gyvosios kartos masiniame nusistatyme, kuris suvereniniu gaivališku sukilimu galėtų nugriauti ir visą teisinės tautos konstrukciją. Tad pagaliau šiame *masiniame nusistatyme esanti tikroji imperiumo paslaptis*, *valstybės valdžios galios šaknys*. „Da ist der Hund begraben“.

Tas masinis gyvosios tautos kartos nusistatymas, palaikąs iš tikrųjų kiekvieną valdžią, — tiek faktinę valdžią, tiek teisėtos valdžios pagrindą — teisinę tautą, palaikąs ta prasme, kad jam nesant bet kuria valdžia tuojau griūtų, — tai esąs, žinoma, ne visų gyvąją kartą sudarančių individų, bet žymios daugumos — didžiausiojo ir nusveriančio masinio skaičiaus nusistatymas.

12. Gyvosios kartos masė — tai valdomųjų masė: tad masinis gyvosios kartos nusistatymas — valdomųjų pasidavimas.

Tačiau — pati gyvoji tautos karta valstybėje argi tai nėra savaime kaip tik v a l d o m ų j ų masė? Aišku, kad taip. „Faktinės" valdžios atžvilgiu tai ypatingai aišku: ten, kur valdantieji nesiremia jokiais piliečių balsavimais, kur piliečių valios reiškimas iš viso nėra organizuotas ir valdžios neveikia, kaip pav. absoliutinėje monarchijoje, kur nei politinių balsavimų nei organizuotos teisinės tautos nėra, — ten gyvoji tautos karta yra tiktai valdomųjų masė. Bet, išskyrus tiesioginę visuotinio balsavimo demokratiją, kurioje teisinė tauta savo personaliniu sąstatu sutampa su visa gyvąja karta (išėmus iš pastarosios tiktai psichiškai nesveikus ar nesubrendusius elementus) ir kur ji pati balsavimo nutarimais per savo daugumą netiktai renka atstovus valdyti, bet kaip tik ir valdo arba tuos atstovus savo imperatyviniais nutarimais varžo ir teikia jiems įsakymus šiaip arba kitaip veikti, — išskyrus šitą demokratijos formą, šiaip jau ir demokratinėje, net tiesioginio balsavimo, respublikoje, jeigu ji yra reprezentacinė, gyvosios kartos masė — tai yra kaip tik valdomųjų masė. Nes r e p r e z e n t a c i n ė j e d e m o k r a t i j o j e t e i s i n ė s t a u t o s b a l s a v i m a s r e i š k i a s i t i k t a i r i n k i m a i s v a l d a n t i e s i e m s a t s t o v a m s i š r i n k t i; reprezentacinės demokratijos teorija visą valdžios imperiumo sprendžiamąją galią paveda išimtinai atstovams, atmesdama veiklų teisinės tautos kišimąsi į atstovų savarankiškai atliekamąjį valdymą. Tad, išskyrus patį atstovų rinkimo aktą, visa gyvoji tautos karta drauge su teisine tauta (piliečiais-rinkikais) čion yra tų valdančiųjų atstovų-reprezentantų valdoma. O kaip tik klasikinė demokratė doktrina, kurios sąvokomis mes čion demokratinę

valdžios imperiumo konstrukciją mėginame nustatyti, kartu yra reprezentacinės demokratijos kūrėja.

Tokiu būdu ir „valdančiosios daugumos“ tezė — ypač reprezentacinėje demokratijoje — nepaliuosuoja piliečių nuo valstybinės pavaldinybės, būtent nuo pasidavimo, kuris klasikinės demokratijos yra visiškai pripažįstamas.

Vadinasi — masinis piliečių nusistatymas, tas imperiumo paslapties raktas, — tai esąs valdomųjų nusistatymas. Tad imperiumas glūdėtų valdomuosiuose, jis ir būtų valdinių sutikimu pasiduoti? Tuo pačiu valdomųjų pasidavimas būtų suvereninis? Taip, tai kaip tik ir yra drąsiai klasikinės demokratinės doktrinos tvirtinama.

Tačiau tai skamba, kaip paradoksas; ne aš būčiau savo tarno ponas, bet jisai — mano! nes mano ponavimas glūdįs jojo pasidavime! Bet tada ir arklys, kuriuo aš joju, turėtų būti mano suverenas, o nelaimingam silpnam vyrui, kuris yra savo energingos žmonos terorizuojamas, nereikėtų nuo žmonos slėptis po stalu ir iš ten į jos riksmus ir liepimus išlįsti didingai atsakyti: „o gi neišlysiu ir nors sykį parodysiu, kad aš esu šeimoje ponas!“, nereikėtų, nes kaip tik žmonai pasiduodamas jis, eidamas „suvereninio pasidavimo“ principu, būtų ponavęs ir likęs namų šeimininku.

„Bendrosios valios pritarimas valdžiai“ — viešoji nuomonė — suvereninis pasidavimas — faktinis ir teisinis suverenitetas — Esmein'o sąvokomis.

Štai keli Esmein'o žodžiai, kuriais jis interpretuoja suvereninio pasidavimo (jis jį vadina „viešąja nuomone“) tezę, jungdamas ją ir su „teisėtos“ bei „faktinės“ valdžios tezėmis: „Tautos suverenitetas remiasi ne tiktai protu ir individų teisėmis; tai taip pat yra vienintėlė tiksli ir teisinga teisinė tam tikro negínčytino socialinio fakto interpretacija.

Vistiek koks bebūtų teisinis suvereniteto šaltinis tam tikroje šaly ir į kieno rankas įstatymas jį bebūtų įdėjęs, — faktiškai tikrenybėje tas suverenumas laikosi ir yra vykdomas tiktai tiek, kiek piliečiai ar valdiniai jam pasiduoda. Tačiau šis pasidavimas tegali būti pasiektas tiktai dviem būdais: arba vartojant jėgą arba viešajai nuomonei pritariant valdžiai.

Išskyrus visai išimtinius atsitikimus ir sąlygas — jėga pastoviai palaikyti teisinio suvereninteto negali. Tai būtų galima žemesnioje ar nusigyvenusioje tautoje, užkariautoje aukštesnės ir stipresnės rasės. Bet nepriklausomoje ir sveikoje tautoje tai būtų neįmanoma: nėra fizinės jėgos,

kuri pajėgtų išlaikyti valdžioje valdovą, kurio nepageidautų žymi liaudies dauguma...

Bendrosios valios pritarimas valdžiai savaime reiškiasi visose valstybės formose. Jis yra tiek monarchijose, tiek respublikose, tiek absoliutinėse, tiek aprėžtose monarchijose. (Tiesa — ne visur jis yra lygiai sąmoningas ir tikrai laisvas. Tai gali būti tikybinių įsitikinimų arba tradicijos pajautimo padarinys; bet tai faktiškai visur yra ir jei nebūtų buvę — tai jokia valdžia negalėtų išsilaikyti. Todėl Mirabeau viešąją nuomonę ir vadino įstatymų leidėjų suverenė ir absoliutiškiausias „tironas". Tocqueville („Souvenirs", 371 pusl.) rašo: „Būtų labai klaidinga manyti, kad milžiniška caro galia esanti pagrįsta tiktai jėga. Ji buvusi pagrįsta ypač Rusų valiomis ir karštomis jųjų simpatijomis; nes tautos suverenumo principas glūdi visų valdžių pamatuose ir yra paslėptas net tose institucijose, kurios nėra laisvos..."

„Tačiau jei tokiu būdu viešoji nuomonė yra būtina pirmos eilės politinė jėga, jei ji sudaro faktinį suverenitetą („souveraineté de fait"), kai teisinis suverenitetas („souveraineté légale") yra deponuojamas ne tautoje, iš kurios ši nuomonė eina, — tai ši nuomonė savo galią („empire") tegali vykdyti netobulu, netvarkingu ir revoliuciniu būdu. Tada suvereninė opinija reiškiasi tiktai neaiškiais ženklais arba bendrais ir netiksliais pageidavimais: ji gali pasiekti teisinį suvereną tiktai nužemintų prašymų formoje arba griežtai jį suvaldyti maišto ar revoliucijos formoje. Čion tarp fakto ir teisės trūksta harmonijos. Atvirkščiai — nustatyti teisinis suverenitetas kaip tik ten, kur savaime glūdi faktinis suverenitetas ar opinijos suverenitetas — tai yra atstatyti toji harmonija; tai yra kiek galima tiksliai neišvengiamas faktas perkelti į teisę". (Esmein — op. cit., VII laida, I t., 296—299 pusl.).

13. Suvereninio pasidavimo sąvokos kritika: „aš pasiduodu" nesutampa su „aš pritariu".

Visa tai yra pagrįsta tąja prezumpcija, jog tikroji jėga glūdanti didžiausiame skaičiuje ar didžiausioje masėje; tad jeigu menkas vienetas gali valdyti didelį skaičių, tai esą tiktai todėl, kad skaičius nepasinaudojąs savo jėga. Be abejo daugelis žmonių turi daugiau fizinės jėgos, negu vienas arba keli. Tačiau tai nėra vienintėli jėga. Didžiausias skaičius ir didžiausia masė, kurie matematikoje ar fizikoje slopina vienetą arba sprendžia svorio atžvilgiu—tai yra tiktai vienas daugybės kitų didžiausios jėgos veiksnių. Nedidelė organizuota grupė gali nugalėti didelę neorganizuotą palaidą individų masę. Vienu mechaniniu skaičiumi socialinėje srity viso ko išaiškinti negalima.

Tiesa — žmogaus pasidavimas kito žmogaus įsakymui galų gale įvyksta pasiduodančiojo valia. Bet tai dar nėra tos valios suverenumo įrodymas. Pats formalus valios, kaip psichinio apsisprendimo veikti, faktas neužtenka, nes pati valia negimsta žmoguje, kaip D e u s e x m a c h i n a; ji yra išdava įvairių žmogaus jausmų ir proto motyvų, o pastarieji gali būti veikiami išorinių jėgų, tarp kito ko ir kitų žmonių darbų. Tad svarbiausia yra ne tiek pats pasiduodančiųjų valdinių valios faktas, kiek to pasidavimo motyvai ir jųjų veiksniai. Tiesa — mano tarnas gali mano įsakymui nepasiduoti; šiuo (apsisprendimo) atžvilgiu jis yra autonomingas ir aš jo autonomijos peržengti ir visiškai nugalėti jokiu būdu nepajėgsiu; vis dėlto aš galiu turėti labai daug priemonių paveikti jo valios motyvus, kad jis apsispręstų kaip tik pasiduoti; ir valdydamas tos priemones bei išmintingai jomis naudodamasis — aš galiu turėti šansų ponauti ne tiktai surišęs tarną ir fiziškai jį pavergęs, bet ir jo veikliu autonomingu pasidavimu mano įsakymams. Tai gali liesti ir didesnį skaičių ar masę valdinių.

Klaida, man rodos, čion ne tiktai tame, kad pasidavimas arba apsisprendimas pasiduoti à priori laikoma tolygiu pritarimui („aš pasiduodu = aš pritariu"), bet ir tame, kad čion vienu imperiumo elementu — pasidavimu (nors, žinoma, niekam nepasiduodant imperiumas būtų neįmanomas) — mėginama sukonstruoti visas imperiumas.

14. Suverelinio pasidavimo tezė neišskiria kategoringo imperium'o bent mažumai.

Bet vis dėlto, kad tai ir būtų taip bent pasiduodančių daugumos atžvilgiu, — tai jau bent valdomųjų mažumos atžvilgiu valdžios imperiumas nepareitų nuo jų pasidavimo, o jų pasidavimas jokiu būdu nereikštų jų pritarimo. Demokratinė doktrina to ir neneigia. Tad bent mažumos atžvilgiu čion jau aiškiai numatoma valdančiųjų ir valdomųjų suskirstymas.

15. Mėginimas nuslopinti mažumos nepritarimą daugumos ir mažumos anonimiškumo padariniais.

Tiesa — demokratinė koncepcija kartais mėgina nuslopinti šio suskirstymo reikšmę; ji tai daro šiuo samprotavimu:

mažuma ir dauguma esančios anoniminės; niekas iš anksto nešąs skiriamas į daugumą ar į mažumą; kiekvienas galįs dalyvauti arba atsidurti daugumoje, o kadangi valstybės siekiamų tikslų yra daugybė, tai beveik kiekvienas pilietis atsidursiąs čion šiuo reikalu daugumoje, čion kitu reikalu — mažumoje (opozicijoje): jei vieną sykį imperiumas vyksta jo nusistatymu, tai užtat kitą sykį jis turėsiąs kentėti, — tai būtų teisingumo bei solidariškumo išvada, lyg tarpusavaus apdraudimo apsireiškimas, artimas bendrajai valiai; dalyvaudamas arba atsidurdamas čion daugumoje, čion mažumoje — kiekvienas pilietis esąs maždaug lygus imperiumo dalyvis; esą tai, ką valdžia daro prieš jo nusistatymą (jam esant mažumoje), kompensuojasi tuo, kam jisai pritaria (jam esant daugumoje); galutinėje sąskaitos išvadoje kiekvienas, šį tą pralaimėdamas, šį tą ir laimįs.

16. Šio mėginimo kritika — ypač visuomenės sąvokos daviniais.

Šis samprotavimas, pirmuoju žvilgsniu gal ir atrodąs teisingas, be abejo socialinės tikrenybės neatitinka; jis yra dirbtinis. Nors valstybė, kaip tam tikrų socialinių reikalų tenkinimo organizacija, ir jos valdžios funkcija — yra plati ir paini, apimanti daugybę įvairių reikalų ir paliečianti įvairiausius socialinius tikslus bei siekimus, bet vis dėlto tai nėra kažkokia mechaninė bet kurių socialinių tikslų krūvos siekimo dirbtuvė, kurioje imperiumo ir pasidavimo priemonėmis, valdžios metodu, būtų siekiami čion vieni, čion kiti palaidi, nieko bendro tarp savęs neturį, dargi kartais priešingi socialiniai tikslai, reiškią tai vienos tai kitos tai trečios socialinės grupės reikalus. Valstybė, tiksliausias socialinės funkcijos aparatas, aukštai organizuotas funkcionalinis masinio viešojo darbo mechanizmas, niekuomet nėra panaši į viešo naudojimosi mašiną, kurią kiekvienas arba kiekviena piliečių grupė iš eilės gali panaudoti savo socialiniems tikslams atsiekti, lyg pasisamdęs tam jos valdžios aparatą.

Valstybė yra vieningas socialinis junginys su vieninga valdžia, veikiančia teritoriniu imperiumu. Ir jos sąmoningai siekiami socialiniai tikslai, kuriems siekti ji organizuoja savo funkcijas, nors jų yra daug ir įvairių, kaip daug ir įvairių yra

socialinių reikalų, — nesudaro palaidų atskirų tikslų krūvos, bet sudaro vieną vieningą tų tikslų sistemą, kurioje atskiri tikslai yra vieni su kitais suderinti, vieni patys pagrindiniai ir svarbiausieji, kiti — antros eilės, papildomieji, besiremią anaisiais arba tarnaują aniesiems; be abejo jie yra keičiami, kaip keičiasi glūdą jų pagrinde socialiniai reikalai bei socialinio gyvenimo sąlygos, tačiau jiems ir besikeičiant ar evoliucionuojant jie yra sistematizuojami svarbiausių teisinių tikslų. Iš to tenka padaryti išvados. Klasikinė demokratinė doktrina nėra atsipalaidavusi nuo senosios individualistinės XVIII amžiaus pažiūros į žmonių masę valstybėje, kaip išimtinai į vienlypę kiekybinę tautą (populum), sudarytą iš atomų skaičiaus (sutirštintos atomų dulkės); ji neįvertina visuomenės, suskirstytos grupėmis ir organizuotais socialiniais junginiais, kurių kiekvienas, atsižvelgiant į grupinius ar sąjunginius reikalus, turi savo siekiamų socialinių tikslų sistemą ir sudaro tos tam tikros socialinių tikslų sistemos funkcionalinę organizaciją.

Būdama šitaip suskirstyta — visuomenė santyky su valstybe nėra taip mechaniškai prisitaikiusi prie valstybės siekiamų jos valdžios (valdančiųjų) pasirinktų tikslų, kad kiekvienas atskiras tos visuomenės dalyvis, susirišęs su ja per tuos socialinius junginius, į kuriuos jis įeina, būtų tų tikslų maždaug lygiai čion teigiamai čion neigiamai paliečiamas. Valstybės siekiami tikslai nėra iš oro pagauti: jie yra visuomenės organizuotų dalyvių — socialinių junginių — tikslais nustatomi; visumet valstybė yra kurių nors socialinių junginių įtakoje ir jųjų reikalams patarnauja; žymi pačios valstybės siekiamų tikslų dalis yra tų socialinių junginių tikslai; kiti socialiniai junginiai, priešingi valdantiesiems, atstumti nuo valdžios, savo siekiamų socialinių tikslų valstybės tikslų tarpe kartais visiškai neranda, arba tik atsitiktinai kurį nors vieną kitą artimą sau tikslą randa. Yra netiktai valdantieji individai, bet ir valdantieji socialiniai junginiai, valdančiosios grupės; greta jųjų yra kitų, kurie tam tikroje ar tam tikros socialinės pakraipos — nacionalinės, klasinės, tikybinės pakraipos — valstybėje visumet bus apeiti, prislėgti, verčiami siekti savo socialinius tikslus taip sakant kontrabanda arba slaptai, prieš valstybę, arba tiesiog jų išsižadėti, arba ieškoti revoliucinių ke-

lių valdžiai pagrobti arba pačiai valstybei nugriauti savo socialiniems tikslams siekti arba bent tenkintis savo grupinėmis jėgomis be valstybės pagalbos savo tikslus siekti, jei jie nėra griežtai valstybiniams priešingi. O tarp šitų dviejų kraštutinių kategorijų — tarp valdančiųjų ir griežtosios be vilties opozicijos — yra ir tokių grupių ar junginių, kurie iš tikrųjų čion vienu atžvilgiu laimi, kai kitu pralaimi, čion tam tikram laikui pasiekią valdžios arba prisideda kuriuo nors kompromisu prie valdančiųjų ir tuo pasinaudodami šį tą savo socialinių tikslų „suvalstybina", įterpia į įstatymus, čion vėl atsiduria opozicijoje ir kenčia, laukdami progos vėl laimėti.

Tad ir piliečiai, neatskirtini nuo socialinių junginių, kuriuose jie dalyvauja, toli gražu nėra vienodai savo pasidavimu valdžios imperiumui patenkinami ar nuskriaudžiami. Dvarininkų valdomojoje valstybėje piliečių-dvarininkų ir piliečių-valstiečių arba piliečių-žemės ūkio darbininkų reikalai nebus vienodai valstybės aprūpinami, bet taip pat nebus jie vienodai aprūpinami ir saugojami ūkininkų arba proletariato valdomojoje valstybėje. Taip pat Lenkijos nacionalinėje valstybėje lietuvių nacionaliniai (tautiniai) tikslai nebus taip valstybės imperiumo saugojami ir aptarnaujami, kaip lenkų nacionaliniai tikslai, o vėl nacionalinėje Lietuvos valstybėje bus kaip tik atvirkščiai. Patys piliečiai, tų junginių dalyviai, jokios iliuzijos šiuo atžvilgiu neturi; vieni gerai žino, kad valstybės darbas yra skiriamas jų naudai, kiti gerai supranta, kad jiems lemta būti valdomaisiais ir kad ne valstybės jėgomis ir ne imperiumo metodais jie savo socialinius reikalus laimės.

Tad netiesa, kad anoniminės individų daugumos principe visi, čion vienu reikalu laimėdami, čion kitu pralaimėdami galų gale susilygina ir niekam sau imperiumo nemonopolizuojant jo lygtiniais dalyviais virstą visi ir kiekvienas. Iš tikrųjų valdančioji dauguma gali būti tiktai teisiškai anoniminė. Tikrenybėje kiekvienoje valstybėje valdančiosios socialinės grupės gali būti gana tiksliai nustatytos. Pasidavimas gi yra lygiai iš visų reikalaujamas, jis moderninėje valstybėje nežino socialinio suskirstymo, jis yra taikomas vienlypei teritorinei individų tautai — visiems ir kiekvienam. Lygybė yra pasidavime, bet jos imperiume nėra. Pastarąjį veikia visuomenė.

Pagaliau jei ir būtų teisingos tos egalitarinės išvados, kurias klasikinė demokratinė doktrina linksta daryti iš anoniminės daugumos principo, tai vis dėlto ir jos nepajėgtų nuslopinti bent anoniminės mažumos valdomosios būklės. Nes žmonės nėra tiek tobūli ir drausmingi, kad sykį vien reikalu laimėję jie vien tik teisingumo ir socialinio solidarumo vardu geruoju sutiktų kitu reikalu kentėti tiktai tam, kad gautų satisfakciją kiti, kurie anuoju jų laimėjimu nukentėjo. Sykį laimėję — žmonės paprastai vėl ir vėl nori laimėti, o kad delei to kas kitas du sykiu kentės — tai jiems tai perdaug skaudu nėra. Tad ir šią išvadą priimant — bent anoniminės mažumos valdomoji padėtis negali būti laikoma „suvereniniu pasidavimu", geruoju priimamu teisingumo ir solidarumo vardu. Tų jausmų įvedimas į valdomųjų pasidavimo pamatus — tai naudojimas dirbtinių fikcijų, kurių tikrenybė nepatvirtina.

17. Viešosios nuomonės viešpatavimo idėja.

Pastaraisiais laikais demokratiniame moksle pradėta ypatingai domėtis viešosios nuomonės (viešosios opinijos) veiksniu. Viešosios nuomonės viešpatavimu remiama ir pateisinama netiktai tiesioginės, bet klasikinės reprezentacijos demokratijos principai.

Sakoma, kad demokratinė moderninės valstybės santvarka remiantisi viešosios nuomonės viešpatavimu. Ypatingai tą viešosios nuomonės veiksnį demokratinėje valdžioje kelia anglo-saksų mokslininkai.

Klasikinė demokratinė doktrina, laikydamasi reprezentacinės demokratijos, neigia, kaip jau žinome, piliečių-rinkikų (teisinės tautos) daugumos teisę į jų balsavimu sudaromąją tautos atstovybę. Esą balsų dauguma esanti sudaroma ne tos daugumos, bet pačios tautos (dargi tęstinės tautos) atstovybė. Juo labiau ji atmeta bet kurios tam tikros rinkimų apygardos piliečių-rinkikų pretenzijas valdyti toje apygardoje išrinktojo atstovo mandatą. Tam tikroje apygardoje išrinktas atstovas esąs ne tos apygardos piliečių-rinkikų daugumos ar jų visumos atstovas; kiekvienas atstovas, kaip ir visa atstovybė, esąs visos tautos atstovas. Jis negalįs būti teisiškai varžomas tos apygardos piliečių-rinkikų norais ir pageidavimais, jis ne-

galįs iš jų gauti jokių įsakymų, instrukcijų ar nurodymų, jis neprivaląs jiems savo veikimo apyskaitos, jis turįs laisvai veikti savo nusistatymu, kaip tautos reprezentantas, veikiąs už ją — jos vietoje.

Bet tuo pačiu, išskyrus patį išrinkimą, reprezentacinėje demokratijoje nutrūksta bet kuris ryšis tarp išrinktųjų atstovų veikimo ir teisinės tautos daugumos valios, pavaduojančios tęstinės tautos valią. Lieka tiktai masinis gaivalinės gyvosios tautos kartos nusistatymas, reiškiamas „suvereniniu pasidavimu“ arba suvereniniu sukilimu. Šiaip to „suvereninio“ pasidavimo ribose teisinės tautos išrinktoji atstovybė esanti laisva: jokia tautos valia (išskyrus tą, kuri yra steigiamajame konstitucijos akte užfiksuota, bet apie tai bus kitoje vietoje) negalinti jos veikti.

Viešosios nuomonės veiksny reprezentacinė demokratija atranda tą veiklų ryšį tarp pirminių tautos reprezentantų, reiškiančių patį tautos suverenumą, ir tos antrinės anų balsavimų sudarytos atstovybės, kuri konstitucijos ribose turi tautos valią tęsti, nebūdama suvaržyta išrinkusiųjų imperatyviniu mandatu. Viešoji nuomonė — tai nebe pasyvus pritarimas pasiduodant („suvereninis pasidavimas“), bet veiklusis pozityvus nusistatymas, besireiškiąs per tos nuomonės organus. Jis duoda galimumą veikti išrinktųjų atstovų darbą ir valdyti jį, aplenkiant imperatyvinį mandatą, kurio atgaivinimas yra priešingas klasikinės doktrinos principams. Tiesa — viešoji nuomonė savo įtakai reikšti neturi kitokių sankcijų, kaip tie patys „suvereninis pasidavimas“ ir suvereninis sukilimas, bet ypač pastaroji yra užtenkamai griežta, kad verstų atstovus derinti savo veikimą su tąja nuomone. Pagaliau viešoji nuomonė, besiplėsdama savo organais, veikianti ir piliečių-rinkikų nusistatymą, periodiškai jiems atstovus renkant. Žodžiu — tai esąs tas nuolat stiprėjančios galios veiksnys, iš esmės demokratinis, tad visiškai demokratijai priimtinas, kuris moderniniame socialiniame bendravime tobulėjant susisiekimo ir susižinojimo priemonėms (paštas, telegrafas, telefonas, radio, geležinkeliai, automobiliai ir autobusai, orlaiviai) ir viešiems nuomonės reiškimo ir veikimo įrengimams (periodinė spauda, mitingai, paskaitos, kinematografai ir t. t.), virstąs tikru viešosios tautos galios centru. Viešoji nuomonė esanti kaip tik

anoniminė, masinė, pirmoje eilėje kiekybinė, tad tautinė, nesurišta su jokia atskira rinkimų apygarda, su jokiais asmenimis, tuo pačiu turinti visą tai, kas yra brangintina demokratijoje, pagrįstoje anoniminio masinio skaičiaus viešpatavimu. Viešoji nuomonė — tai esąs gaivalas laisvas ir platus, kaip jūra, banguojąs, kaip ji, baisus tiems, kurie drįstų jam pasipriešinti. Jis valdąs pačius valdančiuosius.

18. Juntamoji viešosios nuomonės svarba.

Be abejo viešoji nuomonė — tai be galo svarbus ir galingas socialinis veiksnys. Teisingai nurodoma, kad viešosios nuomonės organai (ypač mūsų laikais — periodinė spauda, laikraščiai) rimčiau ir tiksliau kontroliuoja parlamentą ir vyriausybę, negu piliečiai-rinkikai, kurie tai daro balsavimu. Tad ir valdantieji yra jautresni į viešąją nuomonę, negu į bet kurį kontrolės organą. Toks svarbus moderninis valdžios mechanizmo elementas, kaip pav. parlamento debatai, be abejo pareina nuo viešosios nuomonės kišimosi į tą netiktai imperiumo vykdymo, bet ir kovos dėl valdžios aparatą (nes moderninis parlamentas parlamentinio režimo valstybėje ne tiktai leidžia įstatymus ir kontroliuoja vyriausybę, bet ir sudaro didelį politinių grupių kovos dėl valdžios cirką, kur toji kova vyksta dalyvaujant viešajai nuomonei). Dauguma politinių kalbų parlamente yra sakoma visiškai ne tam, kad kalbėtojas norėtų ar tikėtūsi įtikinti savo betarpiškus klausytojus, parlamento narius (jei jis tuo tikėtųsi — jis būtų labai naivus), bet tam, kad kalbėtojo balsas būtų viešosios nuomonės išgirstas ir įvertintas; kalbama ne parlamentui, bet viešumui. Pašalinkime parlamento posėdžių viešumą, — viešumą ne tiktai tų kelių klausytojų atžvilgiu, kurie atėjo į posėdį, kaip „publika", bet ypatingai viešumą, pasiekiantį visą šalį per spaudą, per kalbų stenogramų ir posėdžių apyskaitų skelbimą, įveskime ir užtikrinkime debatų paslaptį — ir pamatysime, kad atstovų kalbos ir toji idėjinė kova, kuri jomis parlamente reiškiasi, nutils. Kalbėti atstovams beveik nebus prasmės: savųjų įtikinėti nėra reikalo, priešų gi vistiek neįtikinsi. Taip pat susitikę kur nors klūbe ar pas pažįstamus arbatėlėje, socialistų lyderis ir tautininkų be abejo kitaip ims tarp savęs kalbėti, jeigu jie kalbėsis

iš viso, negu jie kalba, kreipdamiesi kits į kitą iš parlamento tribūnos. Lygiai taip pat ir ministeriai ir opozicijos vadai ir visi tie, kurie yra valdžioje ar kovoja dėl valdžios, kaip ir aplamai visi, kurie socialiniame gyvenime dalyvauja, kitaip linksta kalbėti viešosios nuomonės akyvaizdoje ir kitaip, kai jie žino, jog jųjų žodžiai tosios galingos valdovės nebus sužinoti.

19. Kitaip manančios mažumos (opozicijos) atžvilgiu viešpataujanti viešoji nuomonė valdančiųjų ir valdomųjų suskirstymo fakto nepašalina.

Vis dėlto įvertinant šį svarbų viešosios nuomonės veiksnį — reikia tiksliai šis veiksnys ir jojo esmė bei vaidmuo suprasti. Ir būtent tenka dėliai jos padaryti ypač šios kelios pastabos.

Viešpataujanti viešoji nuomonė, varžanti pačius valdančiuosius ir sudaranti galingą valdžios veiksnį, vis dėlto valdančiųjų nepakeičia ir jų imperiumo nepašalina. Būtų klaidinga manyti, kad jai veikiant valdančiųjų imperiumas dingstąs, susirgęs kaž kokia atrofija. Bent jau valdomosios mažumos arba tiksliau sakant — opozicijos atžvilgiu — nei masinis daugumos arba viešpataujančių grupių ir kluodų nusistatymas, nei viešoji nuomonė, kuri kad ir būtų kaž kaip plati vis dėlto nėra visuotinė ir palieka už savo ribų kitaip manančius tos opozicijos narius, — savaime imperiumo nepateisina ir nepaliuosuoja valdančiųjų nuo to imperiumo. jiems taikymo prievarta, jei kitaip negalima, vadinasi — nuo jų vertimo pasiduoti bet kuriais motyvais, o nepasiduodančių sudraudimo. Būtų nerimta manyti, kad mažuma (opozicija) savaime gerbsianti daugumos nusistatymą ar viešpataujančią viešąją nuomonę ir delei to geruoju jai pasiduosianti. Jei viešoji nuomonė yra daugumos nuomonė, tai kitaip manančių mažuma ar opozicija pasiduoda atitinkančiam tą nuomonę imperiumui tik todėl, kad nepajėgia pasipriešinti ir yra priversta pasiduoti; kitaip ji sukiltų ir nusikratytų imperiumo bei uždėtų savąjį. Todėl valdantieji, kad ir būtų visiškai solidarūs su žymios daugumos viešąja nuomone, negali jos veikimu pasitikėti, bet turi organizuoti veiksnius, kurie kitaip manančių psichikoje ruoštų ir keltų pasidavimo motyvus, o priešinantiems — turi taikinti sankcijas: kitaip — būtų anarchija (derybų,

kompromisų santvarka), bet ne valstybė su jos nederybiniu imperiumo metodu viešajai funkcijai vykdyti. Tad viešosios nuomonės pritarimas, be abejo žymiai stiprindamas valdančiuosius ir padidindamas jųjų galią, vis dėlto savaime valdančiųjų imperiumo neatstoja.

20. „Tautinė" viešoji nuomonė ir grupinės viešosios nuomonės.

Dar svarbesnė bus antra pastaba. Būtent tenka iškelti klausimas, ar vadinamoji viešoji nuomonė iš tikrųjų yra kilusi iš pačių manančiųjų nusistatymo ir nuo jų pačių pareina ir ar ji yra taip vienlypė, kad apie ją būtų galima kalbėti kaip apie vienetą. Čion vėl mums tenka grįžti į visuomenės sąvoką, nes ten, kur mes turime kalbėti apie socialinį judėjimą, apie socialinių tikslų siekimą, apie reikalus ir nuomones, ten mes būtinai turime turėti galvoje ne vienlypę individų masę, bet socialinėmis grupėmis ir junginiais suskirstytą visuomenę. Nėra socialinio bendravimo, kuris reikštųsi tiktai vienu visuotiniu socialiniu junginiu, kaip viena ir visuotinė tam tikroje teritorijoje yra valstybė su savo vieninga tauta; greta valstybės, drauge su ja mes visuomet toje pačioje teritorijoje valstybinės tautos tarpe randame tą suskirstytą visuomenę. Nerimta būtų taip pat manyti, kad tas suskirstymas numato tiktai iš vienos pusės „daugumą" ir iš kitos „mažumą" ir kad šitame daugumos-mažumos šablone būtų išsemta visa socialinė žmonių diferenciacija, kuri tikrenybėje yra daug painesnė ir sudėtingesnė. O kiekvienas tų suskirstytų socialinių junginių turi netiktai kitokius savo reikalus, įpročius ar veikimo nuostatus, siekiamus tikslus ir funkciją, bet ir savo jausmus, savo pažiūras ir nuomones. Tad yra tiek nusistatymų ir nuomonių — v i e š ų j ų n u o m o n i ų, — kiek yra visuomenėje socialinio jungimosi ir skirstymosi padarinių, o jų kiekvienoje gali būti dar skirtingų srovių. Be abejo gali būti tokių klausimų, kurie lygiai ir vienodai palyti žymų socialinių junginių skaičių; čion kelių socialinių junginių nusistatymas ar viešoji nuomonė gali kartais sutapt. Labai nežymus yra skaičius tų atsitikimų (klausimų), kuriais beveik visų socialinių junginių viešoji nuomonė bus vienodai nusistačiusi. Užtai dažnai tam tikrais klausimais, kuriais vienų socialinių junginių nuomonė

bus labai ryškiai nusistačiusi, kiti socialiniai junginiai iš viso jokios nusistovėjusios nuomonės neturi, nes tai jiems neįdomu ar nesvarbu. Dažnai jų atskirų viešoji nuomonė bus viena kitai griežtai priešinga: kas vienos bus smerkiama, tas kitos bus giriama. Yra viešoji nuomonė nacionalinė, klasinė, luominė, bažnytinė, profesinė ir t. t. Lietuvoje yra žydų viešoji nuomonė ir Lietuvių viešoji nuomonė ir Lietuvos Lenkų, Rusų, Vokiečių, Latvių viešoji nuomonė; yra Lietuvių tautininkų ir Lietuvių socialdemokratų ar komunistų viešoji nuomonė; yra ūkininkų ir dvarininkų, yra pramonininkų ir darbininkų viešoji nuomonė ir t. t. ir t. t. Kalbėti apie vieną bendrą ir visuotinę viešąją nuomonę — labai sunku. Išimtinais atsitikimais kai kuriais klausimais susidaro plati beveik visuotinė viešoji nuomonė. Iš to, žinoma, neseka, kad būtų galima arba kad reikėtų viešosios nuomonės veiksnys visiškai neigti arba mažai vertinti. Tiktai reikia su dideliu atsargumu ir su didžiausia rezerva kalbėti apie „tautinę" (tautos-populi) viešąją nuomonę — tai išimtis. Dažniausia tai, kas vadinama viešąja nuomone, tai kuri nors grupinė viešoji nuomonė, būtent toji daugybės grupinių viešųjų nuomonių, kuri nusveria kitas todėl, kad tam tikroji socialinė grupė iš viso daugiau sveria visuomenėje, turi didesnios galios ar įtakos. Ir ne būtinai toji socialinė grupė, kurios nuomonė nusveria ir, nuslopindama kitas, yra laikoma viešąja tautine nuomone, yra skaitlingesnė ir sudaro daugumą. Pavyzdžiui labiau išlavintųjų sluogsnių — miestų, inteligentijos, sostinės — viešoji nuomonė, dėlei to, kad ji yra ryškesnė arba kad turi daugiau priemonių ir progos reikštis, nuslopina kitokią viešąją nuomonę kaimo elementų, ūkininkų, darbo liaudies ir pan.

21. Nuomonių, pažiūrų, idėjų kūryba, skleidimas, asimiliacija. Nuomonės tarpininkų profesija.

Pagaliau viešoji nuomonė nėra tiktai pačios šitaip manančių masės kuriama. Kaip tik todėl, kad viešoji nuomonė — ypač viešoji viešpataujančių ir galingesnių tam tikroje valstybėje socialinių junginių nuomonė — turi tiek svarbos, kiekviena vyriausybė ir kiekviena valdančioji partija pačios stengiasi viešąją nuomonę veikti.

Iš viso minčių, idėjų, sąvokų ir nuomonių socialinė kūryba sudaro painų ir sudėtingą procesą; būtų, žinoma, klaidinga manyti, kad kiekvienas viešosios nuomonės dalyvis ar reiškėjas pats sau individuališkai savo iniciatyviniu proto darbu šią nuomonę sudaręs ir kad viešoji kurios nors socialinės grupės nuomonė esanti visų tam tikros grupės žmonių tolygaus kūrybinio individualinio proto darbo padarinys. Toji kūryba — tai ne visų ir kiekvieno, bet ir ne daugumos ir ne masės, o mažumos ir intelektualinės elitos — rinktinių žmonių — darbas. Tai ne liaudies ir ne didelio masinio skaičiaus, bet neskaitlingų atskirų žmonių darbo vaisius; žinoma — tokių žmonių yra ir liaudyje, bet tai jokiu būdu nėra visa liaudis.

Daug sukurtų minčių ir nuomonių žūsta arba lieka grynai asmeninėmis. Kad kuri pažiūra ar nuomonė dėl kurio nors fakto, įvykio, sumanymo — išsiplėstų ir virstų masine ar grupine, vadinasi — būtų priimta didelio skaičiaus žmonių ir reikštų tam tikrąjį socialinį kurios arba kurių nors klodų ar grupių nusistatymą, reikia, kad jos elementai prisitaikintų prie tam tikrosios socialinės grupės reikalų ir būtų suderinti su kitomis tos grupės žmonių pažiūromis bei jų psichiniu orientavimusi, kartais vadinamu „pasaulėžiūra", žodžiu — kad asimiliuotųsi atitinkamoje psichinėje aplinkumoje. Šitas asimiliacijos darbas bus atliktas pačios socialinės žmonių masės, kuri, priėmusi tam tikrąją mintį ar pažiūrą, suteiks jai viešosios nuomonės pobūdį. Bet kad psichinės asimiliacijos darbas galėtų būti atliktas — reikalinga, kad sukurtoji mintis (pažiūra, nuomonė) būtų tinkamu būdu perdirbta, paruošta asimiliacijai ir išskleista.

Tarp minčių (pažiūrų, nuomonių) kūrybos ir jų asimiliacijos ima veikti tarpininkavimas, virstąs profesiniu, kurio funkciją kaip tik sudaro jų paruošimas asimiliacijai ir skleidimas; tai yra profesija ar sui generis menas, skirtingas nuo filosofinės minčių ir idėjų kūrybos darbo.

22. Viešosios nuomonės įmonė socialiniame bendravime ir valstybėje. Valdančiųjų ir viešosios nuomonės tarpusavus veikimas.

Klystų — kas manytų, kad tai, kas vadinama viešąja nuomone, ir kad josios galinga reikšmė valdantiesiems ar valdo-

vams — tai esąs mūsų demokratinės gadynės išradimas. Tai buvo visur ir visumet. Visų laikų valdovai ir valdantieji buvo jautrūs į valdomųjų viešąją nuomonę. Jiems visumet rūpėjo, kad kuo plačiausia viešoji nuomonė būtų jų pusėje, kad ji pritartų jų žygiams ir liepimams ir palaikytų jų valdymą. Jiems rūpėjo, kad valdomųjų sąmonėje stiprėtų ir plėstųsi tokios sąvokos ir pažiūros, kurios būtų galėjusios pateisinti kaip tik esamąją valdžios santvarką ir josios siekimus, nes tos sąvokos ir pažiūros — tai jų pačių, valdančiųjų, galios elementai. Iš kitos pusės tas pats, tiktai kitokiu turiniu, rūpėjo opozicijos vadams, revoliucijų rengėjams, kovotojams už valdžios santvarkos reformą. Nuo seniausiųjų laikų mes visur greta valdovų ir valdančiųjų matome jų padėjėjus — viešosios nuomonės sudarymo ir organizavimo menininkus, kurie savo verslu patarnaudavo valdžiai, o kartais, bevaldydami viešąją nuomonę, sugebėdavo net konkuruoti su valdovais ir jų vietą užimti. Jau greta senovės valdovų — patriarchų, kunigaikščių, karalių — visumet atsiranda lydį juos viešosios nuomonės organizavimo menininkai ar profesininkai — žiniai, burtininkai, pranašai, kunigai, poetai, oratoriai; toks pat Prancuzijoje buvo pavyzdžiui garsiųjų legistų vaidmuo absoliutinės monarchijos kūrimosi ir įsigalėjimo metu, salonų ir saloninių filosofų bei publicistų vaidmuo demokratijos ruošimo metu, tą patį darė klūbai Didžiojoje Prancuzų Revoliucijoje. Visokiu laiku tam pačiam patarnaudavo įvairios mokslo doktrinos, kurių kiekviena visuomet turėjo kurią nors socialinę funkciją ir kildavo savo laiku, kai jos buvo reikalinga kuri nors besilaikanti valdžios arba kovojanti už valdžią socialinė jėga.

Mūsų laikais viešosios nuomonės sudarymo ir organizavimo meno metodai ir įrankiai pakitėjo ir kartu patobūlėjo, kaip niekumet iki šiol, bet iš esmės tai yra tas pats. Ypač periodinė politinė spauda, įvairaus plauko žurnalistika, brošiūros, knygos ir įvairūs leidiniai, mitingai, susirinkimai, suvažiavimai, kongresai, sąjungos, eisenos, iškilmės, paminėjimai, jubilėjiniai metai ir propagandos savaitės ir mėnesiai, parodos, radio, pagaliau politinės partijos — visa tai sudaro painų ir galingą aparatą, kuriuo viešoji nuomonė netiktai reiškiasi, bet gal dar labiau pati yra veikiama.

Iš tikrųjų vienomis represijomis ir bausmių baime pavojinga valdyti žmones. Reikia ieškoti jų pritarimo valdžiai, jų pasidavimo geruoju, — o tam ir patarnauja palanki viešoji nuomonė. Ir juo plačiau naujoji teisė ir naujos viešosios nuomonės reiškimosi formos tęsia kelią viešajai nuomonei veikti valdžią ir iš kitos pusės juo labiau viešoji nuomonė skirstosi grupinėmis srovėmis besiplečiant socialiniam visuomenės suskirstymui, juo labiau valdantieji tobulina priemones ir metodus veikti viešąją nuomonę ir kreipti ją jų pageidaujamaja kryptimi. Žinoma—ne visumet tai jiems pavyksta pasiekti, ne visumet jie laimi tą savo darbą, kuriame jiems tenka varžytis su opozicinių socialinių junginių vadovybės panašiu veikimu priešingąja kryptimi ir nugalėti kliūtis, kylančias iš žmonių senų nusistovėjusių pažiūrų inercijos arba iš gyvų tam tikrų socialinių grupių reikalų, kai tos grupės yra kultūringos ir sąmoningos ir kai jų reikalų logika yra priešinga valdančiųjų skleidžiamiems obalsiams ir sąvokoms. Kartais jie nepajėgia platesnę viešąją nuomonę užvaldyti ir patys pasiduoda viešajai tam tikrų socialinių junginių (grupių, klodų) nuomonei; tada tikraisiais valdančiaisiais virsta dominuojančios viešosios nuomonės valdytojai (užkulisiniai valdantieji — įtakingi laikraštininkai, publicistai, kurių nors partijų leaderiai, bankininkai, trustininkai, arba, kuris nors populiarus Maršalas, kaip mūsų laikų Lenkijoje, — nors tie laikraštininkai, bankininkai, leaderiai ar maršalas oficialioje teisinėje valdžios organizacijoje patys asmeniškai nedalyvautų).

Jeigu suverenine būtų viešoji nuomonė, tai šis suverenumas tektų galingesnių socialinių junginių vadams ir iš viso tiems, kurie faktiškai sugeba plačiausią ir ryškiausią viešosios nuomonės srovę veikti bei valdyti.

Tačiau, žinoma, iš kitos pusės yra ir pačios viešosios nuomonės reagavimas į valdančiųjų darbus ir iš viso į tuos, kurie ją veikia. Žmonės daro išvadas iš jiems skelbiamųjų obalsių ir atsitinka, kad tos išvados būna visai netikėtos ir negeistinos patiems obalsių skelbėjams. Būna valandų, kai viešoji nuomonė darosi intensingai veikli, kai iš esmės inertinėje masėje ūpas pakila ir iš veikiamosios bei valdomosios viešoji nuomonė pasidaro veikiančioji ir tikra valdovė.

a. Prof. A. V. Dicey pažiūros į viešosios nuomonės problemą. Pastabos.

Štai kokias rezervas ir kokius niuansus į viešosios nuomonės problemą pareiškia tie Anglų ir Amerikos mokslininkai, kurie yra tą klausimą giliai išstudijavę kaip tik sąryšy su valdžios ir valstybės įstatymo problema.

Garsusis A. V. Dicey, Anglų mokslininkas, Oksfordo Universiteto profesorius, vienas giliausiųjų Anglijos konstitucinės teisės žinovų ir tyrinėtojų, žinomas ypač kaip autorius klasikinio veikalo „Introduction to the study of the law of the constitution" (Įžanga į konstitucinės teisės studijas, 1885 m.) 1905 m. yra išleidęs įdomią knygą, kurios turinį sudaro jo akademinės paskaitos apie santykius tarp teisės ir viešosios nuomonės Anglijoje XIX amžiuje. To darbo pradžią sudarė eilė paskaitų, kurios 1898 m. Dicey, būdamas pakviestas į Šiaurės Ameriką, skaitė Harvard'o Universiteto Teisių Mokyklos studentams; vėliau, grįžęs Anglijon į Oxfordą, jis per penkerius metus vėl dėstė tą patį kursą savo Oxfordo mokiniams, gilindamas ir tobūlindamas savo šiuo klausimu studijas ir žinias ir pagaliau sutvarkė ir išleido paskaitų tekstą atskirąja plačia knyga, kuri prancuzų vertime apima XV + 521 puslapį. Aš šiuo veikalu naudojaus vertime į prancuzų kalbą, padarytame Albertinos ir prof. Gastono Jèze: „Leçons sur les rapports entre le Droit et l'Opinion publique en cours du Dix-Neuvième Siècle" („Paskaitos apie santykius tarp Teisės ir Viešosios nuomonės Anglijoje devynioliktajame šimtmety"), Paris, V. Giard et E. Briere, 1906 m.

„Mes visi — sako Dicey pačioje savo rašinio pradžioje — esame taip pripratę teikti viešajai nuomonei kažkokią mistišką ir beveik viršgamtinę galią, kad mes užmirštame pagalvoti, ką mes vadiname viešąja nuomone, išmatuoti tikrąsias jos galios ribas ir nustatyti jos veikimo būdą... (op. cit. 1 pusl.). Be abejo tiesa, kad žmonių socialinių institucijų buvimas ir kitėjimas visumet, tam tikra prasme, pareina nuo įsitikinimų ir jausmų, kitaip sakant — nuo opinijos tos visuomenės, kurioje tos institucijos žydi.

„Kadangi jėga" sako Hume, „visumet yra valdomųjų pusėje, valdantieji tegali remtis tiktai opinija, kaip tuo veiksniu, kuris juos gali palaikyti... Egipto Sultonas, Romos Imperatorius galėjo savo valdinius, kaip neišmintingus gyvulius, valdyti prieš jų jausmus ir prieš jų palinkimus; tačiau bent savo mameliukus arba savo pretorianų būrius jie turėjo valdyti kaip žmones, pasiremdami jųjų opinija". ...net Pietų plantatoriaus galia į savo vergus galų gale buvo pagrįsta tų vergų-negrų opinija, kuriuos jisai savo nuožiūra galėjo plakti ir žudyti..." (op. cit. 1—2 pusl.).

Tačiau šitokią viešosios nuomonės (opinijos) interpretaciją, kaip kad ją šioje citatoje interpretuoja Hume, — Dicey vadina „paradoksu". Ir jisai sako:

„Kai sakoma, kad tam tikroje šaly viešoji nuomonė valdo įstatymų leidimą, tat reiškia, kad toje šaly įstatymai yra palaikomi ar panaikinami einant („d'accord") viešąja nuomone ir gyventojų norais. Ir štai — jeigu šita tezė — tinkamu būdu suprasta — yra teisinga, kiek tai šiuo laiku lie-

čia Angliją, tai vis dėl to ji visiškai neatitinka tikrenybės visų šalių atžvilgiu, visiems laikams, ir be abejo net Anglijai ji ne visuomet galėjo būti taikoma.

Visų pirma — yra ir gali būti daug tokių bendruomenių, apie kurias sunku būtų pasakyti, kad jose iš viso esanti viešoji nuomonė... Šios rūšies visuomenių nariai pasiduoda labiau įpročiams, negu idėjoms. Jų gyvenimo būdas yra nustatomas įpročių taisyklių... Iš tikrųjų tiktai ypatingose aukštosios civilizacijos sąlygose viešoji nuomonė ima diktuoti įstatymų keitimą". (op. cit. 3—4 pusl.).

Tad Dicey, kaip matome, iš viešosios nuomonės (opinijos) sąvokos išskiria tokį žmonių „nusistatymą", kuris yra pagrįstas įpročiu arba taip sakant inertiniu įpratimu ir tradicinėmis pažiūromis, nereiškiančiomis jokio kritiško sąmoningo sielos darbo.

Šiuo jis labai žymiai viešosios nuomonės sritį siaurina. Be abejo ir „aukštosios civilizacijos" visuomenėje tradicinės pažiūros ir iš viso tų pažiūrų inercija apima labai plačią žmonių psichikos sritį. Visiškas šios rūšies psichinių veiksnių iš viešosios nuomonės išskyrimas yra iš dalies dirbtinis, nes jeigu mes kalbame apie valdomųjų psichinį reagavimą, kuris veikia valdančiuosius ir jųjų galią, tai mes negalime nepastebėti, kad ir tos tradicinės inertinės pažiūros arba tas įpratimas kartais savo padariniais taip pat tame veikime dalyvauja ir kartais gali net labai intensyviškai reaguoti.

Iš kitos pusės — sako Dicey — ... bet kuris valdovas, kiek galingas jis bebūtų, negali likti visiškai vienas, ir despotai, kurie yra iškėlę arba patys įvykdę revoliucijas, buvo vadovaujami jei ne jų pačių šalies, tai jau bent jų kartos („de leur génération") opinijos. Tačiau galima tvirtinti ir tas tvirtinimas įrodyti, kad Petras Didysis nustatė Rusų galybės pamatus, perdaug nesirūpindamas Rusų viešąja nuomone, ir kad moderninė Prūsų valstybė yra įkurta Fridricho Didžiojo, kuris savo idėjas apie gerąjį valdymą skolino visai ne iš Prūsų šaltinių... (op. cit. 4 pusl.).

Trečiuoju atžvilgiu — šalies įstatymas gali tam tikram laikui nustoti reikšti viešąją nuomonę todel, kad šaly nėra įstatymų leidimo organo, tikrai atitinkančio tos gadynės sąmonę... (op. cit. 5 pusl.).

Tad galima konstatuoti trys priežastys, dėlei kurių mes negalime visoms šalims arba vienos šalies visiems jos istorijos laikams taikinti tezė, jog šalies įstatymai yra viešosios nuomonės padarinys. Gali būti, kad „opinijos" tikrąja žodžio prasme, kiek tai liečia teisės keitimą, iš viso nėra; arba opinija, kuri veikia teisės evoliuciją, gali nebūti „viešąja nuomone"; pagaliau gali nebūti įstatymams leisti organo, kuris teisės srity pajėgtų įvykdyti tas pataisas ir reformas, kurių reikalauja viešoji nuomonė.

Užtai Anglijoje įsitikinimai ir jausmai, kurie per visą XIX amžių valdė teisės plėtimąsi, — tai buvo tikriausia („strictement") viešoji nuomonė; tai buvo, iš tikrųjų, Anglų tautos pageidavimai ir idėjos, liečią įsta-

tymų leidimą, arba, tiksliau kalbant, daugumos pageidavimai ir idėjos, būtent daugumos tų piliečių, kurie atitinkamu momentu veikliai dalyvavo viešąjame gyvenime.

Ir čion, išvada mums savaime aiškėja: viešoji nuomonė, kuri valdo šalį, tai visuomet, ar tai suverenu bus valdovas, ar aristokratija, ar tautos masė, — tai visuomet yra paties suverenumo opinija (op. cit., 8—9 pusl.).

Matome, kad išvada, kurią keliais posakiais prieina Dicey, žymiai skiriasi nuo viešosios nuomonės laikymo „suvereniniu pasidavimu", taip ryškiai išsiplečiusio demokratinėse koncepcijose ir paties Esmein'o, kaip iš jo citatų galėjome pastebėti, palaikomo.

„Viešoji nuomonė, kuri reiškiasi įstatymų leidime — priduria Dicey, — yra labai sudėtingas fenomenas; ji dažnai sudaro kompromisą, kylantį iš konflikto tarp valdančiųjų idėjų ir valdomųjų jausmų ir įpratimų..." (op. cit., 9 pusl.).

Dicey palyti ir svarbią santykio tarp viešosios nuomonės ir grupinio socialinio reikalo ar intereso problemą: „Tačiau prieš principą, kad teisės evoliucija pareina nuo opinijos, būtų galima iškelti vienas priekaištas. Galima pasakyti, kad žmonės, leidžią įstatymus, eidami ne tiek savo nuomone apie tai, koks turėtų būti geras įstatymas, kiek savo interesu; ir, galima pridurti, tai yra ypatingai teisinga, kai mes turime omeny socialines klases, o ne individus; tad tai turi būti ypatingai teisinga Anglijos atžvilgiu, nes Anglijoje socialinių klasių vykdomoji įstatymų leidimo kontrolė yra daug griežtesnė ir galingesnė, negu toji, kurią galėtų vykdyti šiaip atskiras asmuo.

„Visiška tiesa, reikia iš karto pripažinti, kad įstatymų leidimo srity žmonės atsižiūri į savo interesą, tikrąjį arba regiamą. Kad tai yra tiesa, mes tai matome iš to, kad iš šalies įstatymų analizo mes dažnai be didelių svyravimų galime nuspręsti, kuri socialinė klasė laiko ar tam tikru momentu laikė šalies valdžią. Pažiūrėjus į Viduramžių įstatymus ir institucijas, negalima nepastebėti, kad tuo laiku politinė galia buvo jungiama su žemės nuosavybe. Visur, kur viešpatauja ūkininkų klasė („classe agricole"), jūs rasite įstatymus, naudingus tiems, kurie verčiasi žemės ūkiu; o jeigu jūs užtiksite įstatymus, išleistus ypatingajai amatininkų ar darbininkų naudai, jūs galite būti tikri, kad tuo ar kitu būdu šios klasės turėjo politinės reikšmės. Kas gi, paėmęs skaityti Jamaikos ar Pietų Karolinos „statute book" (įstatymų rinkinį), nesuprastų, kad buvo laikas, kai baltieji žmonės buvo despotiškais juodųjų ponais? Kas, lygindamas Anglų įstatymus apie nekilnojamojo turto nuosavybę su tokiais pat moderninės Prancuzijos įstatymais, tuo pačiu nesužinotų, kad Anglijoje viešoji politinė galia yra stambiųjų savininkų rankose, kai tuo tarpu šių laikų Prancuzijoje ji yra smulkiųjų savininkų rankose... Bet ryšis tarp įstatymų leidimo ir įstatymų leidėjo interesų yra tiek aiškus, kad tai beveik nėra reikalinga pavyzdžių.

O vis dėlto, nesunku atsikirsti prieš mūsų svarstomąjį priekaištą. Kalbant Hume'o žodžiais — „nors žmonės yra ypač savo intereso val-

domi, tačiau pats jųjų interesas, kaip ir visi žmonių reikalai, yra visiškai „opinijos" valdomas". Todel jeigu mes laikysime, kad žmonės, kurie turi įstatymams leisti galios, vadovaujasi išimtinai ir visiškai noru remtis savo asmeniniu ir egoistiniu interesu, vis dėlto toji koncepcija, kurią jie patys turi apie savo interesą, ir tuo pačiu jų leidžiamieji įstatymai, bus jų „opinijos" (nuomonės) nustatomi. Tokiu būdu visur, kur plati publika turi įtakos, teisės plėtimasis būtinai turi būti viešosios nuomonės valdomas.

To ir užtektų atsakyti. Tačiau kadangi yra tiek nesusipratimų del žmonių interesų ir jų įsitikinimų santykiavimo, reikalinga šis klausimas dar kiek išplėsti... (op. cit., 11—13 pusl.). „Iš dešimties atsitikimų devyniuose žmonės visai sąžiningai tiki, kad tai, kas jiems malonu, esą kitiems naudinga. Žmogaus interesas dažniau iškreipia jo nuomonę, negu pagadina jo širdį. Stambaus Anglų žemės savininko įpėdinis yra įsitikinęs, kad įstatymas, kuris visą tėvo palikimą paveda vyresniajam sūnui, sudarąs šalies labą; tačiau jeigu jis taip teigiamai įvertina tą nuosavybės paveldėjimo sistemą, kurią Prancuzų dauguma laiko aiškiai neteisinga, tai todel, kad jo interesas išplečia jo šiuo klausimu kvailumą („stupidité"), negu egoizmą. Jis perdeda ir nuolat laiko galvoje visus sumetimus, kalbančius šios paveldėjimo sistemos naudai, o neįvertina ir visiškai nesvarsto tų sumetimų, kurie kalbėtų prieš tą sistemą... (op. cit., 13 pusl.).

Imkite ryškų Amerikos vergų savininkų pavyzdį. Negalima neigti, kad kilus t. vad. Secesijos karui tarp Šiaurės ir Pietų štatų, Pietuose buvo daug karštų vergijos (arba bent tos socialinės santvarkos, kurios vergija buvo būtinu elementu) entuziastų, kaip iš kitos pusės Šiaurėje buvo dar daugiau karštų aboliucijos (vergijos panaikinimo) entuziastų. Bent jau kai kurie Pietų gyventojai bona fide buvo įsitikinę, kad vergija esanti gerovės šaltinis netiktai plantatoriams, bet ir patiems vergams, o netiesioginiai ir visam civilizuotam pasauliui. Šie Pietų fanatikai klydo ir tiesa buvo Abolicionistų pusėje. Tikėjimas vergija buvo iliuzija; bet iliuzija, kad ji ir būtų asmeninio intereso padarinys, vis dėlto yra intelektualinė klaida, vadinasi — kažkas skirtinga nuo sukietėjusiojo egoizmo. Vis dėlto tai nuomonė (opinija). Tad ir šiame atsitikime, kai Pietų gyventojai priešinosi bet kuriai vergijos panaikinimo reformai, kaip ir visuose kituose panašiuose pavyzdžiuose, mes turime pagrindo tvirtinti, kad galų gale įstatymų leidimą prižiūri opinija" (op. cit., 14—15 pusl.).

Visa tai yra be abejo teisinga; tai kaip tik atitinka socialinę tikrenybę, kurią mes kasdien ir visur stebėti galime. Bet ar čion nuomonė (opinija) valdo asmeninį ar socialinį (grupinį) interesą, ar interesas valdo nuomonę? Man rodos, kad Dicey'o pritariamas Hume'o kategoringas tvirtinimas, jog tai kaip tik interesas esąs opinijos valdomas, yra perdaug kategoringas ir todėl perdėtas. Kaip tik jo paties cituojamoji Anglų landlordo įpėdinio nuomonė apie žemės nuosavybės paveldėjimo tvarką arba Amerikos Pietų štatų gyventojų nuomonė nemažiau yra intereso valdoma, negu atvirkščiai; nors iš kitos pusės be abejo savo intereso ar savo reikalų pajautimas gali būti tam tikrų paveldėtų ar įkvėptų idėjų, pažiūrų ar nuomonių iškreiptas, kaip be abejo iškreipta buvo savo socialinių reikalų

(intereso) sąvoka pas tuos vergus-negrus, kurie bona fide buvo įsitikinę, jog vergija esanti palaikytina ir jiems sociališkai naudinga. Interesų ar socialinių reikalų veikiama — žmonių nuomonė savo ruožtu reaguoja į tų reikalų pajautimą ir gali jų suvokimą iškreipti. Tuo kaip tik ir remiasi viešosios nuomonės „dirbimo" menas, žinomas nuo neatmenamų laikų, o mūsų laikais ypatingai išplėtęs ir išbujojęs, virtęs profesija, kurią naudoja tiek valdantieji, tiek opozicija, tiek iš viso bet kuris gyvas ir sveikas socialinis junginys.

Tad galų gale yra tiek įvairių viešųjų nuomonių, kiek yra socialinio jungimosi ir skirstymosi tam tikroje visuomenėje padarinių. Tačiau šiuo aš visiškai nemanau tvirtinti, jog grupinių nuomonių ribos kategoriškai sutampa su grupių personalinio sąstato ribomis arba kad tos grupinės nuomonės būtų kategoriškai vienlypės arba pagaliau kad kiekviena grupinė nuomonė apimtų visus galinčius kilti klausimus ir kad tokiu būdu kiekvienu klausimu būtinai būtų susidariusi kiekvienoje grupėje atskira viešoji nuomonė. Visa tai yra visiškai suderinama su tuo, ką apie viešąją nuomonę yra anksčiau cituotuose žodžiuose pasakęs Dicey.

Tačiau vis dėlto Dicey toliau savo knygoje kalba lyg apie vieningą visuotinę viešąją nuomonę. Žinoma — tai reikia suprasti su tomis rezervomis, kurias jis yra pradžioje pareiškęs; be to, įsižiūrėję į tos visuotinės viešosios nuomonės, apie kurią jis kalba, esmę, mes pastebėsime, kad: **a.** tai gal netiek konkretaus turinio nuomonė, kiek tam tikras protavimo ar jutimo būdas ar metodas, arba tam tikroji psichinė linkmė, kuri laikinai kyla, sujudina visuomenę ir tam tikru ūpu, kaip banga, perbėga socialinius junginius su jų skirtingais socialiniais reikalais ir tų reikalų ideologiniais bei programiniais padariniais, ir vėl pranyksta, užleisdama kitai bangai vietą, — tad labiau ūpas, negu nuomonė, ir **b.** ji vis dėlto nėra visuotinė, nesujudina visos masės, bet, kaip banga, labiau perbėga patį viršutinį, gal veikliausiąjį masės sluogsnį, pav. jos inteligentiją, jos politines veikliąsias viršūnes, jos kaip tik valdančiasias arba iš viso organizuotas ir jautresnes grupes, nors tam tikru momentu, kaip pav. ypač per revoliucijas ir įvairias viešąsias katastrofas (karas, viešoji nelaimė) ši ūpo banga gali ir daug giliau išjudinti pačią masę.

Šia prasme galima interpretuoti ir pritarti šiems Dicey'o tvirtinimams:

Tam tikrąjį momentą yra tam tikroji priimtų įsitikinimų, jausmų, principų arba tvirtai įsigalėjusių prietarų visuma, kuri, bendrai visa tai paėmus, sudaro tam tikrojo laiko viešąją nuomonę arba tai, ką mes galime pavadinti viešpataujančią ar vyraujančią opinijos srovę...

Tam tikrojo laiko įsitikinimų visuma gali būti bendrais bruožais suvesta į kelias pagrindines tezes, kurios yra žmonių masės laikomos tiesos išreiškimu... (op. cit., 18—19 pusl.).

Be abejo, kartais leistina sakyti, kad kuris nors tikėjimas arba kuri nors vyraujanti nuomonė „yra ore..." Tačiau retai atsitinka, kad kuris nors labai praplitęs įsitikinimas būtų minioje išdygęs. Kaip sakoma — visa išmintingoji ir garbingoji iniciatyva eina ir turi eiti iš atskirų indi-

vidų; ji iš tikrųjų ateina iš kurio nors vieno individo; žinoma — reikia pridurti, kad ir kiekvienos naujos nesąmonės arba naujos niekšybės formos iniciatyva taip pat eina ir turi eiti iš individų arba iš kurio nors vieno individo..." (op. cit., 20—21 pusl.).

Priešingąja srove arba priešsrove (kontrsrovės) reikia vadinti tų nuomonių, tikėjimų ir jausmų visuma, kurios yra maždaug griežtai priešingos vyraujančiai to laiko nuomonei.

Šios rūšies kontrsrovės dažniausia minta liekanomis tų idėjų ir įsitikinimų, kurie esamoje kartoje ir ypač jaunoje šios kartos dalyje pamažu nustoja galios ir pritarimo. Šios rūšies konservatizmas, kuris verčia žmones laikytis įsitikinimų, nykstančių žmonių masėje, užtinkama, tarp tam tikrojo tikybinio ar politinio „credo" lygiai taip pat, kaip tarp bet kurio kito tikėjimo, šalininkų... Praeitis kontroliuoja dabartį.

Lygiai taip pat opinijos kontrsrovės kartais minta naujomis idėjomis, kurios ima reikštis ir įgyja įtakos jaunime. Įžengiančios į praktiškojo gyvenimo sritį jaunosios kartos viltys ir sapnai skaldo viešpataujančiojo „credo" energiją..." (op. cit., 34—35 pusl.).

b. Prof. A. Lawrence Lowell'io pažiūros į viešosios nuomonės problemą. Pastabos.

Antras įdomus ir gilus mokslo rašinys apie viešąją nuomonę, sąryšy su jos reiškimusi per tiesioginio demokratinio valdymo institucijas, — tai Amerikiečio prof. A. Lawrence Lowell'io knyga, kuria aš naudojuos prancuzų vertime; pastarasis yra padarytas Albertinos Jèze: A. Lawrence Lowell — „L'Opinion publique et le Gouvernement Populaire" („Viešoji nuomonė ir Liaudies Valdymas"), Paris, Marcel Giard, 1924 m., XIII+419 pusl. A. Lawrence Lowell, Harvard'o Universiteto profesorius ir to Universiteto Prezidentas, yra be to žinomas, kaip didelio veikalo „Anglijos Valdymas" („Le Gouvernement d'Angleterre" prancuzų vertimo pavadinimas) autorius.

Savo rašinį apie viešąją nuomonę Lowell pradeda šia citata iš Henry Maine'o veikalo „Popular Government": „Vox populi gali būti Vox Dei, bet tenka pastebėti, kad niekuomet nesusitarta nė dėl žodžio „Vox" nė dėl žodžio „Populus" prasmės".

„...Politikos pasaulis — sako Lowell — yra išmargintas formų, kurių dvasia yra mirusi, — lyg šmėklų, kurios vaidinasi... kurios tačiau kartais daro minioms tikrenybės iliuziją, o kartais ir nieko nepagauna. Be abejo — fikcijos nėra be vertės. Politikoje jos Anglų valdžios santvarkai patarnavo, taip pat, kaip jos yra Anglų teisei patarnavusios. Jos įgyvendino pažangą be jokių revoliucijų įvykių ir be ko nors griovimo. Bet jeigu jos politinėje evoliucijoje vaidina svarbų vaidmenį, tai politiniam filosofui, kuris jų tuštumos nepastebi ir kuris formoms pripažįsta tikrenybės neatitinkančią reikšmę, jos yra minties pančiuos. Liaudies valdžia („le gouvernement populaire") gali būti veikli ir gyva monarchinėje formoje, o galima įkurti autokratiška despotija nenaikinant demokratijos formų...

Liaudies valdžia, bent viename svarbiausiųjų savo apsireiškimų, reiškiasi viešųjų reikalų kontrolė, vykdoma viešosios nuomonės..." (op. cit., 1—2 pusl.).

Taip apibūdinęs valstybinį viešosios nuomonės vaidmenį, Lowell imasi nustatyti viešosios nuomonės esmę. Pirmąją šiuo atžvilgiu tezę jis šitaip suformuluoja: „Daugumos nuomonė ne visuomet yra viešoji nuomonė" (op. cit., 3 pusl.). Tą tezę jis šitaip paaiškina:

„....Paimkime pavyzdį... Pasibaigus Amerikos naminiam karui (ps. čion turima galvoje Secesijos karas tarp USA šiaurės ir pietų štatų antrosios XIX amž. pusės pradžioje; mano prierašas), — jokiu būdu nebūtų galima pasakyti, kad kuriame nors pietų štate politinio balsavimo negrams suteikimo klausimu teigiamoji ar neigiamoji viešoji nuomonė pareinanti nuo to, kuri dviejų rasių — baltoji ar juodoji — sudaro tame štate nežymią kiekybinę daugumą. Viena tų dviejų — neigiamoji ar teigiamoji — nuomonių galėjo būti viešoji ir visuotinė baltųjų tarpe, antra — viešoji ir visuotinė juodųjų tarpe, bet nė viena nė antra nebuvo viešoji nei visuotinė gyventojų visumai.

Šios rūšies pavyzdžiai gali būti dauginami ad infinitum. Mes juos randame Airijoje, Austrijoje, Vengrijoje, Turkijoje, Indijoje, visose šalyse, kuriose rasės, tikybos arba politikos konfliktai yra tiek aštrūs ir gilūs, kad jie skaldo bendruomenę perdaug skirtingomis ir griežtai viena kitai priešingomis grupėmis, kad jos būtų galėjusios pagrindiniais klausimais susitarti. Kai mahometonai kalaviju skelbė ir platino Islamo tikybą, tai ar būtų buvę galima pasakyti, kad klausimas, ar mahometonų pavergtoje šaly viešoji nuomonė buvo prielanki Krikščionybei ar Islamui, turėjo pareiti nuo nežymios kiekybinės krikščionių ar Pranašo sekėjų daugumos? Ir ar mažuma turėjo pareigos išsižadėti savo tikybos?

Visa valdžia buvo mahometonų rankose, tačiau ar būtų protinga tvirtinti, kad esant 99 tūkstančiams mahometonų prieš 100 tūkstančių krikščionių šalies viešoji nuomonė buvusi nusistačiusi prieš mahometonus, tuo tarpu mahometonams nužudžius iš to skaičiaus 2 tūkstančių krikščionių — viešoji šalies nuomonė tada tapusi mahometonams palanki...

„...Išžiūrėtuose pavyzdžiuose du atskiri šalies gyventojų elementai nesudaro bendruomenės, kurioje galėtų reikštis viešoji ar visuotinė nuomonė. —

Kaip teisingai sako Bryce („La Republique Americaine", prancuzų vertimas, 2-ji laida, III t.), — termino „viešoji nuomonė taikinimas čion visų mąstančiųjų nuomonei čion vėl daugumos nuomonėms, be galo painioja klausimą..."

„...Paprastosios daugumos nuomonės savaime neužtenka. Aišku, kad kažkas dar be to yra reikalinga." (op. cit., 3—5 pusl.).

Lowell'o čion parinkti pavyzdžiai yra ryškiausieji ir griežčiausieji. Vergai-negrai ir jų baltieji buvę ponai, mahometonai ir krikščionys Islamo su Krikščionybe žūtbūtinės kovos laikais... Žinoma — apie tokių griežčiausiųjų socialinių kontrastų bendrąją viešąją nuomonę kalbėti netenka; panaši griežčiausiojo kontrasto situacija yra mūsų laikais tarp bur-

žuazijos ir bolševikų SSSR-e, arba tarp sovietų šalininkų ir Rusų emigrantų, arba Didžiojo Karo metu buvo tarp dviejų kariaujančiųjų blokų... Tačiau tas dėsnys, kurį čion konstatuoja Lowell, iš tikrųjų yra taikintinas kiekvienam socialiniam susiskirstymui. Nėra ir negali būti kurių nors kategoringų absoliutinių to susiskirstymo griežtumo ribų, kurios skirtų visišką negalimumą bendrajai viešajai nuomonei susidaryti nuo visiško to galimumo ir net būtinumo. Viskas čion yra reliatyvu ir lygtina. Galima tik tiek pasakyti, kad juo griežtesnis yra socialinis susiskirstymas — juo ryškesnės bus skirtingos grupinės viešosios nuomonės. Tat galų gale ir yra šios Lowell'o tezės konstatuojama.

Tačiau sekime Lowell'io analizo tąsą. Jeigu viešosios nuomonės sąvokai neužtenka, kad tai būtų šalies gyventojų kiekybinės daugumos nuomonė, tai kas gi jai dar, einant Lowell'io samprotavimu, yra reikalinga arba būtina? Koks bus jos tikrasis sprendžiamas požymis?

„...Visų sutikimas („l'unanimité") — sako Lowell — taip pat nėra reikalinga. Taikinti viešosios nuomonės sąvoką tiktai tiems atsitikimams, kada nėra jokio ginčo, jokio nuomonių skirtingumo („désaccord"), tai būtų visiškas tos sąvokos reikšmės nuslopinimas ir verstų konsatuoti, kad jeigu ji iš viso kada nors yra galima, tai bent ji labai retai reiškiasi...

Mėginimas pagrįsti įstatymų leidimą vienbalsiais nutarimais buvo padarytas Lenkų Karalystėje, kur kiekvienas susirinkimo narys turėjo teisę pareikšti liberum veto prieš bet kurį pasiūlymą; šios teisės išdava buvo pažangos sulaikymas, smurto išplėtimas, nepasisekimas. Lenkų sistema buvo giriama, kaip laisvės židinys, tačiau iš tikrųjų ji buvo griežtai priešinga pagrindiniam moderninės liaudies valdžios principui; tas principas — tai viešųjų reikalų tvarkymas pritariant viešajai nuomonei, kuri yra jei ne visuotinė, tai bent bendroji („générale, sinon universelle"), ir kuri esant tam tikroms sąlygoms veikia mažumos pareigą pasiduoti..." (op. cit., 5—6 pusl.).

„Savo „Contrat social" Rousseau mėgina įrodyti, kad įeidamas į valstybę laukinis žmogus („homme naturel") galįs likti visiškai laisvas ir klausyti tiktai savo valios"... Stengdamasis suderinti absoliutinę kiekvieno piliečio laisvę klausyti tiktai savo valios su visų civilizuotų šalių priimtu įstatymų balsavimu prieš opoziciją, Rousseau sako, kad kai susirinkusioji liaudis yra užklausiama dėl tam tikro pasiūlyto sumanymo, tai balsuotojai balsavimu reiškią ne savo asmeninius šiuo reikalu pageidavimus, bet savo nuomonę dėl bendrosios valios; esą tokiu būdu nugalėtos mažumos norai visiškai nėsą užgauti, nes toji mažuma tiktai apsirikusi: jos nuomonė dėl bendrosios valios buvusi klaidinga. Esą visi žmonės, kaip jisai pabrėžia, nori, kad veiktų ši bendroji valia, kuri todėlei virstanti visuotine kiekvieno žmogaus valia ir tuo pačiu visumet esanti vykdoma" (op. cit., 6—7 pusl.).

„Kad ir kiek fantastiškai išdėstyta vis dėlto ši Rousseau teorija turi savyje aukštos vertės tiesą, kuriai galima suteikti moderniškesnę formą... Iš tikrųjų ši idėja glūdi visose teorijose, kurios valdomųjų sutikimą laiko teisingo valdymo pagrindu, nes tas reikalaujamas sutikimas nesudaro vi-

suotinio liaudies pritarimo kiekvienam skelbiamajam aktui, tiktai bendrąją sankciją liečiančią teisėtą valdančiosios galios pobūdį ir jos teisę spręsti visus klausimus.

Galia, kurią Amerikoje turi teismai, pripažinti nekonstitucingais įstatymus mums suteikia šios doktrinos iliustraciją... Tai remiasi teorija, ... kad tada, kai kyla klausimas, kurių konstitucija nepavedė įstatymų leidėjo kompetencijai, visa tauta nesanti davusi savo sutikimo. Šiais klausimais tauta sutikusi pasiduoti tiktai tokiam dekretui, kuris bus išleistas iškilmingesnioje formoje, arba aktui, kuriam nustatyta didesnė priėmimo sąlyga, negu paprastosios daugumos balsai. Tokiu būdu teismas, pareikšdamas kurį nors įstatymą nekonstitucingą, iš tikrųjų nustato, kad aktas neįeina į tokių aktų rūšį, kuriems visa tauta yra pareiškusi sutikimą..." (op. cit., 7—8 pusl.).

Tačiau — tęsia Lowell — „kai kuriose šalyse gyventojai susideda iš skirtingų elementų, kurie gyvais politiniais klausimais yra griežtai priešingai nusistatę. Tada priešingos jėgos gali būti tiek griežtos, kad jos griauna net tą visų pripažįstamą idėją, kad daugumos nuomonė turi nusverti... Teoriškai — žmonių valdymas dažniausia remiasi arba sutikimu pasiduoti arba jėga ir faktiškai visose civilizuotose šalyse kiekvienas tų dviejų veiksnių mažiau ar daugiau valdyme reiškiasi... Kai nusverianti nuomonė yra tokia, kad jos įgyvendinimui mažuma pasipriešintų jėga, jei tiktai ji būtų galėjusi tai padaryti, — tai tada valdymas yra pagrįstas jėga...

Visais atsitikimais, kai mažuma nepripažįsta daugumai teisės spręsti, ji pasiduoda tiktai aiškiai jėgai, ir jos pasidavimas yra prievartos, bet ne viešosios nuomonės padarinys... Daugely tautų yra žymios masės visiškai gerai nusistačiusių („bien intentionnés") piliečių, kurie daugumai teisės valdyti nepripažįsta. Šie asmenys ir politinės partijos, kuriose jie yra susibūrę, vadinama nesukalbamais („irréconciliables")... Jų atžvilgiu negali būti nė viešosios nė bendrosios nuomonės.

...Šių nesukalbamų buvimas nedaro valdžios neteisėta ir neatima iš jos titulo versti vykdyti jos valią, neatsižvelgiant į mažumos griežtąjį nusistatymą. Šita valdžios galia yra pagrįsta kitokiais sumetimais..." (op. cit., 8—10 pusl.).

„Gabriel Tarde („Les transformations du pouvoir") pabrėždavo, kad įsitikinimų intensyvumas sudaro labai svarbų nuomonių skleidimo veiksnį. Žmonės mano, kad viešosios nuomonės pamatai ir siekiai glūdį tiktai ar šiaip ar kitaip manančių asmenų skaičiuje; tačiau tai toli gražu netiesa. Jei tam tikroje bendruomenėje iš vienos pusės 49% turi kuriuo nors klausimu labai aiškius ir tvirtus įsitikinimus, o iš kitos pusės 51% kitaip manančių nėra griežtai nusistatę, tai pirmoji (vadinasi — mažumos) nuomonė disponuoja didesnę viešąją jėgą ir gali būti tikra nugalėsianti antrąją... Taip pat gerai nusimanančių žmonių idėjos, daugiau sveria, negu lygaus neišmanėlių skaičiaus idėjos...

Žmogus, kuris tvirtai gina savo įsitikinimus yra lygus keliems, silpnai savuosius palaikantiems: jis yra linkęs priešingas nuomones, savo

pasiryžimu ir griežtumu jis atbaido savo priešus, verčia juos slėpti savo nuomones arba net viešai laikytis jo nuomonės arba bent tylėti ir susilaikyti nuo bet kurio veikimo...

...Kai mes kalbame apie daugumą, mes turime galvoje ne skaičiaus daugumą, bet tikrenybės daugumą..." (op. cit., 11—12 pusl.).

„Reziumuokime ...:viešoji nuomonė... turi būti tikrai vieša... Kad ji būtų vieša, neužtenka daugumos ir nėra reikalinga vienbalsių nutarimų, bet nuomonė turi būti tokia, kad mažuma, net ir nesutikdama su ja, jaustų ne baimės, bet savo įsitikinimu turinti tą nuomonę priimti; ir jeigu demokratija yra tikrai įsigyvenusi, tai mažumos pasidavimas turi būti pačiai mažumai pritariant („de bon coeur") įvykdytas..." (op. cit., 13 pusl.).

Tad matome, kad tai, ką Dicey neigia, Lowell pripažįsta. Lowell'io „viešoji nuomonė" — tai ir yra mums jau žinomas „suvereninis pasidavimas", kurį Dicey ir viešosios nuomonės buvo linkęs išskirti. Tiesa— Lowell'io konstrukcijoje „suvereninis pasidavimas" įeina į demokratinį „viešosios nuomonės" imperiumą dviem sąlygomis, kurioms nesant Lowell atsisako laikyti viešąją nuomonę imperiumo valdove. Tos sąlygos — tai yra: a: „suvereninis pasidavimas" turi būti m a ž u m o s p a s i d a v i m u d a u g u m o s n u s i s t a t y m u i (daugumos sąvoka, kaip matome, Lowell'io koncepcijoje nėra grynai kiekybinė, nes jisai ją nustato ne tiktai tam tikros nuomonės reiškėjų skaičiumi, bet ir paties įsitikinimo įtempimu arba griežtumu, kitaip sakant — aktingumu); tad imperiume — einant šia koncepcija — turi reikštis daugumos veiklus nusistatymas ir mažumos jam pasidavimas, o todėl pačios daugumos „suvereninis pasidavimas" tokiam imperiumui, kuris reikštų ne jos, bet kurios nors labai nežymios mažumos, nusistatymą, nors ir būtų geruoju daugumos vykdomas, reikia manyti — Lowell'io sąvokomis viešosios nuomonės imperiumo nesudarytų; b. reikalingas yra toks mažumos pasidavimas, kuris iš jos būtų ne prievarta išreikalautas, bet būtų geruoju prieš jo socialinius reikalus ir nusistatymą jos pačios priimtas.

Tai labai žymiai susiaurina „viešosios nuomonės imperiumo" reiškimąsi ir daro šį socialinį imperiumo titulą be abejo nevisuotiniu ir eiliniu, bet nepaprastu ir ypatingu.

Toliau savo įdomiame rašiny Lowell analizuoja viešosios nuomonės pobūdį ir žymes. Jisai konstatuoja, kad žmonių nuomonės, pažiūros, idėjos, įsitikinimai tiktai iš dalies esą pagrįsti sąmoningu protavimu, kaip pastarojo išvados ar padariniai; savo nuomonių ir įsitikinimų didžiausiąją dalį eilinis žmogus tiesiog perimąs iš tos socialinės aplinkumos, kurioje jis auga ir veikia, netikrindamas jų savarankišku mąstymu ir analizu. Tačiau iš kitų pasiskolintos ar perimtos nuomonės vis dėlto esančios arba bent galinčios būti tikromis nuomonėmis, jeigu tik jos sudaro integralinę (esminę) šitaip manančio žmogaus filosofijos ar pasaulėžiūros dalį; jeigu to nėra, jeigu kuri nuomonė ar pažiūra nėra suderinta su žmogaus nuomonių visuma, sudarančia to žmogaus bendrąją filosofiją arba pasaulėžiūrą, tai ji turinti būti pagrįsta asmeniniu to žmogaus proto darbu, kaip

asmeninio kritiško faktų išsvarstymo ir įvertinimo išdava. Tai lygiai liečią tiek vieno žmogaus, tiek daugelio žmonių nuomonę (op. cit., 15—24 pusl.).

Šitaip pasisakęs dėl nuomonės esmės — Lowell nustato dar dvi sąlygas, kurioms nesant viešoji nuomonė esanti neįmanoma. Tų sąlygų viena, kurią Lowell jau pradžioje minėjo, tai esąs tam tikras šalies gyventojų vienlypumas. Kaip XX amžiaus anglų-saksas demokratas — Lowell nėra toks naivus individualistas, kaip kad buvo demokratijos pirmtakūnai ir steigėjai XVIII-me ir dar XIX amžiaus pradžioje ir kaip dar XX-me amžiuje kartais atsitinka su buržuazinės ir liberalinės demokratijos epigonais ypač Prancūzų moksle. Jis žmonių nelaiko tiktai individais, lygiais ir vienodais atomais; jis pažįsta visuomenę ir nemėgina jos neigti. Šalies gyventojų masės vienlypumas, kurį jis laiko viešosios nuomonės sąlyga, tai nėra visiškas socialinio suskirstymo slopinimas. Jisai tiktai mano, kad to suskirstymo griežtumas ir jo padarytas kategoriškas radikalinis vienos grupės kitai priešingumas, perėjus tam tikras to griežtumo ribas, taip jau pagaliau suskaldąs tą visuomenę grupėmis, kad esant tokiam suskirstymui nieko jau bendro ir jungiančio tarp dviejų suskaldytų visuomenės grupių nelieką ir štai jau tada bet kurie vienlypumo pėdsakai dingstą. Tad gyventojų masės vienlypumas, apie kurį jis kalba, — tai esąs tam tikras socialinio suskirstymo minimumas. Ypatingai jis to minimumo peržengimą, visiškai naikinantį vienlypumą ir, jo nuomone, išskiriantį bet kurios viešosios nuomonės buvimo galimumą numato mūsų laikais nacionalinės tautybės srity arba kartais — ypač praeity — tikybiniame fanatizme, kai susiduria dvi priešingos tikybinės grupės su savo priešingais dogmatais ir labai griežtu tikybinių įsitikinimų įtempimu.

Antroji tų sąlygų — tai esanti nuomonių skleidimo laisvė ir būtent laisvė reikšti ne tiktai pritarimą pasiūlytam sumanymui, bet ir prieštaravimą. Vadinasi — mažumos geruoju pasidavimas daugumos nusistatymui, sudarąs viešosios nuomonės viešpatavimo pirmąją sąlygą, esąs galimas ir tikras tiktai ten ir tada, kur ir kada toji mažuma gali laisvai savo priešingą nuomonę skleisti ir stengtis daugumos nusistatymą paveikti ir jį jos pageidaujamon pusėn pakreipti arba bent šį tą savojo į tą nusistatymą įvesti. Esą tiktai disponuodama tas galimybes, galėdama laisvai savo nuomonės propagandą varyti — mažuma geruoju pasiduosianti daugumos nuomonės viešpatavimui, laikydama tai teisinga ir išsižadėdama savo grupinio egoizmo.

Pagaliau Lowell išsvarsto viešosios nuomonės ribų klausimą. Jisai sako, kad jeigu viena svarbiausiųjų viešosios nuomonės viešpatavimo (imperiumo) sąlygų yra ta, kad mažuma pati geruoju be prievartos pasiduotų daugumos nusistatymui, gerbdama apsireiškusią tame nusistatyme nuomonę, — tai būtinai reikią iš viešosios nuomonės valdomųjų dalykų išskirti visa tai, kas užgauna mažumos sąžinę, ir būtent pirmoje eilėje visi tikybiniai klausimai. Bet tiesą pasakius iš tikrųjų reikėtų tas išskyrimas išplėsti ir į visą tai, kame reiškiasi tam tikrų socialinių grupių gili ideologija, tvirtas ir griežtas įsitikinimas, artimas tikybiniam jausmui, ir iš viso

gilūs ir stiprūs jausmai, aistra, nes visa tai refleksais palyti ir sąžinę, jei jau suponuosime, kad opozicinės socialinės grupės daugumos nuomonei pagerbti būsiančios linkusios geruoju paaukuoti savo socialinius grupinius reikalus. Beliktų nežymi sritis tokių dalykų, kurie nepalyti jokių gyvų ir stiprių mažumos (opozicinių socialinių grupių) įsitikinimų, tikėjimų, jausmų bei aistros.

Antroji riba glūdanti sugebėjime pažinti faktus ir orientuotis jų regimame chaose. „Tikroji viešoji nuomonė... sako Lowell (op. cit., 47 pusl.) — gali susidaryti tada, kai liaudies masė, ar todėl, kad ji juos jau ir be to žino, ar todėl, kad ji jų įrodymus pajėgia išsvarstyti ir įvertinti, — sugeba pažinti esminius faktus, kuriais turi remtis sąmoningas protingas nusistatymas".

Ir štai Lowell konstatuoja, kad nors iš vienos pusės demokratinių institucijų plėtimasis ir civilizacijos pažanga, didindami mokyklų tinklą ir įtraukdami platesnes žmonių mases į aktingą viešąjį gyvenimą, išlavina plačias žmonių minias ir žymiai padidina žmonių sugebėjimą kritiškai vertinti faktus, tačiau iš kitos pusės tiek žmonių santykiai, tiek socialinio gyvenimo sąlygos tiek komplikuojasi, o technikos pažanga ir mechanikos išradiniai tiek apsunkina faktų žinojimą ir jų supratimą, kad sunku pasakyti, ar toji viešųjų klausimų sritis, kurioje viešoji nuomonė gali reikštis, iš tikrųjų auga ir ar atvirkščiai nėra savaime gyvenimo siaurinama naudai tos priešingos srities, kurioje viešoji nuomonė yra bejėgė, nes ten kompetentingas yra tiktai specialistų ir ekspertų (žinovų) balsas (dėlei šito viešosios nuomonės ir jos imperiumo analizo žiūrėk Lawrence Lowell, op. cit., 15—55 pusl.).

c. Demokratinė ir „sociokratinė" viešoji nuomonė.

Mes matome, kiek ir kokių svarbių ir reikšmingų rezervų turi daryti tie sąžiningi mokslininkai, kurie yra pasiryžę iš tikrųjų išstudijuoti viešosios nuomonės problemą, jei tiktai jie neišsižada tezės, jog viešoji nuomonė turinti būti vienlypė ir vieninga, kad ir ne visų išpažinama, tai bent visų arba bent beveik visų, neišskiriant kitaip manančių, gerbiama ir geruoju viešpatauti leidžiama. Tos rezervos tiek iš visų pusių tą viešąją nuomonę — bei jos veikimo sritį ir galią apkarpo, kad tai, kas lieka, yra galų gale arba visiškai siaura arba nereikšminga arba reiškia kurį nors nepaprastą visuomenės karšty ūpą. Užtai daug ryškesnis pasidaro viešosios nuomonės veiksnys kai mes jį iš vienos pusės atskiriame nuo „suvereninio pasidavimo", o iš kitos pusės paliuosuojame nuo kitaip manančių („mažumos") pagarbos ir viešosios nuomonės sąvoką perkeliama iš demokratinės vienlypės tautos arba jos daugumos nusistatyto koncepcijos į „sociokratinę" grupinių socialinių nuomonių koncepciją, pabrėždami ne tiktai jos veikimą imperiumo, kada ji veikia, bet į tą veikimą, kada ji pati yra veikiama.

Tad ir čion socialiniame valdžios fenomene arba socialiniame žmonių valdymo santyky mes konstatuojame iš vienos

pusės valdančiųjų ir valdomųjų suskirstymą, bet iš kitos taip pat — jųjų vienų kitų veikimą, jųjų tuo būdu bendradarbiavimą, sui generis akciją ir reakciją — veikimą ir reagavimą, kurie kits kitą paragina kartu suvaržo, išjudina ir aprėžia.

VIII. Demokratinė Hauriou doktrina.

1. Trys ryškios demokratinės valdžios teorijos srovės: a. prademokratinė visuomenės sutarties ir bendrosios valios srovė, b. klasikinė demokratinė — reprezentacinės demokratijos — srovė ir c. visuotinio ir lygaus balsavimo demokratijos srovė.

Didžioji demokratinė valstybės ir teisės mokslų mokykla nėra visiškai vieninga. Joje yra įvairių srovių ir doktrinos variantų, pagrįstų kartais labai skirtingomis sąvokomis, kuriose ne tiktai dėsnių konstrukcija arba kitaip sakant — demokratinės institucijos yra kitokios, bet ir patys principai yra nevienodi arba net vieni kitiems priešingi. Aš nemanau čion visų esamų ir galimų demokratinės minties srovių išžiūrėti ir net nedrįsčiau tai padaryti. Tų srovių iš tikrųjų yra labai daug ir pati tiksli jų klasifikacija sudarytų sunkų ir atsakingą darbą, kuriame lengva būtų tik viena, būtent lengva būtų... paklysti ir būtent paklysti dvejopai: netiksliai suskirsčius niuansus ir praleidus kai kurias sroves, kurios liktų nepastebėtos ar neįvertintos. Be to šitokia klasifikacija, būdama grynai akademinė, maža mums suteiktų naudos ir tiktai supainiotų mūsų sąvokas.

Užtenka mums konstatuoti trys svarbiausios valstybinės demokratijos srovės, kurių pirmąją sudaro mūsų pavadintas prademokratinis mokslas su savo ryškiausiu padariniu — Rousseau visuomenės sutarties doktrina, — antrąją sudaro klasikinė Didžiosios Prancuzų Revoliucijos demokratinė arba reprezentacinės demokratijos teorija, — ir trečiąją — naujesnioji visuotinio ir lygaus balsavimo demokratinė srovė. Dvi pirmąsias mes jau gana tiksliai išžiūrėjome, trečiąją taip pat kiek palietėme ir šį tą iš jos principų sužinojome. Į tą trečiąją srovę mes dabar grįšime ir išdėstysime kai kurias jos tezes, kurios mums padės suprasti, kokios čion ima reikštis pažiūros

į valdžios problemą ir kaip čion yra interpretuojama imperiumo sąvoka.

Be šių trijų stambiausiųjų valstybinės demokratijos srovių yra dar ryškių skirtingų, ypač kairiajame demokratijos sparne, bet jas mes arba rasime progos kitur paliesti, arba visai jų nežiūrėsime, nes arba jos neturėjo tos įtakos valstybės valdžios sąvokai, kurią turėjo ar tebeturi anosios, arba jos nėra tipingos ir sudaro pereinamąją maišytą teorinę koncepciją.

Ir ši trečioji — visuotinio ir lygaus balsavimo demokratijos — srovė, į kurią mes grįžtame, nesudaro visiškai vieningos srovės. Visiškai griežtai ir kategoringai ji atskirta nuo kitų srovių ir nustatyti tarp jų sienos—negalima. Vis dėlto yra šis tas tipingo šios srovės sąvokose, nežiūrint jų niuansinių variantų. Yra mėginimas rasti kas tai tarpiško tarp pademokratinio ir klasikinio mokslo, yra subjektyvinės politinio balsavimo teisės sąvoka, kurią jau esu išaiškinęs, yra savotiška pažiūra į tautą, kitokia politinės reprezentacijos konstrukcija ir ypač tam tikras, kad ir nevisai drąsus nukrypimas nuo grynai ir nuosekliai demokratinės į „sociokratinę" arba bent socialdemokratinę koncepciją.

Kadangi ir šios srovės yra įvairūs niuansai, tai mes pasirinksime jų vieną, kurio reiškėju yra žymus moderninis Prancuzų mokslininkas, vienas garsiausiųjų viešosios — konstitucinės ir administracinės teisės žinovų, garsusis prof. Maurice Hauriou.

Maurice Hauriou.

Maurice Hauriou, Tulūzos (Prancuzija) Universiteto Teisių Fakulteto profesorius ir dekanas, vienas žymiausių moderninių viešosios teisės Prancuzų — mokslininkų. Tulūzos Universitete jis profesoriavo 46 metus, — nuo 1883 m. iki 1929 m. Mirė 1929 m. Dėstė pradžioje teisės istoriją, vėliau administracinę teisę, kurios katedra jam teko atsitiktinai ir prieš jo paties norą. Tačiau kaip tik administracinės teisės srity jis turi didžiausius nuopelnus. Jis tos teisės mokslą reformavo ir beveik iš naujo įkūrė. Iki tol administracinė teisė Prancuzijoje buvo civilistų įtakoje ir buvo laikoma nuobodžiausia teisės šaka, kurios dėstymo turinį sudarydavo kai kurie įstatymai ir reglamentai, liečią administracijos sutvarkymą ir veikimą. Hauriou suteikė tam mokslui gyvybės, jis su keliais kitais mokslininkais, eidamas ypač Prancuzų „Conseil d'Etat" (Prancuzų Valstybės Taryba, kuri tarp kito ko sudaro garsųjį Prancuzų administracinį teismą) ju-

risprudencijos analizu, sutvarkė tą mokslą, kaip autonominę viešosios teisės disciplinią su savo pastoviu objektu, principais ir metodais. Hauriou, ir kitų moderninių Prancuzų publicistų (Aucoc, Laferrière, Roger Bonnard, Berthélemy, Jèze, ir kiti) darbais prancuzų administracinės teisės mokslas įgijo pasaulinės garsenybės ir tokios reikšmės, kurios jis niekuomet iki šiol neturėjo.

Kelerius paskutinius metus Hauriou dėstė Tulūzoje konstitucinę teisę. Žymiausieji Hauriou veikalai yra: „Précis de Droit Administratif", kurio pirmoji laida pasirodė 1892 m., o paskutinė XI laida — 1928 m. („Recueil Sirey"), „Précis de Droit Constitutionnel". I laida 1923 m., II laida 1929 m., komentarai Valstybės Tarybos sprendimams („Notes d'arrets sur décision du Conseil d'Etat et du Tribunal des Conflits", nuo 1892 — 1928 m.) ir dar devyni atskiri rašiniai išleisti knygomis, be to eilė straipsnių mokslo žurnaluose.

2. Minoritarinė akcija — vadai, valdantieji; majoritarinė reakcija — valdomoji masė, valdiniai.

Įdomi demokratinė Hauriou doktrina, kiek ji liečia valstybės valdžios problemą, yra pagrįsta analizu kaip tik tosios akcijos ir reakcijos, kurias mes, baigdami skyrių apie klasikinę demokratiją, esame pažymėję. Kaip mes esame sakę — „socialiniame valdžios fenomene arba socialiniame žmonių valdymo santyky mes konstatuojame iš vienos pusės valdančiųjų ir valdomųjų suskirstymą, bet iš kitos taip pat — jųjų vienų kitų veikimą, jųjų tuo būdu bendradarbiavimą, sui generis akciją ir reakciją — veikimą ir reagavimą, kurie kits kitą paragina ir kartu suvaržo, išjudina ir aprėžia". Kaip tik tą patį konstatuoja Hauriou, darydamas iš to pačias išvadas.

Esą autoritetas ir drausmė, vadų iniciatyvinė akcija ir inertinės valdomųjų masės reakcija(reagavimas), įsakymas ir pasidavimas, — tai esą ne tiktai valstybėje, bet iš viso socialiniame žmonių bendravime, pagrindiniai to bendravimo veiksniai.

Bet kurioje socialinėje valdžioje, tad ir valstybės valdžioje esą ar reiškiąsi du momentai, kurie kitas kitą papildo ir abu esą lygiai svarbūs: vienas — minoritarinis, mažumos, kurį reiškia vadai ar valdantieji, nes vadai visumet esą neskaitlingi, skaičiumi neprašoką inertinės masės; tą minoritarinį momentą kaip tik atitinką iniciatyvos, akcijos, veiksnys; antras momentas — majoritarinis, daugumos, iš kurios kilą reakcijos veiksnys.

Reakcija pati savaime, jei nebūtų buvę akcijos, esanti iš viso neįmanoma. Inertinė masė — dauguma, kuri viešuose socialinio bendravimo santykiuose gali veikti tiktai reaguodama į kurią nors veikliąją iniciatyvą, be vadų, be iniciatyvinio minoritarinio momento niekuomet nesukurtų valdžios ir niekuomet nepajėgtų pati imperiumo vykdyti bei vadų sukurtą valdžią tęsti. Tad daugumos imperiumas esąs neįmanomas. Majoritarinis valdžios vykdymas — tai esanti nesąmonė.

Tad jau čion iš karto Hauriou skiriasi tiek nuo prademokratinės, tiek nuo klasikinės demokratinės valdžios koncepcijos: valstybės valdžia, valdžios imperiumas — tai jo mokslu nesąs ir negalįs būti nei visų ir kiekvieno Bendrosios (visuotinės) Valios savarankiškas „suvereninis" tiesioginis valdymasis (Rousseau tezė), nei majoritarinis pačios anoniminės daugumos imperiumas (klasikinė tezė).

3. Valdančiųjų imperiumo elementai: a. autoritetas, b. kompetentingumas ir c. galios valia.

Reakcija (reagavimas) būtinai numato akciją (iniciatyvinį veiklumą), pastaroji gi esanti minotarinė (minotarinė vadų akcija). Toji akcija ir esanti imperatyvinė. Jî remiantisi arba bent turinti remtis šiais trimis elementais: a. valdančiųjų autoritetu, b. jų kompetentingumu arba tinkamumu ir c. galios valia arba galios pageidavimu.

Vado (vadų) arba valdovo ar valdančiųjų autoritetas arba prestižas — tai esąs gal pats svarbiausias, nors ir nebūtinas, valdžios elementas. Jis esąs svarbiausias tuo, kad jame glūdanti tikroji akcijos įtakos ir pasisekimo, imperiumo vaisingumo paslaptis. Vado ar valdovo (valdančiųjų) autoriteto esmę sudarąs valdomųjų ar valdinių pasitikėjimas vado ar valdovo (valdančiųjų) asmenimi. Tad autoritetas, sudarydamas tam tikrą vado ar valdovo žymę, būdamas surištas su jo asmenimi ir sudarąs jo moralinę jėgą, vis dėlto turįs savy ir majoritarinį momentą, nes kai tas autoritetas yra, valdomieji savo pasitikėjimu dalyvaują toje vado ar valdovo jėgoje ir tie jųjų pasitikėjimo jausmai, sudarą masės reagavimą į vado ar valdovo akciją, imą reikštis pačiame vado ar valdovo vykdomajame imperiume.

Labai artimas autoritetui yra ir antrasis elementas — kompetentingumas ar tinkamumas. Taĩ esąs įvertinimas vado ar valdovo (valdančiųjų) sugebėjimo valdyti ar imperiumą vykdyti, kitaip sakant — įvertinimas jo ar jų kvalifikacijų, darančių jį tinkamą šiai iniciatyvinei minoritarinei akcijai, įsitikinimas, jog jis tinkąs imperatyvinei valdovo (valdančiųjų) funkcijai. Kadangi ir čion tas kvalifikacijų įvertinimas ar tas įsitikinimas kyla iš pačių valdomųjų ar valdinių, tai ir čion mažoritarinis momentas valdžios imperiume turėsiąs reikštis. Iš tikrųjų autoritetas (prestižas) ir kompetentingumas (tinkamumas) gali būti sujungti ir laikomi vienu elementu.

Valdančiųjų autoritetas ir kompetentingumas leidžia majoritariniam momentui įsikūnyti į jųjų imperiumą ir savo reagavimu dalyvauti ir reikštis jame. Tačiau autoriteto ir kompetentingumo neužtenką imperiumui sukonstruoti. Be jų dar esanti reikalinga galios valia ar pageidavimas arba noras ar troškimas viešpatauti ir ponauti („volonté de puissance et de domination"). Tai esąs grynai minoritarinis — subjektyvinis ir vienšališkas pačių vadų ar valdančiųjų psichinis veiksnys. Jis yra pats pirminis ir būtinas imperiumo elementas. Be jo imperiumas, valdžia — tai būtų tušti žodžiai. Kad ir kažkoks būtų tam tikro žmogaus autoritetas, kad ir kažin kaip žmonių masė juo pasitikėtų ir vertintų jo gabumus, kvalifikacijas ir tinkamumą kitus valdyti ir vadovauti socialiniam bendravimui, — vistiek, jei tik tas žmogus pats negeidžia galios, jei jis yra inertinis ir neturi vado ambicijos — jis vadu nebūsiąs. Majoritarinis momentas, glūdįs autoritete ir pasitikėjime, valdžios neįkursiąs, jei tas minoritarinis momentas neapsireikš.

4. Smurto valdžia ir politinė valdžia. Politinė a. faktinė ir b. teisinė valdžia.

Jei kur valdžioje vyrauja tas minoritarinis momentas, o juo labiau jei jis reiškiasi vienas, ten, kur valdovas be jokio autoriteto, neturįs jokio valdinių pasitikėjimo ir jų nelaikomas tinkamas viešpatauti, vykdo imperiumą prieš visų valdinių nusistatymą, vadovaudamasis tiktai savo galios troškimu ir noru ponauti, — ten imperiumas galįs remtis tik smurtu ir

bausmėmis arba bausmių baime. Grynai minoritarinę valdžią, kurios imperiume mažoritarinis momentas visiškai nesireiškia, Hauriou ir vadina smurto valdžia („pouvoir de domination"). Tačiau jis konstatuoja, kad kadangi vien smurtu sunku yra valdyti ir dar sunkiau jėga išlaikyti valdžią, kuria niekas nepasitiki ir kurios niekas, išskyrus pačius valdančiuosius, nenori, — tai todėl esą mes matome, kad visur ir visumet kiekvienas uzurpatorius, despotas ir valdžios ar sosto grobikas, kuris smurtu pasisavino valdžią ir smurtu pradėjo ją vykdyti, kitaip valdyti iš karto ir negalėdamas, stengiąsis įgyti autoriteto valdomųjų arba bent kurių nors sluogsnių ar grupių akyse; tam reikalui jis puošiąs savo galią kuriais nors pramanytais titulais, galinčiais valdinių sąmonėje sukelti tos galios tvarkingumo ar teisėtumo idėją, pavyzdžiui Dievo valios ar Dievo malonės titulas, arba keliąs kuriuos nors savo asmeninius ir savo valdžios socialinius nuopelnus arba bent idealinius tikslus ir t. t. Jis tai darąs tam, kad pakeliant jo autoritetą tuo pačiu į jo imperiumą būtų pasitikėjimu įvestas majoritarinis momentas.

Tad smurto valdžia galinti būti tiktai laikina; ji virstanti ir turinti virsti politine valdžia („pouvoir politique"); kitaip — ji griūsianti. Politinę gi valdžią Hauriou vadina tokią, kurios imperiume minoritarinis „galios valios" ar „galios troškimo" elementas kombinuojasi su majoritariniu autoritetu ir kompetentingumo elementu. Kitaip sakant — politinė valdžia būsianti ten, kur valdžios imperiumą be iniciatyvinės minoritarinės akcijos veikia ir majoritarinė valdomųjų reakcija.

Tačiau kadangi abu veiksniai esą būtini ir jeigu dar vienas jųjų — minoritarinis (akcija) — gali kartais, bent laikinai, pasiremdamas smurtu, vienas be majoritarinio pasisavinti visą imperiumą, tai jau jokiu būdu imperiumas negalįs būti majoritarinis (reakcijos) monopolizuotas ir negalįs visiškai minoritarinio netekti.

Bet jeigu „politinėje valdžioje" yra abu veiksniai—minoritarinis ir majoritarinis, — tai vis dėlto jųjų reiškimosi, taip sakant, proporcija, jųjų lygsvara, — galinti būti nelygi. Esanti galima čion minoritarinės (akcijos), čion vėl majoritarinės (reakcijos) persvara.

„Politinę valdžią“, kurioje yra minoritarinio ponavimo („galios valia“), o tuo pačiu smurto persvara, Hauriou vadina „f a k t i n e“ arba „n e t a i s y k l i n g a“ („p o u v o i r d e f a i t“ arba „p o u v o i r i r r é g u l i e r“), o tą, kurioje yra majoritarinio autoriteto persvara — „teisine“ arba „t a i s y k l i n g a“ („p o u v o i r d e d r o i t“ arba „p o u v o i r r e g u l i e r“). Jeigu pirmosios — faktinės — imperiumas remiasi s m u r t u, nes kitokios jėgos jisai neturi, tai antroji — teisinė ar taisyklinga organizuojantisi p a s t o v i o m i s k o m p e t e n c i j o s k a t e g o r i j o m i s, vykdanti valdymą ne palaidais įsakymais, bet t e i s ė s n o r m o m i s, ir gerbianti piliečių (valdomųjų) s u b j e k t y v i n e s v i e š ą s i a s t e i s e s, jų tarpe — p o l i t i n e s teises, kuriomis valdomųjų masė vykdanti vadų (valdančiųjų) akcijos kontrolę (majoritarinė reakcija).

Apie minoritarinį ir majoratinį veiksnį, apie pirmojo iniciatyvinę „akciją“ ir antrojo „reakciją“, apie imperiumo elementus (autoritetą ir galios valią), pagaliau apie smurto ir politinę valdžią, politinę gi faktinę ir teisinę valdžią — plg. Hauriou — „Précis de Droit Constitutionnel“, I laida, „Recueil Sirey“, 1932 m., įvairios šio veikalo vietos, ypatingai gi I knygos II skyrius: „La doctrine du pouvoir“ („valdžios“ ar „galios“ doktrina), 143—178 pusl.

5. Federacinė valstybės esmė. Socialinių jėgų centralizavimo metodas valstybėje.

Gilindamas savo konstrukciją ir derindamas ją su socialinės tikrenybės faktas, Hauriou nesitenkina tuo majoritarinio ir minoritarinio veiksnių dualizmu, lyg kad valstybėje testovėtų vienas prieš kitą tiktai iš vienos pusės vienlypė minoritarinė valdančiųjų grupė, o iš kitos—vienlypė mažoritarinė valdomųjų masė. Personalinė valstybinio junginio sudėtis esanti sudėtinga, nes ir pati valstybė nesanti grynai unitarinė. Valstybė iš esmės esanti f e d e r a c i n ė, ji jungianti ne individų atomus, bet įvairius pirminius jų junginius, pamažu tirpstančius joje. T i p i n g a s socialinio valstybės veikimo metodas — tai esąs visų jėgų c e n t r a l i z a v i m a s, kuris ir pirmines grupes įterpia į bendrąjį valstybinį junginį. Tas centralizavimo procesas sekąs iš minoritarinės vadų iniciatyvos. To proceso padarinys — vieninga centrinė valstybės valdžia, pamažu įčiulpianti į save visų pirminių grupių minoritarines jėgas, — jų ini-

ciatyvines vadovybes. Tokia esanti valstybės tendencija, toks valstybingumo plėtimosi kelias ir metodas.

6. Valstybė kylanti ne iš sutarties arba sutarčių, bet iš kovos laimėjimų ar užkariavimų.

Valstybė įsikūrusi ne sutartimis, ne žmonių susivienijimu ir ne visų valių susiliejimu į kažkokią bendrąją valią, bet konkurencijos, varžymosi, rungtynių ir kovų laimėjimais. Tas varžymasis, toji kova ėjusi tarp įvairių kaimyninių smulkesnių grupių, viena kitos nepriklausomų. Tai galėjusios būti įvairios gentys, įvairios bekonkuruojančios tarp savęs už ganyklas, už medžiojimo plotus, už kitas gėrybes arba šiaip tiktai susitinkančios padermės, vėliau jau — valstybėlės, pačios susidariusios pirminių laimėjimų ir centralizavimo procesais. Tų genčių, tų padermių, tų grupių, tų valstybėlių vadai ir valdovai, o gal kadaise, pačioje to socialinio proceso aušroje, tiesiog atskirų šeimų ar kiek platesnių šeimynų tėvai stengęsi netiktai pašalinti ar pavaryti kaimynines grupes, bet ir išplėsti į jas savo galią, užkariauti ir pavergti jas.

Tų kovų laimėjimuose, užkariavimuose ir įvairiuose galios išplėtimo bei nugalėtų pavergimo būduose iš karto ypatingai turėjęs pasireikšti minoritarinis vadų-užkariautojų veiksnys. Nugalėtiems, užkariautiems dažnai buvusi uždedama smurto valdžia. Tačiau ši grynai minoritarinė smurto valdžia buvusi tokia tiktai pačių pavergtųjų atžvilgiu, būtent tąja prasme, kad svetimi jiems nauji jų valdovai valdė juos tiktai jėga, neturėdami jų akyse nė autoriteto (pavergtųjų pasitikėjimo) nė kompetentingumo, ir kad todėl tų naujų valdovų imperiume pavergtųjų valdinių reagavimas (majoritarinė reakcija) nesireiškė. Tačiau tų valdovų imperiumas, būdamas minoritarinis pavergtųjų valdinių atžvilgiu, turėjęs savy ir majoritarinį veiksnį tos grupės, iš kurios tas valdovas buvo kilęs, nes pagrindinėje savo grupėje tas valdovas galėjo turėti ir autoritetą ir kompetentingumą, be kurių jis gal ir paties užkariavimo bei savo galios išplėtimo nebūtų galėjęs pasiekti.

7. Pirminių užkariavimų ir pavergimų padariniai valstybinės tautos ir valstybės valdžios atžvilgiu.

Tačiau nevisumet naujojo valdovo užkariautojo valdžia būtinai turėjusi būti pavergtiesiems grynai minoritarinė smurto

valdžia. Savo galiai sustiprinti, savo užkariavimui ar kitokiam laimėjimui sutvirtinti pavergtųjų tarpe kovą laimėję vadai ar valdovai galėję būti suinteresuoti ir savo naujų pavergtų valdinių pasitikėjimo įgyjimu; todėl jie dažnai, jei bus leista taip išsitarti „iščiulpdavę“ pavergtųjų vadų, savo buvusių priešų, galios dalį drauge su jųjų autoritetu, o tada tame daugiau ar mažiau turėjo reikštis ir pačių pavergtųjų majoritarinis reagavimas; pavyzdžiui galima nurodyti toki atsitikimai, kai valdovas užkariautojas, vadovybės ar valdžios pavergtojoje grupėje uzurpatorius, vesdavo nugalėtojo ir pašalinto valdovo dukterį arba vainikavosi tomis formomis ir apeigomis, kurios iki tol veikė pavergtoje valstybėlėje ir kurios pavergtųjų valdinių sąmonėje suteikdavo jo galiai teisėtumo žymes. Žinoma, buvo daugybė įvairių įvairiausių būdų, kuriais vadai ar valdovai-nugalėtojai ir užkariautojai galėjo, jei tai jiems rūpėjo, bent iš dalies perkelti į save tą pasitikėjimo autoritetą, kurį tam tikroje pavergtoje socialinėje grupėje buvo turėję jos pirminiai vadai ar valdovai.

Vis dėlto, jei, vartojant aukščiau nurodytą Hauriou terminologiją, naujų valdovų užkariautojų ar uzurpatorių valdžia ne visumet buvo pavergtiesiems „smurto valdžia“ ir kartais tuojau virsdavo „politinė“, tai jau bent dažniausia tai buvusi „politinė faktinė“, o ne „politinė teisinė“ valdžia. Tai reiškia, kad dažniausia tos valdžios imperiume persvara vis dėlto buvusi minoritarinio, o ne majoritarinio momento pusėje. Iš tikrųjų esant nevienodiems, dažnai nepanašiems ir labai dažnai griežtai priešingiems dviejų kovojusių socialinių grupių reikalams, retai gali atsitikti, kad nugalėjusios ir užkariavusios grupės vadas ar valdovas turėtų abiejų grupių valdinių masėje lygų savo darbams pasitikėjimą ir pritarimą, tad lygų ir vienodą majoritarinį reagavimą, lygų majoritarinį autoritetą.

Pavergtosios pirminės socialinės grupės, įjungiamos į naujus praplėstus socialinio jungimosi kadrus drauge su nugalėjusiomis ir naujame platesniame junginy viešpataujančiomis grupėmis, dažniausia su pastarosiomis iš karto nesusiliedavusios, bet naujame junginy ilgai išlaikydavusios savo socialinę gyvybę ir savo teisinę bei konstitucinę santvarką, besireiškian-

čią savo grupiniais įpročiais, savo grupine organizacija ir vadovybe; žinoma, jos tai laisvai galėjusios daryti tiktai už naujojo socialinio junginio funkcijos ribų, vadinasi tiek, kiek tai neprieštaravo naujos valdžios nustatomiems imperatyvams (teisės normoms ir įsakymams); bet ir tais atsitikimais, kai tai tam prieštaravo, jos vis dėlto tai darydavusios, bet jau slaptai, užkulisiniu ar kontrabandiniu, taip sakant, būdu. Tiktai pamažu tos pavergtos socialinės grupės asimiliuojančiosios naujame socialiniame junginy, kurio vienumas esąs centralizuojančios valdžios funkcijos palaikomas.

Pavergtųjų pirminių socialinių junginių vadovybės, buvusios ligi jų pavergimo savarankiškos, pačiu pavergimo faktu nesančios naikinamos, tiktai esančios degraduojamos (pažeminamos). Žinoma, kartais užkariaujamųjų pavergiamų grupių nugalėti vadai gali būti išžudomi, ištremiami, kalinami, varu nuo savo valdomosios grupės atplėšiami ir atskiriami. Bet tai pačios tos pavergtosios grupės vadovybės nenaikiną. Kol socialinė grupė, kad ir būdama pavergta, išlaiko savo socialinę gyvybę naujo antrinio socialinio junginio rėmuose, tol ji išlaikanti ir savo tam tikrąją struktūrą su savo vadovybe; ši struktūra galinti būti kiek iškreipta, bet ji visiškai nežūstanti; o jei senieji vadai tapo pašalinti ar nužudyti, tai grupės vadovybė būsianti restauruota naujų vadų, kurie užims senųjų vietą.

Esą ir tokių atsitikimų, kad pavergtųjų junginių degraduoti vadai arba degraduotoji vadovybė arba jųjų likučiai esą įtraukiami į laimėtojų (užkariautojų) hierarchinę valdžios sistemą ir virsta priklausomais naujos centro valdžios organais, tuo pačiu iš vienos pusės patys įgaudami iš laimėtojų naujos minoritarinės jėgos savo galiai pavergtame savo socialiniame junginy, o iš kitos — įskiepydami savo socialinės grupės majoritarinį veiksnį į užkariautojų imperiumą. Tokie pavergtųjų vadai, įtraukiami į užkariautojų valdžios hierarchiją, kartais tuo pačiu atskildavo nuo savo pirminės socialinės grupės, nepanorėjusios ar negalėjusios prisitaikyti prie naujos būklės ir išlaikančios savo opozicinį griežtumą, ir tada, žinoma, jie būdavo grupėje pakeičiami kitų naujų vadų, bet kartais, nenustodami savo grupėje vadovybės, jie ją surišdavo majoritariniu reagavimo bendradarbiavimu su nauja platesniojo junginio organizacija.

Tokiu būdu esą valstybėje, susidariusioje iš pirminių genčių, padermių ar vietos bendruomenių, pagaliau pirminių valstybėlių, per ištisą eilę tokių laimėjimų bei užkariavimų, nevisi tie pirminiai sudarą jos medžiagą junginiai esą žuvę ir sutirpę. Vieni jųjų jau esą visiškai sutirpę arba apmirę, kartais dar besireikšdami kuriais nors vietos įpročiais, vietos tarme, tam tikromis būdo ypatybėmis, kiti dar vegetuoją pusiau sąmoningoje individualinėje būklėje, pasiduodą stiprėjančiam asimiliacijos procesui, dar kiti esą išlaikę savo autonomingą gyvybę ir veiklumą, o galį būti jų tarpe ir tokių, kurie verda gyvumu ir energija ir kovoja dėl valdžios federaciniame junginy arba net yra paėmę tą valdžią, pakeitę senuosius valdovus savo vadais. Visi tie įjungti į valstybę socialiniai junginiai bei socialinės grupės, sulaikomi bendrame valstybiniame junginy centralizuojančios valstybės valdžios minoritarinės akcijos, nevienodai, nelygiu intensyvumu ir ne tąja pačia kryptimi reiškią savo majoritarinę reakciją: jųjų vienų reakcija įsilieja į valdančiųjų akciją (valdžios imperiumą) pasitikėjimu, paremdama ir sustiprindama centro galią, kitų veikimas ardo ir trukdo valdžios imperiumą, palaikomą ir ginamą prieš juos tiktai smurtu.

Tokia sudėtinga viduje ir iš esmės federacinė valstybė, sujungusi daugybę įvairių pirminių ir nevisiškai sutirpusių joje, tarp savęs nesiasimiliavusiųjų grupių, turinti tautos masę nevieningą ir nevienlypę. Majoritarinis valdomųjų masės reagavimas į iniciatyvinę valdančiųjų akciją nesąs tokioje valstybėje visiškai vieningas. Stiprėjant gi valstybėje majoritariniam veiksniui, valstybei virstant teisine valstybe (ž. aukščiau Hauriou „politinės teisinės" valdžios apibūdinimą), kai subjektyvinių viešųjų ir politinių piliečių teisių gerbimas išplečia majoritarinę reakciją, valstybės valdymo problema pasidaranti ypatingai sunki ir paini ten, kur pirminių junginių tirpimas visuotinėje tautoje yra dėl kurių nors priežasčių labiau atsilikęs; pavergtieji nesutirpę pirminiai socialiniai junginiai su savo degraduotomis, bet gyvomis vadovybėmis imą reikalauti viešosios savivaldybės bei politinės autonomijos valstybėje, siekdami kuoplačiausios decentralizacijos. Ir jeigu nesireikštų centralizuojąs minoritarinės valdžios akcijos veikimas, tai valstybė suirtų socialinių veiksnių anarchijoje.

8. Hauriou tezės apie federacinę valstybės esmę įvertinimas. Tos tezės susiaurinimas teritoriniais socialiniais junginiais.

Ši Hauriou mintis apie federacinę valstybės esmę ir josios išvadas yra gili ir vertinga. Vieningame valstybiniame junginy, kuris valdžios veiksnio yra kondensuojamas, slepiasi socialiniais junginiais suskirstyta visuomenė, kurios atskiri veiksniai yra susiorganizavę ir, besiskirdami savo reikalais ir savo siekimais, varžosi dėl įtakos į valdžią arba dėl išsivadavimo nuo slėgiančių juos kitų junginių valstybėje viešpatavimo. Tiktai tą mintį, kurioje jau juntame visuomenės pajautimą, Hauriou perdaug susiaurina; jis nedrįsta visoje plotmėje paliesti visuomenės problemą ir plačiai atidengti tą uždangą, už kurios klasikinė demokratija buvo mėginusi paslėpti socialinio skirstymosi padarinius; jis kalba tiktai apie pirminius t e r i t o r i n i u s junginius, įvedamus į valstybės sąstatą jos kūrimosi ir plėtimosi metu, vadinasi — apie tas įvairias gentis, padermes, tauteles ir valstybėles, kurias pavergiant ir įvairiomis valdovų gudrybėmis ar smurtu įjungiant augo moderninių valstybių teritorijos. Kaip tokiu būdu, Prancuzijos karaliams p e r f a s e t p e r n e f a s įjungiant į savo karūną įvairias menkesnes valstybėles, susidarė didžioji Hauriou tėvynė — Prancuzija, kurioje ir iki šiol užsiliko labai žymūs skirtingų tautybių arba etninių grupių pėdsakai (greta tikrų prancuzų — keltų kilmės ir kalbos bretanai, germanų kilmės ir kalbos flamandai ir alzatiečiai, senovės baskai, grynosios romanų kultūros įpėdiniai — provansalai), tačiau visa tai pusiau sutirpo nacionalinėje Prancuzų tautoje su jos didžiąja kultūra ir nacionalinio vieningumo pajautimu, taip maždaug ir kitos stambesnės valstybės lygiai taip pat atsitiktiniais laimėjimais ir kaimyninių grupių įjungimais augo ir plėtėsi; dar anksčiau gal taip pat buvo susidariusios tos pirminės valstybėlės, prarydamos smulkesnes bendruomenes bei gentis.

Tai visa gali būti tiesa, kaip tiesa ir tai, kad tų įjungtų grupių ir valstybėlių vienos, taip sakant, sutirpo ir asimiliavosi toje didesnėje masėje, į kurią jos tapo įjungtos, kartais išlaikiusios tam tikras skirtingas etnines įpročių, būdo, tarmės žymes, kartais nustojusios ir tų paskutinių savo atskiros socialinės gyvybės pėdsakų, tuo tarpu kitos netiktai išliko gyvos, bet dar sugebėjo subręsti ir išlaikyti arba iš naujo sukurti savo atskirą

nacionalinę konstrukciją su savo vadais, savo autonominėmis funkcijomis, savo siekimais, ir nacionalizmo gadynėje pajėgė suardyti ar susprogdinti senus valstybinius junginius, kuriuose jos buvo patalpintos, ir išsivadavus sukurti savo nepriklausomas suverenines valstybes.

9. Hauriou tezės išdavų patikrinimas Lietuvos valstybės atžvilgiu.

Visa tai tiesa; ir gera, kad Hauriou kreipia į tai dėmesį ir labai rimtai šią problemą išsvarsto, derindamas valdžios imperiumo analizą su šios problemos daviniais, įvesdamas naujas visuomeninio kvapo sąvokas, lyg gyvo oro srovę, į klasikinės demokratinės scholastikos rūmus, kuriuose tebeviešpatauja individų atomų, vienlypės suvereninės tautos, kiekybinės individų daugumos ir panašios mokyklinio pobūdžio dogmos. Mums tai dargi yra dvejopai gera: viena — iš viso, kad tuo būdu atidaroma durys į visuomenės problemą demokratijoje, nes kas suprato socialinių teritorinių grupių ir junginių būklę valstybėje, tam nesunku bus suprasti būklė ir kitų, neteritorinio pobūdžio junginių, kad ir nepavergtų valstybei besikuriant, bet nuolat dygstančių socialiniame bendravime ir nemažiau už anasias dalyvaujančių „majoritariniame reagavime“ ir veikiančius valdančiųjų „iniciatyvinę akciją“ valstybėje. Antra gi — mums tai yra gera ir todėl, kad mes patys Lietuvoje esame valstybiškai iškilę ir savo valstybinę nepriklausomybę įkūrę kaip tik tuo mūsų nesutirpimu mus užkariavusios didžiulės Rusijos milžiniškoje masėje ir mūsų autonominiu, savuoju, grupiniu atsparumu ir ardančiu griežtu reagavimu į Rusijos valstybės valdžios „akciją“. Mūsų valstybiniai titulai — ne toje menkos Rusijos valstybinės tautos mažumos būklėje, nes toji mūsų būklė, einant klasikinėmis demokratinėmis tezėmis verstų mus pasiduoti teisiniam Rusijos valstybinės tautos daugumos imperiumui ir geriausiu atveju laukti visos Rusijos Steigiamojo Seimo suvereninio pritarimo (sankcijos) mūsų reikalaujamajai nepriklausomai Lietuvos valstybei, bet mūsų socialinėje gyvybėje. Nepaslaptis, kad tam tikros Rusų demokratinės srovės kaip tik šitaip ir interpretavo, o gal ir dabar interpretuoja teisinę mūsų ir iš viso „pakraščių“ valstybių įsikūrimo problemą: esą kol nėra pareikšta tikrojo vieningos Rusijos šei-

mininko — Steigiamojo Rusijos Seimo — valia (leidimas, sankcija), tol tų valstybių įsikūrimas nesąs demokratiškai teisėtas; tai galįs būti tiktai laikinasis gelbėjimosi nuo komunizmo aktas, faktinis provizoriumas, bet ne teisės aktas; esą — jei tai ne provizoriumas, tai esąs vogčia išplėštas turtas, pagrobtas iš Rusijos valstybinės tautos pasinaudojus tuo, kad tikrasis šeimininkas toji tauta nebuvęs namie arba buvęs susirgęs ir kitų plėšikų Bolševikų buvęs supančiotas; tų plėšikų suteiktoji sankcija — tai vėl esąs neteisėtas aktas, kuris tuo pačiu nieko pats ir įteisinti negalįs, nes sankcionuoja tas, kuris pats teisės neturi.

Einant klasikinėmis demokratinėmis tezėmis — į tai negalima mums atsikirsti ir tuo, kad girdi pati Rusija mus neteisėtai pagrobusi smurtu; nenutarę savo laiku s a v o valstybėje susidėti su Rusija, mes, esą, nesame suvaržyti Rusijos tautos sprendimu del mūsų atskiro valstybinio likimo; esą mes ne steigiame kažką naujo, tiktai pasinaudoję patogių ir laimingai susidėjusių aplinkybių proga nusikratome smurto ir, nereikalingi Rusijos valstybinės tautos, kurioje mes nedalyvaujame, pritarimo, grįžtame į savo senąją laisvę, kaip senoji valstybinė tauta; žodžiu, esą, mes darome disaneksijos aktą ir neatimame iš Rusijos valstybės ar tautos to, kas jai būtų teisėtai priklausę; esą — mes kaip tik atstatome teisinę demokratinę tvarką. Toks atsikirtimas mums nedaug bepadėtų, nes atstatydami senąją tvarką, mes būtume turėję grįžti į bendrąją su Lenkais Respubliką, 1791. V. 3 konstitucijos sutvarkytą, ir tiktai tos Respublikos tautai pritariant mes būtume galėję iš jos išskirti nepriklausomą Lietuvą, o ypatingai nepriklausomą nacionalinės („etnografinės“) Lietuvos valstybę (be Gudijos).

Visiškai kitokius mes esame pasirinkę mūsų įkurtajai valstybei titulus. Mes juos ėmėme iš visuomeninių, o ne klasikinių demokratinių, sąvokų šaltinių, ypatingai gi iš tautiškos-nacionalinės socialinės Lietuvos tikrenybės, mums Basanavičiaus „A u š r o s“, Kudirkos „V a r p o“, Lietuvių kovos dėl spaudos, knygnešių ir Didžiojo 1905 m. Seimo paruoštos, o 1918. II. 16 Nepriklausomybės akto užfiksuotos ir politiškai bei teisiškai įregistruotos.

10. Hauriou pažiūra į neteritorinius socialinius junginius.

Tų sociališkai autonominių grupių valstybiniame junginy nurodymas ir pabrėžimas be abejo sudaro Hauriou doktrinos žymų nuopelną, nors nereikia manyti, kad jisai pirmas būtų tai moksle iškėlęs. Tų grupių persiauras apibūdinimas, nepastebėjimas greta jųjų dar daugybės kitų, kurios jokio t e r i t o r i n i o vieneto nesudaro ir reiškia kitokios reikalų kategorijos socialinį jungimąsi ir skirstymąsi, tačiau taip pat veikia valdančiųjų iniciatyvinę „akciją" ir varžosi dėl įtakos į valstybės valdžią, — tai yra Hauriou tezių yda, kuri vis dėlto šių jo sąvokų negriauna. Vis dėlto gal ir neteisinga sakyti, kad Hauriou tų ateritorinių socialinių junginių nepastebėjęs. Jis juos pastebėjo ir taip pat pastebėjo jų veikimą valstybės ir jos valdžios atžvilgiu, bet vis dėlto jis jų į tą federacinę valstybės konstrukciją įvesti nedrįso.

Kad Hauriou pastebėjo kitokius, būtent neteritorinius, socialinius junginius, ir gerai suprato jų stengimąsi paveikti savo naudai valstybės valdžią ir jos funkciją, tai matyti iš kitų jo pastabų. Pavyzdžiui apie įvairius socialinius junginius ir, iš viso organizuotus socialinius veiksnius jis kalba sąryšy su t. vad. „administraciniu rėžimu". „Administraciniu rėžimu", trumpai sakant, yra vadinama tokia teisinė tvarka, kurioje administracija (arba „administracinė valstybės valdžios galia", veikianti per vyriausybės valdomąją stiprią hierarchinę organų sistemą) tarpininkauja tarp įstatymo ir valstybės valdinių, aiškindama ir dėstydama savo įsakymais įstatymo imperatyvus; „administraciniame rėžime" piliečiai yra lyg administracijos globojami ar prižiūrimi; jie santykiauja su teisės imperatyvais ne betarpiškai, bet per tuos administracijos įsakymus, kurie jiems yra privalomi ir vykdytini kaip teisės normos, nors piliečiai post factum ir gali tuos įsakymus skųsti jų teisėtumo atžvilgiu administraciniam teismui. Administracinis rėžimas suteikia valstybės administracijai didelės tiesioginio imperatyvinio veikimo galios. Šis „administracinis rėžimas", kurio nežino Anglai ir iš viso Anglo-Saksų kilmės tautos, yra Didžiosios Prancuzų Revoliucijos ir ypač Napoleono Imperijos (Cezaristinės imperijos) padarinys; jis yra tvirtai nusistovėjęs Prancuzijoje ir iš ten drauge su Prancuzų viešosios teisės institucijomis išsiplėtęs Europos kontinente, radęs ten sau plėstis patogią dirvą XVIII amžiaus policinės valstybės arba kaip Prūsuose, patriarchalinės monarchijos tradicijose.

Kalbėdamas apie tą „administracinį rėžimą" ir aukštai keldamas jo teigiamąją reikšmę, Hauriou tarp kito ko šitaip sako:

„Ji (administracinė galia — „pouvoir administratif") taip pat yra būtina laisvės garantija, kaip priemonė gintis valstybės viduje nuo *faktinių jėgų* („puissances de fait"). Demokratinė laisvė palengvina atsiradimą ir žydėjimą daugybės dirbtinių organizmų („corps spontanés"), kaip sindi-

katai, draugijos, fondai, įstaigos, federacijos, akcinės bendrovės, kurios yrą labiau ar mažiau tarp savęs surištos trustais ir karteliais. Šiuos dirbtinius organizmus įstatymas sulygina su šiaip individais ir jie gali naudotis bendrais įstatymais; iš tikrųjų gi tai yra nepaprastos jėgos individualybės, kurios trokšta monopolio, privilegijos, viešpatavimo ir kurios prieš virsdamos teisinėmis jėgomis sudaro pavojingas faktines jėgas.

Jųjų veikimas yra nukreiptas į konkurencijos aprėžimą, į smulkių įmonių pašalinimą, į individų sau pavergimą, tad į prekybos ir pramonės laisvės suvaržymą arba panaikinimą, sudarant tam tikrąją feodalinio pobūdžio organizaciją. Tačiau prieš faktines jėgas įstatymo ir teisinių represijų ginklas yra persilpnas, nes čion tenka kovoti ne tiek teisės, kiek faktų dirvoje. Tiktai administracinė galia, dėka savo visuomet budriai policijai ir savo įvairiausioms tarnyboms, gali pakelti tą kovą. Be to visuomenei apsaugoti prieš tas baisias faktines jėgas, mėginančias veikti smurtu ir viską sau pavergti, administracinis rėžimas suteikia vieną tiksliausią priemonę, kai jau kitos išbandytos neveikia: tai yra galimumas įjungti („incorporer") į viešąją administraciją, padarant juos viešomis įstaigomis arba suteikiant jiems viešųjų patarnavimų („des services publics") koncesijas, tuos organizmus arba tas įmones, kurių pretenzijos viešpatauti atrodo labiausia pagrįstos, nes tai leidžia išlaikyti principą, kad valstybėje bet kuri vyresniškumo teisė tegalinti būti tik viešosios galios vardu vykdoma" (*Hauriou — op. cit.*, 126—127 pusl. — ir toliau dar ši mintis kiek paaiškinama ir iliustruojama).

Taip pat įvairiose kitose Hauriou knygos vietose mes užtinkame tą pačią mintį, kurioje reiškiama griežtas socialiniais junginiais — ypač dirbtinėmis ir ypatingai ūkiškojo taip pat profesinio ir klasinio pobūdžio — stambiausiomis socialinėmis organizacijomis nepasitikėjimas; jos Hauriou laikomos pavojingiausiais pilietinės lygybės ir visuotinės gerovės priešais, kurių suvaldymas ir sudraudimas sudarąs vieną svarbiausiųjų valstybės valdžios tikslų. Užtai tokių socialinių junginių, kaip nacionalinės ar tikybinės ar pan. socialinio skirstymosi kategorijos junginiai arba dirbtinės įvairaus kultūrinio pobūdžio organizacijos, jųjų santyky su valstybe Hauriou beveik neliečia.

11. Pirminių junginių „subkonstrukcija" ir valstybės „superkonstrukcija" Hauriou mokslu.

Grįžtant į Hauriou mintį apie federacinę valstybės esmę, reikia pasakyti, kad į valstybę ir jos valdžią Hauriou žiūri kaip į s u p e r k o n s t r u k c i j ą, jungiančią ir padengiančią pirmines s u b k o n s t r u k c i j a s — pirmines ar pirminių junginių valdžias. Hauriou mokslo mintimis — federacinė esanti tiek valstybės tauta, kurioje yra gyvi pirminiai socialiniai junginiai arba jųjų likučiai, tiek valstybės valdžia, kuri iš dalies iščiulpė pavergtų pirminių junginių vadų galią, o iš dalies yra tų pirmi-

nių junginių majoritarinio reagavimo veikiama, tad turi savy ir savo reiškiamame imperiume derinti įvairius grupinius siekimus, rasdama jiems sui generis federacinį kompromisą.

Aš jau esu pasakęs, kad tai nėra paties Hauriou išradimas; federacinį ne tiktai valstybinio junginio, bet ir jo valdžios imperiumo ir funkcijos pobūdį prieš jį buvo pastebėję arba pajutę ir kiti mokslininkai; iš žymiausiųjų užtenka pažymėti Lock, naujesniais laikais, ypač sociologai su vienu jų pirmtakūnų XIX amžiaus pradžioje Schleiermacher'iu. Vis dėlto Hauriou nuopelnas yra tas, kad jis šią socialinę koncepciją sunaudojo konstitucinei imperiumo konstrukcijai.

12. Individualistinė tezė Hauriou moksle.

Tačiau pabrėždamas čion socialinį ar visuomeninį veiksnį valstybės, būtent jos tautos ir jos valdžios, konstrukcijoje, kitur Hauriou lyg tai užmiršta ir virsta grynu griežčiausiu individualistu. Ypatingai tai yra žymu toje vietoje, kurioje jis ima savotiškai aiškinti suvereniteto sąvoką, išvesdamas tautos suverenitetą iš suvereninio individo ir jojo subjektyvinės teisės.

Hauriou konstatuoja, kad demokratijos esmė glūdinti individualizme ir pats tam individualistiniam principui pilnai pritaria. Ir tiesą pasakius — demokratinė idėja iš tikrųjų yra su individualistine koncepcija taip susipynusi, kad jos dvi sunku viena nuo kitos atskirti, tad nuosekliems demokratams, jiems susiduriant su visuomenės problema, nuolat tenka visuomenės sąvoka slopinti, nes korporatyvinė socialinio bendravimo struktūra, atitinkanti visuomenės sąvoką, koliduoja su individualistine kiekybine struktūra, padėta demokratijos pagrindan.

Bet individualistams ir pati vienlypės teisinės tautos korporacija, kurią buvo iškėlusi klasikinė doktrina, yra nepriimtina. Ne individų korporacija, bet tiesiog patys individai — štai jųjų obalsis. Atomų dulkės, jųjų kiekis — štai esanti tikrenybė, pagrįsta demokratiniu lygybės principu. Korporacija, kad ir vieninga bei universalinė, vis dėlto šiai lygybei prieštaraujanti, nes korporacijoje individai sudaro jos statybinę medžiagą, kurią ji sunaudoja ne jų pačių, bet korporacijos naudos sumetimais, paneigdama jų „teises" ir skirdama jiems „funkcijas", slopindama jų politinę lygybę ir iškeldama jų socialinį tinkamumą (kvalifikacijas).

„...Tautos korpuso" koncepcija („la conception du peuple en corps"), reiškia — „demos'o" koncepcija, sako Hauriou (op. cit., 189 pusl.), pas mus labai greit užleido vietą „piliečių visumos" („l'universalité des citoyens") koncepcijai, kuri pati praktiškai sutirpo visuotinio balsavimo

institucijoje, laikant tą balsavimą subjektyvine individo teise, ir tokiu būdu demokratija virto individualistine santvarka lygiai taip pat, kaip aristokratija, su tuo vieninteliu skirtumu, kad aristokratija yra individualistinė nelygybės santvarka, demokratija gi yra individualistinė lygybės santvarka, kurioje visi individai naudojasi vienodomis politinėmis teisėmis ir vienoda suvereniteto dalimi.

Ši demokratijos evoliucija — tai nėra kas kita, kaip jos tikrosios esmės apsireiškimas; ji seka iš vieno socialinio veiksnio veikimo, ...tasai veiksnys — tai individualistinės lygybės idėja.

Aristokratijos yra neegalitarinės ir privilegijomis pagrįstos... Priešingai, demokratijos yra egalitarinės ir privilegijų naikintojos...

Tad mes apibūdinsime demokratiją šitaip: tai yra tokia tautos būklė, kurioje suvereninė galia glūdi lygių tarp savęs prieš įstatymą piliečių visumoje".

Kitoje vietoje, kalbėdamas apie suvereniteto sąvoką ir laikydamas valdančiųjų veikimo priežiūrą ir tam veikimui pritarimą ar nepritarimą (valdančiaisiais pasitikėjimą ar nepasitikėjimą) tikru suverenumo reiškimusi, kuris savaime esąs visiškai individualinis, Hauriou sako (op. cit., 629 pusl.):

„Šios aiškios sąvokos ne iš karto buvo priimtos; iš pradžių buvo mėginama laikyti tauta kažkokiu paslaptingu kolektyvu, apimančiu, daugiau, negu esamų piliečių visuma; Revoliucijos pradžioje Steigiamojo Seimo žmonės buvo paskendę kaip tik tose korporatyvinėse idėjose; jiems iš tikrųjų tautos valia esanti sudaroma ne iš individualinių piliečių valių visumos, bet tai esanti moralinio asmens valia, piliečiams gi tenkanti tiktai jos reprezentacinio reiškimo funkcija. Tačiau pradedant Konventu, dvejais metais vėliau, imama atsipalaiduoti nuo tos sistemos ir orientuotis individualistine kryptimi; laimi idėja, kad tautos suverenumas tai yra individualinių suverenumų suma. Tai yra toji „doktrina, kuri nulėmė visuotinio balsavimo įsteigimą".

13. Majoritarinis tautos suverenitetas; jojo patrimonialinė esmė Hauriou mokslu.

Pačią suvereniteto esmę Hauriou aiškina šitaip. Jisai sako, kad stiprėjant masiniam liaudies (piliečių ar valdinių) reagavimui į valdančiųjų „akciją" ir tuo pačiu besiplečiant valdančiųjų veikimo kontrolei ir jų darbų kritikai ir verčiant juos griežtai remtis pasitikėjimu, valdomųjų tarpe auganti sąmonė, jog valdymas esąs „respublica" — viešasis tarnybinis darbas, o ne privatinė ar asmeninė valdančiųjų ponavimo įmonė; augąs jausmas, panašus į savininko pajautimą, sudarantį nuosavybės esmę.

Toji valstybės valdymo nuosavybė, tas jo savinimasis — tai ir esąs Suverenitetas. Kaip nuosavybė nereikalauja būtinai fak-

tinio „possessionis“, nes savininkas gali ir ne pats asmeniškai valdyti savo daiktą, — lygiai taip pat Suverenitetas (ponavimas, viešpatavimas) nereikalaująs tiesioginio imperiumo vykdymo. Suverenas, savininkas, — tai nesąs būtinai tas, kas valdo ir dirba. Nuomininkas, ūkvedys ūky, šoferis automobily — tai nėra būtinai pats ūkio ar automobilio savininkas; ne ūkvedžio ar šoferio funkcijos yra ūkio ar automobilio nuosavybės sąvokai charakteringos, nors ūkiui vesti ir automobiliui valdyti yra reikalingos kaip tik profesinės ūkvedžio (ūkio specialisto) ir šoferio kvalifikacijos. Jei valdymas, darbas, daikto naudojimas yra reikalingi tam tikrų technikinių žinių ir kvalifikacijų, tai nuosavybė jų nesanti reikalinga. Savininkas gali ir neturėti jokių profesinių kvalifikacijų. Savininkas disponuojąs daiktą ar turtą, tvarkąs jo „possessionem“, prižiūrįs specialistų ir profesininkų darbą, bet pats dirbti ir iš viso galįs nemokėti ir tam netikti.

Tad majoritarinis tautos veiksnys valstybėje reiškiąsis valdžios (imperiumo) savinimusi — tai ir esąs tautos suverenitetas, — bet ne imperiumo perėmimu iš valdančiųjų į pačios liaudies rankas. Pasitikėjimas valdančiaisiais, sankcionuojamas jų šalinimu pasireiškus nepasitikėjimui, valdančiųjų darbų kontrolė ir kritika, kaip to pasitikėjimo paruošimas, ir steigiamosios galios laikymas (imperiumo sankcionavimas pasidavimu ir revoliucinio pasipriešinimo galia) — visa tai priklausą tautai, nes tai esą suvereniteto atribūtai. Bet disponuodama tuos suvereniteto atributus, tauta nesugebėsianti kelti iniciatyvos; todel valdymui esąs būtinas minoritarinis veiksnys su savo iniciatyvos autonomija.

Eidamas šiomis savo tezėmis, Hauriou, kaip ir demokratijos klasikai, atmeta tiesioginį demokratinį valdymą, kurio buvo reikalavęs prademokratinis mokslas; jis yra reprezentacinio valdymo (reprezentacinės demokratijos) šalininkas. Tačiau būdamas reprezentacinio valdymo šalininkas, jis atmeta klasikinę demokratinę valdžios delegacijos tezę, kurios sąvokomis suvereninė tauta „d e l e g u o j a n t i“ s a v o g a l i ą valdantiesiems ją v y k d y t i: Hauriou sąvokomis, valdančiųjų iniciatyva nesanti majoritarinio veiksnio deleguojama, nes majoritariniame veiksny jos iš viso nesą; iniciatyvos galia kylanti iš pačių valdančiųjų, ji gimstanti minoritariniame veiksny, pačioje jo esmėje.

Liaudis, tauta — turinti tiktai tiek **teisės** dalyvauti valdžioje, kiek tai yra reikalinga **apsisaugoti nuo valdančiųjų smurto** ir nuo valdžios nukrypimo į ponavimo imperiumą. Kitaip sakant — jos dalyvavimas valdžioje turįs reikštis tik **pasitikėjimu valdančiaisiais, jų veikimo kontrole ir kritika** ir **steigiamosios galios laikymu** tam, kad valdančiųjų imperiumas būtų **viešuoju tarnybiniu darbu, viešuoju** piliečių visumai **patarnavimu** („**services publics**"), **o ne ponavimu**.

Jei kurioje valstybėje minoritarinė iniciatyva būtų majoritarinio veiksnio prislėgta ir netektų galimumo autonomingai reikštis, tai mažoritarinis veiksnys nuvestų valstybę per decentralizaciją į federaciją, o iš federacijos per konfederaciją į anarchiją. Tad suirtų pati valstybė.

Apie federacinę valstybės esmę ir jos išdavas, apie minoritarinę galios centralizaciją ir majoritarinę decentralizaciją, apie suvereniteto sąvokos esmę — plg. **Hauriou, op. cit.**, ypač I knygos II ir III skyrius, 143—251 pusl., ir III knygos III skyrių, 600—631 pusl.).

14. Hauriou doktrinos trūkumai.

Negalima pasakyti, kad naujesnioje demokratijos srovėje, kurią aš pavadinau visuotinio ir lygaus balsavimo demokratija, Hauriou teorija viešpatautų ar būtų centrinė. Ji sudaro tiktai vieną niuansinį variantą. Bet ji yra charakteringa ir yra įdomi ir svarbi tuo, kad ji, bent kai kuriais atžvilgiais, riša valstybę su visuomene, šiuo atitaisydama klasikinės teorijos klaidą.

Bet šis valstybės „suvisuomeninimas" yra, kaip esame sakę, persiauras, be to vietomis grįžtama į grynąjį individualizmą (individų kiekybinį atomizmą). Pagaliau Hauriou teorijos trūkumas dar yra tasai, kad jis visiškai nekreipia dėmesio į jo vadinamojo minoritarinio veiksnio reiškimąsi majoritariniame masės reagavime.

Nes jeigu toji masė nėra vienlypė, jei ji yra iš esmės „federacinė", susidedanti iš įvairių atskiros struktūros ir atskiro veikimo socialinių grupių su atskiromis savo vadovybėmis, tai kiekvienoje tų grupių taip pat reiškiasi majoritarinis ir minori-

tarinis jų vadų veiksnys su tokia pat, kaip valstybėje „akcija“ ir „reakcija“. Tų grupių vadų iniciatyvinė „akcija“ turi reikštis ir jų vykdomoje valstybės valdančiųjų kontrolėje bei tame pasitikėjime ar nepasitikėjime valstybiniais valdančiaisiais, kuris Hauriou yra įskiriamas į majoritarinį veiksnį.

Tada pasirodytų, kad iš vienos pusės majoritarinis „reagavimas“ turi savy ir minoritarinių iniciatyvinių grupinių vadovybių momentą, o iš kitos pusės, kad, einant paties Hauriou tezėmis, per tą majoritarinį grupinį veiksnį valdomųjų veikimas valstybės valdžios imperiumo nėra būtinai pasyvus „reagavimas“, bet gali būti ir veikliuoju iniciatyviniu, planingu ir tiesiog užvaldančiu federacinį imperiumą. Jei Hauriou tai būtų įvertinęs, jeigu jis savo tezę apie minoritarinio ir majoritarinio veiksnių tarpusavy veikimą ir apie federacinį valstybės pobūdį būtų pilnai išplėtęs, nesustodamas savo minties kely ir nenaikindamas kartais viena savo mintimi kitos savo minties, tai jis gal savo teorijoje rastų vietos ir tiesioginiam demokratiniam valdymui, kuris kaip tik pastaraisiais laikais ima plėstis naujausioje visuotinio ir lygaus balsavimo demokratijoje, ir kurio Hauriou pripažinti nenori, griežtai jį atmesdamas, kaip neva iš esmės priešingą majoritarinio veiksnio principui. Iš tikrųjų gi tiesioginis demokratinis valdymas visiškai nėra taip, kaip kad mano Hauriou, priešingas jo mokslui apie tą minoritarinę „akciją“ ir majoritarinę „reakciją“, jei tik mes tokiame antriniame socialiniame junginy, kaip valstybė, minoritarinę iniciatyvinę „akciją“ ieškosime ne tiktai pačių valstybės valdančiųjų, bet ir socialinių grupių vadų funkcijoje.

Tada mums paaiškėtų, kad be kontrolės, kritikos, pasitikėjimo ar nepasitikėjimo valstybinių valdančiųjų asmenimis ir be „steigiamosios galios laikymo“, besireiškiančio pasyviu „suvereniniu pasidavimu“ ir „revoliucinio“ sukilimo galia“, socialiniai junginiai valstybėje, disponuodami ir minoritarinį veikimo metodą, gali ir daug ryškiau imperiumą veikti, virsdami ir tiesioginiais jo sprendėjais: vienur — užkulisiniais ir kontrabandiniais, kitur — oficialiniais ir teisiniais.

Dirbtinėmis ir paradoksiškomis man taip pat išrodo kai kurios Hauriou tezės apie suverenitetą, kaip „rei publicis“ „nuosavybę“. Šita pažiūra, kurioje juntame pasenusios patrimonia-

linės valstybės doktrinos atgarsį, yra gana paini ir didesnės vertės neturi.

Su šitais rezervais ir pataisomis iš viso Hauriou doktrina turi daug rimtų, kad ir nevisai išplėstų ir nuosekliai išlaikytų, minčių ir gilių pastebėjimų. Ji yra įdomi ir gyva, visuomenės problemos veikiama. Ji gerai aiškina socialinės akcijos ir reakcijos mechaniką. Be tos mechanikos neužtenka; valstybė, kaip ir kiti socialiniai junginiai, yra ne tiktai mechanizmas; tai yra taip pat socialinė funkcija.

IX. Jėgos teorija.

1. Jėgos teorijos visuomeniškumas.

Be aukščiau nurodytų doktrinų, kurios savo pažiūras į valstybės ir jos valdžios esmę paremia įvairiomis ar tai socialinio organizmo, ar bendrosios valios, ar daugumos reprezentacinio titulo teorijomis, yra dar kitos, kurios savo šiuo atžvilgiu pažiūras paremia jėgos teorija.

Jėgos, kaip valdančiųjų prievartos, kaip nugalėtojų smurto, teorija, kad ir vienšališka, mėginanti vienu svarbiu valstybinio metodo elementu išaiškinti visą valstybinio junginio esmę, — vis dėlto užpildo dvi spragas, kurios yra žymios mūsų išžiūrėtų doktrinų daugumoje: *a.* ji aiškiai konstatuoja valdančiųjų ir valdomųjų suskirstymą valstybėje ir *b.* ji yra pilnai suderinama su ta socialine valstybinio junginio esme, kurios pagrinde glūdi ne žmonės-atomai, individai, ne grynai kiekybinė tų atomų „masė“, jųjų chaotiškos dulkės, bet organizuota, suskirstyta socialiniais junginiais visuomenė, kurios veiksnių ar junginių jėgų santykiavimas išsprendžia valstybės valdžios ir viešpataujančios teisės problemą.

2. Jėgos teorijos sofistų moksle.

Jėgos teorija yra sena. Ją mes užtinkame dar klasikinės senovės moksle, būtent: Graikų filosofijos sofistų mokykloje. Sofistų sąvokomis, jėgos viešpatavimas esąs šio pasaulio gamtos įstatas. Tad iš vienos pusės — pasidavimas jėgai

ar jėgos imperatyvui (jėga paremtiems įsakymams) esąs būtinas ir jėgai pasipriešinimo svajonė esanti nerimta, bet užtai iš kitos — tas ar tie, kurie yra stiprūs ir išmintingi, jeigu jie turi tiek jėgos, kad galėtų pasipriešinti įstatymui, neturį jokios pareigos pasiduoti kuriam nors žmonių išleistam įstatymui ir neleisią savęs suklaidinti formaliam įstatymo autoritetui: jie galėsią ir turėsią vadovautis ne kitų žmonių išleistu įstatymu, bet tiktai savo asmeniniais pageidavimais ir palinkimais, kurie jiems sudarą tikrąjį gamtos įstatą. Esą, tiktai vergams ir silpniesiems tiktų laikyti svetima valia sau privaloma ir vykdytina; laisvasis žmogus neturįs savo norų varžyti kažkeno išleistu įstatymu, bet atvirkščiai, jis turįs juos sekti bei tenkinti ir siekti tai, kad jojo valios padariniai taptų įstatymais kitiems silpniesiems.

Sofistų mokslo pažiūromis, socialiniuose santykiuose, tad ir valstybėje, sprendžiamoji esanti j ė g a; „gero" ir „blogo" sąvokos, „girtino" ir „gėdingo" darbo sąvokų šaltinis esąs ne gamtoje, ne žmogaus esmės tikrenybėje, bet socialinėse institucijose, pagrįstose stipresniųjų interesais, norais ir jėga, o bet kuri doros taisyklė esanti lygtinė, reiškianti ne kurią nors absoliutinę tiesą, bet susidėjusiojo jėgų santykiavimo išdavas. Vienintėlė absoliutinė gamtos, tad ir žmogaus veikimo, tiesa — tai esąs veikėjo asmeninis interesas, kuriam ribas nustatanti jėga.

Plg. Strasburgo Universiteto profesoriaus W i n d e l b a n d'o „F i l o s o f i j o s I s t o r i j a" (iš vokiečių kalbos P. R u d i n'o vertimas į rusų kalbą: „I s t o r i j a F i l o s o f i i", Petrapilis, Akc. B-vės „I z d a t e l" leidinys, 1898 m., 67 pusl.).

3. Jėgos teorija ir Bažnyčios mokslas. Smurto veiksnys valdžioje ir jo tarnybinis pobūdis einant Bažnyčios mokslu.

K r i k š č i o n i ų B a ž n y č i a i įsikūrus ir jos mokslui įsigalėjus Graikų-Romėnų įkurtoje civilizacijoje, j ė g o s t e o r i j a i š n y k s t a. Tos teorijos pagrindinė tezė, jog jėga pateisinanti imperiumą ir jog jėgos viešpatavimas esąs priimtinas, nes tai esąs gamtos įstatas, buvo nesuderinama su Bažnyčios sąvokomis ir jos socialinėmis tezėmis, pagrįstomis moraliniais siekimais.

Bažnyčia, kurios pažiūros į valstybę ir jos valdžią mums dar žemiau teks dėstyti, jėgos ir smurto veiksnio valstybėje neneigė, bet jį aiškino ir juo naudojosi visai kitaip, negu tai buvo daroma senovėje. Jėga — tai nėsąs ir neturįs būti žmonių socialinio bendravimo viešpats, nes žmonių socialinis bendravimas esąs pagrįstas pastoviais, paties Dievo nurodytais tikslais, kurių jėga keisti negalinti; tačiau, žmonėms tuos amžinuosius tikslus besiekiant ir kovojant su piktos galybės spąstais, su Velnio intrigomis, su pačių žmonių palinkimais į blogąjį, jėga ir smurtas galį ir turį būti vartojami kaip to siekimo priemonės ir tos kovos ginklai. Tad jėgos pobūdis čion yra ne viešpataująs, bet tarnybinis.

Iš viso Bažnyčios sąvokomis — valstybė esanti žmogaus netobulumo ir nuodėmės pasekmė. Dėl to savo netobulumo ir dėl nuodėmės, kurios žmonės patys nusikratyti nepajėgią, jie esą reikalingi valstybės, veikiančiosios valdžios smurtu. Valstybės valdžia — tai esąs pasaulinis kalavijas (kardas), Dievo įteiktas valdovams tam, kad jie juo gintų ir remtų Bažnyčią ir josios tikslus.

Šv. Augustinas ir Šv. Tomas Akvinietis.

Du didžiausieji Bažnyčios mokslo šūlai, du gryniausiojo Bažnytinio mokslo filosofai — šv. Augustinas ir šv. Tomas Akvinietis, kurių pirmasis priklauso dar klasikinės Romėnų gadynės Bažnyčiai (IV—V amžius), o antrasis — galingajai Viduramžių Bažnyčiai (XIII amžius), vienodai įvertina jėgos ir valdžios smurto veiksnį krikščionių valstybėje.

Ypatingai šv. Augustinas savo rašiniuose (ypač rašinys „De Civitate Dei“, rašytas 413—427 m.), skirdamas dvi valstybių rūšis — stabmeldžių valstybę, kurią jis vadina „Velnio Valstybe“ („Civitas Diaboli“), ir krikščionių arba „Dievo vaikų“ valstybę, kurią jis vadina „Dievo valstybe“ („Civitas Dei“), — aiškiai ir griežtai pabrėžia skirtingą jėgos ir valdžios smurto veiksnio pobūdį bei vaidmenį šiose dvejose valstybės rūšyse. Tiek vienos, tiek kitos valstybės esmę sudaranti socialinė Taika — „Pax“. Tačiau krikščionių valstybės „Pax“ reiškiantisi tuo, kad kiekvienas socialinio bendravimo narys užima Dievo jam skiriamą visuomenėje vietą santyky su kitais nariais, kurioje vietoje jis ir veikia, bendradarbiaudamas su visuma, Dievo įsakymų ir Dievo apibrėžtų bendrų Žmonijos tikslų ribose. Tokiu būdu ši krikščionių „Pacis“ (Taikos) valstybė esanti pastovi Dievo institucija. Valdantieji (valstybės valdžia) turį tą Dievo instituciją apsaugoti ir tam reikalui jie ne tiktai galį, bet ir turį vartoti jėgą ir smurtu veikti prieš ardančius taiką. Smurtas čion leidžiama taikinti ne tiktai taikai palaikyti, bet ir jos pagrin-

dams išsaugoti. Kitaip sakant, čion yra svarbi ne bet kuri taika, bet būtent tam tikrojo santykiavimo taika, tam tikros bendradarbiavimo harmonijos ar lygsvaros taika.

Gana plačiai mūsų laikais pasklidusi nuomonė, jog šv. Augustinas buvęs tolerancijos šalininkas ir neigęs smurto priemones, siūlydamas jas pakeisti tolerantiškos apykantos ir įtikinėjimo priemonėmis, yra klaidinga ir pagrįsta nesusipratimu, supopulerizuota ypač Hugo Grotiaus, kuris pasirėmė kai kuriomis šv. Augustino teksto citatomis be sąryšio su platesniu tekstu ir tuo iškreipė tų citatų mintį. Čion nurodyta prasme šv. Augustinas visiškai pateisina valdžios smurtą. Dievo tvarkos taika negalinti būti pakeista jokia kitokia taika. Šios taikos ardytojai, tiesos priešai, visokio plauko schizmatikai ir eretikai turį būti sudraudžiami valdžios jėga. Kuriam gi galui valdantieji būtų iš Dievo gavę kalaviją, jei ne tam, kad jie jį nukreiptų prieš darančius blogą ir prieš neklausančius Dievo. Pagaliau tai esą daroma ir pačių sudraudžiamų naudai. Tiems nusidėjėliams taikomoji represija galinti juos pataisyti, bet ji jų nedaranti šventaisiais kankiniais, nes šventoji kankinių institucija glūdinti ne pačiose kančiose, bet kančių motyvuose („martyrem non facit poena, sed causa").

Tad smurtas čion plačiai pateisinamas ir taikintinas, bet jis yra aiškiai ir griežtai tarnybinis.

Visai kitokis esąs, einant šv. Augustinu, smurtas „Velnio Valstybėje", nes tos valstybės ir taika („Pax") esanti kitokia. Žinoma — ir stabmeldžių visuomenė esanti reikalinga socialinės taikos. Tad ir ten jai įgyvendinti ir palaikyti esanti įkuriama valstybė. Tačiau kadangi ten nėra jokio tos „Pacis" principo, tai jos steigėja ir sprendėja esanti pati viešpataujanti jėga. „Civitas Diaboli" esanti įkuriama ir palaikoma smurtu, egoizmu ir puikybe, ji esanti ardoma nesantaikos ir anksčiau ar vėliau jai esą lemta ir pačiai nuo smurto žūti.

Tad čion jau jėga ne tarnybinė, bet ponaujanti; ji nekrikščioniška, ne iš Dievo plaukianti, bet kaip tik panaši į tą, kurią buvo numatę Sofistai.

Ž. l'abbé *Jules Martin* — „Saint Augustin", II laida, Paris, *Félix Alcan*, 1923 m. (iš rinkinio „Les grands Philosophes", redaktorius *Fortuné Palhories,)*, 373—384 pusl.; be to *Jean de Pange* įžanga į Prancuzų *Otto von Gierke's* knygos vertimą „Les theories politiques du Moyen Age", Librairie Sirey, 1914 m., VI—IX pusl.

Ir šv. Tomas pateisina tiktai tarnybinę jėgą ar valdžios smurtą. Jis jį leidžia taikyti tiems, kurių neveikia jokie kiti sumetimai, arba tiems, kurie iš viso yra nepataisomi. Tad smurtas esąs būtinas, kaip nedrausmingų elementų terorizavimo priemonė, keldamas juose represijos baimę, ir kaip visuomenės valdymo priemonė, kai jokios vilties pataisyti ar baime sulaikyti nėra. Šia prasme šv. Tomas Akvinietis pasisako ir už griežčiausiąją represyvinio smurto formą — už mirties bausmę. Žinoma, ir jis turi galvoje tiktai krikščionių valstybę, kurios valdžia remiasi Dievo įsakymais.

Ž. *S. Thomas Aquines* — „Summa de veritate fidei contra gentiles", — vertimas iš lotynų į prancuzų kalbą l'abbe P.-F. Ecalle:

„Somme de la Foi Catholique, contre les Gentils", trys tomai, Paris, Louis Vives éditeur, 1854—1856 m., ypač III tomas, III knygų skyrius: „De la loi divine", 150—278 pusl.

4. Sofistų mokslo valstybė, jėgos ponavimo įmonė, tai esanti „Civitas diaboli"; Krikščionių valstybė — jėgos tarnybos įmonė.

Iš viso kai kalbama apie valstybę, kurios charakteringu elementu yra valdžia, tai visiškai atmesti jėgos veiksnio negalima. Šiaip ar kitaip imperiumas numato priešinimosi nugalėjimą, o tas nugalėjimas yra reikalingas jėgos. Tad nėra ir negali būti tokios valdžios ir imperiumo konstrukcijos, kuri visiškai nesiskaitytų su jėgos, prievartos, smurto veiksniu. Šia prasme tiek Bažnyčios, tiek bet kuris kitas mokslas apie valstybę tą veiksnį numato ir jam tam tikrąją vietą skiria. Tačiau toji vieta, tas vaidmuo, kurie yra jėgai skiriami, nėra visose doktrinose vienodi. Vieta, kurią jai skyrė sofistai arba kurią jai šv. Augustinas skyrė stabmeldžių valstybėje („Civitas Diaboli"), darė arba leido tą valstybę apibūdinti, kaip stipriųjų ponavimo įmonė. Kaip tik tokia valstybės koncepcija buvo Bažnyčios mokslui nepriimtina, nes tokia valstybė turėtų prieštarauti Bažnyčios sąvokoms apie Dievo skiriamus žmonėms žemėje tikslus ir todel būtų krikščionių tarpe naikintina. Tad ne tiktai pati Bažnyčia šiaip suprastos jėgos teorijos priimti negalėjo, bet negalėjo ji kilti anų laikų moksle, kol Bažnyčios sąvokų įtaka aiškiai ir ryškiai mokslą veikė.

5. Niccolo Machiavelli. Valstybės evoliucija Vakarų Europoje ir Italijoje viduramžių pabaigoje ir naujų amžių pradžioje. Valstybės koncentravimas valdovo asmeny. Socialinis tos evoliucijos momentas — anarchijos nugalėjimas Monarchinio suvereniteto doktrina. Viešpatavimo teisė. Viešpatavimo faktas Machiavelli'o mokslu.

Todėl jėgos teorija atgimsta moksle tik tada, kai Bažnyčios sąvokų įtaka ima silpnėti. Šiuo atžvilgiu jos atgimimo ženklai ima reikštis t. vad. Renesanso laikais Italijoje. Būtent tam tikra prasme giminingos jai yra idėjos, kurias tais laikais ima reikšti garsusis italų publicistas *Niccolo Machiavelli.* Drąsus, laisvas Machiavelli protas, jo griežtas tiesos ieškojimas, nusistatymas laikytis tikrenybės, analizuojant valstybės valdžios pobūdį ir meną valdyti žmones valstybėje, jo minčių aiš-

kumas ir energija, jo pasiryžimas nesivaržyti jokiais konvenansais ir visą vadinti savo vardu, neaukojant tos tikrenybės dirbtinėms fikcijoms ar tuščioms frazėms, sudaro nepaprastąjį aniems o gal ir visiems laikams reginį. Plačiajai krikščionijos visuomenei Machiavelli'o reiškiamos mintys pasirodė tiek nepaprastos ir tiek stebėtinai tolimos nuo viso, kas buvo priprasta laikyti aksioma ir žmogaus veikimo imperatyvu, kad jis ir jo mintys netiktai neįgijo įtakos ir nesudarė jokios mokslo mokyklos, bet tapo apšaukti nedorybių pavyzdžiais ir kažkokiomis baisiomis baidyklėmis, rodančiomis kelią, kuris kaip tik reikia vengti. Kiekviena pikta politika, kiekvienas negarbingas valdančiųjų elgimasis buvo ir tebėra vadinama Machiavelli'o politikos ir Machiavelli'o veikimo vardu.

Tuo tarpu ne Machiavelli savo garsiajame rašiny „I l p r i n c i p e" („Kunigaikštis" arba „Valdovas") sugalvojo tokią valstybę ir tokius valdančiuosius, kurią jis ten rodo ir kurių veikimo metodus jisai ten studijuoja. Jis tiktai stengiasi pažinti valstybės tikrenybę ir ypatingai jis studijuoja tokią valstybę, kurią jis daugiausiai matė savo gyvenimo laikais Italijoje, nors be to jisai studijuoja ir senąją Romos Imperiją, Graikiją ir kitas tiek senovės, tiek modernines (Turkiją, Prancuziją) valstybes. Jei jis tose valstybėse ir jų valdžios faktuose visiškai nerado tų žymių ir tų siekinių, kurie buvo jiems prikišami ar Bažnyčios, mokslo ar populiarinės sąmonės, ieškančios ne tiek tikrenybės, kiek savo troškimo, tai vargu bau jis tuo gali būti kaltinamas.

Tuo laiku Italijoje, suskaldytoje į daugybę valstybėlių, iš dalies pavergtoje svetimų valstybių (Ispanijos, Prancuzijos) valdovų, iš dalies tebekovojančioje vienomis savo provincijomis ir miestais prieš kitus miestus ir provincijas, kur miestų neapykantos, prekybinio varžymosi, ambicijos ir aistros elementai palaikė ir didino chaosą, o iš kitos pusės įvairūs kunigaikščiai, ponai, atsitiktiniu būdu iškilę ir įgiję galios karieristai-kondotieriai, vietos galiūnai, kai kurios feodalų giminės, visokiais dorovingais ir nedorovingais metodais pagrobdavo viešąją galią, išplėšdavo vieni kitiems provincijas, vieni kitus apgaudavo, išmušdavo ir t. t., o ir pati Bažnyčia per savo Popiežius taip pat plėtė savo valdomas žemes ir be to užgrobdavo žemes Popiežiaus giminiečiams valstybes steigti, valstybė iš tikrųjų virto

kažkokia atskiriems kunigaikščiams ponavimo įmone. Tikrenybėje anos gadynės Italijoje užmiršta buvo didinga Bažnyčios mokslo valstybės idėja, kurios vardu Viduramžio Popiežiai rėmė pasaulinės Imperijos tezę ir ginčijosi su Imperatoriais dėl Bažnyčios ir Imperijos santykiavimo bendrajame socialiniame Žmonijos išganymo darbe ir bendroje vieningos Krikščionijos kelionėje į Amžinosios Laimės Dievo Karalystę.

Bet netekusi krikščioniškosios valstybės pamatų anos gadynės valstybė Italijoje nepaieškojo sau ir kitokių socialinių pagrindų. Socialiniu atžvilgiu ji buvo pilnoje dekadencijoje; ji neturėjo jokio idealo, jokio socialinio titulo. Jos centrinis asmuo, jos subjektas buvo valdovas. Ne jis buvo valstybės, kaip socialinio junginio, tarnybinis organas ar atstovas, bet valstybė buvo valdovo kūrinys, jo asmens išplėtimas, jo galios objektas, kaip nugalėjimo vaisius. Kaip man dar teks kitoje šio rašinio vietoje (skyriuje apie Suverenitetą) aiškinti, netiktai Italijoje, bet ir iš viso Vakarų Europoje apie tą laiką valstybės sąvoka ėmė koncentruotis valdovo asmeny; tai buvo feodalinės santvarkos padarinys: viešoji socialinė galia buvo jungiama su privatiniu asmeniniu žemės valdymu, viešoji teisė susipynė su privatine teise. Feodalinių vietos galiūnų pastangomis besikurianti moderninė teritorinė vietos valstybė, besikristalizuojanti absoliutinės monarchijos formoje, turėjo savy paslėptą kaip tik šį antisocialinį palinkimą perkelti valstybės esmę iš socialinio junginio (korporacijos) į valdovo asmenį, pavertus socialinį junginį valdovo teisės objektu. Kol ėjo valdovų kova su feodalizmo reakcija ir Viduramžių anarchijos veiksniais už valstybės įsteigimą ir sutvirtinimą tol socialinė kuriamos valstybės esmė dar buvo gerbiama ir iš absoliutinės monarchijos formos nebuvo daroma visų antisocialinių tos formos išvadų; atvirkščiai — kaip tik socialiniais sumetimais pažangieji anos gadynės visuomenės veiksniai drauge su anos gadynės mokslu (legistai Prancuzijoje) rėmė valdovų pastangas ir stiprino absoliutinės monarchijos pamatus. Tačiau naujos teisinės sąvokos, derinamos su kuriamąja absoliutinės monarchijos valstybe, jau slėpė savy tą socialinės valstybės esmės iškreipimą, kurio pavojus ėmė reikštis vėliau, kai jau kova tapo absoliutinės monarchijos naudai laimėta. Tada tomis sąvokomis, kurios iš karto buvo naudojamos kovos tikslams, kaip priemonės anarchijai nugalėti, ėmė aiškėti tas

valstybės iškreipimas, prieš kurį vėliau ir kilo demokratinė socialinė reakcija.

Viena ir gal ryškiausi tų naujų sąvokų, kuri buvo anos gadynės Europos kontinento (ypač Prancuzijos) mokslo socialiniais sumetimais iškelta anarchijai nugalėti ir valstybei sustiprinti, būtent valdžios suverenumo sąvoka, būdama pritaikinta absoliutinės monarchijos formai, gavo konstrukciją monarchinės suvereniteto teisės, kaip valdovo subjektyvinės teisės į viešąją teritorinę (valstybės) galią arba valdžios teisės konstrukciją. Šiuo būdu pati valstybė sutirpo tos teisės subjekto, valdovo, asmeny. Ji tapo valdovo teisės objektu, o valdžios problema pakriko: iš tam tikrojo valstybės elemento, iš metodo teritoriniam socialiniam junginiui tvarkytis ir siekti savo socialinius tikslus, valstybės valdžia perėjo į suvereno subjektyvinės teisės sritį; ne iš valstybės, ne iš socialinio junginio ji kilo ir ėjo, ne valstybėje teko ieškoti jos šaknių ir prasmės, bet valdovo suverenumo asmeny. Tad centras ir pradžia ne valstybėje, ne socialiniame bendravime, ne visuomenėje, sudarančioje valstybinį funkcionalinį junginį, kuriame gimsta ir valdžia ir iš kurio atsiranda ir pats valdovas, bet kaip tik pačiame valdove, kurio teisei bevykdant, joje asmeninės galios titulu, kyla valdžia ir aiškėja pati valstybė.

Tačiau jeigu tarp valstybės anos gadynės dar neužbaigtos evoliucijos Vakarų Europoje iš vienos pusės ir valstybinių anos gadynės reiškinių Italijoje iš kitos, tas buvo bendra, kad valstybės esmė iš socialinio junginio buvo perkeliama ir koncentruojama valdovo, valdžios „subjekto", suvereno asmeny, tai vis dėlto buvo ryškus ir skirtumas. Europoje absoliutinės paveldėtinės monarchijos valstybė buvo konstruojama, kaip valdovo ne fakto, bet teisės įmonė; jos titulu buvo pastovi paveldėtinė teisė, virtusi suvereniteto teise. Italijos gi valstybėlės Renesanso laikais, savo valdovų atžvilgiu, kaip tų valdovų įmonės, tai buvo nepastovios be jokio teisės titulo efemerydės, čion kylančios, čion žūstančios, kaip laikinieji asmens jėgos, intrigų, suktybių ir visokių atsitiktinių spekuliacijų padariniai. Tai buvo ne teisės, bet jėgos ir gudrybės fakto įmonės.

Šitokią valstybinę būklę turėjo prieš save Niccolo Machiavelli, rašydamas savo „Il principe". Ką jisai darė ir kaip jis ėmė savo pasiimtą valstybės problemą moksliškai tvarkyti? Tie-

sa — jis valstybę laiko viešpatavimo faktu, sui generis valdymo ar valdžios, kitaip sakant — imperiumo įmone. Tad valstybės įkūrimą ir jos palaikymą bei sutvirtinimą jis laiko viešpatavimo menu, o kadangi pats viešpatavimas esąs pagrįstas išmintingu ir tikslingu priemonių pasirinkimu ir jų taikymu, atsižvelgiant į socialinę aplinkumą, išorines aplinkybes bei žmonių būdą ir prigimtį, tai jis plačiai kalba apie tas priemones ir apie jų sunaudojimo metodus. Jojo knyga — tai beveik politikos meno traktatas ar vadovėlis, valdovams patarimų rinkinys. Ypatingas būdas, kuriuo Machiavelli tą politikos ar žmonių valdymo meną dėsto, gali profanui daryti įspūdžio, lyg kad visą valstybės problemą jis būtų sprendęs tiktai valdančiųjų suktybėmis ir smurtu arba sugebėjimu apgauti valdomuosius ir priešus. Bet tai ne visiškai taip.

6. Machiavelli'o siūlomas valstybei socialinio tikslo titulas.

Kas yra Machiavelli'ui charakteringa, nors tai ne tiek iš karto jo knygoje pastebima, tai yra didelis ir karštas jojo patrijotizmas, Italijos begalinė meilė ir valstybinės Italijos vienybės troškimas. Tvirtos valstybės įkūrimas, išmintingas valdovo viešpatavimas, išmintinga politika, sugebanti išsaugoti įkurtąją valstybę ir išplėsti jos galią, jam rūpi ne šio ar kito valdovo asmens atžvilgiu, ne, taip sakant, valdžios sporto sumetimais, bet Italijos vienybei įgyvendinti ir išlaikyti. Šia prasme galima net sakyti, kad Machiavelli netiktai nesankcionuoja tos valdovų-grobikų ir vilkų praktikos, kuri jo laikais ardė jo tėvynę ir slėgė socialinį bendravimą asmens ambicijų naudai, o valstybę pavertė privatine valdovo asmens galios ir intrigų įmone, bet kaip tik atvirkščiai — jis svajoja suteikti valstybei pastovų socialinį pagrindą, sunaudojus ją tam tikrajai socialinei — šiuo atžvilgiu nacionalinei kultūrinei funkcijai. Jisai eina toliau, negu ėjo legistai, kurie valdovo jėgos įmonę pasitenkino paversti valdovo teisės įmone. Jam rūpi nacionalinis, tad aiškiai socialinis, valstybės titulas. Kaip Dante, kaip Petrarca, Machiavelli buvo politikoje vienas didžiųjų Italijos nocionalinio suvienijimo pranašų ir pirmtakūnų; jis skelbė tą naciona-

lizmo idėją, kurios Italija tapo XIX amžiuje vykdytoja ir kartu kitoms tautoms veikliu pavyzdžiu.

7. Jėgos sąvoka Machiavellio moksle. Moralinio socialinio principo pakeitimas teologiniu socialiniu principu.

Tad ir Machiavelli'o mokslu valdovo (valdžios) jėga esanti priemonė valstybei įkurti ir išsaugoti. Šia prasme valstybę jis laiko jėgos, o ne teisės, įmone. Šiuo jis be abejo skiriasi nuo prancuzų legistų. Tačiau čion jėga reikia suprasti plačiai: tai ne tiktai fizinė betarpiška jėga, smurtas tikrąja prasme, bet visa tai, kas vienam žmogui ar žmonių grupei suteikia galimumų veikti, nugalėti visas kliūtis ir laimėti savo siekimus. Šia prasme valdovo jėgos elementais yra ir tam tikru būdu susidėjusios aplinkybės, veikiančios valdovo naudai, ir žmonių įsitikinimui, remią jo darbą, ir tam tikros legendos, liečiančios jo asmenį, ir tam tikros jo būdo ypatybės ir t. t. Žodžiu — tai yra jėga tiek fizinė, tiek moralinė ir psichinė, arba kitaip sakant suma tų veiksnių (faktorių), kuriuos disponuodamas valdovas pajėgia vykdyti ir išlaikyti savo imperiumą. Kas disponuoja didesnę arba tikslesnę, geriau padėčiai ir aplinkumai pritaikintą jėgą, tas ir valdysiąs. Visa valdymo paslaptis — jėgoje.

Tad Machiavelli ir studijuoja tos jėgos elementus žmonių visuomenėje. Jų svarbiausieji pareina ne tiek nuo išorinių aplinkybių, kiek nuo pačių žmonių būdo ir įgimtų jų psichinių žymių bei ypatybių. Gerai pažinęs žmones, jųjų bendrąją prigimtį ir ypatingus savo valdinių palinkimus ar psichikos kryptį, išmintingas ir gudrus valdovas sugebėsiąs tvarkyti ir valdyti savo jėgos ekonomiją, kaip geras ūkininkas valdo ir tvarko savo ūkio išteklius. Machiavell'io sąvokomis, žmonių valdymas valstybėje esąs jėgos ekonomijos menas, panašus į kažkokios specialybės ūkį. Visiškai atsitraukdamas nuo bet kurių apriorinės moralės taisyklių Machiavelli taip studijuoja žmonių psichiką ir jos valdymo būdus, kaip atitinkamose knygose studijuojama bičių ar kurių nors gyvulių įpročius, būdą, psichiką ir prigimtį atitinkamam ūkiui vesti. Ir lygiai taip pat, kaip arklių auginimo ir darbui bei sportui ruošimo vadovėlyje neliečiama jokių moralės problemų ir iš viso neştatoma jokių mo-

ralės klausimų santykiams tarp ūkininko ar įmonininko iš vienos pusės ir jo auginamų ar dresiruojamų gyvulių iš kitos, bet turima galvoje tiktai įmonės tikslingumas ir jos našumas, ir Machiavelli'o rašiny kalbama tiktai apie valdymo įmonės sustiprinimą ir išsaugojimą ir tiktai šiuo, bet ne moralės atžvilgiu viskas įvertinama ir tikslios priemonės nustatoma. Tai ir sudaro nepaprastą Machiavelli'o socialinės problemos analizavimo ir sprendimo metodą.

Nuo Bažnyčios mokslo jo politikos meno teorija skiriasi tiek valstybei tikslų pasirinkimo laisve, tiek visišku morale nesivaržymu arba bent visišku to nesivaržymo atvirumu. Tačiau iš kitos pusės nuo sofistų ar nuo šv. Augustino dėstomos stabmeldžių „Velnio valstybės" Machiavelli'o teorija skiriasi tuo, kad jos tezėmis „jėgos įmonė" sudaranti tiktai technikinę valstybės organizaciją, skiriamą ne tiktai ponavimo faktui, kaip vienintėliam jėgos tikslui, bet kuriam nors socialiniam tikslui, kuris ypatingai Italijos atžvilgiu turi jos vienybę įgyvendinti, išgelbėti nuo barbarų ponavimo ir jos nacionalinę kultūrą, jos laimę ir didybę išsaugoti.

Machiavelli'o pažiūrų iliustravimas citatomis iš „Il principe".

Paskutiniame savo veikalo „Il principe" skyriuje Machiavelli kreipiasi į kunigaikštį „Lorenze Puikųjį, Piero Medici sūnų", kuriam jis patį veikalą pavedė, šaukdamas jį atvaduoti tėvynę. „Kad apsireikštų Italų sielos dorybės, reikėjo, kad Italija būtų priėjusi savo dabartinę būklę, kad ji būtų labiau pavergta, negu buvo Žydai, labiau spaudžiama, negu Persai, labiau išblaškyta, negu Atėniečiai; kad ji netektų nė galvos, nė pastovios tvarkos, kad ji būtų sumušta, apiplėšta, suskaldyta, ištuštinta ir iškentėtų visokeriopą gėdą... Iki šiol, Italija, lyg kad gulinti mirties patale, laukia vyro, kuris išgydytų jos žaizdas ir padarytų galą Lombardijos išpustėjimui ir grobimui, taip pat plėšimams ir rinkliavoms, alinantiems Neapolio karalystę ir Toskaną. Kaip meldžiasi ji Dievui apie tai, kad Jis jai atsiųstų tą, kuris išvaduotų ją nuo barbarų žiaurumo ir niekšybių. Kaip vienas žmogus ji stotų po bendrąja vėliava, jei tik atsirastų tas, kuris ją paragintų sukilti. Ir šiuo laiku Italija gali dėti visas savo viltis ne į ką kitą, kaip tik į Jūsų garbingą giminę, kuri dėl savo dorybių ir laimės (ją remia Dievas ir Bažnyčia, kurios priešaky kaip tik yra vienas šios giminės narių) pajėgtų paimti į savo rankas išvadavimo darbą... Šiame žygy — didžiausias teisingumas, nes *tasai karas yra teisingas, kuris yra būtinas*, ir *tasai ginklas šventas, kuriame glūdi vienintėlė viltis*. Šiam žygiui viskas paruošta, o ten, *kur yra toks paruošimas, laimėjimas nėra sunkus*,

jeigu tik šis paruošimas bus sunaudotas prisilaikant mano čion pasiūlytų metodų" (mano pabraukta).

„..Tad — baigia savo klasikinį rašinį Machiavelli — negalima praleisti tokio patogaus momento, kad tiek metų laukusi Italija pagaliau pamatytų savo išvaduotoją. Negalima žodžiais išreikšti, kokiu meilės jausmu, kokiu keršto troškimu, kokia geležine ištikimybe, kokiu giliu šventu susikaupimu, kokiomis ašaromis jis bus sutiktas provincijose, nukentėjusiose nuo svetimšalių įsiveržimo. Kurie vartai būtų jam uždari? Kuri liaudis nepanorėtų jam pasiduoti? Kieno pavydas pastotų jam kelią? Visiems nepakenčiamas yra barbarų viešpatavimas (paties Machiavellio pabraukta). Tad teisiima tos misijos Jūsų garsioji giminė — su tuo drąsumu ir tomis viltimis, kurie lydi teisingąjį žygį, kad po jos žvaigžde pasitvirtintų Petrarcos žodžiai:

„Virtù contra furore,
Prenderà l'arme; e fie'l combatter corto,
Chè l'antico valore,
Nell'italici cor non é ancor morto".

(Niccolo Machiavelli — „Il principe" vertime į rusų kalbą: „Kniaz", vertimas Rogovino, Maskva, 1910 m., N. N. Kločkovo leidinys, 123—127 pusl.).

Savo politikos meno teorijoje, kuri valstybę konstruoja, kaip techninę valdovo (valdančiųjų) jėgų ekonomijos įmonę, skiriamą čion grynai ponavimo, čion vėl socialiniams tikslams siekti, Machiavelli atsižiūri į tai, ar tai yra paveldėjamoji, ar įgytoji arba naujai įkurtoji valstybė, eventuališkai maišytoji, kurioje į seną valdovo paveldėtą valstybę tapo įjungtos naujos provincijos ar šalys. Paveldėjamoje valstybėje pats taip sakant legitimizmas, kuris reiškiasi valdinių pažiūromis į valdovo titulų teisėtumą, sudarąs žymią valdovo jėgą, kuri apsaugoja jo sostą, o valdovui praradus pastarąjį suteikia jam galimybę be ypatingo vargo ir be kitų žymesnių jėgų jį sugrąžinti. Čion ir neturįs ypatingų kvalifikacijų bei gabumų valdovas galėsiąs šios jėgos veikimu išlaikyti sostą; užtenka, kad jis senosios nusistovėjusios tvarkos nekeistų.

Tačiau kai į senąją valstybę yra įjungiamos naujos provincijos, iki tol buvusios atskiromis valstybėmis, tai klausimas pasidarąs painesnis. Čion Machiavelli skiria du skirtingu atsitikimu: *a.* kai įjungiamoji provincija yra toje pačioje šaly, kurioje yra ir sena užkariautojo valstybė, ir tos provincijos gyventojai kalba tąja pačia kalba, kuria kalba seni valdovo valdiniai, ir *b.* kai ji yra kitoje šaly ir kitokios kalbos.

„Pirmuoju atsitikimu išsaugoti įgytos valstybės labai lengva, ypač kai jos nėra pripratusios prie laisvės; joms be jokio pavojaus valdyti užtenka sunaikinti (išžudyti) viešpatavusių ten valdovų giminė". O jeigu to dar būtų maža, tai esą patartina dar viena: „nekeisti nė senų įstatymų, nė mokesčių".

Antruoju atsitikimu esą kiek sunkiau valdymo įmonė išlaikyti. Geriausioji tam priemonė — tai būtų paties valdovo tokioje pavergtoje valstybėje apsigyvenimas: valdovas geriau viską prižiūrėsiąs ir pastebėsiąs pavojų, kai dar nevėlu jis pašalinti; be to valdiniai turėsią daugiau prie-

žasčių jį arba mylėti arba bijoti. Antra šiuo atžvilgiu patartina priemonė — tai esą keliose vietose savo kolonijų įkūrimas; iš tikrųjų, užkariautame krašte reikėsią arba kolonijos įkurti arba laikyti nuolatinė kariuomenė. Kolonijos esančios pigesnės. Be to kolonijas steigiant „teks užgauti tiktai tie gyventojai, iš kurių valdovas atims laukus ir namus naujiems kolonistams duoti, tačiau šie nuskriaustieji sudaro tiktai nežymią gyventojų visumos dalį, o būdami išsklaidyti ir neturtingi jie valdovui pakenkti negali. Užtai kiti gyventojai — iš vienos pusės nebus nuskriausti ir dėl to labai greitai nurims, o iš kitos — bijos priešintis, kad nesulauktų nuskriaustųjų likimo"...

Jeigu gi vietoje kolonijų bus laikoma nuolatinė kariuomenė — tai ir valdovui tai būsią brangiau ir tam reikėsią žymi užkariauto krašto pajamų dalis likviduoti ir gyventojams būsią daugiau skriaudų, tad visi gyventojai virsią valdovo priešais.

Valdovas užkariavęs svetimos šalies ir kalbos valstybę, be to turįs pasidaryti savo naujų silpnesnių kaimynų draugu ir globėju prieš stipresniuosius kaimynus, kurie jam reikią visokiais būdais susilpninti, nes tie stipresnieji kaimynai — tai esanti viltis visų nepatenkintų naujų jo valdinių.

Iš viso „užkariavimų aistra — tai paprastas ir naturalus reiškinys, ir visumet, kai tai daro tie, kurie pajėgia tai pasiekti, jie užtai yra giriami, o ne peikiami; bet kai jie to nepajėgia, o vis dėlto visokiais būdais stengiasi tai daryti, tai tenka peikti, kaip klaida..." (op. cit., 6—18 pusl.).

Jeigu gi valdovas užkariauja ir įjungia į savo valdomas žemes tokią svetimą valstybę ar miestą, kuri ar kuris iki tol laisvai gyveno savo nuosavais įstatymais, tai esą trys būdai tam užkariavimui išsaugoti: „Pirmasis būdas — tai visiškai nualinti užkariautą žemę; antras — pačiam valdovui užkariautame mieste ar valstybėje apsigyventi ir trečiasis — leisti jam gyventi savo senais įstatymais, uždėjus jam mokesčius ir pastačius valdymo priešaky kelius neskaitlingus vyrus, kurie sugebėtų palaikyti gyventojų palankumą naujam valdovui..." „Respublikose yra daugiau gyvybės, daugiau neapykantos, daugiau keršto jausmo, jose niekumet nežūsta ir žūti negali senosios laisvės atmintis. Todėl tikresnis bus būdas arba jas visiškai nualinti, arba pačiam valdovui jose apsigyventi." (O p. c i t., 23—24 pusl.).

Kalbėdamas toliau apie naujų valstybių įkūrimą ir visumet tai svarstydamas valdovo atžvilgiu, Machiavelli, kuris valstybėje visumet numato valdančiųjų ir valdomųjų suskirstymą, išžiūri šiuos atsitikimus: *a.* kai valdovas įkūrė valstybę savo nuosavu ginklu ir savo asmeniniais žygiais, *b.* kai jis ją įkūrė dėka svetimai kariuomenei arba laimingoms aplinkybėms, *c.* kai jis ją įkūrė nusikaltimu ir iš viso nedorybėmis ir *d.* kai jis ją įkūrė pačių valdinių padedamas ir, taip sakant, jų pačių iškeltas (o p. c i t., 25—51 pusl.).

Kai dėl dviejų pirmųjų atsitikimų, Machiavelli, išstudijavęs atitinkamus istorinius pavyzdžius, nurodo, kame glūdi tokioms valstybėms pavojus, ir ypatingai laiko pavojingu antrąjį atsitikimą. Kalbėdamas apie valstybę, įkurtą valdovo žiaurumu, nedorybėmis ir nusikaltimu, Machia-

velli šitokią tezę nustato: ar tokia valstybė (valdžia) galės išsilaikyti „tai, man rodos, pareina nuo to, ar blogai ar gerai naudojamasi žiaurumu. Geru (jei tiktai apie piktąjį leistina pasakyti: geras) galima pavadinti toks naudojimasis žiaurumu, kada visi žiaurumai padaroma iš karto vieną sykį, kai reikia apsidrausti nuo gręsiančio pavojaus, o toliau jų nekartojama ir nedaroma iš jų tam tikrosios valdymo sistemos, bet jų padariniai sunaudojama pačių valdinių naudai. Blogai gi naudojamasi žiaurumu tada, kai pradžioje tie žiaurumai yra nežymūs, o laikui einant jie labiau auga ir plečiasi, negu mažėja ir nyksta. Tie, kurie eina pirmuoju keliu, dar Dievo ir žmonių padedami gali rasti išeitį iš savo pavojingos būklės, kaip tai atsitiko su Agathoklu (sicilietis Agathoklas, tapęs Sirakūzų karaliumi). Antrieji negalės išsilaikyti. Iš to seka, kad užkariautojas, pagrobęs kurią nors valstybę, turi iš karto, taip sakant, išsvarstyti ir užfiksuoti visų reikalingų žiaurumų sąskaitą ir iš karto juos visus atlikti ir užbaigti, kad nereikėtų kasdien į juos grįžti ir neturint reikalo juos kartoti, būtų galima nuraminti žmones ir juos gerais darbais prie savęs patraukti... Skriaudos turi būti daromos visos iš karto, kad nesant laikui susigriebti jos mažiau įžeistų žmones, o už tai labdaringi darbai turi būti daromi pamažu, vienas po kito, kad būtų galima jie įvertinti“ (op. cit., 45 ir 46 pusl.).

O kai dėl valdymo, įkurto patiems valdiniam padedant, tai Machiavelli duoda valdovui šiuos patarimus: „Šitoksai valdymas pasiekiamas ar liaudies ar didžiūnų palankumu. Kiekviename gi mieste yra šios dvi srovės, kurios seka iš to, kad liaudis nenori klausyti didžiūnų ir kentėti jų jungą, didžiūnai gi nori ponauti ir engti liaudį... Tam, kuris gavo valdymą iš didžiūnų rankų, sunkiau išlaikyti valdžią, negu tam valdovui, kuris užvaldė kraštą pasiremdamas liaudimi... Didžiūnus patenkinti einant tiesiu keliu ir kitų neskriaudžiant — negalima, liaudį gi patenkinti — galima, nes liaudies tikslai yra tiesesni, negu ponijos tikslai: pastaroji nori skriausti, liaudis gi nenori būti skriaudžiama... Kas tapo valdovu liaudies padedamas, tas valdovu būdamas su liaudimi turi palaikyti draugiškus santykius; tai jam nebus sunku, nes liaudis nori tiktai nebūti skriaudžiama. Bet tapęs valdovu prieš liaudį dėl didžiūnų malonės visų pirma turi pasistengti įgyti liaudies simpatijas; tat jam bus lengva pasiekti, jei jis ims ginti liaudį prieš didžiūnus. Ir kadangi žmonės, patirdami gerą iš to, iš kurio jie laukė pikto, dėlei to labiau pamyli savo labdarį, tai tokiam valdovui liaudis bus dar labiau ištikima, negu ji yra ištikima jos pačios iškeltajam valdovui“ (Op. cit., 47—49 pusl.).

Ypatingai Machiavelli kreipia dėmesį į valdovo karo pajėgas ir viena svarbiausiųjų šios valdymo priemonių rūšies sąlyga laiko tai, kad tas pajėgas sudarytų nuosavi valdovo kariuomenė, bet jokiu būdu ne samdomoji ir ne pagelbinė, vadinasi — ne iš kito valdovo gautoji.

Toliau kelius labai įdomius skyrelius jis paveda „tiems privalumams, už kuriuos žmonės, o ypatingai valdovai, giriami arba peikiami“. Čion svarstydamas tuos privalumus, kurie yra valdovui jo galios atžvilgiu naudingi ar kenksmingi, jisai nuorodo, kad ne tiek esą svarbu, kokie iš tikrųjų yra valdovo privalumai ar palinkimai, kiek tai, kokie jie atrodo valdiniams. Tad išmintingas valdovas turįs sudaryti žmonėse tam tikrą legen-

dą apie save ir savo būdą, nors toji legenda tikrenybės neatitiktų; ji esanti daug svarbesnė už tikrenybę.

Šitaip pav. svarstydamas klausimą kas yra valdovui naudingiau — dosnumas ar šykštumas, jisai taip sako: „Aš sakau, kad valdovui gera būtų pragarsėti dosnam esant, tačiau dosnumas pats savaime, jei jis yra taip vykdomas, kad žmonės jo nepastebi ir nevadina valdovo duosniu, valdovui kenkia... Todėl norint palaikyti žmonėse valdovo dosnumo garsą negalima susilaikyti nuo jokios prabangos; toks valdovas visumet turės eikvoti prabangai visas savo lėšas ir galų gale, norėdamas palaikyti savo dosnumo garsą, bus lėšoms gauti priverstas perdaug apsunkinti liaudį mokesčiais, o tai iškels prieš jį valdomųjų neapykantą, ir jis, netekęs turtų, neteks ir žmonių pagarbos... Jeigu gi supratęs tai jis panorės pakeisti savo taktiką ir susitvarkyti, tai jis tuojau sulauks šykštumo priekaištą. Todėl valdovas... jeigu jis yra išmintingas, neturi bijoti šykštuolio vardo. Pamažu gi žmonių akyse jis ims garsėti dosnumu, kai pamatys, kad dėl jo taupumo jam užtenka jo gaunamų pajamų, kad jis gali apsiginti nuo visokių priešų ir neapsunkindamas valdinių gali vykdyti įvairiausius sumanymus; tokiu būdu jis pasirodys dosnus visų tų atžvilgiu, iš kurių jis nieko neima, o tokių yra begalinis skaičius, ir šykštus visų tų atžvilgiu, kuriems jis pats nieko neduoda, o tokių — maža.

Mūsų laikais mūsų akyse dideli žygiai pavyko tiktai tiems, kurie buvo pragarsėję savo šykštumu, visi gi kiti žuvo... Šykštumo yda — viena tų, kurios stiprina sostą...

Tačiau „reikia skirti tie, kurie jau tapo valdovais, nuo tų, kurie dar rengiasi jais tapti. Pirmame atsitikime tas dosnumas yra kenksmingas, antrajame — yra būtina pragarsėti dosnumu..."

Ir dar „Valdovui, kuris žygiuoja su kariuomene, gyvenančia grobimu, plėšimu ir rinkliavomis, šis dosnumas yra būtinas: kitaip kareiviai atsisakys su juo žygiuoti. Ir tai, kas nėra ne jo paties, ne jo valdinių, valdovas gali davinėti dosnia ranka, kaip darė Kyras, Cezaris ir Aleksandras nes svetimo turto eikvojimas nenaikina garsumo, bet dar didina jį (kenksmingas yra tiktai savo turto aikvojimas).

Ir niekas taip savęs neardo, kaip dosnumas; taikydamas jį — netenki galimumo toliau jį taikyti ir virsti neturtingas ir visų niekinamas, arba norėdamas tai išvengti, — plėšrus ir nekenčiamas. Tarp viso to, ko valdovas turi vengti, tenka ypatingai pabrėžti panieka ir neapykanta, dosnumas gi kaip tik veda į vieną ir į kitą". (op. cit., 76—79 pusl.).

Štai kitas Machiavelli'o valdovui patarimas: „Aš sakau, kad kiekvienas valdovas turi norėti pragarsėti gailestingu, o ne žiauriu. Tačiau jisai turi vengti blogai tuo gailestingumu naudotis. Cezaris Borgia buvo garsus savo žiaurumu, tačiau tuo žiaurumu jis sutvarkė Romaniją, suvienijo ją, įgyvendino taiką... Todėl valdovas neturi bijoti žiaurumo priekaištų, jeigu toks pragarsėjimas žiaurumu padeda jam išlaikyti valdinius vienybėje ir paklusnume. Tas, kuris pasitenkina keliais žiauriais pavyzdingais nubaudimais, yra gailestingesnis, negu tie, kurie dėl savo neva gailestingumo laiku nesudraudžia nusikaltimų ir leidžia išsiplėsti netvarkai, iš kurios kyla žmogžudystės ir plėšimai, nes pastarieji sudaro

viešąją nelaimę, liečiančią visą visuomenę, tuo tarpu kai bausmės, kurias skiria valdovas, liečia tik atskirus asmenis. Ypatingai gi naujam valdovui sunku išvengti žiaurumo priekaišto, nes naujos valstybės yra pilnos visokių pavojų...

Vis dėlto valdovas neturi būti bailus ir tikėti bet kuriais pramanytais pavojais ir neturi per daug greit ryžtis veikti griežtai; savo elgimosi būdą jisai turi švelninti priemonių apgalvojimu ir žmoniškumu... Čion kyla klausimas: kas geriau, būti mylimam ar kelti baimę? Į tai atsakoma, kad esą pageidaujama ir viena ir kita. Bet kadangi tai sunkiai suderinama, tai, jei reikia vienas paaukoti kitam, atsargiau bus remtis baime, negu meile, nes apie žmones iš viso galima pasakyti, kad jie yra nedėkingi, nepastovūs, klastingi, rengią pavojus, plėšikus; kol jiems teiki ką gerą, jie visiškai tau atsiduoda, pasižada, kol reikalas dar yra tolimas, nesigailėti tau nė kraujo, nė turto, nė gyvybės, nė vaikų; bet kai reikalas artėja, jie atsigręžia nugara... Ir žmonės mažiau bijo ir vengia įžeisti tą, kuris buvo iškėlęs jų meilę, negu tą, kuris kėlė baimę, nes meilė palaikoma tiktai pareigos santykiu..., baimė gi remiasi bausmės pavojumi, niekuomet nenustojančiu veikti. Tačiau valdovas turi kelti baimę tokiu būdu, kad jeigu jis dėlei to neįgytų valdinių meilės, tai iš kitos pusės bent išvengtų neapykantos, nes baimė nėra reikalinga neapykantos; valdovas tai visumet galės pasiekti, jeigu tik jis nepageidaus savo valdinių turto ir žmonių. Net jeigu valdovas randa reikalinga atimti kam gyvybę, jis tai padaryti gali, jeigu yra pateisinančios tai aplinkybės ir aiškus pagrindas, bet jis turi vengti liesti svetimąjį turtą, nes žmonės greičiau užmirš ir dovanos tėvo nužudymą, negu palaikų atėmimą. Be to, visumet bus užtenkama priežasčių atimti turtą ir jei kas ims gyventi grobimu, jis visumet ras progą ir pagrindą užgrobti svetimąjį, o atvirkščiai priežastys gyvybei atimti yra retesnės ir dažniau tam kaip tik pagrindo nėra.

Bet kai valdovas yra kariuomenės priešaky ir turi daug kareivių, tai jam būtina pagarsėti žiaurumu, nes kitaip kariuomenėje negalima nė vienybės nė karingumo palaikyti"... (op. cit., 79—82 pusl.).

Labai įdomus yra skyrelis, pavadintas: „kaip valdovai turi laikyti savo pasižadėjimus":

„Kiekvienas supranta — sako Machiavelli — kiek girtina būtų, kad valdovas būtų ištikimas savo žodžiui ir gyventų dorovingai, be klastos. Tačiau mūsų laikų patyrimas parodė, kad didieji žygiai buvo atliekami tų valdovų, kurie mažai besiskaitė su savo pasižadėjimais, sugebėjo į savo gudrybes įpainioti žmones ir tuo būdu galų gale apgavo ir nugalėjo tuos, kurie pasitikėjo sąžiningumu.

Reikia žinoti, kad yra du kovos būdai: vienas — įstatymais, antras — jėga. Pirmasis pridera žmonėms, antrasis — žvėrims; bet kadangi pirmasis dažnai pasirodo nepakankamas, tai tenka naudotis ir antruoju. Todėl valdovui yra būtina mokėti naudotis tiek žvėrių, tiek žmonių kovos metodais...

Tad kadangi valdovas yra priverstas išmokti veikti žvėrių būdais, tai jisai iš žvėrių tarpo turi pasirinkti lapę ir liūtą, nes liūtas nepajėgia

apsiginti nuo žalčių, o lapė — nuo vilkų. Vadinasi — žalčiams pastebėti reikia būti lape, o vilkams nugalėti — reikia būti liūtu. Tie, kurie turi galvoje tiktai liūtus, nesupranta tikrenybės.

Todėl išmintingas valdovas negali išlaikyti savo pasižadėjimo, jeigu tas išlaikymas jam pačiam pakenktų ir jeigu išnyks priežastys, paraginusios jį pasižadėti. Jeigu visi žmonės būtų geri, tai šis nuostatas būtų netikęs, bet kadangi žmonės yra pikti ir kadangi tavo atžvilgiu jie savo pasižadėjimų laikyti nemano, tai ir tu jų atžvilgiu neprivalai laikyti savųjų. Ir visumet valdovas galės rasti kiek jisai nori teisėtų priežasčių savo pasižadėjimui sulaužyti ir savo nesąžiningumui pateisinti... Kas geriau sugebėjo suvaidinti lapės gudrumą, tam tai geriau pavykdavo. Tačiau reikalinga gerai tai užmaskuoti ir reikia būti didžiu veidmainiu; žmonės gi yra tiek neišlavinti ir paskendę savo einamuose šios valandos reikaluose, kad apgavęs vieną sykį visumet ras žmogų, kuris leis save antrą sykį apgauti... Popiežius Aleksandras VI apgavystėmis tegyveno ir vis dėlto visumet rasdavo naujas apgavystėms aukas; ir niekuomet nebuvo žmogaus, kuris geriau už jį sugebėtų įtikinėti žmones ir iškilmingesnėmis priesaikomis remtų savo žodžius, o mažiau vykdytų pažadėtąjį. Tačiau šie sukčiavimai visumet jam pavykdavo, nes jis labai gerai pažinojo šią žmonių silpnybę.

Tokiu būdu valdovui nėr reikalo turėti visus teigiamus privalumus, bet labai reikalinga atrodyti juos turintį. Tuomet drįstu pareikšti, kad visi aukščiau išžiūrėti privalumai, jeigu valdovas griežtai jų laikytųsi, yra pavojingi, o jeigu tiktai valdovas išrodo juos turįs, — naudingi; šitaip naudinga yra pragarsėti gailestingumu, savo pasižadėjimų laikymu, žmoniškumu, dievobaimingumu, nuoširdumu, o net ir turėti visa tai, tačiau drauge reikia taip mokėti susivaldyti, kad reikalui atsitikus būtų galima tų visų dorybių nusikratyti ir pajėgti bei mokėti pakeisti jas kaip tik priešingomis ypatybėmis. Reikia turėti galvoje, kad valdovas, o ypatingai naujasis valdovas, negali laikytis viso to, už ką žmonės yra laikomi geraisiais, nes valstybei išsaugoti dažnai jis yra aplinkybių verčiamas veikti prieš ištikimybę, prieš artimo meilę, prieš žmoniškumą, prieš tikybą. Ir todėl jam yra būtina turėti tokią lanksčią sielą, kad jis galėtų kreiptis vėjo ir likimo nurodoma kryptimi ir jei tai galima — nenukrypti nuo gero kelio, o jei tai reikalinga, mokėti įžengti į piktų darbų kelią. Vadinasi — valdovas turi daboti, kad iš jo lūpų neišeitų joks žodis, kuris nebūtų kupinas anksčiau nurodytų penkių jausmų, ir kad tiems, kurie jį klauso ir žiūri, jis pasirodytų esąs pats įkūnytas gailestingumas, sąžiningumas, žmoniškumas, dievobaimingumas. Ypač dievobaimingumas...

Kiekvienas mato tai, ką tu vaidini, retas junta tai, kuo tu esi, bet tie, kurie tai junta, nedrįs pasisakyti prieš minios nuomonę... Pagaliau žmonių o ypatingai valdovų darbai, dėlei kurių skųstis teismui negalima, įvertinami atsižvelgiant į jų galutines išvadas. Tad tesirūpina valdovas priešų nugalėjimu ir valstybės išsaugojimu, priemonės gi tam pasiekti visumet bus laikomos geros ir kiekvienas joms pritars, nes minia visumet pastebi tiktai išorinius faktus ir gerbia laimėjimus. Pasau-

lyje gi minia — tai viskas, atskiri gi individai tiktai tada įgyja reikšmės, kai dauguma nežino kur sustoti" (op. cit. 83—87 pusl.).

Šių citatų užtenka Machiavelli'o pažiūroms pažinti. Valdančiųjų ir valdomųjų suskirstymas glūdi šios konstrukcijos pagrinde. Techniškai valstybė esanti valdžios ar valdymo įmonė, ne teisės, bet jėgos (galios) apsireiškimas, kurio pasisekimas ir išdavos pareina nuo priemonių parinkimo ir pritaikinimo. Jokių iš anksto duotų tikslų, jokių nejudomų formų, jokios aprėžiančios faktinę galią aukštesniosios teisės, slėgiančios valstybę, nėsą. Tačiau ji galinti būti sunaudota bet kuriems socialiniams tikslams. Iš esmės ji ir esanti žmonių socialinio bendravimo padarinys ir metodas, kurį Italijoje Machiavelli siūlo sunaudoti ypač nacionaliniams Italų vienybės, civilizacijos ir nuo barbarų išvadavimo tikslams ir kuris, kaip žmonių socialinio bendravimo reiškinys, turįs būti pažintas sąryšy su žmonių būdu ir prigimtimi, atmetant bet kurią spekuliatyvinę moralę ir besilaikant žmogaus esmės tikrenybės, kaip vienintėlės mokslo apie žmogų medžiagos.

Machiavelli'o teorija — tai drąsus žvilgsnys į faktų tiesą, į socialinių santykių esmę, gal iš karto neatidengiąs visos tikrenybės, neišpainiojąs visų faktų ir klausimų, bet sudaręs visai naująjį socialinių mokslų žygį ir naująjį tų mokslo metodą. Tuo jis socialinių mokslų istorijoje yra ypatingai svarbus ir įdomus. Tai tolimas atgimstančio mokslo žaibas, ankstyvus socialinių mokslų aušros spindulys.

8. Baruchas Spinoza. Jėgos teorijos žymės ir pobūdis Spinozos moksle.

Tačiau tų laikų mokslas nepasekė Machiavellį. Jis nukrypo į kitokią vagą. Reikšmingiausia tapo prancuzų legistų suvereniteto teisės doktrina, kurios įtaka prašoko kitas, kiek vėliau kilo įgimtosios teisės ir įgimtųjų subjektyvinių teisių mokykla, iš kurios ypač išaugo visuomenės sutarties doktrina ir galop — demokratinis mokslas. Tame ilgame laikotarpy tarp mokslininkų, kurie studijuoja valstybės ir jos valdžios problemą, reta pasitaiko jėgos teorijos šalininkas. Toks bent iš dalies, gali būti laikomas filosofas Spinoza.

Baruchas Spinoza (Benediktas de Spinoza), Žydas iš Amsterdamo (Olandijoje), gyveno XVII amžiuje. Vienas didžiausiųjų to laiko filosofų.

Tiesa, Spinoza priklauso įgimtosios teisės mokyklai ir valstybės bei jos valdžios pagrindan deda įgimtųjų teisių subjektų, individų, sutartį, tad suteikia valdžios imperiumui teisinį titulą; valdžios įsteigimo sutarties koncepcijoje jis yra artimas Anglui Hobbes'ui su kai kuriais anglo Lock'o doktrinos niuansais, tad mūsų mokslo doktrinų klasifikacijoje jam gal tektų bendrojoje įgimtosios teisės mokykloje paskirti vieta tarp

tų dviejų filosofų, o ne greta sofistų ir Machiavelli. Tačiau tam tikrąja prasme Spinoza yra jėgos teorijos šalininkas, nes pas jį subjektyvinės teisės ir jėgos (faktinės galios sąvokos) sutampa ir jis tą savo rašiniuose nuolat ypatingai pabrėžia. Einant Spinozos mintimi „turėti teisės“ tai esą: „faktiškai pajėgti“; šia mintimi subjektyvinė teisė tai nesanti tiktai toji galia, veikti ir siekti tam tikrąjį tikslą, kurią visuomenė arba socialinė grupė ar valstybė suteikia savo nariui individui arba kolektyvui ir apdraudžia ją tam tikru organizuotu saugumu, bet kaip tik individo ir kolektyvo faktinis pajėgumas; tad valstybė, kuriai susijungę ir susitarę žmonės esą perdavę savo įgimtąsias teises -galias (pajėgumus), visą tą individų galią praryjanti ir savo valdžios teisėje sutelpianti, padidinusi tą galią didesniu jos saugumu ir tikrumu ir nieko valdiniams iš jos negrąžinanti, išskyrus tačiau tų individų galios (pajėgumo, tad — teisių) dalį, kurios individai iš viso nustoti ir perduoti valstybei negalėję. Tad individų-valdinių subjektyvinės teisės valstybėje, tai jokiu būdu nesanti jų socialinė funkcija, jųjų visuomeninė tarnyba, kuriai jie yra iš tos visuomenės gavę galios autonomiškai veikti. bet tiktai iš esmės neperleidžiamas jųjų įgimtosios galios (įgimtųjų teisių) likutis, kurio valstybė jiems negalinti duoti ar neduoti, bet turinti gerbti, nes tai esąs proto imperatyvas.

Spinozos minčių pavyzdžiai.

Štai kelios charakteringos ištraukos iš Spinozos rašinių, nušviečiančios tikras jo pažiūras šiuo klausimu.

„Tai tikra tiesa — sako Spinoza — kad gamta turi aukščiausiąją teisę į visą tai, ką ji pajėgia, kitaip sakant, gamtos teisė siekia taip toli, kaip toli siekia jos jėga (galia). Nes gamtos galia yra pati Dievo galia, Dievas gi turi aukščiausiąją teisę į visą. O kadangi visuotinė visos gamtos galia tai ne kas kita, kaip tiktai visų drauge individų galia, tai iš to seka, kad kiekvienas individas turi aukščiausiąją teisę į visą tai, ką jis pajėgia, vadinasi — kad kiekvieno teisė siekia taip toli, kaip toli siekia gamtoje jojo galia...

Kiekvieno įgimtoji teisė yra jojo jėgos nustatoma, o iš to seka, kad žmogus, kuris ar tai verčiamas ar geruoju paveda kitam savo jėgos dalį, tuo pačiu savaime toje daly paveda jam ir savo teisę. Todėl tasai turi aukščiausiąją teisę į visų kitų veikimą, kas turi aukščiausiąją valdžią, kuria jisai, pasinaudodamas jėga ar grąsindamas bausti, pajėgia visus laikyti paklusnume. Tą teisę jisai išlaikys tol, kol jis išlaikys galią versti kitus daryti tai, ką jisai nori...“

Tos valdžios subjektu, kaip matyti iš kitų Spinozos rašinių vietų, galįs būti ir atskiras valdovas (monarchija) ir valdančioji grupė (aristokratija) ir piliečių visuma (demokratija). Tai esą vistiek. Tai valdžios teisės nekeičią.

„Iš to seka — tęsia Spinoza — kad aukščiausioji valdžia nėra varžoma jokios teisės, užtai visi visais atžvilgiais turi jos klausyti, nes perdavę jai visą savo galią gintis, vadinasi — visą savo teisę, jie tuo pačiu sutartimi pasižadėjo klausyti..." (Spinoza — „Teologiškai-politiškas Traktatas", XVI skyrius; cituoju iš vertimo į lenkų kalbą: „Benedykt de Spinoza. — Driela", dr. I. Halperno vertimas, Warszawa, 1916 m., II t. „Traktat Teologiczno-polityczny", rozdział 16, — 243—259 pusl.).

O štai, einant Spinozos mokslu, įgimtųjų žmogaus teisių valdžiai perleidimo riba ir kartu subjektyvinių įgimtųjų piliečių teisių valstybėje tūris: „16-jo skyriaus tezės, — rašo jis 17-jo skyriaus pradžioje, — liečiančios aukščiausiosios valdžios teisę į visą ką ir jai žmonių perleistąją jų įgimtąją teisę, be abejo žymiai atitinka gyvenimo praktiką, ir ši praktika galima taip tvarkyti, kad ji tos teorijos dar labiau artėtų, tačiau visiškas tų tėzių įgyvendinimas niekuomet nėra galimas ir daugely savo punktų jos liks gryna teorija. Niekuomet niekas negalės savo jėgos o tuo pačiu ir savo teisės tokiu būdu perleisti kitam, kad pats nustotų buvęs žmogumi, iš kitos gi pusės niekuomet neiškils tokia aukščiausioji valdžia, kuri pajėgtų visą padaryti taip, kaip būtų panorėjusi. Bergždžias būtų valdžios įsakymas valdiniui, kad jis nekęstų to žmogaus, kuris jam yra gera padaręs, arba kad mylėtų tą, kuris jam yra žalos padaręs, arba kad jis neįsižeistų dėl kurio nors įžeidžiančiojo žodžio, arba nenorėtų išvengti to, ką jisai bijo ir daug tokių daiktų, kurie savaime seka iš žmogaus gamtos įstatų. Manau, kad prityrimas tai mus kuo aiškiausia mokina. Žmonės niekuomet savo teisių tiek neišsižadėdavo ir neperleisdavo kam kitam savo galios taip, kad tie, kurie jų teises ir galią įgijo, žmonių nebebijotų ir kad vyriausybė nejustų iš savo piliečių, kad ir perleidusių jai savo teises, didesnio pavojaus, negu iš išorinių priešų..." (op. cit., XVII skyrius, 260 —261 pusl.).

O štai kaip konkretiškai Spinoza išsprendžia perleidžiamųjų valdžiai ir pačių žmonių valstybėje išlaikomų subjektyvinių įgimtųjų teisių suskirstymą vienoje sunkiausiųjų šiuo klausimu sričių, būtent tikybos srity, kurioje kaip tik Spinozos laikais ėjo didžiausieji ginčai ir karai dėl tikybos pavergimo valstybei arba jos autonomijos ir būtent bažnytinės ar individualinės autonomijos. Tam tikrais samprotavimais ir šventojo rašto bei istorijos analizu Spinoza prieina išvadą, kad žemėje žmonių tarpe Dievas neturįs ir nesąs reikalingas jokios atskiros Dievo karalystės, kuri imtų varžytis ir konkuruoti su valstybe ir savo valdžia siaurintų ir aprėžtų valstybės valdžios galią ir teises. Savo įsakymus, savo viešpatavimų Dievas vykdąs per valstybės valdančiuosius. Iš kitos pusės Dievo teisės (Dievo įsakymų) tikroji esmė glūdanti teisingame ir labdaringame žmonių veikime. Bet gamtos būklėje, kur žmonių teisės matuojamos žmonių jėgomis ir kur tokiu būdu viskas, kas yra padaroma, yra teisėta, o kiekvieną veiks-

mą pateisina darančiojo pageidavimas, nesą nei pareigos nei nuodėmės sąvokos. Todėl esą ir teisingumas ir labdarybė gali užaugti ir žydėti tiktai tvarkant žmonių darbus ne jų pageidavimais, bet valstybės įstatymais. Tad tikybos praktikavimas, jos tvarkymas, būtent tikybinio kulto, teisingumo, artimo meilės, labdarybės dalykai — tai esanti valstybės sritis, valdžios įsakymais tvarkoma. Tai įeina į valstybės valdžios, o ne individų teisės sritį. Pati apreikštoji Dievo tiesa virstanti imperatyviniu įsakymu tiktai įsikišus valstybės valdžiai. Tad tikyba esanti valstybės funkcijos elementas, kuris turi būti valstybinio įstatymo normuojamas. Bet užtai pats tikėjimas, patys tikybiniai įsitikinimai, — tai esą individualinių piliečių teisių autonomijos sritis. Šios srities valstybė negalinti savintis, o pagaliau bet kuris jos savinimasis būtų neįvykdomas. Bet vistiek, ką ir kaip piliečiai kiekvienas sau manys ir tikės; svarbu, kad jųjų veikimas būtų valstybės įstatymo tvarkomas (op. cit., XIX ir XX skyriai).

Panašias mintis pareiškia Spinoza ir kitame savo veikale, kuriame jis apie valstybę kalba, „Politikos Traktatas" (to paties II tomo antroji dalis lenkų vertime).

Tad Spinozos duoklė jėgos teorijai nėra griežta; ji yra žymiai sušvelninta teisiniu sutarties titulu ir subjektyvinėmis valdinių teisėmis, kurios vis dėlto jiems paliekamos ir valstybėje.

9. Jėgos teorijos reiškimasis XIX ir XX amžiuose.

Pagaliau naujesniųjų laikų moksle jėgos teorija atgimsta XIX amžiuje drauge su reakcija, kylančia prieš demokratinį Didžiosios Prancuzų Revoliucijos racionalizmą. Ypač šita jėgos kryptis yra žymi Vokiečių moksle (Rudolf v. Ihering, Treitschke). Jėgos veiksniu valdžios imperiume nepaprastoji reikšmė pavedama ir pačioje jauniausioje politinio valstybės organizacijos judėjimo srovėje, kurią atitinka ir tam tikroji mokslo srovė, būtent XX amž. po Didžiojo Karo Italijoje kilusiame fašizme, kurio ideologija stipria srove plečiasi ir už Italijos sienų. Apie fašizmą mums teks kitoje šio rašinio vietoje plačiau kalbėti, tad čion jo tiksliai nežiūrėsime.

10. Krikščioniškoje civilizacijoje jėgos teorija yra socialinės etikos įtakoje.

Tenka konstatuoti, kad jei ne absoliutiškai visose, tai bent visose mokslo doktrinose, kurios valstybės valdžią (valdančiųjų imperiumą) aiškiai nustato jėgos ar smurto veiksniu, šis veiksnys kombinuojasi su kuriuo nors socialiniu valstybės tiks-

lu, su kuria nors jos funkcija socialiniame bendravime ir sudaro tiktai formalinį imperiumo titulą, tiktai charakteringą, valstybinį, tos funkcijos valdymo metodą. Užtai niekur arba beveik niekur mes neužtinkame tos minties, kad esą valstybė tai esanti tokia jėgos ar smurto įmonė, kuri iš viso jokių viešųjų socialinių tikslų neturi ir patarnauja tiktai privatiniems, gal ir antisocialiniems, valdovo ar valdančiųjų tikslams, o ar tai kam patinka ar nepatinka, ar tai yra gera ar bloga tai esą bergždžias klausimas, nes vistiek didesnioji jėga turinti viešpatauti ir mažesnioji jėga jai pasipriešinti negalinti, nes toks esąs gamtos įstatas. Panaši, kaip žinome, buvo sofistų pažiūra; jųjų pažiūromis lyg kad sakoma valdiniams: ką jūs norite ir ką darote, peikdami valdžią ir bruzdėdami? Jei esate silpni, tai tuščios yra visos jūsų kalbos. Nurimkite ir pasiduokite, nes vistiek nieko nelaimėsite ir jei nepasiduosite geruoju, tai bus jums dar blogiau. O jei turite daugiau jėgos, negu turi jūsų valdantieji, tai darykite, kas jums patinka, nes tada jūs galėsite valdyti.

Krikščionybės laikais šitokia pažiūra, o gal ir pats jos galimumas, išnyksta. Be abejo šiuo reiškiasi gili Krikščionių tikybos ir Bažnyčios mokslo įtaka. V i s i k l a u s i m a i, l i e č i ą s o c i a l i n i u s s a n t y k i u s t a r p ž m o n i ų, v i r s t a š i a i p a r k i t a i p e t i k o s k l a u s i m a i s. Jeigu kalbama apie jėgą, apie smurtą, tai visumet sąryšy su kuriais nors socialiniais tikslais, kuriems toji jėga yra skiriama tarnauti. Niekuomet ji pati, be tos savo tarnybos socialiniems tikslams, save nepateisina. Skelbti moderninei visuomenei, kad silpnieji turį kentėti, o stiprieji ponauti ir kad tokia esanti žmonių gamtos tvarka, su kuria tenką sutikti ir jai nepriештarauti, jos neardyti, nekeisti, — tiesiog neįmanoma. Tokios pažiūros nebūtų valdomųjų priimtos, jos atrodytų nežmoniškomis, jos erzintų socialinio teisingumo pajautimą, etinio idealo troškimą, kuris Kristaus mokslo, kaip socialinio solidarumo tikybos, yra giliai į moderninių žmonių sąmonę įkvėptas. Krikščionybės laikais gal tiktai vienas Machiavelli valdžios problemai spręsti drįso nusikratyti etikos pančių ir svarstyti valdžios problemą, kaip ponavimo meną, valdant ir naudojant jėgą. Tačiau ir jis, kaip matėme, bent dviem atžvilgiais neišsiskiria iš bendrosios srovės: *a.* jis savo veikalą skyrė ne valdomiesiems, bet valdovams, kaip jiems patarimų vadovėlį; ir jis aiškiausiai

pabrėžė, kad ir ponavimo tikslais norėdami fizine ir psichine jėga valdyti žmones be jokių socialinių tikslų valdovai turį bent taip daryti, kad valdomieji nesuprastų, jog valdovui rūpi tiktai ponavimas, ir kad jie būtų įsitikinę, jog valdovas valdąs šalį valdomųjų labo sumetimais, kaip jųjų tėvas ir vadas, kaip tikras šalies globėjas; tad ir Machiavelli (jis gal net geriau už kitus) suprato, jog negalima ateiti į valdomuosius ir imti jiems skelbti jėgos evangeliją: gerbkite ir klausykite nedorą valdovą, kuris yra visų gudriausias ir kuris geriau už bet ką kitą jus apsaugoti sugeba; *b.* vis dėlto ir Machiavelli, kalbėdamas į savo tėvynės kunigaikščius, siūlo jiems jėga įkurtąją ir stipriai laikomą valstybę sunaudoti kaip tik svarbiausiajam socialiniam tėvynės tikslui, kuris tą jėgos fakto įmonę padarys šventu, gerbiamu ir visų mylimu socialiniu veikalu ir tikrai viską pateisins; tad ir čion jėgos fakto įmonės vainikas, kuris to fakto tikrąją vertę sudaro ir jį patį brangenybe paverčia — tai socialinis tikslas, bet jokiu būdu ne pats ponavimas. Tad net ir pats Machiavelli, realistas, artimiausias prieškrikščioniškai gadynei, išimties nesudaro. Ir socialinės etikos nenusikrato.

11. Jėgos, kaip žiauraus nugalėtojų smurto, teorijos sunaudojimas revoliucijos reikalams. Ferdinandas Lassal.

Tad socialinėms ir eitinėms pažiūroms įsibrovus į valstybės problemą nėra galima pasitenkinti jėgos veiksniu nesujungus jo su socialiniu tikslu. Jėgos ir nugalėtojų smurto teorija, kuri vien iš tų jėgos ir smurto veiksnių norėtų sudaryti patį valstybės pagrindą, nėra priimta valstybės šalininkų norinčių socialiniame bendravime valstybę sutvirtinti. Už tai ši teorija yra pasisavinama revoliucijos ir ypač anarchijos šalininkų kaip tik valstybei neigti ir jai griauti. Jėgos ir smurto sąvokoje glūdi titulas ne tiktai pasidavimui, bet kaip tik ir revoliucijai; nes jeigu valdančiųjų įsakymai neturi jokio kito pagrindo, kaip jėgą, tai užtenka sudaryti didesnę jėgą, kad juos nugalėjus atimti iš jų tąją valdžią ir stoti jųjų vieton. Tai ir yra mintis, kurią ypač kėlė F e r d i n a n d a s L a s s a l revoliucijai organizuoti, pajuokdamas buržuazinės opozicijos keliamus įvairius principinius politinius ginčus ir nusiskundimus dėl daromų liaudžiai skriaudų, dėl valdovo žodžio nelaikymo ir t. t. Esą ne skųstis ir protestuoti, ne kalbėti, bet jėga ir smurtas prieš jėgą

ir smurtą organizuoti reikia. Tačiau tas pats Lassal, kuris valstybės principiniu priešu nebuvo, turėdamas galvoje jau ne revoliuciją, bet jos valstybines išdavas, nepasitenkina jėga, bet ieško jai kilnių darbo žmonijos organizavimo socialinių tikslų.

12. Jėgos, kaip žiauraus nugalėtojų smurto, teorijos sunaudojimas anarchijos tikslams, būtent — valstybei griauti. Moderninis socializmas einant jo klasikine Karolio Markso istoriškojo materializmo doktrina.

Ypatingai gi ryškiai tai reiškiasi anarchijos šalininkų moksle. Tarp socialinių doktrinų, kurios iš viso neigia valstybę ir tikisi ją pakeisti laisva anarchine visuomenės santvarka, ryškus yra ypač moderninis socializmas su jo klasikine Karolio Markso doktrina, vadinama istoriškojo materializmo doktrina. Keliose kitose šio mūsų rašinio vietose mes dar turėsime progos tiksliau ši doktrina pažinti ir be to iš viso plačiau socialinės anarchijos problema išžiūrėti. Čion sąryšy su mūsų svarstomu klausimu mes tiktai nurodysime į vieną charakteringą smulkmeną. Būtent aiškindamas visą žmonijos istoriją socialinių klasių kova, istoriškojo materializmo socializmas, kurio be abejo nuosekliausiąją srovę mūsų laikais sudaro komunistinis judėjimas, žiūri į valstybę, kaip į tos kovos padarinį, ir valstybės valdžią laiko socialinio smurto organizacija klasiniam stipresniųjų, ūkiškai pasiturinčių, gamybos įrankius pasisavinusių socialinių klasių viešpatavimui palaikyti. Jokių idealistinių tikslų, jokio idealistinio socialinio turinio valstybėje, kaip jėgos ir nugalėtojų smurto organizacijoje, socializmas nemato. Jeigu net kartais jis pripažįsta, kad privatinė nuosavybė (privatinio intereso ūkis), klasinis viešpatavimas ir t. t. ir valstybė, kaip to viešpatavimo, nelygybės, žmonių valdymo ir eksploatavimo organizacija, vis dėlto buvę neišvengiami ir naudingi socialinei žmonijos evoliucijai, turėjusiai pereiti per visą tai, kad galutinai per revoliucijų eilę ir per aiškėjančią pavergtų klasių sąmonę ji pasiektų tikros teisingos visuomenės santvarkos ir žmonių laimės ne danguje, bet žemėje, tai vis dėlto socializmas ypatingų valdžiusiųjų ir valdančiųjų klasių dorybių tame nenumato: joms rūpėję ne tos evoliucijos eiga ir išvados, bet savo ponavimas, savo siaurasis klasinis egoizmas, savo socialinis parazitizmas.

Klasinio viešpatavimo jėga buvusi ir esanti žiauri, valstybė ir jos valdžia — tai esanti grynai poniškoji įstaiga, barbariškoji ir neteisinga. Kad ji ir būtų buvusi evoliucijos eigoje būtina, vis dėlto ji jokios pagarbos neužsitarnavusi. Engiamajam ir eksploatuojamam proletariatui ji esanti jokia motina nė globėja, kuriai jis turėtų būti dėkingas. Proletariato „tėvynė“ — tai nesanti jokia valstybė, bet tarptautinis (visuotinis, visų tautų, visos žmonijos) visų proletarų solidarumas. Kaip valstybė, taip antroji galinga socialinė organizacija — Bažnyčia — tarnavusi tam pačiam žmonių pavergimo ir stipresniųjų socialinių klasių viešpatavimo tikslui, apdrausdama jį psichinės ir moralinės jėgos smurtu. Proletariato Bažnyčiia — tai esanti ne išnaudojamųjų su išnaudotojais vienybės rūmai maldų kovoms už būsimąją visuotinę brolybę, lygybę ir laimę mirusiųjų tarpe, bet — kovojąs už teisingą socialinę tvarką gyvųjų tarpe pasaulinis proletariatas, o ateity—būsimoji vieninga darbo Žmonija, kurioje nebūsią nė privatinio egoistinio intereso ūkio nė socialinių klasių ir kur žmonių valdymas būsiąs pakeistas viešuoju daiktų valdymu, o žiauri socialinių klasių kova būsianti pakeista visuotiniu brolišku solidarumu. Toje solidarioje žmonijoje, kurioje nebūsią išnaudotojų ir išnaudojamųjų ir kurioje viešpatausiąs socialinis teisingumas — jėgos ir smurto įmonei — valstybei — nebūsią vietos.

Kompromisinės socializmo srovės.

Ir moderniniame socializme toli gražu ne visos jo srovės, o juo labiau ne visos tos doktrinos, kurios dėl kurių nors savo palinkimų pasivadina socialistinėmis, yra priešvalstybiškai nusistačiusios. Ypač kaip tik mūsų laikais, po Didžiojo Karo ir lydėjusios jo pabaigą Revoliucijos, kai pačių t. vad. marksistų (klasikinės Karolio Markso doktrinos šalininkų) tarpe įvyko visa eilė skilimų, žymiai padidėjo kompromisinių srovių skaičius. Tos kompromisinių srovių vienos, arba iš viso pakeitusios savo pažiūras į valstybės esmę arba tikėdamosios pertvarkytą valstybę teigiamai sunaudoti reformuotos socialistinės visuomenės tikslams, visiškai susitaikė su valstybe ir nesiūlo jos griauti, kitos gi dar laiko visuomenę nesubrendusią didžiajai socialistinei anarchijai ir atideda tos revoliucijos terminą ad calendas graecas, palaikydamos tuo tarpu valstybę jos demokratinėje formoje ir veikliai ją gindamos nuo bet kurių net pačių savo ideologinių draugų pasikėsinimų ją sugriauti. Mes žemiau dar turėsime progos paliesti tas kompromiso sroves ir niu-

ansus socializme. Mes čion kalbame tiktai apie tą socializmo srovę, kuri liko griežtai revoliucinė ir anarchinė, nepasidavusi ideologiniams kompromisams su valstybingumo principu socialiniame bendravime.

Tad socialistai, kiek jie siekia anarchijos, taiko valstybei kaip tik griežčiausią jėgos (nugalėtojų smurto) teoriją. Tos jėgos žiaurumo įvertinimu jie prilygsta senovės sofistams. Valstybės valdžios jėga tai nesanti tarnybinė socialinių tikslų jėga, tai esanti kaip tik ponavimo, egoistinio viešpatavimo jėga. Bet charakteringa tai, kad kaip tik todėl socialistai pasisako prieš valstybę ir yra pasiryžę ją griauti. Šia prasme, nežiūrint visų gilių priešingumų, esamų tarp bažnyčios ir socializmo, socializmas yra krikščionybės vaikas, jis yra krikščionių civilizacijos padarinys. Joks socialistas, įsitikinęs tuo valstybės ir jos valdžios socialiniu vaidmeniu, kurį socializmas prikiša valstybei, nepadarys išvados, kad ši žiauri tvarka, kaip esą gamtos įstatais pagrįsta, esanti gerbtina, ir kad valdomieji išnaudojamieji žmonės turį gamtos vardu kentėti arba, pasijutę stipresni esą, turį savo ikišiolinius viešpačius pavergti, išplėšti iš jų jųjų turtus ir pasisavinę valdžią imti anuosius valdyti, išnaudoti ir ponauti. Šitaip interpretuodami valstybės esmę — jie valdomuosius ir išnaudojamus šaukia kovon griauti valstybę, bet ne tam, kad skriaudžiamieji taptų skriaudikais. Jie juos šaukia kovon iš viso prieš valstybę, kad toji neteisinga tvarka būtų pakeista kita, teisingąja. Ir štai jie čion nuo sofistų griežtai skiriasi ir prilygsta krikščionims. Jųjų pažiūromis žmogaus gamtoje esą ir socialinės etikos imperatyvai, kurie neleidžia sutikti su smurto žiaurumu ir spręsti problemą šitaip: jei smurtas man yra kito taikomas — tai yra bloga, bet jei aš jį kitam taikysiu — tai bus gera. Smurtui pritarimas arba ramus smurto toleravimas žmonių santykiuose tai einant tomis pažiūromis nėsąs žmogaus gamtos įstatas; jis kaip tik slopinąs tikrąjį tos gamtos, o gal tam tikrosios jos civilizacijos elementą — etinį teisingumo imperatyvą, tad esąs kaip tik priešingas žmogaus būdui ir tuo pačiu nepriimtinas.

13. Smurtas sovietinėje valstybėje.

Eidami savo pažiūromis į valstybę, kaip į klasinio smurto organizaciją, savo naujai įkurtoje ir valdomoje Sovietų vals-

tybėje socialistai (komunistai) ne tiktai visiškai nemėgina to smurto slėpti, bet viešai ir atvirai jį skelbdami ir griežtai jį pavergtajai socialinei klasei — buržuazijai — taikydami diktatūros ir oficialinio valdžios teroro formoje, pirmuoju žvilgsniu jie, tuo lyg patys sau prieštarauja: čion jie patys valstybę dėl jos valdžios klasinio smurto smerkia, čion vėl patys jį naudoja ir taiko, tęsdami valstybinę socialinio smurto organizaciją. Tai būtų visai nuoseklu ir loginga, jei jie būtų priėmę sofistų imperatyvą: jei turi jėgą — naudokis ja smurtu. Bet tai atrodo nenuoseklu, kai smerkdami klasinį valstybinį smurtą etikos imperatyvo ir socialinio teisingumo vardu, kada jis yra vienos socialinės klasės (buržuazijos prieš proletariatą) vykdomas, jie jo nesmerkia ir patys vykdo, kada jėga yra jųjų rankose ir kada tie etikos imperatyvai bei socialinis teisingumas turėtų ginti vakarykščius ponus, šiandien virtusiais valdomaisiais. Tačiau tas nenuoseklumas yra toksai tik pirmuoju žvilgsniu. Nes Sovietinės valstybės steigėjų, komunistų, pažiūromis klasinis buržuazinės valstybės ir klasinis „proletariato diktatūros" smurtas — tai esą visiškai skirtingos esmės smurtai. Pirmasis esąs tas klasinio ponavimo smurtas, kuris užgauna socialinį teisingumą ir etikos imperatyvus ir dėlei kurio todėl smerktina esanti valstybė. Tačiau antrasis — tai esąs skaudžios, tiesa, bet būtinos socialinės chirurgijos operacijos aktas, skiriamas sunaikinti socialiniame bendravime ir iš jo pašalinti tai, kas sudaro pačios valstybės pagrindą: turtų socializaciją ir klasinio suskirstymo galutinis panaikinimas — štai esąs to paskutinio, gal visų griežčiausiojo, bet jau mirštančios valstybės valdžios smurto socialinis tikslas. „Vim vi repellere licet". Čion jėga skiriama jau ne tam, kad ponautų, bet kad ji žmoniją nuo žmonių valdymo pagrindų paliuosuotų. Ar visa tai yra tikra ir atitinka tikrenybę — tai kitas dalykas, bet sovietinės valstybės sumanymo idėja yra šitokia.

Aš čion pasakytąjį galėčiau iliustruoti įdomiomis ir charakteringomis citatomis iš trijų žymiausiųjų socializmo klasikų, iš pačių mokyklos mokytojų, Karolio Markso, Fridricho Engelso ir V. I. Lenino rašinių. Tačiau kadangi tas pats man dar teks kitose vietose sąryšy su platesniu socializmo doktrinos analizu cituoti, tai aš čion to nedarysiu.

X. Duguit doktrina

1. Duguit doktrina kombinuoja jėgos veiksnį su „socialinės taisyklės" veiksniu.

Labai įdomi ir be abejo gili yra garsaus prancuzų mokslininko prof. Leono Duguit valstybės ir jos valdžios doktrina. Duguit'o doktrina iš dalies priklauso tajai mūsų išžiūrėtai doktrinų grupei, kuri valdžios konstrukcijos pamatan deda faktinės jėgos teoriją. Bet tiktai iš dalies, nes charakteringiausia jai yra ne tai, o kaip tik teisės arba taip vadinamos „socialinės taisyklės" („la règle sociale") principas, kaip valdžios ir pačios valstybės pagrindas („ratio" — „raison d'être"). Todėlei ir pati Leono Duguit'o doktrina teisingai vadinama socialinės taisyklės doktrina.

Duguit'o doktrina į demokratinę mokyklą neįeina. Ji ima jėgą ten, kur ji ją faktiškai randa, nerišdama jos būtinai su kiekybiniu masės ar daugumos veiksniu. Ji tos faktinės jėgos momentu griežtai ir kategoringai skiria valdančiuosius nuo valdomųjų, tačiau iš kitos pusės viešpataujančia objektyvinės teisės, kaip tiesioginės paties socialinio bendravimo, o ne valdančiųjų „valios" padarinio, padėtimi ji toje valstybinėje jėgoje griežtai pabrėžia kaip tik socialinį, o ne privatinės ponavimo įmonės pobūdį. Su kai kuriomis reformuotomis demokratinėmis srovėmis ji kai kuriomis pažiūromis jei nesutampa tai bent arti prie jų prisišlieja, kaip pavyzdžiui su tąja Hauriou mokslo dalimi, kurioje analizuojama t. vad. „minoritarinė akcija" ir „majotarinė reakcija".

Leonas Duguit.

Šis vienas didžiausiųjų moderninių viešosios teisės Prancuzų mokslininkų, jungiančių teisės ir valstybės problemą su sociologijos mokslu, kurio doktrina paveda jam be abejo žymią vietą teisės filosofų tarpe, — Leonas Duguit gimė 1859 m. ir mirė 1928 m. Nuo 1882 m. teisės daktaras, nuo 1886 m. Bordeaux Universiteto Teisių Fakulteto narys ir nuo 1892 m. profesorius, o nuo 1919 m. to paties Universiteto Teisių Fakulteto dekanas. — Duguit per savo ilgą profesorinę mokslininko ir mokytojo karjerą nuveikė didelį mokslo darbą ir paliko turtingą mokslo rašinių palikimą, kuris jo vardą visame pasauly išgarsino. Jo įtaka naujame konstitucinės teisės ir valstybės moksle yra

labai gili ir galima tikėtis, kad ji greit nepranyks ir kad ji toli gražu dar nepasiekė savo veikimo zenito, o kai kurie Duguit'o doktrinos daviniai liks klasikinėmis tezėmis, kurios nugalės gal ne vieną viešpataujančios doktrinos paklaidų. Bet būdama garsi ir įtakinga, ryški savo išvadomis ir tiksli bei įtikinanti savo aiškumu, ji, besiskirdama nuo viešpataujančiųjų sąvokų, turi moksle daug priešų ir daugelio yra laikoma pavojinga ir net „anarchine". Mūsų išžiūrėtos moderninės demokratinių srovių prancuzų mokslo „žvaigždės" — tiek Esmein, tiek Hauriou — laikė Duguit'o doktriną kenksminga mokslo herezija, kurią jie, kiekvienai progai pasitaikius, puola.

Duguit'o nuveiktame mokslo literatūros darbe tenka skirti du laikotarpiu. Jie sutampa su dviem XIX ir XX amžiais, kuriuose Duguit'ui teko dirbti. Vienam laikotarpiui ir vienai minčiai priklauso Duguit'o rašiniai, paskelbti XIX amžiuje, antram laikotarpiui ir antrajai jo minčiai — XX amžiaus rašiniai. Šie pastarieji, subrendusios Duguit'o minties vaisiai, jo proto giliausieji originalūs kūriniai, sudaro įdomiausią jo palikimo dalį, kurioje ir yra išdėstyta jo garsioji doktrina. Duguit'o jaunystės mokslo rašiniai, šiaip jau smulkesni ir nesudarą užbaigtos sistemos, išmėtyti tarp atskirų temų ir mokslo klausymų, kad ir įdomūs ir iš karto rodą žymią autoriaus protavimo jėgą, dar nėra atsipalaidoję nuo įvairių mokyklos įtakų ir nėra pagavę originalios kūrybinės paties mokytojo idėjos. Tai Duguit'o XIX amžiaus rašiniai.

XIX amžiaus Duguit'o rašiniai liečia vieni — viešąją, ypač konstitucinę teisę, kiti — sociologiją. Tarp visos eilės šio laikotarpio Duguit'o rašinių žymiausieji yra šie: 1. „La séparation des pouvoirs et l'Assemblée Nationale de 1789" („Valdžios galių suskirstymas ir 1789 m. Tautos Susirinkimas"); tai labai įdomus, vienas geriausiųjų šiuo klausimu mokslo rašinių; parašytas 1893 m. ir paskelbtas politinės ekonomijos žurnale „Revue d'Economie politique" ir skyrium subrošiūruotas, turis 118 p. in 8°. 2. „Les constitutions et les principales lois politiques de la France depuis 1789" („Prancuzijos konstitucijos ir svarbiausieji politiniai įstatymai pradedant 1789 m."); darbas atliktas drauge su H. Monnier; I laida — 1898 m. IV laida — 1925 m.; konstitucijų ir įstatymų tekstai su aiškinimais ir įžanga. 3. „Quelques mots sur la famille primitive" („Keli žodiai apie pirminę šeimą"), brošiūra 32 pusl.; tai turinys Duguit'o paskaitos, laikytos Bordeaux, vienas ankstyviausių sociologinių jo rašinių, pasirodęs 1883 m., įdomus tuo, kad jame pirmą sykį pasireiškė Spencerio idėjų įtaka. Tolimesnieji sociologinio pobūdžio rašiniai tęsia Spencerio mintis ir plečia Duguit'o pozityvizmą organiškos Spencerio koncepcijos interpretacijoje. Tuose rašiniuose viešpatauja biologinės sąvokų kategorijos, pritaikomos socialiniems fenomenams. Tai yra: 4. „Le droit constitutionnel et la sociologie" („Konstitucinė teisė ir sociologija"), 1889 m., straipsnis žurnale „Re-

vue Internationale de l'enseignement" skyrium atspausdintas 24 puslapių brošiūroje. 5. „Un seminaire de sociologie" („Vienas sociologijos seminaras"), 1893 m., straipsnis žurnale „Revue Internationale de Sociologie", kuriame Duguit išdėsto ir apsvarsto savo įrengto ir vedamojo studentų seminaro išdavas. 6. „Des fonctions de l'Etat moderne. Etude de sociologie juridique" („Apie moderninės valstybės funkcijas. Teisminės sociologijos studija"), straipsnis tame pačiame žurnale ir skyrium atmušta 36 puslapių brošiūra, 1894 m.

Tuo baigiasi pirmas Duguit'o mokslinės kūrybos laikotarpis. Yra dar kitų šio jo laikotarpio rašinių, daugiausia smulkių. Iš viso stambiausias jo to laikotarpio rašinių yra čion nurodytųjų pirmasis („La séparation des pouvoirs et l'Assemblée Nationale de 1789"). Teisininkas publicistas, valstybininkas ir sociologas, Bordeaux Universiteto profesorius Leonas Duguit jau buvo įgiįęs moksle vardą. Savo pažiūrų kryptimi jis iki tol buvo aiškus pozityvistas-evoliucijonistas ir griežtas organicistas, ištikimas Anglų filosofo-sociologo Herberto Spencerio mokinys.

Apie 1900 m. Duguit'o pažiūrose įvyksta krizis. Tuo laiku Duguit, pilnai subrendęs, yra pačiame savo proto jėgų žydėjimo amžiuje. Jis yra pasiekęs 40 metų amžiaus. Toje pažiūrų evoliucijoje, kuri apie tą laiką įvyksta Duguit'o mokslo darbe, žymus vaidmuo tenka Vokiečių teisės mokslui, su kuriuo Duguit tiksliau susipažino ir kuris padarė jam didelio įspūdžio ir paveikė jo sąvokas. Ypatingai padarė jam įspūdį ir paveikė jo pažiūras du žymūs Vokiečių teisės mokslo rašiniai: Rudolfo v. Jhering'o „Der Zweck im Recht" („Tikslas teisėje") ir Georgo Jellinek'o „System der subjektiven öffentlichen Rechte" („Subjektyvinių viešųjų teisių sistema").

Tačiau jei kas manytų, kad šita vokiečių mokslo įtaka Duguit pažiūroms reiškėsi to mokslo sąvokų ir konstrukcijos pasisavinimu, tas būtų paklydęs. Duguit'o protas buvo užtenkamai subrendęs ir stiprus, kad pajėgtų pats veikliai reaguoti į naujas mintis ir sąvokas ir nepasiduotų savo pažiūrų ir nusistatymo užkariavimui naujoms svetimoms idėjoms. Tos naujos mintys ir sąvokos — tai Duguit'ui buvo tiktai nauja medžiaga mokslo analizui, nauja tėma proto darbui. Be abejo, reaguodamas į padariusias jam įspūdį Ihering'o ir Jellinek'o mintis, jis iš naujo patikrino ir pertvarkė savo ikišiolinį pažiūrų ir sąvokų turtą, daug savo senų pažiūrų pakeitė ir atmetė, atsipalaidojo nuo kai kurių varžančių jo paties galvojimą mokyklos šablonų ir pančių, tarp kito ko visiškai atmetė savo ikišiolinį iš Spencerio pasiskolintą biologinį „organicizmą" ir sukūrė savo galingą mokslo sistemą, kurią jis nukreipė tiek prieš viešpataujantį prancuzų moksle demokratinį individualizmą, kurį jis jau ir seniau buvo pratęs pulti, tiek prieš vokiečių „Herrschaft'o" ir „Herrscher'o", kaip imperium'o teisės, charakteringą kon-

strukciją. Jis pasiliko ištikimas pozityvizmui, evoliucionizmui ir, kaip sociologas, visuomeninei valstybės bei teisės koncepcijai.

Prancuzų demokratinės doktrinos korifėjai visuomet linksta įtarti Duguit'ą Vokiečių idėjų skelbimu ir nuolat jo mokslo sąvokose ieško Vokiečių įtakos. Tai tačiau klaida. Tiesa, Duguit neigia tautos suverenitetą net toje formoje, kurioje Hauriou jį pripažįsta, ir lygiai taip pat neigia klasikinį individualizmą, giliai įsibrovusį į prancuzų doktriną, bet jis lygiai taip pat neigia valdančiųjų subjektyvinę imperium'o teisę arba pačios valstybės, kaip asmens, suvereniteto teisę, kuria yra pagrįsta, Vokiečių mėgiamoji tezė, jog teisė esanti valstybės valdžios kūrinys. Duguit sociologas, visuomenininkas, jungia teisę ne su valstybe, bet su socialiniu bendravimu, pavesdamas valstybei tarnybinį vaidmenį visuomenės atžvilgiu.

Toje minčių evoliucijoje, kurią Duguit pergyveno apie 1900 m., gimė ir subrendo jo originali ir galinga valstybės ir objektyvinės teisės doktrina. Ši evoliucija įvyko jam berašant pirmąjį jo antrojo kūrybos laikotarpio veikalą „L'Etat, le droit objectif et la loi positive" („Valstybė, objektyvinė teisė ir pozityvinis įstatymas"; 1901 m., 623 pusl.), iš dalies kaip tik nukreiptą prieš padariusį jam įspūdžio Georgo Jellinek'o „System der subjektyven öffentlichen Rechte". Jau šitame pirmame veikale paaiškėjo naujosios Duguit'o doktrinos esmės elementai. Toliau seka visa eilė stambių rašinių, kurie Duguit'o doktriną išplečia, pagilina ir sistematizuoja valstybės ir konstitucinės teisės moksle. Tai yra:

„L'Etat, les gouvernants et les agents" („Valstybė, valdantieji ir valdžios agentai"), 1903 m., 774 pusl., „Manuel de Droit constitutionnel" („Konstitucinės teisės rankvedis"), I laida 1907 m., 1140 pusl., IV laida 1923 m. „Traité de droit Constitutionnel" („Konstitucinės teisės traktatas"), kapitalinis veikalas, kurio pirmoji laida pasirodė 1911 m. dviejuose tomuose 570 ir 558 pusl., o antroji laida, pradėta 1921 m., apima jau 5 tomus ir tapo užbaigta 1925 m. (I tomas — 593 pusl., II t. — 719 pusl., III t. — 800 pusl., IV t. — 937 pusl. ir V t. — 703 pusl.), 1927 m. išėjo III laidos I tomas (XIX +763 pusl.) ir 1928 m. II tomas (888 pusl.), o tais pačiais metais gruodžio mėn. Duguit 69 metų amžiaus, mirė.

„Le droit social, le droit individuel et les transformations de l'Etat" — paskaitos „Aukštųjų socialinių mokslų Mokykloje" („Ecole de hautes études sociales"), I laida — 1908 m., III laida — 1922 m.

„Les transformations générales du droit privé depuis le Code Napoléon" — paskaitos, laikytos 1911 m. Buenos-Ayres Universiteto Teisių Fakultete Amerikoje, I laida — 1982 m., II laida — 1920 m.

„Les transformations du droit public", 1913 m.

„Souveraineté et liberté“ („Suverenitetas ir laisvė“) — paskaitos, laikytos 1920—1921 m. Kolumbijos Universitete New-Jorke, 1922 m.

„Le pragmatisme juridique“ paskaita Coïmbre'o Universiteto 1923 m., ir „Leçons de droit public general“ — paskaitos, laikytos 1926 m. Egipto Universiteto Teisių Fakultete.

Be to ilga eilė straipsnių prancūzų mokslo žurnaluose ir komentarų Valstybės Tarybos sprendimams rinkiny, leidžiamame „Recueil Sirey“.

Nors prancūzų mokslininkų tarpe Duguit turi daug priešų, tačiau turi ir savo mokinių, kurie bendrais bruožais laikosi jo mokslo konstrukcijos. Iš žymesniųjų jo mokinių tenka paminėti ypač Paryžiaus Universiteto profesorius Gaston Jeze ir Bordeaux Universiteto profesorius Roger Bonnard.

Dėl Duguit'o biografijos ir bibliografijos ž. Roger Bonnard rašinį „Leon Duguit“ leidiny „Annuaire de l'Institut International de Droit Publique“ 1929 („Tarptautinis viešosios teisės metraštis“) 215—268 pusl.

2. Socialinių ir teisės mokslų individualistinės koncepcijos doktrinų grupė.

Čion tenka aiškiai pažymėti viena socialinių mokslų doktrinų klasifikacija, kuri mums padeda išskirti Duguit'o ir panašias doktrinas nuo įvairių demokratinės mokyklos doktrinų ir srovių.

Iš viso socialinių mokslų (tad ir valstybės teisės mokslo) doktrinos galima skirstyti dviem stambesniomis ir esminėmis rūšimis. Tad doktrinos yra arba **a** individualistinės arba **b** visuomeninės koncepcijos doktrinos.

Pirmoji grupė deda pagrindan individą, žmogų, kaip tokį, kuris tuo pačiu lygus kiekvienam kitam žmogui ir turi lygios vertės, kaip vienetas — pats sau tikslas, absoliutas; jis gimstąs laisvas ir turįs naturalią, įgimtąją teisę, laisvai lavinti ir plėsti savo fizinį, intelektualinį ir bendrai psichinį veikimą bei naudotis savo darbo vaisiais; šios teisės gerbimas ir saugojimas sudarąs visų kitų žmonių pareigą ir tai esą viso socialinio bendravimo pamatas ir tikslas.

Gryniausias šios kopcepcijos reiškimasis XVII ir XVIII amžiaus moksle ir tarp kito ko mūsų išžiūrėtoje Rousseau doktrinoje. Dar aiškiau, negu Rousseau, tai yra anglo Lock'o keliama. Mažiau ar daugiau mes šios koncepcijos randame visose demokratinėse mokyklos doktrinose bei srovėse. Ge-

riausias ir tiksliausias jos išdėstymas Prancuzų 1789 m., „Žmogaus ir Piliečio Teisių Deklaracijoje" (ir Amerikos štatų deklaracijose).

Ši individualistinė koncepcija, kuri kitaip būtų galima liberaline pavadinti, įleido giliausias šaknis į visą naująjį mokslą ir apskritai į moderninę civilizaciją, ji viešpatavo XIX amžiuje ir laikosi iki šiol tiek socialiniuose moksluose, tiek pozityvinėje teisėje, kodeksuose, pagaliau visame ūkio sutvarkyme, pagrįstame privatine iniciatyva ir privatiniu interesu.

3. Socialinių ir teisės mokslų visuomeninės koncepcijos doktrinų grupė.

Tačiau tapo pastebėta, kad toks atskiras žmogus, pats sau pasaulis, gimstąs laisvas ir nepareinąs nuo kitų žmonių, įgimtųjų suvereninių teisių žmogus — tai yra abstraktinė fikcija ir grynai racionalistinis proto, bet ne gamtos, padarinys. Nes iš tikrųjų žmogus gimsta visuomenėje, visumet visuomenėje gyveno ir gyvena ir tiktai visuomenėje tegali gyventi, būdamas jos reikalingas, kaip žuvis yra reikalinga vandens. Robinzonai, išgyvenę be visuomenės, — tai atsitikimas išimtinis, kuriame nepaprasta kaip tik tai, kad žmogus išliko gyvas ir patobulino savo gyvenimą vienas, be visuomenės; tačiau jei savo saloje Robinzonas sugebėjo išlaikyti savo gyvybę ir susitvarkyti be jokių santykių su žmonėmis, kurių ten nebūta, tai vis dėlto jis tai padarė tik dėka visuomenei, nes visas žinias, visą prityrimą, visus įrankius jisai skolino iš jam žinomo socialinio bendravimo, kuriame jis seniau dalyvavo. Be tų žinių jis tikrai būtų žuvęs. Tad žmogui normalu ir paprasta yra gyventi šeimoje ir visuomenėje, o ne vienam kažkokiu laukiniu gamtos „suverenu", kaip nelaimingas Robinzonas, atsidūręs negyvenamoje saloje, bet savo laimei (jei tik nelaimėje gali būti laimė?) bent paveldėjęs iš visuomenės žinių, prityrimo ir šiokių tokių daiktų. Tokiu būdu „naturalus žmogus" — tai ne XVIII amžiaus mokslo žmogus ar žmonijos atomas, lygus visiems kitiems žmonėms-atomams, bet žmogus tam tikroje socialinėje būklėje, tam tikrame visuomeniniame ryšy. Tuo pačiu jis pareina nuo visuomenės ir gimsta ne su teisėmis, bet su pareigomis, skiriamomis tajai visuo-

menei palaikyti ir išplėsti. Nebūdami iš prigimties lygūs, žmonės ir pareigas nelygias turi; kiekvienam krinta tokia pareiga visuomenėje, kuri atitinka jo gabumus, jo socialinę būklę jo asmenines ir socialines ypatybes.

Tuo ir remiasi socialinis visuomeninės koncepcijos mokslas, kuris kartais vadinama „socialistiniu" (taip jį pats Duguit vadina, laikydamas ir savo doktriną „socialistine"). Čion, šiame visuomeninės koncepcijos socialiniame moksle, pagrindan dedama ne individas, ne atskiras žmogus lygiomis savarankiškomis ar savo „žmogaus esmės" subjektyvinėmis teisėmis, kažkokiomis „substancinėmis" ir savaime suvereninėmis, bet visuomenė — susiorganizavęs socialinis bendravimas, su jos objektyvine teise, — taisykle, imperatyvine žmonių veikimo norma, uždedančia tos visuomenės nariams-žmonėms nelygias pareigas, juo didesnes ir sunkesnes, juo daugiau kas turi priemonių ir fizinių bei psichinių jėgų veikti.

Ši socialinė koncepcija kovoja su individualistine ir XIX bei XX amžiuose žymiai plečiasi, keisdama tiek mokslą, tiek populiarinės sąmonės sąvokas, o pagaliau ir pozityvinę teisę. Mano supratimu, Duguit'o doktrina, gili ir tiksli, yra vienas gražiausių ir įdomiausių šios koncepcijos reiškinių.

Dėl šios individualistinės ir visuomeninės koncepcijos doktrinų klasifikacijos ž. paties Duguit pareiškimą „Manuel de Droit Constitutionnel" (IV laida, Paris, E. de Boccard, editeur, 1923 m., 2—7 pusl.). Jis jas vadina: a. individualinės teisės ir b. socialinės teisės doktrinomis („Doctrines du droit individuel", „Doctrines du droit social"). Duguit dar prideda šią pastabą del šių dviejų doktrinų kategorijų:

„Be to individualistinė doktrina veda į sąvoką idealinės, absoliutinės teisės, kuri visais laikais ir visose šalyse turėtų būti vienoda ir prie kurios žmonės, žengdami į tą idealinę būklę, nuolat prisiartina, nors kartais laikinai ir regresuoja. Ši išvada dar sykį smerkia individualistinę doktriną; nes idealinės, absoliutinės teisės sąvoka prieštarauja mokslui. Teisė yra žmonių evoliucijos padarinys, socialinis fenomenas, be abejo kitokios kategorijos, negu fiziniai reiškiniai, kuris tačiau, kaip ir pastarieji, nežengia į idealą, į absoliutą. Tiesa, galima pasakyti, kad tam tikros tautos teisė yra tobulesnė, negu kurios kitos tautos teisė, bet tai yra palyginimas grynai reliatyvinis; tat reiškia visiškai ne tai, kad šios tautos teisė esanti artimesnė kažkokio absoliutinio teisės idealo, bet tiktai tai, kad šios tautos teisė geriau atitinka šios tautos šio laiko reikalus ir palinkimus, negu anos tautos teisė anosios reikalus". („Manuel..." 6 pusl.).

4. Jėgos veiksnys valdžios konstrukcijoje einant Duguit mokslu. Socialinis nelygaus jėgų suskirstymo faktas; socialinės jėgos sąvoka.

Pirmąja savo dalimi Duguit'o doktrina, kiek ji nustato pačią valstybės valdžios konstrukciją, priklauso jėgos teorijos doktrinų grupei.

Stipresniųjų ir silpnesniųjų diferenciacija — tai esąs faktas, pastebimas bet kuriame socialiniame bendravime. Tai jėgų santykiavimo padarinys, kurio pagrindą sudaro faktinis nelygus jėgų suskirstymas tiek tarp atskirų žmonių, tiek tarp jų grupių ar junginių.

Čion turima galvoje tiek fizinė, tiek moralinė ar psichinė jėga. Čion visiška analogija su Machiavell'io tezėmis, kuriomis valdovo jėgos elementai laikomi taip pat tam tikri jo naudai veikią žmonių-valdinių įsitikinimai, pažiūros, nuomonės, susidariusios legendos ir t. t. Šia prasme pavyzdžiui žmonių tikėjimas dievišku valdžios titulu sudarąs tos valdžios laikytojų jėgą; toks tikėjimas stiprinąs esamąją valdžią prieš tuos, kurie norėtų tą valdžią iš valdančiųjų pagrobti.

Jei pavyzdžiui tarp dviejų konkurentų į vieną sostą jųjų vieną, senosios viešpatavusios dinastijos įpėdinį, žmonės laiko Dievo paskirtą tą sostą užimti, o antrajam tos Dievo malonės nepripažįsta, laikydami jį uzurpatoriumi (valdžios pasisavintoju, valdžios grobiku), tai, žinoma, „caeteris paribus", vadinasi jei kitais atžvilgiais abiejų jėgos ir galimumai bus visiškai lygūs, stipresnis bus pirmasis: šitam jojo psichinės ar moralinės jėgos elementui atsverti jo konkurentas uzurpatorius turi daug išaikvoti energijos kitokiai didesnei jėgai savo naudai paruošti: jis turi turėti arba žymiai geresnę ir didesnę kariuomenę, arba valdžios griežtumu veikti didesnę valdinių baimę, arba dosnumu, geresniu valdymo reikalų sutvarkymu ir t. t. įgyti ypatingą plačių valdomųjų sluogsnių ir įtakingų socialinių grupių simpatijas, jungdamas savo valdžią su tam tikrais gyvais socialiniais interesais, su kuriomis nors liaudies tikėjimo legendomis ir pan. Lygiai taip pat jei valdinių sąmonėje yra nusistovėjęs demokratinis Tautos Suvereniteto idealas, laikomas valstybės valdžios principu, tai „caeteris paribus" tas valdžios organas, kurio aktai yra laikomi „tautos valios" apsireiškimais, turės

didesnės jėgos valdyti ir mažiau bus reikalingas kitokių pašalinių jėgų, negu kuris kitas organas; tad kartais tie patys valdantieji bus stipresni ar silpnesni, atsižvelgiant į tai, kokią jie savo valdžiai vykdyti sudarys organų konstrukciją. Vadinasi, šia prasme čion į valdančiųjų jėgos sąvoką įeina ir visa tai, ką pavyzdžiui Hauriou vadina valdančiųjų autoritetu, kitaip sakant — valdinių pasitikėjimas vadų kvalifikacijomis, jųjų įvertinimas ir t. t.

Nelygus jėgų suskirstymo faktas neatsirandąs staiga tiktai jau sudarytoje valstybėje. Ne jis esąs valstybės padarinys, bet kaip tik valstybė esanti jojo padarinys, ji iš to fakto išauganti; tai esanti valstybės premisa. Jis reiškiąsis visur, kur vyksta socialinis bendravimas, kiekviename socialiniame santykiavime, kiekvienoje žmonių visuomenėje. Imkime kelių atsidurusių tolimoje negyvenamoje jūrų. saloje žmonių pavyzdį, klasikinį Robinzono pavyzdį, tiktai ne vieno vienintėlio Robinzono, bet drauge kelių asmenų Robinzono būklėje; ši pataisa yra, žinoma, svarbiausia Robinzono būklei, nes tada tų žmonių gyvenimas saloje bus socialinis (visuomeninis); jie — žinoma — nepabėgs vienas nuo kito, kiekvienas į tolimiausią salos dalį, kad pradėtų kiekvienas skyrium tvarkytis; jie be abejo kaip tik susiburs bendrai veikti. Mes šį pavyzdį daug sykių čion paaiškinimams naudosime.

Sakykime, kad tų kelių nelaimingųjų vienas buvęs anksčiau už kitus toje saloje atsidūręs. Kitiems nelaimės draugams atvykus, jisai jau turėjęs šiokį tokį prityrimą ir salą kiek pažinęs. Jisai žinąs, kurioje vietoje yra saldus vanduo, be kurio žmonėms gyventi nebūtų galima, jis žinąs, kuriais takais ir kada galima ten nueiti išvengiant pavojų nuo plėšriųjų žvėrių, jisai žinąs, kur galima lengviausia gauti maisto. Visos šios žinios sudaro jojo didesnę jėgą, dėlei kurios, jei jis tąja jėga mokės naudotis, jis turės šansų patekti į būrelio vadų eiles. Su juo turės skaitytis ir tie, kurie fiziškai yra už jį stipresni. Tame būrely gali būti ir toks, kuris pav. nusimano statyboje ir moka gaminti įvairius būrelio gyvenimo sąlygose naudingus darbo ir gynimosi įrankius; jei jis tai vienas moka, jei kiti tuo nenusimano, tai bus taip pat jojo jėga juo didesnė, juo labiau šie žmonės yra tų jo gaminamų daiktų ir įrankių

reikalingi; jis ir pateks į stipresniųjų eiles. Be to jų tarpe gali būti žmogus, įsitikinęs arba tiktai vaidinąs galįs savo maldomis ir burtų praktikomis veikti Dievo jausmus ar gamtos jėgas salos gyventojų naudai ar nenaudai. Jeigu ir salos gyventojai yra tuo įsitikinę, tai bus taip pat svarbus jojo jėgos elementas; ir jis atsidurs stipriųjų tarpe, kurie išsiskirs iš eilės masės į vadų būrelį; mažėjant gi pasitikėjimui jojo burtais ar maldomis ir jų vaisingumu, jojo jėga imtų smukti. Pagaliau greta tų stipresniųjų, kurių jėgos suteikia jiems ypatingą buklę ir galią salos visuomenėje, yra kiti, kurie jokios ypatingos nė fizinės, nė psichinės ir moralinės jėgos neturi ir kurie tiktai nori gyventi, turėdami įvairius reikalus, reikalingus anųjų jėgos.

5. Nelygaus jėgų suskirstymo fakto padariniai. Valdantieji ir valdomieji; jėgos monopolizacija; valdžia ir valstybė.

Šitame nelygaus jėgų (mes jam vadinsime socialinėmis jėgomis) suskirstymo fakte glūdanti visa valstybės, kaip jėgos organizacijos (įmonės), esmė. Tai esanti valdžios problema sudaranti valstybės paslaptį. Ją pažinti ir suprasti — esą pažinti ir suprasti valstybę.

Bet kadangi nelygus socialinių jėgų suskirstymo faktas reiškiąsis kiekviename socialinio bendravimo akte, kiekviename santyky, tai argi bet kuris socialinis santykis, bet kuris socialinis bendravimas, bet kuri visuomenė ar visuomenės dalelė — socialinis junginys — tuo pačiu sudaro valstybę? Bet tada valstybių būtų buvę be galo daug, jos dygtų ir nyktų be jokio beveik pastovumo, pagaliau jos įeitų viena į kitą. Tai būtų tikras valstybių labirintas ir vietoj drausmingos tvarkos, palaikomos nelygių socialinių jėgų suskirstymu — chaosas. Tai, žinoma, būtų buvusi nesąmonė, kurios Duguit ir nemano ginti. Tai būtų valstybės griovimas, o ne jos esmės aiškinimas.

Valstybė išauganti iš nelygaus socialinių jėgų suskirstymo fakto — tai esanti tiesa. Bet nekiekvienas nelygus jėgų suskirstymas jau sudarąs valstybę. Tiktai ten, kur šis suskirstymas pasiekė to laipsnio, kada stipresnieji jau iš tikrųjų gali (pajėgia) varu priversti kitus juos klausyti ir jų įsakymus

vykdyti, *tiktai ten jau esanti valstybė.* Vadinasi — kad būtų valstybė, kad socialinis bendravimas taptų tuo, kad yra valstybe vadinama, reikalinga, kad stipresniųjų gaivalų išsiskyrime iš masės į *stipresniųjų pusę būtų perėję ir susikoncentravę tiek socialinės jėgos, kiek reikia, kad silpnesniuosius priverstų veikti stipresnių įsakymais.* Kur tai nėra pasiekta ar negali būti pasiekta, ten dar valstybės nėsą ir iš viso negalį būti. Tad valstybė numatanti socialinės jėgos monopolizavimą. Iš tikrųjų tas *socialinės jėgos monopolizavimas įvykdytas išsiskyrusių stipresniųjų gaivalų, — tai ir esanti toji socialinio bendravimo (visuomenės) konstrukcija, kurią vadiname valstybe.*

Nelygus socialinių jėgų suskirstymo faktas, kuriuo remiasi vadų (stipresniųjų) ir valdomųjų (silpnesniųjų) diferenciacija, reiškiąsis, kaip esame sakę, bet kuriame socialiniame bendravime, tad jis turi reikštis ir bet kurioje socialinėje grupėje, organizacijoje, šiaip draugijoje. Tačiau, žinoma, tai nereiškia, kad kiekviena draugija ar socialinė grupė gali virsti valstybe. Einant Duguit doktrinos tezėmis ji kaip tik negalėsianti virsti, jei jos vadai nemonopolizuoja visos socialinės jėgos, draugijose gi ir šiaip tam tikrosios aprėžtos socialinės funkcijos socialiniuose junginiuose jėgų visiškas monopolizavimas iš viso yra neįmanomas, nes čion suskirstymas apima tik tas jėgas, kurios tai socialinei funkcijai yra taikomos. Todėl tiktai *teritorinis* socialinis bendravimas, apimąs visus kitus toje teritorijoje socialinius junginius, sudarąs *federacinę* visų tos teritorijos ne tiktai žmonių, bet ir jų junginių *visuomenę*, gali išplėsti tokį socialinių jėgų suskirstymą, kuris įvykdys socialinių jėgų monopolizavimą ir *įgyvendins valstybę.* Tai ir yra toji teritorinė valstybės esmė, kurią mes stengėmės mūsų rašinio pradžioje įvertinti ir kurios Duguit neįvertina, nors ji lyg prašytis prašosi į jo sąvokų sistemą, nes tiktai su šia pataisa mums aiškėja valstybinio socialinio jėgos monopolizavimo tezė, išskirianti visokias draugijas ir šiaip junginius iš tų junginių, kurie gali išaugti ir tapti valstybe; tai tegali pasiekti *federacinis teritorinis socialinis junginys.*

6. Socialinių jėgų kompromisai valdžiai sudaryti.

Kad visa monopolizuota jėga būtų suėjusi į vieną asmenį, kad nelygiame jėgų suskirstyme, skiriančiame valdančius ir valdomuosius, stiprusis tebūtų tik vienas žmogus, ne tiktai stipresnis už kiekvieną kitą skyrium, bet ir už visus kitus drauge, tai gal tikrenybėje atsitikimas neįmanomas arba labai sunkiai įmanomas. Visumet stipresniųjų pusėje būsiąs žmonių, šio socialinio bendravimo dalyvių, būrys, nes vieni vienu, kiti kitokiu atžvilgiu, vieni kitus papildydami, turi didesnės jėgos. Tad stipresniųjų tarpe turi įvykti tam tikras kompromisas atskiroms individualinėms jėgoms suderinti ir jųjų veikimui sutvarkyti. Kol toks kompromisas neįvyks ir kol stipresnieji dar kovos tarp savęs, tol dar būsianti anarchija.

Šis valstybinis stipresniųjų kompromisas, kuris ir sudarysiąs valdžią, būsiąs pagrįstas arba jėgų lygsvara, vadinasi kelių stipriųjų dalyvavimu valdžioje lygiomis, arba jėgų gradacija, laipsniavimu, kitaip sakant — stipresniųjų hierarchija, kurioje kiekvienas stipresnysis dalyvauja valdžioje proporcingai savo jėgai. Kuris savo jėga žymiai išsiskiria iš kitų, tam ir aukštesnė teksianti hierarchijoje vieta, vadinasi, tasai valdžioje didesnę gausiąs arba tiksliau sakant pasirinksiąs galią. Valdžia visiškai nesanti reikalinga kažkokio vieningo universalaus teisinio titulo, kuris yra vadinamas „Suverenitetu" ir kuris esąs pramanytas. Mokslas apie suverenitetą tiktai užtemdąs valstybės valdžios problemą ir supainiojęs aiškius faktus. Esą sugalvota monarchinis ir demokratinis (tautos) suverenitetas, kaip neva valdovo ar tautos teisė valdyti žmones ir reikalauti iš jų pasidavimo „suvereno" įsakymams. Kol turėta galvoje absoliutinė monarchija arba demokratinė respublika, tol, operuojant šiomis fikcijomis, pritaikytomis vienai ar kitai formai, buvę galima šis tas konstruoti, nors tai vertės neturėję, nes tikrenybės neatitikę. Bet kai prieita konstitucinė monarchija, kuri nė monarchiniu nė demokratiniu tautos suverenitetu išaiškinti ir sukonstruoti nesą galima, pati gi suvereniteto sąvoka išskiria dviejų paraleliškų suverenitetų galimumą, tai buvę sustota ir suvereniteto mokslas pasirodęs bejėgis tos gyvos formos problemai išspręsti.

Tuo tarpu konstitucinė monarchija — tai esąs visai naturalus socialinių jėgų kompromisas, neturįs savy nieko nepaprasto nė paslaptingo. Tačiau ir absoliutinėje monarchijoje taip pat reiškiąsis socialinių jėgų kompromisas, tiktai tenai jis esąs ryškiai hierarchizuotas su išskirtu į pačią viršūnę vienu stipriausiuoju—valdovu: luomai, ponija, korporacijos, valdininkija, kariai, sudarą šios hierarchijos piramidą, įvairiomis proporcijomis, atsižvelgiant į jųjų jėgą, dalyvaują valdovo valdžioje. Iš kitos pusės — tas pats esą ir demokratijoje: įvairių socialinių grupių ir partijų kompromisai, vietomis lygsvara, vietomis hierarchinė gradacija, įsileidimai, koncesijos... Tarp valdančiųjų ir valdomųjų santykiavimo metodas — imperiumas, valdančiųjų gi tarpe santykiavimo metodas — sutartinis: kompromisas.

Kaip nėra pastovus socialinių jėgų suskirstymas ir jųjų santykiavimas, kaip jėgos santykiai keičiasi, taip turi keistis ir keičiasi ir tas valdančiųjų kompromisas. Rimta jaunoji socialinė jėga visumet paveiksianti valdžią ir priversianti senas susibūrusias valdžioje jėgas užleisti jai vietos ir priimti ją į valdančiąjį kompromisą. Tačiau tas socialinių jėgų valdžios veikimas neturįs eiti taip sakant kontrabanda; tai esą vengtina ir socialiniam bendravimui nesveika; tai esą revoliucijų ir perversmų kelias. Todėl tas veikimas tenka legalizuoti tam tikrąja konstitucine santvarka, kurios atitinkamieji nuostatai atidarytų teisinius kelius tam veikimui. Šiuo tarp kitko yra pagrįstas Duguit'o visuomeninės konstitucinės reformos reikalavimas, kuris ypač reiškiasi jo sistematingai skelbiamo korporatyvinio profesinio atstovavimo sistemos programa (apie ją mes turėsime progos kitoje vietoje išsitarti).

7. Valdžia — fakto reiškinys: imperium'o faktas, bet ne teisė.

Jokios socialinio viešpatavimo teisės, teisės į valdžią arba teisės valdyti žmones ir įsakymais tvarkyti jųjų socialinį veikimą, Duguit nepripažįsta. Tad Duguit'o mokslu ir tai, kas vadinama „suverenitetu“ ar „suverenumu“, iš viso nėsą; tai esanti pramanyta kažkokios subjektyvinės valdžios teisės arba, kaip ją pavyzdžiui Hauriou interpretuoja, „valdžios nuosavybės teisės“ sąvoka, neatitinkanti jokios socialinės tik-

renybės. Valdžia — tai esąs ne teisės, bet fakto reiškinys. Imperiumas įsakymų galia — esąs tik faktinis, kaip jėgos išdava, kuri niekam „nepriklausanti" ir „priklausyti" negalinti: pasikeisią jėgos susiskirstymo santykiai ir vakarykščiai valdantieji, kurie, būdami galingi valdė šalį, netekę jėgos, neteksią ir valdžios, o socialinį bendravimą imsią valdyti šios dienos galingieji. Tai esą besikeičią faktų ir susidėjusių aplinkybių padariniai, o ne tvarkos nuolatinės teisinės kategorijos.

8. Subjektyvinės teisės iš viso neigimas Duguit'o moksle. Visuomenės įsikišimas į „dominii" ar „possessionis" faktą, kaip šios „teisės" pagrindas.

Šitas suvereniteto ir valdžios teisės neigimas Duguit moksle tampriai rišasi su iš viso subjektyvinės teisės neigimu. Subjektyvinės teisės sąvoką Duguit laiko dirbtine, bergždžia, neatitinkanti socialinės tikrenybės ir kenksminga, nes slopinančia tiesą. Esą žmonių būklė visuomenėje, o tuo pačiu ir valstybėje, esanti nustatoma ne jų subjektyvinėmis teisėmis arba tuo, kas tuo žodžiu vadinama, bet jųjų pareigomis. Šiuo atžvilgiu Duguit tęsia pozityvizmo tėvo, garsaus XIX amžiaus Prancuzų filosofo Augusto Comte'o mintį. Jau būtent Comte buvo pareiškęs, kad žodis „teisė" (subjektyvinės teisės prasme) turįs būti iš mokslo kalbos išbrauktas, pakeičiant jį žodžiu „pareiga".

Pats Duguit, gėrėdamasis, cituoja atitinkamus Comte'o žodžius iš jo „Système de politique positive", 1890 m. laida, I t., 361 pusl.:

„Žodis teisė turi būti iš tikrosios politinės kalbos pašalintas lygiai taip pat, kaip iš tikrosios filosofinės kalbos turi būti pašalintas žodis priežastis. Šių dviejų teologiškai-metafizinių sąvokų viena (teisė) yra tiek nemoralinė ir anarchinė, kiek antroji (priežastis) yra irracionalinė ir sofistinė.

Tikroji teisė yra galima tik tiek, kiek teisėta valdžia pareina nuo viršgamtinės valios. Kovai prieš tą teokratinę valdžią paskutinių penkių amžių metafizika iškėlė pramanytas žmogaus teises, kurios tačiau tik neigiamai patarnavo žmonijai. Kai tapo pamėginta rimtai nustatyti jų organinė reikšmė, tuojau paaiškėjo jų antisocialinė esmė, nes jos visumet buvo linkusios remti individualybę prieš visuomenę. Pozityvinėje valstybėje, kuri nepripažįsta dieviškojo prado, — teisės idėja nyksta. Kiekvienas turi pareigas visų atžvilgiu, bet niekas neturi teisių tikrąja prasme... Kitaip sakant — niekas neturi kitokios teisės, kaip tiktai teisę visumet eiti savo pareigas".

Čion žodį „teisė“ Comte vartoja „subjektyvinės teisės“ prasme. Žiūr. Duguit, „Les transformations du droit privé depuis le Code Napoleon“ (naudojaus M. M. Siverso vertimu į rusų kalbą — „Gosudarstvenoje izdatielstvo“, Maskva, 1919 m., 15 pusl.). Duguit visiškai pritaria šiai Comte'o minčiai.

Reali, kaip tvirtina Duguit, esanti tiktai žmogaus, individo socialinė funkcija, kaip būtent pareiga, visiškai nepareinanti nuo laisvojo jo nusistatymo. Ir tame, kas subjektyvine teise priimta vadinti, esmėje glūdanti toji pati socialinė funkcija, kaip žmogaus visuomenėje pareiga. Tai esą tiesa be išimčių. Tokia esanti net pati nuosavybės teisė, visų subjektyvinių teisių svarbiausioji ir ryškiausioji, teisingai vadinama teisių „regina“ (karalienė, valdovė), nes joje yra susikoncentravę visi subjektyvinės teisės elementai ir jos žymės.

Nuosavybės teisė — tai nesanti jokia savininko esmės galia ar prerogatyva, kuri jam būtų tekusi nedalyvaujant visuomenei. Be abejo, už visuomenės ribų, būdamas vienas, žmogus galįs imti veikti bet kurį daiktą, bet toks faktinis dominium ar possessio, kaip jau mano buvo kitoje šio rašinio vietoje paaiškinta, nesudarąs jokio socialinio santykio, tad ir jokios teisinės problemos, nes teisė reiškiasi tik socialinėje srity, o socialinė sritis apima tik žmonių santykiavimą, o ne santykius tarp žmogaus ir daikto.

„Dominii“ ir „possessionis“ fakto ir teisės pobūdis mano gana plačiai išaiškintas II šio rašinio skyriuje: „Teritorija, kaip valstybės elementas“, ypač 9-me to skyriaus punkte.

Tačiau šis faktinis dominium ar possessio, kai jis vyksta visuomenėje, vadinasi, tarp kitų žmonių, pastariesiems turint faktinės galimybės į jį įsikišti, kad galėtų netrukdomas išsilaikyti ir būti „domini“ (valdytojo) tęsiamas, esąs reikalingas tam tikros apsaugos nuo kitų žmonių kišimosi, ardančio tą žmogaus (valdytojo, „savininko“) faktinį viešpatavimą daiktui. Toji faktinio „dominii“ apsauga reiškianti socialine norma, tam tikra socialinio bendravimo taisykle, draudžiančia kitiems žmonėms toje visuomenėje kliudyti (valdytojui — „savininkui“) — veikti jo valdomąjį daiktą (turtą). Tiktai tada, esant tokiai apsaugai, kai fak-

tinis daikto valdymas yra socialinės normos apdraustas nuo kitų žmonių visuomenėje įsikišimo ir jo suardymo, tas faktinis valdymas, tas „dominii" ar „possessionis" faktas, įgyjąs socialinių ir kartu teisinių žymių, ir štai tada ir sakoma, kad valdytojas turįs „nuosavybės teisę" į daiktą ar turtą.

Tas daikto valdymo fakto taip sakant „įteisinimas", jojo apdraudimas socialiniu imperatyvu (norma), pareinąs nuo visuomenės, jis esąs socialinio bendravimo padarinys. Tokiu būdu, kad kieno nors daikto valdymo faktas būtų apdraustas nuo kiekvieno trečiojo asmens įsikišimo, esą reikalinga visuomenės įsikišimas tam tikru imperatyviniu draudimu.

Pareiga nekliudyti valdytojui („savininkui") veikti jo užvaldytą daiktą (turtą), kuri ir daro tą „dominium" ar „possessionem" teisiniu faktu, — tai nesąs joks asmeniškas savininkui visuomenės šiaip patarnavimas, jokia šiaip be titulo ir be prasmės dovana ar malonė; ši pareiga pareinanti ne nuo savininko, bet nuo uždėjusios ją visuomenės, tad ji esanti pareiga ne savininkui, bet pareiga visuomenei. O kas gi tai yra toji vadinamoji „nuosavybės teisė", jei ne kitų visuomenės narių pareiga netrukdyti savininko „dominium'ą"? Be šios kitų pareigos pats „dominium" būtų tiktai faktas: jei iš kitų žmonių nebūtų buvę pavojaus kliudyti valdytojui veikti daiktą arba jei esant šiam pavojui nebūtų buvę jokios visuomenės jėgos, sulaikančios kitus nuo to kliudymo, uždedant visiems pareigą nekliudyti ir užtikrinant tos pareigos vykdymą, tai jokio teisinio elemento „dominium'o" fakte nebūtų buvę. Tai būtų faktas, kuris truktų tol, kol daikto valdytojas pajėgtų tą fakinę padėtį išlaikyti ir kol jis pajėgtų apsiginti nuo kitų veržimosi užgrobti jo užvaldytą turtą.

Vadinasi, visuomenės įsikišimas į dominium'o faktą tam tikru imperatyviniu draudimu ar įsakymu, uždedančiu socialinio bendravimo nariams tam tikras pareigas, suteikiąs faktui teisinį pobūdį. Žinoma, visuomenė tai daranti tada ir tiek, kada ir kiek tai yra sociališkai naudinga. Subjekty-

vinė savininko, turto valdytojo, „teisė“ — tai esanti tiktai šmėkla, šešėlis, prietaras, tai esąs tiktai tos socialinės pareigos refleksas (atspindis, projekcija). Pasikeisiančios socialinio bendravimo sąlygos, valdytojo „dominium“ būsiąs pripažintas sociališkai nenaudingas, būsianti jam atimta socialinė apsauga, ir „subjektyvinė“ savininko „teisė“ išnyksianti, kaip nyksta refleksas.

9. Tarnybinis „subjektyvinės teisės“ pobūdis. Nuosavybės teisė — socialinė funkcija. Visuomeniškai naudingas socialinės funkcijos apdraudimas, kaip subjektyvinės teisės esmė.

Iš tikrųjų ir ji pati, „subjektyvinė teisė“, esanti tarnyba. Jei visuomenė imperatyvinėmis normomis apdraudžia privatinį daiktų (turtų) valdymą, tai esą todėl, kad ji tikisi, jog privatinis valdytojo interesas būsiąs užtenkamai stiprus akstinas, kad savininkas naudotųsi tuo turtu, padidindamas jo vaisingumą, savo darbu jį perdirbdamas ir pritaikydamas įvairiems reikalams kad ir savo asmeninio pelno sumetimais, bet tuo pačiu ir socialiniam bendravimui patarnaudamas. Tad ir pati neaprėžtoji nuosavybės teisė, „jus utendi et abutendi“, sudaranti nejaučiamą savininkų visuomenei patarnavimo formą. Žinoma, „abutendi“ momentas, kaip viena galimybių, glūdančių nuosavybės konstrukcijoje, pats savaime nesąs sociališkai naudingas (bent kaip bendroji taisyklė), tačiau jis yra konstrukcijoje paliekamas ar į ją įvedamas todėl, kad esą manoma, jog daugumoje atsitikimų patys savininkai to momento nevykdysią, nes daikto sunaikinimas, alinimas, gadinimas ir pačiam jųjų reikalui esąs kenksmingas; tad „abutendi“ momentas, kad ir antisociališkas, perdaug baisus nesąs; tačiau nebūdamas baisus, jis duodąs savininkui visiškos laisvės pajautimą, tas pajautimas veikiąs jo ūpą, stiprinąs asmeninio ūkiško saugumo jausmą ir padedąs plėstis ūkiškajai savininko iniciatyvai, kuri be abejo masiniais atsitikimais, eisianti „utendi“, o ne „abutendi“ vaga, naudinga tiek savininkui, tiek socialiniam bendravimui. Tad kol savininkų veikimas sutampa su visuomenės reikalų tenkinimo gerinimu, tol toji vadinamos „nuosavybės teisės“ teisinė konstrukcija būsianti gerbiama.

Bet jeigu tiktai dėl kurių nors aplinkybių savininkų interesas ima reikštis tokiu savo turtų naudojimusi, kuris kenkia visuomenės gyviems reikalams, pav. jei nederliaus ir bado metu javų savininkai atsisakinėtų parduoti javus ir laikytų arba dar didintų javų atsargas, spekuliuodami kainos kėlimu, tai jųjų „nuosavybės teisė" neišgelbėsianti jų nuo visuomenės įsikišimo į „jų" turtus ir į jų ūkiškąjį privatinį tvarkymąsi „nuosavybės teisėmis" pelno sumetimais. Lygiai taip pat, jei savininkai laisvu nuosavybės teisės mechanizmo veikimu nesugeba aprūpinti svarbaus ir gyvo socialinio visuomenės reikalo, pav. permaža pagamina kurių nors reikalingų gaminių, apleidžia gamybą ir t. t., — tai visuomenė, reaguodama į tai savo reikalu, netiktai neleisianti savininkams „utendi" ir „abutendi" savo turtu, kaip jiems patinka, bet versianti būtinai kaip tik „utendi" taip, kad jai pačiai yra reikalinga, ir uždėsianti jiems tiesoginę teisinę pareigą tai daryti, apdrausdama jos vykdymą kartais labai griežtomis sankcijomis.

Būtų galima nurodyti be galo daug visiems žinomų pavyzdžių, aiškiai rodančių, kad „privatinė" asmens nuosavybės teisė tol yra visuomenės gerbiama ir visuose savo elementuose apdraudžiama, kol ji netiktai neprieštarauja svarbiems ir gyviems socialiniams tos visuomenės reikalams, bet ir jiems patarnauja, ar tai išplėsdama ir tobulindama gamybą ar geriau išsaugodama gamybos jėgas ir įrankius, ir kad tada, kai ji šios funkcijos dėl kurių nors pakrikusių aplinkybių ar kitų priežasčių atlikti nepajėgia arba atlieka sociališkai kenksminga kryptimi, visuomenė per viešosios galios organus įsikiša į savininko dominium ir sutvarko jį imperatyviškai, paversdama savininką tiesiog viešojo reikalo agentu. Įvairūs žemės reformos, butų samdymo, žemės ūkio naudojimo ir kiti panašūs įstatymai, kurių įvairiose srityse yra labai daug, mums aiškiai rodo, kad tas teisinis ūkiškos santvarkos rėžimas, kuris vadinamas „nuosavybės teise", sudaro instituciją grynai socialinę ir privatinio intereso veiksniu sutvarko tam tikrąją socialinę savininkų funkciją, tam tikrąją viešojo reikalo koncesiją, šiuo titulu visuomenės apdraudžiamąją.

Tiksliausia subjektyvinės teisės, kaip individualistinės koncepcijos vaisiaus, kritika ir kartu ryškiausias socialinės funkcijos elemento teisinės žmogaus visuomenėje būklės esmėje nustatymas, yra išdėstytas Duguit'o rašiny „Les transformations générales du droit privé depuis le Code Napoleon". Ši nedidelė graži knygutė — tai klasikinis šiuo klausimu veikalas. Duguit jame ne tiktai spekuliatyviškai savo mintį išdėsto, bet ir moderninės pozityvinės teisės analizu rodo, kaip naujoji visuomeninė socialinės funkcijos koncepcija įsiskverbia ir įsigali naujoje pozityvinėje teisėje, nugalėdama ir išstumdama senosios individualistinės koncepcijos padarinius; ji turėsianti pakeisti ne tiktai tuos padarinius, bet ir pačius pasenusius ir pakrikusius teisinės santvarkos šulus-principus, padėtus dar 1789 m. Žmogaus ir Piliečio Teisių Deklaracijos ir Didžiosios Revoliucijos teisinio sintezio — Napoleono Kodekso.

Šita pažiūra į „nuosavybės teisę", kaip į socialinę funkciją, ypatingai sąryšy su nekilnojamuoju turtu, ima veržtis ir į pozityvinę teisę ir būna jau konstitucijose užfiksuojama. Tai yra kategoriškai pareikšta Vokiečių 1919 m. Veimaro konstitucijoje, taip pat, nors ne taip ryšku, SHS konstitucijoje, pagaliau atskirais nuosavybės objektais ima reikštis įstatymuose visur.

Tad reali esanti ne subjektyvinė teisė, bet socialinė taisyklė, „la Règle Sociale", socialinė norma, imperatyviškai tvarkanti žmonių socialinę funkciją visuomenėje ir tarp kito ko, kaip funkcijos svarbų veiksnį, tą t. vad. „nuosavybės teisę".

10. Subjektyvinė teisė (nuosavybės teisė) — tam tikroji socialinės funkcijos konstrukcija.

Šitais samprotavimais Duguit ir prieina išvadą, kad esą tikrenybėje jokios subjektyvinės teisės ir jokio teisės subjekto nėsą ir kad visa tai, kas šiais terminais vadinama, esą pramanyta ir sudarą ne mokslo sąvokas, bet kažkokį tikybinį ar metafizinį prietarą, panašų į tikėjimą įvairiomis šmėklomis, dvasiomis ir dievaičiais. Aš manau, kad visiškai pritariant giliai ir teisingai Duguit'o idėjai, jog socialiniame bendravime viskas yra socialiniais reikalais matuojama ir kad toje žmonių gyvenimo srity, kuri socialinio bendravimo apimta ir veikiama, o tokia be abejo yra ūkiškoji sritis, žmonių veikimas sudaro jų socialinę funkciją, o ne jų privatinį dalyką, o todėl priimant jo pagrindinę tezę, jog taip vadinamos subjektyvinės turto ar politinės galios teisės iš esmės konstruoja žmonių socialinę funkciją

visuomenėje ir turi savy ryškų kaip tik socialinės tarnybos, o ne parazitiško išnaudojimo elementą ir kaip tik tuo savo elementu yra pateisinamos, gerbiamos ir sociališkai apdraudžiamos, vis dėlto nėra reikalo eiti taip toli, kaip eina Duguit, ir iš viso neigti subjektyvinių teisių konstrukcija. Tiksliai nustačius sociališkaifunkcionalinę subjektyvinių teisių esmę ir nuvalius jų sąvoką nuo individualistinės, parazitiškos ar metafizinės prasmės, kuria ji yra žmonių sąmonėje ir iš dalies moksle apaugusi, tos sąvokos ir glūdančios joje dirbtinės fikcijos palaikymas ir naudojimas ne tiktai nėra kenksmingas ir atmestinas, bet yra sąvokų klasifikacijos ir mokslo konstrukcijos atžvilgiu kaip tik naudingas. Tai, kas vadinama subjektyvinėmis teisėmis, tai yra tam tikroji ypatinga socialinės funkcijos konstrukcija, kuri remiasi privatinio intereso sutapimu (solidarumu) su viešojo funkcijos reikalo tikslu ir todėl tol, kol tas solidarumas veikia (vadinasi — jojo ribose), yra juo pagrindžiama ir privatinei asmens iniciatyvai paliekama, apdraudžiant juos kitiems asmenims uždedama pareiga nekliudyti jiems reikštis. Tai iš tikrųjų yra tiktai teisinė dirbtinė socialinės funkcijos konstrukcija, bet dirbtinumas teisės, kaip konstrukcijos, srity yra visai leistinas ir būtinas; be jo ir teisė neturėtų prasmės, lygiai taip pat, kaip statyba savo žmonišku dirbtinumu išsiskiria iš grynosios gamybos. Fikcijomis gi operuoja ir pats Duguit, kalbėdamas pav. apie organus, apie funkcijas, nors niekas jo neįtars organiškos koncepcijos gynimu.

11. „Socialinės taisyklės“ arba „normos“ problema.

Tačiau pritardami iš viso Duguit'o idėjai apie socialinę funkciją, paslėptą subjektyvinės teisės fikcijoje, ir nesutikdami su juo dėl visiško subjektyvinės teisės sąvokos atmetimo, kurią mes palaikome, kaip tam tikrąją dirbtinę teisinę konstrukciją, mes turime konstatuoti, kad toji imperiumo esmės sąvoka, kurią Duguit dėsto, tai iš tikrųjų nėra jokia subjektyvinė valdančiųjų teisė, bet tiktai faktinė nelygaus socialinių jėgų suskirstymo išdava. Vadinasi, faktinieji jėgos santykiai socialiniame bendravime skirstą jo dalyvius į valdančiuosius ir valdomuosius, kurių pirmieji tvarką antrųjų socialinį veikimą įsakymais (imperium), antrieji gi — pasiduodą tiems įsakymams. Tačiau, nurodydami į Duguit'o subjektyvinės teisės neigimą, mes buvome

pareiškę, kad Duguit'o mokslo sąvokomis žmonių socialinę funkciją, kuriai kartais suteikiama subjektyvinės teisės konstrukcija, imperatyviškai tvarkanti socialinė norma ar socialinė taisyklė.

Tad kas gi tai yra toji socialinė norma ar taisyklė, koks yra jos santykis su valdančiųjų imperiumu ir kuriuo gi būdu tie patys žmonių darbai visuomenėje, kitaip sakant, žmonių socialinis veikimas, yra ir socialinės normos ir valdančiųjų imperiumo tvarkomas? Jei socialinė norma (socialinės normos imperatyvas) ir valdančiųjų imperiumas būtų dvi atskiros, viena nuo kitos nepareinančios jėgos, tai tarp jų dviejų žmonėms uždedamų pareigų turėtų reikštis konfliktai, kurie socialinį bendravimą trukdytų. Šitos problemos išsprendimas sudaro antrąją ir svarbiausiąją Duguit'o doktrinos dalį.

„La règle sociale", socialinė taisyklė, socialinė norma, pagaliau jos ypatingas tiksliausias reiškinys, viešpataujanti žmonių visuomenėje objektyvinė teisė, kas tai iš tikrųjų yra?

12. Dvi elementarinės Duguit'o aksiomos.

Paliesdamas patį socialinės žmogaus būklės klausimą Duguit konstatuoja dvi tezes, kurias jis laiko visiems aiškiomis aksiomomis, nereikalingomis jokio įrodymo: *a.* žmogus esąs gyvis sąmoningas, kuris junta savo individualinę asmenybę su savo reikalais, palinkimais, troškimais ir nusistato šiaip ar kitaip veikti ir *b.* žmogus esąs socialinis gyvis".

13. Pirmosios aksiomos padariniai: žmogaus psichinė sąmonės ir valios sritis — individuališkai-autonominė, žmogaus veikimo ir to veikimo tikslų sritis — sociališkai-normuotina.

Kaip gyvis sąmoningas, kiekvienas žmogus individuališkai taip sakant „apsisprendžiąs" arba nusistatąs veikti arba susilaikyti nuo veikimo (ką nors daryti ar nedaryti); jojo veikimas visumet esąs tikslingas (žinoma, čion turima galvoje tik sąmoningas ir valingas veikimas) ir jojo valia, kaip to sąmoningo nusistatymo ar apsisprendimo aktas, esanti individuališkai autonominė. Žinoma, ir į sąmoningąjį žmogaus veikimą įsikišą įvairūs sąmonės neapčiuopiami išoriniai faktai - veiksniai, veikią žmogaus valią ar veikimo

būdą ar kryptį (t. vad. irracionalinis žmogaus veikimo momentas), bet ne patį veklumą, ne pačią galią veikti. Tai reiškia, kad joks išorinis įsakymas, jokia išorinė jėga negalinti tiesiog veikti žmogaus veikimo šaltinį, jo nusistatymą, jo valią, nes tai esą žmogaus viduje. Šis psichinis procesas, iš kurio gimsta sąmoningas ir valingas žmogaus veiksmas, esąs ne socialinis, bet individualinis; jojo reiškimosi vieta individo gelmėse sudaranti tokią tvirtovę, į kurią įsiveržimas nesąs galimas nei iš viso įmanomas. Kaip žmogus nusistato, kaip jisai savo valia apsisprendžia, tai pareiną tiktai nuo jo paties. Socialinė taisyklė-norma čion esanti bejėgė, tad ji šios srities ir neliečianti.

Žinoma, žmogus, apsispręsdamas ką nors daryti arba nedaryti, galįs skaitytis ir su savo veikimo pasekmėmis, tad ir su socialinės normos padariniais, liečiančiais jo veikimą ir jį patį, ir dažniausia jis su tuo ir skaitosi, tad šia prasme jo autonominiame apsisprendime sveria ir įvairūs socialiniai sumetimai bei socialinės taisyklės laukiamieji padariniai, tačiau ne tiesiog savo svoriu, bet paties individo psichiniu darbu.

Ir tiktai tada, kai žmogus, išeidamas iš savo tylios individo vidaus tvirtovės, kurioje, niekeno nekliudomas, subrendo ir nusistatė jojo apsisprendimas ar valia, ima veikti, siekdamas pasistatytą tikslą, jis užtinkąs socialinę taisyklę, normą. Pastaroji savo imperatyvu, įsakančiu ar draudžiančiu, veikianti žmogaus veikimo n e š a l t i n į - v a l i ą, b e t o b j e k t ą - t i k s l ą, vadinasi tai, ką žmogus (veikėjas) turi veikdamas pasiekti. Socialinė taisyklė neįsako ir nedraudžia norėti, nes ji tai įsakyti ar uždrausti iš viso nepajėgianti, bet ji įsako ar uždraudžia tą ar kitą daryti, tokį ar kitą tikslą siekti.

14. Antrosios aksiomos padariniai: imperatyvas „gyventi visuomenėje" — socialinės taisyklės branduolys.

Žmogus, būdamas sąmoningas gyvis, esąs drauge ir socialinis gyvis. Jisai galįs gyventi tiktai visuomenėje, santykiaudamas su kitais žmonėmis. Tiktai socialiniame bendravime jis galįs tenkinti įvairius savo reikalus, lavintis ir progresuoti, plėsdamas savo gyvenimo sritį. Be socialinio bendravimo jisai regresuojąs, jo gyvenimo sritis siaurėjanti ir jis mirštąs.

Iš to ir kiląs pamatinis kategoriškas žmogaus gyvenimo imperatyvas: gyventi visuomenėje; tai esąs naturalus lyg žmogaus gamtos imperatyvas, kuris yra žmogui privalomas (imperatyvinis) kaip tik todėl, kad be to žmogus gyventi negali. Šis imperatyvas, verčiąs žmones gyventi visuomenėje, tai ir esąs socialinės normos branduolys, pats pirminis jos pumpuras. Socialinė taisyklė, socialinė norma, teisės norma — tai esą tiktai to pamatinio imperatyvo išplėtimai, tiktai įvairūs jo išdėstymai, nes tas imperatyvas gyventi visuomenėje savaime uždedąs žmonėms, tos visuomenės nariams, įvairias pareigas tajai visuomenei, o tos pareigos yra imperatyvinės, nes jų nevykdydamas žmogus būtų iš visuomenės pašalintas. Tad turėdamas gyventi visuomenėje, žmogus turįs priimti ir visas to gyvenimo pasėkas, o tai ir sudarysią jo pareigas.

15. Būrys — šeima — bendruomenė — tauta — žmonija.

Tegalėdamas gyventi tik visuomenėje, žmogus visumet buvęs, esąs ir būsiąs kurios nors žmonių grupės, žmonių socialinio bendravimo, dalyvis. Esą istoriškai ėjusios šios visuomenės formos: *a.* būrys („la horde"), *b.* šeima, *c.* bendruomenė („la cité"), *d.* tauta, *e.* žmonija. Nuo paprasto susibūrimo (būrio, hordos) ligi žmonijos — visa eilė pereinamųjų laipsnių. Tačiau ši Duguit'o nurodomoji tobulėjančių visuomenės formų (būrys-šeima-bendruomenė-tauta-žmonija) grandinė nesudaro tikslios schemos ir mūsų žiūrimai problemai neturi svarbos. Mums užtenka fakto, kad visuomenės formoms kintant kuri bebūtų socialinio bendravimo forma, visumet žmonės visuomenėje dalyvauja, išskyrus tiktai tuos atsitikimus, kai jie yra atsitiktiniai nuo kitų žmonių taip atskirti, kad sueiti su jais į kontaktą negali (Robinzonas saloje).

16. Socialinis solidarumas; Dürkheim'o konstrukcija: a. mechaninis ir b. organinis solidarumas.

Tas neišvengiamas žmogaus dalyvavimas visuomenėje rišąs jį su kitais žmonėmis, grupės dalyviais, tam tikru ryšiu, kuris vadinama „socialinis solidarumas" („solidarité sociale") arba „socialinis savitarpumas" („interdépendance so-

ciale“). Socialinio solidarumo išvados reiškiančiosios tam tikrais imperatyvais, nustatančiais ir tvarkančiais žmonių veikimo pareigas. Gyvendami visuomenėje ir tuo pačiu patekę į socialinio solidarumo tinklą žmonės turį nusilenkti to socialinio solidarumo padariniui — imperatyvinei „socialinei taisyklei“.

Socialiniu solidarumu Duguit ir nustato socialinę taisyklęnormą. Socialinio gi solidarumo sąvoką jis pasiskolina iš žinomojo prancuzų filosofo-sociologo Dürkheim'o mokslo.

Emile Dürkheim, vienas žymiausiųjų prancuzų sociologų XIX amžiaus pabaigoje, griežtas visuomenininkas ir tuo pačių liberalinės individualistinės koncepcijos (Gabriel Tarde, Yves Guyot) priešas, savo idėjas yra išdėstęs knygose: „Cours de science sociale“ („Socialinio mokslo kursas“), Paris, 1888 m., „ La Division du travail social“ („Socialinio darbo suskirstymas“) Paris, 1893 m. Pastaruoju darbu ypač domisi Duguit.

Einant tuo Dürkheim'o mokslu esančios dvi socialinio solidarumo formos: solidarumas esąs arba mechaninis arba organinis. Būtent vienos socialinės grupės (būrio, šeimos, bendruomenės, tautos, luomo, klasės, profesijos, bažnyčios, draugijos ir t. t.) žmonės esą solidarūs: arba *a.* todėl, kad jie turi bendrų reikalų, kuriuos jie tegali tenkinti tiktai bendrai (iš vieno) veikdami; šio solidarumo reiškimosi forma esąs pajėgų subūrimas, tai esąs mechaninis arba simpatiškas, kitaip sakant būrimosi, susibūrimo solidarumas, arba *b.* todėl, kad jie turi skirtingų reikalų ir skirtingų gabumų bei kvalifikacijų ir tųjų reikalų tenkinimą jie tegali aprūpinti tik patarnaudami vieni kitiems ir tam tikslui išplėsdami ir naudodami skirtingus gabumus, o todėl jie vieni nuo kitų pareina; šio antro solidarumo reiškimosi forma esąs darbo padalinimas (darbo, funkcijų, patarnavimų paskirstymas); tai esąs solidarumas organinis.

Pirma solidarumo forma mechaninė (susibūrimo, jėgų sudėjimo), esanti labiau pirminė, ankstyvesnė. Socialiniam bendravimui tobulėjant imanti augti antroji solidarumo forma, pagrįsta darbo padalinimu (jėgų suskirstymo); žmonės vis labiau pasidarą vieni nuo kitų skirtingi, skirtingi savo gabumais, savo reikalais, savo pageidavimais, bei palinkimais, o todėl gyvesni ir labiau sudėtingi virstą jųjų santykiai ir patarna-

vimai, kuriais jie pasikeičia; tuo pačiu stipresniais tampą socialinio solidarumo ryšiai.

Socialinė taisyklė arba socialinė imperatyvinė norma — tai ir esanti socialinio solidarumo taisyklė.

17. Elementarinė socialinės taisyklės imperatyvo formulė: a. nedaryti tai, kas socialiniam bendravimui kenkia, ir b. savo pajėgų ribose daryti tai, kas yra sociališkai naudinga. Imperatyvo sankcija.

Pirminis elementarinis imperatyvas (socialinė taisyklė), kyląs iš socialinio solidarumo, draudžiąs žmonėms daryti tai, kas kenktų ir ardytų socialinį bendravimą (visuomenę). Jei žmogus veiks prieš tą „socialinės taisyklės" imperatyvą, jei jis trukdys nusistovėjusią socialinio bendravimo elementų lygsvarą, jei jis ardys bendrąjį darbą, jei kliudys kuriai nors reikalingai to bendravimo funkcijai, įvyksianti prieš jį arba prieš tokį jo darbą kolektyvinė reakcija. Toji kolektyvinė socialinio bendravimo dalyvių (visuomenės) reakcija prieš tuos, kurie tam bendravimui kenkia, reakcija, skiriama tam, kad sudraustų nedrausmingus taisyklei nepasiduodančius elementus ir atstatytų, kiek galima, taisyklingą būklę (represijos ar poenae ir restitutionis reakcija) — tai esanti socialinės taisyklės sankcija.

Jei mes grįšime į mūsų aukščiau patiektąjį kelių patekusių į negyvenamąją salą asmenų pavyzdį, tai galime sau šią taisyklę ir jos veikimą šitaip išaiškinti: atsidūrę saloje žmonės bus pirmiausia susirūpinę pačiais svarbiausiais savo gyvybės išsaugojimo reikalais; apsisaugoti nuo plėšrių žvėrių, nuo šalčio ir drėgnumo, pasistatyti šiokią tokią trobą, gauti maisto ir saldaus vandens — štai kas jiems ypatingai iš karto ims rūpėti ir kam savo darbą paskirs; be abejo, neaprūpinę tų svarbiausių savo reikalų, jie nepradės savo veikimo nuo kodeksų ir taisyklių rašymo. Bet kas gi būtų, jeigu štai jųjų tarpe atsirastų vienas nedrausmingas asmuo, kuris, netiktai nenorėdamas pats dirbti, bet dargi sumanęs kažkokius piktus šposus savo draugams krėsti, imtų pavyzdžiui ir išpiltų saldų vandenį, kurį kiti gal su didžiausiu gyvybei pavojumi buvo atgabenę iš kito salos pakraščio; išpiltų vieną sykį, antrą, trečią ir vėl ir vėl ir vėl. Nejaugi tie vis neštų, o šis jų darbą ardytų? Kad ir

nebūtų dar buvę jokių išleistų ir paskelbtų įstatymų nei taisyklių, draudžiančių tyčia išpilti atneštąjį saldų vandenį arba sugriauti pradėtus statyti namus, vis dėlto visiems būtų aišku, kad toks kenkiąs socialiniam bendravimui darbas yra draudžiamas, būtent: jis yra uždraustas paties solidarumo taisyklės, kuri yra visų sąmonėje, nors niekur raidėmis neužrašyta. O jei tas uždraudimas nebus to asmens respektuojamas, jei jis nesiliaus tą patį daryti, tai visi kiti reaguos prieš tai tol ir taip, kol jie to kenksmingo darbo nesulaikys, ir taip, kad jis pasikartoti negalėtų, tad galų gale, kai visos kitos reagavimo priemonės bus išsemtos, nelaimingi salos gyventojai, neturėdami kalėjimo, į kurį jie galėtų tą savo nedrausmingą narį padėti, turės jį arba visiškai iš savo tarpo išmesti arba net jį nužudyti.

Bet tuo nesibaigsiąs socialinės taisyklės veikimas. Draudimas kenkti socialiniam bendravimui ir ardyti visuomenę arba įsakymas susilaikyti nuo tokių darbų — tai dar esą ne viskas. Socialinio solidarumo imperatyvas be to reikalaująs iš kiekvieno visuomenės nario veikliai dalyvauti socialinės tvarkos vykdyme ir veikliai savo pajėgas naudoti. Prieš socialinį parazitizmą kolektyvas taip pat reaguosiąs, kaip jis reaguoja prieš sociališkai kenksmingą veikimą. Žodžiu — a. nedaryti tai, kas yra socialiniam bendravimui kenksminga ir *b.* savo pajėgų ir sugebėjimo ribose daryti visą tai, kas yra visuomenei naudinga, — štai dvi socialinės taisyklės elementarinės formulės. Konkretiškai galį būti labai daug imperatyvų, draudžiančių arba įsakančių kiekvienas ką nors daryti arba nedaryti (susilaikyti), bet visi jie įeina arba į vieną arba į kitą formulę.

Facere, non facere, pati.

Einant tikslia klasikine pareigos sąvokos konstrukcija, reikėtų šios dvi formulės papildyti dar trečiąja. Būtent klasikinės yra ne dvi, bet trys pareigos formulės: *a.* facere, *b.* non facere ir *c.* pati. Tai reiškia: *a.* kas nors daryti, *b.* nedaryti arba susilaikyti nuo kurio nors veiksmo (darbo) ir *c.* kentėti.

Grįždami į mūsų pasirinktąjį pavyzdį konstatuosime, kad salos gyventojai reaguos prieš savo grupės narį ne tiktai tada,

kai jis ims griauti kitų statomos trobos sienas arba pilti kitų nešamą saldų vandenį, bet ir tada, kai jis, gyvendamas kitų statomoje troboje arba gerdamas kitų gabenamąjį vandenį, pats nenorės nė trobos statyboje nė vandens gabenime dalyvauti. Žinoma, jei jis turi tam tikrąją savo specialybę, kuri iš viso anoje salos visuomenėje yra vykdoma, ir jei jis toje specialybėje yra veiklus, tai jis nebus verčiamas būtinai gabenti saldų vandenį (ypač jei jo darbo sritis yra svarbi ir reikalinga tokių kvalifikacijų, kurių kiti neturi) ir galės gerti kitų gabenamąjį, bet jei jis būdamas sveikas iš viso nieko veikti ir jokios funkcijos socialiniame bendravime vykdyti nenorės, o norės tiktai naudotis kitų patarnavimais, tai jis prieš socialinę taisyklę, įsakančią visiems veikliai dalyvauti socialinio bendravimo darbe, nusižengs ir sulauks kolektyvo reagavimo prieš tokį parazitinį elgimąsi ir prieš uždedamos jam socialinės pareigos nevykdymą. To reagavimo jis bus sudraudžiamas ir verčiamas dalyvauti darbe, kurio vaisiais minta, gyvena ir auga visuomenė.

18. Socialinių normų rūšys: a. ekonominės arba ūkio normos ir b. doros (dorovės) normos. Kvalifikuota teisės normų rūšis.

Imperatyvinės socialinės taisyklės, lydinčios kiekvieną socialinį bendravimą, kaip neatskirtinis jojo elementas, normuoja žmonių būklę ir veiklumą visuomenėje. Šia prasme s o c i a l i n ė t a i s y k l ė esanti ž m o g a u s s o c i a l i n i o v e i k i m o n o r m a.

Duguit konstatuoja dvi pamatines socialinių normų rūšis:

a. e k o n o m i n ė s arba ū k i o n o r m o s, tvarkančios turto gaminimą, judėjimą (apyvartą) ir vartojimą, ir

b. d o r o s n o r m o s, liečiančios žmogaus elgimąsi išoriniame veikime.

Esą — kol šių normų įžeidimas iššaukia tiktai chaotišką ar gaivališką, tad nesutvarkytą ir neorganizuotą ir tiktai eventualų paties kolektyvo reagavimą (normos sankciją), vadinasi kol nėra tikra, ar įžeidus normą sankcija pasireikš ar nepasireikš, tol socialinė norma dar nesanti teisės norma. Bet kai socialinės grupės dalyvių sąmonėje normos imperatyvą lydi būtinai turėsiančios pasireikšti, neišvengiamos imperatyvo sulaužymo sankcijos pajautimas, tai čion jau šitokia socia-

linė norma virstanti teisės norma. Kitaip sakant, kad būtų teisės norma, reikalinga, kad socialinio bendravimo nariai tikrai žinotų ir būtų įsitikinę, kad visa grupė (kolektyvas) arba stipresnieji josios nariai pajėgia ir turi neteisę (imperatyvo peržengimą) sulaikyti ir sudrausti; vadinasi, reikalinga, kad sankcija būtų ne atsitiktinė ir gaivališka, pareinanti nuo aistros ir ūpo, bet kad ji būtų sociališkai organizuota ir tikra, pastovi. Tad socialinė norma esanti teisės norma, kai su normos pajautimu yra susijęs sociališkai organizuotos sankcijos pajautimas.

Tokiu būdu teisės norma visumet esanti drauge ir ekonominė arba doros norma, bet ne visumet esą atvirkščiai: ne kiekviena ekonominė ir doros norma tampa teisės norma.

19. Valstybės valdžia socialinės teisės tarnyboje. a. Normatyvinė ir b. konstruktyvinė teisė.

Teisės norma gimstanti ir gyvuojanti ne kieno nors įsakymu, bet pačia socialinio bendravimo logika, išauganti iš paties socialinio bendravimo, kaip jo kūrinys ir kartu būtinas to bendravimo esmės elementas; ji kylanti visuomenės narių sąmonėje ir joje nuolat glūdinti. Valstybė (valdžia, valdantieji) jos nekurianti. Priešingai, valstybė ją užtinkanti visuomenės sąmonėje ir tiktai konstatuojanti, bet pakeisti negalinti. Visuomenės narių sąmonėje glūdanti teisė (teisės normos, objektyvinė teisė) esanti imperatyvinė tiek valdiniams, tiek pačiai valstybei (valdantiesiems). Aptarnauti tą socialinio bendravimo teisę, organizuoti jos veikimo apsaugą, sutvarkyti sankcijas neteisei sudrausti, — tai esanti valdančiųjų socialinė funkcija, jųjų tarnyba visuomenei, tai esąs valstybės tikslas ir jos valdžios pareiga. Jei valdantieji būtų mėginę veikti prieš socialinę teisę, jeigu jie būtų naudoję savo faktinį imperiumą socialinės teisės imperatyvui griauti, jie patys būtų susilaukę kolektyvo prieš juos reagavimo.

Bet nejaugi Duguit, pareikšdamas, jog valdantieji (valstybės valdžia) tegali tik vykdyti žmonių sąmonėje esamąją tei-

sę, bet ne kurti ir ne keisti ją, nežino, kad valstybėje veikia įstatymai, kuriuos leidžia valstybės valdžia (valdantieji), kad tais valdžios leidžiamais įstatymais yra daromos teisinės reformos, kad teisė yra keičiama? Tai žino net vaikai, tai supranta net I semestro studentai, tad kaip gi to nežinotų ir nesuprastų gabus mokslininkas Duguit? Ką būtų verta visa jo teorija, jei ji būtų pagrįsta tokių faktų nežinojimu?... Be abejo Duguit tai žino ir valstybinės įstatymų leidžiamosios funkcijos neneigia ir neigti nemano. Jis tiktai skiria dvi „taisyklių" (normų, teisės) rūšis: a. n o r m a t y v i n ę ir b. k o n s t r u k t y v i n ę taisyklę (normą, teisę). Esą — tiktai n o r m a t y v i n ė t e i s ė, pagrindinė, socialinio bendravimo diktuojamoji ir žmonių sąmonėje visuomenės kuriamoji, esanti toji, kuri aprėžia valstybę ir verčia pačius valdančiuosius jai tarnauti; tiktai ji, normatyvinė teisė, negalinti būti pačių valdančiųjų užgauta nei pakeista, nes ji esanti pačios valstybės valdžios valdovė ir paties socialinio bendravimo vyriausioji tvarkytoja, kaip jo logikos imperatyvinis reiškinys. Tačiau g r e t a n o r m a t y v i n ė s t e i s ė s esanti dar kita, t a r n y b i n ė, t e i s ė, kurią Duguit ir vadina „konstruktyvine" teise; tai ir esanti toji teisė, kurią valdantieji organizuoja įstatymais ir kuri sudaro valstybės valdžios įstatymų leidžiamosios funkcijos padarinį: tai esanti v a l s t y b ė s n u s t a t o m o j i t e i s ė. Bet, einant Duguit mintimi, šita valstybės valdžios „leidžiamoji" teisė — tai nėsą kas kita, kaip tiktai anosios, normatyvinės, išdėstymas ir tikslesnis vykdymui paruošimas, jai apsaugos sudarymas, jos santykių sutvarkymas. Tad šita „konstruktyvinė" teisė, kurią leidžia valstybės valdžia, esanti tiesiog priklausoma anosios, normatyvinės; ji nesanti savarankiška ir nesudaranti jokios suvereninės valstybės valdžios kūrybos.

Štai kaip atrodo ši įdomi ir gili visuomeninio pobūdžio Duguit'o doktrina, kuri pasiremdama valdžios imperium'o esmei išaiškinti nelygaus jėgų suskirstymo faktu, toliau socialinio bendravimo esmės analizu prieina tarnybinę to imperium'o konstrukciją ir būtent laiko jį stipresniųjų valdančiųjų visuomenės gaivalų socialine funkcija, skiriama socialinės teisės tarnybai.

20. Dvylika Duguit'o doktrinos tezių.

Didesnio aiškumo dėlei, norėdami giliau tą Duguit'o idėjos procesą užakcentuoti, mes čion suglaustomis tezėmis dar sykį pakartojame visas jo mokslo sąvokų kategorijas trumpoje tų tezių santraukoje:

1. kadangi žmogus esąs socialinis gyvis, turįs gyventi visuomenėje, tai visur ten, kur yra žmonės, esąs ir socialinis žmonių bendravimas, suskirstytas funkcionaliniais junginiais (grupėmis) ir nelygaus jėgų suskirstymo padariniais (stipresnieji ir silpnesnieji — valdantieji ir valdomieji);

2. visuomenės dalyvių masė (socialinis kolektyvas) reaguojanti į atskirų žmonių darbus, ardančius socialinį bendravimą bei kenkiančius jam, taip pat į individų neveiklumą, kuriuo neteikiama jokios naudos visuomenei (socialinį parazitizmą);

3. šiuo reagavimu esanti sankcionuojama imperatyvinė socialinė taisyklė — norma (teisės normos), gyvuojanti dalyvių masės sąmonėje ir draudžianti jiems arba įsakanti tam tikrus darbus (veiksmus) daryti;

4. valdantieji, stipresnieji gaivalai (žmonės ar grupės) negali naudotis savo jėga prieš teisę, nes kolektyvo reakcija, apsaugojanti socialinį bendravimą, kiltų ir prieš juos;

5. tuo pačiu valdantieji negali kurti, keisti nei naikinti teisės; tai suprantama, nes dėl žmogaus psichinės autonomijos jie nevaldą žmonių sąmonės, tiktai žmonių darbus, teisė gi esanti sąmonės padarinys, kuris sąmonėje ir glūdi;

6. valdantieji, kaip ir iš viso visi šiaip žmonės, tegali veikti teisės ribose; todėl ir jųjų veikimas esąs jųjų socialinė funkcija ir pareiga, o ne jųjų subjektyvinė teisė;

7. tokiu būdu jųjų faktinis imperiumas, kaip nelygaus jėgų suskirstymo fakto išdava,

virstąs tarnybiniu ir teisiniu, nes teisės normos tvarkomu ir ją aptarnaujančiu;

8. valdančiųjų socialinė funkcija reiškiantisi socialinio prieš neteisę reagavimo organizavimu, tvarkymu, kad jisai vyktų pastovia vaga, taisyklinga vaga; tačiau tas reagavimas vyktų ir be jų;

9. valdančiųjų iniciatyva kuriama tiktai konstruktyvinė teisė; toji iniciatyvinė kūryba, skiriama socialinei (normatyvinei) teisei įgyvendinti, užtikrinti ir apsaugoti, kaip tik ir sudaranti socialinę valdančiųjų funkciją;

10. tokiu būdu valstybė — tai esanti tiktai elementarinės, pačios visuomenės kuriamos teisės apsauga, visuomenės apginklavimas, socialinė konstruktyvinė „armatūra";

11. valstybė nesanti joks atskiras socialinis junginys, joks asmuo; josios personifikacija, kurią ypatingai mėgstąs ir kurios laikęsis vokiečių mokslas, esanti klaidinga ir bergždžia;

12. socialinis bendravimas be valstybės ir socialinis bendravimas valstybėje — tai esą tiktai dvi skirtingos visuomenės būklės, du skirtingi „status": visuomenė naturalioje būklėje ir visuomenė valstybinėje būklėje.

Charakteringiausios didžiųjų Duguit'o rašinių vietos, liečiančios pačius jo doktrinos principus, yra šios:

A. „Manuel de Droit Constitutionnel" (IV laida, 1923 m.) — „Įžanga" („Introduction") nuo 1—47 pusl. ir I-sios dalies („Bendroji Valstybės teorija" — „Theorie générale de l'Etat") I skyrius („Les éléments de l'Etat") („Valstybės elementai") nuo 49—85 pusl.

B. („Traité de Droit Constitutionnel") II laida, I t. — 1921 m., II t. — 1923 m. — I tomo I skyrius („La règle de droit" — „Teisės taisyklė", nuo 1—110 pusl.) ir VI skyrius („La conception réaliste de l'Etat" — „Realistinė valstybės koncepcija", nuo 494—565 pusl.) ir II tomo I skyrius („Les éléments de l'Etat" — „Valstybės elementai" nuo 1—131 pusl.).

Štai Duguit'o mokslo santrauka.

21. Duguit'o doktrinos kritika. Pirmoji pataisa, kylanti iš visuomenės socialiniais junginiais suskirstymo fakto: socialinė teisė nėra vieninga, ji yra grupinėmis teisių sistemomis suskirstyta.

Mano įsitikinimu žymi dalis pamatinių šios doktrinos minčių ir kai kurios jo daromų išvadų yra visai priimtina. Be

abejo Duguit'o konstrukcija yra artimesnė socialinei tikrenybei, negu viešpataujančio demokratinio mokslo sąvokos. Vis dėlto ir Duguit'o daromos išvados mano supratimu yra reikalingos kai kurių pataisų, keičiančių kai kuriuos jo tvirtinimus. Tų pataisų aš siūlyčiau ypač šias keturias.

1. Visiškai sutikdamas su Duguit jo pažiūroje į teisę, kaip į imperatyvinę socialinę normą, ne dirbtinę, bet kylančią tam tikro socialinio bendravimo dalyvių sąmonėje, kaip socialinio solidarumo tiesioginis ir logingas padarinys ir kartu jo funkcija, apdraudžianti tą bendravimą nuo egoistinio jo dalyvių individualizmo padarinių, aš labai vertinu drąsų ir griežtą Duguit protavimą, kuriuo jis įrodo, kad teisė nėra valstybės monopolinis kūrinys; vadinasi — ji nėra valdančiųjų laisvai ir suvereniškai nustatoma: visuomenėje ji lydi kiekvieną socialinį bendravimą, vadinasi — ne tiktai tą, kurį mes valstybe vadiname ir greta kurio yra begalinė kitokių socialinių formų daugybė. Tad be abejo visiškai teisingai Duguit nurodo į tai, kad valstybė niekumet neužtinka teisinės „tabulae rasae", nes toje visuomenėje, kurioje valstybė yra įsisteigusi, jau yra ir veikia savo teisė, be kurios nebūtų buvę nė tos visuomenės nė paties socialinio bendravimo. Visa tai tiesa: teisė yra fenomenas socialinis plačiąja prasme, o ne tiktai siaurai valstybinis.

Tačiau kaip tik todėl, kad teisė yra esminė socialinio bendravimo funkcija ir kad ji lydi bet kurį socialinį bendravimą, vadinasi — reiškiasi kiekvienoje socialinėje grupėje, kiekviename socialiniame junginy, ir jųjų kiekviename jos imperatyvai šiek tiek, atsižvelgiant į to junginio atstovaujamus žmonių reikalus ir jo siekiamus tikslus, vienas nuo kito skiriasi ir įgyja ypatingo palinkimo, ypatingos orientacinės pakraipos, kad kartais dviejų, siekiančių kuriuo nors atžvilgiu griežtai priešingus tikslus, socialinių grupių, teisės imperatyvai griežtai vienas kitam prieštarauja, kaip tik, sakau, todėl negalima taip drąsiai ir kategoringai, kaip kad tai daro Duguit, kalbėti apie vieningą objektyvinę socialinę teisę, glūdančią visų visuomenės narių sąmonėje, kurią esą užtinką valstybės valdantieji. Jeigu diferencijuota (suskirstyta) yra įvairiais socialiniais

junginiais visuomenė, tai diferencijuota yra ir socialinė teisė. Tai, žinoma, nereiškia, kad visi kiekvieno socialinio junginio teisės imperatyvai yra griežtai priešingi visiems visų kitų socialinių junginių teisės imperatyvams; yra be abejo ir sutapimai, yra panašumai ir giminingumai, yra kai kurių elgimosi normų, beveik bendrų visiems socialiniams junginiams, bet yra ir priešingų, kartais visiškai viena su kita nesuderinamų. Vadinasi — socialinė avalstybinė teisė, kuri reiškiasi visuomenėje, nesudaro vieningos teisės sistemos, bet yra išsakota ir suskirstyta įvairiomis teisės normų sistemomis, atitinkamomis įvairius socialinius junginius toje visuomenėje. Juo labiau sudėtinga bus visuomenė, juo painesnė bus besireiškianti joje teisė. Duguit į tai dėmesio nekreipia, tačiau išvadoms tai turi didžiausios reikšmės. Mes dar šį klausimą žemiau užtiksime.

22. Antroji pataisa į Duguit'o doktriną: kadangi socialinė teisė nėra vieninga, o valstybė yra reikalinga vieningos teisės sistemos, tai valstybės valdžia pasirenka socialinės teisės normas valstybinei funkcijai nustatyti ir tvarkyti.

2. Negali būti jokio ginčo ir abejonės dėlei to, kad valstybė, kaip ir kiekvienas socialinis junginys, tegali priimti ir laikyti tiktai vieną vieningą teisės normų sistemą. Viename socialiniame jungininy jo funkcijos srity tegali veikti vieninga teisė, kurios atskiros normos jokiu būdu viena kitai prieštarauti negali, nes tada jos, naikindamos viena kitos veikimą, neveiktų. Tad nors teisė gimsta žmonių sąmonėje ir valdančiųjų nėra kuriama, o tiesiog iš tos sąmonės perkeliama į valstybės įstatymus, kurie jai suteikia konstrukciją („konstruktyvinė teisė"), tačiau tai negali liesti visos esamos visuomenėje visų grupių teisės, nes jei valdantieji visą tą teisę būtų „suvalstybinę", tai joje atsirastų daugybė prieštaravimų, o toks prieštaraujančių imperatyvų vienoje organizacijoje mišinys yra priešingas pačiai teisės funkcijai ir esmei, tad yra iš viso neįmanomas.

Vadinasi, jeigu valdantieji patys teisės nekuria, bet ima ją iš visuomenės, iš žmonių sąmonės, o valstybinėje visuomenėje, kuri pati yra suskirstyta socialiniais junginiais, yra apsireiškusios įvairios grupinės teisės sistemos, tai valdantieji negali tiktai, kaip reikėtų iš Duguit'o tezių suprasti, registruoti visą visuomenėje kylančią teisę, bet turi pasirinkti tą, kurią jie mano suvalstybinti. Faktiškai jie taip daro. Valdantieji valstybėje, tai niekuomet nėra kažin kokie iš dangaus kritę „Übermensch'ai": jie taip pat yra išėję iš visuomenės, iš kurių nors socialinių jos grupių. Jūjų ne registruojamoji, bet pasirenkamoji suvalstybinti socialinė teisė, tai ir bus teisė tų viešpataujančių socialinių junginių, kurie tuo laiku disponuoja valstybės ir iš kurių patys valdantieji yra kilę.

Kadangi dažniausia valstybės valdžioje dalyvauja ne kuris nors tiktai vienas socialinis junginys, bet keli, sudarą tam tikrąją valdančiąją koaliciją, kurios kompromisas ne visumet yra pagrįstas paritetu, bet dažnai yra nustatomas labai painiomis nelygiomis to dalyvavimo proporcijomis, tai tas socialinės grupinės teisės jai suvalstybinti pasirinkimas visai nėra toks paprastas mechaninis darbas, kuris būtų panašus į „registravimą". Juo sudėtingesnė yra visuomenė, juo painesnis yra šis valdančiųjų darbas. Reikia iš įvairių socialinių grupinių teisės sistemų pasirinkti tam tikros dalelės ir jos taip tarp savęs visos suderinti, nudažyti, sujungti, kad jos sudarytų logingą vieningą tos valstybės teisės sistemą. Tad valdančiųjų ne tiktai „konstruktyvinės teisės" organizavime, bet ir pačios „normatyvinės teisės" nustatyme valstybei yra daug labiau iniciatyvinis ir artimesnis kūrybai, negu tai Duguit buvo manęs ir dėstęs.

23. Trečioji pataisa į Duguit'o doktriną: valstybė kaip tik yra tam tikras socialinis junginys.

3. Mano supratimu, nepripažindamas valstybės tam tikru socialiniu junginiu Duguit klysta. Kad visuomenė nėra socialinis junginys — tai tiesa, nes visuomenė yra kaip tik socialiniais junginiais suskirstyta, ji yra tų socialinių junginių visuma, pats sudėtingas socialinis bendravimas, kuris neturi

jokių aiškiai apibrėžtų ribų ir galų gale įsilieja į visą žmoniją. Visuomenė yra universalinė, o kartu ji gali būti kaip kam patinka daloma ir kiekvienoje sekcijoje ji bus visuomenė. Tai galės būti ir Europos visuomenė ir Kauno miesto visuomenė ir Kauno valdininkijos visuomenė ir Vytauto Didžiojo Universiteto visuomenė.

Valstybė, sako Duguit, tai esanti tiktai tam tikroji tos visuomenės būklė, jos apginklavimas, jos „armatūra" tikslesniam ir griežtesniam socialinės teisės veikimui. Su tuo sutikti būtų galima, bet pridėjus, kad toji armatūra realizuojama aiškiu ir kategoringu teritoriniu visuomenės aprėžimu, išskiriančiu tą „apginkluotą" suvalstybintą visuomenę iš universalinės ir eo ipso suteikiančiu jai tam tikrojo individualinio teritorinio socialinio junginio pobūdį. Visuomenė gali būti paversta valstybe tiktai teritoriniu pagrindu. Vytauto Didžiojo Universiteto visuomenė yra toks pat realus faktas, kaip Žemaitijos ar Lietuvos visuomenė, tačiau neįmanoma yra Vytauto Didžiojo Universiteto „valstybė". Apie teritorinį valstybės pobūdį mes jau anksčiau esame pasisakę ir ten nurodėme, kad ir pats Duguit, neigdamas jį formališkai, faktiškai panašiai į mus supranta teritorijos reikšmę valstybei, būtent jos reikšmę ypač valstybės valdžios atžvilgiu. Bet virsdama teritoriniu pagrindu valstybė-visuomenė įeina į tam tikras tvirtas ir aiškias ribas, kuriomis ji iš vienos pusės save skiria nuo kitų valstybių ar „suvalstybintų visuomenių", o iš kitos — užsidaro, apimdama ir padengdama savy, kaip antriniam socialiniam junginy, visus čion besireiškiančius vietinius socialinio bendravimo padarinius, vadinasi, visus esamus teritorijoje socialinius junginius.

Valstybė — tai kaip tik socialinis junginys, tiesa, antrinis, bet aiškiai aprėžtas, griežtas, tam tikras, individualinis.

24. Ketvirta pataisa į Duguit'o doktriną: teisinė valstybės personifikacija yra palaikytina, nes ji yra techniškai patogi ir socialinės tikrenybės sąvokoms nekenkia.

4. Pagaliau dirbtinio teisinio asmens sąvoka, prieš kurią labai griežtai kovoja Duguit, atmesdamas ją drauge su sub-

jektyvinės teisės sąvoka, mano nuomone, gali būti palaikyta ir kaip tik labai valstybei, būtent jos teisinei konstrukcijai, tinka. Kad ji yra dirbtinė — tai tiesa. Bet teisės srity viskas yra dirbtina, nes pati teisė yra žmogaus psichikos dirbinys, kuris už tos psichikos ribų iš viso jokios tikrenybės neturi ir nesudaro fiziškai apčiuopiamo daikto, kurį galėtų pažinti ne tiktai žmogus, bet ir kiekvienas gyvis, kaip arklys, šuo ir kiti. Šita dirbtinė teisinė konstrukcija — tai yra lygtinė formulė, kuri mums palengvina sąvokų tvarkymą ir jų disponavimą, kaip dirbtinės algebros formulės padeda tvarkyti matematikos davinius ir skaičių santykius. Ir lygiai taip pat, kaip matematikoje nėra tikro pavojaus, kad algebros formulių srity kas nors imsiąs manyti, jog rašant „a—b" (a minus b) esą galima iš raidės *a* nutraukti ar numušti raidė *b*, lygiai taip pat nėra tikro pavojaus, jog teisinė asmens konstrukcija, pritaikinta valstybei ar kuriam kitam socialiniam junginiui, būtinai reiškianti tikėjimą tam tikru biologiniu socialiniu gyviu ir tvirtinimą, jog valstybė esąs toks gyvis-leviatanas, arba kad subjektyvinės teisės konstrukcija būtinai kurianti tas įgimtosios suvereninės individo teisės sąvokas, kurios seniau buvo ir iš dalies tebėra su subjektyvinės teisės formule jungiamos. Susitarus dėl turinio ir pašalinus iš sąvokos esmės tai, kas tikrenybės neatitinka, galima teisinė formulė palikti ir naudoti be pavojaus esmei. Tai ypač mėgsta ir moka, kaip mes turėsime progos pąmatyti, konstitucinės teisės srity — Anglai. Ir vis dėlto į senoviškas tradicines teisines formules įvilktoji moderninė anglų konstitucinė teisė nėra dėlei to nustojusi savo aiškumo ir savo nepaprasto lankstumo.

Tad dirbtinių formulių naudojimas teisinėje konstrukcijoje nėra baisus. O kurios reikšmės turi mūsų mokslui teisinė valstybės personifikacija, kuri nieko bendro neturi su organiška socialinės valstybės esmės koncepcija, — tai mums kitoje šio mūsų rašinio vietoje paaiškės. Mes ją palaikysime. Ji visiškai nekenkia toms gilioms visuomeninio valstybės ir jos valdžios bei teisės analizo mintims, kurias mes randame Duguit'o moksle ir kuriomis mes pasinaudosime, kaip brangiomis socialinės ir valstybinės tikrenybės tezėmis. Ji mums nekenkia lygiai taip, kaip ji nekenkia pačiam ją atmetančiam Duguit'ui, kai kalbėdamas apie valstybę, jisai įvairiose vietose sako apie

jos funkcijas, apie jos veikimą, apie jos atliekamus darbus, lyg kad valstybė funkcionuotų, veiktų, dirbtų. Argi tai nėra toji pati dirbtinė personifikacija, palaikoma konstrukcijos formulėmis, kuri gali būti naudojama nesilaikant organiškos koncepcijos sąvokų? Gal todėl Duguit taip griežtai kovoja su biologinio organicizmo formulėmis teisinėje valstybės konstrukcijoje, kad savo jaunystėje jis pats po Herberto Spencerio įtaka kaip tik laikėsi organicizmo ir šia kryptimi buvo nužengęs į kategoringą biologinių sąvokų taikymą socialinių fenomenų srity, ką vėliau, išsivadavęs iš Spencerio įtakos, jis buvo paneigęs.

XI. Leono Petražycki'o doktrina.

Tačiau įdomu, kad ir subjektyvinėmis individualistinėmis (nors ne liberalinėmis) konstrukcijomis galima prieiti ne individualistinė (žmonių-individų laisvės, jų suvereninių teisių, privatinio intereso ir t. t.), bet visuomeninė valstybės, valdžios koncepcija. Ypatingai tai liečia įdomią ir originalią garsaus Lenkų mokslininko (buv. Petrapilio, po Karo — Varšuvos Universiteto profesoriaus) Petražyckio doktriną, kuri savo pagrindais griežtai besiskirdama nuo mūsų išžiūrėtos visuomeninės Duguit'o doktrinos, vis dėlto išvadomis iš dalies susitinka su jąja.

Leonas Petražycki.

Lenkų kilmės ir tautybės, bet iki Didžiojo Karo rašęs ne lenkų kalba ir profesoriavęs ne lenkų universitetuose, prof. Leonas Petražycki, dar būdamas Kijevo Universitete, kuriame jis išėjo Teisių fakultete mokslą, komandiruotas į Berlyną studijoms pagilinti ir profesūrai, būtent romėnų teisės katedrai ruoštis, jau tuo laiku, dar pats tebestudijuodamas, parašė ir išleido vokiškai pirmąjį savo mokslo rašinį — „Die Fruchtverteilung beim Wechseln der Nutzungsberechtigten" („Vaisių suskirstymas besikeičiant naudojimosi teisės subjektams") (1892 m.) ir kiek vėliau „Die Lehre von Einkommen" („Pajamų mokslas") (I laida 1893 m., II laida — 1895 m.). Jau šie pirmieji jaunojo mokslininko darbai, jo erudicija, jo minčių nepaprastas turiningumas, jo sąvokų gilumas atkreipė į jį ir šiuos jo rašinius vokiečių mokslininkų dėmesį ir suteikė jam moksle vardą. Jau šiuose rašiniuose, betarpiškai liečiančiuose tam tikras lyg ir siauras civilinės teisės problemas, aiškėja Petražyckio palinkimas reformuoti teisės sąvokas iš pagrindų ir filosofiš-

kai traktuoti pačią teisės esmės problemą. Jis nesitenkina teisės institucijų mechanizmo analizu, jis siekia teisės esmę.

Pakviestas Petrapilio Universitetan, jis 1897 m. pradėjo ten dėstyti ir užėmė teisės enciklopedijos katedrą, o 1898 — 1899 mokslo metais užėmė tą katedrą ir „Imperatoriškoje Teisių Mokykloje" (t. vad. „Pravoviedų Mokykloje" — „Imperatorskoje Učiliščе Pravoviedienija"), kur ir man teko garbė būti jo mokiniu. Abu mano tiesioginiu mokytoju, Petražyckį Petrapily ir Esmein'ą Paryžiuje („Ecole des Sciences Politiques"), aš visumet su didžiausia pagarba ir iš širdies dėkingai miniu, nors aš ne visais atžvilgiais šiandien su jais moksle sutinku.

1897 m., pradėdamas dėstyti Petrapilio Universitete, Petražycki išleido rusų kalba: „Prava dobrosoviestnago vladielca na dochody" („Sąžiningo valdytojo teisės į valdomojo turto įplaukas") (II laida — 1902 m.). Svarbiausieji Petražyckio to laikotarpio (ligi Didžiojo Karo) darbai šie (rusų kalba): „Očerki filosofii prava" („Teisės filosofijos eskizai") (1900 m.) ir „Teorija prava i gosudarstva v sviazi s teorijej nravstvennosti" („Teisės ir valstybės teorija sąryšy su dorovės teorija") (I laida — 1907 m., II laida — 1909-1910 m.); kiti jo rašiniai: „Akcionernyja kompanii" („Akcinės bendrovės") (1898 m.), „O motivach čeloviečeskich postupkov" („Apie žmonių veiksmų motyvus") (1904 m.) „Osnovy emocionalnoj psichologii" („Emocinės psichologijos pagrindai") (I laida — 1906 m., II laida — 1908 m.).

Gilus ir nuoširdus įsitikinimas, griežtas savo įsitikinimų gynimas, aistringas tiesos ieškojimas — štai yra ryškios Petražyckio būdo žymės.

Didžiajam Karui pasibaigus ir bolševikams Rusijoje užviešpatavus, prof. Petražycki išvažiuoja į savo tėvynę — Lenkiją, kur įstoja į Varšuvos Universitetą profesorium.

Varšuvos Universitete Petražycki užėmė sociologijos katedrą, kuri čion kaip tik jam ir tapo įkurta. Nors sociologija Varšuvos Universitete yra neprivaloma, jo paskaitos ir jo vedamas sociologijos seminaras buvo studentų mėgiami. Be to Petražycki veikliai dalyvavo Teisininkų Draugijoje, Psichologų Draugijoje, Filosofijos Instituto darbuose ir laikė viešas paskaitas.

Nauja tėma, kuriai jis tuo laiku pavedė savo darbus, buvo Kanto doktrinos kritika ir analizas. Šia tėma jis 1920 m. daro pranešimą iškilmingame posėdyje Krokuvos Mokslų Akademijos, kurios veikliuoju nariu jis yra nuo 1912 m. Šia tėma jis jau buvo parašęs ir tam tikrąjį rašinį, kurį jau buvo pradėjęs spausdinti, tačiau spausdinimą vėliau pats nutraukė.

Netekęs sveikatos prof. Petražycki kelerius paskutinius metus sociologijos paskaitų nedarė ir tiktai su pertraukomis, kiek jam leido sveikata, vedė seminariją.

1927 m. prof. Petražyckiui sukakus 60 metų amžiaus ir 35 metus mokslo darbo, įsikūrė jubiliejinis komitetas jo mokslo veikalams lenkų kalba išleisti. Pirmasis šio leidinio tomas (jame patalpintas „Wstęp do nauki prawa i moralności" — „Įvadas į teisės ir dorovės mokslą", Krokuvos Universiteto prof. Jurgio Lande vertimas) pasirodė 1929 m.

rudenį (datuotas 1930 m.). Du kiti tomai, pavesti „Teisės teorijai" ruošiami spaudai. (Šias biografines žinias apie prof. Petražycki, liečiančias pokarinį laiką, man suteikė prof. Jurgis Lande, kuriam aš už jas dėkoju). 1931 metų pavasarį Leonas Petražycki mirė.

1. Petražycki'o psichologinė „subjektyvinės teisės" ar „imperatyviškai — atributyvinės pareigos" doktrina. Iracionalinės emocijos; etiniai emociškai - intelektualiniai junginiai; normos ir pareigos. Etika: dorovė ir teisė. Imperatyvinės dorovės pareigos, imperatyviškai-atributyvinės teisės pareigos, kurias atitinka subjektyvinės teisės.

Jei Duguit'o doktrina tenka pavadinti „socialinės taisyklės" arba „objektyvinės teisės" doktrina, tai Petražyckio doktrina galima pavadinti s u b j e k t y v i n ė s t e i s ė s arba i m p e r a t y v i š k a i - a t r i b u t y v i n ė s p a r e i g o s doktrina. Ji gana dirbtinė, pasunki ir kiek paini, kaip jau matyti iš paties jos pavadinimo („imperatyviškai-atributyvinės" pareigos), bet įdomi kaip tik tuo, kad jungia subjektyvinį pagrindą su objektyvinėmis išdavomis ir kad savotišku būdu socializuoja valstybės ir jos valdžios problemą. Ji vadinama taip pat „psichologinė" teisės doktrina.

Kaip esame matę Duguit savo tvirtinimų pamatan deda teleologinę (tikslingąją) žmogaus valią (tad veikimas esąs sąmoningas ir valingas), būtinumą žmogui gyventi visuomenėje (žmogus esąs socialinis gyvis) ir nelygaus socialinių jėgų suskirstymo faktą. Tai Duguit'o pozityvizmo tezės, kurias jis laiko aksiomomis. Visai kitaip galvoja Petražycki. Savo tvirtinimų pamatan jis deda i r r a c i o n a l ų n e s ą m o n i n g ą e m o c i o n a l i z m ą.

N e s ą m o n i n g o m i s j a u s m ų e m o c i j o m i s, artimomis instinktui, žmogaus proto nevaldomomis Petražycki konstruoja e t i k ą, kuria jis apima dvi žmogaus psichinio reiškimosi sritis: a. dorovę ir b. t e i s ę. Tad etikos pagrinde glūdančios tam tikros i m p u l s y v i n ė s e m o c i j o s (taip sakant, nusistatymai ar palinkimai, kurių akstinu esąs ne galvojimas ar protavimas, ne sąmoningas tikslo pasirinkimas, bet j a u s m a s), kurios būna arba a p p u l s y v i n ė s (traukiančios) arba r e p u l s y v i n ė s (atstumiančios). Žmogaus veiklumo atžvilgiu tos emocijos reiškiasi trimis klasikinėmis formulėmis, kurias jau buvome minėję, kalbėdami apie Duguit'o socialinės taisyklės uždedamų pareigų formules; tai yra: f a c e r e, n o n f a c e r e ir p a t i (daryti, nedaryti ir kentėti).

Tos juntamos emocijos veikiančios žmogaus proto darbą ir sudarą etinius emociškai-intelektualinius su tam tikrais jų padariniais, būtent su tam tikromis jų pagaminamomis psichikoje jų projekcijomis, lyg jų šešėliais, vaizdais, kurie užfiksuoja psichikoje ir sudaro tai, kas vadinama normomis ir pareigomis. Esą — vienos tų pareigų juntamos ir suvokiamos, kaip laisvos, vadinasi, tokios, kurių vykdymas pareina nuo paties įpareiguoto žmogaus; tai esančios dorovės pareigos ir jas atitinkančios dorovės normos. Kitos gi esančios juntamos ir suvokiamos, kaip nelaisvos suvaržytos, lyg užfiksuotos ar surištos su kuriuo nors žmogumi arba kuriuo nors išoriniu daiktu ar personifikuotu psichikos gaminiu, lyg pareinančios nuo kito asmens, tam kitam asmeniui priklausančios (kaip Petražycki rusiškai išsitaria — „zakrieplionnyje za kiem-libo“), tai esančios teisės pareigos ir teisės normos.

Tiek dorovės, tiek teisės normos esančios imperatyvinės, tai reiškia, jos nustato, kuriomis aplinkybėmis ir ką žmogus turi daryti, arba nedaryti arba kentėti, vadinasi, nustato žmogaus veikimui pareigas, bet dorovės normos esančios tiktai imperatyvinės, o teisės normos esančios imperatyviškai-atributyvinės ta prasme, kad jų uždedamos pareigos esančios suteikiamos („attribuere“) kam nors kitam, galinčiam jas disponuoti. Tas kieno nors pareigos atributas, suteikiąs jos disponavimą kitam asmeniui, ir sudarąs to asmens subjektyvinę teisę į ano žmogaus veiksmą arba susilaikymą nuo veikimo, sudarantį jo pareigą.

2. Pozityvinės ir intuityvinės pareigos. Valdžia, kaip subjektyvinė teisė. Valstybė — liaudies psichikos fantazma — tam tikros konstrukcijos emocijų projekcija.

Konstrukcijos atžvilgiu tiek dorovės, tiek teisės pareigos būnančios arba pozityvinės arba intuityvinės. Pozityvinės esančios tos normos, kurios arba yra remiamos kuriuo nors išoriniu autoritetu, be kritikos mūsų konstatuojamu ir prieinamu, kaip tiesos žodis, arba seka iš taip vadinamų normatyvinių faktų, tai reiškia, tokių faktų,

su kuriais mes esame pratę jungti tam tikras žmonių veikimą veikiančias išdavas. Paprasčiausių pozityvinių normų pavyzdžiai bus štai šie paties Petražyckio cituojamieji: vaikų sąmonėje kyla sąvoka imperatyvinės normos, reikalaujančios tam tikrame atsitikime tam tikro elgimosi, nes „taip sakė mama", — lygiai taip pat įvairių žmonių sąmonėje gimstančios įvairios dorovės ar teisės normos, imperatyviškai reikalaujančios tam tikro elgimosi, nes: „taip buvo daroma senovėje"... „tokia esti mada..." „to reikalauja Dievas..." „taip mokino Jezus Kristus..." „taip parašyta Evangelijoje..." „taip rašoma knygose..." „to reikalauja įstatymas..." Intuityvinės gi esančios tos normos, kurios remiamos mūsų pačių įsitikinimu, kurios sudaro mūsų sąmonės individualų vaisių.

V a l d ž i a — iš tikrųjų bet kuri socialinė valdžia ar vadovybė, o tame skaičiuje ir valstybės valdžia, — tai esą ne kas kita, kaip tam tikroji tam tikrų (vadinamų valdančiaisiais) asmenų t e i s ė v e i k t i k i t u s ž m o n e s i r v a l d y t i j ų e l g i m ą s i. Tai nesąs joks valdančiųjų valios arba jėgos (smurto) fenomenas. Valdžios i m p e r i u m'o reiškinys — tai esąs teisės santykis, kurio, kaip ir visų kitų teisės santykių, esmė glūdanti tose pačiose charakteringose psichinėse emocijose, „emociškai-intelektualiniuose" junginiuose ir jų „imperatyviškai-atributyviniuose" padariniuose; tai esąs v a l d a n t i e s i e m s p r i k l a u s a n č i o s v a l d i n i ų p a r e i g o s p a s i d u o t i j ų į s a k y m a m s p a j a u t i m a s.

Tad ir pati valstybė, kuri reiškiantisi kaip tik tąja valdančiųjų subjektyvine imperium'o teise (vadinasi valdžia), tenką studijuoti t e i s i n ė j e l i a u d i e s p s i c h i k o j e, o ne kur kitur; jokios kitos valstybinės tikrenybės nesą. Kaip viskas teisės srity, v a l s t y b ė e s a n t i t a m t i k r o s k o n s t r u k c i j o s e m o c i j ų p r o j e k c i j a, arba f a n t a z m a, kaip išsitaria pats Petražycki.

3. Bendrosios ir tam tikrosios socialinės galios. Tarnybinė ir poniškoji galia. Valstybės valdžios galia — tarnybinė socialinė, valdančiųjų — bendroji, valdininkų — tam tikroji, kompetencinė.

Įvairias socialines valdžias ar galias (arba kitaip sakant: įvairias žmonių veikimo vykdymo teises) Petražycki klasifi-

kuoja šiomis kategorijomis, prieidamas šiuo valstybės valdžią ir aiškindamas jos pobūdį ir jos socialinę reikšmę:

Pirmoji jo siūlomoji klasifikacija yra ši. Socialinės galios (valdžios) esančios arba a. *bendrosios* arba b. *tam tikrosios* (ar ypatingosios). *Bendromis* galiomis jis vadina tokius teisinius santykius, kuriuose valdantiesiems pavedama valdinių *pareiga klausyti visų jų įsakymų ir kentėti visus jų veiksmus*. *Tam tikromis* ar *ypatingomis* galiomis jis vadina tuos santykius, kuriuose valdantiems pavedama valdinių *pareiga klausyti tiktai kai kurių tam tikrų jų įsakymų* (*kompetencinis imperium'as*).

Antroji Petražyckio siūlomoji socialinių grupių (valdžių) klasifikacija yra ši. Socialinės galios esančios arba a. *tarnybinės* (tikrąja prasme socialinės) arba b. *poniškos* (ponavimo). *Tarnybinėmis* jis vadina galias tada, kada *valdančiųjų imperium'o teisė yra surišta su tų valdančiųjų pareiga disponuoti tą imperium'ą* (*naudotis tąja teise*) *valdomųjų žmonių arba valdomojo socialinio junginio labui*. *Poniškomis* — tada, kada *valdančiųjų naudojimasis imperium'o teise yra laisvas, nesuvaržytas jokiomis socialinėmis valdančiųjų pareigomis*, kitaip sakant kada *imperium'o vykdymas yra leistinas paties valdovo* (valdančiųjų) *tikslais ar reikalais*.

Šitaip esą, pavyzdžiui, vergų pono galia esanti bendroji poniška; bet jau darbdavio galia samdininkui (pav. tarno pono galia) esanti ypatinga (kompetencinė) poniška, nes būtent ir samdomojo tarno ponas ir vergo ponas abu gali valdyti savo tarno ar savo vergo darbus savo asmeniniams reikalams ir savo naudai, nors tie reikalai ir toji nauda ne tiktai nesuteiktų jokios naudos tarnui ar vergui, bet gal dar būtų tarnui ar vergui kenksmingos (tai galios poniškumo žymė), tačiau vergui jo ponas gali įsakyti visą ką padaryti ir tasai turi pareigos visus ir visokius pono įsakymus vykdyti, samdomajam gi tarnui — tiktai samdymo sutarties ribose, vadinasi — tiktai tą, kam tarnas buvo pasamdytas (kompetencinės galios ar valdžios žymė).

Užtat šeimos tėvo, motinos ar vyro, genties patriarcho, valstybės valdovo galia esanti bendroji tarnybinė (socialinė), o kurio nors šiaip valdininko galia esanti kompetencinė tarnybinė. Čion visos šitos galios ir tarp kitų valstybės valdovo ar valdančiųjų ir taip pat valdininkų galia yra ta prasme tarnybinės ar socialinės, o ne poniškos, kad žmonių (valdinių) sąmonėje jų, tų valdinių, pareiga klausyti anųjų, valdovo, valdančiųjų, valdininkų, įsakymus ir pasiduoti jiems todėl yra pavesta valdančiųjų dispozicijai, kad tie valdantieji disponuoja tą pareigą ir suskirsto savo įsakymais sociališkai naudingą darbą, arba kitaip sakant kadangi valdantieji turi pareigos rūpinti visuomenės reikalus tai kad jie galėtų tą pareigą atlikti, jie gauna galią (teisę) įsakymais valdyti valdinių veiksmus arba teisę į valdinių pareigą klausyti jų įsakymų. Žodžiu, čion valdančiųjų teisė ar galia esanti tarnybinė, todėl, kad ji sudaro priemonę jų pačių pareigai atlikti, arba, kas iš esmės yra tas pats, — jie turi teisę valdyti „sub conditione“ — tąja sąlyga, kad jie ta teise naudosis ne savo smagumui, bet savo socialinei pareigai atlikti. Tokiu būdu čion esą lyg du teisiniai santykiai, kurie vienas kitą palaiko ir sudaro uždarytąjį teisės-pareigos ratą: valdantieji turi pareigos valdiniam jų socialinį bendravimą rūpinti, o valdiniai turi pareigos valdančiųjų įsakymams pasiduoti; viena tų pareigų yra pagrįsta kita: valdiniai todėl ir turi pasiduoti valdančiųjų įsakymams, kad kitaip valdantieji negalėtų atlikti savo pareigos valdiniams, o valdantieji todėl turi pareigos rūpintis valdinių socialinio bendravimo reikalus, kad tai esanti valdinių pasidavimo, o jų, valdančiųjų, imperiumo kaina (sąlyga, tikslas). Valdančiųjų socialinė pareiga čion sudaranti valdinių teisę, o valdinių pareiga pasiduoti — valdančiųjų imperiumo teisę.

Kol valdinių sąmonėje valdančiųjų imperiumo teisė yra rišama su valdančiųjų socialine pareiga rūpinti ir tvarkyti visuomenės reikalus, tol valstybės valdžios galia negalinti tapti poniška, nes jos esmė ir tikrenybė glūdanti kaip tik žmonių (tad valdinių) sąmonėje.

Kai dėl valdininkų galios, tai esą ji tuo skiriantisi nuo valdančiųjų galios, kad būdama, kaip ir antroji, tarnybinė (socialinė), o ne poniška, ji yra kompetencinė (ypatinga, tam tikra), bet ne bendroji; valdančiųjų gi galia esanti bendroji. Tai

reiškia, kad tarp valdininkų viešoji galia yra suskirstyta viešosios funkcijos kategorijomis (kompetencijomis), ir kad kiekvienas valdininkas gali („turi teisės“) valdyti valdinių darbus tiktai savo (jam pavestos) kompetencijos ribose.

4. Valstybės galių hierarchija. Socialinių junginių hierarchija. Aukščiausioji galia, suvereniniai socialiniai junginiai, valstybė.

Kiekviename bent kiek sudėtingesniame socialiniame junginy, toliau sako Petražycki, mes randame ne vieną, bet kelias valdžias ar galias (valdžios teises); jos tačiau nesančios palaidos, neveikiančios kiekviena sau, bet esančios tarp savęs suderintos tam tikra hierarchine gradacija (tarpusaviu pareinamumu); tad viename socialiniame junginy esančios vyresnios ir žemesnios galios, o vyresniųjų tarpe — viena (arba tarpusaviu kompromisu kelios) pati vyriausioji ar aukščiausioji galia (mes ją vadiname suverenine valdžia). Bet ir patys socialiniai junginiai, veikdami vienoje visuomenėje, viename socialiniame bendravime, kuris mūsų laikais jau virstąs pasaulinis, esą taip sujungti tarp savęs, taip supainioti, kad jie negali visi ir kiekvienas turėti savo aukščiausią galią, arba kitaip sakant, savo valdančiuosius, savo imperiumo teisę; tai būtų, žinoma, nesąmonė ir vidujinis teisių prieštaravimas, tiesiog neįmanomas turint galvoje, kad tos teisės glūdinčios toje pačioje ir tų pačių žmonių sąmonėje. Tad greta savarankiškų socialinių junginių, vadinasi tų, kurie turi savo autonominę aukščiausią galią ir yra suvereniniai junginiai, esanti daugybė nesavarankiškų, priklausomų socialinių junginių (socialinių grupių ir organizacijų).

Savarankiškų socialinių junginių tarpe Petražycki numato tris istorijoje besikeičiančias, užimančios viena po kitos tą suvereninę socialinio bendravimo viršūnėje vietą. Tai buvusi: pirma a. šeima, vėliau b. genčių grupė, ir pagaliau c. suvereninė negiminių grupė arba valstybė.

Esą — kur susidarė suvereninė negiminių grupė su savo aukščiausia valdžia, su savo valdančiaisiais, turinčiais imperiu-

mo teisę visiems įeinantiems ar įtrauktiems į tą grupę žmonėms ir socialiniams junginiams, ten ir esanti valstybė, vistiek — ar ji būtų teritorinė ar ne.

Greta tos vienos suvereninės negiminių grupės, valstybės, visos kitos grupės ir organizacijos esančios nesavarankiškos, priklausomos, kurių vyriausioji galia nesanti aukščiausioji.

5. Valstybės valdžios imperium'o teisė, būdama tarnybinė, uždeda jai socialinę pareigą ginti piliečių teises prieš neteisę. Oficialinės ir neoficialinės teisės sąvoka; neutralinė avalstybinė teisė.

Ir štai toji valstybė arba aukščiausios galios imperiumo teisė esanti, kaip jau buvome sakę, iš esmės socialinė — tarnybinė. Ši teisė esanti pavedama valdantiesiems kaip tik jų jų teisinei pareigai vykdyti; pastarosios vykdymas sudarąs imperiumo teisės sąlygą. Tai esanti pareiga ginti piliečių teises ir iš viso ginti teisę prieš neteisę. Bet kadangi teisė (subjektyvinės teisės) gimstanti žmonių sąmonėje ir todėl esanti be galo įvairi, tai valstybės valdžia jos visos apsaugoti negali: tad valstybinei apsaugai ji pasirenkanti sociališkai vertesnę teisę, įskirianti ją į privilegijuotą oficialinės teisės kategoriją, kuriai jokia likusi neišrinkta, neoficialinė, teisė prieštarauti negalinti, o jei prieštarauja, tai veikti negalinti, bet greta kurios vis dėlto gyvenanti neutralinė avalstybinė teisė (neutralinė, t. y. tokia, kuri neprieštarauja „oficialinei“, suvalstybintai; ji greta oficialinės gyvuojanti ir net veikianti, tiktai nesinaudojanti valstybės valdžios globa ir apsauga).

Avalstybinės teisės pobūdis Petražycki'o pažiūromis.

Išdėstytai Petražyckio doktrinai išstudijuoti ypatingos reikšmės turi jo veikalas „Teorija prava i gosudarstva v sviazi s teorijei nravstvennosti“, — ypač gi to veikalo I tomo 49—88 pusl. 137 ir 198—220 pusl. (II laida, 1909 m., Petrapilis, Bendrovės „Jekateringofskoje Piečatnoje Dielo“ spaustuvė).

Viešpataujančia moksle pažiūra į teisę, kaip į valstybės valdžios kūrinį ir grynai valstybinį fenomeną, Petražycki, iškritikavęs tą pažiūrą, taip ją įvertina (I tomo 267 pusl.): „Įvesdamas į teisės esmės sąvoką tokį atsi-

tiktinį pažymį, kaip toks arba kitokis jos atžvilgiu valstybės nusistatymas, ir laikydamas tą pažymį esminiu, mokslas nukrypsta į šuntakius; priimdamas, kaip pirminį davinį, sudėtingą ir išvestinį teisinių reiškinių kompleksą (valstybę), mokslas netenka galimumo iš teisinių reiškinių masės analitiškai išskirti pirminius jų elementus ir iš tų pirminių teisės elementų sintetiškai prieiti ir nušviesti sudėtingus teisinius kompleksus, jų gi skaičiuje ir valstybę; be to, rišdamas teisės sąvoką su valstybe, mokslas netenka turiningos mokomosios medžiagos, tų teisinių reiškinių, kurie kilo ir kyla už valstybės ribų, nepareidamos nuo jos arba prieš įsikūrus valstybei, ir siaurina savo regėjimo bei studijų horizontą ligi siaurojo, galima sakyti, oficiališkai-kanceliariško akyračio".

6. Petražyckio doktrinos dėsnių įvertinimas.

Tad valstybės valdžia pati teisės nekurianti ir kurti negalinti, tiktai užfiksuojanti oficialinę teisę ir konstruojanti jos vykdymą organizuotomis pajėgomis ir jos apsaugą. Žodžiu: teisė — fenomenas socialinis, ne valstybės, bet paties socialinio bendravimo padarinys, o valstybės valdžia — tos teisės tarnyboje. Išvada, panaši į Duguit'o išvadą, nors galvojimo kelias žymiai skiriasi. Dargi vienu atžvilgiu Petražycki'o išvada yra tikslesnė už Duguit'o, būtent, tuo atžvilgiu, kad Petražycki ryškiau pabrėžia socialinės teisės nevienlypumą, jokiu būdu neleidžiantį suvalstybinti visos socialinės teisės, nes tada valstybės apsaugojamoje teisėje vienos teisės prieštarautų kitoms ir pareigos taip pat vienos kitas naikintų, tad būtų neįmanomas jų vykdymas ir jų apsauga. Todėl pažymėdamas kaip ir Duguit, kad valstybės valdžia pati teisės nekuria, tiktai esamąją socialinę teisę apdraudžia ir jos vykdymą organizuoja, Petražycki labai teisingai pastebi, kad vis dėlto ji, valstybės valdžia, tai apsaugai ir vykdymui pasirenkanti tam tikrąją sociališkai naudingąją teisę; Duguit'o išvadose kaip tik tos svarbios pastabos trūko.

Gal taip pat teisingas yra Petražycki'o moksle pastebėjimas, jog žmonių sąvokų ir veikimo pagrinde yra tam tikras irracionalus jausmingas „emocijų" veiksnys ir kad todėl žmogaus psichikos padariniai nėra grynai protavimo formulės, bet turi maišyto emociškai-intelektualinių junginių pobūdžio, kuriuose protas ir jausmai kitas kitą veikia ir bendradarbiauja.

Tačiau Petražycki permaža pabrėžia tikslingumo momentą sąmoningame žmogaus veikime ir neįvertina formalaus va-

lios, kaip psichinio apsisprendimo, veiksnio, per kurį pereina visi psichiniai žmogaus jausmų ir proto padariniai prieš įsiliedami į išorinį tikslingą žmogaus veikimą, kuris vienas yra socialinių teisės normų pasiekiamas ir pozityviškai veikiamas, kai tuo tarpu viskas kita, kas vyko žmogaus psichikos paslapty baigiant valios aktu, yra iš esmės teisės normai nepagaunama.

Ir nors pas Petražyckį valdžia taip pat yra sociališkai tarnybinė, tačiau kažkodėl jis ją formuluoja, kaip valdančiųjų subjektyvinę teisę. Socialinės normos ir jos nustatomos pareigos sąvoka — aiški ir tvirta — be abejo labiau tinka, negu sąvoka subjektyvinės teisės, kuri gali būti palaikoma, kaip tam tikroji teisinė socialinio santykio konstrukcija, kai to santykio objektu yra daiktas ir jo fizinis valdymas („possessio" ir „dominium"), bet kuri visiškai netenka prasmės, kai turime galvoje žmonių valdymą ir tų žmonių pasidavimą valdančiojo įsakymams socialinei valstybės funkcijai vykdyti. Sunku įsivaizduoti, kad žmonių pareigos „prigulėtų" kam nors, būtų jo daiktu, jo valdomuoju turtu ir kad šitoksai turtiškas prigulėjimas galėtų kaip nors pateisinti pareigų uždėjimą socialinio bendravimo srity. Tas subjektyvizmo momentas yra silpniausias Petražycki'o doktrinos konstrukcijoje. Pagaliau subjektyvinė teisė miršta su asmenimis (teisės subjektais), valstybė gi tęsiasi be jokio valdymo „teisių" paveldėjimo mirštant valdantiesiems (išskyrus paveldėtinio valdovo „teisės" monarchijoje, kur tačiau toji „teisė" yra ne socialinės, bet Dievo suteikimo kilmės).

XII. Kelios išvados valdžios sąvokai.

1. Buržuazinės demokratijos yda — individualizmas ir visuomenės neigimas.

Mūsų išžiūrėtos mokslo doktrinos ir srovės toli gražu neišsemia visų teorinių mėginimų valstybės ir jos valdžios sąvokai nustatyti. Aš pasirinkau tiktai kelias žymiausias, kurių reikšmė yra didesnė arba dėl įtakos, kurią jos turėjo ar tebeturi, arba dėl jų reiškiamų minčių, kurios yra įdomios ir gilios. Man jos rūpėjo ypač valstybės **valdžios** ir **imperiumo** sąvokos atžvilgiu. Įvairiose kitose šio mano veikalo vietose

mes dar turėsime progos paliesti ir šiuo ar kitu atžvilgiu išžiūrėti dar visą eilę ir kitų doktrinų bei skirtingų teorinių pažiūrų. Tad šiuo, mes, žinoma, su teorija nebaigiame. Tačiau mums jau reikia žengti pirmyn valstybės sąvokai tiksliai išaiškinti, nustatyti ir jos formulę pareikšti. Du pirmieji tos sąvokos elementai, tauta (populus) ir teritorija, mūsų jau išaiškinti. Trečiojo elemento, valdžios, esmė pasirodė kiek painesnė. Iš mūsų pastabų ir paaiškinimų dėl ginčų, keliamų moksle valdžios ir imperiumo esmės klausimu, mes jau priėjome kelias išvadas ir dabar turėsime savo nusistatymą aiškiau bei griežčiau pareikšti.

Tas mūsų nusistatymas jau iš dalies paaiškėjo. Mes ypač negalime sutikti su tomis pažiūromis, kurios neigia valstybėje socialinį suskirstymą į valdančiuosius ir valdomuosius, sudarantį imperium'o ir valstybės valdžios pagrindą, ir mėgina aiškų to suskirstymo faktą pakeisti dirbtinėmis ir sofizmais palaikomomis bendrosios ar visuotinės valios arba apsisprendžiančiojo socialinio organizmo konstrukcijomis. Iš kitos pusės, konstatuodami imperium'o faktą, mes visą sudėtingą socialinio bendravimo procesą su jo giliais socialinio jungimosi ir skirstymosi reiškiniais bei tų reiškinių padariniais negalime taip mechanizuoti grynai kiekybiniais lygių „grynų" individų „daugumos" ir „mažumos" masėmis ir taip sakant aritmetišku metodu spręsti vieną painiausiųjų socialinių problemų — valstybės valdžios ir jos imperium'o problemą, kaip tai daro įvairios klasikinės demokratinės socialinių mokslų srovės. Be abejo, tiek skaičių proporcijos, tiek didelės masės svoris gali turėti nemažos reikšmės ir socialinių reiškinių srity, bet tai negali būti t i k t a i individų skaičiai ir t i k t a i, jųjų masės, nes tie individai yra skirtingi socialiniai žmonės, o ne kažkokie „žmoniškos esmės" lygūs atomai, kaip lygūs vienetai aritmetikoje.

Ir tai mus verčia prieš nustačius ir prieš apibūdinus valstybės sąvoką dar išžiūrėti visuomenės problemą, nes mūsų supratimu tiktai sąryšy su ja mes pajėgsime tiksliai susiorientuoti valstybėje ir tarp kito ko pažinti jos valdžios esmę ir socialinį vaidmenį. Kažin ar ne didžiausi klasikinės demokratijos (demokratinio mokslo) nuodėmė, kurioje glūdi kitų jos paklydimų šaknis, yra ta, kad ji yra kilusi iš grynai individualinės koncepcijos XVII ir XVIII amžių mokslo, kuris tam tik-

rais, savo laiku visiškai tiksliais ir kaip tik socialiniais (nors tai ir skamba, kaip paradoksas) sumetimais, neigė ir pažinti nenorėjo visuomenės, nepripažindamas jokio socialinio tarpo tarp individų ir valstybės. Ir nors Didžiosios Prancuzų Revoliucijos demokratija, o juo labiau mūsų gadynės moderninė demokratija, toli nužengė nuo prademokratinių XVII ir XVIII amžių konstrukcijų, bet vis dėlto šio paveldėto nepasitikėjimo visuomene ir šio palinkimo į individualizmą ji visiškai nusikratyti nesugebėjo, o gal ir nepanorėjo. Be abejo, retas kuris judėjimas turi tiek nuopelnų žmonių civilizacijai ir jų valstybinei evoliucijai, kiek jų turi savo nuveiktame darbe demokratija. Jos garbė, jos žmonijai ir mūsų civilizacijai atliktų ir iš dalies tebeatliekamų patarnavimų titulai yra aukšti ir vertingi. Tai buvo vienas didžiausiųjų ir šviesiausiųjų judėjimų, tai buvo mokslas, gilus ir iš dalies net tikybinis, kaip naujų amžių tiesos evangelija. Demokratinės idėjos skelbimas ir jos padarinių įgyvendinimas — tai buvo Buržuazijos sui generis mesianizmas. Ir būtų klaidinga manyti, kad demokratijos vaidmuo jau yra baigtas ir gali būti šiandien atmestas, kaip nusigyvenęs ir jau netikęs. Tai tebėra gyva minties ir judėjimo srovė, kurios lankstumas dar nėra žuvęs.

Tačiau visa tai negali sulaikyti mokslą nuo pastebėjimo ir iškėlimo klaidų, glūdančių net ir garbingiausių bei gražiausiąjį vardą užtarnavusių judėjimų pažiūrose. Demokratinės koncepcijos yda — tai ir yra visuomenės problemos neįvertinimas, socialinio bendravimo mechanizacija, valstybės turinio užpildymas individų-atomų dulkėmis, kurių vienintėlė jėga — dulkių sutirštėjimas į kiekybinės „daugumos" masę. Ir net toji moderninė demokratija, kuri jau priima pavyzdžiui proporcingą atstovavimą, visiškai nusikratyti senų individualistinių teorijos sąvokų nedrįsta.

2. Sociališkai tikra yra Duguit'o valdančiųjų pergalės konstrukcija.

Mano įsitikinimu, socialinę tikrenybę arčiau prieina jėgos teorijos šalininkai, ypač toje tos teorijos konstrukcijoje, kuri yra prof. Duguit dėstoma su mano jau pareikštomis į ją pastabomis ir iš dalies pataisomis. Aš visiškai sutinku su prof. Duguit, kad nelygus jėgų suskirstymo faktas reiškiasi kiek-

viename socialiniame bendravime ir kad šia prasme jėgos sąvoka apima tiek fizinę ar materialinę, tiek psichinę ar moralinę jėgą. Su tam tikrais paaiškinimais, kurie tačiau anaiptol Duguit minčiai neprieštarauja ir taip sakant yra joje implicite, galima sutikti ir su tais Duguit tvirtinimais, kad nelygaus jėgų suskirstymo faktas, kuris yra bet kuriame socialiniame bendravime pastebimas, valstybėje tuo esąs ypatingas, kad čion stipresnieji gaivalai, valdantieji, jau esą visą didesnę jėgą monopolizavę, ir kad galų gale sprendžiąs vaidmuo valstybės valdžios imperiumui pareinąs kaip tik nuo fizinės jėgos, kitaip sakant, nuo smurto, nuo galėjimo fiziškai nugriauti bet kurį pasipriešinimą arba fiziškai sudrausti pasipriešinimo kaltininką.

Būtent „didesnės jėgos monopolizavimas" jokiu būdu negali būti taip interpretuojamas, kad čion esą reikalinga tokia jėgų suskirstymo būklė, kurioje vienoje, valdančiųjų, pusėje būtų sukoncentruotos visos be išimties esamos jėgos, o kitoje, valdomųjų, pusėje nebūtų jokios jėgos. Tokio visų socialinių jėgų „iščiulpimo" fenomeno, tokio visiško valdomųjų (ar opinijos) nualinimo mes neužtinkame. Jei taip tą Duguit'o tvirtinimą mes būtume supratę, tai tikrai mes, o ne Duguit, būtume pareiškę nesąmonę. Valdomųjų tarpe, opozicijoje, mes dažnai matome gana ryškias socialines jėgas, kurios dėl tam tikrų sumetimų kaip tik nepanorėjo arba negalėjo įeiti į valdančiųjų įvairių susibūrusių jėgų bloką. Dažnai taip pat matome, kad opozicijos jėgos auga ir bręsta. Visas dalykas tiktai tame, kad valdančiųjų pusėje yra ir turi būti kategoringa jėgos persvara ir būtent tokia, kad jai pasipriešinimas jėga būtų neįvykdomas, nevaisingas, negalįs nugalėti valdančiąją jėgą ir įgyvendinti savo padarinius bei laimėti konfliktą ir priversti valdančiąją jėgą nusileisti. Tiktai tada bus įkurtas „stipresniųjų", valdančiųjų, imperiumas, be kurio nėra valstybės valdžios. Jei valdančiųjų jėgų blokas suirtų ar valdomųjų tarpe, opozicijos pusėje, kiltų didesnė jėga, kuri pajėgtų pasipriešinti valdančiųjų jėgai ir kategoringai tą pasipriešinimą laimėtų, tai tuo pačiu arba valstybė būtų pakeista anarchija arba valstybės valdžia pereitų į kitų socialinių veiksnių rankas.

Tad jėgų monopolizavimas numato tokią socialinių jėgų koncentraciją ar konsolidaciją, kuri toms jėgoms („valdančioms“ jėgoms) užtikrina pergalę, bent tada, kada toji pergalė jiems kategoringai rūpi (nes daugybėje smulkesnių atsitikimų valdantieji pasitenkina eiliniu pasidavimu ir išimtinių pasipriešinimų visiškai sankcijomis nesudraudžia. Tai reiškia, kad joks jokių kitų jėgų pasipriešinimas valdantiesiems, kad ir yra įmanomas einant žmogaus valios autonomija, negali būti prievarta prieš valdančiuosius realizuotas, vadinasi, negali būti vaisingas, negali laimėti ir įsigalėti prieš valdančiųjų įsakymą, nes jo veikėjai, valdžiai panorėjus, b u s s u d r a u s t i. O tas pasipriešinusių sudraudimas ir to sudraudimo ribos pareina nuo pačių valdančiųjų (jų leidžiamojo įstatymo) ir principiškai siekia ligi mirties bausmės, nors to sudraudimo gali ir visiškai nebūti, jei patys valdantieji sankcijų nenustatė (tai jų politikos klausimas).

Tame besipriešinančių sudraudime, kuris sudaro imperiumo sankciją, kategoringą nugalėjimo aktą, kaip tik glūdi betarpiškas materialinis smurtas, reikalingas fizinės jėgos. Tad galų gale, kaip paskutinė nusverianti galia, kuri visų kitų galių veikimą vainikuoja ir lemia, yra ji, fizinė jėga. Ji yra tas būtinas rezervos priedas prie visų kitų psichinių ir moralinių jėgos veiksnių, kuris yra mobilizuojamas tada, kai visi kiti pasirodė neužtenkami. Fizinės ar materialinės jėgos taikymas valdžios imperiumui vykdyti sudaro ne bendrąją taisyklę, bet išimtį, kuri praktikoje turi daug siauresnę veikimo sritį, negu anų psichinių ar moralinių jėgų veikimo sritis ir jeigu anų veiksnių valdančiųjų dispozicijoje nebūtų buvę, tai be abejo vienu materialiniu ar fiziniu smurtu nebūtų galima imperiumas išlaikyti. Teisingai sakoma, kad valdžia, kuri remiasi vien durtuvais, yra nepastovi ir patiems valdantiesiems pavojinga ir nepatogi: plieniniai durtuvai su savo aštriais laibgaliais nėra malonūs ir patogūs, kaip sėdynė. Bet iš tikrųjų niekuomet ir neatsitinka, kad valdantieji veiktų t i k t a i materialiniu smurtu. Valdinių dauguma vykdo valdžios įsakymus ir pasiduoda imperiumui geruoju; tai daro net ir dauguma tų, kurie šiaip neįeina į valdančiųjų grupių eiles. Vieni tai daro todėl, kad jų įsitikinimais valdantieji esą iš Dievo gavę imperiumo galią, kiti — todėl, kad jų pažiūromis valdantieji esą tautos atstovai ir

tautos valios reiškėjai, dar kiti — todėl, kad tam tikras valdančiųjų įsakymas arba jų išleistojo įstatymo imperatyvas, įsakąs ar draudžiąs ką nors daryti, kaip tik sutampa su tų žmonių dorovės ar tikybos norma, o dar kiti daro tai, bijodami nepasidavimo sankcijų (sudraudimo už pasipriešinimą) arba suprasdami, jog vistiek nėsą vilties laimėti pasipriešinimą. Be abejo, pavyzdžiui, daugybė valstybės valdinių nežudo žmonių visai ne todėl, kad valstybės įstatymai numato už tai skaudžią bausmę, bet tiesiog todėl, kad jųjų sąžinė, jųjų tikyba ir t. t. neleidžia jiems tai daryti. Jei nebūtų buvę kitų sulaikančių veiksnių, kaip tiktai sudraudimo baimė ir kalėjimas arba giljotina, tai vargu bau pasisektų taip išsaugoti žmonių gyvybė, kaip ji šiandien valstybėje yra išsaugojama. Valstybei neužtektų kalėjimų ir budelių šios rūšies nusikaltėliams sudrausti. Tačiau iš kitos pusės jei nebūtų buvę tos valstybinio materialinio smurto sankcijos, sudraudžiančios arba bent galinčios, valdantiesiems panorėjus, sudrausti valstybės valdžios įsakymų peržengimą, tai be to fizinės jėgos priedo visi kiti veiksniai vieni imperiumo užtikrinti nepajėgtų. Tas svarbus priedas, kurio veikimas yra tiktai papildomas, išlygina visas kitų veiksnių veikimo nelygybes, užpildo visas spragas ir daro valstybėje jos valdžios imperiumą visuotiniu, visiems lygiai taikomu ir visiems lygiai privalomu. Toks yra fizinės ar materialinės jėgos ir smurto vaidmuo imperiumo konstrukcijoje.

Ne kitaip interpretuoja lemiantį fizinės ir materialinės jėgos vaidmenį ir Duguit. Kalbėdamas apie valdančiųjų, kaip stipresniųjų, jėgą, Duguit iš viso turi galvoje visokią, o ne tiktai materialinę jėgą; jisai sako: „Ši didesnioji jėga reikšdavosi įvairiausiomis formomis: kartais tai buvo grynai materialinė jėga, kartais — moralinė ar tikybinė, kartais — intelektinė, kartais (ir būtent labai dažnai) — ekonominė jėga... Pagaliau ši didesnioji jėga dažnai buvo ir šiandien beveik visur linksta būti skaičiaus jėga, kuri ateity gal bus pakeista organizuotų socialinių junginių jėga.

Šitaip visose šalyse ir visais laikais žmonės materiališkai, tikybiškai, ūkiškai, doroviškai, intelektiškai arba skaičiumi stipriausi norėjo užmesti ir užmesdavo savo valią kitiems"..., („Manuel....", 23—24 pusl. ir žodis į žodį tas pat „Traité..." II laidos I tomas, 500 pusl.).

Be to kitoje vietoje jisai šitaip precizuoja savo mintį: „Valdantieji monopolizuoja tautoje didžiausiąją jėgą. Tai gali būti moralinė arba tiesiog materialinė jėga. Ji yra moralinė, kai valdantieji yra stipriausieji tuo, kad jiems pripažįstama tam tikri moralinio pobūdžio nuopelnai, kad jų

darbas yra visuomenei naudingas, kad su jų asmenimis yra jungiamas tam tikras prestižas, kad jųjų galia yra pagrįsta tam tikru, vistiek — klaidingu ar teisingu, bet masiniu ir nuoširdžiu tikėjimu, kaip pavyzdžiui ilgą laiką buvo tikėta viršgamtišku įgaliojimu, suteikiamu žemės karaliams iš dangaus, arba kaip pastaraisiais laikais buvo tikėta tautos suverenumo mitu.

Tačiau valdantieji tikrai yra tokiais tiktai tada, kada jie iš tikrųjų gali praktiškai disponuoti materialinę jėgą, vadinasi, turi prievartos galią...; nėra valstybės ir nėra valdančiųjų, jei jie negali pavartoti prievartos... („Traité..." II laidos II tomas, 40—41 pusl. ir tas pat žodis į žodį „Manuel...", 68—69 pusl.; mano pabraukta).

Ir ne kitaip, matyti, Duguit supranta „jėgų monopolizavimą", kai jisai sako, jog „socialinis faktas", kuris sudaro valstybės valdžios paslaptį, tai esanti materialinė prievarta, monopolizuota tam tikros socialinės grupės. („Traité...", I t., 501 pusl. ir „Manuel...", 25 pusl.). Tai reiškia, kad ne pačios „visos jėgos yra valdančiųjų monopolizuojamos, bet tiktai „materialinė prievarta", kitaip sakant, užtenka, kad jėgų būtų valdančiųjų rankose bent tiek, kiek reikalinga, kad jos užtikrintų bet kurio opozicijoje likusių jėgų pasipriešinimo nugalėjimą (sudraudimą); tačiau visiškai nėra būtina (tai būtų ir negalima), kad jokia gyva, kad ir mažiausia, jėga neliktų visuomenėje opozicijos rankose.

3. Sociališkai tarnybinio valdžios pobūdžio suderinimas su valdančiųjų jėgos pergalės principu.

Pagaliau dar viena svarbi ir pagrindinė pastaba į mūsų siūlomąją imperiumo sąvokos konstrukciją. Mes priimame Duguit'o konstrukciją su tam tikromis pataisomis. Einant solidaristiniu Duguit mokslu, kaip žinome, valdantieji savo monopolizuotos didžiausios jėgos pergalę tegalį sunaudoti tik socialinei taisyklei ar objektyvinei teisės normai aptarnauti, būtent jos veikimui apdrausti ir užtikrinti. Iš tikrųjų jųjų įsakymai ir leidžiamieji imperatyviniai įstatymai teisės nekurią, tiktai konstruoją socialinės teisės apsaugą organizuotomis jos peržengimo sankcijomis — neteisei sudrausti. Esą — pati gi teisė gimstanti ne valstybėje jos valdžios aktais, bet visuomenėje, socialinio bendravimo dalyvių sąmonėje, kaip tiesioginis logingas socialinio solidarumo kategoriškas imperatyvas. Tad valdančiųjų imperiumas esąs šio socialinio imperatyvo (taisyklės, teisės) atžvilgiu tarnybinis. Tuo pačiu tarnybinės esančios ir tos socialinės jėgos, kurias monopolizuoja ir disponuoja valdantieji.

Mano siūlomoji į tai pataisa pačios Duguit'o minties esmės negriauna. Aš taip pat pripažįstu, kad teisės normos gimsta ne valstybės valdančiųjų įsakymais, bet žmonių sąmonėje, kaip socialinio bendravimo padarinys. Tiktai aš sakau, kad kaip socialinis bendravimas nėra vienalypis, bet yra suskirstytas įvairiais socialiniais junginiais, lygiai taip pat ir teisės normos visuomenėje nėra visų psichikoje vienodos: jos yra grupinės; tuo pačiu, kaip sakau, valstybės valdantieji negali apdrausti visos esamos visuomenėje teisės, bet turi pasirinkti „suvalstybinti" tam tikrąją socialinę teisę ir būtent, be abejo jie bus nusistatę pasirinkti tąją, kuri pareina nuo viešpataujančių socialinių junginių, kuri reiškia reikalus ir nusistatymą grupių, iš kurių yra išėję ir kuriomis remiasi patys valdantieji.

Ž. skyriaus Duguit doktrina 21 skiltį.

Bet ar nėra tada vidujinio prieštaravimo tarp šių Duguit ar mano tvirtinimų iš vienos pusės ir iš kitos to, ką Duguit pradžioje yra pasakęs apie nelygaus jėgų suskirstymo faktą ir valdančiųjų faktinę pergalę (didesnės jėgos monopolizavimą), kaip valdžios imperiumo pagrindą? Jei valdančiųjų įsakymų galia (imperium) remiasi jųjų jėga, kurią jie bet kurį pasipriešinimą nugalėti gali, kai tiktai jiems toks griežtas nugalėjimas iš tikrųjų rūpi, tai ar galima kalbėti apie tarnybinį to jų imperiumo pobūdį? Tvirtinimas, jog valdantieji turį apsaugoti socialinę teisę arba pasirinkti tų ar kitų socialinių grupių teisę ir kad jie nėsą laisvi sukurti bet kokias jų pačių sugalvotas teisės normas, remiasi, žinoma, ta prezumcija, kad jeigu jie imtų elgtis kitaip ir veikti prieš socialinio bendravimo reikalus bei gerovę, tai visuomenėje kilsianti reakcija ir prieš juos ir kad toji socialinė reakcija juos nugalėsianti. Bet tada paaiškėtų, kad jiems pasipriešinimas vis dėlto yra galimas ir kad pergalės jie nėra monopolizavę? Ar netenka pasakyti, kad čion esą viena dviejų: arba jėgų monopolizavimas, faktinė pergalė ir ponavimas (viešpatavimas) smurtu, neatsižvelgiant į kylančius iš visuomenės socialinės teisės imperatyvus, arba kaip tik tie socialinės teisės imperatyvai, bet jau ne visiška valdančiųjų jėgos autonomija?

Tačiau mano supratimu, tas prieštaravimas yra tiktai regimas ir nėra reikalo konstruoti tie du tvirtinimai alternatyviškai, nes jie galima puikiai suderinti. Jėgą mes suponuojame

tiek fizinę (materialinę), tiek psichinę ar moralinę. Tarp kito ko moraline valdančiųjų jėga bus ir pasitikėjimas, kurį valdantieji disponuoja viešpataujančios ar viešpataujančiųjų socialinių grupių tarpe. Tas pasitikėjimas gali būti ir dažniausia yra kaip tik lygtinis. Viešpataujančios ir galingos visuomenėje socialinės grupės todėl ir pasitiki valdančiaisiais, kad tie sugeba jųjų grupinius reikalus gerai aprūpinti ir valstybinę funkciją bei valstybines priemones tiems reikalams sunaudoti. Tačiau jei jos pastebėtų, kad valdantieji nedaro to, kas iš jų laukiama, kad jie tais reikalais nesirūpina ir jų neaptarnauja, o kažką kita, gal net tiems reikalams priešinga daro, siekdami kuriuos nors kitus savo grynai asmeninius tikslus, tai jos nutrauktų savo pasitikėjimą ir paramą, teikiamą valdantiesiems. Ir tuo pačiu valdantieji netektų jėgos, kuria jie iki tol naudojosi ir kurią disponavo. O netekę jėgos, jie netektų ir imperiumo. Socialinėje srity jėgos santykiai nėra grynai asmeniniai; jėgos veiksniai glūdi netiktai individuose, bet ir socialinių junginių reagavime į individų ar kolektyvų darbus bei asmens privalumus. Jėga, kurią disponuoja valdantieji, nėra nejudoma ir taip su jų asmenimis ar organizmais surišta, kaip jųjų kūno ar psichikos dalys. Jie turi sugebėti ją išlaikyti.

XIII. Valstybės ir jos konstitucinės teisės mokslo vieta mokslų klasifikacijoje ir metodai.

1. Žmogaus mokslas ir Dievo mokslas. Žmogaus mokslo vienumas.

Norėdami valstybę ir jos konstitucinę teisę pažinti, mes turime visų pirma mokėti ją rasti, mes turime žinoti jos vietą pasaulio reiškiniuose, turime pasirinkti tinkamus metodus, turime tam pasinaudoti daviniais ir priemonėmis, suteikiamais tų mokslų, kurie palyti gimíningus fenomenus ir sprendžia problemas, nuo kurių pareina arba kuriose yra ir valstybės bei jos teisės faktai. Žinoma, iš esmės žmogaus mokslas yra vieningas ir bet kuri jo klasifikacija yra dirbtinė.

Gal vienintėlė esminė mokslo klasifikacija, kuri nėra dirbtinė ir atitinka du tikrai skirtingos esmės mokslus, tai yra toji, kuri skiria žmogaus mokslą ir Dievo mokslą (teologijos mokslus). Žmogaus mokslas yra pagrįstas žmogaus pastebėji-

mais ir žmogaus proto darbu, Dievo mokslas — apreikštąja tiesa. Pirmasis yra reliatyvinis ir keičiamas, jis nepriima to, kas negali būti stebėjimu ir protavimu patikrinta, jojo „tiesa" (vadinasi — jojo išdavos) pareina nuo žmogaus sąmonės ir proto pajėgumo bei esmės; jisai negali pretenduoti į savo tiesos absoliutizmą, nes yra aiškiai rišamas kaip tik su klystančiu, netobulu žmogumi, kurio psichinio veikimo priemonės yra aprėžtos ir subjektyvinės, pareinančios nuo žmogaus psichikos ir jausmų konstrukcijos. Antrasai yra iš esmės absoliutinis, savo titulais tobulas, nes nepareinąs nuo žmogaus, bet esąs žmonėms Dievo suteiktas iš paties objektyvinės universalios tiesos šaltinio, nesuvaržytos žmogaus proto pajėgų ribomis, tiesus net tada, kai žmogaus protui jis yra nesuprantamas arba net absurdiškas.

Bet jei mes išskirsime tą mokslą, kuris savo tezes remia Dievo įkvėpimu, ir turėsime galvoje tiktai žmogaus mokslą, tuomet jo esminis vieningumas bus nabejotinis. Tiesa, gal ir tas Dievo mokslas reikėtų „humanizuoti" bent ta prasme, kad galų gale ir Dievą bei jo apreikštąją tiesą (dogmas) mes tegalime suvokti ir pažinti tiktai žmoniškomis priemonėmis, vadinasi — tomis pajėgomis, kurios yra mumyse; net ir pats tikėjimas kuria nors paslaptimi, kurios mes suprasti negalime, neišeina iš žmogaus psichinių pajėgų srities; bet toks tikėjimas nėra žmogaus mokslo konstruktyvinis veiksnys. Psichinėje mūsų sąmonės vaizdų ir sąvokų srity mes atskiriame žinojimo sritį nuo jutimo ir tikėjimo srities. Žmogaus mokslui priklauso tiktai žinojimo sritis, veikiama pastebėjimo ir proto darbo. Ar absoliuto atžvilgiu ji yra tikslesnė, negu kitos, to mes nežinome ir gal nesužinosime niekuomet.

Neliesdami iš viso gnoseologinės žmogaus mokslo tobulumo ir jo ribų problemos ir turėdami galvoje jo vieningumą, mes galime konstatuoti, kad net ir toji viena svarbiausiųjų mokslo klasifikacijų, kuri skiria gamtos mokslą nuo mokslo apie žmogų, yra dirbtinė: nes iš vienos pusės pats žmogus su savo netiktai kūnu, bet ir psichika, ir su savo tiek individualiniu, tiek socialiniu gyvenimu bei visais to savo gyvenimo padariniais yra gamtoje, tad jo pažinimas įeina į gamtos plačiąja prasme pažinimą; tačiau jei mokslas apie žmogų gali būti laikomas gamtos mokslu, tai iš kitos pusės ir gamtos mokslas gali būti

tam tikra prasme laikomas mokslu apie žmogų, nes ką gi mes iš tikrųjų žinome ir žinoti galime apie objektyvinę gamtą, apie išorinius daiktus, kurie nėra mumyse? Toji „gamta", kurią mes savo mokslu studijuojame, tai iš tikrųjų yra ne kas kita, kaip tam tikri mūsų psichikos vaizdai; išorinį pasaulį mes gauname patirti ir žinoti tiktai per mūsų jausmus ir per tuos įspūdžius bei vaizdus, kuriuos tie mūsų jausmai mūsų psichikoje gamina; ir mes net negalime būti visiškai tikri, ar tas išorinis pasaulis (gamta), kurį mes iš tikrųjų tiktai savy regime, egzistuoja ir ar jisai yra toks, kokį mes jį regime; mūsų jausmų mums patiekiamos gamtos medžiagos mes objektyviškai patikrinti negalime, nes iš savęs mes išeiti nepajėgiame; tad tai, ką mes vadiname gamtos mokslu arba mokslu apie gamtą, tat yra mokslas apie tam tikrus mūsų, žmonių, psichinius pergyvenimus bei mūsų juntamus vaizdus, vadinasi mokslas apie žmogų.

Nedaug tikslesnė yra mokslo klasifikacija į tiksliuosius ir aprašomus mokslus, kurių pirmųjų geriausią pavyzdį mums duoda aritmetika ar iš viso matematika, kaip disciplina tiksli, precizinė ir abstraktinė, operuojanti grynais principais, kurių veikimas nepareina nuo jokių vietos ar laiko sąlygų ir yra pastovus ir visumet vienodas (2×2=4; 2×2=4) — mokslas gražiausias ir tipingas, kuriame proto darbas nėra iškreipiamas jokiais jausmais, jokiu ūpu, aistra, pažiūromis ar civilizacijos laipsniu, tas pat savo darbu ir išvadomis visose tautose, visose gadynėse ir visose civilizacijose, kaip pati žmogaus protavimo esmė, kurios kiekybines formules jisai savo principais ir išdėsto; o antrųjų, aprašomųjų, pavyzdį duoda istorija, kurioje viskas yra konkretiška, subjektinga, įvairu. Tarp šių dviejų kraštutinumų, tarp matematikos (regina disciplinarum) ir istorijos, visa grandinė tikslumo laipsniu pereinamųjų disciplinų. Tačiau kurios gi jųjų priklauso grynai ir visiškai tiksliųjų mokslų, o kurios aprašomųjų kategorijai? Kur yra pastovi skiriančioji riba, kur ir koks tvirtas klasifikacijos kriteriumas? Kiekviename moksle yra ir savo aprašomoji sritis ir tam tikrų principų, tam tikrų formulių bei „įstatų" rinkinys. Tad ir ši mokslo klasifikacija, ypač jei mes ją taikysime ne tiktai priešingiems kraštutinumams atskirti, bus reliatyvinė ir nesuardys mums esminio žmogaus mokslo vienumo.

2. Valstybės ir jos teisės vieta mokslo klasifikacijoje.

Tačiau vis dėlto, kadangi mokslo pažįstamieji ir studijuojamieji reiškiniai yra įvairūs ir kadangi nevienodi jiems tenka taikyti pažinimo ir proto darbo arba stebėjimo metodai, tai kad ir dirbtinė bei reliatyvinė yra bet kuri mokslo klasifikacija, tačiau patogumo atžvilgiu kai kurios klasifikacijos sistemos yra palaikytinos. Pagaliau ir tarp atskirų disciplinų arba jųjų giminingų grupių ribos būna dažniausia neaiškios bei dirbtinės, tačiau vis dėlto paties protavimo ar dėstymo tikslams patogu ir naudinga yra sistematizuoti darbas skyriais, disciplinomis ir mokslo šakomis.

Mes čion jokios bendros mokslo klasifikacinės sistemos nesiūlysime. Mokslo klasifikacijos problema turi savo literatūrą ir daugybę įvairių siūlomų schemų. Jųjų išžiūrėjimas ir kurios nors pasirinkimas per daug apsunkintų mūsų darbą ir pagaliau nėra mūsų rašinio tikslams būtinas.

Jei mes priimsime, kad ir dirbtinę, bet patogią ir tam tikru atžvilgiu logingą mokslo klasifikaciją į gamtos mokslus ir mokslus apie žmogų, tai valstybės ir jos konstitucinės teisės mokslas teks be abejo įskirti į mokslus apie žmogų, nes tiek socialinis valstybės fenomenas (reiškinys), tiek iš viso teisė yra žmogaus ir tiktai žmogaus gyvenimo bei veikimo padarinys. Žmoguje mes randame fizinę ir psichinę sritį: jojo kūną, kuriuo jis visiškai sutampa su gamtos reiškiniais ir kurio anatomija bei fiziologija, lygiai taip pat, kaip biologija, sudaro atitinkamas gamtos mokslo šakas bei disciplinas, ir jojo sąmonę bei jausmus, kurie, kad ir pareina nuo fizinių kūno reiškinių, be kurių jie būtų neįmanomi, vis dėlto savotiškai reiškiasi ir veikia. Valstybė ir jos konstitucinė teisė priklauso psichinei žmogaus sričiai.

Be to, žmogus yra individas ir gali būti, kaip toks, studijuojamas, o greta to jis su kitais žmonėmis įeina į santykius ir sudaro socialinį bendravimą, kuris taip pat yra mokslo sekamas. Žmogus socialiniame bendravime, žmogus visuomenėje — tai yra ypatinga mokslų apie žmogų šaka, kuri vadinama socialiniais mokslais. Tiek valstybė, tiek teisė yra socialinio bendravimo padariniai, kurie negali būti suprasti, būdami visiškai nuo kitų socialinių mokslų atskirti. Glaudus ryšis tarp

valstybės ir visuomenės, o lygiai taip pat socialinė teisės kilmė ir funkcija, verčia mus mūsų rašiny pavesti tam tikrą vietą ir socialinėms problemoms, kurios išeina iš precizinių mūsų tiesioginės disciplinos ribų ir yra bendros visam socialinių mokslų ciklui.

3. Artimi pagelbiniai mokslai. Psichologija.

Bet yra šis tas dar tolimesnės srities, kas turi būti mūsų disciplinai sunaudota. Mums yra žinotinos ne tiktai bendrosios artimiausių giminingų socialinių mokslų problemos, bet taip pat kai kurios bendriausios problemos platesniojo mokslų apie žmogų rato, į kurį įeina tiek socialinių mokslų grupė, tiek nepriklausančios šiai grupei disciplinos. Tai yra iš viso žmogaus psichikos problemos. Kadangi socialiniame bendravime veikėjas yra žmogus ir kadangi žmonių reikalai apsprendžia socialinį žmonių veikimą, tai ir pats žmogus, kaip individas, turi būti mums žinomas, jei mes norime tiksliai jo socialinę gyvenimo sritį pažinti. Juo geriau mes žmogų pažinsime, juo aiškesnis mums bus ir socialinis gyvenimas su visais jojo reiškiniais ir klausimais ir su tokiais ypatingais jojo padariniais, kaip teisė.

Tad šia pasme iš tos mokslų apie žmogų srities, kuri studijuoja žmogų-individą ir sudaro pamatinę tų mokslų šaką, mums ypatingai svarbi yra p s i c h o l o g i j a, ypač jos keliamos ir aiškinamos žmogaus valios ir sąmonės bei tikslingo žmogaus veikimo problemos. Socialinėje valstybinio reiškimosi srity viskas galų gale remiasi tikslingu valingu (tuo pačiu ir sąmoningu) žmogaus veikimu, o teisė, kuri be normatyvinės savo funkcijos netenka prasmės ir yra tiesiog neįmanoma, savo normatyviniais imperatyvais taip pat palyti tiktai šitokios rūšies žmogaus darbus, nes visa tai, kas nesudaro tikslingo valingo žmogaus darbo, imperatyvinei teisės galiai nepasiduoda ir į jos funkcionalinę sritį nepatenka.

Socio - psichiniai veiksniai.

Tarp psichologijos ir socialinių mokslų ypatingąjį ryšį sudaro G u m p l o w i c z'iaus vadinami „socio-psichiniai veiksniai", kurie turi didelios svarbos tiek psichologijai, tiek visiems socialiniams mokslams, ir kurie be to yra įvairių tam tikrų disciplinų studijuojami. Gumplowicz jų tarpe mini kalbą, tikybą, ypatingą socialinių grupių būdą (les moeurs par-

ticulières"), palinkimus, gabumus ir t. t. Tai yra psichiniai socialinio bendravimo padariniai, kurie savo ruožtu veikia socialinę evoliuciją (Gumplowicz — „Sociologie et politique", prancuzų vertimas, Paris, V. Giard et E. Brière, 1898 m., René Worms'o leidžiamos „Bibliothèque Sociologique Internationale" XII tomas, 181—185 pusl).

4. Sociologijos pagelba valstybės mokslui. Valstybės socialinių reiškinių srity.

Psichologija ir socialiniai mokslai arba sociologija, kaip įvadas į visas socialines disciplinas (bet ne jųjų „enciklopedija" ar universalinė socialinė disciplina, turinti atstoti jas visas, kaip kartais sociologiją supranta diletantai, turį ypatingo palinkimo į tą jaunąją ir dar nevisiškai nusistovėjusią disciplinią) — štai yra tos svarbiausios socialiniam mokslui apie valstybę ir teisės mokslui pagelbinės disciplinos, kurios patartina pažinti kiekvienam, besiruošiančiam tapti valstybininku ir teisininku konstitucionalistu (publicistu). Ir netiktai specializavimasis šioje mokslo srity, bet ir pats tinkamas akademinis šių mūsų mokslų išstudijavimas yra reikalingas šiokių tokių bent elementarinių psichologijos bei sociologijos žinių.

Valstybės atžvilgiu šis tvirtinimas yra suprantamas. Kad valstybė yra tam tikras socialinis reiškinys, tam tikroji socialinio bendravimo lytis arba, kaip mes tiksliau sakome, tam tikras socialinis žmonių junginys — tas didesnių ginčų nekelia. Tiesa, yra ir kitokių pažiūrų, kurios būtent neigia jei ne iš viso socialinį valstybės pobūdį, tai bent jos korporatyvinį (tam tikro socialinio junginio) pobūdį ir kuriomis valstybė sutampanti su teise arba su teisine tvarka (ypatingai griežta yra ši tezė prof. Kelseno doktrinoje; panašią mintį, nors kitokiais samprotavimais, prieina ir prof. Duguit, apibrėždamas valstybę, kaip konstruktyvinę teisinę visuomenės „armatūrą"). Tačiau man rodos, kad pastarosios pažiūros nėra visiškai tikslios. Be abejo, sunku įsivaizduoti valstybė be teisės, be įstatymų ar iš viso teisės normų, bet kad tie įstatymai ar teisės normos arba eventuališkai jųjų sudaroma socialinė tvarka — tai kaip tik ir būtų pati valstybė, — tai man rodos nėra tiesa.

Tad žmonių socialinis veikimas, kuris yra valstybinis, charakteringu valstybiniu metodu atliekamas ir sudarąs valstybinę funkciją, reiškiasi ne tiktai įstatymų leidimu ir jųjų

taikymu ar vykdymu, bet ir darbais bei aktais, kurių jokia teisės norma nenumato ir nesutvarko. Be to, ir teisės normų pagrinde visuomet glūdi kuris nors socialinis reikalas, kuri nors socialinio bendravimo funkcija. Valstybė visų pirma yra socialinis apsireiškimas, ji yra iš socialinio bendravimo neišskirtina bent ta prasme, kad ji negali būti išjungta iš tampraus tarpusavio veikimo, kuris vyksta tarp jos ir kitų socialinių junginių, ir negali atsipalaiduoti nuo to nuolatinio įvairių socialinių veiksinių stengimosi ją veikti, kurio padariniai sudaro žymią jos funkcijos ir jos teisės nuostatų dalį. Mes čion kaip tik ir turėsime pasisakyti dėl to jos ryšio su kitais socialiniais junginiais, kitaip sakant, dėl valstybės santykio su visuomene, iš kurios valstybė išauga ir iš kurios ji niekuomet visiškai išsiskirti negali. Bet pagaliau socialinių junginių veikimo padariniai ne tiktai „reiškiasi" valstybės funkcijoje ir jos teisės nuostatuose, bet ir ji pati yra socialinio bendravimo padarinys, kuris savo ruožtu virsta galingu to paties socialinio bendravimo veiksniu.

a. Prof. Hanso Kelsen'o doktrina. „Müssen" ir „Sollen": a. priežastinis būtinumas — gamtos įstatų tvarka („Müssen") ir b. normatyvinė tvarka— socialinė tvarka („Sollen").

Įdomi ir be abejo gili, nors, man rodos, vienšališka ir savo galutinėse išvadose nepriimtina, yra naujausioji Vienos profesoriaus, Georgo Jellinek'o mokinio, H a n s o K e l s e n'o doktrina.

Kelsen mano, kad valstybė esanti tam tikra ž m o n i ų e l g i m o s i t v a r k a. Tvarka, sako Kelsen, esanti dviejų rūšių: viena esanti tvarka, pagrįsta g a m t o s į s t a t a i s, kurie veikia visus kūnus ir absoliutiškai verčia juos laikytis tam tikros tvarkos, iš kurios jie išsisukti arba jai pasipriešinti niekuomet ir jokiu būdu negali; jei gamtos įstatymas yra hypotezė, o jo padariniai — išdava, tai ryšis, kuris čion jungia išdavą su hypoteze (arba pasekmę su priežastimi), yra k a u z a l i n i s arba p r i e ž a s t i n i s b ū t i n u m a s („das Müssen der Kausalität"). Visai kitokia yra kita tvarkos rūšis; tai esanti tvarka, pagrįsta t a i s y k l ė m i s ar n o r m o m i s; norma arba taisyklė reiškianti ne tai, kas būtinai visuomet yra ar vyksta, bet kas ir kaip turėtų visuomet būti ar vykti; tai esanti n o r m a t y v i n ė t v a r k a, liečianti tiktai žmonių veikimą, o ne bet kurių kūnų judėjimą; ryšis, kuris čion jungia išdavą su hypoteze, esąs ne kauzalinis, bet n o r m a t y v i n i s b ū t i n u m a s, kurių Kelsen aptaria sunkiai į lietuvių kalbą išverčiama tikslia vokiška formule „das Sollen der Zurechnung". Gal būtų tiksliau „das Sollen" vadinti „normatyviniu imperatyvu" arba „imperatyviniu normavimu", nes žodis „imperatyvas" geriau tinka psichiniam normos „Sollen" veikimui, negu žodis „būtinumas",

kurį mes galėtume rezervuoti sąvokai „Müssen", reiškiančiai absoliutinį gamtos įstatų veikimą. Tad būtų dvi skirtingos tvarkos: „priežastinio būtinumo tvarka" („Müssen") ir „normatyvinio imperatyvo" arba „imperatyvinio normavimo tvarka" („Sollen"), (nors pats Kelsen normų imperatyviškumą neigia ir laiko jas hypotetiškomis). Savaime pati norma arba taisyklė tai nesąs psichinis reiškinys, nes tai galįs būti keno nors pareikštas įsakymas, bet taisyklės (normos) idėja, jos atvaizdas veikėjo sąmonėje, tai esąs reiškinys grynai psichinis, o kaip tik toji idėja „veikianti" ir „tvarkanti" žmonių darbus.

Taisyklės ar normos „veikimo" veiksniai, kurie ją daro žmonėms imperatyvine, esą labai sudėtingi. Tai esąs painus klausimas. Tačiau ne tiek tas esą svarbu, k u r i o m i s p r i e m o n ė m i s i r k u r i a i s v e i k s n i a i s pasiremdama norma pajėgia veikti ir tvarkyti žmonių veikimą, kiek tai, a r ji pajėgia veikti. Jei ji iš viso tvarkyti nepajėgia, jei ji neveikia, tai netenką kalbėti apie „imperatyvinį normavimą" ir iš viso apie „normatyvinę tvarką". Taisyklė, norma, normatyvinė tvarka („Sollen") esanti tiktai tada, kai taisyklės imperatyvinis veikimas yra tikras (prancūziškai: „efficace"). Nereikią, kad jis būtų absoliutinis ir neišvengiamas, kaip gamtos įstatų p r i e ž a s t i n i s b ū t i n u m a s („Müssen"), nes tai iš viso ir būti negali, bet reikią, kad, nors ir su išimtiniais priešingais išsišokimais, šiaip eiliniuose atsitikimuose jisai reikštųsi.

b. Kiekvienas socialinis junginys — tai esanti tam tikroji normatyvinė tvarka arba normų (taisyklių) sistema „Sollen" pobūdžio.

„Normatyvinė tvarka" („imperatyvinio normavimo tvarka", „Sollen") — tai esanti t v a r k a s o c i a l i n ė. Šiuo atžvilgiu valstybė nesiskirianti nuo kitų socialinio bendravimo padarinių, nuo kitų socialinių junginių. Tad tęsiant Kelsen'o mintį, reikia pripažinti, kad kiekvienas socialinis junginys — tai esanti s u i g e n e r i s n o r m a t y v i n ė t v a r k a, sui generis skirtinga „Sollen", kurios skirtingumas pareina nuo tvarkos pagrindan dedamų s k i r t i n g ų i m p e r a t y v i n i ų n o r m ų. Šitą Kelsen'o mintį aš laikau labai reikšminga ir svarbia, kuriai aš visiškai pritariu. Joje glūdi toji pati socialinės (socialinių junginių) autonominės teisės idėja, kurią aš dėstau ir kuri, deja, viešpataujančios doktrinos nėra pripažįstama. Kiekvienas socialinis junginys turi savo normatyvinę teisės sistemą.

Štai autentiškų Kelsen'o žodžių citata, iš kurios mums aiškėja jo pažiūra į socialinę teisės esmę ir į valstybės esminį gimininguma su visais kitais socialiniais fenomenais: „Normatyvinis valstybės pobūdis iš esmės neskiria jos nuo kitų socialinų junginių („des autres formations sociales"). Pastarieji taip pat sudaro taisyklių sistemas. Kiekvienas socialinis ryšis yra iš esmės normatyvinis: savo giliausioje esmėje visas socialinis junginys tėra tiktai p a r e i g a, „obligation" (paties Kelseno pabraukta), tarpusavi individų pareiga tam tikru būdu elgtis, kurią nustato normatyvinė tvarka. Bergždžia būtų visuomenės esmė ieškoti kuriuose nors grynai faktiniuose santykiuose, kuriuose nors faktiniuose jų veikimo būduose, vadinasi

grynuose faktuose, pareinančiuose nuo kauzalinio (priežastinio) principo... Jei turima galvoje tiktai fakto santykiai, kitaip sakant santykiai tarp priežasties ir padarinių, tai ryšis, jungiąs du žmones, nesiskiria nuo to, kuris yra tarp fizinės priežasties ir jos fizinių padarinių. Tiktai todėl, kad taisyklės ir normatyvinis tvarkymas negali būti taikomi kitokiam objektui, kaip tiktai žmogaus veikimui, tenka socialiniais vadinti santykiai tiktai tarp žmonių, ir todėlei socialinis ryšis yra iš esmės normatyvinis ryšis, pareiga. Šiuo atžvilgiu „visuomenė" aiškėja, kaip skirtinga nuo „gamtos" sritis („régne") ir tiktai šia sąlyga yra galimas socialinis mokslas, nepriklausomas gamtos mokslų. Todėl visos pastangos laikyti sociologiją sui generis gamtos mokslo disciplina yra šiai disciplinai pražūtingos.

c. Tiktai valstybinė normų sistema ar normatyvinė tvarka esanti teisės sistema ir teisinė tvarka. Teisės žymė — organizuota prievarta. Tad valstybė esanti „priverstinė normatyvinė tvarka" („Zwangsordnung", „Sollen'o" pobūdžio).

Tačiau, nors kiekvienam socialiniam junginiui jis pripažįsta normatyvinę tvarką („Sollen"), šiuo apibendrindamas valstybę ir visus kitus socialinius junginius visuomenėje, Kelsen vis dėlto tiktai valstybės normatyvinę tvarką laiko teisine tvarka ir tiktai tas socialines normas ar taisykles, kuriomis ši valstybinė ar „teisinė" tvarka yra pagrįsta, laiko „teisės normomis" arba „teise". Bet kuo gi, jo nuomone, valstybės normatyvinė tvarka (valstybė) išsiskiria iš kitų taip pat normatyvinių tvarkų (socialinių junginių) visuomenėje? Kelsen taip atsako:

„Jeigu valstybė, kaip ir kiekvienas kitas socialinis junginys, yra tvarka, taisyklių sistema, tai kuogi ji skiriasi nuo kitų socialinių grupių? Valstybės tvarka skiriasi nuo kitų tvarkų tuo, kad pirmiausia („avant tout") ji yra prievartos tvarka („Zwangsordnung"). Ne tiktai ta prasme, kad joje dalyvavimo faktas tam tikru atžvilgiu nepareina nuo valios tų, kuriems ji yra taikoma; ši žymė galima rasti ir kai kuriose kitose socialinėse sistemose... Kas yra valstybinei prievartos tvarkai ypatinga, tai tat, kad ji p r i e v a r t ą o r g a n i z u o j a („institute la contrainte" — paties Kelseno pabraukta) ir kad jos taisyklės nustato, kad esant tam tikroms sąlygoms tam tikras asmuo („individu") turi pavartoti tam tikras prievartos priemones kito asmens atžvilgiu..."

Polemizuodamas su tais, kurie valstybėje numato tam tikrąjį socialinį reiškinį, sikrtingą nuo jos „teisės sistemos" arba p r i v e r s t i n ė s n o r m a t y v i n ė s t v a r k o s („Sollen'o" pobūdžio „Zwangsordnung") — Kelsen paliečia ir tą pažiūrą, kuri valstybės fenomeną mato tam tikruose žmonių darbuose (veiksmuose). Tai yra kaip tik toji pažiūra, kuri, kaip toliau pamatysime, yra labai artima mano dėstomajai pažiūrai, būtent f u n k c i o n a l i n ė s s o c i a l i n i ų j u n g i n i ų i r v a l s t y b ė s e s m ė s s ą v o k a i.

Kelsen šios pažiūros nesmerkia, beveik sutinka jai pritarti, bet mano, kad esą šios pažiūros šalininkai tik tai per nesusipratimą galį skirtis nuo jo, Kelseno, siūlomos socialinių junginių ir valstybės esmės koncep-

cijos. Nes esą, jeigu sakoma, kad socialinį junginį ar valstybę sudarą tam tikri, bet ne visi, tam tikros teritorijos žmonių darbai, tai reikią gi kuriuo nors kriteriumu klasifikuoti visi žmonių darbai ir skirti tie, kurie yra valstybinio (ar kitokio socialinio junginio) pobūdžio, nuo tų, kurie to pobūdžio neturi. Ir triumfuodamas jis baigia: „Šis klasifikacijos arba selekcijos principas ... tai taisyklė, kuri tam tikram aktui suteikia valstybinio pobūdžio. Valstybiniais aktais yra tiktai tie, kuriuos teisės norma numatė ir sutvarkė; jais vienais valstybė veikia". Tad ne tie žmonių funkcionaliniai darbai, bet pati normatyvinė teisės tvarka — tai kaip tik esanti valstybė.

Prof. H a n s o K e l s e n'o svarbiausiuoju mokslo veikalu yra „Allgemeine Staatslehre" — Berlin, 1925 m.; tačiau čion paduotoms citatoms aš naudojaus ne šiuo veikalu, bet platoku paties prof. Kelsen'o straipsniu prancuzų kalba „Aperçu d'une théorie générale de l'Etat" — „Vienos bendrosios valstybės teorijos žvilgsnys", kuriame Kelsen, jo paties žodžiais, reziumuoja anojo savo veikalo mintis; šis Kelsen'o straipsnis patalpintas prof. Gastono Jèze redaguojamame prancuzų teisės žurnale „Revue du Droit public et de la Science politique en France et à l'étranger", 1926 m. Nr. 4, — 561—546 pusl.; trys mano čion pateiktos citatos paimtos: pirmoji — iš 571 pusl.; antroji — iš 572 pusl. ir trečioji — iš 570 pusl.).

d. Kelsen'o doktrinos kritika. prof. Duguit žodžiais. Šios kritikos įvertinimas.

Tad galų gale Kelseno'o mokslu valstybė — tai esanti teisės normų sistema, valstybė ir teisė — sutampančios. Duguit, kuris viename paskutinių savo rašinių, recenzuodamas Kelsen'o doktriną (prof. L e o n o D u g u i t straipsnis „Les doctrines juridiques objectivistes" — „Objektyvinės teisės doktrinos" tame pačiame žurnale „Revue de Droit Public", 1927 m., Nr. 4, — 537—573 pusl., Kelsen'o doktrinai pavesti 554—573 pusl.), vietomis apie Kelsen'o doktriną ir knygas tiesiog entuziastiškai išsitaria, sako, kad teisės ir valstybės moksle, kuriame įvairiausiose begalinio doktrinų ir teorijų įvairumo konstrukcijose visumet iki šiol be konkurencijos viešpatavęs valstybės ir teisės dualizmas, šios Kelsen'o doktrinos idėja pirmą sykį realizuojanti teisinį monizmą arba net tiesiog žavinantį teisės p a n t e i z m ą, pagaliau nugalintį ir praryjantį tą klasikinį valstybės ir teisės dualizavimą, iš esmės gimininga arba net sutampantį su Viduramžių spekuliatyviniais Dievo ir Gamtos, dvasios ir kūno ir kitais panašiais dualizmais. Ir pats Kelsen kitame savo rašiny, išleistame 1922 m., („Der soziologische und der juristische Staatsbegriff"), ikišiolines mokslo sąvokas apie valstybę ir teisę, kaip apie dvi skirtingas esmes, du skirtingus socialinius fenomenus, lygina su teologų spekuliacijomis, liečiančiomis Dievą ir Gamtą, kūrėją ir kūrinį, su visomis tų spekuliacijų pagamintomis dogmomis, turinčiomis dirbtiniais būdais išaiškinti pamatinių sąvokų painiavą, kaip Dievo Įkūnijimo (Inkarnacijos) dogmą, vieno dievybės elemento — intelekto personifikacija („Logos", Žodis) ir t. t. Vienas šio Kelsen'o rašinio skyrius, pavestas kaip tik šiam klausimui, yra net užvardintas: „Valstybė ir teisė, Dievas ir Gamta". Kelsen visa tai laiko metafazika ar

„valstybės teologija". Jisai giriasi pašalinęs tą pasenusią spekuliaciją ir nuvalęs teisės mokslą, kuriam grąžinęs monistinę tiesą, ir padaręs tai, kas prieš teologų spekuliacijas tapę panteizmo iškelta.

Ir vis dėlto Duguit, nors vietomis jis entuziastiškai apie Kelsen'o teoriją išsitaria ir ypač aukštai kelia objektyvistinį šios doktrinos pobūdį, galų gale pasisako prieš Kelsen'o monizmą ir „panteizmą". Jo kritika labai teisingai iškelia kaip tik tai, kas iš tikrųjų daro šią doktriną nepriimtina ir socialinės tikrenybės sumetimais ją smerkia. Būtent Duguit (op. cit. 572—573 pusl.) sako:

„... svarbiausias priekaištas, kuris mano supratimu reikėtų iškelti prieš profesoriaus doktrinas, kad tai yra grynai formalinės logikos konstrukcija, kad „Sein" ir „Sollen" suskirstymas („Sein" ir Sollen" klasifikacija, kurią čion Duguit mini, naudodamasis Kelsen'o vartojamais jo vokiečių kalbos rašiniuose terminais, atitinka mano aukščiau paminėtą „Müssen" ir „Sollen" klasifikaciją, kurią pats Kelsen vartoja savo prancuzų kalbos straipsny žurnale „Revue du Droit Public"; mano prierašas), „kuriuo visa sistema yra pagrįsta, be abejo logiškai yra tikslus, bet tai ne tiesa, kad teisė priklausanti tiktai „Sollen" sričiai. Tai tiesa, kad teisė yra taisyklių visuma, bet taisyklių, gimusių iš praktinių reikalų, sudarančių „Sein" srities faktus. Jos yra taikomos individų veikimui, kuris, kaip ir pats Kelsen pripažįsta, taip pat sudaro „Sein" faktus. Iš kitos pusės teisės propozicija arba, kaip ją Kelsen vadina, „Rechtssatz", dažnai kyla iš žmogaus veikimo, iš valios akto; tad ir ji dažnai yra „Sein'o" faktas. Skirti sąvoka „yra" ir sąvoka „turi būti", sąvoka „Sein" ir sąvoka „Sollen" — tai visai leistina ir loginga. Tačiau teisinė įsakytinė santvarka („l'ordonnancement juridique") iškelti už realaus gyvenimo ribas, už „Sein" ribas, su tuo aš sutikti negalėčiau...

„Be to aš turiu pridurti, kad jei mes identifikuosime valstybę ir teisę, kaip tat Kelsen daro, tai vargu bau mums pavyktų valstybė suvaržyti teise, — ir iš tikrųjų Kelseno veikaluose aš to nė pėdsako nėsu radęs. Juo labiau aš senstu, juo labiau tvirtėja mano įsitikinimas, kad visos teisinės spekuliacijos yra bergždžios, jei jos nesugeba pozityviškai nustatyti tvirtus pamatus teisiškam veikimo aprėžimui tų asmenų — individų, grupių, socialinių klasių, kurie tam tikroje visuomenėje disponuoja didžiausią jėgą. Aš pakartoju, aš nesuprantu, kaip šis pamatas galėtų būti nustatytas, jei teisė ir valstybė sutaptų, jei visa teisė būtų valstybe, jei valstybė būtų visa teise."

„Žodžiu, kol priešinga nėra įrodyta, Kelsen'o juridinis panteizmas man atrodo viešosios teisės neigimu".

Šitokiu griežtu posakiu užbaigia Kelsen'o doktrinos įvertinimą senas prof. Duguit.

Kuriuo atžvilgiu aš su prof. Duguit teorijos tezėmis nesutinku, aš jau anksčiau esu pasisakęs: mano supratimu, teisiškai valstybė nėra socialinės teisės aprėžta ir negali būti jos aprėžta, nes nėra vieningos socialinės teisės, o yra tiktai įvairios grupinės socialinės teisės sistemos, tarp kurių yra įvairių prieštaravimų. Jos visos drauge kategoringai aprėžti valstybę ir jos teisę negali, nes tada tie prieštaravimai vienas kitą

naikintų ir vienas kitą išskirtų; jokia gi viena grupinė teisės sistema valstybės atžvilgiu monopolio neturi. Šiuo atžvilgiu Duguit tezė man yra nepriimtina. Tačiau man yra visai aišku, kad visos grupinės teisės sistemos, kurios kyla visuomenėje iš įvairių socialinių grupių reikalų, veikia valstybę ir jos teisę ir varžosi tarp savęs dėl to veikimo; ir toji ar tosios socialinės teisės sistemos, kurios tas rungtynes laimi, iš tikrųjų savo veikimu nustato valstybės funkciją ir jos teisę. Laimi gi toji ar tosios, kurių pajėgos yra visuomenėje didesnės. Tad valstybės aprėžimas socialine teise, bent mano pažiūromis, nėra teisiškas kategoringas, bet yra grynai politinis, kaip socialinių jėgų santykiavimo faktinė išdava.

Šia prasme su šia pataisa aš visiškai pritariu Duguit, kad valstybinė teisė (Kelsen'o „Sollen") pareina nuo socialinių faktų, kurie reiškiasi socialiniais reikalais, socialinių grupių funkcijomis ir socialinių grupinių jėgų santykiavimu (Kelsen'o „Sein" ar „Müssen"). „Sollen" ir „Sein" („Müssen") — tai ne atskiros paraleliškos sritys, kurios viena ant kitos neužeina ir sudaro du pasauliu, Visuomenę (socialinį bendravimą) ir Gamtą, du, juridiškai-socialinį ir gamtinį, panteizmus, bet dvi socialinės srities kategorijos, kurias atitinka dvi socialinės funkcijos, tampriai tarp savęs surištos ir viena kitą veikiančios. Į logingą, formališkai gražią ir savo racionalizmu viliojančią Kelsen'o sistemą reikėtų įnešti šią pataisą: Gamtos pasaulis — „Sein'o" ar „Müssen'o" viešpatavimas, socialinis gi pasaulis — tai nėra tokia „Sollen'o" monopolinio viešpatavimo sritis, kaip gamta — „Sein'o"; čion, socialiniame pasauly, žmonių socialiniame bendravime, be „Sein'o" („Müssen'o") yra dar „Sollen", kurio gamtoje neužtinkama; čion „Sein" ir „Sollen" abu veikia ir kombinuojasi.

e. Prof. Władysłovo Leopoldo Jaworskio pritarimas Kelseno teorijai. Jaworskio tezių kritika.

Kelsen'o doktrinos įtaka plečiasi. Lenkijoje ją palaiko vienas be abejo rimčiausių viešosios, ypač administracinės teisės, mokslininkų žinomas prof. Władysław-Leopold Jaworski (ž. jo „Nauka Prawa Administracyjnego. Zagadnienia ogólne" — „Administracinės teisės mokslas. Bendrieji klausimai", Warszawa, 1924 m., Instytut wydawniczy „Bibljoteka Polska") ir žymus teisininkas S z y m o n R u n d s t e i n („Zasady teorji prawa", Warszawa, 1924 m.).

„Valstybė yra teisės visuma" — sako Jaworski (op. cit., 7 pusl.), o toliau tęsia tą mintį: „Valstybė, kaip mintis, kaip sąvoka, yra teisės vienuma ir jos visuma... Jeigu pavyzdžiui valstybę laikysime junginiu, tai šiame junginy žmonės yra jungiami ne kuo kitu, kaip teise" (op. cit., 13 pusl.). Kitoje vietoje dar sako: „Jei sakoma «valstybė», tai sociologas, politikas, praktikos žmogus ir t. t. mato šiame žodyje žmonių junginį ir t. t., viršgamtinį asmenį, šiokį ar tokį organizmą ir t. t.; tačiau teisininkas tame žody mato tam tikro normų komplekso sistemą šiuo gi atžvilgiu, kai kalbama apie valstybę, mato normų visumos sistemą" (op. cit., 156 pusl.). Čion, man rodos, rimtas profesorius nerimtai ima kalbėti.

Kodėl socialiniame junginy, tad ir valstybėje, „žmonės yra jungiami ne kuo kitu, kaip teise“ — to tačiau prof. Jaworski neaiškina. Kodėl pavyzdžiui mes negalime pasakyti, kad jie yra jungiami valstybės valdžios arba valdančiųjų? Tvirtinimas — tai dar nėra įrodymas. Iš tikrųjų gi teisė (normų visuma) neatsiranda staiga nežinia iš kur ir kodėl, kaip Deus ex machina; ji yra keno nors nustatoma, ji yra kurių nors jėgų, kurio nors veikimo ar kurių nors faktų padarinys. Jei teisė, o ypač įstatyminė teisė, yra valstybės valdžios nustatoma, kaip jos imperatyvinės ar normatyvinės funkcijos (iš tikrųjų normatyvinės imperium'o funkcijos) padarinys, tai tuo jungiančiu veiksniu bus valdžia ar imperiumas, kuris be teisės normų reikštis gali ir reiškiasi taip pat palaidais įsakymais ad hoc, o revoliucijomis ir perversmais dar gi griauna ir katastrofiškai pertvarko teisę, nors revoliucija ir perversmas nieko juridinio savy neturi ir priklauso imperatyvinių socialinių faktų sričiai.

Bet iš tikrųjų teisė yra ne valdančiųjų kūrinys, bet **socialinis padarinys**; valstybės valdžia, valdančiųjų imperium — tai tiktai **metodas**, kelias ar aparatas, **kuriuo socialinių grupių laimėjimai socialinių jėgų santykiavimo procese paverčiami teisės normomis ir imperatyviniais įsakymais.**

Jeigu gi mes dar labiau šią temą gilinsime, tai turėsime konstatuoti, kad teisė tiktai **apsaugoja tam tikrų socialinių tikslų siekimo funkciją**, tad tas veiksnys, kuris jungia, tai yra pati funkcija, su kuria yra surišta teisė ir nuo kurios ji negali būti atskirta ir negali virsti kažkokiu abstraktiniu fetišu-dievaičiu, kuris „yra, kadangi yra“, be pradžios ir be pateisinimo, kaip pats Dievas.

Tačiau Jaworski, lyg nujausdamas galimus priekaištus iš „sociologų, politikų ir praktikos žmonių“ pusės, skuba tiems priekaištams užkirsti kelią į jo teorijos kritiką. Jis, kaip matyti iš aukščiau cituotų kelių jo sakinių, jiems lyg kad sako: „kuo jūs laikysite valstybę, mums, teisininkams, nesvarbu; galite ją laikyti žmonių junginiu, viršgamtiniu asmenimi, kažkokiu organizmu, kuo norite ir kas jums patinka; mes į tai nesikišame ir mes jums nekliudome; tačiau mums, teisininkams, užtenka, kad tai esanti teisės visumos sistema; nesikiškite ir jūs į mūsų viešpatią.“

Bet ar tas atsikirtimas patenkina mokslo reikalavimus ir suteikia kurių nors Jaworskio tezei įrodymų? Man rodos, nepatenkina ir nesuteikia. Pats „sociologo, politiko ir praktikos žmogaus“ vienoje eilėje pastatymas rodo norą moksliškai pažeminti visus tuos teisininko priešus, ypatingai gi, matyti, sociologą, kurio pažiūros ir sąvokos, matyti, Jaworskio yra laikomos tolygios vertės spekuliacijomis, kaip kad politiko arba šiaip veikėjo ir piliečio pažiūros ir išvedžiojimai, kurie nieko bendro su mokslu neturi. Gali būti, kad Jaworski nepasitiki sociologais ir sociologija, kuri iš tikrųjų dar nėra galutinai nusistovėjusi ir susitvarkiusi ir kurioje priviso diletantų ir spekuliantų, kompromituojančių pati jos vardą. Sociologijos, kaip atskiros mokslo disciplinos, tikrenybė iš viso yra ginčytina. Bet sociologijos šia prasme neigimas nėra tolygus bet kurių socialinių mokslų neigimui ir neduoda pagrindo juos neigti, jei yra žmonių socialinio bendravimo faktas, jei yra įvairiausi to bendravimo reiškiniai,

kurie gali ir turi būti studijuojami, kaip medžiaga moksliško pažinimo darbui. Tačiau Jaworski vienon bendron eilėn stato visą ir visus, išskyrus teisininkus, en bloc, kalbėdamas iš vienos pusės apie „sociologus, politikus, praktikos žmones ir t. t.", o kiton eilėn prieš juos visus stato „teisininkus", kalbėdamas iš kitos pusės tiktai apie pastaruosius. Kas tai yra? Ar socialinėje srity nieko kito, išskyrus teisės normas, ir jokių kitų mokslo disciplinų, išskyrus teisės mokslus, nėra? Jei tokia būtų prof. Jaworskio mintis, tai ji būtų aiškiai nerimta.

O jei prof. Jaworski, neneigdamas kitų socialinių mokslų, šiuo nori tiktai pareikšti, jog teisininkas, būdamas autonomingas savo teisės mokslų srity, tų socialinių mokslų davinius gali visiškai ignoruoti lygiai taip pat, kaip jis nesiskaito su bet kurio šiaip piliečio pažiūromis į valstybę ir socialinius junginius, tai šiuo atžvilgiu prof. Jaworskio tvirtinimas yra reikalingas labai žymių rezervų. Suprantama, kad mokslininkas-teisininkas, kurio artimiausia mokslo sritis tiek to mokslo studijų objektu, tiek mokslo darbo metodais sudaro autonomingą visuotinio mokslo šaką, gali, jei jis yra tikslus ir siauras specialistas, nesiįdomauti kitų, kad ir artimų, mokslo šakų daviniais bei išvadomis ir jų nežiūrėti. Šia prasme teisininkas gali kitų socialinių reiškinių nestudijuoti ir atitinkamus socialinius mokslus ignoruoti. Jis pavyzdžiui gali studijuoti valstybės teisę, kaip tam tikrą normatyvinę konstrukciją, tam tikrą teisės sistemą. Jam valstybė, kaip socialinis bendravimo fenomenas, kitais atžvilgiais gali nerūpėti. Bet jis neturi jokio pagrindo tvirtinti, kad ši normatyvinė konstrukcija ar valstybės teisės sistema — tai kaip tik ir esanti pati valstybė ir kad valstybė — tai nėsą kas kita, kaip šioji konstrukcija ar sistema. Jei jis nori valstybės esmę sužinoti ir savo nuomonę apie ją tarti, tai jis negali nieko nežinoti ir nenorėti žinoti, ką kiti liečią valstybę mokslai ar mokslo disciplinos apie ją sako. Jis gali, apsvarstęs kitų socialinių mokslų tezes apie valstybės esmę, prieiti išvadą, kad tos tezės esančios klaidingos, bet jam nėra leistina pasakyti: man nerūpi ir nesvarbu žinoti, ką jūs tvirtinate apie valstybę ir ar tai yra tiesa ar netiesa, ką jūs sakote, man ji yra normatyvinė konstrukcija ar teisės sistema. Lygiai taip pat jis galėtų pavyzdžiui pareikšti, kad žmonija ar žmogus — tai esanti normatyvinė konstrukcija (teisės sistema), nes teisė yra susijusi su žmogumi, o ką ten kiti mokslai apie žmogų ir žmoniją sako, tai, girdi, teisininkui nėsą svarbu.

Pagaliau socialiniai mokslai, kurie studijuoja valstybę, toli gražu nepasitenkina tokiomis, jei bus leista taip išsitarti, „storžieviškomis" valstybės esmės sąvokomis, kaip kad žmonių susibūrimas, viršgamtinis asmuo, šioks ar toks organizmas... Nėra reikalo ir pagrindo taip karikatūriškai socialinių mokslų sąvokos dėstyti ir pigiam efektui pasiekti: minėti tiktai tai, kas tų sąvokų tarpe jau beveik visų mokslininkų tapo atmesta.

5. Teisė yra socialinio bendravimo padarinys.

Bet ne tiktai valstybė, o lygiai taip pat ir jos teisė, tarp kito ko ir konstitucinė teisė, yra reikalinga socialinių fenomenų

pažinimo ir socialinių mokslų pagalbos. Kad teisė yra socialinio bendravimo padarinys — tai yra tiesa, kuri šiandien beveik visų laikoma aksioma. Dievo įsakytų ar įkvėptų, arba įgimtųjų, pačios gamtos į žmogaus sąmonę įdėtų teisės nuostatų, kaip tam tikiro absoliuto, kaip tam tikros žmogaus proto kategorijos, idėja, kuri praeity būdavo populiari ir mokslo mėgiama, mūsų gadynės mokslo nėra palaikoma ir iš tikrųjų yra nepriimtina. Pati teisė yra socialinė ir būtent socialinio veikimo kategorija, bet kaip tik tuo pačiu jos nuostatai jokio absoliuto nereiškia ir yra iš esmės reliatyviniai, pareiną nuo įvairių socialinių reikalų ir iš viso nuo socialinio bendravimo sąlygų, aplinkybių bei kelių.

Tiesa, teisė, sudarydama ypatingą s o c i a l i n i o v e i k i m o k a t e g o r i j ą, tuo pačiu sudaro autonominę socialinių mokslų grupės šaką, kuri dėl savo ypatingos socialinės funkcijos savo ypatingų reiškimosi bei „veikimo" metodų, savo charakteringos struktūros, gali būti studijuojama ir pati savaime, be kitų socialinių mokslų pagalbos. Šia prasme teisės mokslas (tad ir valstybės konstitucinės teisės disciplina) nėra tiek supinta su sociologija ir kitomis socialinio pobūdžio disciplinomis, kaip kad socialinis mokslas apie valstybę. Tačiau jei mes norime suprasti ne tiktai teisės veikimo mechaniką, jos struktūrą ir dogmatiką, bet ir jos nuostatus, tai mes tam raktą ieškoti turime tiktai socialiniuose reiškiniuose, kuriuos susekti ir pažinti mus mokina kitos socialinės disciplinos.

Teisininkas, kuris savo studijomis niekuomet ir visiškai nėra išėjęs iš teisės mokslų ribų į socialinę ar sociologinę sritį, kuris teisės nuostatus studijavo tiktai dogmatiškai ir kuriam visuomenė sudaro tokią pat paslaptį, kaip chemija ar botanika, kuris tą visuomenę mato tiktai per teisinę socialinio bendravimo kristalizaciją, nieko nežinodamas apie gyvus socialinius procesus, apie tą apatinį judėjimą, kuris nuolat vyksta teisės normų pamatuose, kuris kuria teisės nuostatus, keičia juos ar ardo arba kartais sprogdina, būdamas ir pats teisės veikiamas, deformuojamas ar tvarkomas, — toks teisininkas, grynas formalistas, socialinei teisės funkcijai didelės naudos neduos, o tam tikru atžvilgiu gali jai net kenkti. Tiktai teisininkas-visuomenininkas gali būti kompetentingas socialinis kūrėjas ir tvarkytojas, socialinis tikrąja prasme menininkas. O meni-

ninkų kiekviena gyvenimo sritis yra reikalinga, ir tikrai klysta tie, kurie mano, jog meno sąvoka esanti nesuderinama su socialiniu ar moksliniu veikimu ir kad teisė ar sociologija tai esančios kažkokios nuobodžios kazuistinio racionalizmo sritys, kurioms veikti užtenka tiktai laikyti galvoje tam tikras formulių bagažas.

6. Materialinė ir formalinė (arba teisinė) socialinio bendravimo funkcija.

Visas socialinis bendravimas gali būti išdėstytas dviem esminėmis savo funkcijomis, kurių vieną mes pavadinsime materialine, o antrą — formaline. Jas atitinka dvi socialinio ar visuomeninio veikimo sritys, dvi tvarkos ar lytys, du metodu: tai pats socialinis judėjmas, einąs žmonių santykiavimu ir skiriamas įvairiems reikalams tenkinti, ir — teisė. Materialinė socialinio bendravimo funkcija apima patį reikalų tenkinimą, ji yra pamatinė ir pirminė. Be jos nebūtų buvę teisės, nebūtų buvę paties socialinio bendravimo. Šia prasme aš ją ir vadinu „materialine", tai, žinoma, nereiškia, kad „materialiniais" medžiagine ar fizine prasme būtų patys reikalai; jie yra įvairūs, pradedant pačiais nesudėtingais, tikro materialinio fizinio pobūdžio, kaip alkis ir vandens troškimas, o baigiant moraliniais, dvasiniais ir aukščiausiojo idealo troškimais. Materialinė socialinio bendravimo funkcija, tai yra tas socialinis žmonių veikimas, kuriuo siekiami „materialiniai", reiškia, pačių reikalų tiesioginio tenkinimo, tikslai. Tačiau jei būtų buvusi tiktai ši, tiesa, pamatinė ir svarbiausia, funkcija, tai socialinis bendravimas būtų panašus į chaosą ir visiškai atsitiktinis; grynai atsitiktinės (pripuolamos) būtų buvusios ir jo išdavos ir atsitiktiniai — jo padariniai. Kiekvieną sykį, siekiant tą patį tikslą (reikalo tenkinimą), reikėtų iš naujo ieškoti kelių, ruošti veikimą, tvarkyti jį tam sykiui, žodžiu — viską iš naujo pradėti; be to, kadangi žmonių reikalai būna ne-tiktai įvairūs, bet ir skirtingi, dažnai vieni kitiems priešingi, pagaliau nevienodai visų jaučiami ir suprantami, nes kas vienam gera, tas kitam būna bloga arba indiferentiška, tai vieni tos funkcijos darbai būtų kitų kliūdomi, ardomi, griaunami. Būtų tikrasis bellum omnium contra omnes, ir socialinis bendravimas neturėtų jokio pastovumo, o socialinių

tikslų siekimo darbas niekuomet negalėtų virsti planinga sistematizuota socialinė funkcija.

Tikrenybėje to chaoso ir socialinio bendravimo atsitiktinumo ir nėra. Nuo tos nelaimės socialinį bendravimą apsaugoja antroji jo funkcija, kurią aš pavadinau formaline ir kuri yra lygiai taip pat svarbi, kaip ir pirmoji, nes tiktai jai esant gali vykti ir pirmoji.

Būtent žmonės, sykį ką padarę, įsitikinę padarytojo naudingumu ir tikslingumu, išbandę veikimo būdą ir vaisius, antrą sykį, o juo labiau trečią, dešimtą ir t. t. bus linkę laikytis išbandyto kelio, ne ieškoti ir kurti iš naujo, bet eiti senu keliu, kartoti tą patį darbą tokiu pat būdu. Laisvas kūrybinis pirmas žingsnis, prometeiškas kūrybinės energijos žygis, tikrasis išradimas, tam tikru psichiniu darbu yra sutvirtinamas, kaip būsimojo veikimo taisyklė ar imperatyvinė norma. Faktą, kuris reiškiasi formulėje „taip yra“ arba „taip buvo“, žmogaus psichika kristalizuoja ir paverčia veikimo norma „taip turi būti“, „šitaip reikia daryti“, ir tą normatyvinę formulę stengiasi dar paversti imperatyvu kitiems žmonėms: „šitaip daryk“, „šitam veikimui nekliudyk“. Ir žmogus stengiasi tą savo sukurtą normą imperatyviškai įgyvendinti. Iš to kyla imperatyviniai įsakymai arba draudimai taip arba kitaip elgtis arba veikti. Ir jei žmogus ar žmonių grupė turi užtenkamai jėgos sudrausti kitus, kurie tų taisyklių-normų nesilaikys, tai toji normatyvinė socialinio veikimo arba materialinės socialinio bendravimo funkcijos kristalizacija virsta imperatyvine teise.

Tad ne kiekviena kristalizacija virsta teisės norma; jų daugybė nepasiekia teisės ir žūsta arba lieka teisės idėjomis, subjektyviniais normų idealais, kurie ieško progos įsisteigti, įsibrauti į teisės sistemą. Kiekvieną teisės normą arba normos idealą (idėją) atitinka kuris nors socialinis kieno nors reikalas, materialinis socialinis tikslas.

Materialinės socialinio bendravimo funkcijos kristalizacija (tuo pačiu jos darbo mechanizacija, lygiai taip pat, kaip mechanizuojasi žmogaus pavyzdžiui vaikščiojimo ar žingsniavimo procesas ar funkcija, kuri iš karto, kūdikiui pradedant vaikščioti ir pirmus žingsnius darant, sudaro kūrybinę problemą, kainuojančią daug energijos, psichinių jėgų įtempimo ir prometejiško didvyriškumo, lygaus Kolumbo ir Koperni-

ko išradimams) ir jos apdraudimas socialiniais imperatyvais, pagrįstais garantijomis bei sankcijomis, tai ir yra formalinė socialinio bendravimo funkcija arba jo teisės funkcija.

Socialiniame bendravime šita formalinė arba teisės jo funcija visur ir visumet lydi materialinę (tiesioginio reikalų tenkinimo) funkciją. Žinoma, materialinė yra pirminė ir pamatinė, nes be jos formalinė neturėtų jokios prasmės ir jokio socialinio tikslo ir iš viso būtų neįmanoma, bet iš kitos pusės tiktai sąryšy su antrąja pirmoji susitvarko, organizuojasi ir iš palaidų atsitiktinių socialinių epizodų chaoso pereina į pastovią funkcionalinę sistemą, į visuomenės instituciją.

Tokiu būdu šios abi stambios socialinio bendravimo funkcijos, materialinė ir formalinė (teisės), turi kiekviena savo tikslus, tad ir savo veikimo (metodų) autonomiją, o tuo pačiu ir kiekviena gali būti skyrium studijuojama; šiuo remiasi socialinių ir teisių mokslų — jų kiekvienų autonomija; tačiau tiktai abi funkcijos drauge sudaro visą socialinį bendravimą ir duoda mums tikrąjį žmonių visuomenės vaizdą. Materialinės funkcijos tikslai — socialinių reikalų tenkinimas, formalinės — anųjų tikslų siekimo (reikalų tenkinimo) sutvirtinimas (sutvarkymas) ir užtikrinimas (materialinės funkcijos apsauga).

Ne visi žmonių reikalai yra socialiniai, ne visi yra socialinio bendravimo aprūpinami. Yra tokių reikalų, kurie iš viso nėra reikalingi žmonių santykiavimo su kitais žmonėmis; bet ir tarp tų reikalų, kurie gali būti socialinio bendravimo reikalingi, ne visi jo yra tenkinami. Tiktai tie reikalai virsta socialiniais, kurie iš tikrųjų yra materialinės socialinio bendravimo funkcijos aptarnaujami; tai nėra būtinai visi asmeniniai visų betarpiškų tos funkcijos dalyvių ar vykdytojų reikalai, nes dažnai atsitinka, kad žmonės įvairiais būdais yra prieš savo norą verčiami dalyvauti socialiniame bendravime arba tiksliau sakant tam tikrose socialinio bendravimo kategorijose (socialiniuose junginiuose), o dalyvaudami jame, yra verčiami vykdyti ir daryti tai, kam jie asmeniškai nepritaria ir kas neatitinka jųjų asmeninį reikalą. Tarp kito ko tai kaip tik ir valstybėje yra; valstybinėje funkcijoje šiokiu ar tokiu būdu dalyvauja visi valstybinės teritorijos žmonės, visa tauta, neišskiriant tų, kurie asmeniškai yra kaip tik anarchijos šalininkai ir nei tam tikros

valstybės socialiniems tikslams nei pačiai valstybei, kaip tokiai, nepritaria ir kurių reikalai kreipia juos kaip tik prieš valstybę, kad ji būtų sunaikinta.

7. Valstybės teisė yra socialinių junginių teisės veikiama.

Kadangi, kaip esame sakę, formalinė funkcija visumet lydi materialinę, tvarkydama ir apdrausdama ją, tai teisė, kuria toji formalinė socialinio bendravimo funkcija reiškiasi, yra gaminama kiekvieno socialinio bendravimo ir reiškiasi kiekviename socialiniame žmonių junginy. Tad diferencijuotoje visuomenėje, kurioje yra daugybė įvairių socialinių junginių, diferencijuota, ne vienlypė, yra ir teisė, kuri yra socialinė ar visuomeninė ir nėra grynai valstybinis fenomenas. Ji nėra grynai valstybinis fenomenas ar grynai valstybės padarinys ta prasme, kad ji gyvuoja ir veikia ne tiktai valstybėje ir ne tiktai valstybėje gimsta. Ir valstybinė teisė (aš šiuo terminu vadinu ne valstybės konstitucinę teisę, bet visą tą teisę, kuri valstybėje turi galios ir valstybės vardu veikia valstybės materialinės funkcijos srity) prieš jai atsiradus valstybėje ar prieš jai tapus valstybine, gyvuoja kaip socialinė teisė. Jei tai neliečia visos valstybinės teisės, tai be abejo liečia žymią jos dalį. Teisė, išskyrus gal labai nežymią jos dalelę, nėra pačios valstybės gaminama ar kuriama, bet jos pasirenkama iš socialinių junginių srities ir galingomis teritorinio imperiumo priemonėmis apsaugojama.

Tai seka iš to, kad valstybė, kaip mes dar turėsime progos apie tai sakyti, visumet yra antrinis socialinis junginys, kuris tam tikroje teritorijoje apima ir padengia daugybę pirminių suskirstytos visuomenės junginių, kurių kiekvienas reiškia savo tam tikrų socialinių tikslų funkciją ir turi savo grupinę teisę, ir kad valstybė, kaip grynai teritorinis junginys, turi labai nesudėtingą savo specifinę materialinę funkciją, o sudarydama galingą ir didelės potencialios energijos socialinio veikimo aparatą, ji gali būti ir būna sunaudojama įvairiausiems įvairių socialinių junginių tikslams, aptarnaudama ypač galingesnius toje visuomenėje junginius ir drauge pasisavindama jųjų teisę.

Valstybės įstatymų leidimas turi būti pagrįstas socialinių veiksnių atstovavimu.

Kaip tik toji aplinkybė, kad teisė sudaro tam tikrą tarnybinę socialinio bendravimo funkciją ir kad, būdama socialiniu fenomenu, ji savo normų turiniu, savo imperatyvų objektu, savo apdraudžiamais socialiniais tikslais pareina nuo materialinės socialinių reikalų tenkinimo funkcijos; daro tai, kad nėra ir negali būti absoliučiai tobulos teisės ir kad tai, kas vienoje socialinėje aplinkumoje bus teisės atžvilgiu sveika ir gera, kitoje bus kenksminga ir bloga. Todėl nėra ir negali būti teisės normoms tikrų receptų ir teisės nustatymas (įstatymų leidimas) kiek sudėtingesnėje visuomenės grupėje, o ypatingai valstybėje, antriniame socialiniame junginy, negali būti pavestas mokslininkams. Įstatymų leidimas — tai ne mokslininkų, bet socialinių veikėjų darbas. Šiuo kaip tik remiasi atstovaujamųjų institucijų sunaudojimas ypač įstatymų leidimui. Įstatymų leidėjai turi būti ne mokslininkai, ne profesininkai, ne biurokratai, bet žmonės, kilę betarpiškai iš visuomenės, turį gyvus ryšius su socialiniais junginiais ir sociališkai jautrūs. Įstatymų leidimo organų sudarymas ne tarnybinio stažo, ne mokslo cenzo, ne aukštųjų mokyklų diplomų, ne „specų", kvalifikacijomis, bet socialinių grupių atstovavimo pagrindais ir sociališko jautrumo kvalifikacijomis, tai yra vienas tvirtų ir brangių moderninės konstitucinės teisės principų. Ginčytina yra, kaip turi būti šis atstovavimas sudarytas, ypač ar jisai turi būti tautinis ar korporatyvinis, ar jis turi būti individų balsavimu ar socialinių ir kurių būtent kolektyvų aktais sudarytas, ar jis turi būti mandatinis ar reprezentacinis, bet laisvo atstovavimo principas šiai funkcijai abejojimų beveik nekelia. Tai yra socialinio teisės pobūdžio išdava. Įstatymų redakcija yra techniškas dalykas, bet teisė yra socialinio gyvenimo išdava.

8. Socialinės grupinės teisės būklė valstybėje.

Socialinė ar socialinių junginių teisė (avalstybinė teisė) gyvuoja ne tiktai tol ar ten, kol ar kur valstybės iš viso nėra (ar todėl, kad ji dar nėra įsikūrusi, ar todėl, kad ji dėl kurių nors priežasčių suiro). Valstybė nenuslopina visiškai socialinės teisės; ji jos visiškai nuslopinti nepajėgtų, bet pagaliau ji to ir nėra pasiryžusi daryti. Įsikūrus valstybei, dalis socialinės teisės yra jos, valstybės, iš visuomenės taip sakant iščiulpiama ir paverčiama valstybine teise (suvalstybinama drauge su atitinkamu socialinių junginių materialine funkcija). Tai liečia ypač viešpataujančių ir valdančiųjų socialinių junginių teisę, nors, kaip toliau pamatysime, kartais į valstybinę teisę įvairiais valdančiųjų sumetimais, įvairiais kompromisais ir socialinės

kovos išdavomis bei strateginės taktikos padariniais patenka ir smulkesnių bei mažiau įtakingų grupelių ir junginių teisė.

Likusios nesuvalstybintos socialinės teisės likimas yra nevienodas, atsižiūrint į atitinkamų socialinių junginių likimą ir jųjų santykiavimą su valstybe. Kadangi savo teritorijoje valstybė yra viešpataująs socialinis junginys, kuris slegia visą vietos socialinį bendravimą ir yra imperatyvinis visiems žemesniesiems junginiams lygiai taip pat, kaip ir individams, tai jokia socialinė teisė, priešinga valstybinei teisei, viešai veikti toje teritorijoje negali. Ji veikti iš viso negali, bent ta prasme, kad nėra valstybės toleruojama ir yra griaunama ir naikinama; jei ji vis dėlto dažnai gyvuoja ir veikia, tai tiktai besislėpdama ir tiktai taip sakant smukuliu ar kontrabanda išsilaikydama. Tačiau kiek ji neprieštarauja valstybės funkcijai ir teisei arba kiek ji palyti santykius bei sritis, neįeinančius į valstybės funkcijos sritį, ji gali reikštis, gyvuoti ir laisvai veikti be jokių iš valstybės kliūčių. Ji gali plėstis ir yra nuolat kuriama. Be jos ir patys socialiniai junginiai būtų buvę nusmerkti mirti, nes be formalinės savo funkcijos jie patys būtų neįmanomi.

Socialiniai junginiai valstybėje savo funkcijos srity tvarkosi savo autonomine įpročių ar statutine teise; valstybė jiems tai daryti nekliudo, žinoma, tiek, kiek jųjų funkcija nėra priešinga valstybinei. Tad jie gyvuoja, veikia ir tvarkosi savąja teise, bet valstybinės teisės ribose. Bet be savo pozityvinės teisės, kuria jie patys tvarkosi ir kuri jiems yra normatyvinė, jie savo narių sąmonėje turi dar visą teisės programą valstybinei funkcijai, susidedančią iš idealinės teisės arba teisės idėjų, pagrįstų jųjų reikalais ir nusistatymu, programą, kurią jie norėtų įgyvendinti, pasiekę valstybės valdžią. Kadangi valstybėje jos valdžia yra kelias, kuriuo galima veikti valstybinę funkciją ir teisę, tai socialiniai junginiai ir varžosi tarp savęs dėl valstybės valdžios. O kova dėl valdžios visumet yra kova už teisę, už savo teisinės programos įvykdymą ir pavertimą valstybine teise.

Kiekviena socialinė grupė, kuri tikisi ar rengiasi laimėti tą kovą, turi paruoštą savo teisės programą, atitinkamą tos grupės jau siekiamus arba paruoštus siekti socialinius tikslus. Kitaip sakant, socialiniai junginiai turi savo veiklią materialinę funkciją ir ją aptarnaujančią teisę, o be to dažnai turi

dar savo materialinės funkcijos išplėtimo, ypač jos valstybinio išplėtimo, idealą su atitinkama idealinės teisės programa. Kiekvienas socialinis judėjimas, kiekviena revoliucija neša su savimi savo teisę, savo teisės normų bagažą, kuris bus valstybinamas, tam judėjimui ar tai revoliucijai laimėjus.

Jei mes sakome, kad teisė nėra valstybės kuriama, bet yra jos pasirenkama ypatingai apsaugai socialinės teisės „gamybos" kūrinių tarpe, tai mes arti prieiname Petražycki'o „oficialinės teisės" sąvoką ir jo siūlomąją „oficialinės" ir „neoficialinės" teisės klasifikaciją. Iš viso ši socialinės, nepareinančios nuo valstybės ir jos valdžios, teisės esmė mums jau yra kiek paaiškėjusi iš mūsų išžiūrėtų Duguit'o ir Petražycki'o mokslų. Tiktai, kaip jau esame sakę, Duguit ją perdaug šablonizuoja, kaip bendrąją ir visuotinę socialinio bendravimo taisyklę, kai tuo tarpu tikrenybėje tos teisės yra daugybė grupinių taisyklių bei sistemų. Petražycki, tiesa, tos šablonizacijos nedaro ir konstatuoja teisės įvairumą, bet už tai jis, eidamas savo mokslu apie atributyviškai-imperatyvinę pareigą, nustatomą grynai subjektyviniu pajautimu, priskiria teisei ir visas tas pareigas bei jos normuojančias subjektyvinio pajautimo taisykles, kurios daromos už ribų bet kurio socialinio bendravimo, pavyzdžiui: pareigos Dievui, gamtai, gyvuliams, realiams ir išsvajotiems daiktams, lėlei ir t. t. Su tokia teisės konstrukcija sutikti negalima, teisė reikia griežtai aprėžti socialine sritimi.

Ž. šių mano knygų VIII ir IX skyrius, liečiančius prof. Leono Duguit ir prof. Leono Petražycki'o doktrinas ir būtent Duguit'o tezę apie socialinę taisyklę ir socialinę teisės normą, nepareinančią nuo valstybės ir kaip tik valdančią valstybinę teisę ir valstybės įstatymų leidimo funkciją, ir Petražycki'o tezę apie teisės esmę ir tarp kito ko apie teisės klasifikaciją į „neoficialinę" ir „oficialinę" teisę.

9. T. vad. „socialinė dora", socialiniai įpročiai, kanonų teisė, tarptautinė teisė.

Daugybė to, kas vadinama „socialine dora", socialiniais įpročiais, priklauso teisei. Tai yra įvairios socialinio žmonių elgimosi bei veikimo normos atsižvelgiant į tam tikrus grupinius socialinius tikslus. Jos yra imperatyvinės, įsakančios ar draudžiančios ką nors daryti arba susilaikyti nuo darymo. Neorganizuotų socialinių junginių teisė reiškiasi jų įpročiais ir

iš dalies normatyvinio pobūdžio precedentais, bet organizuoti socialiniai junginiai turi ir rašytąją (statutinę) teisę ir tam tikrus savo „įstatymams leisti“ organus. Jųjų kai kurių teisė yra mokoma ir studijuojama, kaip pavyzdžiui — bažnytinė teisė (katalikų „kanonų teisė“, yra ir kitų bažnyčių teisė), tarptautinė ar kristalizuojanti ir apdraudžianti anarchinį tarpvalstybinį socialinį bendravimą, sudarantį tam tikra prasme platų, silpnai organizuotą tarpvalstybinį socialinį junginį.

10. Socialinių normų teisės pobūdžio klausimas.

Tos įvairių socialinių junginių normos, kristalizuojančios ir apdraudžiančios tų junginių materialinę funkciją, turi visas tipingas teisės žymes. Jos yra imperatyvinės, kreipiamos į tų junginių dalyvius, tvarkančios savo imperatyvais jų veikimą, apsaugotos tam tikromis socialinėmis garantijomis arba sankcijomis. Tiesa, dėl socialinių jėgos priemonių trūkumų jų garantijos ir sankcijos yra daug silpnesnės, negu valstybėje jos teisės atžvilgiu, o tuo pačiu ir jųjų imperatyvas nėra tiek griežtas, kaip valstybinės teisės imperatyvai. Bet vis dėlto iš esmės šios socialinės įvairių junginių normos priklauso tai pačiai žmogaus psichikos reiškinių kategorijai, kuriai priklauso ir valstybės teisė; jos nėra, kaip dorovės normos, individualinės, bet yra socialinės, jos nėra subjektyvinės, pareinančios nuo veikėjo sąžinės, kaip tam tikros jo įsitikinimų ar asmeninių pajautimų imperatyvinės kategorijos, bet yra objektyvinės, pareinančios nuo socialinės grupės dalyvių įsitikinimų ir jų nusistatymo socialinių grupės tikslų ir jos socialinės funkcijos atžvilgiu; skirtumas glūdi tiktai jų ir valstybės teisės imperatyvų griežtumo laipsny, kuris pareina nuo organizacinio socialinės grupės tikslumo ir nuo jos disponuojamų jėgų. Šiuo atžvilgiu joks socialinis junginys nėra lygus valstybei, nes joks kitas neturi tokios tobulos ir griežtos organizacijos ir jokiame kitame valdančiųjų (valdžios) veiksnys nėra monopolizavęs visos jėgos pergalės.

Žinoma, kas laikosi nuomonės, kad teisės norma yra tiktai toji norma, kurios imperatyvas būtinai ir visumet turi laimėti ir turi nugalėti bet kurį pasipriešinimą, vadinasi, yra absoliutinis ir visumet viską laimįs, tas teisės normomis gali

laikyti tiktai valstybės teisės normas, valstybės valdžios nustatomos ir jos apsaugotos, nes tiktai valstybės valdžios imperiumas yra šia prasme absoliutinis, tad tiktai šiuo imperiumu pagrįsta teisės norma turės užtikrintą laimėjimą prieš bet kurį jai pasipriešinimą (išskyrus atsitikimus, kai ji taps slaptai sulaužyta ir kaltininkas liks nesusektas arba, išvykęs iš valstybinės teritorijos ribų, tuo pačiu išėjo ir iš valdančiųjų galios srities). Šitokia nuomonė yra gana praplitusi net ir pačių teisininkų tarpe, o gal net ypač tarp teisininkų. Ji ypatingai randa pritarimo civilistų tarpe, kurie yra pripratę turėti reikalo su valstybės teisės normomis, arbitrališkai tvarkančiomis valstybės valdinių santykius, ir su tų normų imperatyvų veikimu valdiniams. Tarp kito ko šiuo samprotavimu remiasi ir žinomoji pažiūra į tarptautinę teisę, kaip į netikrąją, neva sudarančią tiktai dorovės taisykles ar idealinę teisę (teisės idealą). Esą — tai nesanti imperatyvinė teisė, nes nėra tarpvalstybinės valdžios, kuri jai suteiktų savo imperiumo paramos ir galėtų imperatyvams pasiduoti arba nepasidavusius sudrausti. Teisininkai, ypač civilistai, kurie taip mano, yra linkę teisės normomis arba teise laikyti tiktai veikliu valstybės valdžios imperiumu pagrįstą teisę ir dar gi būtent tiktai tą šios rūšies teisę, kuri reiškiasi į s t a t y m a i s (rašytoji ar statutinė valstybės teisė), o pagaliau net ir pastarąją ne visą, tiktai tą, kuri yra v a l d i n i a m s skiriama. Jiem nėra teisė nė socialinė įvairių junginių ir grupių normatyvinė teisė, kiek ji nėra valstybės valdžios sankcionuojama ir palaikoma, nė tarptautinė teisė, kiek jos nuostatai nėra paversti valstybės įstatymais, nė valstybinė įpročių teisė, nė pagaliau valstybinės rašytosios teisės tarpe toji, kurios imperatyvai tvarko valdančiųjų, ypač gi valstybinio įstatymų leidėjo, darbus. Visa tai jiems yra „dorovė“ (dora) ar „socialinė etika“, arba teisės idealai arba „deklaratyvai“.

Tačiau ar šitokia nuomonė yra tiksli ir teisinga? Ar ji yra priimtina pačios tikrenybės vardu? Man rodos, kad ji yra klaidinga ir nepriimtina.

11. Socialinės normos turi imperatyvinės galios veikti.

Be abejo, tokia taisyklė, kuri neturi jokios normavimo galios, nėra teisė. Tiktai n o r m a t y v i n ė (i m p e r a t y v i-

n ė) taisyklė yra teisės norma. Kitaip tai būtų šiaip patarimo ar pageidavimo tezė, kažkoks pasiūlymas arba nurodymas ar kas panašaus. Tiktai tada, kai toje taisyklėje yra imperatyvas, kuris ką nors daryti ar nedaryti įsako ar draudžia, ir kai tas imperatyvas pajėgia varžyti žmonių veikimą ir yra vykdytinas, tada yra teisės norma. Žinoma, pati taisyklė, nors ji būtų ir valstybės įstatymu, imperatyviškai veikia ne pati savaime, bet tam tikromis jėgomis, kurios ją palaiko ir spausdamos žmonių psichiką palenkia jųjų apsisprendimą ir nusistatymą daryti kaip tiktai, ką atitinkamos normos imperatyvas reikalauja. Jeigu socialinė elgimosi taisyklė yra teisės norma (imperatyvinė norma), tai visumet sąryšy su ja turi būti kurie nors išoriniai veiksniai, veikią žmonių psichiką ir gaminą jų sąmonėje motyvus pasiduoti normos įsakymui. Tie veiksniai — tai teisės garantijos.

Taisyklės, kurios neturi jokių garantijų, užtikrinančių jųjų imperatyvinį veikimą, nėra teisės normos. Bet jeigu objektyvinė socialinio veikimo taisyklė yra lydima garantijų, organizuotų jos imperatyvui veikti, ir jeigu tos garantijos tikrai pajėgia tvarkyti atitinkamą žmonių veikimą pagal tą imperatyvą, tai mes jau galime konstatuoti teisės normą; nes tokia taisyklė jau turi normatyvinės galios, jau virsta imperatyvu. Toji normatyvinė ar imperatyvinė galia gali būti didesnė ar mažesnė, griežtesnė ar palaidesnė — tai kas kita; vis dėlto ji yra, o tat svarbiausia.

Dažniausiai stipriausios ir geriausiai organizuotos yra teisės garantijos valstybėje. Bet vis dėlto tokios garantijos, kuri absoliutiškai užtikrintų teisės imperatyvo veikimą ir pašalintų bet kurį galimumą pasipriešinti, nėra ir būti negali. Mes tai jau turėjome progos aiškinti. Joki valstybės teisės norma, joks valstybės įstatymas nėra visiškai garantuotas nuo peržengimo. Kiekvienas jį peržengti gali ir tie peržengimai valstybėje nuolat pasikartoja. Absoliuto teisės veikime nėra ir negali būti.

Tokiu būdu kiek didesnis ar kiek mažesnis teisės garantijos pajėgumas, jei tiktai iš viso garantija yra veikli ir eiliniuose atsitikimuose užtikrina normatyvinę teisės funkciją, nesudaro esminio dviejų nelygiai garantijomis apsaugotų teisės normų skirtumo. Pagaliau ir valstybės teisės normos (ir kaip tik įstatymai) ne visi lygiai yra garantijomis apsaugojami: ir jųjų ga-

rantijos būna nevienodos ir nelygaus pajėgumo ir dvi vienodos garantijos nelygiai dviejų skirtingų normų atžvilgiu veikia.

Be to, nors iš viso valstybės teisės garantijos yra stipresnės ir geriau organizuotos, vis dėlto kartais socialinės (avalstybinės) teisės norma pasirodo savo imperatyviniame veikime griežtesnė, negu valstybės teisės norma. Visai nereti yra atsitikimai, kad kurių nors opozicinių grupių, pavyzdžiui nacionalinių mažumų, nariai griežtai atsisako pasiduoti kuriam nors valstybės įstatymo imperatyvui, priešingam jų nacionalinės normos imperatyvui, ir daro tai kaip tik tos nacionalinės normos vardu, jai pasiduodami. Lygiai tas pats gali atsitikti kurios nors bažnyčios arba kurios nors socialinės klasės arba politinės partijos arba šiaip draugijos narių veikime. Žinoma, kartais toks nepasidavimas valstybės teisės imperatyvui gali būti kurios nors grupės nario padarytas jo grynai subjektyvinio įsitikinimo, sąžinės, etikos (dorovės) sumetimais, kurie nesutampa su jokiu objektyvinės normos imperatyvu. Bet labai dažnai tai atsitinka kaip tik todėl, kad tos socialinės grupės narys nedrįsta savo grupinės normos peržengti ir nepasiduoda valstybinio įstatymo imperatyvui kaip tik pasiduodamas grupinei normai. Jam gali būti baisesnis savo artimiausios socialinės grupės reagavimas į grupinės normos peržengimą, kitaip sakant — baisesnė gali būti grupinės teisės sankcija, negu pavyzdžiui kalėjimas, kuris jam gręsia už valstybinio įstatymo peržengimą.

Tokių atsitikimų yra be galo daug; jų pavyzdžiai galima nurodyti tūkstančiais.

12. Socialinės ir valstybinės teisės veikimo santykis.

Tiesa, sankcijų atžvilgiu, atsitikus tokiam konfliktui, nusvers valstybinis įstatymas. Nepasidavęs jo imperatyvui bus valstybės valdžios sudraustas (jei tiktai to įstatymo peržengimas yra apdėtas sankcijomis). Valstybės įstatymo peržengimui pateisinti jisai negalės apeliuoti į grupinę normą ir gintis tuo, kad ši pastaroji jam draudė daryti tai, ko iš jo reikalavo valstybės įstatymas. Toks pasiteisinimas valstybės atžvilgiu jam negelbės ir jokios reikšmės neturės, nes valstybėje jokia kita teisės norma su valstybės teisės normomis kon-

kuruoti negali ir nesudaro titulo, paliuosuojančio nuo pasidavimo valstybinės normos imperatyvui.

O vis dėlto, jei mes turėsime galvoje, kad teisės funkcija yra žmonių (valdinių) veikimo normatyvinis tvarkymas, tai šiuose atsitikimuose mes turėsime konstatuoti, kad čion grupinės normos geriau pajėgė imperatyviškai sutvarkyti (sunormuoti) savo narių veikimą, negu joms priešingas valstybės įstatymas. Tiesa, sankcijos už įstatymo peržengimą galės būti pritaikintos, jos gali būti skaudžiausios, bet vistiek nepasidavusiojo veikimą pajėgė apspręsti kaip tik socialinė grupinė norma, o ne valstybės įstatymo norma. Funkcijos atžvilgiu nugalėjo socialinė teisė.

Tai yra be abejo atsitikimai neeiliniai, nesudarą bendrosios taisyklės, tačiau jie yra. Jie rodo, kad socialinė grupinė (socialinių junginių) teisė net ir esant valstybei nėra taip bejėgė ir ne visiškai nustoja savo normatyvinės objektyvinės jėgos, net prieš valstybinės teisės imperatyvus. Valstybinė teisė, palikdama socialinės teisės normoms laisvę veikti ten, kur ji pati neveikia, ir visiškai nesiskaitydama su ja savo veikimo srity, kur ji jokios konkurencijos nepripažįsta ir sau veikimo monopolį savinasi, vis dėlto visiškai nuslopinti konkurencinės šios sociališkai žemesnės teisės nepajėgia. Kiek šioji teisė veikia ta pačia kryptimi, kuria veikia valstybinio įstatymo imperatyvai, ji būna labai svarbi ir brangi valstybinio įstatymo pagelbininkė, kaip viena labai rimtų ir naudingų jo garantijų. O kiek ji kartais veikia prieš valstybės įstatymą ji teisiškai nėra valstybės toleruojama ir pripažįstama, bet iš jos socialinių junginių narių sąmonės ir iš jų grupinio tvarkymosi visiškai išrauti ir išstumti net pati galingoji valstybė nesugeba.

13. Valstybinės teisės monopolio tezė: objektyvinė prievarta normai palaikyti ir neteisei sudrausti, vadinasi, organizuota normos sankcija esanti teisės pažymys.

Tie, kurie teisės sąvoką jungia su valstybės teise arba dar siauriau — su valstybės įstatymu, remia šią savo pažiūrą tvirtinimu, jog tai seka iš paties teisės objektingumo, sudarančio teisės normos esmę, skiriančią ją nuo subjektyvinės dorovės normos esmės. Esą — objektingas teisės normos imperatyvas numatąs priverstinį jam pasidavimą, o nepasidavusiam —

neišvengiamą jo sudraudimą. Čion, esą, galų gale niekas nepareiną nuo teisės valdinio subjektingo nusistatymo, Socialinių junginių nustatomos jų nariams veikti normos to pobūdžio turėti negalinčios, nes valstybėje socialiniai junginiai nedisciplinuoja savo narių ir negali savo nuožiūra juos sudrausti. Čion tų nesilaikančių grupinės drausmės narių sudraudimas pareinąs arba nuo valstybės valdžios (įstatymo) leidimo arba nuo paties nario sutikimo pasiduoti. Tad čion nėsą savarankiškos objektingos prievartos, užtikrinančios teisės veikimą, nepareinantį nuo pasiduodančio gero noro. Bet kadangi, kaip mes žinome, iš viso jokia norma, neišskiriant griežčiausiojo despotiško įstatymo, negali veikti tiesiogine prievarta, nes tarp normos imperatyvo ir jos tvarkomo žmogaus darbo (veiksmo) yra a u t o n o m i n i s to žmogaus psichinis apsisprendimas (valia), kuris nėra jokio tiesioginio materialinio smurto paveikiamas, tai galų gale visi šie samprotavimai apie objektingą teisės veikimo priverstinumą, nesiskaitantį ir visiškai nepareinantį nuo teisės valdinio nusistatymo, liečia ne patį teisės imperatyvo įvykdymą, reikalingą kaip tik subjektingo valdinio apsisprendimo ir darbo, bet liečia sankcijų taikymą nepasidavusiam. Tokiu būdu, einant šia pažiūra, reikėtų pasakyti, jog teisės norma esanti toji norma, kurios peržengimas yra sudraudžiamas sankcijomis.

14. Nesudraustoji neteisė net ir valstybinės teisės srity neatima iš įžeistos teisės jos imperatyvinio teisės pobūdžio. Esti ir valstybinės teisės normų be organizuotų sankcijų.

Tačiau, jei mes šią tezę priimtume, mes turėtume iš teisės sąvokos išmesti ne tiktai socialinę ar socialinių junginių teisę, bet ir žymią dalį kaip tik valstybinės pozityvinės teisės, ir būtent kaip tik reiškiamos įstatymais ir imperatyviškai tvarkančios valdinių veikimą, kurios atžvilgiu niekas nemano abejoti, ar tai yra teisė. Būtent sankcijos, kurios valstybėje yra taikomos už jos teisės (įstatymo) imperatyvų peržengimą, yra įvairių rūšių. Jų tarpe yra „p o e n a e" (b a u s m ė s) ar r e p r e s i j o s sankcijos, kurios mažiau ar daugiau skaudžiai užgauna patį veikėjo (nusikaltėlio) asmenį; bet jos ne visos yra tokios. Greta bausmės sankcijų yra pavyzdžiui „r e s t i t u t i o n i s" (t e i s ė t o s b ū k l ė s a t s t a t y m o)

sankcijos, kurios pasitenkina tuo, kad panaikinama, kiek galima, neteisės padariniai ir atstatoma teisėtas status quo ante, arba nuostolių atlyginimo sankcijos, kai suardyta teisėta padėtis negali būti grąžinta ir kieno nors reikalui padarytoji skriauda atitaisoma atlyginimu iš neteisės autoriaus turto. Pav. kiekvienas skolos grąžinimas, sutarties pasižadėjimo neištesėjimas sudaro tam tikros teisės normos imperatyvo peržengimą. Iš skolininko turto, jei jis skolos negrąžina, skola bus priteista. Bet jei skolininkas turto neturi, jei to turto nerasta, neteisė liks nesudrausta. Tai liečia visus civilinės teisės normų peržengimus. Vadinasi, yra teisės normos, kurių peržengimas, esant tam tikroms sąlygoms, bus nesudraustas ir jokių sankcijų nepaliestas. Bet argi valstybinė teisės norma, apdraudžianti sutarčių ir pasižadėjimų vykdymą ir įsakanti juos vykdyti, neturės teisės normos pobūdžio tųjų valdinių atžvilgiu, iš kurių nieko išieškoti nėra galima? Ar tam, kad ji turėtų teisės normos pobūdžio, būtinai reikia, kad negalint jiems pritaikyti nuostolių atlyginimo ar priverstinio iš jų turto skolos grąžinimo sankcijos, būtų jiems pritaikyta kitokia, pavyzdžiui, bausmės. sankcija, kuriai įvykdyti galimumas yra? Tačiau bausmė šiais atsitikimais netaikoma, net jeigu būtų galima įrodyti, kad tas skolininkas ne dėl nelaimingo aplinkybių susidėjimo skolos negrąžino, bet jau skolindamas iš anksto buvo pasiryžęs skolos negrąžinti arba turėdamas pinigų, kuriais galėjo skolą sumokėti, bet nenorėdamas skolos mokėti, pragėrė juos ar bet kuriuo būdu išleido. Tokiu būdu, čion lieka jokių sankcijų nesudraustas ne tiktai toks teisės normos peržengimas, kuris įvyko dėl tiesioginio negalimumo veikti teisės normos imperatyvu, bet ir toksai, kuris tapo padarytas sąmoningai ir valingai be jokios nelaimės ir be jokių pateisinamų priežasčių.

Tačiau šios rūšies normos ir jas reiškią valstybės įstatymai yra be jokių ginčų pripažįstami teisės reiškiniais tuo tarpu kai kurios kitos taip pat valstybinės teisės normos dėl sankcijos trūkumo kartais yra pavadinamos „deklaratyvais“, neturinčiais teisės pobūdžio. Tai ypatingai daroma tų konstitucinės teisės normų atžvilgiu, kurių imperatyvai tvarko konstitucinių valdančiųjų veikimą, ypač gi konstitucinio įstatymų leidėjo darbą. Į šį klausimą mes kitoje šių mūsų knygų vieto-

je dar turėsime progos grįžti ir ten nurodyti, kodėl šios „deklaratyvinės“ konstitucinės normos, kurios dar yra reikalingos papildomojo įstatymo joms išplėsti ir jų imperatyvams tikslesnį veikimą paruošti, vis dėlto iš karto, dar prieš išleidus tuos papildomus įstatymus, yra kaip tik teisės ir būtent veikiančios teisės imperatyvinės (ne tiktai deklaratyvinės) normos.

15. Sankcijos socialinėje teisėje.

Iš kitos gi pusės socialinei avalstybinei (socialinių junginių ar socialinei grupinei) teisei teisės pobūdis negali būti užginčytas tuo sumetimu, kad esą jos normos neturinčios jokios sankcijos ir tuo pačiu neturinčios jokio objektingo imperatyvo, jokio priverstinumo ir remiančiosios tiktai subjektingu tų socialinių grupių narių nusistatymu. Tai ne tiesa. Pabandykite tie, kurie šitaip mano, mūsų nacionalizmo išsiplėtimo metu veikti prieš griežtą nusistatymą tų nacionalinių junginių, kuriems jūs priklausote. Jūs pajusite ryškų normatyvinį tam tikrų to nusistatymo nuostatų veikimą ir pajusite socialinės grupės reagavimą prieš jūsų veikimą, reagavimą, kuris kartais labai skaudžiai jus užgaus ir jus sudraus. Bet ir paprasčiausiame šokių vakarėlyje, kaip ir iš viso visur, kur vyksta socialinis bendravimas, pabandykite elgtis prieš įpročių normas, tvarkančias šį socialinį bendravimą ir materialinę jo siekiamų tam tikrų reikalų tenkinimo tikslų funkciją: jūs įsitikinsite, kad sankcija tų normų peržengimui yra ir kad jųjų imperatyvas yra objektingas, slėgiąs jūsų psichiką ir pareinąs ne tiktai nuo jūsų subjektyvinio nusistatymo.

Žinoma, į kalėjimą socialiniai junginiai savo nusižengusius jų teisei narius nepasodins. Kalėjimų jie neturi; tai valstybės monopolis. Bet iš tos aplinkybės, kad socialiniai junginiai savo nariams, peržengiantiems jųjų teisės normas, taiko kitokius sudraudimo metodus, kad jųjų teisės sankcijos nėra tos pačios, kurios būna valstybėje praktikuojamos, neseka išvada, kad normatyvinės taisyklės, kuriomis jie tvarko, ir netiktai mėgina, bet pajėgia tvarkyti savo narių veikimą jų socialinės funkcijos srity, esančios iš esmės subjektingos dorovės, o ne objektingos teisės normos.

16. Tikrasis teisės normų pažymys: pajėgumas imperatyviškai veikti. Tai yra ne teisės sankcijų, bet teisės garantijų problema.

Suglausdami visa tai, ką aukščiau esame pasakę dėl socialinės teisės neigimo, mes galime štai kurias išvadas pareikšti:

Iš vienos pusės yra valstybinės teisės normų (valstybinių įstatymų), kurių peržengimas arba išviso arba kai kurių asmenų atžvilgiu arba esant kai kurioms aplinkybėms nėra jokiomis sankcijomis sudraudžiamas, iš kitos tačiau pusės yra socialinių junginių normos, kurių peržengimo sudraudimas tam tikromis sankcijomis yra labai pastovus ir ryškus.

Tačiau mes pirmąsias vis dėlto laikome teisės normomis. Tad, matyti, apie tai, ar tam tikroji norma yra ar nėra teisės norma, turi spręsti ne tų normų imperatyvų sankcijų momentas, bet kas nors kita. Tad kas gi? Mano supratimu apie tai turi ir gali spręsti ne tat, kas įvyksta, kai normos imperatyvas būna peržengtas (sankcijos), nes kartais įvykęs kurios nors normos imperatyvo peržengimas (o bet kurio imperatyvo peržengimas visumet atsitikti gali) gali iš viso arba esant tam tikroms aplinkybėms taip mažai sociališkai sverti, kad jis neapsimoka apdėti sankcijomis ir gaišinti socialinio junginio (valstybės) energiją tos neteisės aktams sekti ir jiems sankcijas taikyti, galų gale įvykusios neteisės sudraudimas sankcijomis yra labiau teisės politikos, negu teisės esmės klausimas, bet apie tai, ar tam tikroji žmonių socialinio veikimo taisyklė yra ar nėra teisės norma, sprendžia tat, ar tos normos imperatyvas pajėgia ar nepajėgia veikti, vadinasi, ar jis iš tikrųjų pajėgia varžyti atitinkamų žmonių nusistatymą ir psichiškai paveikti jųjų apsisprendimą jo, imperatyvo, nustatoma kryptimi.

Toji imperatyvinė teisės galia veikti valdinių psichiką ir lemti jųjų apsisprendimą (nusistatymą, valią) glūdi, žinoma, ne pačiame normos turiny ir ne pačioje jos pareiškimo formoje, vadinasi, ne nuo to pareina, kad normos įsakymas ar draudimas bus imperatyviškai pareikštas („daryk“, „turi padaryti“, „įsakoma padaryti“), bet nuo tam tikros gyvos jėgos, su kuria valdinys dėlei įvairių priežasčių ir savo sumetimų turi skaitytis. Vadinasi, ar norma veiks imperatyviškai ar neveiks, o tuo pačiu ar ji bus teisės norma, objektingai normuo-

jančia valdinio apsisprendimą ir veikimą, ar nebus jąja, — tai pareina nuo to, ar yra kurie nors pagelbiniai veiksniai, kurie normos imperatyvo kryptimi turi ir daro įtakos į valdinių psichiką, tuo užtikrindami imperatyvinį normos veikimą. Šiuos veiksnius, kurie normos imperatyvą palaiko ir organizuoja jo veikimą arba objektingą vykdytinumą (pasidavimą), mes vadinsime teisės garantijomis. Žinoma, tiktai šitaip garantuota norma tikrai bus teisės norma, nes tiktai ji bus objektingai imperatyvinė. Bet užtai norma, kuri tas garantijas turi ir jomis imperatyviškai veikia, pajėgdama valdinius laikyti pasidavimo drausmėje, bus teisės norma net ir tada, kada jos peržengimas nebus sankcijomis sudraustas. Tad ne tiek sankcijos, kiek veikimo garantijos yra teisei būtinos.

Be abejo, negalima neigti, kad teisės sankcijos arba tiksliau sakant įsitikinimas ar žinojimas, jog nepasidavus teisės imperatyvui kaltininkas ar jo neteisėtas darbas bus sudraustas sankcijomis, tad ypač sankcijos laukimas, jos baimė, taip pat sudaro vieną teisės garantijų, garantiją rimtą ir svarbią. Tuo pačiu „caeteris paribus“ sankcijonuota teisės norma bus ir geriau garantuota, negu toji, kurios peržengimas lieka jokiomis sankcijomis iš viso nesudraustas arba yra sudraudžiamas tik lygtinai ar silpniau, negu kita. Bet sankcijos laukimas, jos baimė, nėra vienintėlė ir universali garantija. Teisės garantijų gali būti ir kitokių, pačių įvairiausių.

Mes šią teisės sankcijų ir jos garantijų problemą dar savo dėstyme sutiksime sąryšy jau su valstybinės ir ypač valstybinės konstitucinės teisės klausimais ir tada ten nurodysime ir į įvairius teisės garantijos būdus.

17. Valstybinės ir socialinės teisės hierarchizacija einant principu: „Staatsrecht bricht Sozialrecht“.

Čion, nesigilindami toliau į teisės garantijų ir sankcijų klausimą ir tiktai konstatavę, kad teisės pobūdžiui sprendžiamuoju veiksniu mes laikome teisės garantijas, nuo kurių pareina objektingai imperatyvinė teisės esmė, mes priminsime tai, ką biskį anksčiau buvome sakę, būtent, kad socialinių grupių ir kitokių junginių normos, skiriamos jų narių veikimui

tvarkyti jų socialinės funkcijos srity, ne tiktai dažnai pajėgia imperatyviškai veikti, bet yra atsitikimų, kada jos sugeba tvirčiau ir griežčiau savo narius imperatyviškai veikti, negu patys valstybės įstatymo imperatyvai, ir kad šis jųjų veikimas turi kaip tik objektingo veikimo žymių. Jos, kaip ir valstybinės teisės normos, būna sutvirtintos garantijomis, taip pat naudojasi kartais sankcijomis. Tiesa, jų garantavimo galimumai iš viso yra mažesni, negu valstybės.

Kaip bendra taisyklė, kaip principas, jųjų atžvilgiu jų santyky su valstybine teise veikia tas pats galingas imperatyvas, kuris yra pareikštas garsiajame Vokiečių 1919 m. Veimaro konstitucijos nuostate, būdamas ten pritaikytas santykiui tarp Reicho (Imperijos) teisės ir atskirų Reichą sudarančių „Žemių" (Vokiečių federacijos narių, — „Länder") teisės: „Reichsrecht bricht Landrecht" („Reicho teisė laužo Žemių teisę", — Veimaro konstitucijos 13 str. 1 abzacas). Kitaip sakant, žemės teisė tiek turi galios, kiek ją toleruoja Reicho teisė. Perefrazuojant tą nuostatą mūsų svarstomajam klausimui, reikėtų pasakyti: „Staatsrecht bricht Sozialrecht". Tai yra iš vienos pusės galingos viešpataujančios ir iš kitos toleruojamos priklausomos teisės principas. Kaip viešpataująs yra valstybės valdžios imperiumas, taip viešpataujanti yra valstybės valdžios nustatomoji ir jos imperiumu pagrįsta teisė, nes principiškai tiktai jos ribose, bet ne prieš ją valstybėje yra leista gyvuoti ir veikti socialinių junginių teisei.

Esant prieštaravimams tarp socialinės teisės ir valstybinės teisės (valstybinių įstatymų) imperatyvų, socialinės teisės veikimas, jos imperatyvų vykdymas, savaime gali būti valstybinės teisės imperatyvų laužymu, jos peržengimu, kitaip sakant valstybiniu atžvilgiu neteisės aktu.

Tačiau iš to fakto, kad principiškai socialinių junginių teisė turi nusileisti valstybinei teisei ir kad valstybė savo teisės peržengimus gali sudrausti tokiomis sankcijomis, kurių socialiniai junginiai nedisponuoja, ir tuo pačiu gali laužyti priešingą valstybinei teisei socialinės teisės veikimą, dar nebūtinai seka, kad iš tikrųjų socialinė teisė visumet nusileidžia valstybinei ir kad valstybė iš tikrųjų visumet apdeda sankcijomis ir ypač užtenkamai griežtomis sankcijomis.

kiekvieną savo teisės ir kiekvieno tos teisės nuostato peržengimą. Nevisumet tai valstybei apsimoka ir nevisumet tai patogu daryti, o kartais, kai socialinių jėgų santykiavimo išdavos visuomenėje nelabai yra valdantiesiems palankios, o tam tikri opoziciniai socialiniai junginiai yra žymiai sustiprėję, tai praktiškai gali būti net rizikinga. Tai yra iš viso teisės politikos klausimas, o teisės politika dažnai verčia nutolti nuo principų griežtumo. Tad ir valstybėje socialinių junginių teisė, net ir toji, kurios imperatyvai yra priešingi valstybės įstatymų imperatyvams, tam tikroje srity gyvuoja ir veikia arba įvairiuose atsitikimuose praktiškai net tiesiog nugali valstybinės teisės imperatyvus. Kaip žmogaus darbuose iš viso nieko tobulo ir absoliutiškai pastovaus nėra, taip ir principuose, net pačioje teisės srity, tam tikras reliatyvumas yra neišvengiamas.

18. Teisė ir dorovė.

Atsižvelgdamas į visą aukščiau nurodytą ir konstatuodamas, kad socialinės (socialinių junginių) normos, kurių veikimas būna apsaugotas tam tikromis garantijomis, pajėgia objektingai imperatyviškai veikti, vadinasi, tvarkyti tų junginių funkcijų srity jų narių socialinį veikimą, aš jas priskiriu teisei, o ne dorovei. Santyky su valstybine teise jos sudaro žemesniąją teisę. Kartais jos veikia greta valstybinės teisės normų, pastarųjų nepaliečiamos, kaip tvarkančios tas socialinio bendravimo sritis, kurios iš viso į valstybės funkciją neįeina ir į kurias to dėlei valstybė savo teisės imperatyvais ir iš viso savo valdžios imperiumu nesikiša, palikdama šioje srity valdiniams visišką laisvę; kartais jos sudaro rimtas valstybinės teisės veikimo garantijas, veikdamos tos teisės imperatyvų naudai kaip tik tąja kryptimi, kurią tie imperatyvai nustato; bet kartais veikia ir prieš valstybinės teisės imperatyvus, o jeigu tie imperatyvai nėra lydimi sankcijų, sudraudžiančių jų peržengimą, jos gali atskirais atsitikimais praktiškai net ir nugalėti valstybinės teisės veikimą. Jeigu gi jos visiškai nepajėgia veikti, jeigu jos nėra apdraudžiamos nė veikimo garantijomis, nė peržengimo sudraudimo sankcijomis, ir yra valstybinės teisės nuslopinamos arba pareina tiktai nuo subjektyvinių veikėjo įsitikinimų, pažiūrų, pageidavimų, tai jos socialiniu atžvilgiu iš viso nėra nor-

mos, tiktai patarimai, nuomonės, taip sakant, elgimosi receptai, eventuališkai — teisės idealai, bet ne veikiančioji imperatyvinė teisė.

Dorovės normoms, kurių veikimas taip pat yra imperatyvinis, bet kurių imperatyvai yra subjektingi, aš rezervuoju visai kitokią normų rūšį; tai yra žmonių sąžinės plačiąja prasme normos; jos gali liesti netiktai socialinį, bet ir kitokį žmonių veikimą, pavyzdžiui, žmogaus elgimąsi su gyvuliais, be to, jos gali tvarkyti ir ne tiktai veikimą, bet taip pat veikimo motyvus ir kitas tvarkytinas žmogaus psichinio vidaus gyvenimo sritis. Liesdamos socialinį veikimą ir to veikimo motyvus, dorovės normos be abejo gali rimtai patarnauti teisei (tiek valstybinei, tiek šiaip socialinei) ir tapti jos normų veikimo garantijomis. Be abejo, pavyzdžiui, daugelis valstybės valdinių nežudo kitų žmonių, neplėšia kitų asmenų ir pačios valstybės valdomų turtų, nesukčiauja ir neapgaudinėja kitų ne todėl, kad už šiuos valstybės įstatymo draudžiamus darbus valstybė baudžia sunkiuoju kalėjimu arba kartais net mirties bausme, bet todėl, kad jųjų dorovei tie darbai yra priešingi; be abejo, yra nemaža žmonių, kurie tų darbų nedarytų net ir tada, kai valstybė visiškai už tai nebaustų, o net ir tada, kai jie galėtų būti visiškai tikri, kad iš viso niekas apie tai nesužinos ir todėl ne tiktai valstybė nenubaus, bet ir visuomenė nepasmerks ir geriausi aukštos dorovės draugai, nieko nesužinoję, savo pagarbos jiems nenutrauks. Tokiu būdu dorovės normos turi didelės socialinės reikšmės, jos ir teisės veikimui yra svarbios, bet jos skiriasi nuo teisės normų savo imperatyvų subjektingumu.

19. Socialinė rašytoji ar statutinė teisė: socialinis įstatymas.

Prieidami išvadą, kad teisė yra tam tikras socialinis fenomenas, kurį mes apibūdiname, kaip formalinę socialinio bendravimo funkciją, apdraudžiančią ir sutvirtinančią materialinę (socialinių reikalų tenkinimo) jo funkciją, ir kad to dėlei teisė visumet lydi tą materialinę funkciją ir reiškiasi bet kuriame socialiniame bendravime, o tuo pačiu bet kuriame socialiniame junginy, nesudarydama kažkokio valstybės ypatingumo, nors valstybėje ji tobulėja ir pasiekia griežčiausio imperatyvinio veikimo laipsnio, mes galime dar tai pridėti,

kad ne tiktai iš viso teisė, bet ir aukščiausia jos reiškimosi forma — rašytoji ar statutinė teisė, kuri valstybėje yra įstatymu vadinama, nesudaro tokio valstybės ypatingumo, kuris už valstybės ribų negalėtų būti rastas. Greta socialinių įpročių ir precedentų teisės mes organizuotuose socialiniuose junginiuose konstatuojame ir įstatyminio pobūdžio teisę. Šiuose socialiniuose junginiuose yra aiški įstatymų leidimo funkcija, yra tam tikri įstatymų leidimo organai ir tvarka, kuria jie tą funkciją vykdo. Mes tai matome įvairiose draugijose, korporacijose, taip pat bažnyčiose, kurios yra sutvarkytos korporacijų principais (kanonų teisė, Romos-Katalikų Bažnyčios „Codex juris Canonici").

a. Socialinės teisės problema moderniniuose socialinės reformos judėjimuose, einant doc. G. D. Gurvičiaus mintimis.

Sąryšy su socialinės avalstybinės teisės problema labai įdomią interpretaciją kartais gauna ir tam tikri mūsų laikų didieji socialiniai judėjimai bei galingos socialinės srovės, laužančios visas nusistovėjusias tradicines valstybinio bendravimo sąvokas ir laikomos kažkokia nesuprantama herezija, kažkokiu minčių chaosu.

Štai pavyzdžiui kaip šiuo reikalu pasisako rusų emigrantų docentas G. D. Gurvič iš Prahos (šis doc. G. D. Gurvič reikia skirti nuo sovietinio prof. G. S. Gurvič'iaus, komunistinio konstitucinės teisės ir valstybės mokslininko) straipsny „Gosudarstvo i Socializm" („Valstybė ir Socializmas") rusų emigrantų (rodos, taip vadinamų dešiniųjų „eserų") žurnale „Sovremennyje Zapiski" (XXV tomas, Paryžius, 1925 m., 508—523 pusl.), polemizuodamas su rusų emigrantų pažangiuoju publicistu M. Višniak'u:

„...Moderninis teisės mokslas vis labiau nugali charakteringą teisiniam XIX amžiaus pozityvizmui „valstybinę teisės teoriją", kuri visą veiklią teisę priskirdavo valstybės valdžios liepimui. Teisė, ir ypatingai pozityvinė teisė, tai gaivalas daug platesnis, negu valstybė; reiškiasi visur, kur yra organizuotas žmonių bendravimas, vis tiek kokia bebūtų šio bendravimo forma. Valstybė — tai tiktai viena daugybės įvairių pozityvinės teisinės tvarkos rūšių. Valstybė neviešpatauja teisei ir nesutampa su teise: plačiame teisės rate valstybė yra tam tikras siauresnis ratas. Nepareinanti nuo valstybės pozityvinė teisinė tvarka spindi aukščiau valstybės — tarptautinėje teisėje, o valstybės viduje — autonominių visuomeninių organizacijų (statutinėje ir konvencinėje) teisėje ir įpročių teisėje. Klausimas apie valstybės įtaką į pozityvinės teisės santvarką buvo įvairiais laikais nevienodai sprendžiamas; šio klausimo sprendimas vaizdingai reiškiasi plotu, kurį plečiama bendros teisinės santvarkos rate užima siauresnis valstybinės teisės santvarkos ra-

tas: pirminiuose valstybės gyvavimo laikuose šis plotas buvo minimalus; kartais būdavo laikai, kaip, pav., imperatoriaus Justiniono laikais ir mūsų gadynės XVIII ir XIX amžiuose, kai jis išsiplėsdavo maksimališkai ir valstybė stengėsi monopolizuoti visą teisės kūrybą; Viduramžių gi gadynėje, kai apie valstybinės socialinio bendravimo formos buvimą tik lygtinai („uslovno") kalbėti galima, jis iš esmės beveik pranykdavo...

Valstybė — istorinė kategorija. Teisė gi galima tiktai absoliutiškai, be rezervų, arba priimti arba atmesti; bet negalima ji čion priimti, čion, atsižvelgiant į aplinkybes, atmesti. Valstybė galima lygtinai priimti ir nedarant logiškos klaidos stengtis susiaurinti jos reikšmė teisiniame gyvenime. Socializmas, neigiąs teisę, visumet yra gryniausia utopija; nes jis tuo pačiu neigia savo pagrindinę premisą, kuriai nesant visos kalbos apie „ūkio organizaciją", apie „gamybos anarchijos" pašalinimą — netenka prasmės. Neatsižvelgiant į tai, kaip mes būtume vertinę dvasiškai-moralinius socializmo pagrindus, vistiek savo išoriniame reiškimesi socializmas visų pirma yra teisės įgyvendinimas ūkiško gyvenimo gelmėse, teisinės santvarkos laimėjimas naujoje srity. S o c i a l i z m a s p i r m i a u s i a y r a t e i s ė s p r o b l e m a (paties doc. Gurvič'iaus pabraukta; mano prierašas — M. R.)... Didžiausi metafizinė visų utopiško socializmo rūšių, tame skaičiuje ir marksizmo, yda — tai nesiįdomavimas teise arba tiesiog skepticizmas teisės atžvilgiu; teisės sąvoka pakeičiama gerovės ar labo sąvoka..." (509—510 pusl.).

Ir toliau: „...Socializacija — tai yra avalstybinės socialinės gamintojų ir vartotojų sąjunginės-draugoviškos („sojuzno-tovariščeskago") teisės nuo privatinei teisei vergijos paliuosavimas ir kaip tik šiam paliuosavimui dėka socialinės teisės iškėlimas prieš viešąją teisę, kaip nuo pastarosios nepareinančios autonominės teisinės tvarkos. Socialistiniame režime socialinė teisė nebus nė privatinė teisė: ji su šia klasifikacija nieko bendro neturės ir tai kaip tik sudarys jos valstybės atžvilgiu būklės ypatingumą"... „Tam tikra prasme analoginė yra mūsų laikais „bažnytinės teisės" (socialinės bažnyčios teisės), ypač katalikų kanonų teisės, būklė valstybės atžvilgiu; teisės klasifikaciją į viešąją ir privatinę teisę teisininkų dauguma laiko bažnytinei teisei netaikoma". (517 pusl.).

„...Nors visiškas tam tikrų socialinės teisės sričių paliuosavimas nuo valstybinio imperiumo iš tikrųjų valstybinės idėjos negriauna ir valstybės suvereniteto tikra prasme nenaikina, tai vis dėlto negalima neigti, kad jis numato moderninės valstybės pertvarkymą, šiek tiek paliečianti jos konstrukcijos esmę. Ši reforma, kuri turėtų reikštis valstybės kai kurių savo dabartinių funkcijų išsižadėjimu, perleidžiant jas sąjungiškai-draugoviškoms organizacijoms, plačiausiu „administracijos sindikalizavimu" (Leono Duguit išsitarimas), be to, įvedant politinėn organizacijon „personalinio federalizmo" (nacionalinio ir profesinio pobūdžio) principus, ypatingai korporatyvinį realinių interesų atstovavimą, kaip „ryšio organą" tarp valstybės ir ūkiškos šalies organizacijos, mūsų laikais yra skelbiama visos eilės žymių moderninių valstybininkų, neturinčių tie-

siog̃inio ryšio su socializmu" (čion Gurvič'ius nurodo ypač į L e o n ą D u g u i t ir vokiečių mokslininką K r a b b e, būtent jo knygą „Die moderne Staatsidee", 1919 m., be to, pavadina kelius kitus mokslininkus; mano prierašas — M. R.).

„Iš esmės šis valstybės pertvarkymas siektų tam tikros lygsvaros tarp griežtai priverstinių ir nepriverstinių teisiško bendravimo formų, — lygsvaros, kurioje politinė ir ekonominė organizacija galėtų viena kitą varžyti ir stabdyti... Be abejo, tokios santvarkos organizavimas yra labai sunkus, nes jisai numato painią ir sudėtinę tarpusavio veikimo, spragų užpildymo ir konfliktų tvarkymo organų sistemą. Tačiau ji negalima laikyti teisiškai neįmanoma ir nukrypstančia į anarchiją. Valstybė, net ir šitaip pertvarkyta, lieka nepaliesta, kaip griežtai priverstinis imperatyvinis teritorinis junginys, ir kaip tik šioje savo esmėje turi iš naujo visa savo energija pražydėti". (522 pusl.).

„Aš susilaikau nuo šių perspektyvų įvertinimo ir nedrįstu tvirtinti, kaip būtent ateity nusistovės santykis tarp socialinės ir valstybinės teisės. Ar tebeveiks, kaip iki šiol, puikus teisinio valstybės viešpatavimo principas S t a a t s r e c h t b r i c h t S o z i a l r e c h t, kur tačiau „Staatsrecht" yra socialinių junginių teisės veikiama ir tarnauja tų socialinių junginių teisei, kurie laimi socialines varžytynes ir socialinių jėgų santykiavime nugali kitus junginius, slopindami pastarųjų reikalus ir jųjų teisę, o suvalstybindami savąją kompromise su savo sąjungininkų bei talkininkų teise, ar autonomijos ir gal vėliau federacijos pagrindais įvyks toks socialinės ir valstybinės teisės (socialinių grupinių ir valstybinės funkcijų) atsirubežiavimas, kuriame valstybei pasiliks tiktai grynai teritorinės, ypač policijos ir saugumo („pacis") ir vyriausios priežiūros funkcijos, o visos kitos diferencijuoto socialinio bendravimo funkcijos bus tarp korporacijų, jei tai pavyktų harmoningai įvykdyti, suskirstytos ir jų autonomingai valstybinės policijos ribose rūpinamos. Man čion tuo tarpu rūpėjo tiktai parodyti šiuo atžvilgiu kylančios tendencijos reformuoti socialinio bendravimo metodus, tendencijos, kurios mūsų laikais ima reikštis tiek galingais socialiniais judėjimais, tiek pagaliau pačiame moksle sąryšy su taip vadinama visuomenine konstitucine reforma, kurios pagrinde glūdi **k a i p t i k s o c i a l i n ė s t e i s ė s i d ė j a**. Šią įdomią visuomeninės konstitucinės reformos problemą ir jos keliamus t. vad. sindikalizmo, gildeizmo, korporatyvinio atstovavimo, korporatyvinės federacinės valstybės, „personalinės" autonomijos, valdymo šakų ar viešųjų patarnavimų („services publics") sindikalizacijos ir autonomizacijos, socializacijos ir galų gale sindikalinės ar komunalinės anarchijos klausimus ir judėjimus — mes dar sutiksime kitoje šio mūsų darbo dalyje, kur mes juos tiksliau išžiūrėsime. Tai vis yra formos ir srovės, kuriomis socialinė teisė, kiek ypač jai nepavyksta įsilieti į valstybinę teisę, ieško kelių emancipuotis.

b. Viešosios tarptautinės teisės problema.

Mokslininkams ir iš viso tiems, kurie teisę griežtai jungia su valstybe arba net su valstybės įstatymu, ypatingai sunki yra tarptautinės

teisės problema. Ar tai, kas vadinama „tarptautinė teisė", ypač viešoji tarptautinė teisė (senoji „jus gentium" arba „droit des gens") yra teisė ar dorovė, o jei ji yra teisė, tai kuriuo titulu ir koks yra jos santykis su valstybine teise ir jos normomis, nustatomomis valstybės valdžios.

Kiekvienas viešosios tarptautinės teisės traktatas ar kursas, kiekvienas mokyklinis jos vadovėlis šią problemą stato ir šiaip ar kitaip ją sprendžia.

Šiuo klausimu (ar viešoji tarptautinė „teisė" yra ar jos iš viso nėra?) yra visa eilė skirtingų ir vienų kitiems priešingų mokslo nuomonių, kurių žymiausios gali būti suklasifikuotos į tris sistemas. Šių trijų sistemų dvi sprendimo pagrindan deda klasikinę ir viešpataujančią mintį, kad esą teisė, kaip normų sistema, galinti būti tiktai vieninga. Trečioji sistema yra dualistinė, numato dvi lygiagrečias teisinės santvarkos — valstybinę ir tarptautinę, kurių kiekvieną atitinkanti tam tikroji skirtinga teisė.

Spręsdami šį klausimą ypatingai sunkioje padėty yra teisės monizmo šalininkai. Jie nurodo į tai, kad normatyvinė teisės funkcija išskirianti galimumą veikti net dviem atskiroms teisės normoms, kurių imperatyvai vienas kitam prieštarautų, nes jei viena ką nors daryti įsako, o antra tai daryti draudžia, tai iš tikrųjų nėsą jokios normatyvinės galios; vienas imperatyvas naikinąs kitą ir liekanti tabula rasa. Jei visos teisės normos turi sudaryti vieningą normatyvinės teisės sistemą, kurioje visos atskiros normos viena kitą papildytų ir viena kitai patarnautų vieningame normatyviniame tam tikros socialinės santvarkos darbe, tai tais pačiais sumetimais tenką pripažinti, kad ši teisės sistema turinti būti ne tiktai vieninga, bet ir viena. Viename socialiniame bendravime, vienoje visuomenėje negali būti dviejų teisinių santvarkų, dviejų teisės sistemų, nes jos imtų konkuruoti ir tvarką paverstų netvarka, chaosu. Galinčios būti kelios valstybinės teisės sistemos, būtent kiekvienoje valstybėje savoji, nes valstybė vieną, jos organizuojamąjį, socialinį bendravimą kaip tik atskirianti nuo kitų valstybių organizuojamųjų. Valstybiniai socialiniai bendravimai, kitas nuo kito valstybinėmis teritorijomis aiškiai atskirti, sudarą lyg atskirus socialinius pasaulius, kurių kiekviename galinti veikti ir atskira, nuo kitų skirtinga teisės tvarka ar sistema.

Bet kadangi tarptautinis ar tarpvalstybinis socialinis bendravimas nėra taip atskirtas nuo valstybinių, kaip yra atskirta valstybė nuo valstybės (valstybių teritoriškumas ir suverenumas), būtent nėra atskirtas teritoriškai, ir kadangi tarptautinis socialinis bendravimas veikia ten, kur jau veikia valstybės, tai ar greta valstybinių teisės sistemų gali būti viena bendra tarptautinė ar tarpvalstybinė teisės sistema? Ir štai vieni, tęsdami šį samprotavimą, viešąją tarptautinę teisę laiko dorovės, o ne teisės, reiškiniu, arba laiko ją valstybinės teisės elementu, įterpdami tarptautinės teisės normas į teisines sistemas tų valstybių, kurios pačios panorėjo jas priimti. Tai yra taip vadinamojo valstybinio teisės prioriteto teorija. Iš tikrųjų, tai yra viešosios tarptautinės teisės neigimas. Tos teisės normos

būtų ne savaime normomis, bet kažkokiais normų idealais ar idealiniais pavyzdžiais, virstančiais normomis tiktai atitinkamos valstybės valdžios ratifikavimu ar sankcija. Bet ir virsdami teisės normomis, tarptautinės „teisės" normos šiuo mokslu nesudarytų atskiros „tarptautinės" teisės sistemos, bet būtų valstybinės teisės sistemos elementais, nors kartais ir bendrais kelioms (kelių valstybių) teisės sistemoms.

Šiai doktrinai, neigiančiai viešąją tarptautinę teisę, pritaria ir visi tie, kurie identifikuoja teisę su įstatymu arba kurie laiko teisę suvereniteto padariniu arba kurie griežtai riša teisės sąvoką su organizuotomis formalinėmis ir pagrįstomis prievarta sankcijomis. Jie nurodo į tai, kad tarptautinis bendravimas neturi nė įstatymų leidžiamojo organo, kuris pajėgtų viešosios tarptautinės teisės normas nustatyti, nė teismo, kuris konstatuotų ir sudraustų teisės įžeidimą, nė žandarmo, kuris įvykdytų sankcijos sprendimą. Visa tai turi tiktai valstybės, kiekviena savo teisės sistemai. Tad esą tiktai valstybinė teisė esanti teisė.

Kiti teisės vieningumo šalininkai kiek kitaip sprendžia viešosios tarptautinės teisės klausimą. Tai yra būtent toji srovė, kuri skelbia kaip tik tarptautinės teisės prioriteto principą ir yra neigiamai nusistatę valstybės suvereniteto atžvilgiu. Jei pirmoji (valstybinės teisės prioriteto, o iš tikrųjų visiško viešosios tarptautinės teisės neigimo) srovė teisės moksle viešpatavo XIX amžiuje, tai mūsų laikais, ypač po Didžiojo Karo, kai tarptautinis tarpvalstybinis bendravimas tapo kiek labiau organizaciniu atžvilgiu sutvarkytas, sudarius konfederacinę Tautų Sąjungą ir tuo įkūrus lyg tarptautinės įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios funkcijos ir organų užuomazgą bei įsteigus „Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Tribunolą", kaip tarptautinio teismo užuomazgą, ėmė ne tiktai gyviau reikštis, bet ir viešpatauti moksle ši antroji, viešosios tarptautinės teisės prioriteto srovė.

Ir ši srovė yra iš esmės monistinė. Ir ji neigia dviejų nepriklausomų ir iš esmės nesuderintų teisės sistemų ar teisės santvarkų veikimo galimumą. Bet ji randa ir įrodinėja, kad kaip yra galimos dvi arba kelios teisinės sistemos dvejose ar keliose valstybėse, kurios viena nuo kitos nepareina ir viena nuo kitos yra griežtai teritoriškai atskirta ir kur todėl tos kelios valstybinės teisės sistemos gali būti net viena kitai priešingos, taip, nors kitokiame santyky, galinčios būti ir dvi teisės sistemos, kurių viena yra skiriama tarptautiniam (tarpvalstybiniam), o kita — valstybiniam bendravimui, net ir dalyvaujančiam aname tarptautiniame, tačiau čion jau, kadangi šie du bendravimai nėra vienas nuo kito visiškai atskirti, būtina yra dviejų sistemų hierarchizacija, kuri jas ir suderina ir pašalina prieštaravimus, kuriems esant jų dviejų veiklus sugyvenimas būtų negalimas. Tokių dviejų teisės sistemų sugyvenimas, neprieštaraująs teisės monizmui, hierarchiniu metodu sutvarkomas, yra gerai žinomas, pavyzdžiui, federacinėje valstybėje.

Šios srovės šalininkai hierarchizuoja viešąją tarptautinę ir valstybinę teisę viešosios tarptautinės vyresniškumu. Prieš pirmosios srovės priekaištus, nurodančius į tarptautinio įstatymų leidėjo, teisėjo ir žandarmo, o net ir sankcijų nebuvimą, jie labai teisingai atsikerta tuo,

kad teisės identifikavimas su įstatymu, sudarančiu vieną teisės normos reiškimosi formų (greta, pavyzdžiui, įpročių teisės, kaip kitokios formos), yra pagrista teisės esmės nesupratimu, teisėjas ir žandarmas nėra būtini, bet pagaliau visa tai tarptautinėje teisėje jau pradedama organizuoti, sankcijos yra ir veikia, nors iš karto jos buvo arba ir yra labiau moralinės arba politinės, negu teisiškos tikrąja prasme, o akstinų ar veiksnių, verčiančių valstybes pasiduoti tarptautinės teisės normų imperatyvams ir užtikrinančių jų imperatyvinį veikimą (vadinasi būtinų teisei garantijų) yra labai daug ir įvairių, rimtai pajėgiančių normatyvinę šios teisės funkciją užtikrinti.

Yra dar grynai dualistinė į valstybinę ir viešąją tarptautinę teisę pažiūros srovė. Tarp kito ko ši srovė reiškiasi „juris gentium" doktrinoje, kuri viešąją tarptautinę teisę laikė sui generis įgimtąja teise tarptautinių santykių sričiai, kaip valstybinei teisei, skiriamai kitokiai santykių sričiai, viešpataujanti josios įgimtoji teisė. Dualistinė srovė būdavo reiškiama ir vėliau ir kitokia prasme.

Man rodos, kad dualizmas ir net „multizmas" teisės srity nesudaro mokslo herezijos. Be abejo, kiekviena tam tikroji teisės sistema yra ir tegali būti tiktai vieninga. Jokia jos dalelė, joks atskiras jos nuostatas ar imperatyvas negali prieštarauti kitai jos dalelei, kitam nuostatui ar imperatyvui, ir visi turi šiaip ar kitaip tarnauti vienam sistematizuotų socialinių tikslų ciklui. Tai aišku. Tai yra normatyvinės teisės esmės dėsnys. Bet ar tai reiškia, kad iš viso yra galima tiktai viena teisės sistema? . Kaip kiekvienai valstybei yra skiriama atskira teisės sistema, kaip atskira yra jos siekiamų socialinių tikslų sistema, taip tame pačiame socialiniame bendravime įvairiems socialinių tikslų ciklams ar sistemoms, kurios atitinka įvairias socialinių reikalų sritis, gali būti ir yra kelios įvairios normatyvinės teisės sistemos. Tokios yra socialinės grupinės teisės sistemos. Jos gali liesti skirtingas sritis ir tada jokių konfliktų tarp jų nėra; bet jos gali liesti, iš viso ar iš dalies, ir tas pačias sritis; tada, jei socialinės grupės nėra atskirtos, atsiranda konfliktai; jei tos socialinės grupės įeina į vieną aukštesnę bendrą grupę, jų grupinės teisės sistemos yra hierarchizuojamos aukštesnės bendrosios grupės teisinės sistemos atžvilgiu, panašiai į tai, kaip kad yra federacijoje; jei jos yra savarankiškos („suvereninės"), vadinasi, jei tarp jųjų santykis (jųjų tarpgrupinis bendravimas) yra anarchinis, konfliktai bus sprendžiami karu (kova) ir nugalėjimu (ne teisės, bet faktų metodas), arba kompromisu ar sutartimi, iš kurių kyla naujoji rudimentinė tarpgrupinė normatyvinė tvarka, tarpgrupinė teisė. Valstybė yra teritorinis viešpataująs junginys, kurio policijai ir funkcijai pasiduoda jos vidaus socialiniai junginiai, kurie tačiau už jos funkcijos ribų laisvai anarchiškai santykiauja (rezervuojant jos policiją). Viešoji tarptautinė teisė yra rudimentinė anarchinės kilmės teisė, kylanti iš kompromisų, konvencijų, sutarčių ir precedentų ir besikristalizuojanti įpročiai, bet pamažu besiorganizuojant tarptautiniam, tarpvalstybiniam socialiniam bendravimui, ji susitvarko ir tam tikrais jos nustatymo (leidimo), teismo ir sankcijų taikymo organais. Tai yra teisė, kuri nuo jokios aukštesnės teisės siste-

mos nepareina, nes tarpvalstybinis socialinis bendravimas, pats neturėdamas valstybinio pobūdžio, pats ir į jokį aukštesnį antrinį junginį neįeina. Ši teisė yra tokia pat, kokia būtų buvusi tarpgrupinė žemesnių socialinių junginių teisė, jei išnyktų viešpataujanti jiems valstybė su savo viešpataujančia teisės sistema. Viešieji tarptautiniai teisės nuostatai turi tam tikrų garantijų, apsaugojančių jų veikimą ir verčiančių valstybes pasiduoti jų imperatyvams. Normatyvinės jos funkcijos yra neabejotinos. Pajėgdama veikti ji tuo pačiu yra ir jokiu būdu nepareina nuo kiekvienos valstybės, kaip tarptautinio bendravimo nario teisės. Pamažu jos prioritetas valstybinei teisei ima stiprėti, nors jis toli gražu nėra tas imperatyviškai absoliutinis, kuris valstybės teritorijoje priklauso viešpataujančiai valstybinei teisei.

Dėl viešosios tarptautinės teisės buvimo problemos ir pažiūrų šiuo klausimu ž. Paul Fauchille — „Traité de Droit International Public", Paris, 1922, I tomas, 6—21 pusl.; prof. Louis le Fur rašinys „Philosophie du Droit International" (iš žurnalo „Revue Générale de Droit International Public") Paris,, 1922; dr. Wiktor Sukiennicki — „Podstawa obowiązywania prawa narodów" Wilno-Warszawa, 1929 m.

c. Prof. Leono Petražyckio atsikirtimas valstybinės teisės monopolio teorijai, pagrįstai prievartos arba sankcijų principu.

Štai dar kelios įdomios mintys, kuriomis prof. Petražycki atremia grynai valstybinės teisės pobūdžio gynėjų tvirtinimus, jog teisės normomis esančios tik tos normos, kurių imperatyvinis veikimas yra pagrįstas būtent kaip tik valdžios vykdoma prievarta, besireiškiančia organizuotomis teisinėmis sankcijomis, sudraudžiančiomis bet kurį teisės imperatyvo peržengimą (įžeidimą).

„Prievartos teorijos pažiūromis, sako Petražycki, teisės norma (*) esanti tiktai tokia norma, kurios liepimo geruoju neįvykdžius kita teisės norma (*¹) tam atsitikimui numato priverstinų priemonių pritaikymą, pavyzdžiui tam tikriems asmenims (teismo anstoliui, policijos tarnautojams) įsako padaryti priverstinį vykdymą. Tačiau, einant prievartos teorija, ši norma (x^1) tiktai tada gali būti laikoma teisės norma, kai be to dar yra tolimesnė norma (x^2), kuri, geruoju normos x^1 liepimo neįvykdžius, savo ruožtu numato naujos prievartos priemones (pavyzdžiui teismo anstoliui, policijos valdininkams ar kitiems nepanorėjus geruoju atlikti savo pareigas įsako vėl tam tikriems asmenims pritaikinti ir jiems, nepaklusniems valdžios agentams priverstinės priemonės). Bet lygiai taip pat ir norma x^2 turinti turėti tikslesnę atitinkamo turinio sankciją (x^3), normą x^3 turinti sekti sankcija x^4 ir t. t. — be galo.

„Iš šio toliau (kaip reductio ad absurdum) seka šios išvados. Jeigu mes priimsime premisą, kad kuri nors tauta turi bent vieną normą, atitinkančią prievartos teorijos apibūdinimą, tai iš šio seka išvada, kad ši tauta turi begalinį teisės normų skaičių; istoriniu gi atžvilgiu pirmas teisės normos atsiradimas turėjęs būti ne kurios nors vienos normos, bet iš karto begalinio normų skaičiaus atsiradimu...

Savaime suprantama, kad patikrinti ir įrodyti, kad kuri nors norma atitinka šitokį apibūdinimą ir todėl turi būti laikoma teisės norma, nėra galima, nes tai reikalautų įrodymų be galo, o kiekvienas šio įrodinėjimo ir tikrinimo galas, kuris būtų prieita, tuo pačiu nesant tolimesnei sankcijai būtų buvęs įrodymu, kad visos šio tikrinimo paliestos normos nėra teisės normos (pav., jei mes būtume priėję normą x^{20}, bet toliau būtų pasirodę, kad tokios normos — x^{21}, kuri būtų numačiusi priverstines sankcijas įžeidus normą x^{20}, nėra, tai reikėtų konstatuoti, kad norma x^{20}, kaip „nepriverstinė" teisės norma, iš tikrųjų nėra teisės norma, bet tuo pačiu ir norma x^{10}, kaip neturinti teisinės sankcijos, būtent ją sankcionuojančios t e i s ė s n o r m o s, nustatančios prievartą, pasirodytų neteisės norma ir t. t.)...

Tarp kito ko, be kitų ginčų ir priekaištų, keliamų prieš prievartos teoriją, tradicingai keliama prieš ją, kaip rimtas faktinio pobūdžio priekaištas, nurodymas į tarptautinę teisę, kur nėra jokios organizuotos vykdomosios valdžios ir iš viso jokios teisinės prievartos, bent tokios kaip ją supranta kritikuojamoji teorija, taip pat nurodoma į normas, nustatančias valdovo pareigas, kurios, einant bendru monarchinių valstybių principu, būtent valdovo neatsakingumo ir jo asmens neliečiamumo principu, negali turėti jokios priverstinės sankcijos.

Prievartos teorijos šalininkų reagavimas į šiuos priekaištus yra labai įdomus ir charakteringas. Vienintėlis logingai galimas, einant prievartos teorija, į šiuos priekaištus atsakymas, tai būtų teisinio atitinkamų normų pobūdžio neigimas. Kadangi šios normos neturi tos žymės, kurią prievartos teorijos įveda į teisės normų apibūdinimą ir kuri vadinasi yra esminė, bendra ir kaip tik charakteringa būtina teisės normų žymė, tai paprastoji logika draudžia tuo pačiu laiku skelbti ir šio apibūdinimo teisingumą ir griežtai jam priešingą tvirtinimą, jog teisės normos, neturinčios šios žymės, taip pat esančios teisinės normos.

Tačiau kaip tik toks (pats save naikinąs ir pagrindiniams protavimo dėsniams priešingas) būna prievartos teorijos šalininkų atsakymas į atsikirtimą; nurodantį į tarptautinę teisę ir į normas, nustatančias valdovo pareigas. Pavyzdžiui Jhering šiuo klausimu štai ką sako (čion Petražycki cituoja J h e r i n g o žodžius iš jo rašinio „Zweck im Recht"):

„Teisinis tarptautinės teisės ir taip pat valdovą liečiančių pagrindinių įstatymų nuostatų pobūdis, nėra abejotinas"... Vis dėlto vienintėlis teisingas kelias teisės esmei apibūdinti ir teisei atskirti nuo dorovės ir gerų įpročių („nravy", „moeurs") esąs tas, kad reikia išlaikyti prievartos žymė, kaip esminės teisės rekvizitas, bet kartu ir suprasti, kad dviejose nurodytose srityse yra tokios prievartai o r g a n i z u o t i k l i ū t y s, kurios negali būti pašalintos. Prievartos organizacija čion atsilieka nuo teisinės normos; ši pastaroji lieka iš esmės juridine norma ir praktiškai reikalauja tokio paties pasidavimo, kaip ir kitose teisės srityse, tačiau čion prievarta nesugeba lydėti normos"...

„Yra tačiau, priduria Petražycki, ir tokie autoriai, kurie tarptautinės teisės ir valdovo pareigų atžvilgiu griebiasi ir kito anksčiau nurodyto ir logiškai vienintėlio leistino tvirtinimo, būtent neigia teisinį ati-

tinkamų normų pobūdį. Tačiau šis kelias yra kitais atžvilgiais perdaug drąsus, kad jisai galėtų būti priimtas net mūsų gadynės jurisprudencijos"...

O kai dėl teisės normų, kurios iš viso nėra apsaugotos sankcijomis, ir kurių imperatyvų peržengimas todėl iš viso nenumato jokios organizuotos valdžios prievartos, tai Petražycki dar štai ką sako:

„Be tarptautinės teisės normų ir normų, nustatančių valdovų pareigas, yra daug kitų normų ir pareigų sričių neturinčių ne tiktai sankcijos, nustatančios prievartos žygius, bet ir iš viso jokios sankcijos, jokios bet kurios apsaugojančios normos, numatančios kurias nors pasekmes tų normų imperatyvo peržengimo atsitikimui (t. vad. leges imperfectae).

„Dažniausia randame tokias neturinčias sankcijų normas toje srity, kurioje teisiškai normuojama pareigos įvairių rūšių asmenų, dalyvaujančių valstybės, savivaldybių provincijų, bendruomenių ir kitų vienetų įstatymų leidime. Čion, pavyzdžiui, įeina piliečių-rinkikų pareigos, taip pat išrinktųjų atstovų, parlamento, miestų ir apskričių tarybų narių pareigos — domėtis svarstomaisiais projektais, balsuoti pagal savo įsitikinimą turint galvoje valstybės, miesto ir t. t. reikalus ir naudą. Pav., parlamento narys, kuris parlamentui besvarstant įstatymo projektą miega arba skaito romaną, nėra sudraudžiamas jokiomis prievartos priemonėmis, nors jis tuo savo pareigoms nusižengia ir nors už atstovo pareigų ėjimą jis turėtų gauti atlyginimą (dijetas). Tas pats žymioje daly liečia ir įvairias pareigas asmenų, einančių teismo funkciją. Pavyzdžiui, prisiekusiojo sprendėjo pareiga atydžiai sekti bylos eigą, balsuoti pagal savo vidujinį įsitikinimą apie kaltinamojo kaltę ir t. t, — nėra pagrįsta priverstinėmis sankcijomis, ir prisiekę sprendėjai, nebijodami jokių sau teisinių pasekmių ir teisiškai visiškai neatsakomingi, gali ir per savo apsileidimą išteisinti kaltąjį arba nuteisti nekaltąjį. Tat liečia ir kai kurias įvairių administracinių kolegijų, komisijų, tarybų narių pareigas ir iš viso daugybę tokių pareigų, kurios dėl savo esmės ir prasmės gali būti patenkinamai vykdomos tiktai užtikrinus jų vykdytojams nepriklausomą būklę ir paliuosavus juos nuo pašalinio spaudimo, kad jie galėtų laisvai ir be baimės vadovautis savo įsitikinimu. Tačiau ir be to kiekvienoje oficialinės teisės sistemoje (vadinasi, tokios teisės rūšies, kurią kaip tik turi galvoje organizuotos prievartos teorija) esti daug normų, kurioms dėl ypatingų sumetimų nesuteikiama sankcijų (pavyzdžiui dėl įvairių rimtų priežasčių tam tikri sutartiniai ir kitokie pasižadėjimai tarp privatinių asmenų netenka teisminės apsaugos ir priverstinio vykdymo, nors nepraranda teisinių pareigų pobūdžio ir įvairių to pobūdžio pasekmių, kaip pavyzdžiui, gali būti sunaudoti įskaitai (kompensacija) prieš priešingus reikalavimus, gali būti apdraudžiami laidavimu, įkaitu ir t. t. — taip vadinamos obligationes naturales). Būna, kad teisės normos lieka be sankcijų ir dėl atsitiktinių priežasčių, pav. dėl įstatymų leidėjo neapsižiūrėjimo. Bet ir tos normos, kurioms yra paruoštos priverstinės sankcijos, dažniausia yra tomis sankcijomis padengiamos tiktai nežymioje savo imperatyvinio veikimo dalyje. Pavyzdžiui — einant moderninės civilinės teisės nuostatais — sutarties dalyvis, geruoju neįvykdęs pažadėtojo, arba asmuo, kitu būdu nusižengęs

pasižadėjimui, turi atlyginti padarytus turto nuostolius (ir šie nuostoliai gali būti iš jo priverstine tvarka išieškoti). Daugumoje atsitikimų tokia ir iš viso yra vienintėlė esama arba vienintėlė taikoma pagrindinė kitų civilinių turto teisių sankcija. Tačiau, kaip matyti iš paties šios normos-sankcijos turinio, ji liečia tiktai tokius įžeidžiančius atitinkamas normas darbus arba pasielgimus, kurie yra žalingi ir būtent daro kaip tik turto žalą. Visais gi kitais normų įžeidimo atsitikimais, kurių gali būti labai daug ir kurie būna labai nemalonūs teisės subjektui, nerandame jokios sankcijos (tiktai kai kurie ypatingai pikti ir pavojingi civilinių teisių įžeidimai yra apkraunami sankcijomis baudžiamuosiuose kodeksuose). Tad mes gal neperdėsime pasakę, kad civilinių teisių įžeidimų 90% neuždeda ir teisiškai uždėti negali kaltininkui jokių prievartos priemonių ir iš viso jokių kenksmingų teisinių pasekmių..." (ž. prof. Petražycki — „Teorija prava i gosudarstva v sviazi s teorijej nravstvennosti", 1909 m., I t., 273—278 pusl.).

Tiesa, aš pats kitoje vietoje (ž. šio mano rašinio skyrelį Kelios išvados valdžios sąvokai) buvau pareiškęs, kad prievarta arba smurtas ir būtent galų gale betarpiškas materialinis smurtas sudaro būtinąjį valstybės valdžios imperium'o sankciją, be kurios nebūtų buvę ir paties imperium'o. Tačiau būtinas yra tiktai tos sankcijos (smurto, prievartos, sudraudimo) galimumas, bet ne pats faktas. Valdantieji turi disponuoti galią nustatyti sakcijas, bet jei jie jų nenustato, tai sankcijos nebuvimas ir, žinoma, jos, kaip nesamos (nenustatytos), neveikimas valdžios negriauna ir nenaikina. Atsitikimų gi, kada įsakymas (ar palaidas ar užfiksuotas teisės normoje, nėra sankcijonuojamas ir kai normos veikimui užtikrinti pasitenkinama įvairiomis kitokiomis šiaip garantijomis, užtenkamai pajėgiančiomis veikti eilinį pasidavimą, yra labai daug. Jei tokiu būdu net valstybinės teisės srity organizuotos sankcijos buvimas nėra sprendžiamas normatyvinei teisės funkcijai, tai tuo pačiu organizuotos sankcijos (sudraudimo post factum) buvimas ar nebuvimas nėra sprendžiamas ir socialinei teisei, kurios imperatyvinė galia yra pagrįsta ne valstybės valdžios imperium'u.

d. „Konstitucinės", o ne „valstybinės", teisės termino pagrindai mano šiam rašiniui priimtoje terminologijoje.

Čia sąryšy su mano iškeltu socialinės avalstybinės (socialinių junginių) teisės klausimu bus tinkama vieta paaiškinti, kodėl aš savo dėstomą Universitete teisės mokslo disciplіną, kuri einant Universiteto Statutu oficiališkai yra vadinama, valstybine teise, pats tiek savo paskaitose, tiek šiame ir kituose mokslo rašiniuose vadinu: konstitucinė teisė. Aš tai darau ne tiktai todėl, kad pats būdamas Prancuzų mokslo mokinys, aš esu pripratęs prie Prancuzų mokslinės terminologijos, kuri šiai disciplinai skiria kaip tik konstitucinės (droit constitutionel) o ne „valstybinės" (droit etatique, droit d'Etat) teisės terminą, ir ne todėl, kad konstitucinė teisė gra-

žiau ir moderniškiau skamba, negu valstybinė teisė. Aš tai todėl darau, kad nelaikydamas teisės grynai valstybiniu fenomenu ar monopoliniu išimtinai valstybės padariniu, aš terminą valstybinė teisė skiriu visai tai teisei, kuri yra valstybės (jos valdžios) nustatoma ir kuri veikia valstybėje, kaip jos atitinkama funkcija, tuo pačiu ją tuo terminu atskirdamas nuo kitų socialinių junginių teisės (avalstybinės teisės, pav. bažnyčios ar bažnytinės teisės, tarptautinės teisės ir bet kurios kitos ne valstybinės teisės); visai tai avalstybinei įvairių socialinių junginių teisei aš pavedu bendrąjį socialinės teisės vardą. Šia prasme mano vartojamoje terminologijoje, kurią aš nustatau ne kažkokiu savo subjektyviniu pamėgimu, bet savo į teisę pažiūrų logika, — teisė būna ar valstybinė ar socialinė: „valstybinė" yra toji, kuri yra valstybės, o ne šiaip kitų socialinių junginių nustatoma. Tokiu būdu šioje terminologijoje valstybinės teisės terminas apima ne tiktai tą teisę valstybėje, kuri mano yra dėstoma ir kurią mūsų Vytauto Didžiojo Universiteto statutas vadina „valstybine", bet ir valstybės administratinę ir baudžiamąją ir net civilinę teisę, žodžiu apima visas valstybės teisės šakas. Todėl aš negaliu šiuo „valstybinės teisės" terminu vadinti kurią nors vieną valstybės teisės šaką. Tai prieštarautų mano dėstomajai teisės koncepcijai ir būtų nelogingа.

Toji gi valstybinės teisės šaka, kurią aš dėstau ir kurią aš ypatingai savo mokslo rašiniuose studijuoju, savo būtent ta, kuri liečia pačią valstybės konstrukciją visais valstybės elementais ir ypač valstybės valdžios konstrukciją, tai yra teisė, kuri priimta greta man netinkamo „valstybinės teisės" termino vadinti dar konstitucinės teisės terminu: taip aš ją ir vadinu. Šis terminas man tinka. Kaip pamatysime iš antrosios šio mano rašinio dalies, ir „konstitucinės teisės" terminas turi savo nepatogumą, nes konstitucinė teisė turi dvi prasmes: materialinę ir formalinę (pastaroji sudaro t. vad. rašytąją konstituciją, kaip tam tikrą teisinę instituciją, reiškiančią tam tikrąjį šio tvarkymosi metodą). Kai mes savo mokslo disciplina pavadiname konstitucinės teisės mokslu, tai mes turime omeny ypač materialinę konstitucinę teisę, konstitucinę ar konstruktyvinę iš esmės, savo turiniu, be kurios valstybė yra neįmanoma, o ne formalinę, kuri, būdama tiktai tam tikru teisinio tvarkymosi metodu, vienoje valstybėje gali būti rasta, o kitoje, kuri tvarkosi kitokiu metodu, visiškai būna nežinoma (pav. Anglijoj, kuri šiuo atžvilgiu sudaro klasikinį pavyzdį).

Tiesa, gal „konstitucinės teisės" terminas būtų mums nepatogus ir tuo, kad be valstybės ir kiti socialiniai junginiai turi savo „konstitucinę teisę", normuojančią jų konstrukciją. Ypatingai tai yra ryšku organizuotuose socialiniuose junginiuose. Tad ir „socialinėje teisėje", kuri pati susideda iš daugybės teisinių sistemų, atitinkančių daugybę socialinių junginių, kiekvienoje tos teisės sistemoje mes galime rasti ir tą teisės šaką, kurią mes vadiname „konstitucine". Tad, rodos, gali kilti klausimas, ar mes ką nors laimime, pakeitę terminą „valstybinė teisė" terminu „konsti-

tucinė teisė". Nes jeigu, einant mūsų pareikštais samprotavimais, pasakę „valstybinė teisė", mes tuo apimame visas valstybės teisės šakas ir neišskiriame mūsų „konstitucinės" šakos, tai vėl pasakę „konstitucinė teisė", mes tuo įkrintame į kitą pavojų: mes tuo išeiname iš valstybės teisės ribų ir apimame tiek valstybinę, tiek pav. bažnytinę „konstitucinę" teisę.

Tad pilnas mūsų disciplinos vardo terminas turėtų skambėti: „valstybinė konstitucinė teisė". Tai iš tikrųjų būtų tikslu. Todėl aš šį mano rašinį ir pavadinau: „Valstybė ir jos konstitucinė teisė". Bet kadangi mes Universitete, Teisių Fakultete, išskyrus gal vieną tarptautinę teisę (nors ir ji tam tikra prasme įeina į valstybinę teisę), studijuojame kaip tik ir tiktai valstybės, o ne kitų socialinių junginių teisę, tai mes galime pasitenkinti ir terminu „konstitucinė teisė" be priedo „valstybinė", nes mes iš viso iš valstybinės teisės ribų neišeiname ir todėl nebūsime įtarti turėjimu galvoje visokių socialinių junginių konstitucinės teisės.

20. Socialinė materialinė valstybės esmė greta formalinės ar teisinės jos esmės, kuriai priklauso valstybinė konstitucinė teisė.

Valstybės ir teisės ryšio su sociologija ir iš viso su socialiniais mokslais problema ir ypatingai socialinės teisės funkcijos problema, kuri mums davė progos pasisakyti ir teisės esmės bei šiaip socialinės avalstybinės teisės klausimu, veda mus dar į vieną kategoringą pareiškimą. Valstybė gali būti studijuojama ne tiktai jos teisės atžvilgiu, juo labiau ne tiktai kaip „teisinė valstybė" ar „teisės valstybė", kuri sąvoka reiškia tiktai tam tikrą valdžios imperiumo vykdymo metodą (mes tą sąvoką dar užtiksime ir išaiškinsime), ir ne tiktai kaip tam tikra teisės institucija, kuri sutampa su materialinės konstitucinės teisės, kaip valstybės teisinės konstrukcijos, sąvoka, bet ir kaip socialinis junginys materialinės socialinio bendravimo funkcijos atžvilgiu. Valstybė yra visų pirma skiriama kuriems nors socialiniems reikalams tenkinti. Tai jai yra bendra su visais šiaip socialiniais junginiais ir tai ją įterpia į visuomenę. Be grynai teisinės formalinės esmės ji turi ir savo socialinę materialinę esmę. Šitą jos esmę mes čion ypač skyriuje apie visuomenę ir išžiūrėsime, palikdami tikslesnę grynai konstitucinės teisės sritį tolimesnėms šio savo darbo dalims.

a. Sociologijos problema.

Sociologijos mokslas vis dar tebėra „in statu nascendi". Ne tiktai todėl, kad jis yra jaunas (Liudvikas Gumplowicz mokslinės sociologijos pradžią randa XIX amžiaus pradžios mokslininko Schleiermacher'io rašiniuose; ž. prof. Guplowicz'iaus — „Sociologie et Politique", vertimas iš vokiečių į prancūzų kalbą, Paris, Giard et Brière, 1898 m., Worms'o „Tarptautinio Sociologijos Instituto" leidinio „Bibliothèque Sociologique Internationale" XII tomas, 34—37 pusl.; bet dar ir Augusto Comte'o metu sociologijos mokslas nebuvo tikrai įsikūręs), bet ir ypač todėl, kad jis iki šiol nesurado savo tikslios vietos kitų socialinių disciplinų tarpe ir kad patys „sociologai", šio jauno mokslo adeptai, nesusitarė dėl sociologijos darbo srities ir josios ribų. Tiesa, sociologija gali pasigirti visa žymių mokslininkų vardų eile: tokie vardai, kaip Letourneau, Durkheim, Yves Guyot, René Worms, de Greef, Colojanni, Vaccaro, Vanni, Schäffle, Lippert, Simmel, Lilienfeld, Novikov, de Roberti, Gumplowicz, Petražycki, Herbert Spencer, Gustav Le Bon, Cezare Lombroso, Enrico Ferri, Tönnies, Robert Michels, mano mokytojai Gabriel Tarde ir Halévy ir daug kitų tiek lygiai žymių, tiek mažesnių, suteikia rimtą titulą mokslui, kuriam jie vadovavo, kuriuo jie tikėjo ir kuriame jie dirbo arba tebedirba. Vis dėlto kol dar tarp pačių sociologų eina ginčas apie tai, kas tai yra sociologija ir kuri yra šio mokslo sritis, tol dar negalima laikyti sociologija visiškai nusistovėjusiu mokslu.

Sociologijos nenusistovėjimas duoda galimumo dengtis jos vardu įvairioms quasi-mokslinėms spekuliacijoms, kurių vienos mėgina padaryti iš sociologijos kažkokią socialinių mokslų „enciklopediją", apimančią ir, jei galima taip išsitarti, praryjančią visus atskirus socialinius mokslus, tad ir konkuruojančią su jųjų kiekvienu, kitos gi stengiasi sociologijos vardu apimti konkrečių t. vad. socialinių problemų visumą ir paversti šį mokslą kažkokia socialine medicina, sprendžiančia visas socialines nelaimes ir ydas ir gydančia socialinį žmogaus pasaulį. Sociologijos nenusistovėjimas ir tas neribotas jos dirvų platumas, kuris tuo tarpu leidžia krauti į sociologiją visa, ką kas ten nešti ir krauti nori, traukte traukia į „sociologų" eiles visokio plauko diletantus, mėgstančius tokį neaiškumą ir visiškai nerimtai šeimininkaujančius moksle, prisidengę sociologijos ir sociologų vardais.

Kaip tik prieš šį diletantizmą sociologijoje, prieš jaunojo mokslo užplūdimą visokiais universalizmais ar socialinių problemų sprendimais bei socialiniu gydymu yra nukreipta viena rimčiausių moderninių mokslinio sociologinio darbo organizacija — žinomojo prancuzų sociologo René Worms'o dar XIX amžiuje įkurtas ir vedamas Paryžiaus „Tarptautinės Sociologijos Institutas" („Institut International de Sociologie") su savo spaudos organu — mokslo žurnalu „Revue de Sociologie".

Tačiau sociologijos nuvalymas nuo diletantiškų „sociologų-mėgėjų" darbų toli gražu nėra užbaigtas (ž. mano „Trečiasis Tarptautinis Sociologijos Kongresas Romoje", rašinys, patalpintas „Lietuvos Universiteto Teisių Fakulteto Darbų" II tomo, I knygose, iš viso 14 puslapių).

Pats René Worms vienoje vietoje (savo įžangoje į aukščiau nurodytojo Gumplowicz'iaus veikalo vertimo leidinį) šitaip apibūdina sociologijos vietą ir sritį: „Mums rodos, sociologija būtų galima pavadinti bendruoju socialiniu mokslu („la science sociale générale"). Tai visiškai nereiškia, kad sociologas turėtų pats betarpiškai ir smulkiai studijuoti iš pagrindų visus visuomenės elementus. Ši studijų sritis yra be galo plati ir suskirstyta tarp daugybės ypatingų socialinių mokslų. Bet tiesioginė pačios sociologijos funkcija būtų sujungti šių ypatingų mokslų darbo išdavas ir jas suderinti labiau sintetiškose, bendresniose ir aukštesniose išdavose. Šiuo būdu įvairių socialinių mokslų atžvilgiu sociologija užimtų maždaug tokią vietą, kokią įvairių atskirų gamtos mokslų atžvilgiu užima biologija..." (18—19 pusl.).

Šia prasme — sociologija būtų mokslas, jungiąs visus pagrindinius socialinius mokslus, antrinis jųjų sintezės mokslas. Jis nekonkuruotų su anaisiais ir nepakeistų nė pavaduotų juos, bet kaip tik remtųsi jais. Diletantams nebūtų jame vietos. Jis gali būti arba šitaip konstruojamas, arba gali būti laikomas įvadu į atskirus socialinius mokslus, pasiimdamas sau tai, kas jiems visiems yra bendra ir kas liečia pačią sąvoką ir federacinę esmę visuomenės, jos suskirstymą socialiniais junginiais, to suskirstymo principus ir socialinių junginių santykiavimo dėsnius bei to santykiavimo padarinius.

Sociologijos nenusistovėjimas, spekuliatyvinis diletantiškumas, kuris į ją įsibrauna, ir šio mokslo chaotiškumas jo dabartinėje būklėje daugelio akyse diskredituoja sociologiją ir kelia ypatingą nepasitikėjimą bet kuriuo pažadu remtis sociologijos daviniais ir sociologiniu metodu svarstant ir studijuojant kuriuos nors socialinius reiškinius. Tačiau iš esmės šis nepasitikėjimas nėra teisingas. Sociologinis metodas valstybės ir jos konstitucinės teisės mokslui yra vaisingas ir svarbus.

b. Teisės sociologija.

Moksle yra kilę minčių griežtai atskirti sociologinis teisės tyrinėjimas nuo grynai dogmatinio arba juridinio studijavimo, sudarant iš pirmojo tam tikrą „teisės sociologijos" discipliną. Šią idėją kelia ir mėgina ją įgyvendinti prancuzų sociologas ir teisininkas Raoul de la Grasserie, parašęs 1901 m. knygą „Les Principes sociologiques de la criminologie" („Kriminologijos sociologiniai Principai") ir 1906 m. knygą „Les Principes sociologiques du Droit civile" (Civilinės teisės sociologiniai Principai"). 1911 m. René Worms'o „Tarptautinis Sociologijos Institutas" Paryžiuje išleido Raoul'io de la Grasserie veikalą „Les Principes sociologiques du Droit Public" („Viešosios tei-

sės sociologiniai principai", Paris, V. Giard et E. Brière, 430 puslapių, — „Bibliotheque Sociologique Internationale" XLVII tomas); šis veikalas susideda iš trijų dalių: 1. „Konstitucinės teisės sociologija", 2. „Administracinės teisės sociologija" ir 3. „Viešosios tarptautinės teisės sociologija". Savo siūlomąją iš viso teisės ir ypatingai viešosios teisės sociologiją de la Grasserie siūlo klasifikuoti ne tiktai teisės rūšimis (konstitucinė teisė, administracinė teisė, viešoji tarptautinė teisė, — ši klasifikacija be abejo nėra pilna, nes be konstitucinės ir administracinės viešoji teisė turi dar kitokių rūšių, kaip ypač teismo teisė, taip pat administracinės bei teismo teisės šakų, įsisteigusių atskiromis teisės disciplinomis, kaip finansų teisė, baudžiamoji teisė, abu procesu), bet ir teisės statika, dinamika ir logika: tai būtų teisės ir jos sociologijos esamojoje (kuriuo nors tam tikru momentu) teisės būklėje studijavimas, lyginant tą teisę su kita (kitos šalies), arba teisės evoliucijos studijavimas, rišant dabartį su praeitimi (dinamika), arba pagaliau pratęsiant tą evoliuciją logiškomis išvadomis į ateitį (logika). Tuo būdu gaunama ši teisės sociologijos trilogija: a. lyginamoji ar geografinė teisės sociologija, b. dinamiškoji ar istorinė teisės sociologija ir c. mokslinė ar logiškoji teisės sociologija (op. cit., 2—3 pusl.).

Teisės sociologija, kaip atskiras socialinis ar sociališkai-juridinis mokslas, dar negali būti laikoma įsikūrusiu mokslu. Tačiau man rodos, kad bendrojoje socialinių mokslų schemoje šitokiai disciplinai vieta yra. Jos daviniai bus naudingi ir teisininkams, ypač konstitucionalistams. Tačiau šioje srityje diletantizmas būtų dar pavojingesnis, negu kitur, nes teisininkai, atskirti nuo socialinių studijų ir palikti vien teisės dogmatikoje, negalėtų tų savo pagelbininkų darbo tikrinti. Tad tuo tarpu teisininkui konstitucionalistui tenka pačiam socialinis metodas teisės mokslui taikyti.

21. Istorijos pagelbinis vaidmuo valstybės ir jos konstitucinės teisės mokslui.

Be psichologijos, socialinių mokslų ir sociologijos, kaip į socialinius mokslus įvado, pagelbiniu mūsų dėstomajai disciplinai mokslu yra istorija. Ar istorija arba „istoriografija", kurios metodu yra stebėjimas ir pastebėto aprašymas ir kurios tikslas yra tikslus „faktų" ar „įvykių reginio" atgaivinimas (reprodukcija), o ne tam tikrų bendrų įstatų nustatymas, ar ji yra ar nėra mokslas tikrąja prasme, mums tai nesvarbu. Ji mums turi svarbos kaip tik to „faktų reginio" prasme.

Žinodami, kad faktų grandinėje tarp įvairių atskirų faktų veikia t. vad. priežastinis junginys, kuris riša priežastį su pa-

sekmėmis, kaip įvairių jėgų reiškimosi ir susidūrimo ar pasikeitimo padarinius, o iš kitos pusės taip pat žinodami, kad bet kurių jėgų, neišskiriant ir socialinių jėgų, veikimas pareina ne tiktai nuo veikiančios jėgos (veikėjo), bet ir nuo veikimo sąlygų bei aplinkybių, kurios bendrai vadinamos vietos ir laiko sąlygomis, taip pat nuo veikiamosios medžiagos, o socialinėje srity — nuo socialinės aplinkumos, mes įvairioms valstybės konstrukcijos elementams, konstitucinėms valdžios santvarkos institucijoms, tam tikriems nuostatams ir iš viso sudėtinėms mūsų studijuojamos psichiškai-socialinės medžiagos objektams tiksliai pažinti ir suprasti esame reikalingi istorijos patiekiamo žmonijos ir jos dalių gyvenimo ir veikimo eposo. Iš čion mums aiškėja tų mūsų studijų objektų kilmė, evoliucija, įvykę nukrypimai ar iškreipimai, sąvokos, kuriomis buvo keičiamas jų turinys, o visa tai paliko pėdsakų esamojo fenomeno tiek formoje tiek esmėje.

Ir nors be abejo konstrukcija, forma, paviršius, institucija, visa tai, kas yra nusistovėję ir susikristalizavę atvaizduoja savo padengiamąjį turinį, kaip jojo padarinys, keičiamas jam besikeičiant, vis dėlto ir forma turinį veikia.

Mes pavyzdžiui, žinome, kad socialiniai reikalai sprendžia apie teisės normų dispozicijas ir imperatyvus; mes ką tik buvome apie tai kalbėję ir stengiamės nustatyti, kad teisė kaip tik yra skiriama tam, kad užtikrintų ir apsaugotų socialinių reikalų tenkinimo darbą; tai yra jos funkcija. Tuo pačiu jos pagrinde tie socialiniai reikalai arba tų socialinių reikalų tenkinimo tikslai glūdi. Tad ji nuo tų socialinių reikalų (socialinių tikslų) pareina. Besikeičiant socialiniems tikslams ji taip pat yra keičiama. Taip pat mes, pavyzdžiui, žinome, kad, kaip tai puikiai įrodė Ferdinandas Lassal, teisinė valstybės konstitucija, kiek ji liečia valdžios santvarką, pareina nuo socialinių jėgų visuomenėje santykiavimo arba kitaip sakant, nuo mūsų vadinamos „socialinės konstitucijos“ (savo vietoje mes šį terminą ir šį įdomų ryšį tarp teisinės ir „socialinės“ konstitucijos tiksliau paaiškinsime); vadinasi — ir čion forma pareina nuo turinio, kuris jos yra reiškiamas ir aptarnaujamas ir kuris ją veikia.

Tačiau, antra vertus, ir forma be abejo veikia turinį (medžiagą) ir slėgia jį; nusistovėjusi teisinė ar konstitucinė konstrukcija, kilusi iš tam tikrų socialinių tikslų arba iš tam tikro socialinių jėgų santykiavimo, daro tam tikrą sprendimą ir turi įtakos į naujai kylančius socialinius tikslus arba į socialinius procesus, keičiančius senąjį socialinių jėgų santykiavimą; ji, žinoma, nepajėgia visiškai sulaikyti gyvenimo eigą ir užmušti bet kurį judėjimą, kuriuo remiasi socialinių tikslų ir socialinių jėgų santykiavimo kitimas, bet slėgdama gyvenimo eigą ji įvairius jos procesus ir galutines tos eigos išdavas kiek iškreipia. Šia prasme yra šiek tiek tiesos, kai kartais sakoma, jog esą gyvųjų reikalus arba gyvųjų gyvenimą ypač socialinį gyvenimą tvarką ir valdą mirę. Žinoma, tai visiškai nereiškia, kad tai dabar darą lavonai arba mirusiųjų šmėklos. Tai daro mirusiųjų kartų socialiniai reikalai ir jų tenkinimo tikslai, mirusiųjų visuomenės kartų socialinių jėgų santykiavimo išdavos, užfiksuoti tam tikromis formomis ir konstrukcijomis teisinėmis institucijomis, įstatymais ir konstitucijomis, kuriose sustingo tam tikroji mintis, tam tikras siekimas ar tam tikroji jėga. Be abejo, nereikia to mirusiųjų viešpatavimo reikšmės perdėti, bet vis dėlto žymiausioje dalyje tai yra teisinga.

Tai mus ir verčia branginti istorijos patarnavimus mūsų mokslui. Daugybės esamųjų ir veikiančiųjų konstitucinių institucijų mes nepajėgtume tiksliai suprasti, jei mes jas studijuotume tiktai sąryšy su šios valandos socialiniu gyvenimu. Be abejo esamas socialinis gyvenimas su savo ypatingais reikalais keičia tų institucijų funkciją, tačiau yra jose užsilikę ir bent šis tas iš praeities, veikiąs ir keičiąs šios valandos gyvenimą.

Istorija ir „istoriografija".

Kalbėdamas apie istoriją, aš čion turiu omeny kaip tik tą mokslinio veikimo sritį, kuri iš daugybės įvairių užsilikusių ženklų, pėdsakų, davinių sugeba mums atgaivinti praeitį ir suteikia mums galimumą regėti tai, kas buvo. Tai yra kaip tik istorijos sritis, klasikinės istorijos, o ne tos reformuotos quasi-mokslinės istorijos, kuri vadinama „istoriografija" ir kuri pretenduoja racionalizuoti praeitį, stengdamasi nustatyti jos eigos įstatus. Žmonių istorijai užtenka

garbingo sunkaus darbo, atgaivinant ir nustatant visa tai, kas buvo ir kaip kas vyko. Tos atgaivintos istorinės praeities studijavimas — tai jau ne istorijos, bet tam tikrų socialinių mokslų ir sociologijos sritis. Be abejo, istorikas gali būti kartu ir sociologu, valstybininku, teisininku-konstitucionalistu, bažnytininku, ekonomistu ir t. t. Istorija kiekvienam socialiniam mokslui patarnauja, ji jiems yra pagelbinė. Tad istorikai yra įvairių socialinių mokslininkų tarpe. Tam tikros gi „istoriografijos" mokslo, praryjančio kitas socialines disciplinas, kai paliečiama ir dirbama praeities medžiaga, nėra, nes tam tikri atskiri socialiniai mokslai nepraranda savo esmės ir nesutirpsta kažkokiame naujame bendrame „istoriografijos" moksle, kai nuo dabarties medžiagos pereina į praeities medžiagą.

Istorikai, kaip Mommsen, Stubbs, Gierke, yra kartu sociologai, valstybininkai, konstitucionalistai, bet ne „istoriografai".

22. Bendroji civilizacija, kaip istorinio metodo riba.

Istorija mums yra svarbi ne tiktai kurios nors vienos valstybės (jos teritorijos, jos visuomenės) ribose, net ir tada, kai mes norime vienos kurios valstybės konstitucinę teisę studijuoti. Čion ribas nustato tam tikroji civilizacija, kuriai priklauso tam tikroji valstybė. Mūsų, pavyzdžiui, šalis, Lietuva, drauge su kitomis Europos šalimis, priklauso Vakarų civilizacijai. Mūsų laikais toji civilizacija, kilusi Viduramžiuose Vakarų Europoje ant Vakarų Romos Imperijos griuvėsių, iš dalies tęsdama tos puikios klasikinės senovės palikimą (Graikija, Roma, įvairių žuvusių senovės Rytų civilizacijų elementai, susiję su Graikų-Romėnų kūriniu), iš dalies gi kurdama naujas formas bei sąvokas iš specifinių savo gadynės padarinių, virsta pasaulinė. Europa, Amerika ir Australija visiškai jai priklauso, Afrika ir Azija yra jos įtakoje ir pamažu perima jos institucijas. Jei dar yra šalių, kurios tęsia savo iš esmės skirtingą civilizaciją arba kuriose yra užsilikę skirtingos civilizacinės kilmės institucijų, tai vis dėlto tų civilizacijų elementai ekspansijos nereiškia ir svetur nesiplečia.

Daugybė konstitucinių ir iš viso teisinių institucijų, kurios šiandien veikia mūsų tarpe, yra savo laiku kilusios iš santykių bei reikalų, kurie mūsų visiškai galėjo nebūti pergyventi. Jos yra kilusios, arba jei jos dar senais laikais nebuvo susidariusios, tai bent jųjų šaknys dažnai glūdi mūsų civilizacijos lopšy, kai mes dar joje nedalyvavome, ir ta-

jai civilizacijai besiplečiant jos tapo į mus atneštos ir įgyvendintos, mūsų socialinių santykių ir reikalų veikiamos, bet kartu ir pačios juos veikdamos. Todėl šios gadynės konstitucinei teisei pažinti mums tam tikru atžvilgiu labiau tenka atsižiūrėti į Vakarų Europos šalių socialinę istoriją — į Prancuzijos, Anglijos, Italijos praeitį, į tuos moderninės valstybės kūrimosi procesus bei sąlygas, kuriuos mes galime sužinoti iš anų šalių istorijos, negu į mūsų pačių praeitį. Ypatingai Prancuzija, Anglija, Šveicarija ir Šiaurės Amerika mums yra svarbios konstitucinės teisės studijų atžvilgiu. Šiose keturiose šalyse yra svarbiausieji moderninių konstitucinės teisės institucijų šaltiniai ir jų neišžiūrėjus neįmanoma orientuotis moderniniame konstitucinės teisės moksle. Iš kitos pusės, Kinijos, Japonijos arba net Rusijos istorijos faktai mums moderninės konstitucinės teisės mokslo atžvilgiu yra visiškai neįdomūs ir mes jų galime visiškai nežinoti. Nepaisant to, kad Lietuva daugiau, kaip šimtmetį dalyvavo Rusų valstybėje, kaip jos teritorijos dalis, ir buvo Rusų teisės tvarkoma, mes šiandien mūsų konstitucinės teisės institucijų esmės problemoms visai nesame Rusų Imperijos konstitucinės teisės studijų reikalingi. Mes jos nė sykio nepaliesime. Gal „d e l e g e f e r e n d a" kartais mums būtų reikalas atsižvelgti į įtaką, kurią mums Rusų viešpatavimas tarp kito ko ir savo institucijų veikimu yra padaręs, gal taip pat tai kartais gali būti svarbu, kai mes norime kritiškai mūsų kurių nors konstitucinių institucijų v e i k i m ą išžiūrėti, bet pačiai mūsų gyvenamų konstitucinių institucijų e s m e i pažinti — tai būtų visai nereikalingas balastas ir laiko gaišinimas.

23. Istorinio metodo ribų pavyzdys: „sovietinė" santvarka ir buv. Rusijos Imperijos konstitucinė tvarka mūsų mokslo atžvilgiu.

Visai kas kita — dabartinė buv. Rusijos teritorijoje valstybinė evoliucija ir jos s o v i e t i n ė santvarka. Pastaroji jei ir yra kiek paveikta tam tikrų specifiškai rusiškų arba gal tiksliau sakant e u r a z i š k ų („Eurazija" — Europos ir Azijos civilizacinis mišinys) civilizacinių veiksnių, vis dėlto iš esmės sudaro įdomų bandymą, jei galima taip išsitarti, „institucionuoti" (sutvarkyti ir kategorizuoti teisinėmis institucijomis) tam tikrą socialinio tvarkymosi srovę, be abejo

kilusią ir išaugusią kaip tik Vakarų Europos civilizacijoje. Moderninis komunizmas, kaip logingas socializmo išplėtimas, jojo visuomeniniai anarchiniai siekimai, giminingi jam ir revoliuciniam sindikalizmui, jojo korporatyvinė visuomenės ir socialinės struktūros koncepcija, net ir patys metodai bei kaikurios konstitucinės institucijos — visa tai čion iš esmės daug labiau europeiška, negu bizantiška arba mongoliška.

Jauna „sovietinė" konstitucinė santvarka, mažai težinoma Europos mokslui, Rusų emigrantų aprašymuose tyčia iškreipiama, demokratinės santvarkos šalininkų ir buržuazinių socialinių sluogsnių diskredituojama, kaip baidyklė, nes ji jiems iš tikrųjų yra baisi, turi būti šiuo atžvilgiu rehabilituojama. Tiesa, jos vykdymo būdai sovietinėse valstybėse, nepaprastas žiaurumas, kuriuo ji yra palaikoma, iš kitos pusės tas stebėtinas, tiesiog nepaprastas socialinių veiksnių pasyviškumas, kuris užtikrina tos santvarkos pastovumą kaip tik toje visuomenėje, kuri Europos šalių tarpe yra labiausiai užsilikusi kapitalistinės evoliucijos eigoje ir kurios agrariniai santykiai dar kaip tik yra reikalingi demokratinės individualizacijos ir plečiasi privatinio ūkio kryptimi, turi savy daug elementų, svetimų Vakarų civilizacijai ir kilusių iš senų savotiškų to socialinio bendravimo civilizacinių gelmių.

Bet pati sovietinė konstrukcija yra neabejotinos europeiškos kilmės. Jos legitimacijos dokumentai, jos, jei galima taip išsitarti, kilmės metrikai yra visiškai tvarkoje. Moderninė sovietinė socialistinė respublika — SSSR — ir kaip valstybės forma ir kaip konstitucinis režimas, kitų Europos ir Amerikos valstybių tarpe nėra kažkoks išsišokimas, kažkoks pavainikis, kuris negalėtų savo tėvų nurodyti ir mūsų civilizacijos atžvilgiu būtų atsiradęs taip netikėtai ir be jokio logingo ryšio su socialinių įvykių ir sąvokų eiga, kaip D e u s e x m a c h i n a arba P i l y p a s i š k a n a p i ų. Tiesa, su viešpataujančia mūsų politinėje sąmonėje ir mūsų valstybinėse bei teisinėse institucijose demokratine idėjų srove jis labai maža, o gal ir nieko bendro neturi. Sąvokoms, kilusioms iš XVII ir XVIII amžiaus mokslo bei socialinio judėjimo ir Didžiosios Prancuzų Revoliucijos sutvarkytoms ir sutvirtintoms, jis yra svetimas. Didysis Didžiosios Prancuzų Revoliucijos sąvokų bei institucijų palikimas, už kurį XIX ir iš dalies dar XX amžiuje buvo kovota

ir kuriuo mūsų civilizacijos šalių dauguma tebegyvuoja, vis dėlto nėra vienintėlis mūsų civilizacijos socialinis padarinys. Greta jo yra ryškių *sociokratinių* XIX ir XX amžiaus socialinių sąvokų judėjimas, kuris yra ne mažiau europeiškas, negu demokratinis arba negu buvo monarchinis, ir kurio, kaip ir demokratinio, šaknys glūdi korporatyviniame Viduramžy ir tam tikrose Bažnyčios mokslo sąvokose bei koncepcijose, o gyvas pagrindas ar socialinis titulas moderniniame industrializme.

Visa sovietinė konstitucinė konstrukcija ir visa SSSR-o forma, labai aiški ir vieninga, visais savo elemantais aiškiai dėstanti vieninga sumanymo idėją ir todėl labiau panaši į skulptūros meno kūrinį, atliktą viename medžiagos bloke, negu į tokią painią įvairios medžiagos derinimo konstrukciją, kaip rūbas, susiūtas iš įvairių lopinių, kaip kompromisas, kuriame nesunku atskirti įvairios skirtingos arba net priešingos sąvokos, kuris sudaro lyg laikinąjį idėjinio karo paliaubų aktą, negu galutinį kovos sprendimą. Jei mes iš vienos pusės paimsime konstitucinę monarchiją, kaip valstybės formą, ir parlamentarizmą, kaip konstitucinį rėžimą, abu klasikiniu XIX amžiaus konstitucinės kūrybos padariniu, o iš kitos pusės moderninę sovietinę respubliką ir sovietinį rėžimą, tai, išstudijavę vieną ir kitą, pamatysime, kad pirmame atsitikime aiškumas, nuoseklumas ir konstrukcijos vieningumas yra daug mažesnis, negu antrame. Pirmame atsitikime mes turime konkrečių gyvenimo socialinių kovų išdavą, kurioje sąvokų aiškumas ir principų grynumas dažnai aukojamas įvairių reikalų kompromisui, antrame — grynai racionalistinį sąvokų ir principų kūrinį, kuriame gyvos jėgos aukojamos sumanytojų nusistatymui. Sovietinis rėžimas, kaip ir pirminės demokratinės konstrukcijos demokratinių revoliucijų gadynės, yra griežtas, aiškus ir grynai racionalistinis. Jis savo sumanymuose pagrįstas sąvokų kategoriškumu, nekenčiančiu kompromiso. Tiesa, sumanymą beorganizuojant tapo padaryta du stambiu nusileidimu, kurie sudarė konstrukcijoje du ryškiu plyšiu, ardančiu patį veikalą; mes juos savo vietoje išžiūrėsime. Vis dėlto turime konstatuoti, kad sovietinio rėžimo konstrukcija ne tiktai yra pagrįsta sąvokomis, kilusiomis mūsų civilizacijoje, bet ir sudaro aiškiausią kaip tik tų sąvokų *racionalizaciją*, kurioje permaža atsižiūrėta į socialinę

šalies bei visuomenės aplinkumą. Tad šitoje konstrukcijoje savotiški, gal mūsų civilizacijai svetimi yra veikimo būdai, bet pati konstrukcija, kad ir priešinga demokratijai, yra par excellence europeiška.

Sovietinė socialistinė respublika ir jos konstitucinis rėžimas nėra tipingas empirinis rusų tautinio genijaus kūrinys; jis neatspindi tų gilių civilizacinių elementų, svetimų Vakarų Europos ir Amerikos civilizacijai, kurie yra paslėpti rusų psichikoje, jos paveldėti iš Bizantijos ir iš Ugro-Finų, Totorių bei Mongolų civilizacijų. Vykdymo būdai ir racionalistinė santvarka nėra vienos kilmės.

Šia prasme sovietinė santvarka mums konstitucinės teisės atžvilgiu yra daug įdomesnė, negu buv. Rusijos Imperijos santvarka. Pastaroji nebuvo racionalistinė, ji nebuvo kuriuo nors planu sumanyta, ji išaugo pamažu, istoriškai, iš šalies evoliucijos gelmių, slėpdama savy daug savotiškos civilizacinės esmės, kuri mūsų civilizacijai yra svetima. Jos konstituciniai padariniai ekspansyvinės jėgos į Vakarus neturėjo. Tiesa, per paskutinius du šimtmečiu, nuo Petro Didžiojo, Imperijos santvarka žymioje savo institucijų daly buvo europeizuota. Teismas, administracija, savivaldybė, vyresnieji organai ir įstaigos, jų veikimo tvarka, pabaigoje net ir įstatymų leidimas modernizavosi Europos kryptimi. XX amžiaus Rusijos Imperija (nuo 1905 m.) jau tapo konstitucinė monarchija. Nemaža Didžiosios Prancuzų Revoliucijos padarinių įsigyveno Imperijos santvarkoje.

Tačiau visame tame kūrybinio darbo nebuvo. Rusija skolinosi, perimdavo, bet pati nieko nekūrė. Tad ir europeizuota Rusijos Imperija mums nėra įdomi. Mes iš jos nieko pasimokinti negauname. Jokia Europos civilizacijos idėja konstitucinės teisės srity nėra kilusi iš Rusijos Imperijos ir neturi joje šaknų. Jos konstitucinė ir iš viso socialinė istorija mūsų mokslui yra bergždžia. Tuo tarpu sovietinė socialistinė respublika (kurių yra kelios sufederuotos, pakeičiusios buv. Rusijos Imperiją) — tai įdomus kūrybinis konstrukcijos bandymas, kurio mes apeiti negalėsime. Jis mums yra įdomus ir mes turėsime jį išstudijuoti. Tai yra kaikurių mūsų civilizacijos padarinių racionalistinė konstrukcija.

Žinoma, socialinėje srity pranašavimas yra labai sunkus. Gal aš klystu, bet esu įsitikinęs, kad esamosios sovietinės socialistinės respublikos neišsilaikys ypač dabartinio savo veikimo šalyse ir šiaip ar kitaip persitvarkys. Dėl tam tikrų jų pačių padarytų nusileidimų kaip tik priešingiems socialiniams veiksniams jos mano supratimu jau yra tame reformos kely. Mes tai dar išžiūrėsime. Bet kad jos ir žūtų, mano įsitikinimu jų konstrukcijos elementai veiks moderninės konstitucinės teisės evoliuciją, ir jie nėra bergždžiais, nesvarstytinais, kaip kad būtų kažkoks epizodinis išsišokimas.

24. Vakarų civilizacijos valstybė — mūsų studijų objektas.

Štai kodėl, nors mūsų šalis daugiau, kaip šimtą metų priklausė Rusų Imperijai ir nors dar tie laikai mums yra visai artimi, nes dar nėra išmirusi toji mūsų valstybinės tautos karta, kur ne tiktai gimė, bet ir išaugo ir sociališkai veikė tos priklausomybės metu, o nei Prancuzijai, nei Anglijai, nei Šveicarijai, nei Amerikos Jungtinėms Valstybėms (USA) mūsų šalis niekuomet nepriklausė ir, išskyrus trumpą bolševikų okupacijos laikotarpį, sovietinės socialistinės santvarkos nepergyveno, vis dėlto moderninės konstitucinės teisės atžvilgiu mes turėsime studijuoti konstitucinę ir socialinę Prancuzijos, Anglijos, Šveicarijos ir USA evoliuciją, taip pat sovietinę socialistinę santvarką, Rusijos gi konstitucinės ir socialinės istorijos neliesime; ir tai darydami — mes veiksime ne kažkokio abstraktinio akademizmo, bet kaip tik gyvų mūsų šalies reikalų vardu, nes šis moderninės konstitucinės teisės mokslas mums mūsų valstybiniam tvarkymuisi yra tikras *magister vitae*, kadangi mes patys esame Vakarų civilizacijos žmonės.

Tad mes naudosimės istorijos patarnavimais šios mūsų civilizacijos ribose. Nei Kinijos, nei senovės Japonijos, nei dabarties Abisinijos ar Afganistano ar Siamo istorijos, valstybinių junginių plėtimosi ir formų bei jų konstitucinės evoliucijos ir esamosios santvarkos mes nežiūrėsime ir iš viso drąsiai ignoruoti galime. Tai mums be jokio nuostolio ir žalos gali likti *terra incognita*.

Nebūdamas sovietinės santvarkos entuziastu ir gerai žinodamas visus jos trūkumus, aš vis dėlto negaliu nekonstatuoti to fakto, kad jos idėjinės šaknys glūdi kaip tik Vakarų civilizacijoje, būtent didžiajame Europos socialistiniame judėjime, kuris gilina ir drauge reformuoja Didžiosios Francuzų Revoliucijos darbą; jis šios konstrukcijos metodais siekia tokius socialinio bendravimo reformos tikslus, kurie kitais metodais iš viso ar iš dalies yra keliami ir siekiami ir įvairiuose, kituose mūsų laikų judėjimuose. Sovietinės santvarkos kritiką aš patieksiu šio savo darbo trečioje ar ketvirtoje daly, kartu tiksliai jos konstrukciją išsvarstęs. Savo knygoje „Reprezentacija ir mandatas" aš jau bendrais bruožais buvau tą kritiką patiekęs; tačiau šiame rašiny aš pasistengsiu tai tiksliau padaryti, ir pačią santvarką smulkiau išdėstęs ir tos kritikos kai kurias težes reformavęs.

25. Valingas ir tikslingas žmogaus veikimas, kaip socialinis istorinis veiksnys.

Kada kalbame apie žmonių istoriją ir būtent socialinę jųjų istoriją, mes turime galvoje ne tiktai tą biologinę evoliuciją, kurią dėsto gamtos mokslai, ir juo labiau ne tą mechanišką faktų ir įvairių jėgų veikimo padarinių grandinę, kurī yra geologijos ar kosmologijos studijuojama ir sekama. Mums rūpi žmonių veikimas jų nuolatiniame socialiniame bendravime, o to veikimo ypatingą pažymį sudaro valingi ir tikslingi (iš viso sąmoningi) žmogaus psichikos aktai. Žinoma, perdaug ir griežtai racionalizuoti žmonių veikimas netenka. Žmogaus psichiniame gyvenime, tad ir jo veikime, irracionalaus momento reiškimasis yra labai žymus. Jausmingos emocijos sudaro ryškų žmogaus valios (apsisprendimo, nusistatymo) veiksnį, o net ir pačioje žmogaus sąmonėje yra labai daug „nesąmonių". Šiaip ar taip, racionališkai ir irracionališkai, valingumas ir tikslingumas (nors pastarasis nėra tiek platus, kaip valingumas) neabejotinai čion reiškiasi.

Žmogaus veikimas sudaro socialinėje evoliucijoje ryškiausią veiklių jėgų rūšį, o tikslingas iniciatyvinis (valingas) šios jėgos veikimas sudaro socialinės istorijos s u i g e n e r i s ypatybę, kurios mes gamtos moksluose neužtinkame.

Socialinio veikimo tikslai, kurie veikia socialinio bendravimo formas ir institucijas, pareina nuo žmonių reikalų, ypač grupinių jų reikalų, kuriais žmonės jungiasi ir skirstosi, suda-

rydami visuomenę. Valstybė, neatskirtina nuo viso socialinio bendravimo, yra to paties proceso padarinys. Tai reiškia, kad ji taip pat yra socialinių tikslų (reikalų) veikiama. O kadangi socialiniai žmonių reikalai nėra absoliutiškai pastovūs, nes jie patys pareina nuo įvairiausių gyvenimo sąlygų, tai ir socialiniai tikslai, veikią valstybę, nėra visur ir visuomet tie patys, o tų pačių intensyvumas taip pat nėra visur ir visuomet lygus.

26. Nuolatinių aprėžtų valstybės tikslų teorija.

Visos pastangos surasti ir nustatyti nuolatinius amžinuosius valstybės tikslus nuėjo niekais. Tų pastangų buvo padaryta labai daug. Jų vienos, drąsesnės, bet užtai ir neatsargios, stengėsi tuos jų surandamus valstybės tikslus konkretizuoti, aprėžti, išskirti iš kitų socialinių junginių tikslų, kaip sudarančius specifinę socialinę valstybės funkciją, ir laikė visą kitą valstybės veikimą „neteisėtu" ir neleistinu valstybės kišimosi į tai, kas iš esmės jai nepriklausą.

Šios rūšies pastangos iš tikrųjų nieko neišaiškino ir nustatė tezes, prieštaraujančias socialinei valstybės tikrenybei. Jos virto pastangomis ne mokslo dėsniams konstatuoti, bet tiktai pareikšti pageidavimui (pium desiderium) tų asmenų ar tų grupių, kurioms jos atstovavo. Jų tezės dėsto ne tai, kas yra, bet tai, kas jų subjektyvine nuomone turėtų būti. Tačiau mokslui ypatingai svarbu nustatyti kaip tik tai, kas yra ir kodėl taip, o ne kitaip, yra. Šios rūšies pastangos gal sugebėjo tiktai vieną įrodyti, būtent — kad specifinių valstybės socialinių tikslų, vadinasi, tokių, kuriuos sugeba apsaugoti ir užtikrinti kaip tik valstybė ir ji viena, iš tikrųjų yra labai maža: jie apima tas valstybės funkcijos sritis, kurios yra vadinamos šalies gynimu (išorinis saugumas, krašto apsauga, kariuomenė — tai vis sinonimai) ir policija (išvidinė tvarka ir taika — pax regis).

Tačiau niekur ir niekuomet valstybės funkcija nesitenkino šiomis „savo" sritimis. Ji būdavo ir būna sunaudojama įvairiausiems socialiniams tikslams siekti. Tad ką vertos valstybės tikslų doktrinos, kurios dėsto tai, kas tikrenybės neatitinka?

27. Nuolatinių universalinių valstybės tikslų teorija ir ypatingai utilitarizmo doktrina.

Antra tų pastangų grupė, atsargesnė ir lankstesnė, suprasdama kazuistinio valstybės siekiamų „nuolatinių" socialinių tikslų aprėžimo pavojų ir todėl vengdama šio metodo, mėgina absoliutinių ir nuolatinių valstybės tikslų sąvoką įdėti į tokią bendrą formulę, kuri galėtų bet kurį turinį apimti ir tuo pačiu pajėgtų nuo bet kurių priekaištų apsiginti. Šitoms pastangoms priklauso tokios lanksčiausios formulės, kaip pav. „žmonių gerovė", „bendrasis labas" arba garsi klasikinė anglo Bentamo formulė: didžiausiojo žmonių skaičiaus didžiausioji nelaimė.

Šios formulės yra taip lanksčios, kad jų berybis lankstumas daro jas beveik visiškai nieko nereiškiančiomis, nieko konkretaus nenustatančiomis ir paliekančiomis pačią problemą lygiai taip pat atvirą, kaip kad atvira ji prieš tai buvo. Jos nieko neišsprendžia ir tiktai žaidžia efektinėmis frazėmis, kurioms rimtame moksle neturėtų būti vietos. Valstybės socialinių tikslų problemai šios rūšies doktrinos yra bergždžios; ar jos savo žodį pasakė ar nepasakė, mokslui vistiek, nes klausimas pasirodo iš naujo statytinas: o kurie gi būtent socialiniai tikslai veda į bendrąjį labą arba į žmonių gerovę arba į didžiausią laimę?

Aišku, čion tiktai tai, kad šiame neaiškiame formulės lankstume, kuris slepia atsakymą ir vengia aiškumo, yra ne konkrečių valstybės tikslų aptarimas, bet kažkoks metafizinio visų tikslų tikslo arba socialinio valstybinio bendravimo linkmės apibrėžimo mėginimas, bet ne kas kita.

Tiesa, pirmuoju žvilgsniu gali pasirodyti, kad šios lanksčios formulės šį tą teigiamai lyg ir išsprendžiančios, būtent — pasakančios, kad valstybės funkcijos tikslai esą reliatyviniai, besikeičią, galį būti įvairiais laikais ir įvairiose vietose kitoki ir kad nuolatinių amžinųjų ir absoliutinių tikslų nėsą, nes tai pareiną nuo to, kas laikoma gerove, labu, laime, pačios gi šios sąvokos yra iš esmės subjektyvinės ir reliatyvinės. Tačiau giliau į tas teorijas įsižiūrėję mes pastebėsime, kad šiuo norima pareikšti ne tiktai valstybės siekiamų konkrečių socialinių tikslų reliatyvumas, bet ir tam tikras realus jei ne jų pačių, tai bent jų pobūdžio absoliutas. Ir jeigu dar tokios visiškai palaidos formulės, kaip „žmonių gerovė" arba „bendrasis labas"

ir būtų priimtinos, kaip tiesa, nieko konkretaus nenustatančios, bet ir nekenksmingos, tai jau ypač Bentamo formulė yra neteisinga ir iš esmės nepriimtina.

Nevisumet ir nekiekvienai valstybei yra tiesa, kad tos valstybės siekiamieji socialiniai tikslai esą jos tautos narių (individų) daugumos tikslai. Gali būti ir būna ir netaip. Nors didelis masinis skaičius (didelė masė) be abejo daug sveria, tačiau masės svoris (dauguma) nėra vienintėlė socialinė jėga: kartais socialinių jėgų rungtynėse nusveria kitokios jėgos, kurios organizaciniu ar kitu veiksniu nugali svaresnę inertinę masę.

Bet ir ne tiktai šiuo atžvilgiu Bentamo tezė yra netiksli ir neatvaizduoja jokio socialinio tikrenybės absoliuto. Laimė, ypač taip suprantama, kaip ją Bentam suprato (utilitarizmo, kitaip sakant — naudingumo prasme), yra bet kurios pažangos ir ateities priešininkė. Socialinis solidarumas ir jo logika kartais kaip tik reikalauja nelaimės, skaudžių aukų ir kentėjimų, kad būtų pasiektas tam tikras idealas arba kad būtų atlikta tam tikra pareiga. Viskas aiškinti naudos ar laimės siekimu — tai yra neigti ne tiktai idealus, bet ir socialinis solidarumas bei viešųjų pareigų drausmė. Toks negali būti absoliutinis tikslų tikslas, kuris tiktų visiems amžiams ir visoms situacijoms.

28. Kitokios absoliutinių universalių valstybės tikslų doktrinos.

Vadinasi, nei absoliutinių aprėžtų nei absoliutinių universalinių valstybės tikslų teorija nėra priimtina. Yra dar viena rūšis pastangų nustatyti absoliutinius universalinius valstybės tikslus. Joms priklauso tos doktrinos, kurios valstybę laiko kurios nors vienos aukštesnės socialinės ar kitokios jėgos tarnybiniu aparatu ir neigia autonominio socialinio junginio pobūdį valstybėje. Šios rūšies doktrinų yra daug. Jų vienos laiko valstybę tarnybiniu bažnyčios arba Dievo teisės aparatu, kitos laiko ją įgimtosios teisės arba įgimtųjų subjektyvinių teisių tarnybine apsaugos organizacija, trečios — visuomenės ir būtent jos gaminamos „socialinės taisyklės“ arba socialinės normos „armatūra“ (apginklavimu, broniravimu), ketvirtos — žiauraus klasinio socialinio viešpatavimo įrankiu, penktos — tarnybiniu

tautiškai-nacionaliniu židiniu, skiriamu tam tikrajai nacionalinei tautai išlaikyti...

Kiekviena tų teorijų ar srovių skiria valstybei kitokį dievaitį, kurį ji turinti aptarnauti, bet jos visos laiko jos tikslus tarnybiniais, pareinančiais nuo to dievaičio reikalų, valios ar esmės. Nekalbant apie tai, kad kartais šių teorijų mėginama pareikšti ne tiek arba ne tiktai tai, kas visumet būtent yra, bet ir tai, kas tam tikrais socialiniais sumetimais turėtų būti, ir smulkiai tos tarnybinio valstybės pobūdžio problemos čion nežiūrint, nes mes apie tai kalbėsime tiek artimiausiame skyriuje apie valstybės santykį su visuomene, tiek skyriuje apie t. vad. „Suverenitetą", mes vis dėlto galime čion pažymėti, kad šios rūšies valstybės tikslų apibrėžimo pastangos yra artimesnės tikrenybės, negu anosios aprėžtų arba universalių labo, gerovės, laimės ir naudos tikslų teorijų pastangos. Aš tai tvirtinu bent tiek, kiek šios pastangos operuoja šiais arba tais, bet tiktai socialiniais tikslais, tvirtinu todėl, kad iš tikrųjų valstybė, kaip pamatysime, gali būti sunaudojama ir būna sunaudojama įvairiausiems socialiniams tikslams siekti, tad kiekviena socialinė grupė, kiekvienas socialinis junginys tam tikra prasme turi pagrindo pretenduoti į valstybės patarnavimus. Čion klaidingas yra tiktai ekskliuzivizmas, vadinasi — stengimas monopolizuoti valstybę vienai kuriai nors socialinei tarnybai.

29. Reliatyviniai besikeičią socialiniai tikslai.

Jei mes, kalbėdami apie žmonių veikimo, tad ir apie socialinių junginių bei valstybės tikslus, turėsime galvoje ne metafizinį tikslų tikslą, ne galutinį ir paskutinį viso žmogaus žmonių kolektyvų ir žmonijos gyvenimo rationem, bet konkrečias veikimo išdavas, būtent tai, kas sąmoningai siekiama ką nors darant, tai mes turėsime konstatuoti, kad tie tikslai yra ne absoliutiniai, bet reliatyviniai, ir ne nuolatiniai, bet besikeičią laiko ir vetos atžvilgiu. Ne kitokie yra ir gali būti ir valstybės tikslai, vadinasi tikslai, kuriems pasiekti yra skiriama valstybės funkcija ir kurių siekimui apdrausti ir užtikrinti yra skiriama valstybės teisė (tad ir įstatymas).

Plačiai ir tiksliai kalba apie valstybės tikslus prof. Georg Jellinek savo klasikiniame veikale „Allgemeine Staatslehre". Jis patiekia is-

torinę valstybės tikslų problemos mokslinės evoliucijos apžvalgą ir tikslią įvairių valstybės tikslus liečiančių doktrinų klasifikaciją. Turtingoje mokslinėje medžiagoje, kurią jis čion patiekia, mes galime rasti ne tiktai pažiūrų į valstybės tikslus keitimąsi nuo seniausių laikų iki mūsų gadynės, bet ir pačių šių tikslų evoliucionavimą. Pats Jellinek pasisako už reliatyvinius besikeičiančius valstybės tikslus ir baigia, nurodydamas į plačią moderninės valstybės rūpinamų reikalų bei siekiamų socialinių ir sociališkai civilizacinių (kultūrinių) tikslų sritį, charakteringą tam valstybinės evoliucijos tipui, kurį vokiečiai dažnai vadina „Kulturstaat" („kultūrinė valstybė"). Iš viso šiai valstybės tikslų problemai Jellinek paveda savo veikalo II knygų VIII skyrių (S. Z. Hessen'o redakcijos Georgo Jellinek'o veikalo rusų vertimo II laida: „Obščeje Učenije o gosudarstvie", S-Peterburg, 1908 m., 167—193 pusl.).

Lenkų prof. Antoni Peretiatkowicz (Państwo Współczesne") — „Moderninė valstybė", Poznań, Fiszer i Majewski, 1924 m. dviem priešingai valstybės tikslų doktrinos ašigaliais teisingai laiko iš vienos pusės liberalinę teoriją, iš kitos — socialistinę, ypatingai gi taip vadinamojo valstybinio socializmo teoriją, kuri tenka skirti nuo revoliucinio anarchinio socializmo, tiktai laikinai proletariato diktatūros metu pavedančio valstybei plačiuosius socialinius tikslus patiems valstybės pagrindams suardyti ir galutinai nugriauti.

„Liberalinė teorija, sako Peretiatkowicz, stengiasi, kiek galima, susiaurinti valstybės funkcijas, aprėžti valstybės kompetenciją ligi minimalinių sienų. Visi žymesni liberalinės mokyklos atstovai (Smith, Bastiat, naujesniais laikais Leroy-Beaulieu) žiūri į valstybę su nepasitikėjimu ir nori susiaurinti jos funkcijas ligi išorinio gynimo ir vidaus tvarkos išlaikymo, nesikišant į ekonominį gyvenimą. Valstybė, kaip su pašaipa yra išsitaręs Lassal, turinti būti tas panaktinis, kuris žiūri, kad piliečiai tarp savęs nesimuštų, bet į jų santykių esmę nesikiša. Sociališkai-ūkiškas gyvenimas turįs būti laisvo iniciatyvinio besivadovaujančių savo egoistiniais asmens interesais individų veikimo padarinys, o iš šio interesų ir individinių egoizmų susidūrimo išplauksianti didžiausia socialinė nauda, didžiausia „ekonominė harmonija". „Laissez faire, laissez aller." Ūkiškoji laisvė išplečianti žmonių sumanumą ir iniciatyvą, jų darbštumą ir taupumą, didinanti socialinę gamybą ir tautos turtą".

Atvirkščiai — didžiausiąjį valstybės socialinės funkcijos ir jos kišimosi į visus santykius ir į visas socialinio veikimo sritis išplėtimą skelbią vokiečių valstybinio socializmo profesoriai (Peretiatkowicz cituoja Schäffle, Schmoller'į, Adolfą Wagnerį). Čion reiškiasi maksimalinio valstybės tikslų išplėtimo teorija (Peretiatkowicz — op. cit., 52—54 pusl.).

30. Politika.

Valstybei (jos funkcijai) tikslų nustatymu, jų siekimu, jų siekimo apdraudimu be psichologijos, sociologijos (sociali-

nių mokslų) ir istorijos, mūsų dėstomajai disciplinai didelės svarbos turi ir politika. Ar politika yra mokslas ir eventuališkai kokia yra to mokslo sritis, tai klausimas, ginčytinas. Yra nuomonių, kad politika yra arba gali būti konstruojama, kaip tam tikras mokslas, turįs savo autonominę sritį. Nespręsdamas griežtai šio klausimo, aš vis dėlto linkčiau abejoti, ar politika yra tikrai mokslas, ir linkčiau laikyti ją kuo kitu. Bent sakydamas apie politikos mūsų disciplinai svarbą, aš turiu galvoje dvejopą politikos prasmę: iš vienos pusės politiką, kaip tam tikrą tikslų siekimo (tikslingo veikimo) meną, iš kitos — politiką, kaip veikimo vertinimą jo tikslingumo atžvilgiu; pastarąja prasme vertinimas gali būti dvejopas: arba stengdamasi suprasti, kurie yra tam tikro veikimo tikslai, kas šiais darbais siekiama, arba stengiamasi suprasti, ar iš tikrųjų tam tikras veikimas tinka tam tikriems tikslams siekti, ar šie darbai yra šiais tikslais pateisinami, ar jie sudaro aniesiems tinkamas priemones.

Visais šitais atžvilgiais politika sudaro tam tikrąjį būdą, sui generis metodą, kuriuo mes galime analizuoti visa tai, kas reiškiasi žmonių veikimu. Šia prasme ji nesudaro atskiro mokslo, bet yra metodas, bendras visiems socialiniams mokslams. Gali būti valstybės politika, ir bažnyčios politika, ir proletariato politika, ir pramonės politika, ir žemės ūkio politika, ir teisės politika. Ir visi mokslai, kurių objektą sudaro šis ar tas žmonių veikimas, ypatingai gi jų socialinis veikimas, politikos šia prasme ignoruoti negali. Užtai jai nėra vietos gamtos ar matematikos moksluose.

Šis charakteringas politikos patarnavimas socialiniams mokslams, šis bendras jiems jų objekto pažinimo (studijavimo) būdas (metodas), kuris juos skiria nuo kitų mokslų, negalinčių juo naudotis, yra kaip tik vienas tų vienijančių atskiras socialines disciplinas veiksnių, kuriuo galima konstruoti tų atskirų disciplinų vieninga autonominė grupė visuotiniame žmogaus moksle. Šia prasme man atrodo visai tiksli toji prancuzų praktikai palaikoma mokslo klasifikacijos sistema, kuri, neskirdama politikos į atskirąją discipliną, sudaro vieningą autonominę metodologinę „politinių mokslų“ kategoriją, į kurią įeina kaip tik socialinių mokslų disciplinos (sciences politiques; garsioji Paryžiaus Ecole libre des

Sciences Politiques, kurioje ir aš turėjau garbės gilinti savo studijas).

Be abejo tiek socialinis mokslas apie valstybę, tiek valstybės konstitucinės teisės mokslas įeina į šią „politinių mokslų“, sciences politiques kategoriją. Ir vienas ir kitas mano mokymosi laikais (1902—1905 m.) buvo dėstomi „Ecole libre des Sciences Politiques“, kur profesorių tarpe buvo ir garsusis mokslininkas-konstitucionalistas Esmein, kuris kaip tik politiniu metodu ar politiniu atžvilgiu mums dėstė moderninės Prancuzų konstitucinės teisės evoliucija, nuo Didžiosios Revoliucijos laikų, ne tiktai tos teisės dogmatinės konstrukcijos, bet ir ypač jos politinio funkcionavimo, jos politinio veiklumo atžvilgiu.

31. Autonominiai juridinės konstrukcijos metodai teisės mokslo disciplinoms.

Tačiau, žinoma, toji pati konstitucinė teisė, įeidama, kaip tam tikras socialinių mokslų elementas, į platesnę sciences politiques kategoriją, kartu priklauso ir siauresnei teisių mokslų grupei. Ši gi grupė, įeidama tam tikru atžvilgiu į aną kategoriją, turi ir savo ypatingą grupinę autonomiją tam tikros savo objekto esmės atžvilgiu. Juridine normatyvine savo esme konstitucinė teisė sudaro tam tikrą konstrukciją arba, jei mes turime galvoje ne kurios nors vienos valstybės tam tikro laiko konstitucinę teisę, bet iš viso moderninę valstybės konstitucinę teisę, tai ji sudaro įvairius konstrukcinius tipus, įvairias organizacines valstybės formas ir įvairius valdžios santvarkos konstitucinius rėžimus, kurių kiekvienas turi savo tam tikras charakteringas teisės institucijas. Tad atitinkamas moderninės mūsų civilizacijos ir gadynės valstybės konstitucinės teisės mokslas žiūri tas institucijas, konstitucinius valdžios režimus ir organizacines valstybės formas jų konstrukcijos atžvilgiu tiek dogmatiniu tiek lyginamuoju metodu, kaip tam tikrus juridinius kūrinius.

a. Metodų problema.

Mūsų šiame skyriuje išžiūrėtos problemos, kurios mums nurodo, kuriomis priemonėmis, kurių mokslų ir davinių pagalba ir kuriais atžvil-

giais mes galime ir turime studijuoti valstybės ir jos konstitucinės teisės disciplinų objektą, kad jį tiksliausiai pažinti ir suprasti pajėgtume, kartu mums išsprendžia ir mūsų mokslo metodų klausimą. Kalbant apie mokslo darbo metodą galima turėti galvoje dedukcija ir indukcija, faktų ir reiškinių lyginimas (analogija) ir kiti panašūs samprotavimo ir išvadų darymo būdai. Tačiau to ar kito būdo pasirinkimas pareina nuo to, kuriuos reiškinius ar kuriuos klausimus ir kuriuo atžvilgiu mes svarstome, ar sprendžiame. Jų tarpe nėra absoliučiai gerų ir absoliutiškai blogų. Jų kiekvienas bus savo vietoje geras, o ne savo — blogas. Tad mes ir operuosime vienoje vietoje vienais, kitoje — kitais atsižvelgdami į tyrinėjamus davinius. Apie tuos būdus ar metodus sprendžia tos pagalbinės kitų mokslų priemonės, kuriomis mes naudosimės. Šia prasme mes galime kalbėti apie juridinį ir politinį metodą, suprasdami, kad jų kiekvienas yra reikalingas kitokių darbo priemonių ir kitokio darbo būdo. Terminu „politinis metodas" mes apimame visus tuos metodus, kurie tinka socialiniems klausimams jų politiniu (tikslingumo, tikslų siekimo funkcijos) atžvilgiu svarstyti ir spręsti. Valstybės ir jos konstitucinės teisės mokslas įeina į socialinius („sciences politiques") ir į juridinius mokslus.

b. Prof. Roger-Bonnard apie politinį ir juridinį metodus konstitucinės teisės moksle.

Bordeaux Universiteto profesorius, Leono Duguit'o mokinys, prof. Roger Bonnard, šitaip pasisako dėl šių dviejų, politinio ir juridinio, metodų taikymo moderniniame konstitucinės teisės moksle. (Prof. Roger Bonnard'o straipsnis „Un nouveau traité de droit constitutionnel" — „Naujas konstitucines teisės traktatas" prancūzų teisės žurnalo „Revue du Droit Public et de Science Politique" 1926 m. 3 N-ry, kuriame jis recenzuoja J. Barthelemy ir Duez'o tais pačiais metais pasirodžiusį veikalą „Traité elementaire de Droit constitutionnel"):

„Moksliškas tyrinėjimas tiek teisei sukurti, tiek jai interpretuoti, numato drauge ir teisinį (juridinį) ir fakto klausimą, būtent fakto, kuris, atsižvelgiant į konkretų atsitikimą, yra arba socialinis, arba politinis, ekonominis, moralinis ir t. t. Iš tikrųjų teisės mokslas naudojasi iš vienos pusės juridinio pobūdžio konstrukcijomis ir iš kitos — socialinio, politinio, ekonominio, moralinio ir t. t. pobūdžio faktų elementais...

„Juridinės konstrukcijos skiriamos teisės nuostatams logiškai išaiškinti. Šie nuostatai aiškėja logingoje dedukcijoje, kurią mes darome konstrukcijoje. Be to dedukcijos tvarka jie gali būti vieni su kitais rišami...

„Faktinai elementai nustatomi teisės nuostatų turiniui aptarti ir jiems praktišką pateisinimą duoti. Čion indukcija pakeičia dedukciją. Stebėjimas konstatuoja faktus, nustato jų esmę, reikšmę ir padarinius. Vėliau iš tų faktų išskiriamos atitinkamos taisyklės ir tuo būdu jos yra praktiškai pateisinamos...

„Šios dvi problemos kyla konstitucinėje teisėje, kaip ir bet kurioje kitoje teisės šakoje. Konstitucinei teisei yra taikintina juridinė konstrukcija. Ji numato taip pat jos sudarymą ir pateisinimą einant faktiniais daviniais: šis pastarasis momentas kaip tik sudaro tikrąjį taip vadinamo „politinio mokslo“ objektą. Tokiu būdu politinis mokslas glūdi konstitucinės teisės esmėje, suteikdamas jos turiniui praktinį substratą, kai tuo tarpu juridinė konstrukcija logiškai jį aiškina. Šie du dalykai yra vienas nuo kito neatskirtini: jie vienas kitą papildo.

„Nurodytas metodas toli gražu nėra visų suprastas ir priimtas. Dažniausia... užtinkame palinkimą juridines konstrukcijas laikyti tikrenybėmis, sudarančiomis teisės nuostatų turinį.

„Šie paklydimai pastebėtini ir prancuzų konstitucinės teisės moksle. Rodos, turėtų būti kitaip, nes prancuzų konstitucinis metodas išaugo ir išsiplėtė reakcijoje prieš vokiškąjį ir anglo-amerikoniškąjį metodus. Tačiau jį iškreipė tam tikros tradicijos, kilusios iš Didžiosios Revoliucijos gadynės.

„Vokiečių metodas yra grynai juridinio pobūdžio. Jis iš konstitucinės teisės sistematingai ir beveik su panieka šalina politinį mokslą ir domisi tiktai juridine problema, pripažįsta tiktai koncepcijų vedamąjį darbą. Tai abstraktiniai ir metafiziniai vokiečių minties palinkimai paveikė vokiečių teisininkus ir privertė juos užsidaryti juridinės konstitucijos srity. Be to tų pačių veiksnių įtakoje jie juridines koncepcijas ėmė laikyti tikrenybėmis, o juridines konstrukcijas — galutiniais ir nejudomais statybos kūriniais („edifices“). Pavyzdžiui, kai jie sako, kad valstybė esanti teisinis asmuo, jie ima tvirtinti, kad toks daiktas tikrai esąs ir negalįs nebūti.

„Anglo-amerikoniškas metodas yra griežtai priešingas. Jis eina pro šalį bet kurios juridinės konstrukcijų ir koncepcijų sistematizacijos ir laikosi grynai politinio mokslo. Vis dėlto Jungtinėse Valstybėse, kiek tai liečia jų vadinamąjį „Constitutional Law“, konstitucinė teisė studijuojama ir už politinio mokslo ribų. Bet tai yra tiktai tekstų ir jurisprudencijos „kazusų“ egzegezė be jokių sistematiškos juridinės konstrukcijos darbų. Ir visumet šie du keliai lieka griežtai vienas nuo kito atskirti.

„Tad vokiečių ir anglo-amerikonų metodams, kad ir labai skirtingiems, bendra yra tai, kad konstitucinėje teisėje jie išjungia teisę ir politiką. Reaguodamas prieš šiuos du metodus, prancuzų metodas konstitucinės teisės studijose stengėsi sujungti politinį mokslą su juridiniu mokslu...“ (Revue de Droit Public..., 1926 m. 3 Nr. 536 — 538 pusl.).

Toliau prof. Roger Bonnard kalba apie pasireiškusius prancūzų moksle nukrypimus nuo to teisingo kelio, nurodo į vokiečių juridinių spekuliacijų ir prancuzų Didžiosios Revoliucijos sąvokų įtaką, kaltina tuo Esmein'ą, kuris, būdamas ypatingai jautrus ir pasidavęs žavinčioms Didžiosios RevoliucJijos idėjoms, esąs užkrėtęs prancuzų konstitucinį mokslą abstrakcinėmis juridinėmis spekuliacijomis, slopinančiomis politinio mokslo (socialinių mokslų) faktų tikrenybę, ir, pats to nepastebėjęs, paskaudinęs

tą tikrenybę pasiskolintame iš XVIII amžiaus filosofijos racionalizme. Esą tiktai Duguit'o ir jo mokyklos reakcija prieš Esmein'o konstitucinės teisės metodų iškreipimą grąžinusi prancuzų mokslui jo prarastą tikrų konstitucinės teisės mokslo metodų valdymą... Ir pagaliau R. Bonnard giria jo recenzuojamąjį veikalą dėl teisingo šių abiejų metodų taikymo prancuzų mokslo tradicijos principais...

Nors Roger Bonnard visur čion kalba apie „politinį mokslą", lyg kad jis turėtų galvoje t a m t i k r ą mokslą (tam tikrąją discipliną), bet aišku, kad jis šiuo terminu apima kaip tik tą patį, ką aš anksčiau tekste pavadinau „politiniais mokslais" („sciences politiques"), kaip tam tikrą ne discipliną, bet metodologinę socialinių mokslų grupę, į kurią tam tikra prasme arba vienu šonu įeina ir teisių mokslai, o ypatingai mūsų konstitucinės, teisės mokslas. Kad jis kaip tik tą turi galvoje, tai mes matome jau iš to, kad jis tą „politinį mokslą" konstruoja „faktiniais elementais", kurie esą kaip tik „s o c i a l i n i o, p o l i t i n i o, e k o n o m i n i o ir kito panašaus pobūdžio".